

ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემია

IX-X

შ რ მ ე ბ ი

შ რ მ ე ბ ი

IX-X

ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემია

ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემია
Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

PROCEEDINGS

IX-X

Publishing House “Meridiani”

Tbilisi, 2015

ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემია

შ რ ო მ ე ბ ი

IX-X

გამომცემლობა „მერიდიანი“
თბილისი, 2015

მთავარი რედაქტორი ოთარ ჟორდანია
პასუხისმგებელი მდივნები: მერი გაბედავა, ირმა ზაქარაია

სარედაქციო საბჭო

სოკრატ ანგელიდისი, საბერძნეთი (ეთნოლოგია), მარია კორნელია ბარლიბა, რუმინეთი (კულტუროლოგია), ბადრი გოგია, საფრანგეთი (ისტორია), სერგეი ვოლკოვი, უკრაინა (ქიმია), ტანია კაპიკი, საბერძნეთი (ტურიზმი), ფრანჩესკო კრეადო, ესპანეთი (მათემატიკა), ჰენრიკ პაპროცკი, პოლონეთი (თეოლოგია), ბორის პრისტერი, უკრაინა (რადიოეკოლოგია), ლიუბოვ სოლოვიოვა, რუსეთი (ეთნოლოგია), დავით ყოლბაია, პოლონეთი (ისტორია), გივი წულაია, რუსეთი (კავკასიის ისტორია), მარია კონიუსკევიჩი, ბელორუსი (ფილოლოგია).

სარედაქციო კოლეგია

ქიათურისა და საჩხერის მიტროპოლიტი დანიელი (დათუაშვილი), ზოია ადამია, დიანა ალანია, ეკატერინე ბაკარაძე, მანანა ბერულავა, რუსუდან გაჩავა, ქეთევან გიგაშვილი, გიორგი გოცირიძე, ნუგზარ ებანოიძე, ანზორ თოთაძე, ზურაბ კერესელიძე, გურჩა კვარაცხელია, მედეა კვარაცხელია, პაატა კოლუაშვილი, მაია მარღანია, ანტონინა მსხილაძე, ნოდარ ნათაძე, ქეთევან პავლიაშვილი, ალექსანდრე რუსეცკი, ავთანდილ სილაგაძე, ნონა (ნაზი) უშვერიძე, გულნარა ქარჩავა, მალხაზ ლვინჯილია, მანანა შელია, ვაჟა შენგელია, თემურ ჩილაჩავა, ნოდარ ჩხარტიშვილი, გივი ცინცაძე, მარატ ციციშვილი, მინედა ჭანტურია, ნოდარ ჭითანავა, მარინა ჯაიანი, ლილიანა ჯანაშია, ლევან ჯინჯიხაძე, ჯემალ ჯინჯიხაძე

Editor-in-Chief: Otar Zhordania

Executive Secretaries: Meri Gabedava, Irma Zakaraia

EDITORIAL COUNCIL

Sokrat Angelidisi, Greece (*Ethnology*), Maria Cornelia Barliba, Romania (*Culture Studies*), Badri Gogia, France (*History*), Tania Kapiki, Greece (*Tourism*), David Kolbaia, Poland (*History*), Franchesko Kreado, Spain (*Mathematics*), Henrik Paprotsky, Poland (*Theology*), Boris Prister, Ukraine (*Radioecology*), Lubov Soloviova, Russia (*Ethnology*), Givi Tsulaia, Russia (*History of Caucasus*), Sergi Volkov, Ukraine (*Chemistry*), Maria Koniushkevich, Belarus (*Philology*).

EDITORIAL BOARD

Metropolitan Daniel (Datuashvili) of Chiatura and Sachkhere Eparchy, Zoia Adamia, Diana Alania, Ekaterine Bakaradze, Manana Berulava, Mineda Chanturia, Temur Chilachava, Nodar Chitanava, Nodar Chkhartishvili, Nugzar Ebanoideze, Rusudan Gachava, Ketevan Gigashvili, Giorgi Gotsiridze, Malkhaz Ghvindjilia, Marina Jaiani, Liliana Janashia, Jemal Jinjikhadze, Levan Jinjikhadze, Gulnara Karchava, Zurab Kereselidze, Gucha Kvaratskhelia, Medea Kvaratskhelia, Paata Koghuashvili, Maia Marghania, Antonina Mskhiladze, Nodar Natadze, Ketevan Pavliashvili, Alexander Rusetsky, Avtandil Silagadze, Manana Shelia, Vazha Shengelia, Anzor Totadze, Givi Tsintsadze, Marat Tsitskishvili, Nona (Nazi) Ushveridze.

Address: Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences, 15a Tamarashvili st. 0186, Tbilisi, Georgia.

მისამართი: ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემია, 0186, საქართველო, თბილისი, მ. თამარაშვილის ქ. 15ა.

www.taas.ge; tskhumbkhazianacademy@gmail.com; Tel. 2 18 39 42

© ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემია

© Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences
ISSN 2233-3363

უკ (UDC) 908(479.224)
ც-998

ენათმეცნიერება

LINGUISTICS

ჯემალ ჯინჯიხაძე

ენათმეცნიერების საწყის ცნებათა შემოტანისათვის

უძველესი ისტორიის ღრმა ბურუსებიდან საუკუნეთა უბოლოო მწკრივში ზღაპრულ მდინარედ მოედინება ენა ქართული და მის მდინარებას მეტწილად ჯადოსნური ჩანჩქერები ფერავს. არავინ იცის, როდის წარმოიშვა იგი...

ენა ქართული საუკუნეებს გამოატარეს ქართული მწერლობის კორიფეებმა. განსაკუთრებულ აღზევებას მიაღწია მან გენიალურ შოთა რუსთაველთან, საოცარი მარგალიტების სალაროდ იქცა გალაკტიონთან, სრული ჯადოქრობა შეიძინა კონსტანტინესთან. ვინ მოსთვლის ტატოს, ვაჟას, ილიას, აკაკისა და მრავალ სხვათა დამსახურებას...

მაგრამ ენა ქართული გენიოსებს არ შეუქმნიათ, იგი ხალხმა შექმნა, ქართველმა ხალხმა, იმ ხალხმა, რომელიც თავისი ისტორიის მანძილზე ხან აღზევებული იყო და ხან დამონებული, ხან ულხინდა და ხან უჭირდა, ხალხმა, რომელიც მრავალჯერ იყო მინასთან გასწორებული და ფერფლიდან ფენიქსებრ აღმდგარა ყოველთვის. ეს ხალხი ამდიდრებდა და ავითარებდა ენას, გადასცემდა თაობიდან თაობას სიტყვას ქართულს, სიტყვას მშობლიურს. ამით ინარჩუნებდა ქართულ ეროვნულ ცნობიერებას, და არა მარტო ინარჩუნებდა, არამედ მარადიულობასა და უკვდავებას ანიჭებდა მას.

საუკუნეთა ამ მდინარებაში ენას უამრავი დამცველი გამოუჩნდა. ისინი დგანან ენის სადარაჯოზე და ამ მისიას ბრწყინვალედ ასრულებენ, ისინი იცავენ ენის სინმინდეს, იცავენ ენას მღრღნელებისაგან; ენასაც ჰყავს თავისი ჩრჩილი, თავისი კოლორადოს ხოჭო. ისინი ენას წმინდად და უზადოდ უნარჩუნებენ ერსა და მის ისტორიას. მათ ენათმეცნიერებს ეძახიან. ისინი იკვლევენ ენის სტრუქტურას, ისტორიასა და მისი განვითარების კანონზომიერებებს და ამ კანონზომიერებათა საფუძველზე ადგენენ ენობრივ ნორმებს.

ქართული ენათმეცნიერება, დაწყებული **ანტონ ბაგრატიონიდან** (1720-1788), ვითარდებოდა და ამ განვითარების დინამიკაში იცვლებოდა ენათმეცნიერული ცნებების როგორც შინაარსი, ისე მოცულობა, სისტემატურად იცვლებოდა ტერმინები; იცვლებოდა ბრუნვათა სახელწოდებებიც, მათი რაოდენობაც; მეტყველების ნაწილთა სახელწოდებებიც, მათი რაოდენობაც და სხვ., მაგრამ ბევრი რამ შინაარსობრივად დღემდე

იგივე რჩება, სულაც არ განუცდია განვითარება. ამასთან დაკავშირებით, ერთი რამ არის, რბილად რომ ვთქვათ, სულ მცირე, შემაშფოთებელი მაინც: დღეს არც ერთი ენათმეცნიერული დებულებისათვის ხელის ხლება არ შეიძლება. ხშირად გაისმის: „ასეა დამკვიდრებული“, „ჩვენ ასე ვართ მიჩვეულები“. ეს – რა საკადრისია! გარდა ამისა, ამბობენ: „ენა არ მიიღებს“. არც ესაა სწორი. ენა სხვა არის, ენათმეცნიერება – სხვა. „ენა არ მიიღებს“ ობიექტურია, „ენათმეცნიერება არ მიიღებს“ – სუბიექტური. ნებისმიერი მეცნიერული ტერმინის შემოღება შეთანხმების შედეგია, ტერმინს იგონებენ კიდეც.

ანტონის მეორე გრამატიკაში ვკითხულობთ: „მარცვალი არს ოხვრა რაიმე ნანევროვანი ასოისა ძალით შედგმული, ანუ მარტივი“. პროფესორი ალექსანდრე ფოცხიშვილი ამ განსაზღვრას ასე შიფრავს: „მარცვალი არის ჰაერის ერთი ამოსუნთქვა, ჰაერის ერთი ტალღა – დანანევრებული, რომელიც შეიძლება ხმოვანთან ერთად სხვა ბგერებისგანაც შედგებოდეს ან მხოლოდ ხმოვნისგან (მარტივი)“ – (Fotckhishvili, 1995: 192). ეს განსაზღვრა სადღეისოდ თითქმის ისეთივე რჩება, უცვლელი (ამის შესახებ იხ. ქვემოთ).

ასეა თუ ისე, დღეს ენათმეცნიერებაში მრავალი შეუსაბამობა, უზუსტობა და უხერხულობაა გაბატონებული.

დავინყოთ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონით (პირველი გამოცემა) (Qartuli enis ganmartebiti leqsikoni). ამ ლექსიკონის შედგენაში მონაწილეობა მიიღო ქართული ენათმეცნიერების ყველა კორიფემ, გარდა აკადემიკოსი აკაკი შანიძისა. ამ უნიკალური რეატიომეულის მთავარი რედაქტორი აკადემიკოსი არნოლდ ჩიქობავა გახლდათ და ეს ლექსიკონი მრავალი მეცნიერის ტიტანური შრომის შედეგია.

კიდეც უფრო მეტი ითქმის ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის (Qartuli sabchota enciklopedia) შესახებ. ეს – საბჭოთა პერიოდის ქართული მეცნიერების ბოლო სიტყვაა ამ დარგში. მის შედგენაში მონაწილეობა მიიღო იმ დროის ყველა ქართველმა გამოჩენილმა ენათმეცნიერმა.

თანამედროვე ქართული ენათმეცნიერების უკანასკნელი სიტყვაა „ქართული ენა. ენციკლოპედია. თბილისი, 2008“ (Qartuli ena). მის შედგენაში მონაწილეობა მიიღო ყველა თანამედროვე გამოჩენილმა ქართველმა ენათმეცნიერმა.

მიუხედავად ამისა:

ლექსიკონის (Qartuli enis ganmartebiti leqsikoni) მეექვსე ტომის 1079-ე სვეტში ვკითხულობთ: „სიტყვა – ბგერათშეერთება, რომელსაც ლექსიკური (საგნობრივი) მნიშვნელობა აქვს“. მეოთხე ტომის 1525-ე სვეტში კი ლექსიკა განმარტებულია როგორც სიტყვების მარაგი. ე. ი. სიტყვის განსაზღვრაში გამოყენებულია ლექსიკის ცნება, ხოლო ლექსიკის განსაზღვრაში გამოიყენება სიტყვის ცნება. ეს – მანკიერი წრეა. მას

მოჯადოებულ წრესაც ეძახიან. ეს მეცნიერებას არ შეეფერება. ასეთი რამ მეცნიერებაში დაუშვებელია. ეს ისეთივეა, როგორც:

- სად არის ქაშუეთი?
- პარლამენტის წინ.
- სად არის პარლამენტი?
- ქაშუეთის წინ.

ორივე პასუხი სწორია, მაგრამ მისამართი მაინც არ ვიცით.

გარდა ამისა, ყველა სიტყვას საგნობრივი მნიშვნელობა როდი აქვს. ლექსიკურიც საგნობრივს არ ნიშნავს.

საბჭოთა ენციკლოპედიაშიც (Qartuli sabchota enciklopedia) დაახლოებით იგივე მდგომარეობაა: „სიტყვა – ენის ძირითადი სტრუქტურულ-სემანტიკური ერთეული, რომელიც მოლაპარაკეთათვის ფსიქოლოგიურ რეალობას წარმოადგენს“ (Qartuli sabchota enciklopedia, 1985: 403). „ბგერა – ადამიანისა და ცხოველების სმენის ორგანოს მიერ სუბიექტურად აღქმული მოვლენა“ (Qartuli enis ganmartebiti leqsikoni, 1951: 258). „სამეტყველო ბგერა – უმოკლესი ბგერითი ერთეული, რომელსაც არჩევს ამა თუ იმ ენაზე მოლაპარაკე ადამიანის სმენა ამ ენის სიტყვათა დანაწევრების დროს“ (Qartuli enis ganmartebiti leqsikoni 1964: 718). „მეტყველება – ენის გამოყენების პროცესი, ენის მეშვეობით ურთიერთობის დამყარების აქტი“ (ტ. 6, გვ. 621). აქ, ოდნავ განსხვავებული ფორმით, იგივეა მოცემული და სრულიად ცხადად ჩანს, რომ მოჯადოებულ წრეში მონაწილეობს: ენა, მეტყველება, სიტყვა, ბგერა. სხვა შეცდომებს, მოყვანილ განსაზღვრებში, შევხებით ქვემოთ.

წიგნში „ქართული ენა“ (Qartuli ena, enciklopedia, 2008) ვკითხულობთ: „ენა – დინამიკური სისტემა ნიშნებისა, რომელიც იხმარება ადამიანთა ურთიერთობის, გაგებინების საშუალებად“ (Qartuli ena, enciklopedia, 2008: 160). „მეტყველება – ენის, ანუ ენობრივი სისტემის სამეტყველო რეალიზაცია“ (Qartuli ena, enciklopedia, 2008: 317). „ლექსიკა – ენაში არსებული სიტყვათა მარაგი, ენის ლექსიკური ფონდი“ (Qartuli ena, enciklopedia, 2008: 288). „სიტყვა – ენის ძირითადი სტრუქტურულ-სემანტიკური ერთეული“ (გვ. 431). „ბგერა მონაწილეობს ენობრივ ერთეულთა ბგერითი გარსის შექმნაში“ (Qartuli ena, enciklopedia, 2008: 76).

აშკარაა, რომ აქაც მოჯადოებულ წრეში ვართ, მაგრამ პარადოქსული ისაა, რომ „ლექსიკა არის ლექსიკური ფონდი“, „მეტყველება არის სამეტყველო რეალიზაცია“ და „ბგერა მონაწილეობს ბგერითი გარსის შექმნაში“.

იმის გამო, რომ ლექსიკა სრულიად განსაზღვრავს მეტყველებას, არ შეიძლება ლექსიკა მხოლოდ სიტყვათა მარაგი იყოს. გრამატიკის სახელმძღვანელოებში ლექსიკას განსაზღვრავენ, როგორც სიტყვათა მარაგს, მაგრამ უხერხულობას გრძნობენ და მის თავიდან ასაცილებლად

იქვე უმატებენ: „ლექსიკაშივე იგულისხმება...“

ზუსტად ასევე ამბობს ენციკლოპედია (ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია): „ლექსიკა – სიტყვათა ერთობლიობა. ლექსიკური ფონდი. ლექსიკა მჭიდროდაა დაკავშირებული ...“ (Qartuli sabchota enciklopedia, 1983: 205).

განსაზღვრა (დეფინიცია) ზუსტი უნდა იყოს. მასში დაუშვებელია ტავტოლოგია და არ არის სწორი ის განსაზღვრა, რომელსაც დამატება სჭირდება, კერძოდ ისეთი, როგორიცაა, მაგალითად: „ლექსიკაშივე იგულისხმება...“ ან „ლექსიკა მჭიდროდაა დაკავშირებული...“ და სხვ.

მე შევეცდები, ენათმეცნიერების ძირითად ცნებებთან დაკავშირებით, გამოვავლინო ზოგიერთი უზუსტობა და შემოგთავაზოთ ამ ცნებათა შემოღების ორიგინალური გზა, წარმოვადგინო საკუთარი პოზიცია.

უპირველეს ყოვლისა, ალბათ, უპრიანია, გამოვარკვიოთ, ენათმეცნიერების საწყის ცნებათა შემოტანის როგორი პრაქტიკაა დამკვიდრებული ქართულში, ამ მხრივ როგორი ვითარება გვაქვს სადღეისოდ.

დავიწყოთ **ბგერის** ცნებით. – რა არის **ბგერა**?

ცხადია, რომ **ბგერა** პირველი ცნებაა, რომლითაც იწყება ენათმეცნიერება.

ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის (Qartuli sabchota enciklopedia, 1978: 258) მიხედვით ბგერა არის ადამიანისა და ცხოველების სმენის ორგანოს მიერ სუბიექტურად აღქმული მოვლენა. იქვე განმარტებულია სამეტყველო ბგერაც: უმოკლესი ბგერითი ერთეული, რომელსაც არჩევს ამა თუ იმ ენაზე მოლაპარაკე ადამიანის სმენა ამ ენის სიტყვათა დანაწევრების დროს (Qartuli sabchota enciklopedia, 1984: 718).

ნიგნში „ქართული ენა“ (ქართული ენა (ენციკლოპედია), 2008) ბგერა შემდეგნაირადაა განმარტებული: „ფართო გაგებით, დრეკადი გარემოს ნაწილაკთა რხევითი მოძრაობა; სამეტყველო ბგერა – ადამიანის მიერ გამოცემული და სმენით აღსაქმელი არტიკულაციურ-აკუსტიკური წარმონაქმნი. ბგერა არის მეტყველების უმოკლესი ერთეული, რომელიც მონაწილეობს მნიშვნელობის მქონე ენობრივ ერთეულთა ბგერითი გარსის შექმნაში. თითოეული ბგერა, როგორც რთული ფსიქოფიზიკური კომპლექსი, ხასიათდება სპეციფ. არტიკულაციის, შესაბამისი აკუსტიკური მახასიათებლებისა და აღქმის, პერცეფციის მიხედვით (Qartuli ena, enciklopedia, 2008: 76).

დიდ საბჭოთა ენციკლოპედიაში (Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar, 2002) მოცემულია ბგერის შემდეგი განსაზღვრა: „ბგერა – ფართო გაგებით – დრეკად გარემოში ნაწილაკების რხევითი მოძრაობა, რომელიც ვრცელდება ტალღების სახით გაზისებრ, თხევად ან მყარ გარემოში. ვიწრო გაგებით – მოვლენა, რომელიც სუბიექტურად აღიქმება ადამიანის ან ცხოველის გრძნობათა სპეციალური ორგანოთი. ადამიანს

ესმის ბგერა სიხშირით 16 ჰერციდან 2000 ჰერცამდე. ბგერის ფიზიკური ცნება მოიცავს როგორც სმენად, ისე არასმენად ბგერებს. 16 ჰერცზე ნაკლები – ინფრაბგერებია, 2000 ჰერცზე მეტი – ულტრაბგერები. ძალიან მაღალსიხშირიანია ჰიპერბგერა (დიაპაზონში 109-დან 1013 ჰერცამდე). ბგერას გააჩნია თავისი ძირითადი მახასიათებელი ნიშნები, წყაროები, მიმღებები“. იქვე განმარტებულია „მეტყველების ბგერები“: „ბგერები, რომლებიც წარმოითქმება ენობრივი ურთიერთობის მიზნით ადამიანის სანარმოთქმო აპარატის მეშვეობით“.

რუსული ლინგვისტიკური ენციკლოპედიური ლექსიკონი (Kodukhovi, 1982) ბგერის განსაზღვრას სულაც არ იძლევა. აქ განმარტებულია მხოლოდ ცნება „მეტყველების ბგერები“: „სამეტყველო ჯაჭვის მინიმალური ერთეულები, რომლებიც შედეგია ადამიანის საარტიკულაციო მოქმედებისა და ხასიათდება განსაზღვრული აკუსტიკური და პერცეფციული თვისებებით“.

ფიზიკურ ენციკლოპედიაში (Bolshaya sovetskaya entsiklopediya) ბგერა განმარტებულია შემდეგნაირად: „მექანიკური მოვლენა, რომელიც სუბიექტურად აღიქმება ადამიანისა და ცხოველების გრძნობათა სპეციალური ორგანოთი. ეს ტერმინი ხშირად გამოიყენება უფრო ფართო გაგებით, მასში იგულისხმება ნებისმიერი სიხშირის მექანიკური რხევები და ტალღები დრეკად გარემოში. ბგერით ტალღებს იკვლევს ფიზიკის დარგი, რომელსაც აკუსტიკა ეწოდება. ბგერითი ტალღების წყაროა ნებისმიერი პროცესი, რომელიც იწვევს გარემოში წნევის ადგილობრივ ცვლილებას ან მექანიკურ მიმართულებებს“.

ასევე, ბგერა – ფიზიკური მოვლენა, რომელიც დრეკადი ტალღების სახით წარმოადგენს მექანიკური რხევების გავრცელებას მყარ, თხევად და გაზობრივ გარემოში. ვინრო გაგებით ბგერაში სწორედ ამ რხევებს გულისხმობენ, და ამ რხევებს განიხილავენ იმის მიხედვით, თუ როგორ აღიქმება ისინი ცხოველებისა და ადამიანის გრძნობათა ორგანოების მიერ (Fizicheskaya entsiklopediya).

როგორც აშკარად ჩანს, ბგერის განსაზღვრა, რომელიც მოცემულია ენათმეცნიერებაში, აღებულია ფიზიკიდან, ფიზიკური ენციკლოპედიებიდან. ფიზიკოსისათვის სულაც არ არის გაუგებარი ცნებები: „დრეკადი გარემო“, „დრეკადი გარემოს ნაწილაკები“, „ტალღები“, „რხევები“, „რხევითი მოძრაობა“, „რხევის სიხშირე“, „ბგერითი წნევა“ და სხვა მისთანები. მაგრამ ქართული ენის გრამატიკის შემსწავლელისათვის, ბგერის რაობის შემეცნების პროცესში, თუ ის ფიზიკოსი არ არის, ან მათემატიკოსი, ამ ცნებათა არსის გაცნობიერება პრაქტიკულად აბსოლუტურად შეუძლებელია. უფრო მეტიც, ბგერის ზოგადი ცნების დეფინიცია აკუსტიკიდან ენათმეცნიერებაში ყურითაა მოთრეული. ამ ცნების ფიზიკური (აკუსტიკური) ახსნა ენათმეცნიერებაში არაფერს არ გვაძლევს, ხოლო მისი

ენათმეცნიერული ახსნა შეუძლებელია, რადგანაც იგი ენათმეცნიერების კუთვნილება არ არის.

როგორც ნებისმიერი ტალღა, ბგერა ხასიათდება ამპლიტუდითა და სიხშირეების სპექტრით. ჩვეულებრივ ადამიანს შეუძლია გაიგონოს ბგერითი რხევები სიხშირეების დიაპაზონში 16-20 ჰერციდან 15-20 კილოჰერცამდე. ადამიანის სმენადობაზე ნაკლები დიაპაზონის ბგერას **ინფრაბგერა** ეწოდება, ხოლო მეტი დიაპაზონისას: 1 გიგაჰერცამდე – **ულტრაბგერა**, 1 გიგაჰერციდან – **ჰიპერბგერა**. ბგერის ხმამაღლობა რთულადაა დამოკიდებული ეფექტურ ბგერით წნევაზე, რხევების სიხშირეებსა და ფორმებზე, ხოლო ბგერის სიმაღლე ასევე რთულადაა დამოკიდებული არა მარტო სიხშირეებზე, არამედ ბგერითი წნევის სიდიდეზეც.

ის, რომ ბგერის სიმაღლე განისაზღვრება რხევების სიხშირით, მე-17 საუკუნეში აღმოაჩინა **რობერტ ჰუკმა**. ის, რომ ბგერის ცნების არსის გახსნა შეიძლება მხოლოდ რხევებისა და ტალღების ცნებათა გამოყენებით, მე-17 საუკუნემდე ფიზიკაშიც კი არ იყო ცნობილი. თუმცა, ბგერების შესწავლა ჯერ კიდევ ძველ დროში დაიწყო. აკუსტიკაში პირველი დაკვირვებები ძველი წელთაღრიცხვის VI საუკუნეს ეკუთვნის. შემდეგ, **პითაგორამ** დაადგინა კავშირი სიმის სიგრძესა და ტონის სიმაღლეს შორის. **პტოლემემ** და **ევკლიდემ** იცოდნენ, რომ ბგერა განპირობებულია სხეულის რხევითი მოძრაობით. **არისტოტელემ** პირველმა ნათლად წარმოიდგინა ჰაერში ბგერის გავრცელება. **ლეონარდო და ვინჩიმ** ჩამოაყალიბა ბგერითი ტალღების გავრცელების ძირითადი პრინციპი. მრავალი კანონზომიერება აღმოაჩინა **ნიუტონმა**. მას შემდეგ ბგერის მეცნიერული შესწავლა აკუსტიკაში უკვე ექსპერიმენტალურად დაიწყო.

შესაბამისად, ენათმეცნიერებაში ბგერის ან სიტყვის განსაზღვრისას ნახსენები „ტალღა“ და „რხევა“ გაფიზიკურებული პოეტური ტალღა და რხევა უფროა, ვიდრე ფიზიკური ტალღა და რხევა. ამიტომ თავი დავანებოთ ცნებათა ყურით მოთრევას სხვა მეცნიერებიდან. გამოსავალი ისევ ენათმეცნიერებაში უნდა ვეძებოთ.

ასეთი რთული ორგანიზაციის ცნებით არც ერთი მეცნიერება არ იწყება. ბგერა ლინგვისტიკის პირველი და სანყისი ცნებაა, ძირითადად უძირითადესი. მაგრამ, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ლინგვისტიკა მხოლოდ სამეცნიერო ბგერებს სწავლობს. იგი არ სწავლობს იმ ბგერებს, რომლებსაც არფა გამოსცემს, ან ჩიტები გამოსცემენ ჭიკჭიკისას, ან კიდევ, – იმ ბგერებს, რომლებსაც ტყეში ხმელი ფიჩხები გამოსცემენ, როცა ამ ფიჩხებზე დათვი მიბაჯბაჯებს. ეს იმას ნიშნავს, რომ ბგერის ზოგადი ცნება ლინგვისტიკისათვის, ერთის მხრივ, აუცილებელია, რადგანაც ცნება „სამეცნიერო ბგერა“ მისი სახეა, მაგრამ, მეორეს მხრივ, ამ ცნების სემანტიკის სრული მოცულობა მისთვის მიუწვდო-

მელია, რადგანაც ეს ცნება მას არ ეკუთვნის, იგი სხვა მეცნიერების კუთვნილებაა.

- მაშ, რა ვქნათ? როგორ მოვნახოთ გამოსავალი?
- გამოსავალი არსებობს, თანაც, – უბრწყინვალესი:
- მივბაძოთ მათემატიკოსებს!

მათემატიკის მეცნიერული სიმკაცრე საოცნებოა ნებისმიერი სხვა მეცნიერებისათვის. და ამ სიმკაცრეს მათემატიკოსებმა იმით მიაღწიეს, რომ თავიანთთვის შეიქმნეს **საყრდენი წერტილი**. მომეცით საყრდენი წერტილი და მე გადავაბრუნებ დედამიწასო, არქიმედემ რომ თქვა, – ის გენიალური ნათქვამი იყო. მეცნიერებისთვის ასეთი საყრდენი წერტილია საწყისი ცნებების შემოღება.

გეომეტრიაში არ არსებობს კითხვები: რას ეწოდება წერტილი?, რას ეწოდება წრფე?, რას ეწოდება სიბრტყე? – ეს ცნებები მიღებულია განსაზღვრის გარეშე. ისინი მხოლოდ აღინერება, ხასიათდება მაგალითებით, წარმოდგენების მეშვეობით. ამით შექმნილია ფუნდამენტი. ყველა დანარჩენი გეომეტრიული ცნება მათ საფუძველზე განისაზღვრება. სწორედ ამიტომ გეომეტრია ტურფად ნაგებია, როგორც ნიკორწმინდა.

ენათმეცნიერებაში **ბგერა** (ზოგადი ცნება) მივიღოთ საწყის ცნებად და ვთქვათ:

ბგერა ენათმეცნიერების პირველდანიყებითი ანუ საწყისი ცნებაა და მიღებულია განსაზღვრის გარეშე. მისი მხოლოდ აღწერა შეიძლება მაგალითების ჩვენებით, წარმოთქმით, მიბაძვით, დეკლამირებით.

ბგერა შეიძლება იყოს სამეტყველო, სამუსიკო, სასიმღერო და ა. შ. სამეტყველოა ის ბგერა, რომელიც ადამიანთა მეტყველებაში გამოიყენება. მეტყველებაში კი ბგერა წარმოითქმის სხვადასხვანაირად, სხვადასხვა ინტონაციით. ავიღოთ, მაგალითად, სიტყვა **სახლი**. აქ ყოველი ბგერის წარმოთქმა ჩვეულებრივია. მას მეტყველების ტემპი განსაზღვრავს, მაგრამ წინადადებაში „**ო, შენ მოხვედი, მეგობარო?**“ **ო** ისე გამოითქმის, თითქოს ერთი კი არა, რამდენიმე იყოს და, სხვანაირი ტონით, მაგრამ ასევე წაგრძელებულად წარმოითქმის ბგერა **ი**, კითხვის დასმის გამო.

ყველა ამ შემთხვევაში სამეტყველო ბგერასთან გვაქვს საქმე. სამეტყველო ბგერა ყოველთვის განსხვავდება სამუსიკო, სასიმღერო და სხვა ბგერებისაგან. სასიმღეროა ბგერა, რომელიც სიმღერაში გამოიყენება. სიმღერა მეტყველება არ არის. არც მეტყველება ჰგავს სიმღერას. ფრინველთა გალობაშიც ბგერებია, მაგრამ არც ერთი მათგანი არ არის არც სამეტყველო და არც სასიმღერო. სამუსიკო ბგერებს მუსიკალური ინსტრუმენტები გამოსცემენ. ეს ბგერები არც სამეტყველოა და არც სასიმღერო.

სამეტყველო ბგერა მეტყველებისთვისაა განკუთვნილი, სასიმღერო

– სიმღერისთვის, სამუსიკო – მუსიკისთვის, მაგრამ სულ სხვაა მუსიკალური ბგერა. მუსიკალურია ბგერები, რომლებიც მუსიკის თვისებისანი არიან, ქმნიან გარკვეულ ჰარმონიულობას. მუსიკალურია პოეზიაც, ფერწერაც, მჭევრმეტყველებაც, ფრთოსანთა გალობაც და ა. შ. ფერწერა, სკულპტურა – მუსიკალურია ბგერების გარეშე. ეს – გადატანით.

ადამიანს ძალზე მრავალი ბგერის წარმოთქმა შეუძლია. ამ ბგერათაგან ზოგიერთი შეიძლება სამეტყველო იყოს ერთ ენაში, მაგრამ არ იყოს მეორეში. ზოგიერთი შეიძლება არც ერთ ენაში არ იყოს სამეტყველო. ქართულ ბგერებს შორის ზოგიერთი სამეტყველო არ არის სხვა ენებისათვის და, პირუკუ, მაგალითად, ინგლისური, გერმანული, სპარსული და სხვა ენების ყველა სამეტყველო ბგერა სამეტყველო არ არის ქართულისათვის.

ქართულ ენაში გვაქვს მხოლოდ 33 სამეტყველო ბგერა. ეს ბგერები ორ ჯგუფად იყოფა, ხმოვნებად და თანხმოვნებად.

ხმოვანი ეწოდება ისეთ ბგერას, რომელსაც თავის წარმოთქმაში საზღვარი არ გააჩნია, ხოლო **თანხმოვანი** ეწოდება ისეთ ბგერას, რომელსაც თავის წარმოთქმაში საზღვარი გააჩნია. მაგალითად, როცა წარმოთქვამთ ბგერა ა-ს, შეგვიძლია ამ ბგერის წარმოთქმა გავაგრძელოთ რამდენ ხანსაც გვინდა და ბგერა არ შეიცვლება, მას თავის წარმოთქმაში საზღვარი არ გააჩნია. მაგრამ, თუ გვინდა წარმოთქვათ ბგერა ბ, იგი წარმოითქმის უცებ და მისი გაგრძელება, თუკი იგი მოვინდომეთ, უკვე სხვა ბგერაა, კერძოდ, ისეთი ბგერა, რომელიც ქართულში სულაც არაა სამეტყველო. სამეტყველოა იგი მეგრულში და აღინიშნება ასოთი E. როგორც ვნახეთ, ბ ბგერას თავის წარმოთქმაში საზღვარი გააჩნია.

ქართულ ბგერათა შორის ხმოვანია ხუთი ბგერა: ა, ე, ი, ო, უ. დანარჩენი 28 ბგერა თანხმოვანია.

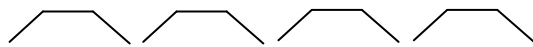
ხმოვნებისა და თანხმოვნების დახასიათებისას წიგნში „ქართული ენა. ენციკლოპედია, 2008“ საუბარია სანარმოთქმო აპარატის სხვადასხვა ნაწილში შექმნილი დაბრკოლებების გადალახვის შესახებ და ეს დაბრკოლებები და მათი გადალახვა კვლავ და კვლავ დაკავშირებულია აკუსტიკურ რხევებთან და ტალღებთან. ჩვენს მიერ მოცემული განსაზღვრები უფრო კორექტულია თუნდაც იმის გამო, რომ გვექმნება ხელსაყრელი შესაძლებლობა, ხმოვნებს უწოდოთ **ღია ბგერები**, ხოლო თანხმოვნებს – **დახურული ბგერები**. ტრადიციულად ღიაობა და დახურულობა გამოიყენება მხოლოდ მარცვალთა მიმართ (რატომლაც!) და ეს გამოყენება განზოგადებას არ ექვემდებარება. ამის გამო იყო, რომ ერთხელ პროფესორ ალ. ფოცხიშვილს საჭიროებამ მარცვალღიაობის საკითხი გადაატანინა სხვა სფეროში. თუ მივიღებთ ჩვენს მიერ შემოთავაზებულ განსაზღვრებს, ხელ-ფეხი გახსნილი გვექნება: შეგვიძლია შემოვიღოთ ტერმინები: **ღია მარცვალი, დახურული მარცვალი; ღია ფუძე,**

დახურული ფუძე; ღია სიტყვა, დახურული სიტყვა. ასეთ შემთხვევაში არასწორი, უშნო და უგერგილო ტერმინები: ფუძებოლოხმოვნიაანი, ფუძებოლოთანხმოვნიაანი, ბოლოხმოვანფუძიაანი, ბოლოთანხმოვანფუძიაანი, ბოლოხმოვნიაანი, ბოლოთანხმოვნიაანი, ხმოვანფუძიაანი, თანხმოვანფუძიაანი და სხვ., თავს რომ ვერ ვადგამთ და არ ვიცით, რომელი გამოვიყენოთ, შეგვეცვლება მოხდენილი, ლამაზი ტერმინებით: **ღია-ფუძიაანი სიტყვა, დახურულფუძიაანი სიტყვა.**

ბგერის წერილობით ნიშანს **ასო** ეწოდება. ქართულ ენაში 33 ბგერის აღსანიშნავად, ანუ ჩასანერად, 33 ასო გამოიყენება. ე. ი. ბგერა ჩაინერება ასოს საშუალებით. ასოში ყოველთვის ბგერა იგულისხმება. ასო თავისთავად არაფერი არ არის, იგი მოგონილია მხოლოდ იმისათვის, რომ ბგერა ჩაინეროს, იგი ბგერის გრაფიკულ სიმბოლოს წარმოადგენს. არაა სწორი, როცა ამბობენ, ბგერა წარმოითქმის და ასო იწერებაო. ბგერა წარმოითქმის და ბგერა იწერება, ოღონდ – ასოს საშუალებით. მუსიკა იწერება ნოტების საშუალებით. ნოტები, ტონების გარეშე, არაფერი არ არის! ასო და ნოტი გამოსახება, იხატება, ბგერები კი იწერება მათი საშუალებით. რატომღაც ქართულ ენაში ასოს **ასო-ბგერას** ეძახიან. ეს არ არის სწორი. სწორად რომ ჩავთვალოთ იგი, მაშინ ციფრს **რიცხვი-ციფრი** უნდა ვუწოდოთ.

როგორც ვიცით, ბგერის წარმოთქმა შედგება სამი ნაწილისაგან: 1. შემართვა, 2. დაყოვნება და 3. დამართვა. გრაფიკულად იგი ასე გამოისახება (ნახ. 1):

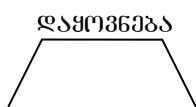
თუ მიმდევრობით წარმოვთქვამთ რამდენიმე ბგერას, მაშინ გვექნება ბგერათა ჯგუფი, ანუ, რაც იგივეა, ბგერათა სიმრავლე. მაგალითად, **ა, ბ, ჯ** – ბგერათა ჯგუფია. ცხადია, რომ **გ, ი, ს, დ** და **დ, ი, გ, ს** ბგერათა ერთი და იგივე ჯგუფია, რადგანაც ორივე შედგება ერთი და იგივე ბგერებისაგან, მათი ბგერითი შედგენილობა ერთნაირია. გრაფიკულად ბგერათა განხილული ჯგუფის წარმოთქმა ასე წარმოგვიდგება:

ნახ. 2

მაშასადამე, **ბგერათა ჯგუფი** ეწოდება ერთზე მეტ ბგერას, წარმოთქმულს მიმდევრობით და დანაწევრებულად, ცალ-ცალკე.

განვიხილოთ ერთი ცხოვრებისეული მაგალითი:

ნახ. 1

ვთქვათ, ოთახში სხედან: ოთარ არსაკიძე, ნოდარ თოფურია, ოთარ გუგუჩია და პეტრე ზარანდია. თუ გვინდა დაწეროთ ოთახში მსხდომ ადამიანთა სიმრავლე, ჩვენ ჩამოვწერთ ოთხივეს სახელსა და გვარს, ან

ოთხივეს სახელს. მაგრამ, თუკი გვინდა დავწეროთ ოთახში მსხდომი ადამიანების სახელთა სიმრავლე, ჩვენ დავწერთ: ოთარი, ნოდარი, პეტრე. ოთარი მხოლოდ ერთხელ დაინერა, მიუხედავად იმისა, რომ ოთახში ორი ოთარი იყო.

ავილოთ სიტყვა მერხი. დავწეროთ მასში შემავალი ბგერების სიმრავლე. ეს იქნება: მ, ე, რ, ხ, ი. ეს სიტყვა შედგენილია ხუთი ბგერის საშუალებით. ავილოთ მეორე სიტყვა – თათარა. ამ სიტყვაში შემავალი ბგერების სიმრავლეა: თ, ა, რ. ე. ი. ეს სიტყვა შედგენილია ამ სამი ბგერის საშუალებით, ზოგიერთი მათგანის გამეორებით, მის შესადგენად გამოყენებულია სამი ბგერა.

მაშასადამე, ბგერათა სიმრავლეში, ანუ ჯგუფში, ერთი ბგერა არ შეიძლება ერთზე მეტჯერ ჩაინეროს.

ზემოთქმულიდან ვასკვნით, რომ ბგერათა ჯგუფში ბგერათა თანამიმდევრობას არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს და ყოველი ბგერა ინერება მხოლოდ ერთხელ. ეს იმას ნიშნავს, რომ სიტყვა არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება იყოს ბგერათა ჯგუფი, რადგანაც სიტყვა უწყვეტად უნდა წარმოითქვას, ბგერათა ჯგუფში კი ბგერები წარმოითქმის ცალ-ცალკე. ამასთან, სიტყვაში ბგერათა თანამიმდევრობა მკაცრად მონესრიგებულია, ხოლო ბგერათა ჯგუფში ბგერათა თანამიმდევრობას მნიშვნელობა არა აქვს. მაშასადამე, ტრადიციული განსაზღვრა: სიტყვა ეწოდება ბგერას ან ბგერათა ჯგუფს, რომელსაც მნიშვნელობა აქვს, – სწორი არ არის.

სიტყვაში სამი პირობაა დაცული:

- ბგერათა თანამიმდევრობა მკაცრადაა განსაზღვრული,
- ბგერები შეიძლება მეორდებოდეს,
- წარმოითქმისას უწყვეტია ბგერიდან ბგერაზე გადასვლა.

პირველი პირობის დაცვის მიზნით შემოვიღოთ ერთი ახალი ცნება:

ბგერათა დალაგებული ჯგუფი ეწოდება ბგერათა ისეთ ჯგუფს, რომელშიც დაცულია ბგერათა რიგი.

ცხადია, ასეთ შემთხვევაში ბგერათა რიგი ერთგან მაინც რომ დაირღვეს, უკვე ბგერათა სხვა დალაგებული ჯგუფი მიიღება. მაგალითად, ბგერათა დალაგებული ჯგუფები ო, მ, კ და მ, კ, ო ერთი და იგივე არ არის; მაშინ, როცა: თუკი თუ ეს ჯგუფები დალაგებული არაა, ჩვეულებრივია, მაშინ ისინი ერთი და იგივე ჯგუფებს წარმოადგენს.

როგორც ბგერათა ჩვეულებრივ ჯგუფში, ისე ბგერათა დალაგებულ ჯგუფშიც ბგერები ცალ-ცალკე წარმოითქმის, წერისას ისინი მძიმეებით გამოიყოფა ერთმანეთისგან. ამასთან, არ ხდება ბგერათა გამეორება.

ხშირად აუცილებელი ხდება ბგერათა გამეორება. ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ ეს არის მეორე პირობა, რომელიც დაცული უნდა იყოს სიტყვაში.

მეორე პირობის დაცვის მიზნით შემოვიღოთ მეორე ახალი ცნება:

ბგერათა კორტეჟი ეწოდება ბგერათა ისეთ დალაგებულ ჯგუფს, რომელშიც დასაშვებია ბგერათა გამეორება.

ცხადია, ასეთ შემთხვევაში ერთი ბგერა მაინც ზედმეტად რომ გამეორდეს, უკვე ბგერათა სხვა კორტეჟი მიიღება. მაგალითად, ბგერათა კორტეჟები *ო, მ, კ, ო* და *მ, კ, ო* ერთი და იგივე არ არის. პირველ კორტეჟში *ო* მეორდება ორჯერ, მაგრამ ეს ბგერები ერთი და იგივე არ არის თავისი ფუნქციის მიხედვით, რადგანაც პირველი *ო* არის კორტეჟის პირველი კომპონენტი, ხოლო მეორე – მეოთხე კომპონენტი. მათემატიკაში ასეთ შემთხვევაში ინდექსს უკეთებენ, მაგალითად, a_1 და a_2 . ეს ისევეა, როგორც გიორგი პირველი და გიორგი მეორე, ორი სხვადასხვა მეფე ერთნაირი სახელებით. სხვა სიტყვებით, ბგერათა მოცემულ კორტეჟში ბგერა *ო*-ს ორი სხვადასხვა ფუნქცია აკისრია, მსგავსად იმისა, რომ რიცხვის ჩანაწერში 535 ერთი ხუთიანი ერთეულებს აღნიშნავს, მეორე კი – ასეულებს.

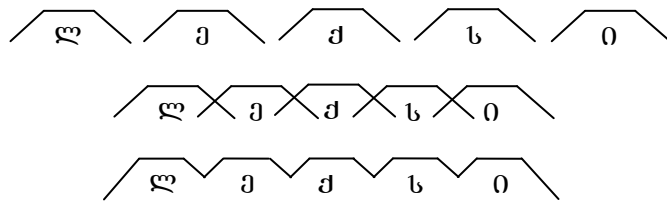
ბგერათა კორტეჟში ბგერები ცალ-ცალკე წარმოითქმის, წერისას ისინი მძიმეებით გამოიყოფა ერთმანეთისგან. ამასთან, დაცულია ბგერათა რიგი და დასაშვებია ბგერათა გამეორება.

ხშირად აუცილებელი ხდება კორტეჟის წარმოთქმა უწყვეტად, ერთი ბგერიდან მეორეზე შეუსვენებლად გადასვლით. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ეს არის მესამე პირობა, რომელიც დაცული უნდა იყოს სიტყვაში.

მესამე პირობის დაცვის მიზნით შემოვიღოთ მესამე ახალი ცნება:

ბგერათა უწყვეტი კორტეჟი ეწოდება ბგერათა ისეთ კორტეჟს, რომელშიც ბგერები წარმოთქმისას მიჯრით ძალიან ახლოს მიდიან ერთმანეთთან, ეჯახებიან და ერთვიან ერთმანეთს. კორტეჟის წარმოთქმა უწყვეტ სახეს ღებულობს.

მაგალითად, უწყვეტობის დაცვის დროს ბგერათა კორტეჟის: *ლ, ე, ქ, ს, ი* ჩანაწერს ექნება სახე: *ლექსი* და მისი გრაფიკული გამოსახულება ასე მიიღება:

ნახ. 3

ბგერათა უწყვეტი კორტეჟის მაგალითებია: *სათუთი, ბილიკი, რამაშკა, შარშან, კინდერ, თუ, სკარანტე, სილამაზე, ლუპუს, მღერის, არ,*

ოპო, მორჯირიო და მრავალი სხვა.

მარცვალი

მეცნიერულ და სასწავლო ლინგვისტიკურ ლიტერატურაში მარცვლის უამრავი განსაზღვრა არსებობს:

- მარცვალი ეწოდება ბგერას ან ბგერათა ჯგუფს, რომელიც ერთ ხმოვან ბგერას შეიცავს (სახელმძღვანელოები).
- მარცვალი ეწოდება სიტყვას ან სიტყვის ნაწილს, რომელიც ერთ ხმოვან ბგერას შეიცავს (სახელმძღვანელოები).
- მარცვალი ეწოდება რწყმული მეტყველების უმცირეს ბუნებრივ ერთეულს (Qartuli ena, enciklopedia, 2008: 304).
- მარცვალი არის სონორობის ზრდისა და შესუსტების ტალღა: სიტყვაში იმდენი მარცვალია, რამდენი სონორობის მწვერვალიცაა მასში. მარცვლის საყრდენია ნაკლებ სონორთა შუა მოქცეული მათზე მეტი სონორობის მქონე ბგერა (ო. იესპერსენი Qartuli ena, enciklopedia, 2008: 304).
- მარცვალი არის მინიმალური საწარმოთქმო ერთეული, რომელიც ჰაერის ერთი ჯახებით წარმოითქმის ან კუნთების დაძაბულობის ერთი იმპულსით იქმნება (რ. სიტეტსონი Qartuli ena, enciklopedia, 2008: 304).
- მარცვალი არის ფონემურ თანმიმდევრობათა განმეორებადი უმცირესი ერთეული (ე. ჰაუგენი Qartuli ena, enciklopedia, 2008: 304).
- მარცვალი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც აბსტრაქტული ოდენობა, რომელიც არსებობს მეტყველის მენტალურ აქტივობაში. მარცვალი არის აუცილებელი ერთეული გამონათქვამის ორგანიზაციის პროცესში (პ. ლადეფოგედი, Qartuli ena, enciklopedia, 2008: 304).
- მარცვალი ეწოდება ბგერას ან ბგერათა ჯგუფს, რომელიც ჰაერის ერთი ტალღის ამოღების დროს გამოითქმის (Shanidze, 1973).
- მარცვალი ეწოდება სიტყვის ნაწილს (ბგერას ან ბგერათა ჯგუფს), რომელიც ერთი ამოსუნთქვით წარმოითქმება (Qartuli enis ganmartebiti leqsikoni, 1958: 74).
- მარცვალი ეწოდება მეტყველების დანაწევრების ბუნებრივ ერთეულს, რომელიც ერთ რიტმიკულ დარტყმად აღიქმება (Qartuli sabchota enciklopedia, 1983: 473).

ამასთან, მოცემულია აღიარებაც: ფონეტიკაში მარცვლის საყოველთაოდ მიღებული განმარტება არ არსებობს (Qartuli ena, enciklopedia, 2008: 304).

ზემოთ მოცემულ განსაზღვრათა დეტალური ანალიზი შორს ნაგვიყვანს. მათი უმეტესობა სწორია, მაგრამ ისინი აღწერით დაბუღებებს

წარმოადგენენ და არა განსაზღვრებს, დანარჩენი, ბგერაზე საუბრისას ზემოთ მოცემული მსჯელობის თანახმად, არასწორია, მაგრამ მე-9 განსაზღვრა უკვე ლაფსუსია. მის თანახმად, სიტყვის წარმოქმნას იმდენი ამოსუნთქვა სჭირდება, რამდენი მარცვალაცაა შიგ. ვის შეუძლია ენათმეცნიერულად ახსნას, რას ნიშნავს ჰაერის ერთი ჯახება, კუნთების დაძაბულობის ერთი იმპულსი, ჰაერის ერთი ტალღა, რიტმიკული დარტყმა და მისთ.

ასე, რომ, მარცვლის განსაზღვრა არ ვიცით, არა გვაქვს!

მივმართოთ ჩვენ მიერ არჩეულ გზას და შემოვიღოთ შემდეგი განსაზღვრა:

მარცვალი ეწოდება ბგერათა ისეთ უწყვეტ კორტეჟს, რომელიც მხოლოდ ერთ ხმოვან ბგერას შეიცავს.

აქვე აღსანიშნავია ერთი საკითხიც: აუცილებელია თუ არა, რომ მარცვალი სიტყვის ნაწილი იყოს? – სულაც არა! მაგალითად, კვრინჩ ჩვენი განსაზღვრის თანახმად მარცვალია, მაგრამ იგი არც ერთი სიტყვის ნაწილი არ არის. **სოვს** მარცვალია სიტყვაში **ახსოვს**, მაგრამ მარცვალი არ არის სიტყვაში **ქსოვს**, თუმცა, იგი ორივე შემთხვევაში სიტყვის ნაწილია და შეიცავს მხოლოდ ერთ ხმოვან ბგერას.

სიტყვა

ენათმეცნიერულ და სასწავლო ლიტერატურაში სიტყვის განსაზღვრაც არ არის ცოტა:

- სიტყვა – ბგერათშეერთება, რომელსაც ლექსიკური (საგნობრივი) მნიშვნელობა აქვს (ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი).
- სიტყვა – ბგერათა ჯგუფი, რომელსაც მნიშვნელობა აქვს (სახელმძღვანელოები).
- სიტყვა – ენის ძირითადი სტრუქტურულ-სემანტიკური ერთეული, რომელიც მოლაპარაკეთავის ფსიქოლოგიურ რეალობას წარმოადგენს. ნიგნი „ქართული ენა, ენციკლოპედია“ (ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია).
- სიტყვა – ენის ძირითადი სტრუქტურულ-სემანტიკური ერთეული, რომელიც აღნიშნავს საგნებს, მოვლენებს, პროცესებსა და მათ თვისებებს (ქართული ენა (ენციკლოპედია)).
- სიტყვა – მნიშვნელობის მქონე უმარტივესი ერთეული ენისა (არნოლდ ჩიქობავა).
- სიტყვა – მნიშვნელობის მქონე ბგერათკომპლექსი, რომელიც ენის ძირითადი ერთეულია (ალექსანდრე ლლონტი).
- სიტყვა – მნიშვნელობის მქონე უმცირესი ენობრივი ერთეული (გოგოლაშვილი, და სხვ.).

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის განსაზღვრა სწორი არ არის. სიტყვა არ შეიძლება იყოს ბგერათშეერთება. შეერთებაში შერწყმაც

იგულისხმება და ინტერფერენციაც. არც ისაა სწორი. რომელსაც სახელმძღვანელოები იძლევა. ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ბგერათა ჯგუფს არ შეიძლება რაიმე მნიშვნელობა ჰქონდეს. ქართული ენის ენციკლოპედიაში მოცემული განსაზღვრა თავს არიდებს წინადადებას: „მოლაპარაკეთათვის ფსიქოლოგიურ რეალობას წარმოადგენს“, რაც თავისთავად არაფრის მომცემი არ არის და მის ნაცვლად უმატებს: „აღნიშნავს საგნებს, მოვლენებს, პროცესებსა და მათ თვისებებს“. მაგრამ, მაგალითად, „არა“ სიტყვაა და იგი არც საგანს აღნიშნავს, არც მოვლენას, არც პროცესსა და არც მათ რომელიმე თვისებას.

ისე, რომ, არც ერთი ზემოთ მოცემული განსაზღვრა სწორი არ არის! ისინი აღწერით ხასიათს ატარებენ. აღწერას წარმოადგენს შემდეგიც: სიტყვას გააჩნია ობიექტური მნიშვნელობა და სუბიექტური აზრი. სიტყვის მნიშვნელობა ერთნაირია ყველა ადამიანისათვის ნებისმიერ სიტუაციაში. სიტყვის აზრი კი ინდივიდუალურია და დამოკიდებულია როგორც ამ სიტყვის გამოყენებელი ინდივიდის თავისებურებებზე, ისე იმ სიტუაციაზე, რომელშიც ეს სიტყვაა გამოყენებული. აღწერას წარმოადგენს, აგრეთვე, ა. რ. ლურას განსაზღვრა, რომელსაც ის იძლევა თავის წიგნში (Fizicheskiy entsiklopedicheskiy slovar): „სიტყვა აღნიშნავს საგნებს, სიტყვა გამოყოფს ნიშნებს, მოქმედებებს, მიმართებებს. სიტყვა აერთიანებს ობიექტებს ცნობად სისტემებში, სხვა სიტყვებით – ჩვენი გამოცდილების კოდირებას ახდენს“. ფრიად საინტერესოა, რომ ჯერ კიდევ ძველი წელთაღრიცხვის მეორე საუკუნეში ალექსანდრიული სკოლის ბრწყინვალე წარმომადგენელი **დიონისე თრაკიელი** იძლევა ასეთ განსაზღვრას (უფრო სწორად, – აღწერით დებულებას): „სიტყვა არის გაბმული მეტყველების უმარტივესი ერთეული“ (ციტ. (Kodukhovi, 1982)-ის მიხედვით). როგორც ჩანს, მას შემდეგ არაფერი არ შეცვლილა.

1997 წელს, როცა გამოვიდა ჩემი პატარა ბროშურა „ფიქრები ენათმეცნიერებაზე“, პროფესორმა კოტე ქრელაშვილმა თავის „მცირე რეცენზიაში“, რომელიც დაიბეჭდა გაზეთში „ბურჯი ეროვნებისა“, აღნიშნა (რისთვისაც მადლობას მოვახსენებ): გვინდა ავტორს შევახსენოთ ცნობილ ენათმეცნიერთა გამონათქვამები სიტყვის ცნების შესახებ:

- „ცნება **სიტყვას** თვლიან მარტივ ცნებად, სინამდვილეში კი ეს არის ერთ-ერთი ყველაზე ორაზროვანი ცნება, რაც კი გვხვდება ენათმეცნიერებაში... აუცილებელია გავთავისუფლდეთ ამ გაურკვეველი სიტყვა ცნებისაგან“ (ბალი).
- „ცნება **სიტყვა** საერთოდ არ არსებობს“ (შჩერბა).
- „ძალიან ძნელია ამ სიტყვის განსაზღვრა“ (რეფორმატსკი).

დიახ! არა გვაქვს სიტყვის დეფინიცია, და, როგორც ზემოთ უკვე

ვნახეთ, არამხოლოდ ეს. სწორედ ამიტომაც, რომ ქართული ენის სწავლების მეთოდოლოგიაში მეთოდისტიკები გვერდს უვლიან ამ ცნებათა დეფინიციებს. და, თუ ვინმეს მოჰყავს ეს დეფინიციები, მოჰყავს უსუსურად, არაკორექტულად, არასწორად, დამაბნეველად. ეს კი სწავლებაში უსამველოდ უარყოფითი ფაქტორია.

საწყის ცნებათა დეფინიციები ვერ შევიმუშავეთ, ვერ ჩამოვაცალიებთ მხოლოდ იმიტომ, რომ არა გვაქვს საყრდენი წერტილი.

მართალია, წერენ: „... ამ და სხვა ფაქტორების მოქმედება საკმაოდ აძნელებს ყველა ენისათვის საერთო, ზოგადი დეფინიციის მიღებას, ერთიანი კრიტერიუმის დადგენას. სადავოდაა მიჩნეული თვით სიტყვის არსებობაც კი ზოგ ენაში“ (Qartuli ena, enciklopedia, 2008: 431), მაგრამ ჩვენ ხომ ქართულ ენაზე ვლაპარაკობთ, ქართულ ენათმეცნიერებაზე. თუ გამონაკლისები არსებობს, ეს – სხვა საკითხია.

კვლავ მივმართოთ ჩვენ მიერ არჩეულ გზას და შემოვილოთ შემდეგი განსაზღვრა:

სიტყვა ეწოდება ბგერათა ისეთ უწყვეტ კორტეჟს, რომელსაც დამოუკიდებელი მნიშვნელობა გააჩნია, ან დამოუკიდებელი მნიშვნელობის უქონელია და მნიშვნელობას წინადადებაში იძენს.

ეს ზოგადი განსაზღვრა იშლება ორ კონკრეტულ განსაზღვრად:

ა). *ბგერათა ისეთ უწყვეტ კორტეჟს, რომელსაც დამოუკიდებელი მნიშვნელობა გააჩნია, ეწოდება ძირითადი სიტყვა.*

ზემოთ, ბგერათა უწყვეტ კორტეჟზე საუბრისას მოყვანილი მაგალითებიდან კორტეჟები: სათუთი, ბილიკი, შარშან, სილამაზე, მღერის – ქართული ენის ძირითადი სიტყვებია, კორტეჟი რამაშკა ძირითადი სიტყვაა რუსულ ენაში, კინდერ – გერმანულ ენაში, ლუპუს – ლათინურ ენაში, სკარანტე და მორჯორიო, – ალბათ, არც ერთში. ყოველ შემთხვევაში, ქართული ენისათვის ეს კორტეჟები სიტყვები არ არის, მაგრამ შესაძლოა, მსოფლიოს რომელიმე ენაში მათ მნიშვნელობა გააჩნდეთ და, ამდენად, ისინი ამ ენის სიტყვები იქნება.

ბ). *ბგერათა ისეთ უწყვეტ კორტეჟს, რომელიც დამოუკიდებელი მნიშვნელობის უქონელია და მნიშვნელობას წინადადებაში იძენს, ეწოდება დამხმარე სიტყვა.*

დამხმარე სიტყვებია ყველა კავშირი, ყველა შორისდებული, ხოლო თანდებულთა და ნაწილაკთაგან ისინი, რომლებიც წინადადებაში ცალკე იწერება და არ ერთვის სხვა სიტყვას.

მნიშვნელობის უქონელი ის კორტეჟი, რომელიც წინადადებაში ძირითად სიტყვას ერთვის და წინადადებაში მნიშვნელობას მისი წყალობით იძენს, ცალკე სიტყვა არ არის. იგი ერთ ძირითად სიტყვას სხვა ძირითად სიტყვად აქცევს. მაგალითად, ვთქვათ, მოცემულია სიტყვა სახლი. მას დამოუკიდებელი მნიშვნელობა გააჩნია და იგი ძირითადი სიტყვაა.

თუ ამ სიტყვას დაერთვის კორტეჟი ში (თანდებული), რომელიც დამოუკიდებელი მნიშვნელობის უქონელია, მაშინ მიიღება სიტყვა სახლში. იგი სხვა ძირითადი სიტყვაა და კორტეჟი ში-ს, ამ ძირითად სიტყვასთან ერთად, უკვე სრულიად გარკვეული მნიშვნელობა ენიჭება წინადადების გარეშეც, მაგრამ იგი სიტყვა არ არის, რადგანაც ცალკე არ იწერება. მაგალითად, წინადადებაში: „თამაზი სახლში მივიდა“ – სამი სიტყვაა. ამით ის გვინდა ვთქვათ, რომ, მაგალითად, სახლი, სახლში, სახლთან, ან, თუნდაც: სახლმა, სახლად და სხვ. ერთი სიტყვის სხვადასხვა ფორმა კი არ არის, არამედ ისინი სხვადასხვა სიტყვებია, სხვადასხვა კორტეჟები. წინადადებაში „კაცმა კაცი კაცად ცნო“ ოთხი სიტყვაა, ოთხი სხვადასხვა სიტყვა.

ყურადღებას იპყრობს სიტყვის დამარცვლის საკითხი.

მარცვლის ჩვენეული განსაზღვრის თანახმად, მაგალითად, სიტყვა **სალამო** ასე დაიმარცვლება: სა-ლა-მო, ან სალ-ა-მო, ან სა-ლამ-ო, ან კიდევ, სალ-ამ-ო. სიტყვა **გაგვწვრთნეს** ორმარცვლიანია და მრავალნაირად შეიძლება დაიმარცვლოს: გა-გვწვრთნეს, გაგ-ვწვრთნეს, გაგვ-წვრთნეს, გაგვწ-ვრთნეს, გაგვწვ-რთნეს, გაგვწვრ-თნეს, გაგვწვრთ-ნეს, გაგვწვრთნ-ეს.

სიტყვის გადატანისას, წერის პროცესში, ნებისმიერი დამარცვლა არ ივარგებს. ამიტომ სიტყვის გადატანას თავისი წესები გააჩნია.

მაშასადამე, შეგვიძლია მივიღოთ ძირითად ენათმეცნიერულ ცნებათა შემოტანის შემდეგი კონცეფცია:

ბგერა – ენათმეცნიერების საწყისი ცნება. იგი მიღებულია განსაზღვრის გარეშე, მისი მხოლოდ აღწერა შეიძლება მაგალითების ჩვენებით, წარმოთქმით, მიბაძვით, დეკლამირებით.

განსაზღვრა 1. სამეტყველო ბგერა ეწოდება ისეთ ბგერას, რომელიც ადამიანთა მეტყველებაში გამოიყენება.

განსაზღვრა 2. ხმოვანი სამეტყველო ბგერა ეწოდება ისეთ სამეტყველო ბგერას, რომელსაც თავის წარმოთქმაში საზღვარი არ გააჩნია (ღია ბგერა).

განსაზღვრა 3. თანხმოვანი სამეტყველო ბგერა ეწოდება ისეთ სამეტყველო ბგერას, რომელსაც თავის წარმოთქმაში საზღვარი გააჩნია (დახურული ბგერა).

შემდგომში ჩვენ საქმე გვექნება მხოლოდ სამეტყველო ბგერასთან, ამიტომ სიმოკლისათვის გამოვიყენებთ სიტყვას **ბგერა**,

განსაზღვრა 4. ბგერათა ჯგუფი ეწოდება ერთზე მეტ ბგერას, წარმოთქმულს მიმდევრობით და დანაწევრებულად, ცალ-ცალკე. დაუშვებელია ბგერათა გამეორება.

განსაზღვრა 5. ბგერათა დალაგებული ჯგუფი ეწოდება ბგერათა ისეთ ჯგუფს, რომელშიც დაცულია ბგერათა რიგი. დაუშვებელია ბგერათა

გამეორება.

განსაზღვრა 6. ბგერათა კორტეჟი ენოდება ბგერათა ისეთ დალაგებულ ჯგუფს, რომელშიც დასაშვებია ბგერათა გამეორება.

განსაზღვრა 7. ბგერათა უწყვეტი კორტეჟი ენოდება ბგერათა ისეთ კორტეჟს, რომელშიც ბგერები წარმოთქმისას მიჯრით ძალიან ახლოს მიდიან ერთმანეთთან, ეჯახებიან და ერთვიან ერთმანეთს. კორტეჟის წარმოთქმა უწყვეტ სახეს ღებულობს.

განსაზღვრა 8. მარცვალი ენოდება ბგერათა ისეთ უწყვეტ კორტეჟს, რომელიც მხოლოდ ერთ ხმოვან ბგერას შეიცავს.

განსაზღვრა 9. სიტყვა ენოდება ბგერათა ისეთ უწყვეტ კორტეჟს, რომელსაც დამოუკიდებელი მნიშვნელობა გააჩნია, ან დამოუკიდებელი მნიშვნელობის უქონელია და მნიშვნელობას წინადადებაში იძენს.

განსაზღვრა 10. ძირითადი სიტყვა ენოდება ბგერათა ისეთ უწყვეტ კორტეჟს, რომელსაც დამოუკიდებელი მნიშვნელობა გააჩნია.

განსაზღვრა 11. დამხმარე სიტყვა ენოდება ბგერათა ისეთ უწყვეტ კორტეჟს, რომელიც დამოუკიდებელი მნიშვნელობის უქონელია და მნიშვნელობას წინადადებაში იძენს.

როგორც ჩანს, გვარსახეობითი იერარქია ზუსტადაა დაცული, ამიტომ ყველა მიღებული განსაზღვრა სწორ ლოგიკურ პრინციპს ექვემდებარება.

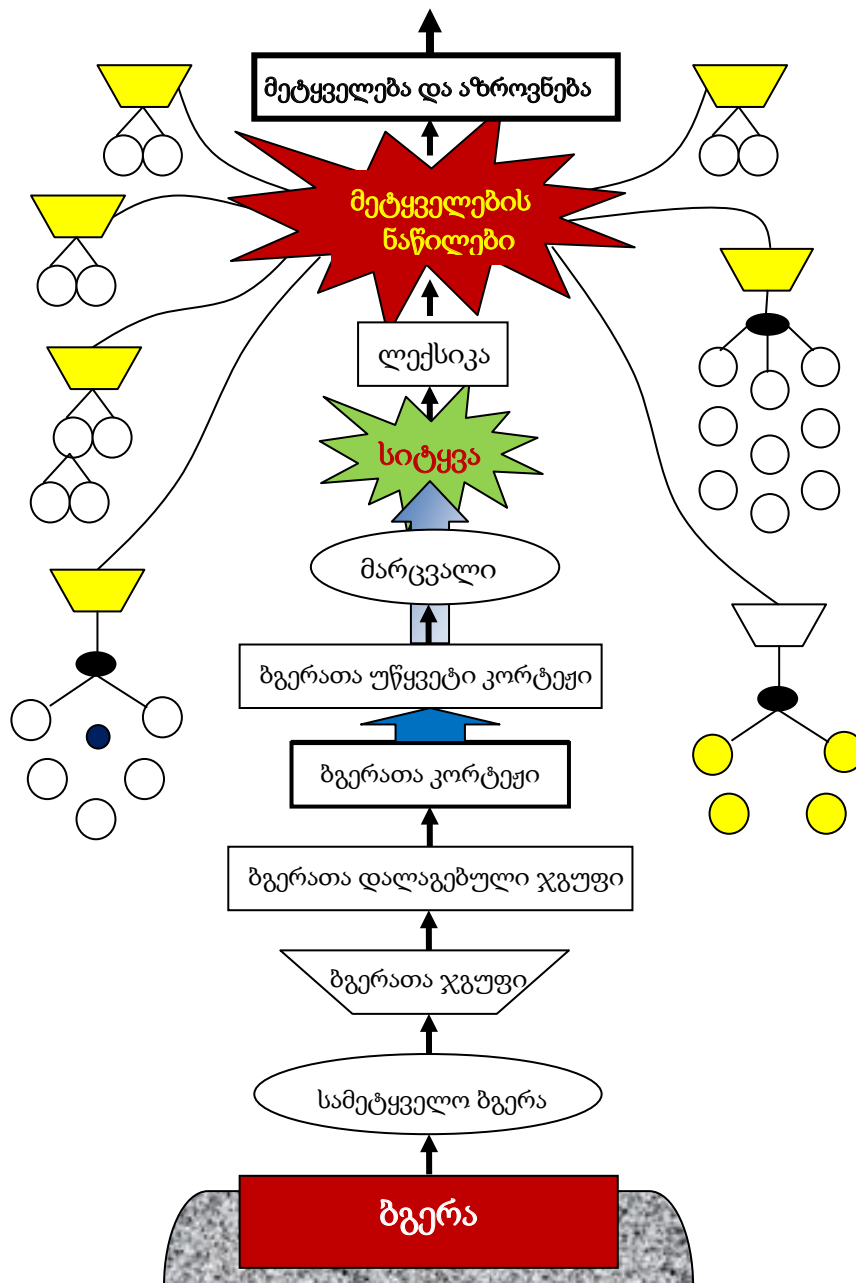
განსაზღვრა 12. ლექსიკა ენოდება ენის სიტყვათა სიმრავლეს, რომელზედაც განსაზღვრულია სიტყვათა შორის სემიოტიკურ-გრამატიკული მიმართებები.

განსაზღვრა 13. მეტყველების ნაწილი ენოდება ენის ლექსიკის ქვესიმრავლე ერთგვაროვან სიტყვათა კლასს.

როგორც ჩანს, მეტყველების ნაწილების მისაღებად საჭიროა ლექსიკის კლასიფიკაცია, რადგანაც მეტყველების ნაწილი არის ლექსიკის ერთგვაროვან სიტყვათა კლასი.

ახლა, შემოღებული ახალი კონცეფციის მიხედვით, შეგვიძლია ავაგოთ ენათმეცნიერების შენობის არქიტექტურული „სიცოცხლის ხე“ (ნახ. 4):

შენობა აგებულია და ამ შენობაში ზუსტადაა დაცული ენათმეცნიერების ძირითად ცნებათა იერარქია, სადაც ბგერა მიღებულია ფუნდამენტად და მის საფუძველზე ყველა სხვა ცნება ექვემდებარება ზუსტ ლოგიკურ დეფინიციას.

ნახ. 4

ამ შენობაში მთავარი ადგილი უკავია მეტყველების ნაწილებს. მეტყველების ნაწილთა კლასიფიკაციის შესახებ ცნობილია შემდეგი:

დიონისე თრაკიელმა მეტყველების რვა ნაწილი გამოყო ბერძნული ენისათვის: სახელი, ნაცვალსახელი, ართრონი, ზმნა, მიმღობა, ზმნისართი, კავშირი, წინდებული. დიონისე თრაკიელისეულმა სქემამ დიდი ცვლილებები განიცადა რომაელ გრამატიკოსებთან და შუა საუკუნეებში მივიღეთ მეტყველების ნაწილების ტრადიციული კლასიფიკაცია: არსებითი სახელი, ზედსართავი სახელი, რიცხვითი სახელი, ნაცვალსახელი, ზმნა, ზმნიზედა, წინდებული (ან თანდებული), კავშირი, ნაწილაკი, შორისდებული (Qartuli sabchota enciklopedia, 1983: 620). და აქვე აღნიშნავენ, რომ ამ კლასიფიკაციას გააჩნია ნაკლი: მეტყველების ნაწილების დაჯგუფება სხვადასხვა ნიშნის მიხედვით წარმოებს და ა. შ.

უნდა აღინიშნოს, რომ მეტყველების ნაწილთა კლასიფიკაციის ფორმირება ისტორიულად პრაქტიკულ-სტიქიური გზით მიმდინარეობდა მხოლოდ გრამატიკული წესების მიხედვით. სწორედ ამიტომა აქვს მას არა ერთი და ორი ნაკლი. კლასიფიკაცია ლოგიკური ოპერაციაა და ამიტომ იგი უნდა დაექვემდებაროს არა გრამატიკულ წესებს, არამედ – ლოგიკურ წესებს გრამატიკული წესების გათვალისწინებით.

ლიტერატურა:

1. Bolshaya sovetskaya entsiklopediya. Trete izdanie, Moskva, 1969-1978.
2. Fizicheskaya entsiklopediya. Pyatitomnik, Moskva, 1988-1999.
3. Fizicheskiy entsiklopedicheskiy slovar, Moskva, 1983.
4. Fockhishvili A., Qartuli enatmecnierebis istoria. Tbilisi, 1995.
5. feiqrishvili ZH. Qartuli enis morfologia. Qutaisi, 2010;
6. Gogolashvili G., Arabuli A., Sukhishvili M., Manjgaladze M., Chumburidze N. Tanamedrove qartuli enis morfologia. saliteraturo ena. Tbilisi,
7. Koduxovi V. Zogadi enatmecniereba. Tbilisi, 1982.
8. Kvachadze L. Qartuli ena. Tbilisi, 1993.
9. Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar, Moskva, 2002.
10. Lutiya A. Yazyk i soznanie, Moskva, 1979.
11. Miqashvili O. Qartuli ena. Tbilisi, 2001.
12. Maglakelidze N, Miqadze M., Qartuli enis stsavlebis metodika. Tbilisi, 1996.
13. Rekhviashvili M. Qartuli enis sakitkhta stsavlebis metodika. Tbilisi, 2001.
14. Qartuli ena (enciklopedia), Tbilisi, 2008.
15. Qartuli enis ganmartebiti leqsikoni, rvatomeuli. Tbilisi, 1950-1964.
16. Qartuli sabchota enciklopedia. Tbilisi, 1975-1987.
17. Shanidze A. Qartuli enis gramatikis safuzhvlebi. T. 1, Tbilisi, 1973.

Jemal Jinjikhadze

INTRODUCTION OF THE INITIAL CONCEPT OF LINGUISTICS

Summary

The present paper touches upon the issues connected with definitions in linguistics that have not completely studied because of various viewpoints made by linguists.

As for the main concepts of linguistics certain incorrectness has been revealed and the author offers the original way of these concepts introduction as well as presents his own position.

Three new concepts have been offered in the paper giving the opportunity to correct all defects: creation of systematic and consequent theory where the hierarchy of main notions of theoretic linguistics will be kept and all the concepts will be subjected to exact logic definition.

Зоя Адамия

ВЛИЯНИЕ СУБСТАНДАРТА (ЛЕКСИКИ) НА ФОРМЫ СУЩЕСТВОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ЯЗЫКА

В лексике современного русского языка есть один компонент, который давно утвердился, имеет для обозначения собственный термин, имеет свои определения и пределы, но до сих пор не найдено соответствие в европейских языках, – это т. н. просторечие. Для составителей лингвистической терминологии европейских языков это понятие очень сближается с понятием диалект, так по-английски – popular language, по-немецки – volkssprache, по-французски – la langue populaire, по-испански – lenguaje popular (vulgar), по-итальянски – dialetto regionale. Видимо, причина заключается в самой природе просторечия. Почему просторечие не растворилось в диалекте, а фигурирует как довольно самостоятельная часть лексики кодифицированного языка. Когда специалист анализирует диалектную и просторечную лексику различие между ними очевидно и за редкими исключениями их смешивать не приходится. Например, в выражении «хороший мужик», как охарактеризовать слово «мужик»? У этого слова несколько понятий в русском языке, но когда говорят «хороший мужик» – это высшая степень положительной оценки личности. Но тем не менее слово мужик кодируется как образец сниженного стиля, но не диалект. Это распространено во всех диалектах и во всем русском языке. Такой лексики в русском языке много. Она очень активная, образная, эмоционально насыщенная и крепко держится в литературе самого высокого ранга. Например, у Шолохова, у Толстого, у Короленко и т. д.

З. Кёстер-Тома считает, что просторечие в европейских языках занимает промежуточное место между субстандартом и нонстандартом: «Просторечие, представляя внутренне организованную разновидность русского этноязыка, в основном, противостоит стандартному языку и диалектам. Его промежуточное положение между субстандартом и нонстандартом объясняется тем, что просторечие представлено на всех языковых уровнях и тем самым является самостоятельной языковой формацией в рамках русского этноязыка, но без собственных признаков системности.

Изучение просторечия – лингвистического феномена, которому почти нет адекватного явления в других языках, (термин которого «просторечие» на другие языки почти непереволим) - фактически велось фрагментарно. По нашему мнению, исследование просторечия должно идти по пути сужения объема понятия самого термина, за которым следует признать понимание

просторечия как социолекта, занимающего в иерархии модели языка промежуточное положение между субстандартом и нонстандартом. Упорядочение пометы просторечие в словарях должно привести к его фиксации не как стилистического средства сниженной экспрессии, а стать пометой тех слов, которые онтосятся к современному просторечию» (Kyoster-Toma, 1993: 15-31).

Итак, термин просторечие – чисто русское изобретение. Термин просторечие непереводим на другие языки. И что самое интересное, как перевести просторечную лексику на другие языки? Просторечия непереводимы на другой язык. Перевести, конечно, можно, но, что мы получим? Только эмоциональную пустоту и неточность перевода.

Просторечие – это уникальная часть лексики русского языка. Изучая литературный язык мы изучаем нейтральные слова, а читая произведения великих русских писателей в оригинале нерусскоязычные читатели узнают и начинают чувствовать неповторимый колорит речи персонажей русского быта. Возьмем из художественной литературы несколько примеров.

« - Щи, моя душа, сегодня очень хороши! – сказал Собакевич, хлебнувший шей и *отваливши себе* с блюда огромный кусок няни, известного блюда, которое подаётся к щам» [Н. Гоголь «Мёртвые души»].

« - Женатый теперь!... Ныне восемнадцатый день как *обзаконился*» [А. Чехов «Степь»].

« - *Не суйтесь* не в свое дело, - сказал Шурыгин» [В. Шукшин «Крепкий мужик»].

«- Ты все-таки не подумай, что тебя ради будет пир горой... А просто так, из *анбициии*...» [В. Шишков «Угрюм-река»].

Примеров очень много. И удивительно то, что отдельно собранные эти слова производят впечатление скорее отрицательное, чем положительное. Это, видимо, происходит не без влияния сознания того, что «это неправильно». Но в контексте они просто блестят, излучают какой-то свет, текст делают чарующим, неотразимым, очень точным и выразительным. Стоит «исправить» такой текст по литературным нормам и – все – исчезнет и прелесть, и воздействие и вся привлекательность. И как-то, само собой возникает вопрос, что лучше, что «правильно» или что выразительно, эмоционально и образно.

Разумеется, сила слова реализуется в полной мере только в контексте. Так, просторечию или, скажем, диалектизмам нет места в языке науки, но научной терминологии тоже нечего делать в художественном тексте, особенно в лирике.

«Часто видится одно и то ж: | Будто кто-то мне в кабацкой драке |**Сада-нул** под сердце финский нож» [С. Есенин «Письмо к матери»].

Стало быть, просторечие это вовсе не какой-то отсев от лексического богатства языка. На своем месте оно просто незаменимый компонент текста, только надо знать, где его место и не злоупотреблять им. Мастера слова это хорошо понимают и добиваются хороших результатов.

«Уж ты где, жена, жена *шталалася*? Чтобы свету божьего ты не видела, *Моя имя* честное не порочила...» [М. Ю. Лермонтов «Песня про купца Калашникова»].

Не трудно представить, что станется с высокохудожественной «Песней про купца Калашникова» М. Лермонтова, если кто-то из нее уберет все просторечия и таким образом «исправит» сообразно с литературными нормами. Это будет настоящая смерть гениального произведения. То же самое можно сказать о произведениях Некрасова, эмоциональное воздействие которых так велико именно благодаря талантливому использованию просторечной лексики и склада речи.

Художественно-эмоциональные возможности просторечия в русском языке невозможно переоценить. Эта лексика постоянно меняется, обновляется, одни слова уходят в пассив другие появляются, но просторечие как пласт лексики сохраняется.

Таким образом, по нашему мнению, просторечие – это грамматически неоднородная, но эмоционально ярко окрашенная лексика, играющая ведущую стилистическую роль в образном мышлении.

Просторечие такой пласт лексики, к которому никогда не ослабнет интерес лингвистики и стилистики, так как оно, просторечие, всегда активно участвует в речевой деятельности человека, особенно когда речь идет об устной речи и художественной литературе.

Вернемся к вопросу о форме существования стандарта, субстандарта и нонстандарта

Дискуссия, объектом которой являются языковой стандарт, субстандарт, нонстандарт, развернулась, в основном, среди романистов в Германии после появления в 1986 году сборника “Sprachlicher Substandard”, за которым в 1989 и 1990 годах последовали еще два тома (II, III). Возникшая вокруг терминов, понятий, дефиниций полемика представляет интерес и для русистики. Некодифицированные сферы бытования русского этноязыка все очевиднее становятся предметом исследования, концентрируя внимание лингвистов на языковых явлениях, не представленных в прескриптивных грамматиках и нормативных словарях. Трудности изучения подобных языковых разновидностей связаны со сложностью самих понятий, в обозначение которых вкладывается разный смысл, приводящий зачастую к жонглированию лингвистическими терминами Standart, Substandart, Subnorm, Nonstandart, Nichtstandart. Двухступенчатая модель Standart - Substandart, к

построению которой склоняются особенно романисты и германисты, не может охватить всю совокупность разновидностей русского этноязыка, для которого характерно иное выделение языковых сфер. Иерархическая модель русского этноязыка, включающая стандарт – субстандарт – нонстандарт, дает возможность дифференцировать языковые разновидности по горизонтали и вертикали и выделить верхние и нижние полюсы. При этом особого рассмотрения требует вопрос дефиниций отдельных разновидностей этноязыка, таких как просторечие, жаргон, сленг, арг. Пишет Кестер-Тома в статье «Стандарт, субстандарт, нонстандарт» (Kuoster-Toma, 1993: 15-31).

Стандарт и субстандарт представляют собой нормированные подсистемы национального языка, отличающиеся характером нормы. Для стандарта характерны нормы кодифицированные, для субстандарта – некодифицированные, узуальные.

Итак, в подсистему субстандарта входят: традиционно выделявшееся, но сегодня не всеми признаваемое как языковой феномен просторечие (= нелитературный разговорный язык) и диалекты как первичные подсистемы, а также социальные жаргоны и арг как вторичные образования. Эта вторичность, как отмечают некоторые исследователи (Kuoster-Toma, 1993, Kaplan, Kampe, Farfan, 1990), может быть подчеркнута использованием термина нонстандарт.

«... следует подчеркнуть, что употребление термина нонстандарт целесообразно в случаях, когда необходимо дать обобщенное представление о речевых подсистемах, в какой-то степени противоположных нормативному стандартному языку. При этом, разумеется, другие более частные термины (просторечие, жаргон, сленг и т.п.) сохраняют свою актуальность как концентрирующее определение этого обобщающего понятия» Кестер-Тома.

Кестер-Тома предлагает иерархическую модель стандарт – субстандарт – нонстандарт дифференцирует разновидности этноязыка и дает возможность их соотнесения, принимая во внимание полноту набора фонетических, морфологических, лексических, синтаксических и фразеологических показателей и учитывая при этом наличие признаков системности. Новые типы речевого поведения не соответствуют традиционным образцам, поэтому трехступенчатая иерархическая модель русского этноязыка, хотя и не в полной степени, но все же отражает понимание реального языкового употребления.

Терминологическое выделение и четкое понятийное размежевание просторечия, жаргона, сленга, арга, мата – составных разновидностей нонстандарта – необходимо для выяснения их роли как группового использования этноязыка. Предложенное Кестер-Тома сужение объема понятия просторечие дает возможность подойти к детальному исследованию данного соци-

олекта в лексическом и лексикографическом плане. Включение в понятие жаргона также сленга приведет к упорядоченности терминологии и его однозначному лексикографическому описанию.

Под стандартом понимается – кодифицированная подсистема этноязыка, функционирующая в письменной и устной разновидностях, представленных функциональными стилями. Для обозначения устной разновидности стандарта используется также термин (литературная) разговорная речь. Под субстандартом понимаются некодифицированные подсистемы этноязыка, функционирующие преимущественно в устной разновидности.

Химик делит субстандарт на верхний предел и нижний: «Субстандарт» означает верхний предел, все, что находится за пределами языковой нормы. . . . «Верхний» предел – это граница, отделяющая литературную норму, языковой стандарт от языкового субстандарта. Разумеется, установить жесткую границу между стандартом и субстандартом затруднительно, особенно в лексике. В языке немало смешанных, переходных случаев, поэтому в Словарь включено и некоторое количество слов и значений, которые хотя и относятся к литературной норме, но составляют ее периферию либо даже находятся на границе между стандартом и субстандартом. Это сравнительно небольшое количество эмоционально выразительных, экспрессивных слов и выражений с традиционной пометой «разговорное», например: бахнуть, допрыгаться, заарканить, загогулина, не до жиру, чемоданное настроение и др. Но гораздо больше в Словаре единиц, которые составляют промежуточный слой между стандартом и общеупотребительным субстандартом и сопровождаются пометой «разговорно-сниженное», например: балаболка, барахлить, дылда, мордобой, мотануть, захапать, мурьжить, дерябнуть, до поросычьего визга и т. п.

«Нижний» предел словника – это граница, за которой оказываются территориально или социально ограниченные единицы, распространенные и употребляющиеся исключительно в деревенских говорах или в городских жаргонах. В Словарь включается только так называемый общеэтнический лексикон, социализованная лексика и фразеология – известная и понятная большинству носителей русского языка. Заметим, что и в этом случае затруднительно провести жесткую границу между общеэтническими единицами и диалектными или жаргонными. Существует немало примеров лексической и семантической переходности, когда слово или фразеологизм сохраняют очевидную территориальную либо социально-групповую окрашенность, но тяготеют к наддиалектному или общежаргонному употреблению. Единицы такого рода также включаются в Словарь, но сопровождаются специальными пометами «областное» или «жаргонное».

Таковы крайние пределы, приблизительные границы формирования

словника Словаря. Между этими границами, часто условными, переходными, проницаемыми, размещается основной лексико-фразеологический корпус Словаря, который можно квалифицировать в целом как общерусский субстандарт. «Субстандарт» означает верхний предел, все, что находится за пределами языковой нормы, а «общерусский» - нижний предел словника: слова и выражения, более или менее известные всему говорящему порусски этносу.

Для общеизвестных, но ненормативных единиц традиционно используется наименование – городское просторечие. Термин, казалось бы, понятный своей внутренней формой: «простая» речь – раскрепощенная, незамысловатая, не ограниченная системно-языковыми, этическими или эстетическими нормами.

В то же время использование этого термина связано и с некоторыми неудобствами, поскольку в русской лингвистической традиции рассматриваются две разновидности просторечия. Первая – социальное просторечие, т. е. речевые ошибки малообразованных людей, чаще пожилых, обычно негородского происхождения, тех, кто говорит «как может», например: звонит (вместо звонит), ш'офер (вместо шофёр), ехай (вместо поезжай), культурный (в значении вежливый), влазить, извиняюсь, ндравиться, выпимши и т. п. Единицы такого рода не включаются в Словарь, за исключением немногих слов или выражений, которые регулярно используются в бытовой речи как имитации простонародности для преднамеренного снижения, комического упрощения повествования, например: аванец, давеча, папаня, за-всегда, отсюда, таперича, фатера, фря, за бесплатно, ходить на двор и т. д.

Социальному просторечию противопоставлен другой его тип – функционально-стилистическое просторечие, природа которого заключается в сознательном, преднамеренном использовании субстандартных единиц – грубых, вульгарных или непристойных слов и идиом (включая и простонародные имитации) для выражения особой экспрессии снижения и упрощения речи, для резко негативной оценки, эпатирования собеседника, для языковой игры и пр., например: алкаш, босота, впендюриться, встояка, дерьмо и многие другие, которые, несомненно, являются наддиалектными, общеэтническими, но при этом остаются субстандартными, не входят в сферу литературного лексикона, хотя и тяготеют к разговорной норме. Единицы такого рода, чаще всего грубые экспрессивы, составляют основу Словаря, самый обширный его состав, поэтому традиционная лексикографическая помета «просторечное» здесь не используется, как не используется обозначение «нейтральное» в традиционных толковых словарях. Функционально-стилистическое просторечие выполняет в живом общении ту же роль, что и разговорная разновидность литературного языка («нестрогий» стандарт),

но гораздо более сильными, резкими, выразительными и часто даже конвенционально запретными средствами. Однако закономерность развития языка такова, что некоторые просторечные единицы в живом и массовом употреблении постепенно становятся разговорно-сниженными, литературными и пополняют языковой стандарт. Такими, например, стали слова болтать, буйнить, горб, зачастую, ладно, мудрить, наверняка, парень, в относительно недавнем прошлом бывшие низкими, просторечными.

Следовательно, функционально-стилистическое просторечие и есть та промежуточная, переходная сфера национального русского словаря, его общенациональный субстандарт, в котором, с одной стороны, происходит популяризация, социализация частных диалектизмов и жаргонизмов, а с другой – вызревает пополнение для разговорно-литературной и тяготеющей к ней разговорно-сниженной лексики. Это обстоятельство определяет структуру общерусского субстандarta в целом и характерную пестроту его состава, который, впрочем, тоже имеет системный характер и может быть представлен в виде трех основных слоев общеупотребительных ненормативных слов и выражений в зависимости от их происхождения и от связей с литературным языком: разговорно-деловые, традиционные, общежаргонные (Himik, 2004).

Подведя итог можно сказать, что субстандартные языковые явления, в тексте используются в противопоставлении стандартным элементам для создания общей социальной и эмоциональной атмосферы, речевых портретов, как средство типизации речи отдельных персонажей или как средство индивидуализации речевой характеристики персонажа, а иногда как средство стилизации.

Хочу закончить статью словами профессора В. М. Мокиенко: «Общая динамизация нашей языковой системы имеет, конечно, «шоковый» характер, ибо вместе с панцирем жесткой нормативности нередко срывается и живая языковая ткань. Но освобождаясь от этого панциря и переживая болевой шок, русский язык уже приобрел большую свободу и гибкость, которые сделают его в будущем еще жизнеспособнее» (Mokienko, 1998: 56-57).

Литература:

1. Ahmanova, 1966 – Ahmanova O.S. Slovar' lingvisticeskikh terminov, Moskva, 1966.
2. Kyoster-Toma, 1993 – Kyoster-Toma Z. Standart, substandart, nonstandart/ Z. Kyoster-Toma // Rusistika № 2. - Berlin, 1993.
3. Lingvisticheskiy enciklopedicheskiy slovar, Mosvka, 1990.
4. Himik, 2004 – Himik V. V. Bolshoy slovar russkoy razgovornoy ekspresivnoy rechi, 2004.

ზოია ადამია

სუბსტანდარტის (ლექსიკის) ბავლენა ეროვნული ენის ფორმებზე

რეზიუმე

სტატიაში საუბარია ეროვნული ენის ფორმებზე სტანდარტის, სუბსტანდარტის (არასტანდარტულ) და ნონსტანდარტის გავლენის შესახებ. დისკუსია, რომლის ობიექტსაც ენობრივი სტანდარტი, სუბსტანდარტი და ნონსტანდარტი წარმოადგენდა, ძირითადად რომანისტიკის შორის გაიმართა. ტერმინის დეფინიციის ირგვლივ წამოჭრილი პრობლემები, რუსისტიკის ინტერესსაც წარმოადგენს. სტანდარტი და სუბსტანდარტი ეროვნული ენის ნორმირებულ ქვესისტემებს წარმოადგენენ, რომლებიც ნორმების ხასიათით გამოირჩევიან. სტანდარტისათვის დამახასიათებელია კოდიფიცირების ნორმები, ხოლო სუბსტანდარტისათვის – არაკოდიფიცირებული, ჩვეულებრივი. თანამედროვე რუსული ენის ლექსიკაში არის ერთი კომპონენტი, რომელიც დიდი ხანია დამკვიდრებულია და მნიშვნელობის ასახსნელად გააჩნია საკუთარი ტერმინი, განმარტება და საზღვრები, მაგრამ დღემდე ვერ მოიძებნა მისი შესატყვისობა ევროპულ ენებთან, ეს გახლავთ ე.წ. „პროსტორეჩიე“ – მარტივი მეტყველება. ევროპული ენების ლინგვისტური ტერმინოლოგიის შემქნელებისათვის ეს ტერმინი ახლოსაა ინგლისური ენის popular language-თან, გერმანული ენის volkssprache-თან, ფრანგული ენის langue populaire-თან, ესპანური ენის lenguaje popular (vulgar)-თან, იტალიური ენის dialetto regionale-თან. ზ. კოსტერ-ტომა თვლიდა, რომ მარტივ მეტყველებას, ევროპულ ენებში, უკავია შუალედური ადგილი სტანდარტსა და სუბსტანდარტს შორის.

Zoia Adamia

INFLUENCE OF THE SUBSTANDARD (LEXICON) ON
EXISTENCE OF NATIONAL LANGUAGE FORMS

Summary

The paper discusses the problem of the standard, substandard and nonstandard influence on existence of national language forms.

The discussion was generally made by novelists in Germany the object of which was the language standard, the substandard, and non-standard. The polemic which arose round the definitions of terms is a subject of interest of Russian philologists. The standard and the substandard are normalized subsystems of national language which are distinguished by the character of norms. Codified norms are characteristic for the standard forms while for non-standard forms are considered non-codified, ordinary norms.

There is one component in Modern Russian language vocabulary which has been established long and has its own term to explain the meaning, explanations and bounds, but its relevance has not found in European languages, it is the so-called “popular speech” - simple speech.

This term for linguistic terminology creators of European languages is supposed as close to English – popular language, German – volkssprache, French – la langue populaire, Spanish – el language popular (vulgar), Italian – dialetto regionale. Z. Kyoster-Toma considered that a simple speech in European languages takes an intermediate place between the standard and the substandards.

Manana Shelia

BRITAIN AND GEORGIA'S TOPONYMS WITH SAINTS' NAMES AND RELIGION TERMS

It is impossible to imagine the world without geographical names. Each toponym bears various information: geographical, linguistic, historical as place names are a result of historical conditions of eras when they arose, were formed and extended in these or those countries.

Toponymy is taxonomic study of place-names, based on etymological, historical, and geographical information. A place-name is a word or words used to indicate, denote, or identify a geographic locality such as a town, river, or mountain. S. I. Ojegov defines a toponym as a proper name of a separate geographical place (the settlement, the river, etc. a place) (Ozhegov, 1989: 271). According to the Oxford dictionary, the toponym is the name of a certain geographical object (Oxford English Dictionary, 1998: 305).

It should be noted that toponymy is concerned with the linguistic evolution (etymology) of place-names and the motive behind the naming of the place (historical and geographical aspects). Most toponymy, however, has concentrated on the etymological study of habitation names. Studies within a language usually follow three basic assumptions: every place-name has a meaning, including place-names derived from personal names; place-names describe the site and record some evidence of human occupation or ownership.

Our paper deals with the problem of Britain and Georgia's toponyms connected with religion and Saints' names, analysis of their typology and sources and also touches upon the question of morphological structure and etymology. We also analyze the features of some British and Georgian place names, the semantic core elements in oikonyms, identify ways of their formation. The influence of extralinguistic factors on the place names of the British Isles and Georgia is also considered. In each region of Great Britain and Georgia toponyms have the features, a certain set of elements. We will consider toponymics of place names separately below.

The British toponymy is rich and diverse, and along with various toponyms, there are a lot of borrowed place names together with native toponyms. However numerous forms and meanings of toponyms were distorted or lost at all after years because of the changes which happened in language and culture and caused a disappearance of many original names. In certain cases words which were used as the name of districts, disappeared from language at all went out of use, and their meanings didn't remain up to now.

The complexity and variety of toponymy of Great Britain is connected with historical events. As is known the country was occupied with different peoples: the Iberians, the Celts, the Romans, the Anglo-Saxons, the Vikings and the Normans not only made the contribution to development of English culture and language, but also affected toponyms of the British Isles. Accordingly, modern English toponyms were formed from five other language sources: Celtic, Latin, Scandinavian, Old English and French languages. In some cases the English toponyms consist of the elements belonging to a concrete language and historical period. The toponymic material gives the chance to track processes of interference and enrichment of languages, to define nature of contacts between the people during their migrations in the past. In place names historical events of this or that era, names of outstanding persons, heroes and cultural wealth of the people are imprinted.

Behind every name is a story, and this goes for place names too. Although each individual place has a unique specific definition, there are some common components and terms for the names of British and Georgian cities, towns and settlements.

It is known that the section of linguistics studying proper names of all types, regularities of their development and functioning is called onomastics (Onomastika). First of all, it is considered as a linguistic science, a separate field of toponymics.

Proper names, their origin and development were an attention subject since the most ancient times both in the East, and in the West. However scientific approach to them was put only in the XIX century by W. von Humboldt.

Actually the title of special linguistic discipline “onomastics” was received in 1930 on the 1st International onomastic congress in France.

Onomastics (from Greek *onomastike* – art to name) is the section of a lexicology studying any proper names. This term call also set of own names for which designation use also other terms – *an onimiya*, *onomastikon*. Onomastics studies an origin, history, regularities of development and functioning of own names that demands the account historical, geographical, social and economic and others facts.

Proper names are considerable part of all languages. They also function as a separate, special layer of semantics and morphology, and at the same time as lexical units of languages as well. They play a significant role in the spread of dictionary structure. They very often become a part of phraseological units.

As is known main toponymic classes are divided into subclasses (types) of toponyms. We will consider one of the classes of toponyms – *oykonyms*. The class of *oykonyms* (from Greek *oikos* – “monastery”, *ονομα* – “name”) includes names of any settlements. In other words, London, Tbilisi and villages are *oyk-*

onyms. They are divided into some subclasses: Astionyms (from Greek *ἀστικός* – “city”, *ονομά* – “name”) – a type of names of the cities. Komonyms (from Greek *κώμη* – “village”, *ονομά* – “name”) – a type including all names of rural settlements 4.

Oykomyns are independent linguistic units having individual lexical meaning. Onyms are mainly used to denote the realities around us, where lexemes have expressive and connotative meanings. In order to find similarities and differences existed in Georgian and English toponyms we have focused our attention to oykonyms structural analysis, because the more precise definition of the meaning is important a structural composition of oykonyms in existed nominations.

The study of religious oikonoms requires important information; it includes the knowledge of history and geographic location, religious vocabulary. Oikonoms clearly show the connection and relationship between the nation and religious beliefs, the. In general etymological research of oykonoms provides global information about the country and ethnic groups.

Feature of a sign is carried out everywhere and in all languages. According to the Russian linguist A. V. Superanskaya, there are specific features peculiar to all or many names of different languages, and the general rules according to which onomastic systems develop. (including toponymic). These lines are based on ability of people to select and fix in proper names the standard extra language phenomena, and also on typicality of meanings and relations expressed by means of various means in any language. As the key extra language phenomena are considered geographical environment and historical conditions (Cuperanskaya, 1973: 366).

Anthroponomastics (or anthroponymy) is a branch of onomastics. This discipline studies anthroponyms (<Gk. *ἄνθρωπος* *anthropos*, “human”, + *ὄνομα* *onoma*, “name”), the names of human beings. The subdivisions of anthroponymy include: given names, surnames, clan names, matronyms, patronyms, teknonyms, nicknames, ethnonyms, autonoms/endonyms, exonyms.

One of the forms of a place surname occurs when people are named after a geographic feature that they lived near or on. People who lived near a hill or a mountain might have been called Hill (English). People who lived near a lake or stream might have been called Loch (Scottish), or Brooks (English). People were named after woods, stones, fields, swamps, fenced places, valleys, etc.

Names of places and people are closely interconnected. The uncountable amount of geographical objects is called personal names of people. Generally this category of names is widespread in oykonims. Anthroponyms are divided into two main subcategories: patronomic and memorial toponyms.

This time we will touch upon the question of memorial toponyms. This group of place names is originated from personal names and surnames of the persons

known in various spheres of human activity. These toponyms immortalize names of outstanding or simply well-known people: saints, travelers, scientists, politicians. The tradition to give similar names originates in the most ancient times.

The subject of our analysis is antroponyms of place names bearing the names of Christian Saints both in Britain and Georgia - **St. Mary, St. David, Stepantsminda, Ninotsminda** and etc. The acceptance of Christianity by the Georgians (IV c. AD) and the English (V c. AD) strongly affected nature of languages, in particular lexicon.

The tradition of giving similar names has its roots in ancient times. Semantics of oikonyms are associated with the importance of intra-linguistic side. The adjective “saint” – Georgian, **წმინდა** – „tsminda“ is a lexical unit; its substantial source is the equivalent of “sublime”, “pure”. The English term “saint” originated in Christianity, as is known is used as special holiness attributed to certain people. In Orthodox and Catholic teachings, all Christians in heaven are considered to be saints.

In the East Devon district of Devon, England, on the River Otter there is a town and civil parish Ottery St. Mary, known as “Ottery”. The place-name ‘Ottery St. Mary’ is first attested in the Domesday Book of 1086, where it appears as “Otri” and “Otrei”. “Oteri Sancte Marie” is first mentioned in 1242. The town takes its name from the River Otter on which it stands, the river taking its name from the animal. The ‘St. Mary’ element refers to the fact that the town belonged to the church of St. Mary in Rouen in 1086. The town was the birthplace of the Romantic poet Samuel Taylor Coleridge, where his father, the Reverend John Coleridge, was a well-respected vicar. Sometimes the saints’ name is added after the village name as at Chalfont St. Giles and Chalfont St. Peter in Buckinghamshire.

Geographic names in Georgia are generally associated with the nation’s rich vocabulary, created by the Georgians in every region of Georgia during the centuries. The study of lexical units of this type is particularly important in enriching of history of the Kartvelian languages and Georgian literary language.

Georgia is a mountainous country with incredibly wonderful landscapes, fabulous history, culture, delicious food and legendary hospitality. The country has been distributed to historical and geographical provinces since the ruling of the first King of Georgia Parnavaz I in the 3rd century BC 302–237.

According to Orthodox tradition, Christianity was first preached in Georgia by the Apostles Simon and Andrew in the 1st century. It became the state religion of Kartli (Iberia) in 337 (Toumanoff, 1963: 374-377; Rapp, 2007: 138). The final establishment of Christianity in Georgia is due to the preaching of Saint Nino from Cappadocia who was equal to the Apostles. St. Nino converted to Christianity the King of Georgia, Mirian (265-342) and in his reign Christianity became

the state religion of Georgia in the 330s.

“Georgia is called Mother of the Saints, some of these have been inhabitants of this land, while others came among us from Time to time from foreign parts to testify to the revelation of our Lord Jesus Christ” (from - Passion of St. Abo).

There are about 3800 settlements in Georgia majority of which are villages like the many-sided nature, toponyms are allocated with the variety and originality.

In Georgia a lot of toponyms have been originated from the saints' names with the component წმინდა – tsminda: for example: Ninotsminda town (Georgian: ნინოწმინდა) is located in Georgia's southern district of Samtskhe-Javakheti. Samtskhe-Javakheti is one of the oldest inhabited parts of Georgia.

Mary, the mother of Jesus appeared to Nino in a dream and gives her a crucifix made out of grapevines saying, “Go to the country that was assigned to me by lot and preach the Gospel of our Lord Jesus Christ. He will send down His grace upon you and I will be your protector. By the strength of this cross, you will erect in that land the saving banner of faith in my beloved Son and Lord”.

The village of Ninotsminda – (Georgian: ნინოწმინდა) is located in Sagarejo district. Ninotsminda's complex is located in Sagarejo district, in the village of Ninotsminda, 50 kilometers from Tbilisi. The main building of Ninotsminda's complex - St. Nino's church was built in the VI century. In the place where she had stayed for rest the church was built in her honor.

The Georgians adopted St. George as their patron saint and fought under his banner during the Crusades.

Giorgitsminda (Georgian: გიორგიწმინდა) is a village in Akhaltsikhe municipality, Fersa community. There is a church in the village and from the village to the north - west 3 km one can see Akhaltsikhe agate deposits. In the Sagarejo municipality there is Giorgitsminda village that was called in honor of two St. George's Churches.

Stepantsminda (Georgian: სტეფანწმინდა; formerly Kazbegi, ყაზბეგი), is a small town in the Mtskheta-Mtianeti region of north-eastern Georgia. Historically and ethnographically, the town is part of the Khevi province. It is the center of the Kazbegi Municipality. Stepantsminda was named after a Georgian Orthodox monk named Stephan, who constructed a hermitage at this location on what later became the Georgian Military Road.

Nikortsminda is a village and a community center in Racha district located on the northern slope of the ridge, north of the Shaori reservoir. The village was named after the church Nikolaostmida built in the XI century. During the XVII century by Iran's aggression against Eastern Georgia, the King Teumuraz I was hiding for a little while. Nikolaos of Myra, was a historic 4th-century Christian saint and Greek (Cunningham, 2005: 33). Bishop of Myra (Demre, part of mod-

ern-day Turkey) in Lycia. Because of the many miracles attributed to his intercession, he is also known as Nikolaos the Wonderworker.

Kviriketsminda კვირიკენმინდა (former Korty) – is a village in Racha district, (Velevi community), located in Racha on the northern slope of the ridge, in the valley of the river Khotauri, 8 kilometers from Ambrolauri. Descendant of the Roman kings, noble Christian woman Ivli, was widowed at young age. Her little son Kvirike knew that by the devotion to Christ he would win the crown in the eternal kingdom. He and his mother Ivli were punished by the Emperor Diocletian.

There are two villages in Akhaltsikhe municipality: Andriatsminda and Eliatsminda. Andriatsminda (Georgian: ანდრიანმინდა) is a village in Akhaltsikhe municipality. It is a community center, situated to the left of the river Uraveli. According to sources the village is first mentioned in the XVI century. The medieval church stands In the village one can see the medieval church

Eliatsminda (Georgian: ელიანმინდა) is a village of Akhaltsikhe municipality, community center, located in Akhaltsikhe basin. This village is famous with the church built in the XIII-XVI centuries.

Mikeltsminda (Georgian: მიქელმინდა) is a village in Akhaltsikhe Municipality (Tskruti community), located in Akhaltsikhe basin, 5 km from Akhaltsikhe.

The village Tedotsminda (Georgian: თედონმინდა) is located in Gori district, in the Shida Kartli plains, to the right side of the river Liakhvi, 3km from the town of Gori. In the west of the cemetery there is St.Theodore’s Church, dates back to the late feudal period.

There are a number of place names in Georgia including the word Jvari (ჯვარი) means a cross e.g. Jvari – ქ. ჯვარი a small town in Tsalenjikha district and the villages: Vakisjvari – ვაკისჯვარი (Chokhatauri district), Mariamjvari (მარიამჯვარი) (Chokhatauri district), Kodijvari – კოდიჯვარი (Akhlagori district), Jvarisubani – ჯვარისუბანი, Jvarisa – ჯვარისა (Ambrolauri district), Tsikhisjvari – ციხისჯვარი (Borjomi district), Khakhaljvari – ხახალჯვარი (Bolnisi district), Jvriskevi – ჯვრისხევი (Tetrtsqaros district), Didi Garejvari – დიდი გარეჯვარი, Patara Gorijvari – პატარა გორიჯვარი (Gori district), etc.

The village Mtskhetisjvari (მცხეთისჯვარი) is located in Khashuri Municipality, in Shida Kartly valley, on the left side of the river Cheratkhevi. Saint Marina’s church is situated on the road of the village that is dated to late Feudal era.

Wales was converted to Christianity within two centuries of Roman arrival. In Wales St. David, (Dewi Sant), became the pre-eminent Christian figure. Before David there were other Christian figures in Wales such as St Dyfrig and St Illtud. They were followed by St. Teilo, St. Padarn and St Deiniol as well as St. David. Little is known about these people, but they must have been very influential because they gave their names to various places all over Wales, pre-fixed by the

word Llan. For example: St. Illtud - Llanilltud Fawr (Llantwit Major), St. David/Dewi Sant - Llanddewi, St. Padarn - Llanbadarn, St. Teilo - Llandeilo. “Llan” is an old Welsh word thought to refer to an enclosure of land, it gradually came to mean “churchyard” and then “church” and “parish”. Often as a part of such toponyms there is a proper name, indicating on Sacred to which the church is related. So the city of lanfair has the meaning – “Saint Maria’s Church” because the name Maria with English Mary and from Welsh Mair was transformed to an element – fair.

Christianity was probably introduced to what is now southern Scotland during the Roman occupation of Britain. It was mainly spread by missionaries from Ireland from the fifth century.

The word kirk occurs frequently in place-name of Scotland and Ireland. Kirk can mean “church” in general or the Church of Scotland in particular. Church O.E. cirice “church, public place of worship, Christians collectively”, from W.Gmc. *kirika (cf. O.S. kirika, O.N. kirkja, O.Fris. zerke, M.Du. kerke, O.H.G. kirihha, Ger. Kirche), from Gk. kyriake (oikia), kyriakon doma “Lord’s (house)”, from kyrios “ruler, lord”, – Altkirch, Kirkwall, Ormskirk, Colkirk, Falkirk, Kirkstead, etc.

The Gaelic word cil, meaning “church”, occurs in the many place-names of Ireland and Scotland starting with Kil, prefix anglicised from Cill and meaning – monastic cell, old church – Kilmarnock, Killead, Kilkenny, ect.

With the nation’s history, religion occupies an important place in the formation of ethnic groups. Religion is a system of ideas and actions, based on belief, which creates the past, present and future. Still there is a set of the problems complicating interpretation of toponyms, the controversial questions connected with definition of sources of toponyms and demanding to closer attention not only from linguists, but also historians.

In this paper we considered various sources and definitions of toponyms of Great Britain and Georgia connected with religion and Saints’ names. The conducted research allows drawing the following conclusions: the modern oykonimy of the British Isles is a result of centuries-old development of the names which were affected by factors among which it is possible to mention, first of all, morphological changes. The analysis and classifications of Britain and Georgia’s oykonyms showed that everyone possesses semantics reflecting system of signs and properties entered in a concrete oykonym.

References:

1. Ozhegov, 1989 – Ozhegov S. I. Slovar russkogo yazika. Pod. red. N. Yu. Shevdovoy. - 20-e izd. Moskva, 1989.
2. Oxford English Dictionary, 1998 – Oxford English Dictionary, Concise Oxford companion to the English Language Ed. Tom McArthur. Oxford University Press, 1998.
3. Superanskaya, 1973 – Superanskaya A. V. Obshchaya teorya imeni sobstvennogo. Moskva, 1973.
4. Toumanoff, 1963 – Toumanoff, Cyril, “Iberia between Chosroid and Bagratid Rule”, in Studies in Christian Caucasian History, Georgetown, 1963, pp. 374-377.
5. Rapp, 2007 – Rapp, Stephen H., Jr “7 – Georgian Christianity”. The Blackwell Companion to Eastern Christianity. John Wiley & Sons. p. 138. ISBN 978-1-4443-3361-9. Retrieved 11 May 2012
6. Cunningham, 2005 – Cunningham, Lawrence. A brief history of saints. Wiley-Blackwell, 2005, ISBN 978-1-4051-1402-8.
7. [www.celticsaintsblessings.com/welshchristianhis](http://www.celticsaints blessings.com/welshchristianhis).
8. [/english.stackexchange.com/.../was-what-ha.../](http://english.stackexchange.com/.../was-what-ha.../)

მანანა შელია

**ბრიტანეთისა და საქართველოს ტოპონიმები
წმინდანთა სახელებითა და რელიგიური
ტერმინებით**

რეზიუმე

როგორც ცნობილია, ტოპონიმები წარმოადგენს არა მარტო ლინგვისტიკის, არამედ ისტორიის, გეოგრაფიისა და კულტურის ინტერესის სფეროს.

მოცემულ სტატიაში განხილულია ტოპონიმები, რომელიც დაკავშირებულია საქართველოსა და ბრიტანეთის ტერიტორიაზე არსებულ რელიგიურ ოიკონიმებთან. ოიკონიმები დამოუკიდებელი ენობრივი ერთეულებია, რომლებსაც ინივიდუალური ლექსიკური მნიშვნელობა აქვთ და რომლებსაც იყენებენ ჩვენს ირგვლივ არსებული სინამდვილის მოვ-

ლენათა აღსანიშნავად.

ქრისტიანობამ დიდი ზეგავლენა იქონია საქართველოსა და დიდი ბრიტანეთის ტოპონიმიკაზე. ჩვენი კვლევის საგანია ამ ორივე ქვეყნის ტერიტორიაზე არსებული რელიგიური ოიკონიმების ეტიმოლოგიური და სტრუქტურული ანალიზი. წარმოქმნილი ოიკონიმები სიხშირით ბევრად აღემატება ძირეულ ერთეულებს, განსაკუთრებით კი ოიკონიმები წარმოქმნილი სიტყვამათწარმოებელი აფიქსებით. არსებობს სხვადასხვა რელიგიურ ტერმინზე აგებული თეონიმები: საკუთარი არსებითი სახელები, რომლებიც მიუთითებს წმინდანებზე. ზედსართავი „წმინდა“ ლექსიკური ერთეულია, რომლის სუბსტანციური საწყისი „ამაღლებულის“, „სუფთას“ ექვივალენტია: სტეფანწმინდა, ნინოწმინდა, ან რომლებიც დაკავშირებულია ინგლისურ აფიქსებთან, მაგ: llan, kirk (church). ქართულ ოიკონიმებს შორის მრავლად მოიპოვება ტოპონიმთა სახელები კომპონენტით „ჯვარი“, რომელთა უმრავლესობა სოფელთა სახელებია.

ჰიბრიდიზმების მოვლენა ინგლისურ ენაში

ენის განვითარების ერთ-ერთ ასპექტად მისი ლექსიკური მარაგის გამდიდრება მოიაზრება, ერთი მხრივ, სიტყვანარმოების იმ მოდელებზე დაყრდნობით და მეშვეობით, რომლებიც უკვე დაფიქსირებულია ენაში, მეორე მხრივ, სხვადასხვა ენიდან მზა სიტყვების სესხებით, ან ენაში უკვე არსებული სიტყვების მნიშვნელობის გაფართოების გზით. ენის ლექსიკის განვითარებაში ყველაზე მკაფიოდ განსაზღვრულ პროცესად ითვლება ენის მუდმივი და ინტენსიური შევსება ახალი, ადრე უცნობი სატყვებით, რაც მუდმივად ხორციელდება ჩვენს გარემომცველ სამყაროში მომხდარი ცვლილებებისა და ენის მატარებელთა მოთხოვნების შესაბამისად (Crystal, 2003: 47).

ზოგადად, ენობრივი კონტაქტების, ენის განვითარებისა და ცვლილებების გამომწვევი მიზეზები არის არა მარტო შინაგანი, ენობრივი, არამედ გარეგანი, არაენობრივი ფაქტორებიც. ახალი სიტყვების დიდმა ნაკადმა და მათი მნიშვნელობების ზრდამ გამოიწვია ნასესხები სიტყვების გამოყენება ენაში და მის ნორმალურ განვითარებას ექვემდებარება.

ლექსიკის გამდიდრების ძირითად წყაროს სიტყვათა სესხება და არსებულ სიტყვათაგან ახალი სიტყვების წარმოება წარმოადგენს. ნასესხები სიტყვა ყველა ენაში მოიპოვება. ეს ბუნებრივი პროცესია. უცხო მასალა დროთა განმავლობაში უსისხლხორცდება მსესხებელი ენის ლექსიკურ-გრამატიკულ სისტემას და ამდიდრებს ენას (Chiqobava, 2008: 57).

სხვა ენებთან კონტაქტის პროცესში ინგლისური ენის მიერ უცხოური სიტყვების სესხება საუკუნეების განმავლობაში მიმდინარეობდა. თუმცა მას თვითმყოფადობა არ დაუკარგავს და არ გადაქცეულა „ჰიბრიდულ“ ენად. ინგლისურმა ენამ თავისი ლექსიკური მარაგი საუკეთესო ენობრივი ელემენტებით გაამდიდრა, რომლებიც მთელი ისტორიის მანძილზე მოიპოვებდა.

ნაშრომი ეხება ჰიბრიდების მოვლენას ინგლისურ ენაში, მათ სტრუქტურულ-სემანტიკურ ტიპებსა და ფუნქციას.

ჰიბრიდიზმი – ეს არის ენობრივი მოვლენა. სიტყვები, რომლებიც შედგება სხვადასხვა ენიდან წარმოებული ორი ან მეტი ელემენტისგან (ფუძეები და აფიქსები) ჰიბრიდებს უწოდებენ. ინგლისური ენა ათასობით ჰიბრიდულ სიტყვას შეიცავს, რომელთა უმრავლესობა მორფემათა სხვადასხვა კომბინაციას აჩვენებს და წარმოშობილია ლათინური, ფრანგული და ბერძნული ენებიდან (Arnold, 1973).

ცნება „ჰიბრიდი“ არაერთგვაროვანია. ჰიბრიდების განსაზღვრა ემ-

ყარება შემდეგ საკითხებს:

1. ჰიბრიდიზმი განიხილება არა მარტო სიტყვანარმოების, არამედ ფორმანარმოების დონეზე;

2. ჰიბრიდის ეტიმოლოგიური შემადგენლობა: ა) ჰიბრიდები, როგორც ინგლისური და რომანული სიტყვანარმოებელი ელემენტების შეთანხმება; ბ) ჰიბრიდები, წარმოშობილი ინგლისური და უცხოური (არამარტო რომანული) სიტყვანარმოებელი ელემენტებიდან; გ) ჰიბრიდები განიხილება, როგორც სიტყვები, რომლებიც შედგება სხვადასხვა ჯგუფის ენებიდან წარმოშობილი სიტყვანარმოებელი ელემენტებიდან. ამასთან ერთად, ჰიბრიდიზმებად არ ჩაითვლება სიტყვები, რომელთა ელემენტები მიეკუთვნება სხვადასხვა ენის ერთ ჯგუფს, მაგალითად, ინგლისური და სკანდინავური ელემენტების შეერთება; დ) ჰიბრიდები, რომელთა კომბინაცია შეიცავს სიტყვანარმოებელ ელემენტებს და რომლებიც შედგა ორი ან მეტი ენიდან.

3. ჰიბრიდის სტრუქტურა: ა) ჰიბრიდები აღინერება ისეთი სიტყვებით, რომლებიც ნანარმოებია სუფიქსაციით ან პრეფიქსაციით; ბ) ჰიბრიდები განიხილება როგორც აფიქსაციის, ასევე სიტყვათშეხამების დონეზე.

ინგლისურ ენაში, ხშირი კონტაქტების შედეგად, ნასესხებია არა მხოლოდ სხვადასხვა წარმოშობის ათასობით სიტყვა, არამედ უცხოური სიტყვანარმოებელი აფიქსებიც. ნასესხობათა ლექსიკური ასიმილაციით ინგლისურ ენაში უამრავი ჰიბრიდული წარმონაქმნი გამოჩნდა – წარმოებული ჰიბრიდები, ჰიბრიდები – რთული სიტყვები და რთულწარმოებული ჰიბრიდები.

ჰიბრიდების მოვლენა ნაკლებადაა შესწავლილი ლექსიკოლოგიაში. მრავალი ლინგვისტი თვლის, რომ ჰიბრიდიზმები განსხვავებული თავისებურებებით გამოირჩევა.

ჰიბრიდები ენაში სხვადასხვა გზით წარმოიქმნება. მაგალითად: სიტყვას *readable* გააჩნია ინგლისური ძირი და სუფიქსი, რომელიც ნანარმოებია ლათინური – *abilis* მორფემისგან და ინგლისურ ენაში ფრანგული ენის საშუალებით შემოვიდა. ფორმულა *English stem + -able* შევადაროთ: *answerable, eatable, likable, usable*. ასევე ნიშანდობლივია აღინიშნოს შემდეგი მაგალითი *un+English stem+ -able*, სადაც *un* – უარყოფის გამომხატველი ძირეული პრეფიქსია. ამ რიგისაა: *unanswerable, unbearable, unforeseeable, unsayable, unbelievable*. უფრო ხშირი მოდელი *un+ Romanic stem+ -able*, რომელიც ასევე ჰიბრიდის მაგალითია: *unallowable, uncontrollable, unmovable, unquestionable, unreasonable* და ა. შ. კუროზული შემთხვევა გვაქვს სიტყვასთან *unmistakable*, რომლის საბოლოო ელემენტები *un* (ინგლ.)+*mis*(ინგლ.)+*tak* (სკანდ.)+(ფრ.)(Arnold, 1973).

ინგლისურ ენაში ჰიბრიდიზმის წარმოშობის წინაპირობად მისი

განვითარების ისტორიული პირობები ითვლება. შუა საუკუნეების პერიოდშიდან დაწყებული, ინგლისურ სიტყვანარმოებაში, გარდა ძირეული ინგლისურისა, ფუნქციონირებენ უცხოური წარმოშობის აფიქსები. ინგლისურ ენაში უცხოენოვანი სუფიქსებისა და პრეფიქსების შემოღების მიზეზი იყო ენაში დიდი რაოდენობით ერთძირიანი სიტყვებისა და სიტყვების ერთი და იმავე აფიქსებით გამოჩენა. ასიმილაციის პროცესში ხდებოდა სიტყვებიდან აფიქსების გამოყოფა, რომლებიც შემდგომში ინგლისურმა ენამ გამოიყენა დერივატების საწარმოებლად, როგორც ნასესხები, ასევე ძირეული ფუძეებისგან. სიტყვამანარმოებელი აფიქსების სესხება მოტივირებული იყო ენის შინაგანი მოთხოვნებით. აქტიური სესხების პროცესის შედეგად, ინგლისური ენის ლექსიკური შემადგენლობა გაიზარდა. ინგლისურმა ენამ დაიწყო მრავალრიცხოვანი ნასესხობებით ენაში შემოსული უცხოენოვანი პრეფიქსებისა და სუფიქსების გამოყენება. ბევრ შემთხვევაში უცხოურმა აფიქსებმა ინგლისურ ენაში ახალი სიტყვამანარმოებელი მნიშვნელობები შემოიტანეს, რომლებმაც შეავსეს სემანტიკური ლაკუნები სიტყვანარმოებაში.

V საუკუნის შუა ხანიდან დაწყებული ინგლისური ენა მუდმივად განიცდიდა უცხოურ ენათა გავლენას. მასში მოიპოვება მსოფლიოს სხვადასხვა ენიდან შესული მრავალი ნასესხები სიტყვა, კერძოდ, ლათინური (street, legal), ფრანგული (dress, picnic), ბერძნული (dialogue, athlete), ესპანური (picador, caramel), სკანდინავური (die, window), გერმანული (kirsch, waltz), იტალიური (gazette, bankrupt), პორტუგალიური (veranda, padre), ჰოლანდიური (lack, mud), რუსული (sputnik, tsar), ნორვეგიული (floe, krill), შვედური (tungsten, varve), არაბული (coffee, lemon), ჩინური (tea) და სხვა ენებიდან (Sazanets, 2005: 109).

ყველაზე დიდი გავლენა ინგლისური ენის ლექსიკურ შემადგენლობაზე რომანული ჯგუფის ენებმა (ლათინური და ფრანგული) იქონიეს. უცხოენობრივმა ლექსიკამ ინგლისური ენის ლექსიკური ფონდის გამდიდრებაში დიდი წვლილი შეიტანა. მრავალი ნასესხობა მიეკუთვნება საზოგადოებისათვის ისეთ მნიშვნელოვან სფეროებს, როგორებიცაა: რელიგია, ხელოვნება, მეცნიერება, განათლება, სამხედრო საქმე, ვაჭრობა, მშენებლობა, მედიცინა და სხვ.

ინგლისური აფიქსებითა და ფუძეებით ჰიბრიდების წარმოქმნის წყაროს ნასესხები ლექსიკის ლექსიკური ასიმილაცია წარმოადგენს. ჰიბრიდების ეს ტიპი წარმოიშვა ძველი ინგლისურის პერიოდში: preosthad (ახ. ინგლ. priesthood), cristendom (ახ. ინგლ. Christendom). ასიმილაციის მაღალი ხარისხით გამოირჩევა შუა საუკუნეებისა და აღორძინების პერიოდის ლათინური და ფრანგული, სკანდინავური ნასესხობანი. ლათინური, ფრანგული და სკანდინავური წარმოშობის მრავალი სიტყვა ინგლისური ენის ყველაზე ხშირად გამოყენებად სიტყვებში შედის (use,

sure, law) და ისინი წარმოშობენ დიდი რაოდენობით ჰიბრიდებს (surely, sureness; user, used, useful, useless; lawful, lawless, lawyer, lawman, son-in-law, mother-in-law). ამ მაგალითებიდან ჩანს, რომ ჰიბრიდიზმი განსაკუთრებით უცხოენოვან სიტყვებს შორის გავრცელდა, რომლებიც ინგლისურ ენაში, გარკვეულწილად, ასიმილაციის ქვეშ მოექცნენ. მაშასადამე, ჰიბრიდიზმი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც უცხოურ ენოვანი ლექსიკური მასალის ადაპტაციის მექანიზმი (Sazanets, 2005: 114).

აფიქსების უმრავლესობა ინგლისური ენის მიერ ნასესხები იყო ლათინური, ფრანგული და ბერძნული ენებიდან (პრეფიქსები dis-, re-, super-, arch-, სუფიქსები -ify, -able, -let, -ist), მაგრამ ზოგი აფიქსი ინგლისური ენის სიტყვანარმოებით სისტემაში სხვა ენებიდან შემოიჭრა; მაგალითად, რუსულიდან (სუფიქსი -nik), ესპანურიდან (სუფიქსი -teria). ხდებოდა რა გაერთიანება სხვადასხვა ეტიმოლოგიის ფუძეებთან, მათ შორის ინგლისურთან, ნასესხები აფიქსები აწარმოებდნენ ჰიბრიდებსაც: re-play, dislike, womanize, righteous, drinkable, laugh, walkist. ამან შექმნა ახალი შესაძლებლობები ინგლისური ჰიბრიდიზმების განვითარებისთვის. სიტყვანარმოებისათვის უცხოური ელემენტების გამოყენება ძირეული ფუძეებიდან ხელს უწყობდა მათ ასიმილაციასა და განვითარებას ენაში.

დიდი რაოდენობით ნასესხები ლექსიკური და სიტყვამანარმოებელი მასალის შესწავლამ ინგლისური ენის განვითარების პროცესში ინგლისური ჰიბრიდიზმების გამოჩენა და განვითარება განაპირობა.

ინგლისური კომპონენტით წარმოებული ჰიბრიდების ძირითადი მოდელები სქემატურად შეიძლება შემდეგი სახით წარმოვადგინოთ:

- 1) პრეფ. (English) + Stem (Foreign): forepart, bedevil, misprint, unpack;
- 2) stem (Foreign) + suff. (English): aimless, authorship, bronzy, abjectness, quarrelsome, parenthood, briefly, disgustful, blondish;
- 3) pref. (Foreign) + Stem (English): rebook, enfold, non-white, interplay, predawn, disbelief, subway, antifreeze, superstar;
- 4) Stem (English) + suff. (Foreign): shortage, booklet, winterize, writable, bindery, womanist, betterment.

პრაქტიკულად, ყველა ძირი, რომელიც დიდი რაოდენობით ჰიბრიდებს აწარმოებს, გამოხატავს საგნებს, ცნებებსა და მოქმედებებს, რომლებიც მჭიდროდ დაკავშირებულია ადამიანის ყოველდღიურ ცხოვრებასთან. არსებით სახელებს შორის ცალკეულ ფგუფში შედის პიროვნებათა გამომხატველი სიტყვები: woman, master, slave, adult; სიტყვები, რომლებიც დაკავშირებულია რელიგიასა და რწმენასთან: Christ, saint, devil; გრძობის გამომხატველი სიტყვები: distress, scorn, regret, delight, remorse, respect, joy, pity; ასევე ადამიანის თვისებების აღმნიშვნელისიტყვები: beauty, force, humour, mercy, frolic, charm, grace, საგნებისა და გარესამყაროს გამომხატველი სიტყვები: air, sky, fruit, bag, bush. ზმნური ძირებიც დაკავშირებულია ადამიანის

ყოველდღიურ ცხოვრებასთან: work, use, behave, change, trust, advise და ა.შ. ყველა ამ ძირს მაღალი სიტყვანარმოებითი აქტიურობა ახასიათებს და მრავალი წარმოებული გააჩნია, მათ რიცხვში – ჰიბრიდებიც. მაშასადამე, წარმოებული ძირის სემანტიკა ერთ-ერთ ძირითად ფაქტორს წარმოადგენს, რომელიც ჰიბრიდების წარმოშობაზე ახდენს გავლენას.

ინგლისური -ly, -er, -ish, -ful, -ed, -ness, -ing, -y და ნასესხები სუფიქსები -age, -let, -ment აწარმოებენ მოდელებს -stem (Foreign) + suff. (English) და stem (English) + suff. (Foreign), რომლებიც მაღალი სიტყვანარმოებითი აქტიურობით გამოირჩევიან და აწარმოებენ მრავალრიცხოვან წარმოებულებს ჰიბრიდული ფუძეებიდან და მუდმივად ავსებენ ინგლისური ენის ლექსიკონს ახალი ლექსიკური ერთეულებით: Hybrid stem + suff. (English): aimlessness; Hybrid stem + suff. (Foreign): lovability; pref. (English) + Hybrid stem: unbelievable; pref. (Foreign) + Hybrid stem: disembody.

წარმოებული ჰიბრიდები თანამედროვე ინგლისური ენის ლექსიკური სისტემის დიდ ნაწილს შეადგენს, რომელთა უმრავლესობა შედარებით ხშირად გამოყენებად სიტყვათა რიცხვშიშედის. ამ რიგისაა: absolutely, according, actually, surely, useful. მრავალი ჰიბრიდი, რომელიც შექმნილია ნასესხები სიტყვანარმოებელი ელემენტებისგან, ისე შეერყნა ინგლისურ ენას, რომ ენის მატარებლები მათ ძირეულ ინგლისურ სიტყვებად თვლიან. ზოგი ჰიბრიდული წარმონაქმნი შეიძლება ინგლისური ენის ერთ-ერთი სილამაზის აღმნიშვნელ სიტყვებად მივიჩნიოთ: beautiful, forbearance, atonement, graceful და merciful.

თანამედროვე ინგლისურ ენაში ყველაზე პროდუქტიული ჰიბრიდების მოდელებია: N+ing=N (clocking, parenting), V+ing=N (rebounding, lofting), V+er=N (demerger, overstayer), N+ie=N (druggie, cuppie), N+ed=A (sourced, buffaloe), N+ism=N (tokenism, Orwellism), N+ist=N (welfarist, Birchist), N+ian=A (oxbridgian, Keynesian), N+nomics=N (Reaganomics, Nixonomics), N+a/oholic=N (workaholic, clothesaholic). მათგან 90% ყველა წარმოებულ ჰიბრიდთა შორის არსებითი და ზედსართავი სახელებია.

თანამედროვე ჰიბრიდები, უმთავრესად, ნაწარმოებია იმ ფუძეებიდან, რომლებსაც ინგლისურ ენაში ხანგრძლივი ისტორია გააჩნიათ. თანამედროვე ინგლისური ენის ჰიბრიდიზმების დამახასიათებელ ნიშანთვისებად შეიძლება ჩაითვალოს საკუთარი სახელების გამოყენება წარმოებული ფუძეების სახით: Reaganomics, Keynesian, Orwellism, Birchite.

ჩატარებულმა კვლევამ ცხადყო, რომ ჰიბრიდები ინგლისური კომპონენტით წარმოადგენს ინგლისური ენის განუყოფელ ნაწილს და ჰიბრიდიზაციის მოვლენა აგრძელებს განვითარებას თანამედროვე ენაშიც.

ლიტერატურა:

1. Amosova N. N. Etimologicheskie osnovi slovarnogo sostava sovremennogo

- angliyskogo yazika. Moskva, 1958.
2. Arnold I. V. The English Word. Moscow, Vysshaya shkola, 1973.
 3. Chiqobava Arn. Enatmecnierebis shesavali. T.I, TSU gamomcemloba, Tbilisi, 2008.
 4. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language, 2nd ed. Cambridge University Press, 2003.
 5. Ilysh V. A. A History of English. Moskva, 1988.
 6. Gamkrelidze T., Kiknadze Z., Shaduri I., Shengelia N., Teoriuli enatmecnierebis kursi. Tsu _is gamomcemloba, Tbilisi, 2008.
 7. Ginzburg R.S. and Others. A Course in Modern English Lexicology. Moskva, 1979.
 8. Leech G. Semantics. Penguin Books. Second Edition, 1981.
 9. Kybryakova E. C. Tipy yazikovyh znacheniy. Semantika poizvodnogo slova. Moskva, Nauka, 1981.
 10. Sazanets I. M. Istoki gibrizma v angliyskom yazike. Teoriya I istoriya germanskikh I romanskikh yazikov v sovremennoy visshey shkole Rossii. Vyp. 5. _ Kaluga, 2005.
 11. Zabotkina V. I. Novaya leksika sovremennogo angliyskogo yazika. Moskva, Visshaya shkola, 1989.
 12. www.etymonline.com
 13. www.allwords.com

Maia Marghania, Inga Morgoshia

HYBRIDISM PHENOMENON IN THE ENGLISH LANGUAGE

Summary

The paper deals with the development of hybrids in the English language, their structural and semantic types and functions. Words made up of elements derived from two or more different languages, the process of creating such compounds are called hybridization. The English Language is rich with hybrid words and the majority of them show various combinations of morphemes coming from Latin, French, Greek and those of native origin. Many prefixes and suffixes in English are of Latin or Greek etymology.

The conducted research has revealed that hybrids with the English component are an integral part of the English language, and the hybridization phenomenon is developing in modern languages.

Irina Jobava

COGNO-CULTURAL ISSUES IN TRANSLATING METAPHORS

*Presented by D. Gulia Institute of History, Language and Culture
at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences*

Metaphor translation has been treated as part of the more general problem of ‘untranslatability’. This trend stems from the fact that metaphors in general are associated with “indirectness”, which in turn contributes to the difficulty of translation. Different cultures use different expressions of notions. As the tool of showing of conceptual picture of the world, metaphor is always based on the national mentality. So when we plan to translate it we can take account of the differences between concept-building in different languages.

Different theories and approaches have been proposed with regard to metaphor translation, each of which has tackled this problem from a different point of view. In this paper, the writers argue in favor of a cogno-cultural framework for metaphor translation based on the “Cognitive Translation Hypothesis” (henceforth CTH) proposed by Mandelblit (1995). Using authentic examples from English and Arabic along with their translation, the paper discusses translation of metaphor with reference to culture, and “similar mapping conditions” as well as ‘different mapping conditions’ proposed by the cognitive approach. The core of this framework is based on the hypothesis that the more two cultures conceptualize experience in similar ways, the more the first strategy, “similar mapping conditions”, applies – and the easier the task of translation will be. Otherwise, the second strategy will apply and the task will be more difficult.

There are two main approaches to theoretical rethinking of the metaphor in contemporary investigates. Traditional linguistic considers metaphor as figure of speech at all. It means that metaphorical phrase can be transformed into non-metaphoric form without any loss of meaning. Cognitive linguistic is aware of role of the metaphor as the main tool of cognitive processes. In this case translation of metaphorical concept is the problem of semantic equivalence at first.

The classical approach to the metaphor applies three different way of its translating:

1. Metaphor is not translatable (Dagut, 1976: 22);
2. Metaphor can be translated as well as every other word (Mason, 1982: 149);
3. Metaphor can be translated, but there are an inter-linguistic and inter-

cultural limits for it (Newmark 1998: 58).

P. Newmark shows different ways to translate metaphorical figures: To preserve the same metaphor – to substitute it for other metaphor – to change it for comparison – to add an explanations – to translate metaphor by paraphrase.

The cognitive approach to the metaphor means that its translation is the intercultural process, so it is too hardly to translate the metaphor adequately. Therefore translation of metaphor, which based on cultural factors, can't be examined as linguistic phenomenon. So for adequate translation of conceptual metaphor one must deeply know intercultural ties. However the practical rules of translation suggested by cognitive linguistics' researchers are the same as traditional one. N. Mandelblit considers certain practical operations: To translate metaphor as comparison – to translate it by paraphrase – to explain sense of metaphor on notefood – remove it in translation (Mandelblit 1995: 488-493).

The question about conditions of metaphor's keeping in translation is important too. The question of metaphor keeping in translation is linked with theoretical decisions about role of form of original text.

There are two trends in the theory of translation: The keeping of the form of original text (F. Schleiermacher, M. Heidegger, G. Steiner) and the neglecting of it. The first way considers that demetaphorization of original text in translation is the depletion of its initial expression. The second way shows that metaphor can and must be eliminate in translation in any convenient case. F. Schleiermacher suggests two way for overcoming language and cultural barriers: to bring the reader to understanding of foreign actual of original text, or to change the text for comfort of readers (Schleiermacher). For authors the act of translation is the "act of violence" for original. Readers don't feel that they read texts of another culture. Replacement of metaphor brings us to depletion of original, and only keeping of the metaphor allows us to touch culture of original text (Venutti, 1995: 17-19).

Other theoreticians of translation believe that the aim of translation is to transfer the meaning of original without strong bidding with its form. E. Nida designates two kinds of translation: formal equivalence, when translator follows the form of original; and functional equivalence, when translator's aim is to bring the meaning of text closer to reader.

Neglect of the form of original is also the basis of popular theory of "the scopos" (K. Rise, H. Fermeer), which claims that the action is formed by its aim. Text don't exist "per se" but it belongs to culture, so when we transfer text into another culture we change it inevitably. Translator must transform original text for cultural comfort of readers.

Following Lakoff and Johnson (1980: 12), "a culture may be thought of as providing, among other things, a pool of available metaphors for making sense of

reality”; “to live by a metaphor is to have your reality structured by that metaphor and to base your perceptions and actions upon that structuring of reality”. This is related to the fact that people of a given culture use language to reflect their attitudes towards the world in general and the life of the community they live in particular. This in turn gives rise to the reason for our argument in favor of a cognitive approach in translating metaphors, which takes into account cultural beliefs and values especially between culturally distinct languages, e.g. English and Georgian. To put it differently, since different cultures classify the world’s complexities in different ways, translations from one language to another are often very difficult. This difficulty would increase a lot when translating between two distant cultures where all traditions, symbols, life conditions and methods of experience representation are different. For example, if you say “a man has a “big head” in English, it means “he is arrogant”, whereas in Italian “he is clever”.

This also explains the ease of translating some universal metaphors denoting similar ideas in different cultures. Metaphors related to the parts of human body are examples of the case. Consider the following English metaphors of the human body:

1. “To give someone a hand”, meaning “help someone”.
2. “To keep an eye on something”, meaning “watch or pay attention to something”.

The Georgian translation of the above metaphoric expressions means the same and reads as follows, respectively:

1. ხელის ნაშველება;
2. თვალი არ მოაშორო.

But the question is how many of these instances can be found among human languages? Unfortunately, very few exist. In this regard, Chitoran (Chitoran, 1973: 69-70) states that “the differences in environment, climate, cultural development, etc., among various communities may be extremely significant, but basically, human societies are linked by a common biological history. The objective reality in which they live is definitely not identical but it is by and large similar”.

However, the universe we are living in is made up of things, and we are constantly confronted with them, obliged to communicate about them, and to define ourselves in relation to them. This is a characteristic of all human societies, and due to this fact various language systems are not easily translatable. Therefore, because different cultures conceptualize the world in different ways, metaphors are characterized as being culture-specific. This is in line with Dagut’s (Dagut, 1976: 32) argument that there is no simplistic general rule for the translation of metaphor, but the translatability of any given SL (source language) metaphor depends on (1) the particular cultural experiences and semantic associations exploited by it, and (2) the extent to which these can, or cannot, be reproduced non-

anomalously into the TL (target language), depending on the degree of overlap in each particular case.

As he goes further, Dagut (Dagut, 1976: 28) says that “what determines the translatability of a SL metaphor is not its ‘boldness’ or ‘originality,’ but rather the extent to which the cultural experience and semantic associations on which it draws are shared by speakers of the particular TL. “We would like to go even further to state that the inherent difficulty of metaphor translation is not the absence of an equivalent lexical item in the TL, but rather the diversity of cultural conceptualization of even identical objects or worlds in both communities whose languages are involved in translation”. Snell-Hornby (Snell-Hornby, 1995: 41) expresses the same idea as he states that “the extent to which a text is translatable varies with the degree to which it is embedded in its own specific culture, also with the distance that separates the cultural background of source text and target audience in terms of time and place”.

Katan (Katan, 1999) suggests that a cognitive approach to the study of culture can be seen in terms of the form of things that people have in mind, their models for perceiving, relating to, and interpreting them. This view of culture suggests that, when translating a text to a SL of any other culture, one needs to be aware not only of the patterns of thinking, and acting in one’s own culture, but also of the TL’s cultural models of reality. Nida (Nida, 1964) described the ‘best’ translation as the one capable of evoking in the TL reader the same response as the SL text does to the SL reader. Although we find this a rather unreachable objective, we still believe that some of it can be achieved provided that the following two conditions are satisfied: First, the translator must understand the way in which receptive readers perceive the world and structure their experience. Second, he must also try his best to find a way to accommodate his text to the experience of the target-language reader, and to the way it is recorded in the TL. Our argument in favor of a cognitive approach to the translation of metaphors derives from the notion of “cognitive equivalence”, where metaphors can be translated from one language to another with a minimum degree of loss. For this reason, I think that metaphors must be looked at as cognitive constructs rather than mere linguistic entities or rhetorical phenomena. In other words, metaphors represent instances of how people conceptualize their experience and how they record it. Hence, it is believed that the cognitive approach will work for this purpose.

In cognitive linguistics, metaphor is often given a cognitive function in which human beings draw upon the experience of each other or non-human surroundings or even other concepts or images. Lakoff and Johnson (Lakoff, Johnson, 1980) define metaphor as a means to understand one domain of experience (the target domain) in terms of another, a familiar one (source domain). This usually takes the form of analogy or comparison between two existent entities or one ex-

istent entity and another one assumed to exist. To say that someone is a “lion”, for example, reveals that a link has been established between that individual (tenor) and the “lion” (vehicle) as a symbol of bravery or strength. Therefore, metaphors are “conceptual” phenomena in which the source domain is mapped onto the target domain. To put it differently, the structural components of the source conceptual schema are transferred to the target domain. Here one should deter the crucial role of culture in this process of symbolization and conceptualization.

Referring to cultural aspects and drawing on the general guidelines of the cognitive framework (i.e. the cognitive equivalent hypothesis) for metaphor translation, we utilized three sets of authentic English and Georgian examples of metaphors.

1. Metaphors which have similar mapping conditions,

She's gone through a lot in life – მან ცხოვრებაში ბევრი რამ გადაიტანა;

2. Metaphors which have similar mapping conditions but were differently lexically implemented,

a sun-kissed land – მზით დალოცვილი ქვეყანა;

3. Metaphors which have different mapping conditions.

Should bear in mind – უნდა ახსოვდეს, გაითვალისწინოს.

The conclusion of these various theories and developments is an understanding of the key role that metaphor plays in language and cognition. This is summed up by Lakoff and Johnson as follows:

“Metaphor is for most people a device of the poetic imagination and the rhetorical flourish – a matter of extraordinary rather than ordinary language. Moreover, metaphor is typically viewed as characteristic of language alone, a matter of words rather than thought or action. For this reason, most people think they can get along perfectly well without metaphor. We have found, on the contrary, that metaphor is pervasive in everyday life, not just in language but in thought and action. Our ordinary conceptual system, in terms of which we both think and act is fundamentally metaphorical in nature.... But our conceptual system is not something we are normally aware of” (Lakoff and Johnson, 1981: 6).

References:

1. Dagut, 1976 – Dagut M. (1976). Can metaphor be translated? *Babel: International Journal of Translation*, XXII (1), 21-33.
2. Katan, 1999 – Katan, D. *Translating Cultures: An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators*. ST Jerome Publishing: Manchester, 1999.
3. Lakoff, Johnson, 1980 – *Lakoff, G. and Johnson, M. Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
4. Mac Cormac, 1985 – *Mac Cormac, E. A Cognitive Theory of Metaphor*.

- Mass: The MIT Press, 1985.
5. Mandelblit, 1995 – Mandelblit, N. The cognitive view of metaphor and its implications for translation theory. *Translation and Meaning, Part 3* (483-495). Maastricht: Universitaire Press, 1995.
 6. Mason, 1982 – Mason, Kirsten. “Metaphor and Translation”. *Babel*, 28, 1982, pp. 140-149.
 7. Newmark, 1998 – Newmark, Peter. *Approaches to Translation*. New York: Prentice Hall, 1998.
 8. Nida, 1964 – Nida, E.. *Towards a Science of Translation*. Leiden: E. J. Brill, 1964.
 9. Schleiermacher – Schleiermacher, Friedrich. *Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens* (<http://www.bible-researcher.com/schleiermacher.html>).
 10. Snell-Hornby, 1995 – Snell-Hornby, M. *Translation Studies: An Integrated Approach*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1995.
 11. Venuti, 1995 – Venuti, Lawrence. *The translator's invisibility: a history of translation*. London: Routledge, 1995.

ირინა ჯობავა

მეტაფორების თარგმანის კოგნიტური და კულტურული საკითხები

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის
დ. გულიას სახელობის ისტორიის, ენისა და
ლიტერატურის ინსტიტუტმა

რეზიუმე

კოგნიტური კუთხით მეტაფორების შესწავლა მათი თარგმანის პრობლემას განიხილავს როგორც კულტურათაშორის პროცესს, რადგან ძალიან რთულია მეტაფორების ადეკვატური ექვივალენტის მოძებნა. სხვადასხვა კულტურა სხვადასხვა გამოთქმას იყენებს მცნებების გამოსახატად. კოგნიტური თვალსაზრისით მეტაფორების თარგმანის საკითხი განიხილება უფრო ზოგადი პრობლემის – „გადაუთარგმნელობის“, ერთ-ერთ ასპექტად. ეს ტენდენცია გამომდინარეობს იქიდან, რომ მეტა-

ფორები, ზოგადად, „არაპირდაპირობასთან“ არის ასოცირებული და ეს, თავის მხრივ, ქმნის თარგმანის სირთულეებს. როგორც სამყაროს კონცეპტუალური სურათის წარმოდგენის საშუალება, მეტაფორა ყოველთვის ეფუძნება ნაციონალურ მენტალობას და თარგმანის დროს უნდა იქნეს გათვალისწინებული ორი ენის რეალობის აღქმის განსხვავებული სურათი. კონცეპტუალური მეტაფორის ძალა განისაზღვრება მისი გაუცნობიერებელი გამოყენებით. გ. ლაკოფის და მ. ჯონსონის მიხედვით, მეტაფორები ჩვენი ყოველდღიურობის ნაწილია, არა მხოლოდ ენაში, არამედ ჩვენს აზროვნებასა და მოქმედებაში. ჩვენი ჩვეულებრივი კონცეპტუალური სისტემა ფუნდამენტალურად მეტაფორულია თავისი ბუნებით.

ლიტერატურათმცოდნეობა
LITERARY CRITICISM

ეკა ვარდოშვილი

პარიზის „აზიური საზოგადოება“
და „ვეფხისტყაოსნის“ კვლევის საკითხი

1821 წელს პარიზში დაარსდა აღმოსავლეთის შემსწავლელი „აზიური საზოგადოება“ („Societe Asiatique“). მარი ბროსე, როგორც ამ საზოგადოების აქტიური წევრი, ქართველოლოგიის საკითხებით იყო დაინტერესებული. მარი ბროსეს კავშირი პეტერბურგში გადახვენილ თეიმურაზ ბაგრატიონთან 1830 წლიდან დასტურდება. თეიმურაზ ბაგრატიონი იყო საქართველოს უკანასკნელი მეფის გიორგი მეცამეტის შვილი, რომელიც 1810 წლიდან საცხოვრებლად პეტერბურგში დამკვიდრდა. ამ პერიოდიდან იწყება თეიმურაზის ლიტერატურული და მეცნიერული საქმიანობა. 1830 წლიდან თეიმურაზ ბაგრატიონი „აზიური საზოგადოების“ თანამშრომელია, ხოლო 1831 წლიდან იგი ამ საზოგადოების ნამდვილი წევრია. მ. ბროსე თ. ბაგრატიონს თავის მასწავლებლად თვლიდა. თეიმურაზი დიდ დახმარებას უწევდა ქართველოლოგიის საკითხებზე მომუშავე ფრანგ მეცნიერს. „აზიურ საზოგადოებაში“ თეიმურაზი თავადაც ნაყოფიერ სამეცნიერო მუშაობას ეწეოდა. 1837 წელს მ. ბროსეს წარდგინების საფუძველზე თეიმურაზი რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის „პოჩოტნი ჩლენად“ დაამტკიცეს. იგი ასევე იყო „კოპენლაღენის [დანისის] სამეფოს ანტიკვართმეკრებილების პირველ ჩლენთა შორისაც“.

წყალმანკით დასწავლული თეიმურაზ ბაგრატიონი 1846 წლის 23 ოქტომბერს გარდაიცვალა და დასაფლავებულია პეტროგრადში ალექსანდრე ნეველის მონასტერში.

„აზიურ საზოგადოებაში“ მოღვაწეობის პერიოდიდან, კერძოდ 1830 წლიდან 1846 წლამდე, თეიმურაზს ფრანგი მეცნიერისადმი 40-ზე მეტი სამეცნიერო ხასიათის წერილი აქვს მიწერილი, ქართული ენისა და ლიტერატურის, საქართველოს ისტორიის საკითხებზე.

აქვე გვინდა შევნიშნოთ, რომ პირველად „ვეფხისტყაოსნის“ ფრანგულ ენაზე თარგმნის ცდა ეკუთვნის მ. ბროსეს. მ. ბროსეს მიერ შესრულებული „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგისა და დასაწყისი სტროფების თარგმანი „აზიური საზოგადოების“ ორგანოში „Jurnal Asiatique“-ში გამოქვეყნდა. ეს გახლდათ პოემის ფრაგმენტთა პროზაული თარგმანი. მიუხედავად იმისა, რომ ამ თარგმანმა ვერ მიიქცია ევროპელთა ყურადღება, ბროსემ ფრანგულ ენაზე მთელი პოემა თარგმნა და სიცოცხლის

ბოლომდე მუშაობდა ამ თარგმანზე.

1833 წლით თარიღდება თ. ბაგრატიონის მიერ მარი ბროსესადმი მიწერილი მეათე წერილი, სადაც საუბარია 1712 წელს ვახტანგ მეფის მიერ გამოცემულ „ვეფხისტყაოსანზე“. კერძოდ, პოემის ეპილოგის ბოლო, ბიბლიოგრაფიულ სტროფზე. სტროფი მოგვყავს იმ ფორმით, როგორც წერილშია მოცემული:

- „1. ამირან დარეჯანის ძე, მოსეს უქია ხონელსა,
2. აბდულ-მესია შავთელსა, ლექსი მას უქეს რომელსა,
3. დილარ გეთს სარგის თმოგველსა, მას ენა დაუშრომელსა
4. ტარიელ მისსა რუსთველსა, მისთვის ცრემლ შეუშრომელსა.“

„ამ ლექსში შეცდომა არ არის“, წერს თეიმურაზი მ. ბროსეს. როგორც ჩანს, აღნიშნული სტროფი მნიშვნელოვანია როგორც ქართველი, ასევე ფრანგი მეცნიერისთვის.

წერილში თ. ბაგრატიონი განმარტავს სტროფის თითოეულ ტაქსს, ეხება მათი ავტორების ვინაობისა და სადაურობის საკითხებს. გთავაზობთ წერილის მოკლე შინაარსს, ძირითადი აქცენტების გათვალისწინებით.

„1. პირველს ტაქსში – ამირანს რომ ახსენებს დარეჯანის ძესა, მოსე ხონელმა დანერა იმისი ზღაპარი. პროზად არის დანერა ილი ძველს ქართულს ენაზედა, დიახ, ლამაზათ თხზული. ამ წიგნში, რომელსაც „დარეჯანიანი“ ეწოდება, თოთხმეტი ზღაპარი არის, თითოს ზღაპარს თითო კარი ჰქვია.

ამირან ბაღდადის ქალაქისაგან ყოფილა, იქაური სარდარი.

მოსე ხონელი შოთა რუსთაველის თანამოჟამე იყო. დიდებულისა და საუკუნოდ ღირს სახსოვარის თამარ მეფისა. გიორგი მესამის ასულისა, სრულიად ივერიის თვითმპყრობელისა მდივანი იყო და წარჩინებული.

ხონი ქვემოს საქართველოში არის, იმერეთის მამულში.

2. მეორე ტაქსში – შავთელი რომ არის, შავთელს ერისკაცობაში თითონაც აბდულ-მესია ჰრქმევია სახელად, ისიც მდივანი ყოფილა თამარ მეფისა და დიდი წარჩინებულთაგანი მისი. აბდულ-მესია შავთელმან ბოლო ჟამს დაუტევა სოფელი, ბერად შედგა, მონაზონება შეიმოსა, იოანე უწოდეს სახელად. ქვემო საქართველოში, იმერეთს, გელათის მონასტერში შევიდა, მუნ დაემკვიდრა ლოცვით, მარხვით და დიდის მოღვაწეობით იქცეოდა და მუნვე აღესრულა.

შავთელს დაუნერია ლექსად საკვირველის შეთხზვით მოთხრობა აბდულ-მესიასი ვისიმე და ასე იტყვიან ჩვენში მომთხრობელნი, რომ იმისთანა საქები ლექსები (ეს იგი სტიხები), არასოდეს ქართულს ენაზედ არ დანერაილყოს... ასე ამბობენ: რუსთაველის ლექსებს შავთელის ლექსები სჯობნებიათ და თამარ მეფის დროსაც შავთელის სტიხები უმეტესად მოუწონებიათო. ამისათვის თვით რუსთველიც როგორათაც

ამ სტიხში ემონმება (აბდულ-მესია შავთელსა ლექსი მას უქეს რომელსა – ამ თქვენს გამოგზავნილს სტიხში უთქვამს ენერა და შეცდომა არის, უქეს უნდა, უქეს ესე იგი მოუნონეს).

ჩვენ უბადრუკთ ქართველებს ის საკვირველი სტიხები შავთელისა აბდულ-მესიას წიგნი, დაჰკარგვიათ. პაპა ჩემს, მეფეს ერეკლეს, მრავალი უძებნინებია, დიდი სურვილი ჰქონია იმისის ლექსებისა, მაგრამ ის წიგნი ვეღარ უპოვიათ. სხვა ლექსები კი არის შავთელისაგან შეთხზული თამარ მეფის ქება და რომელნიმე სხვანი, დიახ, ურჩეულესნი.

ხოლო იყო იგი ადგილით სამესხეთით, შავშეთით.

მესხია ანუ მესხეთი ოსმალებმა მძლავრებით ნაართვეს საქართველოსა, მას უკან ორას წლამდის იქმნება. მრავალნი ჩინებულნი და ძვირფასად ნაშენნი ეკლესიანი სამღვდელთმთავრონი, მონასტერნი და წმინდა ადგილნი იყვნეს მუნ.

3. მ ე ს ა მ ე ტ ა ე ჰ შ ი ა ხ ს ე ნ ე ბ ს (დილარ გეთს სარგის თმოგველსა, მას ენა დაუშრომელსა). სარგის, ეგრეთვე თამარ მეფის მდივანი იყო, წარჩინებულთაგანი მისი და თანამედროვე იყო რუსთაველისა და შავთელისა. იმას დაუნერია ზღაპარი, რომელსაცა რქმევია „დილარიანი“. პროზათ ყოფილა დაწერილი, მშვენიერად ენამზებობით, აზიატიკურს გვარზედ: „დილარიანი“ ამისათვისა ეწოდება, რომელ დილარის ამბავს მოუთხრობს, ვითომ დილარ დიდი ვინმე ძლიერი და გოლიათი ყოფილა და მრავალთა სამეფოთა მპყრობელი ხელმწიფე, მრავალი რამ შემთხვეულებები გარდახედია და მრავალი ბრძოლა გარდახედია, და დიდი სახელოვანი საქმენი უქმნია. ეს წიგნიც დაკარგულა, აღარსადა ჩანს.

სარგის თმოგველისაგან კვალად ერთი წიგნი არის გაკეთებული, სახელად „ვისრამიანი“ ეწოდება, ესეც პროზად არის დაწერილი, ენამზებობით, აზიატიკურს გვარზედ. დიახ, კარგი რომანი არის. მართლად იტყვის რუსთაველი: „მას ენა დაუშრომელსა“. ამდენი ულაპარაკნია სიყვარულზედ, რომ უმეტესი ჭეშმარიტი არის რომ ენა დაუღალავი ყოფილა.

სადაურიც იგი იყო, მისი ადგილი თმოგვი, სამცხე-საათაბაგოსა ესე იგი სამესხეთოს მამულში არის, ძველად ქალაქი იყო თმოგვი და აწ დაბა არს დიდი. დილარგეთი არც ერთს ადგილს საქართველოში არსად არ ჰქვიან და არცა არის.

დილარ იმ ხელმწიფის სახელი არის, რომლისაც ზღაპარი სარგის თმოგველმა დაწერა. ლექსში რომ მოიხსენიებს: „დილარ, გეთს სარგის თმოგველსა“, ეს მიცემითად ბრუნვილი სახელი რომელ არს „გეთს“ სარგის თმოგველისავე, სახელი არის გვარეულობითი. გეთისშვილი ყოფილა გვართა და შთამომავლობითა სარგის თმოგველი, რომელ ეს გვარეულობა ახლაც არის საათაბაგოში და იმერეთშიცა, რომელთაც გეთისშვილებს ეძახიან. (ეს გვარის სახელი ამისთვის ჩაუტანებია რუსთ-58

ველსა, რომ ლექსის ტაეპი არ დამოკლდეს).

4. მეოთხე ტაეპში იტყვის: ტარიელ მისსა რუსთველსა, მისთვის ცრემლ შეუშრომელსა, ამა სტიხისა ოთხისავე ტაეპისა საზოგადო ზმნა არის უქია.

რუსთველი, ესე იგი რუსთაველი. რუსთავი ქალაქი ყოფილა კახეთის მამულში. გარე-კახეთში, მდინარისა მტკვრის პირზედ. ამ ქალაქს უძველესს დროში ბოსტან-ქალაქი რქმევია, მერმეს რუსთავი დაურქმევიათ და მესამე სახელი ნაგებები ჰქვიათ.

რუსთველი მას ცხელს ადგილში იყო შობილი. სახელად შოთა ერქვა (შოთა სახელი ქართველებსა და ისევ ძველათვე, კერპთმსახურებაში, ჰქონდათ და ქრისტიანობაშიაც არქმევდნენ. ეს სახელი არ მოშალეს. შოთათა (ანუ შოტტა) არმაზ კერპის სახელი არის, რომელიც კერპთმსახურებაში ქართველებისა ერთი უპირველესი ღმერთთაგანი იყო, რომელიცა უწმიდესისა ნათლისა არსება იყო, ეს შოთა სახელი მე ფრანციცულს პარნოელის მიფოლოლიურს ლექსიკონშიაცა ვნახე. იმაშიაც აცხადებს, რომ შოტტა არმაზის სახელი არის, არმაზ ანუ ორმუზად შოტტა).

შოთა რუსთაველი თამარ მეფისა მოლარეთუხუცესი იყო (ესე იგი მინისტრი ფინანსისა) და დიდად წარჩინებული კაცი იყო წინაშე თამარ მეფისა და პატივცემული. ასე მოუთხრობენ შოთა რუსთველისასა, როგორითაც რომ მოლექსეობაში იყო უპირველესი, ეგრეთვე სხვას ყოველ მეცნიერებასა და ზნეობაში საღმრთოსა, სამხედროსა და სამოქალაქოს საქმეში. ყოველშივე მის ჟამის კაცთა ყველაზედ უმჯობესი და უპირველესი ყოფილა და სახითაც, თვალად და ტანად საკვირველი მშვენიერი საზოგადოდ ერისათვის და ქართულის ენის ხარაკტირით, როგორითაც შოთა რუსთაველს ვეფხის-ტყაოსანი შეუთხზავს, არც ერთი არ არის იმისი ამხანაგი.

შოთა რუსთაველი, როგორათაც ყოველის ზნეობასა და სწავლაში სრული იყო, ეგრეთვე უკანასკნელსაცა ჟამსა აღსასრულიცა ეგრეთვე შეუყენა, ეს ამაო სოფელი დაუტევა და თავისი ქვეყნიდამაც უცხოებაში წავიდა, წმიდას იერუსალიმს მივიდა და იქ ჯუარის მონასტერი არის და ის მონასტერი ქართველთ არის, დიდი და მშვენიერი მონასტერი არის.

შოთა რუსთაველი იმ ჯვარის მონასტერში დაემკვიდრა, მრავალი შესწირა იმ მონასტერსა და დიდის სათნოებით მუნ აღესრულა (ერის კაცობაშივე) და მუნვე დაეფლა. იმისი სახე იქ იერუსალიმსა, იმ ჯვარის მონასტერში, ეკლესიაში კედელზედ არის დახატული და აქამომდე კიდევ დარჩა იმის სახე მუნ. (თუმცა მცირეს კითხვაზე განვიგრძე სიტყვა, მაგრამ მომიტევე, რადგანაც მაიძულებს შენი გულსმოდგინება. ყოველს გამოძიებაში მსურს გაქვნიდეს გამონვლილვით ზედმიწევნილება).

უპატივცემულებსად და მდაბლად მ. ძე თეიმურაზ [1833 წ. 9 ოქტომბრამდე]“ (Bagrationi, 1964:32-38).

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეს წერილი მ. ბროსემ ფრანგულ ენაზე თარგმნა და გამოაქვეყნა საფრანგეთში.

თ. ბაგრატიონის მეცნიერულ ნააზრევზე დაყრდნობით მ. ბროსე აქვეყნებს ორ წერილს. ორივე წერილში მკვლევარი „ვეფხისტყაოსნის“ აღნიშნულ ბიბლიოგრაფიულ სტროფს განიხილავს, რომელიც სამეცნიერო ლიტერატურაში, ფსევდორუსთველური სტროფის სახელითაცაა ცნობილი.

პირველ წერილს 1834 წელს სათაურით „ლიტერატურული შენიშვნა ზოგიერთი ქართველი ავტორის შესახებ“ აქვეყნებს ჟურნალში „Nouveau Journal Asiatique“ N№ XIV. წერილში მარი ბროსე ასევე საუბრობს კლასიკური და ალორძინების ხანის ქართულ თხზულებებზე.

„რუსთველი ანუ რუსთაველი, რომან „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორი, თავისი წიგნის უკანასკნელ სტროფში ამბობს: ეს ლექსები, რომლებიც, სხვათა შორის, პოეტურად სუსტია, საინტერესო ცნობას გვაწვდიან ქართული ლიტერატურის შესახებ, რამდენადაც სამივე ავტორი აქ ნახსენებია თავისი ნაწარმოებებითა და დაბადების ადგილით: სამივე მწერალი ერთნაირად უცნობია ევროპაში“ (Menabde, 1976: 58). ამით მკვლევარი ხაზს უსვამს რუსთველის უპირატესობას. ძალზედ საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ ამავე წერილში იგი ახასიათებს თეიმურაზ ბაგრატიონსაც. „ამ წერილის ავტორმა მიმართა კავკასიის ლიტერატურისა და ქვეყნების კარგ მცოდნეს, ფრიად განათლებულ პიროვნებას, რომლის სასარგებლო რჩევანი მუდამ გზის მაჩვენებელი იყო მისთვის. ბატონიშვილმა თეიმურაზმა, სააზიო საზოგადოების წევრმა და სიამაყემ, მოაწოდა მას მასალა, რომელსაც ახლავე გაგაცნობთ. ჯერ შევჩერდებით აქ მოყვანილ ტექსტზე, რომელიც გულდასმითაა გადმოწერილი მეფე ვახტანგისეული გამოცემიდან, სადაც თვით ვახტანგს მდიდარი შენიშვნები და კომენტარები მოუცია.“

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ სტროფს 1589 ნომერი უზის სამეფო გამოცემაში, მაშინ, როცა სამეფო ბიბლიოთეკის ერთ-ერთ ხელნაწერში იგი 1960 ნომრითაა წარმოდგენილი“ (Menabde, 1976: 58).

1877 წელს მ. ბროსე აქვეყნებს მეორე წერილს ჟურნალებში: „Bulletin de l'Academie Imperiale de Sciences“, N№ XXIV და „Melanges Asiatiques“ N№8. წერილში იგი შენიშნავს: „ამ სტროფს მე შევუნარჩუნე სამეფო გამოცემის პუნქტუაცია, სწავლული ბატონიშვილის – თეიმურაზის ინტერპრეტაციისა და ჩემი მოსაზრების მიხედვით მე ასე დავწერ და წავიკითხავ ამ სტროფს:

„ამირან დარეჯანის – ძე მოსეს უქია ხონელსა.

აბდულ-მესია, შავთელსა, ლექსი მას უქეს რომელსა.

დილარ, გეთს სარგის თმოგველსა, მას ენა დაუშრომელსა.

და ტარიელ მისა რუსთველსა, მისთვის ცრემლ შეუშრობელსა“.

ამგვარად, მოსე ხონელი (იმერეთიდან) დაწერა რომანი პროზად – „ამირანდარეჯანიანი“; შავთელმა (შავშეთიდან) – ამჟამად დაკარგული პოემა – „აბდულმესია“; გეთ სარგისმა ან, უბრალოდ, სარგის თმოგველმა – ნიგნი (ასევე დაკარგული) დილარზე ან დილარგეთზე; რუსთველმა – რუსთავიდან (ახალციხის ახლოს) – პოემა ტარიელზე, „ვეფხისტყაოსანი“.

არა მგონია, სავსებით სწორი იყოს ბ. დ. ჩუბინოვი, როცა რუსთველის ნაწარმოებზე გაკეთებულ კომენტარებში ამბობს: მოსე ხონელი „ამირანდარეჯანიანის“ ავტორია, აბდულ მესია შავთელი – „თამარიანისა“, სარგის თმოგველი – „ვისრამიანისა“.

ეს შენიშვნები, მეორის გამოკლებით, სწორია ავტორთა ვინაობისა და ნაშრომთა სახელწოდებების თვალსაზრისით, მაგრამ უშუალო კავშირი არა აქვს იმ სტროფთან, რომელიც მე ახლახან გავაანალიზე.

„ვეფხისტყაოსანი“ ამბავია კაცისა, რომელსაც ჰქვია ვეფხვის, ავაზისა თუ ლეოპარდის ტყავი. სიტყვა „ვეფხვი“ წმინდა ქართული წარმოშობისაა, სპარსულია, არაბული თუ სხვა ენიდანაა შემოსული, ეს ჯერჯერობით ვერ გამოძიებულა. ასეა თუ ისე, მთავარი გმირი ტარიელი ვეფხვისა თუ ავაზის ტყავში ჩაცმული ჩნდება. მე აქ აღარ გავიმეორებ იმას, რაც პოემის შინაარსზე ვთქვი „ახალ სააზიო ჟურნალში“. რაც შეეხება ავტორს, შოთა რუსთაველს, იგი თამარ მეფის თანამედროვე და მისი მეჭურჭლეთუხუცესი (ე. ი. ფინანსთა მინისტრი) იყო. როგორც ამბობენ, 1215 წელს გარდაიცვალა იერუსალიმში, სადაც ბერად ყოფილა.

ქართულ ნაწარმოებთა შორის ეს პოემა კომპოზიციისა და სტილის თვალსაზრისით ყველაზე ცნობილია და ნამდვილ მხატვრულ ნაწარმოებს წარმოადგენს, ამით აიხსნება მისი მრავალი გამოცემა“ (Menabde, 1976: 65). წერილში მ. ბროსე ასევე მიმოიხილავს მისი დროისათვის არსებული „ვეფხისტყაოსანის“ გამოცემებს.

საზოგადოდ, ვეფხვის ტყავი, რომლითაც შემოსილია ტარიელი, არის არა მხოლოდ დაკარგული ნესტანის, არამედ ტარიელის ფიქრისა და განცდის სიმბოლოც. ტარიელს არ სურს ვეფხისტყაოსნობა და სწორედ ამას ეძღვნება მთელი პოემა.

აქვე გვინდა შევნიშნოთ, რომ ბაგრატიონისა და მ. ბროსეს მიერ დასმული რიგი საკითხები თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობაში საფუძვლიანადაა შესწავლილი და გარკვეული.

„ქართული მწერლობის მეცნიერული შესწავლა თეიმურაზ ბაგრატიონმა და აკადემიკოსმა მარი ბროსემ წამოიწყეს. მ. ბროსემ ქართული ენის შესწავლა და ქართველოლოგიური შრომების ბეჭდვა დაიწყო ჯერ კიდევ საფრანგეთში, 1828 წლიდან. მ. ბროსემ მოგვცა თეიმურაზ ბაგრატიონის იშვიათი სიზუსტით და გულწრფელობით დახატული პორტრეტი: „მე არ შემიძლია განუცვიფრებლად წარმოვთქვა თეიმურაზ ბატონიშვილის სახელი, რომელშიც მაღალი ზნეობა შეერთებულია განათლებულ

გონებასა და ვრცელ მეცნიერებასთან... რომლის მიზანი არის თავისი შრომით უკვდავყოფს ხსენება თავისი ერისა, და რომლის მდაბალ მოწაფედ, სინდისის ქვეშ უნდა ვთქვა, აღვიარებ ჩემს თავს“ (Baramidze, Menabde, 1986: 5, 12).

ბიბლიოგრაფიულ სტროფში დასახელებული ნაწარმოებებისა და მათი ავტორების შესახებ მსჯელობისას, როგორც ქართველი ასევე უცხოელი მეცნიერებები ხშირად ეყრდნობიან და იმონებენ როგორც „ვეფხისტყაოსნის“ აღნიშნულ სტროფს, ასევე თეიმურაზ ბაგრატიონისეულ და მ. ბროსესეულ განმარტებებს. განუზომელია, ასევე აკ. მ. ბროსეს დამსახურება „ვეფხისტყაოსნის“ შესწავლისა და ქართული კულტურის პოპულარიზაციის საქმეში. იგი პირველი უცხოელი რუსთველოლოგია, პარიზის „აზიური საზოგადოების“ საშუალებით მან აზიარა ევროპა „ვეფხისტყაოსნის“ სიბრძნესა და მსოფლმხედველობას.

„ვეფხისტყაოსანმა“ დიდი როლი შეასრულა ქართველი ერის ცნობიერებაში რენესანსული იდეალების ჩამოყალიბების პროცესში, რამაც თავისთავად ხელი შეუწყო ქართული კულტურის ინტეგრაციას ევროპულ სივრცეში.

ლიტერატურა:

1. Bagrationi, 1964 – Bagrationi, T. Tserilebi ak. Mari Brosesadmi, Tbilisi, 1964.
2. Baramidze, Menabde, 1986 – Baramidze, a. Menabde, l. (red.), Dzveli qartuli
3. mtserlobis mkvlevari, Tbilisi, 1986.
4. Menabde, 1976 – Menabde L. (red.), Rustveli msolfio literaturashi, t. I, Tbilisi, 1976.

Eka Vardoshvili

“SOCIÉTÉ ASIATIQUE” IN PARIS AND ISSUE OF RESEARCH OF “THE KNIGHT IN THE PANTHER’S SKIN”

Summary

“Asian Society” was founded in Paris in 1821 for purpose of the orient studies. Marie Brosset, as an active member of this society, was interested in issues of Kartvelology. His relations with Teumuraz Bagrationi who moved to St. Petersburg have been confirmed since 1830.

In the period of work in “Asian Society” particularly from 1830 until 1846, Teimuraz Bagrationi wrote more than 40 scientific letters to M Brosset on the Georgian language and literature and the matters of Georgia’s history.

It is worth mentioning that the first attempt of translating Shota Rustaveli’s poem “The Knight in the Panther’s Skin” in the French language belongs to Marie Brosset.

It should be emphasized that the problems on a number of modern literary studies raised by T. Bagrationi and M. Brosset have thoroughly been studied.

Teimuraz Bagrationi and the Academician Marie Brosset started scientific study of Georgian literature. M. Brosset studied the Georgian language and printed works on Kartvelology in France in 1828.

It is also invaluable, the Academician M. Brosset’s contribution in study of the poem “The Knight in the Panther’s Skin” and promotion of Georgian culture. He is the first foreign Kartvelologist, who through Paris “Asian Society” introduced wisdom and worldview of the poem to Europe.

The poem “The Knight in the Panther’s Skin” played a prominent role in the consciousness of the nation in the establishing process of renaissance ideals which in turn contributed to the Georgian cultural integration in Europe.

ნანა ლატარია

ალექსანდრე ყაზბეგის სიცოცხლის ღრმინდელი ჰუბლიკაციები და გამოცემები (1861-1882 წლები)

*წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის დ. გულიას
სახელობის ისტორიის, ენისა და ლიტერატურის ინსტიტუტმა*

ალექსანდრე ყაზბეგის შემოქმედებიდან პირველად დაიბეჭდა 1861 წლის ჟურნალ „ცისკარში“ (№ 12, გვ. 325) ლექსი „ნანა“, რომელსაც აქვს მინაწერი: „მიხეილ გიორგის ძე ყაზბეგზე“. დათარიღებულია ავტორის მიერ: „1861-სა 2-ს სექტემბერს, სტეფან წმინდას“. ლექსი დაწერილია 12 წლის ასაკში, რაზედაც მიგვანიშნებს თვით ავტორი: „თორმეტი წლის ყმაწვილმა, ესე ნანა მოგიძღვენი“-ო. საინტერესოა, აგრეთვე მწერლის რელიგიური თვალთახედვის კუთხით. ელისაბედ ყაზბეგის მოგონებებიდან (Maglaferidze, 1988: 66). ცნობილია, რომ მწერალს ბავშვობიდან საღმრთო წერილის შესასწავლად მღვდელი მიუჩინეს, რამაც ასახვა ჰპოვა ლექსში: „ანგელოზთა დასთაგან ჩვენთან, გადმოფრენილი“; „თუ ღმერთი შემეწევა უკეთესსა მოსმენ“.

„ნანა“ მეორედ დაიბეჭდა მწერლის თხზულებათა სრულ კრებულში (ტ. III, 1849, გვ. 231). ამ გამოცემის შენიშვნებში ლექსის პირველი პუბლიკაციის თარიღად მითითებულია 1863 წელი, რაც აშკარა უზუსტობაა. გარდა ამისა, მიჩნეულია, რომ ა. ყაზბეგმა ეს ლექსი მიუძღვნა მამას, რაც სინამდვილეს არ შეესაბამება; ვინაიდან მიხეილი იყო არა გიორგის, არამედ გაბრიელის ძე. საინტერესოა ვინ იყო მიხეილ გიორგის ძე? მკვლევარი ვ. შადური აღნიშნავს, რომ „ხევში ბლომად ყოფილან საინტერესო პიროვნებანი ყაზბეგის საგვარეულოდან. თანაც უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგჯერ ერთსა და იმავე სახელს ატარებდნენ ბიძაშვილები და სხვადასხვა თაობის წარმომადგენელი ყაზბეგები. სხვათაშორის მიხეილი მარტო ალექსანდრეს მამას არ რქმევია, 1861 წელს ჟურნალ „ცისკარში“ (№12) დაიბეჭდა ალექსანდრე ყაზბეგის ლექსი „ნანა მიხეილ გიორგის ძე ყაზბეგზე“ (ეს იყო მომავალი დიდი მწერლის პირველი გამოსვლა პრესაში). სამწუხაროდ, ამ მიხეილ გიორგის ძის შესახებ არავითარი ცნობები არ მოგვეპოვება. ალექსანდრეს ბიძაშვილ გიორგის (გენერალს) სამი ვაჟი ჰყავდა – ალექსანდრე, ნიკო და კონსტანტინე (სამივენი პირველ მსოფლიო ომში დაიღუპნენ). ყოფილა კიდევ მეორე გიორგი ნიკოლოზის ძე ყაზბეგი, რომელიც კაცის მოკვლის გამო კატორღაში სამუშაოდ გადაუსახლებიათ და რომელიც სასჯელის მოხდის შემდეგ თურმე კავთისხევში ცხოვრობდა“ (Shaduri, 1985: 13-14).

ცნობილია, რომ ალექსანდრე ხევის ბატონთა შთამომავალი იყო, შეძლებული ოჯახის ერთადერთი ვაჟი, რომელსაც ზედმეტადაც კი ანებივრებდნენ. მწერალმა მისი აღზრდის მეთოდი ჯერ კიდევ 14 წლისამ გააკიცხა კომედიაში „აღმზრდელები“. მიზანში კი თავისი მშობლები ჰყოლია ამოღებული. ერთ დღეს მას მშობლებისათვის ნაუკითხავს ეს კომედია. „პირველსავე სტრიქონის წაკითხვაზე, სადაც დედ-მამამ თავიანთი სურათი იცნეს – ძალუამ ღრიალი მორთო, – იხსენებს ელისაბედ ყაზბეგი, – ვაი, ჩვენი ბრალი, რომ შენი სასაცილონიც გავხდით! რაც შეეძელით არას ვიშურებდით: გასწავლიდით, გემუდარებოდით და შენ თუ გიჟი, დამთხვეული ხარ, ვისი რა ბრალია?! (Maglaferidze, 1988: 74).

ალექსანდრე ყაზბეგის მწყემსობის დროინდელი მეგობარი თედო გოდერძიშვილი იხსენებს: „როდესაც სანდრო პატარა ყოფილა, როგორც იმისაგან ვიცი, – სახლის გალავნის გარეთ ხე მდგარა, რომელზედაც სულ მუდამ ხურჯინი ყოფილა დაკიდებული. ვინც გადასახადს მოიტანდა ყველს და ერბოს, რომელიც ყაზბეგისაგან ჰქონდათ შეწერილი, აუცილებლად ამ ხურჯინში ჩადებდნენ; მერე მოვიდოდა მოურავი და ხურჯინს შინ შეიტანდა, ყველს ამოიღებდა და ხურჯინს ისევ დაკიდებდა. ერთ დღეს ხურჯინი დაიკარგა, როცა ჯავრობა დაიწყო, სანდროს ეთქვა: არავის დააბრალოთ ხურჯინის მოპარვაო, ის მე ავიღე და გადავაგდე. რათა შვილო? – შეეკითხა მამა შვილს, – იმიტომ, რომ არ მომწონს ეს თქვენი წესი, – ეგ, ჩვენი კი არა, შვილო, მამა-პაპათა წესია და შენ მაგ წესის შეცვლას არავინ გკითხავს... მე ხომ ვერ შევცვლი მამა-პაპათა წესს, სხვა რაც წყალობა იქნება, ჩემი მხრიდან, იმას არ მოვაკლებ – ეგ უფრო დიდი წყალობა იქნება, მამა, რომ ხურჯინი მოაშორო, გადასახადი აღარ განერო, – უთქვამს სანდროს და შინ გატრიალებულა“ (Maglaferidze, 1988: 162). ამდენად, აღზრდას მის პიროვნულ ხასიათზე, მის სულიერ სამყაროზე არავითარი გავლენა არ მოუხდენია, რამდენადაც იგი პატარაობიდანვე გლეხის ბიჭებთან თამაშობდა და სიცოცხლის ბოლომდე დარჩა დაჩაგრულთა ქომაგი, როგორც რეალურ ცხოვრებაში, ისე შემოქმედებაშიც.

მწერალმა დაწყებითი სწავლა-განათლება ოჯახში მიიღო, შეისწავლა ფრანგული და რუსული ენები, აგრეთვე საღმრთო წერილი. 1859 წელს სანდრო მშობლებმა ჩამოიყვანეს თბილისში და მიაბარეს ჰაკკეს ვაჟთა კერძო პანსიონში, აქედან გადაიყვანეს კანონიჩის პანსიონში, ხოლო შემდეგ თბილისის გიმნაზიაში აგრძელებს სწავლას; თუმცა ოჯახური მდგომარეობის გამო მწერალს ეს სასწავლებელი არ დაუმთავრებია, რასაც მეტად მტკივნეულად განიცდიდა. სწავლამონყურებულ ალექსანდრეს უცდია სახლიდან გაპარვა, მაგრამ მშობლებს იგი შინ დაუბრუნებიათ; 1866 წელს ალექსანდრეს მამა გარდაეცვალა, ხოლო 1867 წელს ის გაემგზავრა მოსკოვში სწავლის გასაგრძელებლად და ჩაირიცხა სამეურნეო

აკადემიაში თავისუფალ მსმენელად. მოსკოვში მისთვის დიდი დახმარება გაუწევია ბავშვობის დროინდელ მეგობარს, ალ. ბახუტაშვილს: „მისმა მეგობრობამ ალ. ყაზბეგის სტუდენტურ ცხოვრებაზე მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა და ეს გავლენა ყველაზე საუცხოოდ იმაში გამოიხატა, რომ ბახუტაშვილი გახდა ავტობიოგრაფიული დაუმთავრებელი ნაწარმოებების „საქართველოს ბომონდისა“ და „ცხოვრების ჩარხის“ ერთ-ერთი თვალსაჩინო პერსონაჟი (Lolashvili, 1949: 4).

მოსკოვში ყოფნის დროს ალექსანდრე დაუახლოვდა სოფელ ჩერვლენოეში მცხოვრებ ჭავჭავაძეებს, რომელთაც გრაფ შატინინის ასულები ჰყავდათ ცოლად. აქ გაიცნო და სასიყვარულო რომანი ჰქონდა მწერალს გრაფ ჩერნიშოვა-კრუგლოვის ქალთან, ნინოსთან (Lolashvili, 1949: 2). სამწუხაროდ, ეს სიყვარული კრახით დამთავრდა. სამეცნიერო ლიტერატურაში მკვლევართა მიერ (ვ. კოტეტიშვილი, ი. ლოლაშვილი, ე. ზარდიაშვილი და სხვ.) გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ეს იყო პირველი დარტყმა, რომელმაც ძირფესვიანად შესძრა ყაზბეგის პიროვნება.

XIX საუკუნის 70-იან წლებში დაინერა ყაზბეგის ავტობიოგრაფიული ნაწარმოები „საქართველოს ბომონდი“, რომელშიც ასახულია სტუდენტობის პერიოდი და მოგვიანებით ამ თხზულების გადამუშავებული რედაქცია „ცხოვრების ჩარხი“ (1882 წ). მასში გადმოცემულია მწერლის რომანი ნინო ჩერნიშოვა-კრუგლოვასთან. ეს ნაწარმოები შეიძლება ჩაითვალოს ორიენტირად დასკვნისათვის, თუ რატომ დამთავრდა ტრაგიკულად მწერლის სიყვარულის ისტორია.

საყურადღებოა ისიც, რომ მწერლის თხზულებათა სრული კრებულის (1948-50 წ.წ.) IV და V ტომებში გამოქვეყნებული მოთხრობების და მათი ვარიანტების, აგრეთვე ჩვენ მიერ ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში მწერლის არქივზე მუშაობისას მიკვლევულ დაუმთავრებელ მოთხრობათა უმრავლესობა განეკუთვნება ალ. ყაზბეგის შემოქმედების I პერიოდს, ე.ი. 70-იან წლებს (Lataria, 2010: 71-83).

ალ. ყაზბეგი ჯანმრთელობაშერყეული და სულიერად დაძაბული 1870 წელს სამშობლოში, ხევში დაბრუნდა. მიუხედავად ნათესავების წინააღმდეგობისა, მან მეცხვარეობას მიჰყო ხელი იმ მიზნით, რომ გასცნობოდა თავის ხალხს და აღენერა მათი ცხოვრება. გარდა ამისა, რუსეთში მიღებული ტრაგიზმის შემდეგ, მშობლიური მთის ხალხთან ურთიერთობა აუცილებელიც იყო მწერლის სულიერი სიმშვიდისათვის. მთელი 7-8 წელი ცხვარში გაატარა. მოგონებებიდან ცნობილია, რომ ალექსანდრე ცხვარში ყოფნის დროსაც ენეოდა შემოქმედებით მუშაობას. თედო გოდერძიშვილი იხსენებს: „...სანდროს ყარაულობის დროც მოვიდა. ჩვენ ყველამ ვივანშმეთ, ცხვარი დავაბინავეთ და დავიძინეთ. დილით ბინიდან შემოგვესმა ხმაური, ჩხუბის ხმა. შევედით სანდროსთან და დავინახეთ, სანთელი მთლად დანავეებული, გამდნარი, აუარება ნაწერი ქალაღდები...

სანდრო ჰა, სანდრო, – დაეუძახეთ ჩვენა, მაგრამ ყური არ გვიგდო. მერე ადგა, ლანძღვით ფანქარი პატარა სიფროზე დაახეთქა და თქვა: გაგონილა განა ამდენი უსამართლობა, ამდენი სისხლის ღვრა, ამდენი დევნა... სად არის სამართალი!.. ჩვენ გაკვირვებით ვუყურებდით და არ გვესმოდა, რაზე იყო ლაპარაკი. მერე, როცა დამშვიდდა, ქალაქები აკრიფა, დაახვია და სკივრში შეინახა... ბოლოს მაინც გამოგვიტყდა, რომ რაღაც მოთხრობას წერდა და იმის გმირი შეეწუხებინა უსამართლობას, მაგისტვის ვერაზობდით“ (Maglaferidze, 1988: 161-162). დროგამოშვებით მწერალი თბილისში ჩამოდიოდა. მას შეუტყვია, რომ ქართული თეატრი რეპერტუარის ნაკლებობას განიცდიდა და მთელი რიგი პიესებისა ჩამოუტანია, თუმცა დასმა არც ერთი არ მიიღო და დასცინეს კიდეც. ამის შესახებ იგი გულისტკივილით აღნიშნავს თავის წერილში: „წარმოიდგინეთ ჩემი გაოცება, როდესაც მადლობის მაგიერ ცხვირ წინ ფრუტუნი დამინყეს და მასხრად ამიგდეს... მე დავდიოდი გიჟსავით, რადგანაც მეშინოდა შეუწყალებლის სიცილისაგან, რომელსაც შეეძლო სრულს დამარცხებამდის მივეყვანე და პირველსავე მოძრაობაზედ ფრთები საუკუნოდ მოეკვეცათ“ (Kazbegi, 1950: 156-157). ამ ფაქტმა კიდეც უფრო გაამწვავა მისი მძიმე სულიერი მდგომარეობა.

აღ. ყაზბეგი 1879 წლიდან თბილისში ჩამოვიდა საცხოვრებლად. 1880 წლიდან კი თანამშრომლობდა გაზეთ „დროებასთან“. უსახსროდ დარჩენილ მწერალს გაზეთის რედაქციამ ოთახიც კი გამოუყო სამუშაოდ. იქვე იწერებოდა და ქვეყნდებოდა მისი ნაწარმოებები „მოჩხუბარიძის“ ფსევდონიმით, რომელიც პატარაობისას თავისი ხასიათის გამო დედას შეურქმევია. თბილისში ყოფნის დროს მწერალი პიესებზეც მუშაობდა. იგი გაეცნო ქართული თეატრის წარმომადგენლებს და ხშირად თამაშობდა სცენაზე, თუმცა აქაც ვერ ასცდა კრიტიკას, მხოლოდ მისი ცეკვა „ხანჯლური“ მოსწონდათ. ეს ფაქტი მას ძალიან აღიზიანებდა.

აღ. ყაზბეგი გაზეთ „დროებაში“ ცნობილი ნაწარმოებების გარდა აქვეყნებდა პუბლიცისტურ წერილებს სხვადასხვა საზოგადოებრივ საკითხებზე, აგრეთვე პასუხებს თავისი არაკეთილმოსურნე რეცენზენტებისადმი. ამ პერიოდში დაიბეჭდა მისი შემდეგი წერილები:

წერილები რედაქტორთან („დამსწრე-ს მიერ „დროების“ № 139-ში აღ. ყაზბეგის კომედიის „ორი ქორწილი ერთად“ გარჩევის შესახებ. სქოლიოში რედ. შენიშვნა) – დროება, 1880, 6 ივლ., № 143, გვ. 2-3.

წერილი რედაქტორთან (ქ. თბილისში „მოსამსახურეთ იმერლების საზოგადოების“ შედგენის განზრახვა). – დროება, 1880, 28 აგვ., № 181, გვ. 2-3.

„ჩვენი მტერ-მოყვარენი“ (საქართველოში გამდიდრებულ უცხოელებზე). – დროება, 1880, 13 სექტ., № 193, გვ. 1-3.

„ლექციები ქართულ ენაზედ“ (აკ. წერეთლის ლექციები „ვეფხისტყა-

აოსანზე“). – დროება, 1881, 1 აპრ., № 69, გვ. 2-3.

„გადაკარგული მხარე“ (რეც. ნგ. რადდე. „ხევსურები და ხევსურეთი“). – ივერია, 1881, № 4, გვ. 131-147; № 5, გვ. 96-116.

„თეატრის შესახებ“ (წერილი). – დროება, 1881, 24 სექტ., № 199, გვ. 1-3.

„თეატრის შესახებ“ (პასუხი ბ. „ქართული სცენის მოყვარეს“). – დროება, 1881, 30 სექტ., № 203, გვ. 3-1.

„ერთი სამწუხარო შემთხვევა“ წერილი (ქუთაისიდან) (არქეოლოგიური ყრილობის ერთ-ერთი წევრისათვის მედუქნის მიერ შეურაცხყოფის მიყენება). – დროება, 1881, 7 ოქტ., № 208, გვ. 2-3.

წერილი რედაქტორთან (პასუხად ლელოს მიერ თეატრალური რეცენზიების ხარისხის შესახებ). – დროება, 1882, 6 იანვ., № 3.

ადგილობრივი ამბები (ალ. ყაზბეგის თავის მართლება ფოთში განზრახული წარმოდგენის ჩაშლის გამო. წერილის პუბლიკაცია). – შრომა, 1882, 4 აგვ., გვ. 2.

ბ. რედაქტორო! (პასუხი გაზ. „დროების“ № 178-ში გამოქვეყნებულ ა. ცაგარელის შენიშვნაზე ქ. ფოთში სალამოს ჩაშლის შესახებ). – შრომა, 1882, 5 სექტ., № 34გვ, 4.

პასუხი ბ. ცაგარელს „დროების“ № 178 დაბეჭდილ შენიშვნაზედ (ფოთში განზრახული წარმოდგენის ჩაშლის გამო). – დროება, 1882, № 186, გვ. 3-4.

მკვლევარი ილია ჭყონია თავის წერილში – „ჩემი დღე და სოფელი“ იხსენებს, რომ „დროების“ რედაქტორი სერგეი მესხი იყო ალ. ყაზბეგის „მწერლობის ნათლია, ლალაცა და წამქეზებელი...“ მისთვის უთქვამს ალექსანდრეს, რომ ქართულ მწერლობაში შემოიტანდა „ახალს ჰანგსა და კილოს, ხევისა და მოხვევების ცხოვრების გაცნობით, და ამისათვის მომზადებული ჰქონდა რამდენიმე დრამა და ვოდევილები. „სასცენო ნაწერების შესახებ სერგიმ მწერალს ურჩია, ჯერ სცენაზე მოეხერხებინა მათი დადგმა და, თუ კრიტიკა მოინონებდა მათ, ანუ რომელსამე მათგანს, მაშინ შეიძლებოდა მათი დაბეჭდვა; ხოლო ხევისა და მოხვევების ცოდნის დასამტკიცებლად მან სანდროს მოსთხოვა, ჯერ ეთნოგრაფიული მიმოხილვა და მერე შესდგომოდა რომან-მოთხრობების წერას“ (Maglaferidze, 1988: 220).

ალექსანდრე ყაზბეგის პუბლიცისტური წერილი „მოხვევები და იმათი ცხოვრება“, პირველად დაიბეჭდა 1880 წელს, „დროების“ ფურცლებზე (№№ 156-159; 161-164-167; 169-174-177). ეს ეთნოგრაფიული მიმოხილვა მაშინვე გადაუთარგმნია რუსულად რაფიელ ერისთავს და დაიბეჭდა რუსეთის საიმპერატორო საგეოგრაფიო საზოგადოების კავკასიის განყოფილების ცნობებში, ხოლო მეორედ დაიბეჭდა მწერლის თხზულებათა სრულ კრებულში (ტ. V, 1950, გვ. 5-10). ამ პუბლიკაციის შენიშვნებში

ს. ყუბანიევილი მიუთითებს, რომ ნაბეჭდ ტექსტში ავტორს შეუმჩნევია შეცდომები და დაუნყია მისი გასწორება. „ამ გასწორების მხოლოდ პატარა ნაწყვეტია დარჩენილი, – აღნიშნავს ს. ყუბანიევილი, – რომლის მიხედვითაც გასწორდა ჩვენი გამოცემის ტექსტი... ეს ნარკვევი ალ. ყაზბეგს ვერ დაუბეჭდავს ისე, როგორც მას ჰქონია მოფიქრებული, რადგან „გაზეთის სივრცეს და სხვადასხვა მოსაზრებას ამის ნება არ მიუციათ“, ალ. ყაზბეგის არქივში დაცულია ეთნოგრაფიული წერილების სამი ნაწყვეტი, რომელიც ძვირფასს დამატებით ცნობებს შეიცავენ მოხვევითა და მათი მომიჯნავე ხალხთა ყოფა-ცხოვრების შესახებ. ეს ცნობები მთლიანად დაბეჭდილია მწერლის თხზულებათა სრული კრებულის V ტომში (გვ. 505-509).

1880 წლის გაზეთ „დროებაში“ (№ 197, გვ. 1-3) იბეჭდება მოთხრობა „ციცკა“. ეს იყო მწერლის პირველი მხატვრული თხზულება, რომლითაც მან შეაღო კარები მხატვრულ ლიტერატურაში. ილია ჭყონია ამ ნაწარმოების შექმნის ისტორიასთან დაკავშირებით იხსენებს, რომ ერთხელ, როცა ის რედაქციაში დროებით სერგეი მესხის მოვალეობას ასრულებდა, გაზეთის შესავსებად მასალა არ იყო. სწორედ ამ დროს შესულა ალექსანდრე და რედაქტორს უკითხავს მისთვის, თან ხომ არ ჰქონდა რაიმე მასალა. თუ არა და იქვე დაენერა, მაგრამ მწერალს უგუნებობა მოუმიზეზებია და წასვლა დაუპირებია. „უცებ გამიელვა თავში აზრმა – იგონებს ილია ჭყონია... შემეტყუებინა ის რედაქტორის კაბინეტში, ჩამეკეტა იქ და არ გამომეშვა, სანამ რამეს არ დამინერდა გაზეთისთვის. ასეც მოვიქეცი.

ორი საათის შემდეგ მან გადმომცა ის პატარა, ერთი საუკეთესო მისი ესკიზთაგანი, რომელსაც სახელად ჰქვია „ციცკა“. თუ არა ნიჭიერი მწერალი, ექსპრომტად ასეთ კარგ ესკიზს ვერავინ დაწერს“, – შენიშნავს ავტორი. შემდეგ კი იმავე გაზეთში დაიბეჭდა ლექსი „გულგატეხილები“ (Droeba, 1881, № 115). აქედან იწყება მწერლის შემოქმედების აღმავლობის ხანა და „დროების“ ფურცლებზე ფელეტონელის სახით იქმნება „ელგუჯა“ (1881, № 125, 127, 131, 134, 135, 138, 144, 150, 197, 200, 211, 212, 213, 216, 218, 219, 221, 226, 228, 230, 231, 233, 244, 245, 247, 249, 251). რომანმა მკითხველთა მოწონება და აღფრთოვანება გამოიწვია. იმავე წელს მასზე დაიწერა რეცენზია, რომელიც ეკუთვნის იონა მეუნარგიას. მკვლევარი საუბრობს მოთხრობის როგორც დადებით, ისე უარყოფით მხარეებზე: „დიდი ხანია ქართული ნაწერების კითხვას ისე არ უსიამოვნებია ჩვენთვის, როგორც ვისიამოვნეთ „ელგუჯას“ კითხვით. ენა ვერ არის მოთხრობის შესაბამისი, კილო კარგია, ისევ ლამაზად უხდება, როგორც ბუნების აღწერას, ისე მის სულიერ მოძრაობას, მაგრამ სუსტია ფორმით, კარგია ფრაზებით“. 1881 წლის „ივერიაში“ № 218 გამოქვეყნდა მეორე დადებითი რეცენზია ალ. ხახანაშვილისა წერილში

„საბიბლიოთეკო შენიშვნა“.

საინტერესოა დ. კლდიაშვილის მოგონება „ელგუჯას“ პუბლიკაცია-სთან დაკავშირებით, რაც მას თვით მწერლისგან შეუტყვია და „დროების“ ასოთამწყობ რუსიშვილსაც დაუდასტურებია: „ელგუჯა“ თავდაპირველად თავდებოდა ახლანდელი პირველი თავის ბოლოში ელგუჯას სიკვდილით, – შენიშნავს დ. კლდიაშვილი. „ელგუჯას“ ისე ველარ მოგაკლვევინებთო, მითხრესო, – გადმომცა სანდრომ, – თან მეტისმეტად მიამა ასეთი მომართვაო. თან კი გასაჭირში მაგდებდაო. ცოტა ყოყმანის შემდეგ რაკი არ მეშვებოდნენ, იქვე გადავიკითხე ფელეტონის ბოლო და ქვეშ მივანერე „გაგრძელება იქნება“, მძიმედ დაჭრილი ელგუჯა წაიყვანეს მოსარჩენად ვითომ გადაღმა სოფელში. რამდენიმე დღის შემდეგ მოთხრობის გაგრძელებაც მზად მქონდა და პატარა მოთხრობის მაგიერ დიომიდე კილაძემ და სტამბის ასოთამწყობებმა დამანერინეს დიდი მოთხრობა“, – სიამოვნებით, სიცილით მითხრა ეს სანდრომ, – იხსენებს დავით კლდიაშვილი (Maglaferidze, 1988: 335-336).

„დროების“ 1882 წლის № 4 (გვ. 2-3) დაიბეჭდა მწერლის თხზულება „სცენები“. გარდა ამისა, ის შეტანილია აგრეთვე წიგნში: ალექსანდრე ყაზბეგის „ბიობიბლიოგრაფია“ (1987 წ.). მიუხედავად ამისა, ეს მოთხრობა არ არის შეტანილი მწერლის „თხზულებათა სრულ კრებულში“, ე.ი. წარმოადგენს მივიწყებულ პუბლიკაციას, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ იმას, რომ V ტომის შენიშვნების ბოლოს ყუბანეიშვილი აღნიშნავს შემდეგს: „გარკვეული მიზეზების გამო ალ. ყაზბეგის თხზულებებიდან ჩვენს გამოცემაში არაა შესული მწერლის მიერ ნათარგმნი და გადმოკეთებული ზოგი პიესა, ლექსები, სცენები და რებუსები“, – მაგრამ გაურკვეველია, „სცენებში“ რას გულისხმობს მკვლევარი, იმ მოთხრობას, თუ საერთოდ სცენას, როგორც ჟანრის სახეობას.

ეს პატარა მოთხრობა საინტერესოა რამდენიმე თვალსაზრისით, კერძოდ, თხზულებას გასდევს იუმორისტული ელფერი, რაც ნაკლებად დამახასიათებელია მწერლის შემოქმედებისათვის. იგი საინტერესოა ენობრივი თვალსაზრისით, ვინაიდან მასში წარმოჩენილია ისტორიული მოხეური დიალექტის ნიმუშები.

1882 წლის ბოლო პუბლიკაციაა მოთხრობა „ელისო“ („ივერია“, 1882, № 10) და ეს იყო პირველი ნაწარმოები მწერლისა, რომელიც წიგნის სახით გამოსცა იმავე 1882 წელს ექ. ხელაძის სტამბამ.

ლიტერატურა:

1. Ciskari, 1861 – Ciskari, # 12, 1861.
2. Droeba, 1880 – gaz. “Droeba”, 1880.
3. Droeba, 1881 – gaz. “Droeba”, 1881.
4. Droeba, 1882 – gaz. “Droeba”, 1882.
5. Iveria, 1881– Jur. “Iveria”, # 218, 1881.
6. Iveria, 1882 – Jur. “Iveria”, # 1, 1882.
7. Kazbegi, 1949 – Kazbegi A. Tkhzulebata sruli krebuli khut tomad, t. III. Tbilisi, 1949.
8. Kazbegi, 1950 – Kazbegi A. Tkhzulebata sruli krebuli khut tomad, t. IV. Tb.: 1950.
9. Kazbegi, 1950 – Kazbegi A. Tkhzulebata sruli krebuli khut tomad, t. V. Tb.: 1950.
10. Kazbegi, 1987 – Kazbegi A. Biobibliografia. Sulkhan-Saba Orbelianis sakhelobis saqartvelos ssr sakhelmtsifo tsignis palata. Kazbegis sakhalkho universiteti. Tbilisi, 1987.
11. Kotetishvili, 1925 – Kotetishvili V. Aleqsandre Kazbegi da misi avtorobis sakitkhi. Tbilisi, 1925.
12. Lataria, 2010 – Latari N. Aleqsandre Kazbegis daumtavrebeli motkhrobebi da romani. Tbilisi, 2010.
13. Lolashvili, 1949 – Lolashvil I. Aleqsandre Kazbegi sofel Cervlenoeshi. gaz. “Literatura da khelovneba”, # 24 (269), 1949.
14. Lolashvili, 1949 – Lolashvili I. Ori megobari. gaz. “Literatura da khelovneba”, # 46(291), 1949.
15. Maglaferidze, 1988 – Maglaferidze T. (redaqtori) Ckhovreba aleqsandre Kazbegisa, gamocema moamzada E. Avsajanishvilma. Tbilisi, 1988.
16. Shaduri, 1985 – Shaduri V. Masalebi Aleqsandre Kazbegis biografiisatvis (Kazbegis sagvareulo mogvatseni). Tbilisi, 1985.
17. Zardiashvili, 2005 – Zardiashvili E. Ambavi ori sevdiani sikvarulisa. Tbilisi, 2005.

Nana Lataria

PUBLICATIONS AND EDITIONS ON ALEXANDER
KAZBEGI'S LIFE (1861-1882)

*Presented by D. Gulia Institute of History, Language and Culture
at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences*

Summary

The paper represents the first part of the large monograph “History of publication of Aleksandre Kazbegi’s essays”. In the paper we have considered and analyzed the author’s publications of 1861-1882 based on his bibliography.

Two inaccuracies had been made in the comments of the five-volume edition of the author’s essays were corrected in the work. The first inaccuracy is the date of publication of Aleksandre Kazbegi’s first essay “Nana”. In the 3rd volume of the five-volume edition the year of 1863 is indicated incorrectly; in fact, the book was published in 1861. The second inaccuracy is the identity of the addressee of the above poem. Based on the scientific literature it appears that the addressee of the poem is not the author’s father.

In the paper the author has found the writer’s unknown essay “Scenes” which had not been included in Aleksandre Kazbegi’s “Complete Essays Edition”.

ნანი ლეონიძე

ქართული დრამატურგიის ისტორიიდან (ვიქტორიენ სარდუს „პატრის“ და დავით ერისთავის „სამშობლოს“ შედარებითი ანალიზი)

ქართული თეატრის ისტორიაში რამოდენიმე უცხოელი ავტორი შეიძლება დავასახელოთ, რომლებთანაც დაკავშირებულია მნიშვნელოვანი ეტაპები ჩვენი ეროვნული თეატრის განვითარებისა. მათი შემოქმედება ორგანულად არის ჩაქსოვილი ქართველი ერის სულიერ ცხოვრებაში. ეს დრამატურგები თითქოს საქართველოს მიწის წიაღიდან არიან წარმოშობილნი, ისე ერწყმიან ჩვენს თეატრალურ კულტურას.

დღეს თითქმის წარმოუდგენელი იქნებოდა ქართული თეატრის ისტორია, რომ არაფერი გვეთქვა მოლიერზე, შექსპირზე, ლოპე დე ვეგაზე, ბომარშეზე, ჰიუგოზე, შილერზე, გუცკოვსა და სხვებზე. რამდენადაც ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობის პრობლემები, იდეები აქტიური და ახლობელი იყო ქართველი ერისათვის, რამდენადაც მისი ეროვნული ტკივილი საერთოდ სამყაროს მშფოთვარე ცხოვრებას უერთდებოდა, ამდენად ზემოთდასახელებულ ავტორთა გმირები ორგანულად ამეცხველდნენ ქართულ სცენაზე. დღეს ისინი ჩვენი ეროვნული თეატრალური კულტურის განუყოფელ ნაწილად გვევლინებიან. ასევე განუყოფელ მთლიანობაში დამკვიდრდა ფრანგი დრამატურგის ვიქტორიენ სარდუს პიესები XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართულ სცენაზე.

ვ. სარდუს „სამშობლო“ ქართულად გადმოაკეთა გამორჩენილი ქართველი დრამატურგის გიორგი ერისთავის ვაჟმა დავითმა. მან ქართულ ენაზე აამეცხველა ვ. სარდუს გმირები, რომელთა ხასიათიც უმტიკივნიულოდ შეერწყა ქართულ ბუნებას. რით არის დავალებული დ. ერისთავის „სამშობლო“ ვ. სარდუს პიესისგან. რა შეინარჩუნა დ. ერისთავმა, რა გამოტოვა და რა ჩაამატა, როგორი განვითარება თუ ცვლილება ჰპოვა პატრიოტიზმის იდეამ დ. ერისთავის „სამშობლოში?“ ამ კითხვებზე პასუხს იძლევა ვ. სარდუს „პატრი“-სა და ქართულად გადმოკეთებული „სამშობლოს“ ტექსტების შედარება.

ვ. სარდუს „პატრი!“-ში მოქმედება 1568 წელს ბრიუსელში წარმოებს, ქართულ „სამშობლოში“ კი – XVII საუკუნის თბილისში. ქართულ ვარიანტში ერთმანეთს უპირისპირდება სპარსეთი და საქართველო, ფრანგულში – ესპანეთი და ფლანდრია. მოქმედ პირთა სახელები შემდეგნაირად არის შეცვლილი:

გრაფი დე რიზოორი – სვიმონ ლიონიძე

კარლოო ვან დერ ნოოტი – ლევან ხიმშიაშვილი

ლა ტრემუი – დიმიტრი დადიანი, მთავრის შვილი

დონა დოლორეს – ქეთევანი, სვიმონის შვილი

გალენა	} ფლამანდელი შეთქმულნი	ზაზა სოლოლაშვილი	} ქართველი შეთქმულნი
ბაკერცელი		როინ ამირეჯიბი	
კორნელი		ესტატე ციციშვილი	

ჰერცოგი ალბა – შაჰ-აბასი

დონა რაფაელი – ფაიხოში, შაჰის ქალიშვილი

რენკონი	} ესპანელი ოფიცრები	ისკანდერ	} შაჰის მსაჯულები
მიგუელი		დაუდ	
ნავარა		მაჰმედ ბეგი	

ნუაკარმი – ისრაფილ ხანი. ვარგასი, მდივანი სააჯანყებო ტრიბუნალისა – ისმაილი დელრიო, მრჩეველი – ალავერდი.

ფრანგულში სულ 37 მოქმედი პირია, ქართულში – 22. დ. ერისთავს ზოგიერთი მოქმედი პირი ამოუგდია – გუდულა, მედროშე, გიომ ორანელი, სარა მატეზოორი, გობესტრეტი, მაჟორდომი, მედუქნე, კორტადილა.

ფრანგულში პირველი მოქმედების პირველი სურათი ბრიუსელში ვაჭრების მიერ მიტოვებულ ბაზრის მოედანს წარმოადგენს. დ. ერისთავი ძუნწად ახასიათებს სპარსელების მიერ დაკავებულ თბილისის მოედანს. დამატებულია „ზამთარია და თოვს“, გამოტოვებულია „ესპანეთის დროშა“, ესპანელი ოფიცრები და ჯარისკაცები სპარსეთის ჯარით არის შეცვლილი.

გამოსვლა I – შემცირებულია მოქმედ პირთა რაოდენობა. გამოტოვებულია „იაკობინელებთან“, „ეგმონტის სასახლეში“, კარმელიტას და რენკონის საუბარი.

გამოსვლა II – „თქვენ ფრანგი ხართ, მე კი ქალაქის მცხოვრები, ე. ი. თქვენ ჩვენი სტუმარი ხართ!“ – ეუბნება რიზოორი ლა ტრემუის. ქართულში ლიონიძე ამბობს: „თქვენ, ბატონო, როგორც იმერელი, აქ სტუმარი ბრძანდებით და მე კი აქაური ვარ – მაშასადამე, მე აქ მასპინძელი გახლავართ!“ „თქვენ აქაური ხართ, ხომ ვერ მეტყოდით, სად ვიმყოფებით ახლა?“ – ეკითხება ლა ტრემუი რიზოორს. ქართულში დადიანის ამ რეპლიკას დამატებული აქვს: „მე პირველად ვარ საქართველოში“. ქართულში გამოტოვებულია რიზოორის მონოლოგი, რომელშიც ლაპარაკია ესპანეთის ჯარის ეროვნულ შემადგენლობაზე. დ. ერისთავს გამოუ-

ტოვებია რიზოორისა და ლა ტრემუის კალვინისტობის ამბავი, ლა-ტრემუის (დადიანის) დატყვევება, გაყიდვა და გვაქვს გადასვლა პირდაპირ ლიონიდის მონოლოგზე, რომელშიც საქართველოს მდგომარეობაზეა ლაპარაკი.

გამოსვლა III – ტყვე ბერი ბალთაზარ კუიპი ქართულში მხოლოდ ბერად არის მოხსენიებული, გამოტოვებულია მოხუცი გობერ-შტრეტის სახე, ნუარკარმისა და ქალაქის მნათეს – ჟონასის საუბარი. ამ უკანასკნელის სახელში ჩასახლებული ესპანელი კორტადილას შესახებ. ქართულში არ იხსენიება ბავშვის – ჟოზუა კოპესტოკის სახელი. გამოტოვებულია ლა ტრემუის შეკითხვა რიზოორისადმი: „ცოლიანი ხართ, ბატონო გრაფო?“ ქართულ ვარიანტში მთლიანად თარგმნილია უბრალო გლეხი ქალის სარა მაციზოონის სცენა, თუმცა სახელი არ იხსენიება. ქალის მონოლოგი სიტყვასიტყვით არის თარგმნილი, მხოლოდ ორი მონოლოგია შეერთებული. ფრანგულში კი ისინი გამოყოფილია აღშფოთების შორისდებულობით, რომელიც მსმენელებს დასცდებათ. რიზოორის საუბრიდან, რომელიც მის მეჯინებს შეეხება, დ. ერისთავს ექვსი სულ ქართულად ათ ფარად გადმოუკეთებია და გადმოუთარგმნია რიზოორსა და ლა ტრემუის დიალოგი, რომელშიც რიზოორი სთხოვს მეგობარს, ნახე ჩემი მეუღლე და უამბე, თუ რა ვითარებაში დავიღუპეო.

გამოსვლა IV – რენკონის მონათხრობი ქართულ ყაიდაზეა გადმოკეთებული. ტექსტში ხაშიშის ჩამატებით და სიტყვა „ლოთის“ ურჯულოთი შეცვლით დ. ერისთავმა ხაზი გაუსვა ისკანდერის სპარსელობას.

გამოსვლა V – რიზოორის (ლიონიდის) და რენკონის (ისკანდერის) საუბარი სიტყვასიტყვით არის თარგმნილი.

მეორე მოქმედება მეორე სურათი

ფრანგულ ტექსტში დანვრილებით არის აღწერილი რიზოორის ბინა. ქართულ ვარიანტში დ. ერისთავი ასეთ დეტალურად არ აღწერს ლიონიდის ბინას. გვაქვს – „სცენა წარმოადგენს ოთახს სვიმონის სახლში“.

გამოსვლა I – ფრანგულში ბევრი მოქმედი პირია: დოლორესი, გუდულა, მსახურთუფროსი, პაჟები, მომსახურე ქალები, ლაქიები. ქართულში მხოლოდ ქეთევან და მოახლე მოქმედებენ. შესაბამისად აღარ გვაქვს მსახურთუფროსსა და გუდულას

საუბარი. ქართულ ვარიანტში პირველი გამოსვლის ბოლოს მოახლე გადის სცენიდან, ამიტომ მეორე გამოსვლაში იგი აღარ მოქმედებს, „პატრი!“-ს მეორე გამოსვლისაგან განსხვავებით. ქართულში ფრანგულის მეორე და მესამე გამოსვლა გაერთიანებულია და აქედან უკვე გამოსვლათა რიცხვი ქართულში აღარ ემთხვევა ფრანგულისას. ფრანგულის მესამე გამოსვლა ქართულში მეორეა და ა. შ.

დოლორესის სიტყვები – „მე, კარლოო, მისი დაბრუნება მაშფოთებს და სასონარკვეთილებაში მაგდებს! თვით ღმერთს არ უნდა ექნა მსგავსი რამ!... რადგან გრაფი დე რიზოორი მოლაღატა!“ – ქართულში შემდეგნაირად გვაქვს: „ქეთევან – იმის დაბრუნება ყოველ იმედს მართმევს და მაშფოთებს. თათრებს მაინც დაეჭირათ!... მაშინ თავისუფალი მაინც ვიქნებოდით!..“

ამის შემდეგ ქართულში გამოტოვებულია მთლიანად დოლორესისა (ქეთევანის) და კარლოოს (ლევანის) საუბარი, რომელშიც ქეთევანი ეჭვს გამოთქვამს, რომ მისი ქმარი შეთქმულების მონაწილეა და ამით ხსნის ქალაქიდან მის გასვლას და ოჯახში საეჭვო ხალხის სტუმრობას. დანარჩენი თითქმის სიტყვასიტყვით არის თარგმნილი.

ფრანგულის მეოთხე და მეხუთე (ქართულში მესამე და მეოთხე) გამოსვლებში მსახურის, დოლორესის და ჟონასის, აგრეთვე ლევანის, ქეთევანისა და სვიმონის საუბარი ასევე ზუსტად არის თარგმნილი.

ფრანგულის მეექვსე გამოსვლა (ქართულში მეხუთე) – სუანის ტყე შეცვლილია დიღმის ტყედ, ქალაქის რატუმა – მეტეხით. დამატებულია სვიმონის სიტყვები: „მაშ ეგრე, ჩემო გოგია!... როცა დრო იქნება, გეტყვიან და მაშინ დარეკე ზარი... არ შეგცდეს კია!... თუ უბედურება მოხდა რამე და გაგვიგეს, გლოვის ზარი დარეკე, ტყუილად ბატონიშვილი დავით არ შემოვიდეს!... გესმის თუ არა? გლოვის ზარი, თუ გაგვცა ვინმემ!... (ჩამატებულია ბატონიშვილ დავითის ქალაქში შემოსვლის ნიშანი). გამოსვლა მეშვიდე (ქართულში მეექვსე) – გამოტოვებულია რიზოორის სიტყვები დოლორესისადმი – „თქვენ იმ წყეული მოდგმის ღირსეული შვილი ხართ, მოსვენებას რომ არ გაძლევთ. ო, შეჩვენებულო ესპანეთო, ეგოისტო და უღმობელო, აი შენი სისხლი!“

ასევე არ არის თარგმნილი დოლორესის სიტყვები: „მართალი ბრძანდებით! ჩვენი ორი რასა ვერ შეერთდება, ისინი ერთმანეთის მოსასპობად არიან გაჩენილნი... არ უნდა შეგერთე ცოლად! – მე ესპანელს, კათოლიკეს, არ მეყოლებოდა ფლამანდელი ქმარი!... მუამბოხე, განდგომილი, ვერაგი!“

ქართულად გადმოკეთებული „სამშობლოს“ პირველ ვარიანტში საერთოდ ვერ ვხვდებით ამ სიტყვებს, ეს სიტყვები კი დოლორესის არაფლამანდულ წარმოშობას მოწმობს. დოლორესის (ქეთევანის) ეს სი-

ტყვეები რომ გვქონდეს პიესის პირველ ვარიანტში, მაშინ დარწმუნებული ვიქნებოდით, რომ ქეთევანი არ იყო ქართველი ქალი. მეორე მოქმედების მესამე სურათი დ. ერისთავს მთლიანად გამოუტოვებია. გამოტოვებულია აგრეთვე შეთქმულთა ქალაქგარეთ გასვლა და გიომ ორანელთან შეხვედრა. გიომის ქალაქში შესვლის ნიშანი დ. ერისთავმა, როგორც ვნახეთ, მეორე მოქმედების მეხუთე გამოსვლაში გადაიტანა, მესამე სურათი კი მთლიანად ამოიღო.

მესამე მოქმედება

ფრანგულში დაწვრილებით არის აღწერილი ჰერცოგის კაბინეტი. ქართულში გვაქვს: დარბაზი, შაჰის სადგომი. გამოტოვებულია ალბას და ლა ტრემუის (დადიანის) საუბარი. ქართულ ვარიანტში ჩამატებულია ალავერდის სიტყვები: „საქმე კარგად მიდის... დაღესტნიდან ჯარი მალე მოგვეშველება“. მონსი იმერეთით არის შეცვლილი, ლეიდენი – კახეთით. ქართულ ვარიანტში მეხუთე და მეოთხე სცენები გაერთიანებულია. ფრანგულის მეშვიდე სცენა ქართულში მიექვსება. შეთქმულთა ლოცვა, მათი ფიცი, შეძახილი „იარალისაკენ“ შეცვლილია, მის მაგიერ ჩამატებულია ილია ჭავჭავაძის პოემა „აჩრდილის“ ნაწყვეტი.

მეოთხე მოქმედება

მიექვსე სურათი – ქართული ვარიანტის პირველ გამოსვლაში გამოტოვებულია ალბას (შაჰის) და ნუარკარმის (ისრაფილის) საუბარი, რომელიც შეთქმულთა დასჯას და ლა ტრემუის (დადიანს) ეხება. ალბას და დოლორესის, ექიმის, ვარგასის (ისმაილის), რაფაელის (ფაიხოშის) საუბარი თითქმის სიტყვასიტყვით არის თარგმნილი. ფრანგულში მეოთხე მოქმედებაში სულ რვა გამოსვლაა, ქართულში – ათი. მერვე გამოსვლა ქართულში ორ ნაწილად არის გაყოფილი.

მეშვიდე სურათი – ეს სურათი თავისი ოთხი გამოსვლით საერთოდ ამოღებულია დ. ერისთავის „სამშობლოში“. გამოტოვებულია ფლანდრიელი მელუდეს მონოლოგი. არ არის თარგმნილი ლა ტრემუისა და კარლოოს საუბარი, რომელშიც ლა ტრემუი ატყობინებს კარლოოს, რომ ქალია გამცემი. ასევე გამოტოვებულია რაფაელის (ფაიხოშის) სიკვდილის სცენა.

მეხუთე მოქმედება

მერვე სურათი – მეორე მოქმედების დეკორაცია. ლიონიდის ბინა. ქეთევანისა და ლევანის საუბარში ლევანის მიერ მესამე პირით გადმოცემულია დ. ერისთავის მიერ გამოტოვებული მეშვიდე სურათის შინაარსი – ფაიხოშის გარდაცვალება, ამხანაგების მიერ ლევანის მოლაღატედ დასახვა, დადიანისა და ლევანის საუბარი.

კარლოს (ლევანის) უკანასკნელი სიტყვები ქართულში შემდეგნაირად არის გადმოტანილი: – „აი, მოიცა, ეხლავ მოგენევი. ძმანო!... მომიცადეთ!... თქვენთან მოვდივარ!... მე გასწავლით როგორ უნდა სიკვდილი სამშობლოსთვის!“

ლევანის ეს უკანასკნელი სიტყვები („მე გასწავლით როგორ უნდა სიკვდილი სამშობლოსთვის“) კიდევ უფრო აძლიერებს ვ. სარდუს პატრიოტიზმს. დოლორესისადმი (ქეთევანისადმი) მიმართული სიტყვები: „აი მოიცა, ეხლავ მოგენევი“, ძალას არ უკარგავს ერისთავის მიერ ჩამატებულ ლევანის სიტყვებს, პირიქით, ეს სიტყვები კიდევ ერთხელ გვაგრძნობინებს იმას, თუ რა დიდი მსხვერპლი გაიღო ლევანმა სამშობლოსთვის, იმას, რომ მან საზოგადოებრივი წინ დააყენა, თუმცა ეს დიდ ტანჯვად დაუჯდა. იგი მაინც გამარჯვებულია მორალურად. მან შური იძია და სამშობლოს წინაშე ვალმოხდილი ეთხოვება სიცოცხლეს.

პიესის ქართულ ვარიანტში გამოტოვებულია მეორე მოქმედების მესამე სურათი და მეოთხე მოქმედების მეშვიდე სურათი. ფრანგულში სულ ხუთი მოქმედება და რვა სურათია, ქართული „სამშობლოს“ პირველ ვარიანტში – ხუთი მოქმედება და ექვსი სურათი. რაც შეეხება მეორე ვარიანტს, იგი ხუთ მოქმედებას და შვიდ სურათს მოიცავს. მასში აღდგენილია შეთქმულთა დასჯისა და მოედანზე გატარების სურათი. პირველ ვარიანტში გამოტოვებული ფლანდრიელი მელუდის მონოლოგი, რომელიც ქედმოხრისაკენ მოუწოდებს მოსახლეობას, მეორე ვარიანტში შეცვლილია შემდეგნაირად: კაცი – „გაიგონე, სვიმონს თავი მოუკლავს? ღმერთმა აცხონოს! მაგისთანა კაცები რომ ბევრი ჰყოლოდა საქართველოს, ეგრე ადვილად არ წახდებოდა“ (Eristavi, 1892: 69).

როგორც ვნახეთ, დ. ერისთავმა შეცვალა მოქმედების ადგილი, მოქმედ პირთა სახელები, გამოტოვა ქართული სინამდვილისათვის შეუფერებელი ზედმეტი ადგილები, გააერთიანა ზოგიერთი სცენა, ჩამატა ი. ჭავჭავაძის „აჩრდილის“ ნაწყვეტი და ამით მეტად გამოკვეთა თავისი პიესაში პატრიოტული მოტივი, დრამას მეტი მთლიანობა შესძინა. მიუხედავად ამ ცვლილებებისა, დ. ერისთავი ძალიან ახლოს დარჩა სარდუს პიესასთან და სწორედ ეს არის მისი, როგორც მხატვრული სიტყვის

ოსტატის ძალა.

როგორც აღვნიშნეთ, „სამშობლო“ 1882 წლის 20 იანვარს იხილა ქართველმა მაცურებელმა. ორი კვირით ადრე მთელმა თბილისმა იცოდა, რომ ახალი დადგმა მზადდებოდა. წარმოდგენის დღეს საზაფხულო თეატრი მაცურებლით იყო სავსე. ხალხი ლელავდა და გასაკვირველს მოელოდა. მაცურებელი მოხიბლა პიესამ და მსახიობებმა, რომლებიც დიდი სიმართლით ასრულებდნენ როლებს. ეკატერინე გაბაშვილი იგონებს: „სამშობლოს“ პირველი წარმოდგენის მოგონების დროს არ შემიძლია არ აღვნიშნო კიდევ ერთი დიდი მომენტი, რომელიც იშვიათ ნამად უნდა ჩაითვალოს ქართველთა ცხოვრებაში – ეს ის მომენტი იყო, როდესაც მესამე მოქმედებაში მეტეხის დარბაზში საბრძოლველად გამზადებულნი დროშაზედ ფიცს დებენ სამშობლოსათვის თავის განირვაზე. საკვირველი იყო ეს წამი და სწორედ სასწაულმოქმედებად აღიბეჭდა მსმენელზე. მთელი საზოგადოება, პარტერის წინა რიგებიდან დაწყებული გალიორკის უკანასკნელ რიგამდე ფეხზე იდგა და სასოებით გამსჭვალული მზად იყო მუხლი მოედრიკა ეროვნული დროშის წინ, რომ თეატრი გაჭედილი არ ყოფილიყო და მუხლის მოსადრეკი ადგილი ჰქონოდა. ამისთანა წამები იშვიათია, მას არ ივინყებს შთამომავლობა და მის მომნიჭებელთათაყვანებს“ (Jurn. Kklde, 1913).

წარმოდგენის დამთავრების შემდეგ ხალხმა ავტორი და რეჟისორი მ. ბებუთოვი ხელში აიტაცა და ბენგალის ცეცხლით მიაცილა ერისთავის სახლამდე. დ. ერისთავის ქალიშვილი ელისაბედი, რომელიც მაშინ შვიდი წლისა იყო, იგონებს: „რასაკვირველია „სამშობლო“ არ მინახავს მამის დროს, მაგრამ რაღაც საშინელმა ხმაურობამ გამაღვიძა: ეს იყო ვახშამზე ხალხი მონვეული „სამშობლოს“ პირველ წარმოდგენაზე 22 იანვარს, 1882 წ. მეორე დღეს დედამ მიაშობო, რომ მამა წუხელ აიყვანესო და მალლა აისროლესო. ამ ამბავმა ძლიერ დამაფიქრა: ვერ წარმომედგინა, რომ მამაჩემი – სრული კაცი როგორ თუ ბურთივით ისროდნენ“ (Eristavis fondi, №18800: 37).

სამშობლოს პირველი დადგმის თარიღი ელისაბედ ერისთავს შეცდომით აქვს მითითებული. 1882 წ. 22 იანვარს, „სამშობლო“ პირველად კი არა მეორედ დაიდგა. საქართველოს გ. ლეონიძის სახელობის ლიტერატურულ მუზეუმში დაცულია მილოცვის დეპეშები, რომელიც „სამშობლოს“ დადგმის გამო მიუღია დავით ერისთავს. მას ერთ-ერთ დეპეშაზე მიუწერია: „არასოდეს ვეჭვობდი, რომ ჩვენი სამშობლოს მშვენიერ კუთხეებში გულლიად შეხვდებოდნენ „სამშობლოს“. ყველას დიდ მადლობას გიხდით მილოცვისათვის, მეგობრულად გართმევთ ხელს – დავით ერისთავი“ (Eristavis fondi, #18636 kh.).

საგულისხმოა, რომ ამ პიესის დადგმის შემდეგაც არ შეწყვეტილა დ. ერისთავის მუშაობა სარდუს „სამშობლოზე“. მას აინტერესებდა მისი

ბედი საფრანგეთში. 1886 წლის 21 აპრილს პარიზში მყოფ კოლა ერისთავისადმი გაგზავნილ წერილში იგი წერს: „ახლა, კოლაჯან, შენთან ერთი სათხოვარი მაქვს. მაქ, პარიჟში „ნმინდა მარტინის ალაყაფის კარების თეატრში“ არდგენენ სარდუს „Patrie!“-ისა, რომელსაც უეჭველია ნახავდი. რადგანაც მაქ ჩვეულებათა აქვსთ, რომ მაშინვე ფოტოგრაფიით სცენებს გადიღებენ ხოლმე, გთხოვ, რომ ის სურათები გამომიგზავნო, აგრეთვე ბევრს ილუსტრაციაშიც იქნება ნახატები და ისიც გამომიგზავნე. ერთის სიტყვით, რაც შეგხვდეს „პატრის“ შესახებ ყველა გამომიგზავნე...“ (Eristavis fondi, #18714 kh.). როგორც ჩანს, დ. ერისთავს, მიუხედავად დიდი წარმატებისა „სამშობლოს“ პირველი დადგმა არ აკმაყოფილებდა. სწორედ დადგმის კულტურის ამაღლებისათვის მოითხოვდა იგი მასალებს კ. ერისთავისაგან.

„სამშობლო“ დიდი წარმატებით დაიდგა, მაგრამ ქართველ მოღვაწეებს არ გამოჰპარვიათ პიესის ნაკლოვანებები. აკაკი წერეთელი „სათეატრო შენიშვნაში“ პიესის შემდეგ ნაკლს აღნიშნავდა:

„1. ქართველი ჯარები ისე ჯაბანად არიან გამოყვანილი, რომ მართლა და ცხვრები ეგონება მკითხველს. იჭერენ თხეხსავით და ახრჩობენ ძაღლებსავით.

2. შაჰაბაზს ჯარი ცოტა ჰყავს... მე იმას არ ვამბობ, რომ ქართველებს ვერ ამარცხებდნენ და ტყვეთ არ მიჰყავდათ!... მაგრამ დამარცხებაც არის და დამარცხებაც, ვაჟ-კაცობით მორევა სხვა არის და რიცხვით სხვა... თუ ოდესმე დაუმარცხებიათ ქართველები, დაუმარცხებიათ რიცხვით და არა ვაჟ-კაცობით.

3. ბერი რომ შემოჰყავს და გაყავსთ ისე, რომ თითქო, ხბოს თავი შემოჰქონდესთ, რათა და რისთვის?.. ეჩვენებია ჩვენთვის, თუ რათ დაიჭირეს და რა იყვნენ ძველი ბერები?

4. ყაენმა რომ ქართლ-კახეთი ამოაგდოს, თფილისი დაიჭიროს და იმერეთში ვერ გაეგოთ, შეუძლებელია. კარგი, თქვათ, თუ გინდა დადიანი, მთავრის შვილი, მაშინ წამოვიდა, როცა არ იცოდა, მაგრამ ისე როგორ მოჩერჩეტდა თფილისამდი, რომ ვერა გაიგო-რა“ (Tsereteli, 1960: 138-140).

ყველაზე მეტად აკაკის არ მოსწონდა ქეთევანი, რომელიც „ისე ჰგავდა ქართველ ქალს, როგორც გველი მტრედს“. „იქ, დედანში ჰისპანიელი ქალი ლალატობს თავის ქმარს, რომელიც მისი სჯულისა და ხალხის არ არის, და მიუდგება თავის ქვეყნის ხალხსა და თავისივე რჯულის საყვარელს. ის არც სამშობლოს ჰლალატობს ამგვარად და არც თავის სარწმუნოებას. ეს ადვილად შესაძლებელია. გადმოკეთებულ თხზულებაში კი ქართველი ქალი თავის სამშობლოსა და რჯულის გამწირველია. ადვილად შეეძლო ავტორს, რომ გადმოკეთების დროს, ქეთევანად გამოეყვანა არა ძირეულად ქართველი ქალი... შეეძლო, რომ ქეთევანი სპარსელი ქალი

ყოფილიყო, მონათლული და გაქართველებული, რომლის მიძინებულმა გრძნობამ სამშობლოსა და მამულისადმი, სპარსელების თფილისში შემოსვლის დროს, გაიღვიძა და ამოქმედა ისე, როგორც ქეთევანი მოქმედობს ამ პიესაში. მაშინ ამ პიესაში არც წინააღმდეგი და არც საწყენი არა იქნებოდა რა და აზრი და დრამის ჭახრაკიც კი ისევ ის დარჩებოდა.

თუ ეს დრამა „სამშობლოს“ ავტორმა ხელ-ახლად ამგვარად გადააკეთა და ცოტა შალაშინიც გაჰკრა იქა-აქა, მაშინ ეს პიესა ჩინებულს ადგილს დაიჭერს ჩვენ მწერლობაში, გადიქცევა „ისტორიულ-გვარ“ პიესად და მაღლობასაც გვათქმევინებს ავტორისათვის,“ – წერდა აკაკი (Tsereteli, 1960: 142-143).

ნიკო ტატიშვილი, რომელმაც თავის დროზე გარკვეული ამაგი დასდო ქართულ-ფრანგული ლიტერატურული ურთიერთობის ამ რგოლის შესწავლას და, შესაბამისად, ქართული თეატრის ისტორიას, აკაკი წერეთლის ამ შენიშვნას შეცდომად მიიჩნევდა და წერდა: „რაც შეეხება აკაკის შენიშვნას ქეთევანის შესახებ, რომ ქეთევანი დ. ერისთავს, მართალია, ლიონიდის ცოლად ჰყავს გამოყვანილი, მაგრამ ქეთევანი ქართველი ქალი არ არის და, მაშასადამე, არც ქართველი დედაა. ქეთევანი სპარსელია, რომელიც ლიონიდემ ტყვეობიდან დაიხსნა, მონათვლინა და ცოლად შეირთო. იგი გასცემს ქართველთა შეთქმულებას, მაგრამ არა იმისათვის, რათა თავის თანამემამულეებს – სპარსელებს დაეხმაროს, არამედ იმისათვის, რომ თავისი საყვარელი (ლევან ხიმშიაშვილი) იხსნას სიკვდილისაგან, იგი მონა პირადი გრძნობისა და სწორედ ეს არის მისი შეცოდება“ (Tatishvili, 1965: 65).

ამის გამო შემდეგი უნდა ითქვას. აკაკი წერეთლის აღნიშნული შენიშვნა ქუთაისის გაზეთ „შრომის“ სათეატრო შენიშვნებში, 1881 წლის მეთორმეტე ნომერშია მოთავსებული და „სამშობლოს“ პირველ ვარიანტს ეხება, რომელიც დ. ერისთავმა ჟურნალ „ივერიის“ 1881 წლის მეათე ნომერში დაბეჭდა. ამ ვარიანტში არსად არის ლაპარაკი იმაზე, რომ ქეთევანი გაქართველებული სპარსელია და საერთოდ ქეთევანის სპარსელობის დამამტკიცებელი არავითარი საბუთი არ გვაქვს ხელთ. აკაკის კარგად ესმოდა, რომ ქართველმა ქეთევანმა შეთქმულება საყვარლის გადასარჩენად გასცა და არა სპარსელების დასახმარებლად. მან იცოდა, რომ ქეთევანის საქციელი პირადი ფაქტორით იყო მოტივირებული. სწორედ ამიტომ, მისი აზრით, უკეთესი იქნებოდა პიესაში ქეთევანი გაქართველებულ ქალად ყოფილიყო გამოყვანილი და მის საქციელს საფუძვლად პირადი გრძნობა – სიყვარული კი არ დასდებოდა, არამედ სამშობლოსადმი – სპარსეთისადმი სამსახური. ასეთ ვითარებაში ლევანი მსხვერპლი იქნებოდა ქეთევანის პატრიოტული გრძნობისა და პიესაც გაცილებით დიდ შთაბეჭდილებას მოახდენდა მაყურებელზე.

აკაკი წერეთლის გარდა პიესის ნაკლოვან მხარეებზე თავიანთი აზრი

გამოთქვეს: ბოსლეველმა (ესტატე მჭედლიძემ), კიტა აბაშიძემ და სხვებმა. ბოსლეველის რეცენზია საინტერესოა ქეთევანის პიროვნების დასადგენად: „მკითხველი შენიშნავდა, რომ მე ქეთევანს მხარს ვუვლი. ეს მისი ბრალია, რომ არ ვიცი, ვინ არის ქეთევანი? წინეთ გამოიყვანეს ქართულის ქალის ტანისამოსით და გვითხრეს ქართველიაო; ახლა მორთეს თათრულად და გამოჰყავთ თათრის ქალად!... რატომ ინება ეს ავტორმა?! ან თუ ჰქმნა, განა ადამიანის ბუნება, ხასიათი, ზნე და ჩვეულება ტანისამოსის გამოცვლით შეიცვლება?!...“ (Bosleveli, 1961: 251).

მართლაც ვინ არის ქეთევანი? ქართველია თუ გაქართველებული სპარსი. პიესის პირველ ვარიანტში, როგორც აღვნიშნეთ, ქეთევანი ქართველ ქალადაა გამოყვანილი. ამას მონიშნავს შემდეგი რეცენზია: „უმთავრესი წუნი, რომელიც პიესას უპოვნეს, ეს იყო – ქართველი ქალი რად გამოიყვანე მამულის მოღალატედო, მაგისტანა ქალები ჩვენში არ იყვნენ და არც იქნებოდნენო. ამ შენიშვნამ ისე იმოქმედა, რომ წარმოდგენის დროს ქეთევანი ქართველის სისხლიდამ დასცალეს და თათრის სისხლი ჩაუდგეს ძარღვებში“ (Jurn. Iveria, 1882: 17).

თავის დროისათვის ფრიად განათლებულ და ფრანგული ენის კარგ მცოდნეს დ. ერისთავს არ შეიძლებოდა ვ. სარდუს დრამის კითხვის დროს გამორჩენოდა ის ფაქტი, რომ დოლორესი ესპანელი ქალი იყო, ქმრის მიერ მონათლული. შესაბამისად, თუ იგი მიჰყვებოდა ორიგინალის ტექსტს, იგივე უნდა გვექონოდა ქართულ ვარიანტშიც, ე. ი. ქეთევანი ქმრის მიერ გაქართველებული სპარსელი უნდა ყოფილიყო. პიესის პირველ ვარიანტში დ. ერისთავმა უგულვებელყო ეს ფაქტი და ქეთევანი მკვიდრ ქართველ ქალად გამოიყვანა. ამით მან, ჩვენი აზრით, ერთგვარი პროტესტი გამოთქვა მიძინებული ერის, კერძოდ კი ქართველი დედის მიმართ. გავიხსენოთ ილიას ლექსი „ქართველის დედას“.

„გაქრა ის დროცა!... დიდმა ნაღველმა,
კირთების ქვეშე დაჩაგრულ ბედმა,
სრულად მოგიკლა სიცოცხლის ძალა,
თვით შენი შვილიც ჩრდილად შესცვალა
მითხარ, – სადღაა მამა-პაპური
მხნეობა, ხმალი, მკლავი ქველური,
სახელისათვის ამაყი თრთოლა,
მამულის მტერთან მედგარი ბრძოლა?“ (Chveni saunje, 1960: 12- 13).

აკაკი წერეთლის შენიშვნა, რასაც ზედ სხვა ქართველ მოღვაწეთა და მაცოფილებაც დაერთო, დ. ერისთავმა გაითვალისწინა და პიესაში ცვლილებები შეიტანა. ამას მონიშნავს პიესის მეორე ვარიანტი, რომელიც 1882 წელს გამოიცა და რომელშიც (მეორე მოქმედებაში) ქეთევანისადმი სვიმონ ლიონიძის სიტყვებით ვიგებთ, რომ ქეთევანი მონათლული და

გაქართველებული სპარსელია (ზუსტად ისეთი პიროვნებაა, როგორსაც აკაკი მოითხოვდა). პიესის პირველ ვარიანტში გვაქვს: „სვიმონ – ოჰ, შე სულ-მდაბალო, უმადურო, უპატიოსნო ქმნილებაჲ!... მერე ეგ მადლობის მაგიერია?... რისთვის დაგიხსენ სილარიბიდგან, რისთვის გამოგიყვანე იმ სახლიდგან, სადაც პური არ გქონდა საჭმელად, მაშ რისთვის მოგეცი ჩემი სიმდიდრე, ჩემი ხარისხი, ჩემი სახელი?“ (Jurn. Iveria, 1881, #10: 33). პიესის მეორე ვარიანტში იგივე ადგილი წარმოდგენილია შემდეგნაირად. სვიმონ – ოჰ, შე სულ-მდაბალო, უმადურო, უპატიოსნო ქმნილებაჲ!... მერე ეგ მადლობის მაგიერია? რისთვის დაგიხსენ, შენ და მამა-შენი ტყვეობიდან, რისთვის მოგანათვლინე, რისთვის გაგზარდე? – მე რომ არა ვყოფილიყავი, უბრალო თათრის ბოშა გამოხვიდოდი; ლუკმა-პური არ გექნებოდა საჭმელად! მაშ რისთვის მოგეცი ჩემი სიმდიდრე, ჩემი ხარისხი, ჩემი სახელი?“... (Eristavi, 1882: 38).

ქართველ მოღვაწეთა მიერ აღნიშნული „სამშობლოს“ ნაკლოვანებები დედნის კუთვნილებაა. დედნის კუთვნილებაა ლიონიძის (რიზო-ორის) თვითმკვლელობა, შაჰის (ჰერცოგ ალბას) მიერ ქალიშვილის სამშობლოდან წამოყვანა, დადიანის (ლა ტრემუის) სახე... „სამშობლოს“ უმთავრესი აზრი ისე ძლიერი იყო, რომ ეს ნაკლოვანობები მას ვერას დააკლებდა.

დ. ერისთავმა თავისი პიესით თითქმის მკვდარი ქართული სცენა გააცოცხლა, მოაღონიერა და საზოგადოებას თვალნათლივ დაანახა თეატრის საჭიროება. ქართველმა ხალხმა შეიყვარა „სამშობლო“. როგორც ს.ჭრელაშვილი წერდა „ეს სიყვარულიც აშენებულია იმ გარემოებაზედ, რომ დრამაში ითქვა ეხლანდელი საჭიროებისა და მოთხოვნილებების სიტყვა... იმაშია დახატული ჩვენი სულისა და გულის მოძრაობის, ჩვენი ეხლანდელი სამოქალაქო გაღვიძების მომენტის საზრდო“ (Jur. Imedi, 1882: 36).

ლიტერატურა და წყაროები:

1. Bosleveli, 1961 – Bosleveli. Natserebi, prof. Solomon Khucishvilis redaqciit, gamokvlevit, shenishvnebita da sadzieblebit, Tbilisi, 1961.
2. Chveni saunje, 1960 – Chveni saunje, t.7, Tbilisi, 1960.
3. Eristavi, 1892 – Eristavi D. Piesebi, Tbilisi, 1892.
4. Eristavi, 1882 – Eristavi D. Samshoblo, Tbilisi, 1882.
5. Eristavis fondi, . #18800 – literaturis muzeumi, D. Eristavis fondi. Masalebi d. Eristavis biografiisatvis Elisabed Eristavisa. #18800.
6. Eristavis fondi, #18631 – literatures muzeumi, D. Eristavis fondi, #18631 kh.
7. Eristavis fondi, #18714 – literatures muzeumi, D. Eristavis fondi, #18714 kh.
8. Jurn. Imedi, 1882 – Jurn. Imedi, 1882 #7.

9. Journ. *klde*, 1913 – Journ. *klde*, 1913, #7.
10. Journ. *Iveria*, 1882 – Journ. *Iveria*, 1882, #1.
11. Journ. *Iveria*, 1881 – Journ. *Iveria*, 1881, #10.
12. Tsereteli, 1960 – Tsereteli A. Tkhzuleba krebuli, t.12, Tbilisi, 1960.
13. Tatishvili, 1965 – Tatishvili N., Literaturlu narkvevebi, Tbilisi, 1965.

Nani Leonidze

FROM HISTORY OF GEORGIAN DRAMATURGY (Comparative Analysis of Victorien Sardou’s “Partie” and Davit Eristavi’s “Motherland”)

Summary

The paper aims to present V. Sardou’s play “Motherland” translated from French in 1882 by D. Eristavi for the purpose of staging it on Georgian Scene. In the paper the Georgian and French texts have been discussed and compared with two versions of D. Eristavi’s play “Motherland”. Depending on archival materials the Georgian Writers and Honoured Art Workers’ responses on the play are discussed creating a new period in developing of Georgian Theatre.

By means of the play, D. Eristavi revived almost a dead Georgian scene, strengthened and apparently showed the public the need of theatre. The Georgian people were greatly impressed by the play ”Motherland”, painting a picture of our spirit and heart feelings, the time of our civil wake-up.

ქეთევან პავლიაშვილი

**ქრისტიანულ-ორთოდოქსალური ალორძინება
და ქრისტიანულ-დასავლური რენესანსი
(რაციონალური ჰუმანიზმისა და ისიხაზმის შეჯახება – XIV ს.)**

თანამედროვე სამეცნიერო წრეებში დიდ ინტერესს იწვევს XIV საუკუნის კავშირი შემდგომი პერიოდის საუკუნეებთან. XIV საუკუნის რაციონალისტურ დახასიათებას და მის თანამედროვეთა გონება-განწყობილებაში წვდომას, რამეთუ აღნიშნული ეპოქის ყოველი ფაქტი და მოვლენა ღრმა კავშირშია საზოგადოების მსოფლმხედველობასთან, რელიგიურ-ფილოსოფიურ სწავლებასთან და რწმენასთან (Batkin, 1978: 37-39; Krivushin, 1998:130).

კაცობრიობის ისტორიაში XIV საუკუნე გამოირჩევა არასტაბილურობით, მწვავე სოციალური, პოლიტიკურ-იდეოლოგიური წინააღმდეგობებით. აღნიშნული ეპოქის მკვლევრები მიიჩნევენ, რომ ევროპის საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიაში XIV საუკუნემ დაასრულა შუასაუკუნეების ღირებულებათა ბატონობა, დაიწყო რენესანსი – წარმართული ანტიკურობის აღორძინება, რომელმაც გამოიწვია იდეოლოგიური კრიზისი და, რომლის ფუძემდებელიც ბიზანტიის იმპერია გახდა; იდეოლოგიური ხასიათის-რაციონალური ჰუმანიზმისა და ქვრეტიტი ისიხაზმის შეჯახება (Meiendorf, 1974: 29-37).

ეკლესიის ისტორიის თანამედროვე მკვლევარები მიიჩნევენ, რომ იდეათა შეჯახებამ კაცობრიობის ისტორიაში სათავე დაუდო ახალ ეპოქას, რომელიც ხასიათდება ორი კულტურულ-სულიერი მიმართულების აღმოცენებით. ორივე მიმდინარეობას საკუთარი შეხედულება ჩამოუყალიბდა ადამიანის მიზანდანიშნულების ირგვლივ, რომელმაც თავი იჩინა ისიხასტური დავადების პროცესში და, რომელიც ევროპული ორი აღორძინების მსგავსება-სხვაობის განმსაზღვრელი გახდა. აღნიშნულ მიმდინარეობებს განვითარების საკუთარი გზა ჩამოუყალიბდათ: ერთმა აირჩია არასაეკლესიო განვითარების გზა და დამკვიდრდა დასავლეთ-ევროპული აღორძინების სახელით, მეორე დაადგა საეკლესიო განვითარების გზას და ეწოდა ორთოდოქსალურ-ქრისტიანული აღორძინება (Bragina, 2002: 201, Burovski, 2008: 112-116).

საკვლევ პრობლემასთან მიმართებაში, ჩნდება კითხვა: რამ განაპირობა განსხვავებული ორი მიმდინარეობის მქონე აღორძინების წარმო-

შობა და, რა იყო მათი წარმოშობის წინამძღვრები? ნიშნადობლივია, რომ XIV საუკუნე დასავლეთისა და აღმოსავლეთის მწვავე დაპირისპირებით ხასიათდება, კერძოდ, ჯვაროსნული ლაშქრობების დასრულებას მოჰყვა აღმოსავლეთ ევროპის წარმართებთან და „ერეტიკოსებთან“ ბრძოლები. ამ უკანასკნელის ინიციატორი ვატიკანი იყო, რომელმაც მოქმედების საგანგებო გეგმაც შეიმუშავა. პოლიტიკური ხასიათის დაპირისპირება მიმდინარეობდა დასავლეთ-აღმოსავლეთის ფილოსოფიური აზროვნების გამიჯვნის ფონზე (Burovski, 2008: 207-208; Vasiliev, 1923: 27-29; Medvedev, 1997: 7-11). დასავლური ფილოსოფიური ტენდენცია სამყაროს ახლებურად მონყობას ითვალსინინებდა, რომელშიც შეინიშნებოდა აზროვნებასა და გრძნობას შორის ანტაგონიზმი, ბიზანტიური ფილოსოფია კი სინთეზისაკენ ისწრაფვოდა. ამგვარმა სხვაობამ ორივე მიმდინარეობას დამახასიათებელი თავისებურებები შესძინა. ქრისტიანულ სამყაროში წარმოიშვა ქრისტიანული კულტურის განსხვავებული ორიენტაციები: აღმოსავლური ქრისტიანობა შემოქმედ პიროვნებაზე აქცენტით და დასავლური ქრისტიანობა ღვთისაგან დამოუკიდებელი შემოქმედი პიროვნებით; თუმცა მათ აერთიანებდათ ადამიანის ფაქტორი. აღმოსავლური მიმართულება უარყოფდა ევროპულ გრძნობა-გონების ანტაგონიზმს და მხარს უჭერდა ამ მდგომარეობათა ცოცხალ ტრადიციაში შერწყმის პროცესს. ამგვარი შეხედულება ისიხაზმის ჩამოყალიბება-გავრცელების მტკიცე საფუძველი გახდა, რომელმაც მკაფიოდ გამოხატა ბიზანტიური საზოგადოებრივი აზროვნება (Bogoslovie, 1992: 79-82; Meiendorf, 1974: 42-44; Pilosopskia, 2005: 300), ხელი შეუწყო აღნიშნული აზროვნების ტრადიციულ კულტურასთან სინთეზს. ამ გაგებით გახდა მისაღები ისიხასტებისათვის ტერმინი „ქრისტიანული ჰუმანიზმი“.

ზემოაღნიშნული აზროვნების ფორმირებისთანავე, ისიხაზმის იდეის გამავრცელებელმა ფართოდ გაშლილი კულტურულ-საზოგადოებრივი მოძრაობით ხელი შეუწყვეს შუასაუკუნეების სულიერი ცხოვრების განახლებას და აღმოსავლეთ ევროპაში ორთოდოქსალური ქრისტიანობის გამოცოცხლებას. ასეთ შედეგს ისიხაზმის სწავლებამ მართლმადიდებლობის არსის თანმიმდევრული და არგუმენტირებული ახსნით მიაღწია, რითიც მოახერხა რომის ოფიციალური იდეოლოგიის – თომიზმის ანტითეზად გამოცხადება (Meiendorf, 1953: 63-64; Meiendorf, 1953: 19-21; Bogoslovie, 1992: 7-8; Bragina, 2002: 17-19). გამომდინარე ზემოაღნიშნულიდან, ისიხასტურმა პოლემიკამ აქტიური ხასიათი შეიძინა და ორ ქრისტიანობას (მართლმადიდებლობა და კათოლიციზმი – ქ. პ.) შორის ღრმა წყალგამყოფ მოვლენად ჩამოყალიბდა, ვიდრე ამას ადგილი ჰქონდა კონსტანტინოპოლის პატრიარქების (ფოტუსი და მიქაელ კერულარიუსი – ქ.პ.) ეპოქაში. სწორედ ამ მიზეზით, ისიხაზმი იქცა რომაული კათოლიციზმისაგან შეტევის ობიექტად (Khorujii, 2004, 34-40).

ქრისტიანული კულტურის გაყოფამ ნიადაგი შეუმზადა რაციონალური ჰუმანიზმის აღმოცენებას, რომლის სახასიათო ნიშანია ანთროპოცენტრიზმი – შუასაუკუნეების რელიგიური მსოფლმხედველობის სანინაალმდეგოდ მიმართული. აღნიშნულიდან მომდინარეობდა აზროვნების სეკულარიზაცია, გაჩნდა გონებით, საკუთარი შესაძლებლობებით, ღვთის ნებისა და დახმარების გარეშე პრობლემის დაძლევისაკენ სწრაფვა (Batkin, 1978: 11-14; Bragina, 2002: 18-21; Italienskie, 1963: 63-64).

რაციონალური ჰუმანიზმის იდეები ბიზანტიის იმპერიაშიც შეიჭრა, სადაც წინააღმდეგობების ფონზე ვითარდებოდა და შესაბამისად ვერც ნაყოფიერი ნიადაგი ვერ ჰპოვა. აღმოსავლეთ ევროპაში რაციონალისტური ჰუმანიზმის შემტან-გამავრცელებელთა (თეოდორე მეტოპიტონი, ნიკიფორე ჰუმენე, გიორგი პლიფონი) მთელი შემოქმედება ისიხაზმთან ბრძოლას ეძღვნება, რამაც ისინი ზოგადად ქრისტიანობასთან ბრძოლაში მიიყვანა (Nazaretian, 1992: 71).

აღმოსავლელ ანტიისიხასტთან შეტევის განსაკუთრებული ობიექტი იყო ბერ-მონაზვნების ინსტიტუტი. ისინი მონაზვნებს საზოგადოებისათვის ზედმეტ და უსარგებლო ფენად მიიჩნევდნენ, რამეთუ ისინი საზოგადოებრივი კეთილდღეობის შექმნაში არ მონაწილეობდნენ.

ანტიისიხასტები ოცნებობდნენ მსოფლიოს ერთიან რელიგიაზე, რომელიც წარმართობისაგან არაფრით იქნებოდა განსხვავებული, გიორგი პლიფონი ფერარაფლორენციის საეკლესიო კრებაზე (1438-1439) ამტკიცებდა, რომ უახლოეს მომავალში მთელს მსოფლიოში ერთი რელიგია იბატონებდა, ქრისტიანობა და ისლამი დაეცემოდა და ნამდვილი ჭეშმარიტება აღმოცენდებოდა (Krivushin, 1998: 11-12, Medvedev, 1997: 41-43).

ამრიგად, ზემოაღნიშნული მიუთითებს, რომ ანტიისიხასტების პროგრამა ითვალისწინებდა ქრისტიანობის დაგმობას და ახალი რელიგიური კულტის დადგინებას, რომელიც თავისი არსით წარმართობის მსგავსი იქნებოდა.

რაციონალური ჰუმანიზმის პარალელურად მიმდინარეობდა რელიგიურ-კულტურული ორთოდოქსალიზმის აღორძინება, როგორც ცნობილია, საეკლესიო აღორძინებამ, მართლმადიდებელი ხალხების ისლამურ სამყაროში 500 წლიანმა მონურმა ყოფამ, მათში აგრესორთა მიმართ წინააღმდეგობრივი გრძნობა ჩამოაყალიბა. ამ წინააღმდეგობის რეზერვი ორთოდოქსალურ ეკლესიაში იყო, რომელიც ისიხასტურ დავებში გამოვლინდა. ამ უკანასკნელმა, ეკლესიას მისცა საშუალება სრულად აეხსნა ადამიანის გაღმერთების მართლმადიდებლური თეორია. ისიხასტურმა მოძრაობამ დაანახა საზოგადოებას „სამყაროსა და მონასტერს შორის არსებული უფსრკულის ამოვსების“ საჭიროება. ისიხასტური იდეის თანახმად, „განდევილი უნდა ყოფილიყო არა მეორეხარისხოვანი, არამედ კულტურის განმსაზღვრელი ცენტრალური სუბიექტი“ (Bogoslovie,

1992: 110-115; Meiendorf, 1953: 37; Nazaretian, 1992: 20-22).

ამრიგად, ორთოდოქსალურმა ქრისტიანულმა აღორძინებამ ისიხ-ასტური მოძრაობის მეშვეობით წარმოშვა ე. წ. ისიხასტური პოლემიკის ციკლი, რომელშიც ნათლად წარმოჩინდა აღმოსავლურ-დასავლური მსოფლმხედველობითი დაპირისპირება.

საუკუნეების მანძილზე, ტერმინ „ისიხაზმს“ მხოლოდ საღვთისმეტყველო დავებში ვხვდებით; თანამედროვე ეტაპზე კი მას საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში: პოლიტიკაში, ეკონომიკაში, ხელოვნებაში და ა. შ. ვხვდებით. ამ სიტყვის წარმომავლობა IV საუკუნიდან იწყება და გამოიყენებოდა აღმოსავლური მიმართულების ბერ-მონაზვნობაში. თავად სიტყვის ეტიმოლოგია მიუთითებს განყენებული ცხოვრების ასკეტურ იდეაზე. ისიხასტური ცხოვრების ტრადიცია ეფუძნება მონასტრული დისციპლინის მკაცრ წესს: მორჩილებას, ლოცვით და ფიზიკურ შრომას (Krivoshein, 1960: 24-26, Meiendorf, 1953: 70).

XIV საუკუნის ათონის წმინდა მთის განდევნილები „ისიხას“ უწოდებდნენ გონივრულ ლოცვით-შემეცნებითი პრაქტიკის წესს, ანუ „იესოს ლოცვას“, მაგრამ, ვინაიდან გონივრულ ლოცვას-ჭვრეტის უნარს უძლოდა ცოდვებისაგან განწმენდის პროცედურა, ამიტომ „ისიხაზმი“ განისაზღვრა, როგორც განდევნილის ცხოვრების შემოქმედებით-ჭვრეტითი სწავლება. ფილოსოფოსი და ღვთისმეტყველი სწავლული ვ. ნ. ლოსკი აღნიშნავდა: „ისიხაზმი არის მარადისობის ქრისტიანული გამოხატულება, როდესაც ღვანლი და გონიერი ჭვრეტა განიხილება, როგორც ურთიერთშერწყმული მდგომარეობა“ (Xorujii, 2004: 18-24; Porodnishkin, 1906: 83; Meiendorf, 1974: 201-203).

ამრიგად, ისიხასტური სულიერების პროცესი პირობითად დასაშვებია დაიყოს ორ პერიოდად: 1) შემოქმედებითი ღვანლი, ვნებებისაგან განთავისუფლებული; 2) მადლმოსილებითი ჭვრეტის უნარი. პირველ პერიოდს შეესატყვისება „ასკეტიზმი“, მეორეს – „მისტიციზმი“ (Krivoshein, 1960: 94-98; Meiendorf, 1953: 26-27; Nazaretian, 1992: 21, 72).

ორთოდოქსალური ქრისტიანობის თეოლოგიაში ახსნილია, რომ მისტიციზმი და ასკეტიზმი მკაცრად გამიჯნულ სულიერების გზებს არ წარმოადგენენ, რადგან მისტიციზმის განსაკუთრებულად მადლმოსილებითი მდგომარეობა მიიღწევა მკაცრი ღვანლმოსილების გზით, ამიტომ ის განუყოფელია ასკეტიზმისაგან, რამეთუ ასკეტურ მზადებას ითხოვს.

ქრისტიანობის ისტორიაში ისიხაზმის ფუძემდებლად ზოგიერთი მკვლევარი სვიმეონ ახალღვთისმეტყველს (XI ს.) მოიაზრებს. როგორც ცნობილია მის სახელს უკავშირდება ღვთისჭვრეტის სწავლების სისტემური ჩამოყალიბება; თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ იმ დროისათვის ეს მოვლენა სიახლეს არ წარმოადგენდა, რამეთუ მას ქრისტიანობის აღმოცენებისთანავე ჰქონდა ადგილი, ხოლო სვიმეონის დამსახურება

მდგომარეობდა სწავლების ფორმულირებაში. XIV საუკუნის ისიხაზმის დამსახურება კი ამ სწავლების მივიწყებული გზის გამოცოცხლება და სისტემაში მოყვანა იყო. აღნიშნულმა მოვლენამ, ისიხაზმის სწავლებას უამრავი მიმდევარი შესძინა (Dorodnishin, 1906: 21-22; Italianski, 1963: 111-113; Krivushin, 1998: 9-10; Krivoshein, 1960: 34-38).

ორთოდოქსალური ქრისტიანობის ისტორია ცხადყოფს, რომ მას სულიერი ცხოვრების „სკოლები“ არ გააჩნდა, როგორც ამას ადგილი ჰქონდა დასავლურ-კათოლიკურ ეკლესიაში. მის ბერ-მონაზვნობაში აღმოცენდა ორდენები, რომელთაც სულიერი ცხოვრების განსხვავებული პრინციპები და მეთოდები გააჩნდათ. ასეთ კანონიკურად აღიარებულ სკოლებს წარმოადგენდნენ შემდეგი ორდენები: კარმელიტების, დომინიკანელების, ფრანცისკანელების, ბენედიქტინელების, ავგუსტიანელებისა და თეატინელების. ამ სკოლების პრინციპებისა და მეთოდების სხვადასხვაობა მკვლევარებს აძლევს საფუძველს იმსჯელონ დასავლური და აღმოსავლური მისტიციზმის განსხვავებული მიმართულებების არსებობაზე.

ქრისტიანობის ისტორიოგრაფიაში ისიხასტური მოძრაობის რამდენიმე სტადია განიხილება: 1) ე.წ. კელეინური განვითარების ეტაპი; 2) თეორიული გამოვლინების სტადია; 3) საზოგადოებრივ-პოლიტიკური გავლენების ეტაპი. ყოველ სტადიას გააჩნია შესაბამისი სასულიერო წრე და ლიტერატურული თხზულებების ნაკრები (Khorujii, 2004: 201-205; Krivushin, 1998: 97-101), მაგალითად, კელეინურ ეტაპზე შეიქმნა ასკეტურ-ჭვრეტითი ხასიათის ლიტერატურა; მეორე ეტაპზე, საჯარო საღვთისმეტყველო დავების დროს გაჩნდა მრავალრიცხოვანი ბერძნულენოვანი ლიტერატურა.

საღვთისმეტყველო დავებში უპირატესმა პოზიციამ და XIV საუკუნის 40-იანი წლების სამოქალაქო ომში წარმატებამ, ისიხაზმს მოუტანა ბიზანტიის ეკლესიაში გაბატონებული მდგომარეობა, ხოლო სამონაზვნო მოძრაობა ზოგადსაეკლესიო მოვლენად ჩამოაყალიბა. როგორც თანამედროვე ეპოქის ეკლესიის ისტორიის მკვლევარები აღნიშნავენ: „მონაზვნების მიერ კელიებში დანყებულმა გონიერი ლოცვების მიმართულებამ პალამა-ვარლამის დავების დროს წამყვანი ადგილი დაიკავა ბიზანტიის ეკლესიაში, რომელმაც დანარჩენ ორთოდოქსალურ ქვეყნებზე მოახდინა კულტურულ-საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ზემოქმედება“ (Meindorf, 1974: 312-320).

ლიტერატურა და წყაროები:

1. Anikiev P., Mistika prep. Simeona novogo Bogoslova, Sankt-Peterburg, 1906.
2. Batkin L.M., Italijskije Gumanisti: stil zhizni i mishlenya, Moskva, 1978.
3. Bogoslovie v kulture srednevekovya, Kiev, 1992.
4. Bragina L.M., Italijskij gumanizm epnohi vozrozdieniya. Ideali i praqtika kulturi, Moskva, 2002.
5. Burovski A.M., Evropeiskij gumanizm versus tradisii, keio, #4, 2008.
6. Vasiliev A.A., Vizantia i krestonostsi, Sankt-Peterburg, 1923.
7. Gurevich P., Gumanizm kak problema u kak eres // Svobodnaya misl, #5, 1995.
8. Gundiaev N., Sviatootechskoe bogoslovie u sekularizm // Pravoslavnaya beseda, #5, 2005.
9. Dorodnitsin Al., Vizantijskije tserkovnie mistiki v XIV veke, Kazan, 1906.
10. Ignatov A., Smelost bez nadezhdi. Etnicheskie vivodi iz sudeb evropeiskogo gumanizma // Aktualnie problemi Evropy, Moskva, #2, 2000.
11. Italijskije gumanisty o tserkvi u religii, Moskva, 1963.
12. Krivushin I.V., Ranevizantijskaia tserkovnaya istoriographia, Sankt-Peterburg, 1998.
13. Krivoshein V., Asketicheskoe i bogoslovskoe uchenie Sv. Grigoria Palami, Moskva, 1960.
14. Lektorski V.A., Gumanizm kak ideal i realnost, Moskva, 1998.
15. Medvedev I.P., Vizantijskij gumanizm XIV-XV vekov, Sankt-Peterburg, 1997.
16. Meiendorf I., Sv. Grigori Palama, ego mesto v predanii tserkvi i sovremenom bogoslovii, Niyu-Iork, 1981.
17. Meiendorf I., O Vizantijskom isihazme i ego roli v kulturom i istoricheskom razvitii vostochnoiy Evropy v XIV veke, Leningrad, t. 29, 1974.
18. Meiendorf I., Sviatoi Grigori Palama u pravoslavnaya mistika, Pariz, 1959.
19. Meiendorf I., Pravoslavnaya misl, Aini, 1953.
20. Nazaretian A.P., Tsvilizatsionnye krizisy v kontekste universalnoi istorii (Sinergetika-Psikologia-prognozirovanie), Moskva, 2004.
21. Nazaretyan A.P. Bespredelen li chelovek? (Eshcho raz o gumanizme i ego paliativah) // Obshestvennie nauki i sovremennost, Moskva, #5, 1992.
22. Padeev Il., Traditsionnie i liberalnie tsennosti v spore mejdu khristianstvom i sekuliarnim gumanizmom, Moskva, 2007.
23. Pilosopskaya antropologia: Uchebnoe posobie pod. red. S.A. Lebedev, Moskva, 2005.

Ketevan Pavliashvili

CHRISTIAN ORTHODOX REVIVAL AND THE WESTERN-
CHRISTIAN RENAISSANCE
(Rational Humanism and Hesychasm Collision – XIV c.)

Summary

The paper deals with the problem of XIV century rational humanism and mental disposition of contemporaries opinions. Each fact and event of the noted era is in deep connection with outlook of society, religious- philosophical teachings and belief.

In theological disputes the superior position and the success of the 40s of XIV century civil war gave the dominant power to hesychasm in Byzantine church and the monastic movement in general was established as a church event. Religious-cultural *Orthodoxy was reviving in parallel with* rational humanism. In Christian historiography there are several stages of hesychastic movements.

The research problem puts the following question: What has conditioned the formation of revival of two different directions and the preconditions of their formation?

სოფიო ანდლულაძე

ადამიანის ღვთაებრივი დანიშნულება – როგორც სულია და გარემოს ურთიერთობის რეგულირების უმთავრესი საკითხი (წმიდა აღმსარებელი ფილიმონის (კარბელაშვილი) ქადაგებების მიხედვით)

თანამედროვე მსოფლიოს გლობალურ პროცესებს შორის მეტად აქტუალურია ეკოლოგიის საკითხების შესწავლა-გაანალიზება და მისი გადაჭრის ღონისძიებების დასახვა. დღესდღეობით, ეკოლოგიის – როგორც მეცნიერების, რამოდენიმე დეფინიცია არსებობს, რომელთაგან გამოვყოფთ შემდეგს: ეკოლოგია არის მეცნიერება, რომელიც ცოცხალ ბუნებაში არსებულ რთულ ურთიერთკავშირს სწავლობს. აღნიშნული განმარტება თავის თავში მოიცავს სულის ეკოლოგიასაც. რთულ ურთიერთკავშირებში, რაშიც ადამიანის სულია და გარემოს ურთიერთობის რეგულირების პრობლემა მოიაზრება, პირველ რიგში, გასათვალისწინებელია ამ ურთიერთობის მარეგულირებელი კომპონენტი – რელიგიური მრწამსი. რელიგია, რომელიც ადამიანის სულიერი მოღვაწეობის რეალიზაციის სფეროს წარმოადგენს, დაცული უნდა იყოს გარეშე ზემოქმედებისაგან. ახალი სამეცნიერო დარგი – სულის ეკოლოგია, სწორედ ადამიანისა და გარემოს ურთიერთობის რეგულირების საკითხებს სწავლობს (Cicishvili, 2008).

ადამიანის ღვთაებრივი დანიშნულება წმინდა წერილის ფუნდამენტურ საკითხს წარმოადგენს. იმისათვის, რომ ადამიანმა, როგორც სულიერმა არსებამ, სრულად გაიაზროს ეს დანიშნულება, საჭიროა სწორი ურთიერთობის დამყარება სამყაროს შემოქმედთან. მან უნდა განსაზღვროს თავისი ფუნქცია – რისთვისაა გაჩენილი და რა მისია აკისრია ამ სამყაროში. სულიერ და მატერიალურ სამყაროებს შორის ურთიერთობათა სფეროში არსებობს უამრავი პრობლემა, რომელიც გარდაუვალ ზემოქმედებას ახდენს ღვთის ხატად და მსგავსად შექმნილ ადამიანზე. სულიერი სამყაროს ეკოლოგია ასევე დაკავებულია ადამიანის სულზე არამატერიალური ფაქტორების ზემოქმედების საკითხითაც, რაშიც, უპირველეს ყოვლისა, მოიაზრება ლოცვა და მისი პოზიტიური სამკურნალო თვისებები.

სულიერი ეკოლოგიის საკითხების კვლევა – სულიერი (შინაგანი) და მატერიალური (გარეგანი) სამყაროების ურთიერთქმედება და კავშირები, განპირობებულობა ერთისა მეორეთი, წმიდა მამათა და ღვთისმეტყველთა გამოცდილებას და მოსაზრებებს უნდა ეფუძნებოდეს. ჩვენს მიზანს შეადგენს XIX საუკუნის თვალსაჩინო სასულიერო პირის, კარბელაშვილთა საგვარეულოს წარმომადგენლის, წმიდა აღმსარებელი ფილი-

მონის ქადაგებების შეძლებისდაგვარად გაანალიზება. მის ქადაგებებში, რომლებიც ღრმად საღვთისმეტყველო შინაარსის მატარებელია, მკაფიოდაა ჩამოყალიბებული ღმერთსა და ადამიანს შორის დამოკიდებულების ისეთი ფუნდამენტალური საკითხები, როგორიცაა: ღვთის შემეცნება, ადამიანის ღვთაებრივი დანიშნულების გააზრება, მუდმივი ლოცვითი კავშირი სამყაროს შემოქმედთან და ა.შ. ყოველივე კი, როგორც აღვნიშნეთ, სულიერი ეკოლოგიის კვლევის საგანს შეადგენს.

წმიდა აღმსარებელი ფილიმონის (კარბელაშვილი) ეპისტოლარული მემკვიდრეობა საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრშია დაცული. დღესდღეობით იგი ჯერ კიდევ შეუსწავლელი და გამოუქვეყნებელია, თუ არ ჩავთვლით ჩვენს მიერ გამოქვეყნებულ ერთ ქადაგებას: „ცნობა ღმრთისა ბუნებითგან“ (Gvtis shemecnebis sakitkhisatvis, 2011: 10-19). მასში, გარემომცველი ბუნების საშუალებით, ღვთის შემეცნების აზრია გადმოცემული, რაც საღმრთო წერილის გარეშე, ბუნებაზე დაკვირვებითა და ამ პროცესში გონების ჩართვით მიიღწევა. ღვთისშემეცნება კი ადამიანს ეხმარება გაიაზროს თავისი ღვთაებრივი დანიშნულება, თუ რა ფუნქცია აკისრია მას ამ სამყაროში. წმიდა აღმსარებელი ფილიმონი (კარბელაშვილი) ანალოგიურ აზრს ავითარებს აგრეთვე სხვა ქადაგებებშიც, სადაც მას გამახვილებული აქვს ყურადღება უშუალოდ ლოცვის პროცესზე, როგორც ტაძარში ღვთისმსახურებისას, ისე მის გარეთაც, როცა მორწმუნე ადამიანი შრომობს და იმავდროულად ლოცულობს ღვთის სადიდებლად. იგი აღნიშნავს, რომ ხორციელი საკვების მიღების აუცილებლობასთან ერთად, საჭიროა სულიერი საზრდოც, ამიტომ, მუშაობის პროცესში მლოცველი ადამიანი, ჩვენი სულიერი დედის – წმიდა ეკლესიისაგან ისევე მიიღებს სულიერ საზრდოს, როგორც ეკლესიაში ლოცვისას. ლოცვის შედეგად მიღებული სულიერი საზრდო ადამიანს აძლიერებს არა მხოლოდ სულიერად, არამედ ხორციელადაც და შესაბამისად, მისი მუშაობაც კეთილად არის წარმართული (Karbelashvilis arqivi, fondi 621: 76). „... უკეთუ ნამუშავევსა შენსა არა ჰსდევს კურთხევა უფლისა, მაშინ მტვერად იქცევის ყოველი დიდი საქმე ხელთა შენთა და ამა უძვირფასესსა კურთხევასა უფლისასა მოგივლენს შენ მხოლოდ წმინდა და გულითადი ლოცვა ვედრება... გარნა სამწუხაროდ, ესეც არა არს განსაკვირვებელ, რომელ ვინმე თქვენგანმა არ იცოდეს არცა ერთი ლოცვა. სამწუხაროა ესე როგორც ღმრთისათვის, ეგრეთვე კაცთათვისცა. ღმრთისათვის ესრეა სამწუხარო, რომელ გონიერმა დაბადებულმა მისმა არა იცის მნიშვნელობა თავისა თვისისა და განვარდნილ არს მისისა სახიერებისაგან...“ (Karbelashvilis arqivi, fondi 621: 77). ამგვარად მიუთითებს იგი ღვთისადმი ლოცვის სარწმუნოებრივი ძალის შესახებ და აქვე განმარტავს, თუ როგორ უნდა ლოცულობდეს მორწმუნე ადამიანი ღვთის წინაშე: „ლოცვასა უნდა იტყოდეთ კანონისაებრ ეკლესიისა და

სინდისისამებრ ქრისტიანულისა; ესე იგი არა მოჩქარებით, არამედ გულ-
მოდგინებით, შეწყალებით და შემუსვრილითა გულითა, – წყნარად და
გონიერად, – ილოცვედით დიდითა შიშითა და კრძალულებითა, დიდითა
მწუხარებითა ცოდვათათვის თვისთა და დიდითა პატივითა წაკითხუ-
ლისა ლოცვისადმი. გონება შენი მხოლოდ მას უნდა უსმენდეს, რასაც
იტყვის ენა შენი. გულმან შენმან უნდა ყურად ილოს მხოლოდ ის, რასაცა
ფიქრობს გონება შენი...” (Karbelashvilis arqivi, fondi 621: 77).

წმიდა აღმსარებელი ფილიმონი (კარბელაშვილი), სხვა წმიდა მამ-
ების, ღვთისმეტყველებისა და ფილოსოფოსების მსგავსად, წარმოაჩენს
ლოცვის რამდენიმე თვისობრივ ფენომენს, რომლებითაც ლოცვის პრო-
ცესი მკვეთრად განსხვავდება ხმამაღალი კითხვისაგან. ესენია: 1) ლოც-
ვის დროსა და მოქმედებაში დაუსრულებლობა-მუდმივობა; 2) ლოცვის
რიტმულობა-პერიოდულობა და თანაბარინტერვალიანობა; 3) ლოცვის
იმედის მომცემი მიმართება, თვით უკიდურესი პესიმისტური განწყობის
დროსაც კი რწმენა და ოპტიმისტური მოლოდინი კეთილი ცვლილებისა
(Cicqishvili, 2008).

პირველში იგულისხმება არა მარტო ლოცვის, როგორც რიტუალის
მუდმივობა, არამედ მლოცველის სულის მუდმივი მზადყოფნა ლოცვი-
სათვის, მისი დაუსრულებლობა (განუწყვეტელი ლოცვა, რომელიც დიდი
მოღვაწეობისა და გამოცდილების შედეგად მიიღწევა წმიდა მამების
მიერ).

მეორე ფენომენი, რუსი მოაზროვნის მ. ბახტინის შეხედულებების
მიხედვით, ასე განიმარტება: რიტმი ყოველთვის გარეგნულია და არ
აძლევს პიროვნებას საშუალებას ჩაიკეტოს თავის თავში. ლოცვის მიზა-
ნიც სწორედ ესაა, არ დაუშვას პიროვნების საკუთარ ჩარჩოში ჩაკეტვა,
მომზადოს იგი უფალთან შესახვედრად.

მესამე ფენომენი გამომდინარეობს მისი მუდმივი იმედის გამომხატ-
ველობისგან, ლოცვის აქტი იმედის მომნიჭებელია.

ზემოაღნიშნული ლოცვასთან დაკავშირებული სამი თვისობრივი
ფენომენი, თანამედროვე მეცნიერების (ნეიროფიზიოლოგები) მხრიდან,
თავის ტვინში მუდმივი დომინანტური ალგზნების ცენტრის ჩამოყალი-
ბების მეთოდად მოიაზრება. თანაც ეს ცენტრი, დადებითი ემოციების
გენერატორი და უარყოფითი ემოციების დამთრგუნველია (Cicqishvili,
2008). თანამედროვე მეცნიერები სრული გაგებით ეკიდებიან მრავალ-
რიცხოვან ფაქტებს აღმსარებლობის კეთილი გავლენისა მორწმუნეთა
ჯანმრთელობაზე. და აღიარებენ, რომ უფალმა, მისივე ქმნილებას, თა-
ვადვე ჩაუდო განკურნება-გადარჩენის მექანიზმი შექმნისთანავე. მაშას-
ადამე, არ არსებობს ხსნის სხვა გზა, გარდა საუფლო გზისა. მაგრამ აქვე
უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეს გზა ნებაყოფლობითია და ადამიანის კეთილ
ნებაზეა დამოკიდებული.

წმიდა აღმსარებელი ფილიმონი თავის ქადაგებებში მიუთითებს, თუ როგორი დამლუპველია ადამიანისათვის ურწმუნობა და ულოცველობა, რა დროსაც ირღვევა ბალანსი ადამიანის სულსა და გარემომცველ სამყაროს შორის. ასეთი ადამიანი ვერ ხედავს თავის ღვთაებრივ დანიშნულებას და შვილებსაც ურწმუნოდ ზრდის. შვილების უკეთურება კი სიცოცხლეს უმნარებს მას. როდესაც ბავშვებს ჩვილობის ასაკიდანვე ასწავლიან ბილწიციკვობას და მშობლები ამაზე სიცილით რეაგირებენ, „...ესე არა არს სასიხარულო, არამედ სამწუხარო,“ – აღნიშნავს იგი და მიუთითებს, რომ თავიდანვე შებილწული ყმანვილის ენა მომწველელ მახვილად გადაიქცევა ხოლმე მშობლების გულისა (Karbelashvilis arqivi, fondi 621: 79). „...დედ-მამანი შემცოდე არიან, რამეთუ წმიდა გონება შვილთა თვისთა, შემწყნარებელი ყოვლისა კეთილისა და მისთვისვე დაბადებული მოაშთვეს გზისაგან ღმერთთან მიმყვანებელისა და დაადგინეს გზასა არანმინდასა“, – შენიშნავს წმიდა მამა და მშობლებს შვილების კეთილად აღზრდისაკენ მოუწოდებს (Karbelashvilis arqivi, fondi 621: 79). საზოგადოებრივი, პოლიტიკური, ოჯახური, ობიექტური თუ სუბიექტური პრობლემები, რომელიც ადამიანში გროვდება შეუცნობადი უარყოფითი ენერჯის სახით, გამოსვლას ითხოვს და ასახვას პოულობს აგრესიულ ქცევაში, „მტრის ხატის“ შექმნაში, სიძულვილში, რადიკალიზმში, მიუტეველობა-შეურიგებლობაში. ასეთი ადამიანი, სულის ეკოლოგიის თვალსაზრისით, აღარ ითვლება პიროვნებად. რელიგიური ადამიანი კი სიკვდილის შიშსაც სძლევს სულიერი განახლების, აღდგომის რწმენით. მაშასადამე, სულიერი ეკოლოგია არის თეორია კაცობრიობის არსებობა-დანიშნულების შესახებ. იგი პასუხობს კითხვაზე „ვინა ხარ და რისთვის მოსულხარ?“ – ამაზე პასუხი კი დასაბამიდან ბიბლიაში არის საძიებელი (Cicqishvili, 2008).

ამრიგად, წმიდა აღმსარებელ ფილიმონის (კარბელაშვილი) მოძღვრება-ქადაგებებში მკაფიოდ იკვეთება ადამიანის ღვთაებრივი დანიშნულებისა და მატერიალურ სამყაროსთან მისი ჰარმონიული სულიერი კავშირის დამყარების უმთავრესი ასპექტები. ქადაგებების აღნიშნული კუთხით წარმოჩენა ხელს შეუწყობს სულიერი ეკოლოგიის უმთავრესი საკითხების გაცნობიერება-შესწავლის საქმეს.

ლიტერატურა და წყაროები:

1. Gvtis shemecnebis sakitkhisatvis (Dekanoz Filimon Karbelashvilis qadagebis - "Cnoba gmrtsa bunebitgan" mikhedvit). *Qristianobis kvlevebi*, VI, Iv. Javakhishvilis sakhelobis Tbilisi sakhelmtsifo universitetis tsminda Grigol Feradzis sakhelobis qristianobis kvlevebis samecniero centri, Cukhum-afk-hazetis mecnierebata akademiis religiatmcodneobis instituti, Tbilisi, 2011.
2. Karbelashvilis arqivi, fondi 621 – Khelnatserta erovnuli centri, Vasil Karbe-

lashvilis arqivi, fondi 621..

3. Cicqishvili, 2008 – Interviu profesor Marat Cicqishviltan, 06. 03. 2008. Adamiashi dagrovili uarkofiti energia gamosavals itkhovs da poulobs agresiul qcevashi (<http://karibche.ambebi.ge/qristianuli-ckhovreba/religia-da-mecniereba/2770-adamiashi-dagrovili-uaryofithi-energia-gamosavals-itkhovs-da-poulobs-agresiul-qcevashi.html>)

Sophio Andguladze

THE PURPOSE OF HUMAN DIVINE - THE MAIN REGULATION
ISSUE IN THE RELATIONSHIP OF SPIRIT AND ENVIRONMENT
**(According to the Preaching of Holy
Confessor Philemon (Karbelashvili))**

Summary

The paper discusses the regulation of the relationship between human spirit and environment on the basis of religion. The religious belief that represents the sphere realization of human spiritual activities must be protected from outdoor impact. The new religious field-spirit ecology studies the issues of regulation of the relationship between human spirit and environment.

The research of spiritual ecology issues -the spiritual (internal) and material (external) worlds' interaction and connections, stipulate one with another must be based on the experience and reflections of Holy fathers and Divines.

In the sacred doctrine - sermons of Holy Confessor Philemon (Karbelashvili) is clearly shown the main harmonious aspects of human divine purpose and spiritual connection to the material world.

ისტორია
HISTORY

ქეთევან მანია

აფხაზეთი და ქართული იდენტობა
„ივერიის“ პუბლიკაციების მიხედვით

*წარმოდგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის დ. გულიას
სახელობის ისტორიის, ენისა და ლიტერატურის ინსტიტუტმა*

XIX ს-ის მეორე ნახევარში დიდი განსაცდელის წინაშე აღმოჩნდა ქართული იდენტობა. რუსულმა მმართველობამ თავისი იმპერიალისტური მიზნები მთელი სიმძაფრით გამოავლინა საქართველოს მიმართ, გადაშენებით ემუქრებოდა ქართულ იდენტობას, რუსულ მმართველობას უნდა დაქვემდებარებოდა ილიასეული ტრიადა – მამული, ენა, სარწმუნოება.

ამ დროისათვის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ბეჭდურ ორგანოს წარმოდგენდა ი. ჭავჭავაძის მიერ დაარსებული და მისივე რედაქტორობით გამომავალი გაზეთი „ივერია“,¹ რომელიც ინტენსიურად აშუქებდა ქვეყანაში განვითარებულ მოვლენებს, აქვეყნებდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეების შესახებ ინფორმაციებს, საგანგებო კორესპონდენციებს, ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ განხილვებს. გაზეთი ამ მასალებით საერთო სატკივარის გარშემო რაზმავდა მკითხველ ერთობას. წინამდებარე გამოკვლევაში გავაანალიზებ აფხაზეთისადმი მიძღვნილ მრავალფეროვან და მრავალრიცხოვან მასალას ქართული იდენტობის ისტორიის კვლევის კონტექსტში.

წერილები, რომლებსაც განვიხილავ (მათი ნაწილი), მკვლევრებს არაერთგზის აქვთ გამოყენებული თავიანთი მიზნებისთვის. მათ შორის აღსანიშნავია თ. ბიბილურის, ც. ჩხარტიშვილის, ა. ძიძარას, ო. ჭურღულიას და სხვათა ნაშრომები. ქართულ-აფხაზური კულტურულ-ლიტერატურული ურთიერთობის შესწავლის თვალსაზრისით საყურადღებოა ო. ჭურღულიას გამოკვლევები (Churgulia, 1974, 1983; Churgulia, 2000: 25-36). მკვლევარს წარმოდგენილი აქვს ქართველი საზოგადო მოღვაწეებისა და

¹ „ივერია“ გამოდიოდა 1877-1906 წლებში. სხვადასხვა დროს თანარედაქტორები იყვნენ: ს. მესხი, ი. მაჩაბელი; 1902 წლის 20 ივლისიდან რედაქტორ-გამომცემელია ა. სარაჯიშვილი; 1903 წლის 5 ივლისიდან 1905 წლის 1 ივლისამდე დროებითი რედაქტორი იყო გ. ყიფშიძე, გამომცემელი – ა. სარაჯიშვილი; 1905 წლის 1 ივლისიდან 1906 წლის 27 აგვისტოს ჩათვლით დროებითი რედაქტორია ფ. გოგიჩაიშვილი, გამომცემელი – პ. თუმანიშვილი.

მწერლების – ი. ჭავჭავაძის, ა. წერეთლის, გ. ორბელიანის, ი. გოგებაშვილის, ს. მესხის, გ. წერეთლის წვლილი საზოგადოებრივი ცხოვრების, კულტურის, განათლების განვითარებაში, ეროვნული უფლებების დაცვაში, ისტორიის, ეთნოლოგიის, ფოლკლორის შესწავლაში. განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს აფხაზეთში მოღვაწე ადგილობრივთა საქმიანობას ქართულ-აფხაზური ლიტერატურული ურთიერთობის განმტკიცების საქმეში. ბევრი მათგანის საქმიანობა მკვლევარს პირველად აქვს განხილული. გამოკვლევაში სხვა მასალებთან ერთად წარმოდგენილია „ივერიის“ მონაცემების კვლევა ქართულ-აფხაზური კულტურულ-ლიტერატურული ურთიერთობის შესასწავლად. ო. ჭურღულია ამავე კუთხით გვთავაზობს კონკრეტულად „ივერიის“ მონაცემების შესწავლას (Churgulia, 2013: 15-20). თუმცა ორივე შემთხვევაში მასალების უმრავლესობა, რომლებიც მრავალმხრივ საინტერესო ინფორმაციებს შეიცავენ, ყურადღების მიღმა დარჩენილი. „ივერიის“ მასალებს ასევე ნაწილობრივ აშუქებს თ. ბიბილური თავის ნაშრომში აფხაზეთის პრობლემები და ქართული პრესა (ბიბილური, 2007: 146-169). თ. ბიბილური ქართული გაზეთების – „ივერიისა“ და „დროების“ მასალების განხილვის საფუძველზე ასკვნის: „XIX საუკუნის მინურულს, რუსეთის კოლონიალურმა რეჟიმმა აფხაზეთის მიმართ ტაქტიკა შეცვალა, რაც მუჰაჯირების რეპატრიაციის ნახალისებაში, აფხაზების თანამდებობრივ დაწინაურებასა და სხვადასხვა თვალსაზრისით ქართველებთან დაპირისპირებაში გამოიხატებოდა. ზრუნვა დაიწყო აფხაზეთში რუსული ორიენტაციის ინტელიგენციის ჩამოყალიბებისათვის, აფხაზთა შორის ანტიქართული განწყობის დანერგვისათვის“. პრესის მონაცემების (მათ შორის „ივერიის“) ანალიზი აფხაზეთის ისტორიის შესასწავლად წარმოდგენილია ნ. ნაჭყებიას მონოგრაფიაშიც (Nachkebia, 2006). წიგნი ერთგვარ კომპილაციურ ნაშრომს წარმოადგენს, შედგენილს შემდეგი თემების შესასწავლად: სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა, მუჰაჯირობა, აფხაზეთის კოლონიზაცია, რუსეთის საეკლესიო პოლიტიკა აფხაზეთში, კულტურა და განათლება, აფხაზეთზე დაბეჭდილ მასალათა ჟანრული დახასიათება. მიუხედავად ფართო მიზნებისა, ყურადღების მიღმა დარჩენილი „ივერიის“ მასალების უმრავლესობა, რომლებსაც მეტი სიმკვეთრის შეტანა შეუძლია თვით ავტორის მიერ დასმულ საკითხებში. XIX ს-ის მეორე ნახევრის ქართველი ინტელიგენციის ღვაწლი კულტურული ურთიერთობის განმტკიცება-გაღრმავებაში წარმოჩენილია ა. ძიძარასა (Dzidzaria, 1962: 169-172) და ო. ჭურღულიას (Churgulia, 1999: 218-240) წერილებში. საინტერესოა, აგრეთვე, ც. ჩხარტიშვილის სტატია, რომელიც აფხაზეთის თეატრალურ ცხოვრებას (Chkhartishvili, 2010: 64-76) წარმოაჩენს ქართული პრესის, მათ შორის „ივერიის“ პუბლიკაციების ანალიზით. „ივერიის“ პუბლიკაციები აფხაზეთზე გამოყენებული აქვთ, აგრეთვე, თავიანთ

ნაშრომებში მკვლევარებს – ჯ. გამახარიას (Gamakharia, 2005, Gamakharia, 2006), ს. ვარდოსანიძეს (Vardosanidze, 2009), ნ. პაპუაშვილს (Papuashvili, 2005) და სხვა.

წინამდებარე ნაშრომში შევეცდები განსხვავებული მეთოდოლოგიური მიდგომის – ეთნოსიმბოლისტური პარადიგმის ფარგლებში¹ წარმოვადგინო აფხაზეთის რეპრეზენტაცია „ივერიით“. ძირითად აქცენტებს გავაკეთებ სუბიექტივისტურ ფაქტორებზე – აღქმებზე, ღირებულებებზე, მახსოვრობებზე.

მასალები აფხაზეთზე მოიცავს არსებითად ყველა რუბრიკას: მეთაური წერილი, ფელეტონი, ახალი ამბავი, კორესპონდენციები, უცხოეთი. ეს რუბრიკები ნათლად ასახავენ აფხაზეთში არსებულ სოციალურ, ეკონომიკურ, კულტურულ, პოლიტიკურ თუ რელიგიური თვალსაზრისით არსებულ ვითარებას. ვინაიდან იდენტობის უმნიშვნელოვანეს მარკერს ტერიტორიული მოცემულობა წარმოადგენს, კოლონიალიზმიც მთელი სიმძაფრით ქართული ტერიტორიების გახლეჩისაკენ იყო მიმართული. ამ მიზნით, რუსეთის მთავრობა ხელს უშლიდა რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგად დაცარიელებულ აფხაზეთში ქართველების დამკვიდრებას. საგანგებო მსჯელობები მიეძღვნა „ივერიაში“ შავი ზღვის ნაპირების (ყაზახებით, მალაოროსებით, ბულგარელებით, ოსმალებიდან წამოსული სომხებით) დასახლების საკითხს, რომლებშიც თვალსაჩინოდ იკვეთება ეთნიკური სურათის მთლიანად შეცვლის მცდელობა; განსახილველად წარმოდგენილი წყარო აქტიურ პროპაგანდას ეწევა სწავლა-განათლების ამალგების მიზნით სამრევლო სკოლებისა და სამკითხველოების გახსნის და საგანმანათლებლო ცენტრებში დედაენაზე სწავლების აუცილებლობის მიმართულებით; საყოველთაოდ ცნობილია, რომ რუსეთის იმპერიამ საქართველოში შეუტია იდენტობის უმნიშვნელოვანეს მახასიათებელს – დედაენას. ამ მხრივ ისეთივე რთული ვითარება შეიქმნა აფხაზეთში, როგორც დანარჩენ საქართველოში. ეს საკითხი განსაკუთრებულად აქტუალურია „ივერიის“ ფურცლებზე. გამოქვეყნებული პუბლიკაციები წარმოაჩენს რელიგიურ ვითარებას, ზნე-ჩვეულებებს, ტრადიციებს; ყურადღების არეალში ექცევა ისტორიული ძეგლები – ახლად აღმოჩენილი ძველი ეკლესია თუ უკვე ცნობილი ტაძრები და წარწერები; წარმოდგენილია განხილვა აფხაზეთში გავრცელებულ მანკიერ თვისებებზე (ქურდობა-ავაზაკობა); გაზეთის ფურცლებზე ხშირად ვხვდებით ინფორმაციებს ბუნებრივ სიმდიდრეებზე (მაგალითად, ბზის

¹ ეთნოსიმბოლიზმის ერთ-ერთი ფუძემდებელია ინგლისელი მეცნიერი ე. სმიტი. აღნიშნული მეთოდოლოგიური მიდგომის თეორიული საფუძვლები ქართული სამეცნიერო წრეებისათვის ცნობილი გახდა მ. ჩხარტიშვილის (Smiti, 2004) და ლ. პატარიძის (Smiti, 2008) თარგმანებით. ასევე მ. ჩხარტიშვილს ეკუთვნის ქართული იდენტობის ისტორიის ახლებური მეთოდოლოგიური მიდგომით კვლევის პირველი მცდელობა.

ტყეები და მისი ექსპლუატაცია, ქვანახშირის საბადოები); ქვეყნდება სხვა სოციალური პრობლემების ამსახველი ცნობები, რომლებიც შეეხება: უგზოობას, სხვადასხვა ავადმყოფობას, უექიმობას, სამხედრო ბეგარას, მოსავლიანობა-მოუსავლიანობას, უამინდობას, წყალდიდობას, ანტისანიტარიას და სხვა...

გადავალ მასალის ანალიზზე.

1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ქართული იდენტობის ფორმირების პროცესში. საქართველო ორი უდიდესი იმპერიის – ოსმალეთისა და რუსეთის საცილო ტერიტორიას წარმოადგენდა. ამიტომაც ომში პირდაპირ იყვნენ ჩართული და თავგანწირვით იბრძოდნენ ქართველი მეომრები. ომის შედეგად საქართველოს შემოუერთდა ისტორიული ტერიტორია – სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილი.¹ ბრძოლები მიმდინარეობდა ჩრდილო-დასავლეთით – აფხაზეთის ტერიტორიაზეც. აღნიშნულიდან გამომდინარე, „ივერიაში“ განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა რუსეთ-ოსმალეთის ომის შედეგების გაშუქებას.

ივერია გვანჯდის რუსეთ-ოსმალეთის ომის შედეგად ოსმალეთში იძულებით გადასახლებული აფხაზების (მათი რიცხვი გაზეთის ცნობით 20 000 აღწევდა), მათი მდგომარეობისა (დახმარების მოლოდინში დღიური ლუკმა შემოაკლდათ და სასონარკვეთილნი ომის დამთავრებას ელოდებოდნენ უკან დაბრუნების იმედით (ივერია, 1877, № 28) თუ უკან დაბრუნებულთა (ერთი ნაწილი 1880-1881 წლებში დასახლებულა მდ. კოდორის მარცხენა ნაპირზე გაშენებულ სოფ. აძვიბაში ანუ შვანყალში) შესახებ ინფორმაციას (ივერია, 1897, № 200).

ომის შედეგად დაცარიელებული აფხაზეთის დასახლების საკითხი დამდგარა რუსეთის მთავრობის დღის წესრიგში. აღნიშნული პრობლემის შესახებ მიღებულ გადაწყვეტილებებსა და ქმედებებს არაერთ პუბლიკაციას უძღვნის გაზეთი.

1886 წ. საგანგებო კომისია შემდგარა მ. გერსევანოვის თავმჯდომარეობით შავი ზღვის ნაპირების დასახლების საკითხის შესასწავლად. 13 ნოემბერს „რუსეთის ვაჭრობისა და მრეწველობის დამხმარებელს საზოგადოებას“ დასახლების საკითხისადმი საგანგებო კრება მიუძღვნია, სადაც გერსევანოვს განუცხადებია შავი ზღვის ნაპირების დონის ყაზახებით დასახლების აუცილებლობა (ივერია, 1886, № 256). ამ მიზნის განსახორციელებლად სახელმწიფოს უნდა შეესყიდა აქაური შეუმუშავებელი მიწები. 1889 წ. კი მთავრობას გამოუცია კანონი შავი ზღვის პირად მდებარე თავისუფალ ადგილებზე რუსების დასახლების შესახებ. დაიწყო

¹ აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით დაინტერესებულ მკითხველს უფრო ვრცლად შეუძლია იხილოს მ. ჩხარტიშვილი, ქ. მანიას პუბლიკაცია „ოსმალის საქართველო“ „ივერიის“ რეპრეზენტაციით (Chkhartishvili, Mania 2013-2014: 109-117).

უმაგალითო ეროვნული დევნა. „ივერიის“ ცნობით:

„ჯამბაზ რედაქტორ პალმის¹ გაზეთმა უფრო შორსა და ღრმად შეს-
ტოპა და ყოველდღე უჩურჩულებდა მთავრობას: ნოვოროსიისკიდან ბა-
თუმამდე და ზღვის პირიდან 25 ვერსის მანძილზე ერთი „ტუზემცი“² არ
უნდა გავაჭაჭანოთ“ (ივერია, 1905, № 121).

აღნიშნული ინფორმაციების მიწოდების პარალელურად „ივერია“ ხა-
ზგასმით მიუთითებს, დასახლების საკითხის გადანყვეტისას შავი ზღვის
ნაპირების ისეთი ხალხით დასახლების გათვალისწინებას, რომლებიც
აქაური ჰავის და ბუნების ქვეყანაში ცხოვრობენ (მაგალითად, მეგრელები
და იმერლები), ვინაიდან უცხოელი ვერ ეგუებოდა აქაურ ჰავას ზაფ-
ხულობით ციების გავრცელების გამო (ივერია, 1887, №50). აქვე შევნიშ-
ნავ, რომ კორესპონდენტი ა. ჯუღელს მოჰყავს მაგალითები შავი ზღვის
ნაპირებზე დასახლებული უცხოელების ამო შრომის და ზარალის შეს-
ახებ იმის დასტურად, რომ უცხოელები აქაურობას ვერ ენცობიან (1887
№ 99), მათ შორის ბულგარელები და ესტონელები (ივერია, 1901, № 91).
კორესპონდენციებიდან ნათლად ჩანს, აქაურობას ყველაზე უკეთ რა-
ჭიდან, სამეგრელოდან და იმერეთიდან გადმოსახლებულები შეეთვისნენ
(ივერია, 1887, № 114).

ვიდრე ხალხი შავი ზღვის ნაპირების დასახლების შესახებ
გადაწყვეტილების ფორმალური გამოცხადების მოლოდინში იყო, შავი
ზღვის ოლქის და სოხუმის განყოფილების საუკეთესო ადგილები კავკა-
სიის სამოხელეო თანამდებობის პირებს დაურიგდათ. ზოგიერთი ნაწილი
ამ მიწისა კი – ადგილობრივი ადმინისტრაციის შემწეობით სომხებმა,
ბერძნებმა და ოსმალებმა ჩაიგდეს ხელში, ხოლო დარჩენილი ერთი
ნაწილის უსასყიდლოდ დარიგება გადაუწყვეტიათ „სასოფლო და სამო-
ქალაქო წესდების“ ძალით. მაგრამ ეს დასარიგებელი მიწები ისეთ ცუდს
ადგილას ყოფილა, რომ დასახლების მსურველთ უარი განუცხადებიათ
ამ ადგილებში ცხოვრებაზე (ივერია, 1895, № 83).

მივყვეთ განვითარებულ მოვლენებს.

რუსეთის მთავრობის მიერ შავი ზღვის ნაპირების ასათვისებლად
წარმართული საქმიანობის პარალელურად, ასპარეზზე გამოჩნდა პენ-
ზელი ავანტურისტი აშინოვი, რომელსაც პირადი გამორჩენის მიზნით,
აქტიური მონაწილეობა მიუღია შავი ზღვის ნაპირების დასახლების
საკითხში. მისი ინიციატივით დაუსახლებიათ მალოროსთა 117 ოჯახი
სოხუმის მაზრაში, რომელთა ნაწილი დახოცილა, ხოლო უმრავლესობას

¹ გრიგორ პალმი – რუსულენოვანი გაზეთის „ჩერნომორსკი ვესტნიკის“ რედაქტორი.
გაზეთი გამოდიოდა ბათუმში 1894-1907 წწ. (იხ. Библиография 1941: 51.). გაზეთი ანტიქა-
რთულ ხასიათს ატარებდა.

² „ტუზემცი“ – ადგილობრივი (1905 № 218). რუსი იმპერიალისტები „ტუზემცებად“ მოიხ-
სენიებდნენ რუსეთის იმპერიის განაპირა მხარეების მკვიდრ მოსახლეობას.

მაღე დაუტოვებია აფხაზეთი (ივერია, 1889, № 43).

ილია ჭავჭავაძე *მეთაურ წერილს* უძღვნის აშინოვის საქმიანობის ანალიზს, რათა ხალხისთვის უფრო თვალსაჩინო გახდეს მისი კერძო აზრები და რუსეთის მთავრობის მიზნები შავი ზღვის ნაპირების დასახლების საკითხთან დაკავშირებით. აშინოვი მთავრობას არწმუნებდა:

„ეს თავისუფალი ყაზახები მრავალგვარს სამსახურს გაუწევენ ჩვენს პოლიტიკასაო: ერთი ისა, რომ შავი ზღვის ნაპირებზე რუსის ტომის ხალხი ერთგულად და მხნედ დაიცავს კავკასიას, თუ ვინიცობაა მტერმა კავკასიაში ფეხი რომ შემოდგას. თავის სამსახურს ეს უგზო-უკვლოდ განბნეულნი ყაზახნი იმითი დაავგვირგვინებენ, რომ რუსულს კულტურას დაამკვიდრებენ კავკასიაშიო“ (ივერია, 1889, № 45).

მომდევნო პერიოდში რუსეთის მთავრობა აგრძელებს თავისი იმპერიული პოლიტიკის გატარებას და იღებს განკარგულებას სოხუმის ოლქში მეგრელების დასახლების აკრძალვის თაობაზე (ივერია, 1894 № 31). 1896 წლიდან ბიუროკრატია გადანყვიტა აფხაზეთში თავისი აქტიური მხარდამჭერების (მათ შორის პალმი და მისი გაზეთი აქტიურ პროპაგანდას ეწეოდა, როგორც აღვნიშნე, ამ მიმართულებით) წყალობით, წმინდა რუსული ქალაქების აღორძინება. ამ მიზნით „ტუზემცებს“ (ე. ი. ადგილობრივებს – ქ. მ.) კიდევ ერთხელ აეკრძალათ სამოსახლო მიწების შექენა ამ მხარეში.

ადგილობრივებს, დაჟინებული თხოვნის შედეგად, როგორც ჩანს, 1899 წლის გაზაფხულიდან მიწების ყიდვის ნებართვა მიუღია. ნებართვით მიწების შექენა შეეძლო ყველას ეროვნების განურჩევლად. მდიდარმა და მშვენიერმა ბუნებამ, ზღვის ნაპირას მდებარეობამ ბევრი მსურველი გაუჩინა აქაურობას. მხოლოდ მსურველთა უმრავლესობა პეტერბურგის და მოსკოვის დიდკაცობა ყოფილა. დასახლების ნებართვის პარალელურად, მთავრობა უგზავნის განკარგულებას პოლიციას და თვითმმართველობას, შეისწავლონ დასახლებული ადგილების კანონიერება.

თუ ძალად მამულების დამჩემებელთ დაესაკუთრა ეს ადგილები, მაშინ ნაერთმევა იგი იმ ხალხს, რომლის დაუცხრომელი შრომითა და სისხლ-ნარევ ოფლითა ბაყაყთა საკონცერტო ჭაობებიდგან მშვენიერ თვალწარმტაც პატარა ქალაქად იქცა ჩვენი გუდაუთი!

სწორედ, ეს ინვეეს ფარულ აღშფოთებას კორესპონდენტისა და დასძენს: *ძალიან კარგი იქნება, რომ უმაღლესი მთავრობა წაეკომავოს ამ უსიტყვო ხალხს და ამათი ბედი უკულმართად არავის გადაწყვეტინოს* (ივერია, 1899, № 242).

მართალია, ეროვნების მიუხედავად დართეს ყველას დასახლების ნება, მაგრამ საქმე ისე მოაგვარეს რომ ღარიბი „ტუზემცები“ მაინც უმინოდ დარჩნენ: ერთი მხრივ, ფასები ძალიან გაზარდეს ხელოვნურად; მეორე მხრივ, ყველა მყიდველს უნდა დაედო პირობა: „безприкословно

подчиниться существующим и всем могущим, быть существовать распоряжениям правительства! ასე, რომ 1903 წ. გაცემული მიწები 1905 წ. უკან დააბრუნეს მყიდველებმა, რადგან ვერ შეძლეს მიწის ფასის გადახდა (ივერია, 1905, № 121).

მკითხველს ასევე მიენოდება ეთნიკური ცვლილებების შესახებ ინფორმაცია. როგორც აღვნიშნე, აფხაზები ოსმალების მარცხის შემდეგ (ამ ომში ოსმალების მხარეზე იბრძოდნენ) მცირე აზიაში გადასახლებულან, ხოლო დაცარიელებულ აფხაზეთში, კერძოდ, გუდაუთის ნაწილში ანატოლიიდან მოსული 200-მდე სომეხი დასახლებულა. მცირე აზიაში გადასახლებული აფხაზეთის მცხოვრებნი ახალ საცხოვრებელში არსებული ურთულესი მდგომარეობის გამო ისევ უკან დაბრუნებულან. დაბრუნებულებს თავიანთი მამულ-დედული სხვის მიერ დაკავებული დახვდათ, რის გამოც ჩხუბი მოსვლიათ აფხაზებსა და სომხებს (ივერია, 1888, № 58, 1891, № 33).

ეთნიკური სურათის ამსახველ ფრიად საინტერესო წერილს აქვეყნებს კორესპონდენტი სოხუმიდან ა. ჯუღელი, რომელიც თავის „მგზავრის შენიშვნებში“ აღწერს სოხუმის მახლობელ სოფლებში არსებულ ვითარებას. აღსანიშნავია, რომ კორესპონდენციაში იგრძნობა ჩვენი მიწა-წყლის დაკარგვის შიში. სოხუმს კარგ სოფელს ადარებს, რომელიც 3 ათას მცხოვრებს მოითვლის. „აქაურ შენობათა ფასი არის სულ შვიდას ოცი ათასი მანეთი, ასე რომ ჩვენი სოხუმის სყიდვა ადვილად შეუძლიან ერთს რომელსამე ცოტაოდნად შეძლებულს ამერიკელს, ან ევროპიელს კაცსა“.

აქცენტი დამაფიქრებელია. ქართველობას ამცნობს, რომ ეს არ უნდა დავუშვათ, არ დავკარგოთ ჩვენი მიწა-წყალი.

მივყვეთ „მგზავრის შენიშვნებს“. სოხუმიდან 12 ვერსის დაშორებით თავადი გ. ერისთავის მამული ყოფილა, რომელიც მიუყვლია იაფად მეგრელებისა და იმერლებისათვის, ფასის ნაწილ-ნაწილ ექვსი წლის მანძილზე დაფარვის პირობით. თავად გ. ერისთავს უწონებს ამ გადაწყვეტილებას ავტორი. ამ პერიოდში გლეხი სარგებლობს კიდევაც მიწით და თან მეპატრონე ხდება.

ე. ი. ჩვენი მიწა-წყალი ჩვენვე გვრჩება, უცხოთა ხელში არ გადავა. ეს ერთგვარი მოწოდებაცაა.

შემდეგ იწყებს მიმდებარე სოფლების აღწერას. როგორც მოგზაურული ნარკვევიდან ჩანს, თავად გ. ერისთავის მამულებს მოსდევს მეგრელებით დასახლებული ფშაფი; ფშაფს – დრანდა. დრანდა ახალმოშენე ორმოცდაათ ოჯახამდე მოლდავანით (უცხო იდენტობას წარმოადგენენ – ქ. მ.) ყოფილა დასახლებული. დრანდის მონასტერი მთავრობას რუსის ბერებისთვის გადაუცია. ამ დროისათვის ოთხმოცდაათი რუსი ძმაბერი ცხოვრობდა. დრანდის სოფელს მოსდევს ესტების სოფელი, სა-

დაც თითო-ოროლა ესტილა შემორჩენილა გავრცელებული ციების გამო. მთლიანად რუსებით ყოფილა დასახლებული მომდევნო სოფელი ვლადიმროვკა. აქაურებიც ძლიერ შეუნუხებია ციებას და ასიდან ოცილა თუ გადარჩენილა. როგორც ჩანს, აქაურ გარემოს ვერ შეეგუვნენ მეზობელ ს. ნიკოლაევსკი და აქედან წასულან. მათი წასვლის შემდეგ, აქ მეგრელები დასახლებულან (ივერია, 1886, № 165). მეგრელებით (30-მდე ოჯახი) ყოფილა დასახლებული სოფ. მერხეულიც. ა. ჯუღელი შემდგომ აღწერს ბერძნებით დასახლებულ ს. ვოლგინსკის და რუსებით დასახლებულ ს. პოლტავას. აქ კიდევ ერთხელ აღნიშნულია თუ რა ცუდ მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ აფხაზეთში გადმოსახლებული რუსები ციების გამო (ივერია, 1886, № 233). ციება რომ აუტანელი იყო ჩამოსახლებულ რუსთათვის, მონაშობს ჰამუთ-ბეის კორესპონდენციაც გუდაუთიდან, რომელიც რუსულ ახალშენად გადაქცეულ ბომბორას მდგომარეობას შეეხება:

„ს. ბომბორაში 38 მოსახლეა, ოთხი წლის განმავლობაში დაიბადა 11, გარდაიცვალა 41 სული, 11 დაბადებულთაგან სამილაა ცოცხალი. ს. ბაკლანოვკაში (ააცში) 1887-1897 წწ. დაიბადა 137 და მოკვდა 260 სული. ესე იგი ათის წლის განმავლობაში მოკვდა 123 სულით მეტი ვიდრე დაიბადა. არა უკეთეს მდგომარეობაშია დანარჩენი სოფლების მცხოვრებნი გუდაუთის ნაწილისა“ (ივერია, 1899 № 71).

ზ. ჩხიკვაძის მოგზაურული ნარკვევი კი რიაზანის გუბერნიიდან გადმოსახლებულირუსების შესახებ გვანვდის ინფორმაციას, რომლებიც ათონის მონასტერში ესწრებოდნენ რუსულად წირვა-ლოცვას (ივერია, 1891 № 158, № 161).

უცხოთა ხელში გადასულა, კ. გვასალიას კორესპონდენციის მიხედვით, ადრინდელი მთავრისშვილის მამულებიც. საუბარია „გიძე ენერის“ (აფხაზეთი) მამულების ბელგიის ამხანაგობისთვის გადაცემაზე. ბელგიის ამხანაგობისგან კი ეს მამულები იჯარით აუღია სპ. ნარაკიძეს და ამუშავებდნენ დროებით გადმოსული მეგრელები. მაგრამ, როგორც ჩანს, მეგრელებს ბუნების სიმკაცრესთან ერთად, ადამიანთა უკუღმართობასთანაც მოუწია ბრძოლამ. ერთ-ერთი ასეთი ფაქტი უკავშირდება ბათუმში გამომავალი რუსული გაზეთის რედაქტორს გრ. პალმს, რომელსაც უკულტუროებად მოუხსენებია მეგრელები (ივერია, 1901, № 91).

იდენტობის ისტორიული მიწა-წყალი საკრალურ ადგილს წარმოადგენს საერთო ღირებულებებით, სიმბოლოებით, ტრადიციებით, რომლებიც ამძაფრებენ და აღვივებენ იდენტობის შიდა-ჯგუფურ სენტიმენტებს; ზემოთ აღნიშნულ კორესპონდენციებში ნათლად ჩანს, თუ როგორ არ იშურებს ივერიის გუნდი ძალისხმევას ჩვენი მიწა-წყალი უცხოთა ხელში რომ არ აღმოჩნდეს და სრულიად ქართველობას მოუწოდებს:

„ახლავე გვმართებს სიმარდე და ჭკუა, რომ მომავალ ბედნიერებას,

ე. ი. სიმდიდრეს ხელი არ ავაცდინოთ და სხვებმა, ვინ იცის ვინ, არ ჩაიდოს ხელში და ჩვენ მონებად არ გაგვხადოს“ (ივერია, 1895, № 128).

„ივერიის“ აქტიურმა ძალისხმევამ შედეგი გამოიღო. მართალია პატარა წრე შედგა, მაგრამ სწორედ ეს წრეა ქართული ერთობის საერთო სულისკვეთებით შეკვრის მაგალითი. ასეთი საზოგადოებების შექმნამ როგორც ჩანს აღაშფოთა რუსეთის მთავრობა და „ნოვოე ვრემიას“ ჟურნალისტებმაც არ დააყოვნეს. მათი ცნობით, ქართველები განგებ ავრცელებდნენ ხმებს სოხუმში ციებ-ცხელების გავრცელების შესახებ, რათა ამით მამულის შეძენის მსურველი რუსები დაეშინებინათ. გაზეთის ცნობით, ქართველები ამ ხმებს ავრცელებდნენ იმისთვის, რომ რუსებს არ დაეკავებინათ აქაური ადგილები:

„უმთავრესი საგანი ახალის საზოგადოებისა არის: ხელიდან არ გაუშვან აქაური მიწა-წყალი. მაგრამ საბუთი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ განზრახულს საზოგადოებას, გარდა აღნიშნულს საგნისა აზრად აქვს ეცადოს, რომ უმიწა-წყლო მკვიდრთა და რუსებს შორის სიძულვილი არ მოისპოს“ (კურსივი ივერიის ნარკვევის¹ ავტორისეულია) (ივერია, 1895, № 181).

სიცრუე, რომელშიც ადანაშაულებს ქართველებს „ნოვოე ვრემია“, არ იყო ქართველების მოგონილი. სოხუმის ოლქს, რომ უცხოელები ვერ შეეგუვნენ ამის დამადასტურებელი მაგალითები არაერთი გამოუქვეყნებია „ივერიას“. თვით რუს ექიმებს, სწავლულებს და მწერლებს ბევრჯერ შეუშინებიათ და დაუდგენიათ რომ აქაური ჰავა უცხოთათვის მავნებელია. მაგრამ ამ ადგილების შეძენა რაკი ქართველებს გადაუწყვეტიათ, ციებ-ცხელების ამბავი სიცრუედ უნდა იქნას აღიარებული. აღნიშნული საზოგადოება ერთა შორის სიძულვილს სთესსო, – განუცხადებია „ნოვოე ვრემიას“. ცილისწამებას უწოდებს ამ განცხადებას ილია ჭავჭავაძე:

„ეს ცილისწამება გაზეთს დასჭირდა მხოლოდ იმიტომ რომ სასარგებლო საზოგადოება, რომელსაც ადგილ-მამულების შეძენა განუზრახავს, მავნედ ჩაეთვალა... საზოგადოებას განუზრახავს ბოგანო ხალხის დასახლება და ადგილ-მამულის შერჩენა – ეს სახელმწიფოსა და საზოგადოებისთვის სასარგებლო საქმეა, მაგრამ, რადგანაც ეს საზოგადოება მკვიდრთაგან შესდგება, მაშასადამე, მავნებელიაო – აი „ნოვ. ვრ.“-ს ლოლიკა!“ (ივერია, 1895, № 181).

ეს ფაქტი სპეციალურ ლიტერატურაში მითითებულ იქნა როგორც ხალხებს შორის შუღლისა და მტრობის ჩამოგდების მაგალითი (Churgulia, 2000: 30). ეს ასეც იყო. რუსეთის მთავრობა ცდილობდა საქართველოს

¹ ნარკვევის ავტორად მიჩნეულია ილია ჭავჭავაძე (იხ. ბიბლიოგრაფია 1965: 231).

ისტორიული მიწა-წყლის – აფხაზეთის ხელში ჩაგდებას, საამისოდ კი ყველანაირად უშლიდა ხელს ქართული ეთნოსის დამკვიდრებას.

საკუთარი მიწა-წყლის შენარჩუნებისათვის ზრუნვაზეა დასმული აქცენტები ილია ჭავჭავაძის სიტყვაში, რომელიც წარმოთქვა 1903 წელს სოხუმში სტუმრობისას:

„აქამომდე ამ მშვენიერ აფხაზ-ქართველთა მიწა-წყალს ხმლით ვინახავდით და ასე თუ ისე შევინახეთ კიდევ. დღეს ხმალი ქარქაშში ჩაეგო. დღეს სხვა მტერი მოდის, როგორც ვხედავთ, ისე გულ-და-გულ და პირდაპირ – კი არა, როგორც პატიოსანი ხმალი, არამედ ჩუმად, ქურდულად, როგორც მაცდური და მპარავი. იგი მტერი ფულია, გაიძვერა, და მზაკვარი. იგი ღიმილით და ალერსით მოგექცევათ და ისე გამოგაცლით ხელიდან ამ ლამაზს, ტურფას, მდიდარს ქვეყანას, რომ პირველ ხანებში იქნება მადლობელნიც გაუხდეთ.

კიდევ ვიტყვი: ღმერთმა გიხსნათ ამ საშინელ მაცდურისაგან, ღმერთმა ჰქნას და თამამ ხმლისაგან უძლეველნი არ იძლივნეთ მხდალ მშიშარ ფულისაგან და შეირჩინოთ ეს ქართველის სისხლით მორწყული მშვენიერი ქვეყანა თქვენდა სადღეგრძელოდ და თქვენთა შვილთა და მახლობელთა საბედნიეროდ და თავ-მოსანონებლად (ივერია, 1903, № 118).

ილია ჭავჭავაძე ამ მიმართებით და შემდგომ მისი გაზეთში გამოქვეყნებით, ახდენდა მსმენელებსა თუ მკითხველებში ეროვნული გრძობების გაღვივებას და საერთო მობილიზაციას ისტორიული ტერიტორიების სამართლებრივი უფლებების დასაცავად.

ამავდროულად ინტენსიურად ქვეყნდება პუბლიკაციები ოსმალეთიდან გადმოსახლებული სომხების შესახებ. როგორც ზემოთ აღვნიშნე, სომხების და ბერძნების დასახლება შავი ზღვის მიმდებარე ტერიტორიაზე XIX ს-ის 70-იანი წლებიდან იწყება. თუმცა ამ მხარეს დიდი ნაკადი, გაზეთის ინფორმაციით, 1895 წლიდან მოაწყდა. სომხები აქ იჯარით იღებდნენ მიწას და მოჰყავდათ თამბაქო, მაგრამ თურქეთის ქვეშევრდომებად ითვლებოდნენ და მთავრობას არანაირ გადასახადს არ უხდიდნენ. ამ დროს ქართველი გლეხები უმიწობით უკიდურეს მდგომარეობაში იყვნენ, ხოლო იჯარით მუშაობაში იმდენსაც ვერ იღებდნენ, რამდენსაც მისცემდა მას სხვასთან დღიურად მუშაობა. ქართველი გლეხის მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად აუცილებელი იყო მისთვის მიწის გადაცემა, რათა ადამიანურად ცხოვრება და თავის რჩენა შესძლებოდა. ამის ნაცვლად მთავრობა ისეთ ღონისძიებას ხმარობდა, უფრო აუარესებდა ხალხის მდგომარეობას. ატარებდა იმ მავნებელ პოლიტიკას, რომელსაც მიზნად ჰქონდა საქართველოს ტერიტორიაზე ქართული ელემენტის შემცირება და შიდა გუბერნიებიდან გადმოსახლებულთა გამრავლება.

„მკვიდრს, ადგილობრივ მცხოვრებს, რომელიც რამდენისამე ათასი წლის განმავლობაში ბინადრობს თავის წინაპართა სისხლით მორწყულ

მინაზე, გზა შეკრული აქვს და არ შეუძლიან იმით მაინც ისარგებლოს, რაც მისთვის ბუნებას და ისტორიას მოუცია“ (ივერია, 1905, № 8), – წერს აღშფოთებული ფილიპე გოგიჩაიშვილი „ივერიის“ მეთაურ წერილში.

ისტორიული მინა-წყლის, რომელიც წინაპრების, წმინდანების, გმირების მეხსიერების უნიკალურ საცავს წარმოადგენდა, მითვისებას უპირებდა „უცხო/სხვა“ იდენტობა. გაზეთი იმედს გამოთქვამს, ბოლო მოეღება ქართველების ამგვარ დაჩაგრულ მდგომარეობას მათსავე სამკვიდრო – მამა-პაპეულ მამულში.

1905 წლისათვის სოხუმის ოლქში 30 ათასი სომეხი ყოფილა დასახლებული და ვადის გასვლის შემდეგაც ითხოვდნენ აქ ცხოვრების უფლებას. მათი დროებით დარჩენის ნებართვის თხოვნით მიუმართავს სამეურნეო საზოგადოებისთვის სომხური გაზეთის „მშაკის“ რედაქტორს ა. ქალანთარს. მისი განცხადებით, სომეხი მეთუთუნეები სასარგებლო და აუცილებელი ელემენტი იყო თამბაქოს კულტურის განვითარებისათვის შავი ზღვის ნაპირებზე (ივერია, 1905, №40). მაგრამ საკითხი გაცილებით რთულია, სცილდება სტუმართმოყვარეობის და თამბაქოს კულტურის განვითარების ფარგლებს. ფ. გოგიჩაიშვილის თვალსაზრისით, ერთბაშად მრავალი უცხო ელემენტის „დროებით“ დასახლება ამ მცირე ტერიტორიაზე და მათი მჭიდრო მოსახლეობის გაჩენა, რამდენიმე წელიწადში მკვიდრ ბინას იჩენს და ამცირებს ადგილობრივ მცხოვრებთათვის მიწას, რამაც, საბოლოოდ, შეიძლება დასახლებულთა გვარ-ტომობის მიხედვით ტერიტორიის ეროვნულ განაწილების მოთხოვნამდეც მიგვიყვანოს (ივერია, 1905, № 40). ამგვარმა მსჯელობებმა „ივერიის“ ფურცლებზე ალაშფოთა სომხური ბურჟუაზია, რომლებსაც საგანგებო კრება მოუწვევია სომეხი ხალხის საჭიროებათა გამოსარკვევად და შეუმუშავებიათ „ამიერკავკასიის სომეხთა პეტიცია“. პეტიციით მოითხოვდნენ ოსმალეთიდან გადმოსახლებული სომეხებისთვის, რომლებიც რუსეთის ქვეშევრდომობას მიიღებდნენ, კავკასიაში დასახლების უფლება მიეცათ (1905, № 60). აღნიშნული მუხლით საჯაროდ გაცხადდა შემდგენთა სურვილი: სომხობისათვის ტერიტორიის გაფართოება კავკასიაში (1905, № 61).

როგორც ზემოთ აღვნიშნე, ერთბაშად მრავალი უცხო ელემენტის „დროებით“ შავი ზღვის ნაპირებზე დასახლების საწინააღმდეგო თვალსაზრისს გამოთქვამდა ფ. გოგიჩაიშვილი. იგი ფიქრობდა, რომ ეს საბოლოოდ დასახლებულთა გვარ-ტომობის მიხედვით ტერიტორიის ეროვნულ განაწილების მოთხოვნამდე მიგვიყვანდა. მალევე გამართლდა მისი ვარაუდი. ამის ნათელი დადასტურებაა „ივერიაშივე“ გამოქვეყნებული წერილი – ემიგრანტის პასუხი. ემიგრანტს ოსმალეთიდან გადმოსულთა უფლების ისტორიულად გამოკვლევა უცდია და გამოურკვევია, რომ მათ როგორც „პონტოელებს“ დიდი უფლება აქვთ შავი ზღვის ნაპირებზე დასახლებისა (ივერია, 1905, № 86). ემიგრანტის „ისტორიულ“

გამოკვლევას ფ. გოგიჩაიშვილი უპირისპირებს ტერიტორიაზე და ერზე თეორიულ მსჯელობას (ივერია, 1905, № 187). სტატიის მიზანია იდენტობის არსებობისათვის ტერიტორიის მნიშვნელობის პროპაგანდა და იდეური მხარდაჭერის მოპოვება ეროვნული მიწა-წყლის დაცვის საქმეში. სახელმწიფოს არსებობისათვის ტერიტორიის ფლობის აუცილებლობაზე მსჯელობით გაზეთი მკითხველ საზოგადოებას უღვივებდა ნაციონალურ გრძნობას და ამ გრძნობის გარშემო აერთიანებდა მათ.

შემდეგი საკითხი, რომელსაც მინდა შევეხო არის „ივერიის“ ზრუნვა ერის განათლების ამაღლებაზე, ვინაიდან შეუძლებელია ერის კეთილდღეობა განათლების გარეშე. სწორედ, განათლებული ხალხი ქმნის კულტურულ ერთობას. როგორც ცნობილია, საქართველოში სწავლა-განათლების მხრივ არსებული არასახარბიელო მდგომარეობის უნიფიცირება იტვირთა ილია ჭავჭავაძის თაოსნობით 1879 წელს დაარსებულმა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ. ერის განათლების საკითხის მოგვარების მიზნით წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ინიციატივით საქართველოს სხვადასხვა პროვინციაში არსდება სხვადასხვაგვარი სკოლები, წიგნთსაცავები, დამხმარე საზოგადოებები. გამოკვლევის მიზნებიდან გამომდინარე, შევეხები აფხაზეთში არსებულ ვითარებას.

ხალხის აღფრთოვანება გამოიწვია ცოდნის ასამაღლებლად გაჩაღებულმა საყოველთაო მოძრაობამ. მაგრამ არ გასულა დიდი ხანი, რომ სასწავლო დაწესებულებები საზოგადოების გულშემმატკივრობას მოკლებულნი, ცუდ მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ. ბეჭდურმა მედიამ თავისთავზე აიღო სასწავლებლების ხელშეწყობისათვის პროპაგანდა. „ივერია“ ქართველთა სიფხიზლის სადარაჯოზე დგას და მიძინების უფლებას არ აძლევს ქართველებს, მოუწოდებს სრულიად ერს, ვისაც სწავლა-განათლებაზე გული შესტკივა, სკოლების გასაუმჯობესებლად შესაბამის ღონისძიებებს მიმართონ (ივერია, 1887, № 6).

საამისოდ გაზეთი იმგვარ გარემოებებზე აკეთებს აქცენტებს, რომლებიც ხელს შეუწყობს სწავლა-განათლების წარმატებას. ამ მხრივ საყურადღებოა აფხაზეთის ახლადდანიშნული ეპისკოპოსის, გენადის შეხედულებები (ეს შეხედულებები მოცემულია ა. ჯუღელის კორესპონდენციაში). მისი თვალსაზრისით, საამისოდ აუცილებელი იყო ადგილობრივი სასულიერო კადრების მომზადება და მათი ჩართულობა განათლების ამაღლებაში.

აქვე სინარულით იუწყება ავტორი ოთხკლასიანი სასწავლებლის დაარსების ინიციატივის შესახებ, თუმცა გულისტკივილით დასძენს – ერთი სკოლა საკმარისი არ იქნება აფხაზეთის 70 ათასი მცხოვრებისთვისო (ივერია, 1887, № 94).

სწავლა-განათლების მხრივ არსებულ არასახარბიელო მდგომარეობას

აღწერს კორესპონდენციები აფხაზეთიდან. ფრიად გაუკუღმართებული ყოფილა სწავლება სამურზაყანოს სასწავლებლებში. სკოლებში სწავლება რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა, რაც დამლუპველ შედეგებს იძლეოდა: ბავშვები იზეპირებდნენ რუსულ სიტყვებს მათი ქართული მნიშვნელობის არ ცოდნის გარეშე.

„ვგონებ, დროა ქართველმა მონინავე საზოგადოებამ მიჰხედოს სამურზაყანოელებს. თორემ ლამის ეს ერთი მხარე საქართველოსი მოსწყდეს ჩვენს საერთო სამშობლოს; ლამის გადარჯულდეს და ქართული ენის ხსენებაც-კი აღმოიფხვრას“ (ივერია, 1893, № 237).

სკოლა სახალხო ინტერესებს უნდა ემსახურებოდეს, ამიტომაც განსაკუთრებული ინტერესის სფეროა „ივერიელებისთვის“. შექმნილი ვითარებიდან გამოსავალს ისინი განათლების პროპაგანდაში ხედავდნენ. გაზეთის ფურცლებიდან ინტენსიურად მოუწოდებდნენ საზოგადოებას ხალხს შეაყვარონ სწავლა და დაანახონ სკოლის კეთილი ნაყოფი. ამისათვის კი საჭირო იყო თითოეულ საზოგადოებაში სასოფლო სასწავლებლის დაარსება. ამგვარმა მოწოდებებმა „ივერიის“ ფურცლებიდან სასურველი შედეგი გამოიღო და პრობლემის დაძლევაში ხალხის აქტიური ჩართულობა განაპირობა. აღნიშნული თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანია კერძო პირების სამაგალითო მოღვაწეობა, უანგარო სამსახური საზოგადო კეთილი საქმისადმი. ასეთ მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ კერძო კაცთა მიერ დაარსებული სამრევლო სკოლები აფხაზეთში. მათ შორის პირველობა ეკუთვნის სოფ. დურიფშის ეკლესიის მედავითნეს სვიმონ ნოდისას, რომელსაც გაუხსნია სამრევლო სკოლა. ეს სამაგალითო საქმე ელვისებურად გავრცელებულა აფხაზეთში და სხვებსაც – მღ. იონა ნაჭყეზიას სოფ. ბულაბირხვაში, მღ. ამბაკო თოფურიძეს სოფ. ბარმიშში და დიაკონ სამსონ კვაჭანტირაძეს რუსთა ახალშენ ბამბორაში დაუარსებიათ სამრევლო სკოლები. აღნიშნული სამაგალითო საქმეების შესახებ ინფორმაციას ვხვდებით „ივერიის“ 1897 წლის 262-ე ნომერში. ამ სკოლებს (გარდა იმისა, რომ განათლების მოფენას მოემსახურებოდნენ) ეკლესიასთან ერთად უნდა ემოქმედა აფხაზეთში გავრცელებული ცრუ-მორწმუნეობის ამოსაკვეთად და ჭეშმარიტი ქრისტიანობის შეთვისებაში დახმარებოდა ხალხს, რომელიც ცეკვა-თამაშით შეჰყურებდა სახლის წვას მხოლოდ იმ მიზეზით, რომ ღმერთს ენყინებაო, რადგან სახლი მეხისგან ინვისო. ეკლესიასთან ერთად სკოლას უნდა შეესრულებინა მნიშვნელოვანი როლი ამ საზოგადოების ცნობიერების ამაღლებაში.

სწორედ, სანიმუშო საზოგადო საქმეს უნდა გამოეფხიზლებინა ინდიფერენტული საზოგადოება, შეეკრა მძლავრ ერთობად და გაემსჭვალა საკუთარი „ვინაობის“¹ შენარჩუნება-განმტკიცების გრძნობით.

¹ ტერმინი „ვინაობა“ ილია ჭავჭავაძის შემოღებულია, რომელიც იდენტობის ფარდი უნდა იყოს (იხ. Chkhartishvili, Mania, 2011: 106).

როგორც ცნობილია, XIX ს-ის 80-იანი წლებიდან პოლიტიკური რეაქციის ხანაა საქართველოში: დაიწყო ქართული ენის დევნა სკოლებიდან, სახელმწიფო დაწესებულებებიდან, ჰქონდა ადგილი მისი ჩანაცვლების მცდელობებს სამეგრელოში, აფხაზეთში, სვანეთში. ეს საკითხი განსაკუთრებულად აქტუალურია „ივერიის“ ფურცლებზე. ამ მხრივ ისეთივე რთული ვითარება შეიქმნა აფხაზეთში, როგორც დანარჩენ საქართველოში. სწავლა ყველგან რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა. გარდა ამისა, აქაური სკოლები ქართული წიგნების ნაკლებობასაც განიცდიდა (ივერია, 1892, №141). 1893 წლის 268-ე ნომრის „ახალი ამბავი“ იუწყება, რომ გუდაუთის ერთკლასიან სასწავლებელში, სადაც მოსწავლეთა უმრავლესობას ქართველები შეადგენენ, დიდი ხანია ქართულის ხსენება არ იყო. ფრიად სავალალო ვითარებაა ასახული სოხუმიდან კორესპონდენციაშიც:

„აქეთ ქართული ენის ჭაჭანება არსად არ ისმის, არც ერთ სასწავლებელში.

წარმოიდგინეთ აქაური ქართველების მდგომარეობა: ბევრს მათგანს ისე არ ესმის რუსული ენა, როგორც თქვენს უმორჩილეს მონას ჩინური, და მთელი წელიწადი ერთხელ ვერსად ვერ მოისმენთ ქართულს წირვა-ლოცვას, თუმცა ქართველი მღვდლები არიან, რომელთაც შეუძლიათ ქართულად წირვა-ლოცვა“ (ივერია, 1892, №85).

ქართულად სწავლების აკრძალვას ისეთი სავალალო შედეგი გამოუღია, რომ ძალიან შემცირებულა მონაფეთა რიცხვი აფხაზეთში, რასაც შეიძლება სასწავლებლების დახურვა გამოეწვია. ამიტომაც „ივერია“ ცდილობს მთლიანად ქართული საზოგადოების ჩართვას მდგომარეობის გამოსწორებაში. მოუწოდებს სრულიად ქართველობას ქართული წიგნების გახშირება-გავრცელების საქმეში აქტიურობისაკენ. „ივერიის“ ინფორმაციით, ბ-ნი კ.თავართქილაძის გამოგზავნილი „ვეფხისტყაოსანი“, „თამარიანი“, დუტუ მეგრელის და ნინოშვილის მოთხრობები რამდენიმე ცალი მალევე გაყიდულა. წიგნებით მომარაგება დიდ დახმარებას გაუწევს ქართულ წიგნებს მონატრულებს, სახლში მაინც შეიძლებენ წაკითხვას (ივერია, 1895, № 131).

როგორც ვხედავთ, აშკარად გამოკვეთილია ხალხის განწყობა ქართული წიგნებისადმი, რომელიც ხელშეწყობას ორი მიმართულებით საჭიროებდა: პირველი ეს იყო წიგნებით მომარაგება, მეორე – სამკითხველოების გახსნა. აღნიშნული მიმართულებებით მუშაობის გააქტიურება კი დიდ სარგებლობას მოუტანდა ხალხის გონებრივ გამოფხიზლება-განვითარებას, გრძნობათა გაკეთილშობილებას. ასეთი განსაკუთრებული დანიშნულების გათვალისწინებით, ხშირად აქვეყნებს წერილებს „ივერია“ სამკითხველოების გახსნის აუცილებლობა-სარგებლიანობის თაობაზე. 1895 წლის 151-ე ნომერი აღნიშნული თვალსაზრისით სასიხარუ-

ლო ამბავს იუნყება. დ. ოქუმს სამკითხველოს გახსნის ნებართვა მიუღია მთავრობისგან, მხოლოდ შემდგომ დახმარებას მოითხოვდა ეს საქმე. ქართველი საზოგადოება ახლა წიგნით და ფულით უნდა მიშველებოდა ამ კეთილ ნამონყებას.

„იმედია, არავინ დაიშურებს თავისს წვლილს ამ კეთილი საქმისთვის: მით უფრო, რომ დღეს სამურზაყანო განსაცდელშია, უკანასკნელ მდგომარეობაშია და, თუ დროზე არ მივეშველეთ, ლამის სულ გადარჯულდეს ეს მხარე“ (ივერია, 1895, № 151).

ასევე, სოხუმის საზოგადოებასაც გამოუთქვამს სურვილი წიგნთსაცავ-სამკითხველოს დაარსების თაობაზე. გაზეთიც მიესალმება ამ შესანიშნავ ინიციატივას:

„ეუსურვით ამ პატიოსან მუშაკთ, რომ მათ სასურველად დაუგვირგვინდეთ ეს სასიქადულო მეცადინეობა ჩვენს მრავალ-ტანჯულს დედაენას (ქართულს – ქ. მ.) და ფესვებს გაუმაგრებს იმისთანა ქალაქშიაც, რომელსაც უცხო ელემენტები (რუსული – ქ. მ.) ისე მოსწოლიან აქეთიქიდამ, რომ საცაა სრულიად დაუკარგავენ მას ეროვნულს ელფერს“ (ივერია, 1896 № 44).

ამ მონდომებას შედეგიც მოჰყოლია. საზოგადოებას უზრუნია სამკითხველოს დასაარსებლად შესაბამისი სახსრების მოძიებაზე. დაუგეგმიათ წარმოდგენები აღნიშნული საქმის სასარგებლოდ, შეუგროვებიათ ხელმონერები თანხის შესადგენად, თუმცა ეს მონდომება არ აღმოჩნდა საკმარისი. კორესპონდენტი იმედს გამოთქვამს, რომ სამაგალითო გახდება გუნდის მონდომება, რომ ქართული საზოგადოება გამოიჩინოს გულისხმიერებას და გაიღებს დახმარებას სამკითხველოს სასარგებლოდ.

წარმოდგენილი კორესპონდენცია ყურადღებას იპყრობს იმ თვალსაზრისითაც, რომ სამკითხველო არა მარტო „გონებრივი სალარო“ იქნებოდა როგორც ამას ივერიის პუბლიცისტები უნოდებენ, არამედ ფესვებს გაუმაგრებდა დედაენას ე.ი. ქართულს, ქალაქში, რომელსაც უცხო ელემენტები (რუსული) მოძალებია და ეროვნულ ელფერს გადაშენებით ემუქრება. ეს ხდება იმ ქალაქში, სადაც მოსახლეობის ძირითად ნაწილს ქართველები შეადგენდნენ (ასეთ სურათს იძლევა სტატიაში განხილული რამდენიმე კორესპონდენცია). ამან უნდა ააღელვოს სრულიად ქართველობა და ყველამ ერთად შეუწყოს ხელი სამკითხველოების გამრავლებას. როგორც ჩანს, საზოგადოების დანინაურებულმა ნაწილმა გააცნობიერა საფრთხე და გაისიგრძეგანა მოსალოდნელი საფრთხის შედეგები. საზოგადოების ამ ნაწილმა აქეთკენ წარმართა მთელი ყურადღება.

„ივერია“ აქტიურად აშუქებს სამკითხველოს სასარგებლოდ გამართული წარმოდგენების (1893 № 237), აგრეთვე წარმოდგენების ხელშემწყობთა (ერთ-ერთი ასეთი ხელშემწყობი ყოფილა გაიანე შერვაშიძე

(ივერია, 1895, № 256) შესახებ ინფორმაციებს. გარდა იმისა, რომ წარმოდგენები ქართულად იმართებოდა, წარმოდგენის შემდეგ საღამო ქართული ლექსების კითხვით გრძელდებოდა, რაც ბლომად შეკრებილ საზოგადოებას სენტიმენტებს უღვივებდა და უძლიერებდა. წარმოდგენები ხშირ შემთხვევაში საქველმოქმედო ხასიათს ატარებდა: ეხმარებოდნენ ღარიბ მოსწავლეებს, სკოლისა თუ სამკითხველოს დაარსებას უწევდნენ შემწეობას, აგრეთვე წყალდიდობით დაზარალებულებს, ანუ თეატრი მრავალმხრივ ეწეოდა ეროვნულ საქმეს: აჯანსაღებდა დამსწრე საზოგადოების სულს, ეწეოდა ქველმოქმედებას, ადგენდა და აკავშირებდა ქართულ იდენტობას. ასეთი ფაქტები მისაბაძი უნდა გამხდარიყო სრულიად საქართველოსთვის – აი რა იყო „ივერიის“ მიზანი.

მედია რომ საუკეთესო იდეალების განხორციელებას უწყობდა ხელს, ეს დასტურდება „ივერიის“ თითქმის ყოველი ფურცლიდან. აი, კიდევ ერთი ფაქტი. 1895 წელს კერძო პირის თ. გოგიტიძის მონდომებით დაბა გუდაუთში დაუარსებიათ სამკითხველო (ივერია, 1894, № 265), რომელიც ასევე, შემდგომ მხარდაჭერას და თანადგომას საჭიროებდა. „ივერიის“ მონოდებას მატერიალური დახმარების თაობაზე სათანადო გამოსმაურება მოჰყვა. გაზეთი გვაცნობს (ივერია, 1896, № 81) იმ პირთა სახელებს (მათ შესახებ სრულყოფილი ინფორმაცია დაინტერესებულ მკითხველს შეუძლია იხილოს ო. ჭურღულიას დასახელებულ ნაშრომებში), რომლებმაც დახმარება გაუწიეს სამკითხველოს. დიდია მათი დამსახურება განათლებისათვის ხელშეწყობის თვალსაზრისით. ნათელია, რომ ივერიამ შექმნა მკითხველი ერთობა, რომელიც საზოგადო საქმეს უწევს გულშემატკივრობას.

საზოგადო კეთილ საქმეს ყოველთვის გამოუჩნდებოდა ხელის შემშლელი გარემოებებიც. ერთ-ერთ ასეთ ფაქტზეა საუბარი კორესპონდენციაში „წერილი სოხუმიდან“ (ავტორი ხელს აწერს აბუ-კინოს¹ ფსევდონიმით). მარიამ დავითის ასულ შერვაშიძეს გადაუწყვეტია სოხუმში წარმოდგენის გამართვა თბილისის დედათა სასწავლებლის სასარგებლოდ. დიდი წარმატებით ჩაუვლია წარმოდგენას და შემოსული თანხა მთლიანად გადაუციათ დედათა სასწავლებლისთვის. მაგრამ, სანამ ეს კეთილი საქმე განხორციელდებოდა, ბევრი ხელისშემშლელი გამოუჩნდა, რომლებსაც ათასნაირი ჭორები გაუფრცველებიათ, აფიშები ჩამოუგლეჯიათ და წარმოდგენაზე დასწრების სურვილს უკარგავდნენ ხალხს. თუმცა ხელისშემშლელებს მიზნისთვის ვერ მიუღწევიათ. აქაური ქართველობა, დიდი თუ პატარა, სიხარულით დასწრებია წარმოდგენას და თავისი თანაგრძნობა გამოუჩენია სცენის მოყვარულთა მიმართ. საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ხალხი მიხვდა სწავლა-განათლებისათვის

¹ აბუ-კინო // კონსტანტინე მაჭავარიანი (იხ. Churgulia, 1974: 132).

ხელშეწყობის აუცილებლობას.

საზოგადო საქმისადმი გულგრილ დამოკიდებულებაზეა საუბარი სოხუმისადმი მიძღვნილ კორესპონდენციაში:

„ქართველობა საზოგადო საქმეს გულგრილად ვეკიდებით, ეს ამითაც ნათლად მტკიცდება: აგერ ათი წელიწადია, რაც ჩვენ ქართული წირვა-ლოცვა არ გაგვიგონია, ასე გასინჯეთ. აღდგომასაც არ გვესმის ტკბილს სამშობლოს ენაზედ სახარების კითხვა! რაც პატიოსანმა მღ. ტ. სახოკიამ განისვენა, მას შემდეგ არა ვღირსებევართ მშობლიურს წირვალოცვას, თითქოს პატიოსან მოძღვარს წირვა ლოცვა თან სამარეში ჩაეტანოსო!“ (ივერია, 1897, № 239).

ქართველთა უმოქმედობის შედეგად არის მიჩნეული ქართველებით დასახლებულ სოხუმში ნინოების დღესასწაულზე წირვა-ლოცვის მშობლიურ ენაზე აღვლენის უფლების არქონა. აქვე აღნიშნულია, რომ ყაზანის ორიოდ ქართველისთვის ქართულად შეუსრულებია წირვა-ლოცვა მღ. ბ. ხელაიას, ამ დროს „ჩვენ, სოხუმელებს... გვძინავს საღათას ძილით“, – წერს გულისტკივილით კორესპონდენტი (ივერია, 1898, №48).

საზოგადო გულგრილობის ფაქტებს სამაგალითო ცხოვრების ამსახველ ეპიზოდებს უპირისპირებს „ივერია“, რათა მისაბაძი გახდეს სხვათათვის საზოგადო საქმისთვის თავგამოდებული ადამიანების ღვაწლი. საყურადღებოა ამ თვალსაზრისითქრისტიანობის აღმადგენელი საზოგადოების სკოლების ინსპექტორის, არქიმანდრიტ ამბროსის¹ (საუბარია არქიმანდრიტ ამბროსი კავკასიძეზე)², მოღვაწეობა (ივერია, 1890, № 91, № 103, № 114), რომელიც აფხაზეთის სკოლების დათვალიერებისას ხალხში ქრისტიანულ მოძღვრება-ქადაგებას ეწეოდა და არიგებდა მათ სწავლა-განათლების აუცილებლობის შესახებ. ასევე, ქრისტიანულ მოძღვრება-ქადაგებას ეწეოდა დეკანოზი დავით მაჭავარიანი სამურზაყანოსა და აბჟუვის (კოდორის განყოფილება) საეკლესიო სამრევლო სკოლების დათვალიერებისას (ივერია, 1894, № 253). აღსანიშნავია, აგრეთვე, ოჩამჩირის ბლალოჩინ მამა იოანე კერესელიძის საქმიანობა

¹ არქიმანდრიტი ამბროსი კავკასიძე მთავრობას 1890 წლის 1 მარტს დაუნიშნავს ქრისტიანობის აღმადგენელი საზოგადოების სკოლების ინსპექტორად და მისიონერად გურიის, აფხაზეთის, სამურზაყანოს, სვანეთის და ახალციხის მაზრაში (იხ. ივერია, 1890 № 114).

² არქიმანდრიტ ამბროსი კავკასიძისადმი მიძღვნილი წერილები უკანასკნელ დრომდე ამბროსი ხელაიასადმი მიძღვნილად იყო მიჩნეული (ბიბლიოგრაფია 1963: 83). „ივერიის“ 1890 წლის 90-ე და 103-ე ნომრების პუბლიკაციაში არ გვხვდება არქიმანდრიტ ამბროსის გვარი. გვარი მითითებულია 1890 წლის 114-ე ნომერში. ამ გარემოებას ყურადღება მიექცია ნ. პაპუაშვილმა და შეცდომით ამბროსი ხელაიასადმი მიძღვნილად მიჩნეული კორესპონდენციების არქიმანდრიტ ამბროსი კავკასიძისადმი კუთვნილების აზრი გამოთქვა (Papuashvili, 2005: 83.). ამ აზრს იზიარებს ჯ. გამახარიაც (გამახარია, 2006: 18-19). თუმცა ნ. ნაჭყებიას ზემოთ დასახელებულ მონოგრაფიაში, რომელიც 2006 წელს არის გამოქვეყნებული, ისევ ამბროსი ხელაიასადმი მიძღვნილ პუბლიკაციად არის მიჩნეული (Nachkebia, 2006: 105). შესაძლოა მისთვის არ იყო ცნობილი სამეცნიერო ლიტერატურაში უკვე არსებული არგუმენტირებული შეხედულება.

(ოჩამჩირის ბლალოჩინად უმსახურია 1882 წლიდან), რომელსაც ღირსეული სამსახურისთვის დიდი სიბო და სიყვარული დაუმსახურებია ოჩამჩირის მოსახლეობაში (ივერია, 1898, № 200). იგი, როგორც არასანდო და გარუსების პოლიტიკისთვის ხელის შემშლელი პირი (ასეა დახასიათებული სოხუმის ეპისკოპოს არსენის მიერ ქუთაისის გუბერნიის ჟანდარმთა უფროსთანსაიდუმლო მიმოწერაში. მიმოწერა შეეხებოდასოხუმის ოლქში შექმნილი „ქართული პარტიის“ წარმომადგენლების, მათ შორის მამა კერესელიძის, საქმიანობას) ქუთაისში გადაუყვანიათ (Gamakharia, 2006: 382-383). ქართული მოქალაქეობრიობის დამწერგავი მამა კერესელიძისთვის ოჩამჩირის მოსახლეობას სიყვარულის და პატივისცემის ნიშნად გამოსათხოვარი სადილიც კი გაუმართავს. მისი გაცილებისშემდეგ, აქ ბლალოჩინად დაუნიშნავთ მამა დიმიტრი მარლანია. აფხაზეთიდან კორესპონდენტ ნ. ჯანაშიას დახასიათებით, „მამა დიმიტრი მარლანია წარმომადგენელია იმ ახალგაზრდა აფხაზეთა ჯგუფისა, რომელნიც სულითა და გულით მონადინებულნი არიანარ მოისპოს ძველებური კავშირი აფხაზეთა და ქართველთა შორის“ (ივერია, 1898, № 218).

თავიანთი საქმიანობით და საზოგადო კეთილდღეობაზე ზრუნვით დიდი სიყვარული და პატივისცემა დაუმსახურებია თითოეულ მათგანს ხალხში. კეთილი ნაყოფი გამოუღია მათ ქადაგება-მოძღვრებას მრევლში. აქ გამოყოფდი არქიმანდრიტ ამბროსი კავკასიის ქადაგება-მოძღვრებას სოფ. ლიხინის ეკლესიაში, რომელიც გამოქვეყნებულია „ივერიაში“ „ბ.ხ.“¹ ფსევდონიმით. აღნიშნული ქადაგება-მოძღვრების შედეგი მნიშვნელოვანია იდენტობის საზოგადოებრივი პერცეფციების კვლევისათვის. კორესპონდენტის ავტორი, მამა ბესარიონ ხელაია, ხაზს უსვამს არქიმანდრიტ ამბროსი კავკასიის მჭევრმეტყველებას. ამ ნიჭის წყალობით მისმა ქადაგებამ ხალხის გულებამდე მიაღწია და დიდი გავლენა მოახდინა მათზე:

„შემდგომად ასეთის სწავლა-მოძღვრებისა აუხსნა ხალხს შვილების სწავლების სარგებლობა და უთხრა, რომ თქვენს საზოგადოებაშიაც სკოლა გამართეთო. ისე დაბეჯითებით ლაპარაკობდა მამა არქიმანდრიტი და ყოველივე ნათქვამი თვისი ისე ჩაანვეთა ხალხს ყურში, რომ დიდის სიამოვნებით მიიღო საზოგადოებამ ეს წინადადება და იქვე ეკლესიაში განაცხადეს სურვილი სკოლის გამართისა... ასეთ მამამობრივმა დარიგებამ და შემწეობის აღმოჩენამ და დახმარებამ ძალიან ასიამოვნა ხალხი, თითქოს გული მოუღობო ყველას და თბილი სხივი ჩაუფინა“ (ივერია, 1890, № 114).

ამ ეპიზოდით თვალსაჩინოა არქიმანდრიტ ამბროსი კავკასიის ქადაგება-მოძღვრების როლი საზოგადოების სულიერი გაჯანსაღების კუთხ-

¹ დღეისათვის სამეცნიერო ლიტერატურაში კორესპონდენტის ავტორად მიჩნეულია მამა ამბროსი (ერისკაცობაში ბესარიონად წოდებული) ხელაია (Papuashvili, 2005: 18-19).

ით, ეს იყო მოწოდება განათლების ამაღლებისათვის ზრუნვაზე ისევ და ისევ მათივე შვილების კეთილდღეობისათვის. ბოლოს მამა ბესარიონ ხელაია დასძენს:

„ღმერთმა ინებოს, რომ ამისთანა კაცები ხშირად დაჰხედავდნენ ხოლმე ჩვენს მივიწყებულს მხარეს და ათასში ერთხელ მაინც გაგვაგონებდნენ კაცობრიულსა და კეთილს სიტყვა-პასუხსა“ (ივერია, 1890, № 114).

საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ ბექდური მედია დიდად უწყობს ხელს ეროვნული გრძნობების გამძაფრებას და ერთობის შეკავშირებას. ბექდურიმედიაძღვეს ძირითად ბიძგს საერთო ეროვნული მასშტაბის მკითხველთა საზოგადოების ჩამოყალიბებას. ამიტომაც იყო, რომ რუსეთის მთავრობა საგანგებოდ ზღუდავდა ქართული ჟურნალ-გაზეთების გავრცელებას. კორესპონდენცია ოჩამჩირიდან (ავტორი მა ვორეე) სწორედ ამ საკითხზე ახდენს აქცენტირებას. ახალ-მოდის ამორდიზმი¹ გავრცელებულა ამ მხარეში, რომლის მიმდევრებიც გაიძახოდნენ თურმე „ოჩამჩირელმა ქართველებმა არ გაჰბედოთ ქართულად ლაპარაკი, არც ქართული წაიკითხოთ“. ინტერნაციონალურ სამკითხველოს დასაარსებლად შემდგარ ყრილობაზე ერთ ქართველს უკითხავს, თუ რამდენი ქართული ჟურნალ-გაზეთის გამომწერის უფლება ჰქონდა. ბატონს უპასუხია (ჩვენი დაბის სახელს და დიდებას უწოდებს ავტორი ვისაც კითხვით მიმართეს ყრილობაზე): „ერთს გაზეთს გამოგინერთ, მხოლოდ ამაში, რაც მე გიჩვენოთ თქვენ ის წაიკითხეთო“ (ივერია, 1898, № 231).

ნაციონალური გრძნობა ნათლად ჩანს ქართულად წირვა-ლოცვის აკრძალვის შესახებ გამოქვეყნებულ კორესპონდენციებში. მაგალითად, გადაღმელის (ა. ჯუღელი)² წერილი სოხუმიდან იუწყება, რომ აღდგომის დღესასწაულზე სახარება წაუკითხავთ ბერძნულად, სლავურად, ლათინურად, ქართველებს ლოცვა ქართულად ვერ მოუსმენიათ და გულნატკენნი გამოსულან ტაძრიდან. მით უფრო საკვირველია მაშინ, როცა მცხოვრებთა ორი მესამედი ქართველები არიან. აქაურ ქართველებს განუზრახავთ ახალი ეკლესიის აგება, სადაც მხოლოდ ქართულად იქნება ლოცვა (ივერია, 1895, № 75). სოხუმის ოლქის სოფ. ფშანის მოსახლეობისთვის, სადაც მხოლოდ ქართველები ცხოვრობენ, ადგილობრივ მღვდელს დ. ხუციშვილს წირვა-ლოცვა სლავიანურ ენაზე შეუსრულებია მიუხედავად სინოდის 1898 წლის 3 სექტემბრის გადაწყვეტილებისა – იმ სოფლებში სადაც მოსახლეობას ქართველები შეადგენენ წირვა-ლოცვა ქართულად უნდა სრულდებოდეს (ივერია, 1899, № 69).

¹ „ახალ ამორდიას“ უწოდებდნენ ვ. მაჭავარიანს, რომელმაც რუსული ასოებით შეადგინა აფხაზური ენის სახელმძღვანელო. ინსპექტორ იზმაილოვის განკარგულებით აფხაზეთის სკოლებში აფხაზური ენის სწავლება შემოიღეს, საამისოდ ვ. მაჭავარიანის სახელმძღვანელო იქნა გამოყენებული.

² ერთ-ერთ კორესპონდენციაში თვითონვე ამჟღავნებს თავის ვინაობას. იხ. „ივერია“ 1895, №128.

დაბა გუდავათის მაგალითზე ასეთი სურათია წარმოდგენილი. 1896 წლამდე, ვინაიდან დაბის მცხოვრებთა უმრავლესობას ქართველები შეადგენდნენ, წირვა-ლოცვა ქართულად სრულდებოდა, მაგრამ 1896 წლიდან ვითარება შეცვლილა: ქართულად აუკრძალიათ, არა მარტო ეკლესიაში წირვა-ლოცვა, არამედ შინ, მიცვალებულზე წესის აგებაც და ბავშვის მონათვლაც (ივერია, 1905, № 121).

აფხაზეთის მცხოვრებლებს ქართულ ენაზე წირვა-ლოცვის და სკოლებში დედაენის სწავლების ნებართვის თაობაზე არაერთგზის მიუმართავთ თხოვნით მთავრობისთვის. თუმცა ყოფილან ისეთებიც, რომლებიც უქადაგებდნენ ხალხს, საჭირო არ არის თქვენმა შვილებმა ქართული ენა იცოდნენო (ივერია, 1895, № 218).

„სოფლის მწერლები ზოგან გაჯიუტდნენ: ქართული რად გინდათ, ჩვენ ხომ მუდამ რუსულად ვნერთ „რაპორტებსაო“. ჩვენ ვერ გამოგვიყენებია ქართული ენა და ჩვენი მომავალი თაობა რაში გამოიყენებსო“ (ავტორი ოქმ-ელი ვანო,¹ ივერია, 1896 №17).

არაერთხელ მიუღიათ უარი წირვა-ლოცვის ქართულად აღვლენის ნებართვაზე. ერთ-ერთი უარი სოხუმის საზოგადოებას მოსვლია ნინოობის დღესასწაულზე (ივერია, 1898 №17). ქუთაისის გუბერნიის უანდარმთა უფროსისა და ეპისკოპოს არსენის მიმონერიდან ირკვევა, რომ ნინოობის დღესასწაულზე ქართულად წირვის აღვლენაზე უარი ეპისკოპოს არსენს ქართული მოქალაქობრიობის დანერგვის შიშით განუცხადებია, რაც დასტურდება მისივე სიტყვებიდან „ქართველების მოძრაობა დიდათ აბრკოლებს აფხაზების გარუსებისა და გადაგვარების საქმეს“ (Gamakharia, 2006: 148). მაგრამ, როგორც ჩანს, არაერთგზის მიმართვას შედეგი გამოუღია და წლის ბოლოსთვის (1898 წ.) უკვე გაზეთი სასიხარულო ინფორმაციას აწვდის თავის მკითხველებს – სოხუმის ოლქის მცხოვრებლებმა მიიღეს სამშობლო ენაზე წირვა-ლოცვის მოსმენის ნებართვა.

„... შეჭველია, ზნეობრივის მხრივ დიდს და თვალ-საჩინო ნაყოფს გამოიღებს ეს განკარგულება.

... დროა აქაურმა ქართველობამ გამოიღვიძოს, გარდა თავისის პირად საქმეებისა, საზოგადო საქმესაც ერთად, თანხმობით მოჰკიდოს ხელი, გულგრილობა, ზარმაცობა საზოგადო საქმეში ან მაინც მოიშოროს თავიდან და დანარჩენ ქართველთ აჩვენოს, რომ ისიც ქართველია გულით, საქმით და არა უაზრო სიტყვით“! (ავტორი ჰამუთ-ბეი,² ივერია, 1898 № 273).

¹ ოქ-მელი ვანო – ივანე გეგია. (იხ. Gegia, 2011: 166).

² ჰამუთ-ბეი – ამ ფსევდონიმით ივერიაში კორესპონდენციებს აქვეყნებდა ნიკოლოზ ჯანაშია. 1891 წელს მუშაობას იწყებს სოხუმის მთიელთა სკოლაში მასწავლებლად, მაგრამ მალევე დასწამეს „გაქართველების“ პოლიტიკის მიმდევრობა და გადაიყვანეს გურიაში (Sakhokia, 1984: 212-215).

ადვილი არ აღმოჩნდა მშობლიური ენის ამოშლა ხალხის ცნობიერებიდან. ამიტომაც რუსულმა ადმინისტრაციამ აფხაზეთში ქართული ენის განდევნის სხვადასხვა ხერხს მიმართა. მთავრობის მიერ მიზნის მიღწევის ერთ-ერთ გზად მიჩნეულ იქნა აფხაზური კადრების რუსულ სასწავლებლებში მომზადება. ახალი ამბავის რუბრიკა ამ თვალსაზრისით გადადგმულ ნაბიჯებს აქცევს ყურადღებას. რუბრიკაში აღნიშნულია, რომ მთავრობას მიუღია გადაწყვეტილება ხელი შეუწყონ აფხაზეთის ზნეობრივ და ეკონომიკურ დაწინაურებას. განუზრახავთ, დაეხმარონ აფხაზებს სასოფლო მეურნეობის და ბაღოსნობის შესწავლაში (ივერია, 1894, № 149). სინამდვილეში როგორც კორესპონდენციიდან ჩანს, გაძლიერებული მისიონერული საქმიანობა ჰქონიათ განზრახული რუსული ენის გასავრცელებლად. შედეგი ფრიად სავალალო აღმოჩნდა იმ ახალგაზრდებისთვის, რომლებიც სტავროპოლის გიმნაზიაში გაუგზავნია განათლების მისაღებად რუსეთის მთავრობას:

„... ეს სასურველ ნაყოფს არ იძლევა, რადგანაც თავიანთს ენას სრულიად ივიწყებენ, ჰშორდებიან ხასიათით თავიანთ მოძმეებს და, თუ სამშობლოში დაბრუნება მოუხდათ, დიდის ტანჯვა-წვალებით უნდა შეავსოს ეს სიმახინჯე“ (ივერია, 1900 № 223).

მისიონერული საქმიანობის გაგრძელებას წარმოადგენდა რუსი მღვდლების დანიშვნა აფხაზეთში. ერთ-ერთი რუსი მღვდელი „ჩერნომორსკი ვესტნიკის“ ცნობით, მეგობრულად არ მიუღიათ აფხაზეთში: *„მკვიდრნი მცხოვრებნი, აბხაზები, თამამად ითქმის, მოხარულნი არიან, რომ ახალი მწყემსი-რუსი გაუმნესეს. სასურველია, აფხაზების სოფლებში ამისთანა ნასწავლი მწყემსები იყოს, წერა-კითხვის უცოდინარ ქართველების მაგიერ, რომლებიც წირვა-ლოცვას ქართულად აფხაზთათვის გაუგებარ ენაზედ ასრულებენ“...*

ნარკვევის ავტორი აღშფოთებული პასუხობს: მხოლოდ გონებადახშულ ადამიანს შეუძლია თქვას აფხაზი ქართული წირვა-ლოცვას ვერ იგებს და სლავიანურს იგებსო. ილია ერთმნიშვნელოვნად აღნიშნავს, რომ გაზ. „ჩერ. ვესტ“-ის მიზანია, „უარჰყოს საქართველოს ისტორია და ქართველ-აბხაზთა სულიერი და ეროვნული ერთობა წარსულში. სრულიად ბრმა და ყრუ, ხსოვნასა და წარმოდგენას მოკლებული უნდა იყოს ის კაცი, რომელიც არ გაიხსენებს რა დიდი ღვანლი მიუძღვის ქართველ სამღვდლოებას კავკასიონის მთების კიდეებზედ დასახლებულ თემთა მოქცევა მოქრისტიანებაში“ (ივერია, 1903, № 175).

ზემოთ ვნახეთ, თუ როგორ დევნიდა რუსეთის მთავრობა ქართულ ენას როგორც უცხო და გაუგებარს აფხაზეთის მცხოვრებთათვის, ასევე ვნახეთ, როგორ კრძალავდა ქართული ჟურნალ-გაზეთების გავრცელებას აფხაზეთში, ქვემოთ ვნახავთ, თუ როგორ საგანგებოდ ზრუნავდა აფხაზეთში ქართული კვალი გამქრალიყო ქართული ისტო-

რიული ძეგლების განადგურებით. შედეგმაც არ დააყოვნა და გაჩნდნენ „ახალი დროის ამორდიები“, რომელთა აქტიური ქმედებით მივიღეთ ის, რომ სოხუმში ქართული ენა იმდენად აუთვალწუნებიათ, სათაკილოდ მიაჩნდათ ქართულად ლაპარაკი, ძნელად თუ იპოვიდით ქართულად მოსაუბრე ოჯახს. წერილი სოხუმიდან (ავტორი კოლო // კალანდაძე ნესტორ)¹ სწორედ ამ აღმაშფოთებელ ვითარებას შეეხება:

„სამწუხარო სურათი გეხატებათ ნინ, როდესაც ქართულს ოჯახში ქართველი ბავშვები უცხო ენაზე გაძლევენ პასუხს ქართულს კითხვაზე და თან ისეთის თვალებით უცქერიან დედას, ან მამას, რომ თითქოს უსაყვედურებენ, რატომ ჩვენც არ გვასწავლეთ ჩვენი დედა-ენაო. მაგრამ ახლა დედა ენაზე ლაპარაკი გაუნათლებლობის ნიშნად აქვს ყველას მიჩნეული...“

დიალ! ამ ნაირმა შეხედულებამ და სხვა უკუღმართმა ვითარებამ ლამის სულ გააქროს ქართული ენა და თან წაიღოს ქართული ოჯახები, თუ რომ ღონისძიება რამ არ იქმნა მიღებული“ (ივერია, 1904, № 292).

ასეთ ვითარებაში ქართული იდენტობის გადარჩენისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ქართულ სკოლას, ეკლესიას და თეატრს. ეს კარგად გაუცნობიერებია სოხუმელ ქართველებს და როგორც წერილი იუწყება, „ზეციურ მანანასავით ელის ქართულს წარმოდგენებს, რომლებიც ეგრე იშვიათი შეიქმნა სოხუმში ალაგის უქონლობის გამო.“

ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა სათანადო მოგონება განსაკუთრებულ ადგილს იკავებს ივერიაში, ვინაიდან ყველა ცნობიერი ერის მოვალეობაა ქვეყნისათვის გამორჩეული შვილების ღვაწლის პატივისცემით მოხსენიება და მათი ღირსეულად მოგონება. 1894 წლის 128-ე ნომერი გვანჯდის ინფორმაციას სოხუმის ერთ-ერთ ტაძარში ქართველი მწერლის ეგნატე ნინოშვილის სულის მოსახსენიებელი საორმოცო პანაშვიდის გადახდის შესახებ. ინფორმაცია საყურადღებოა იმ თვალსაზრისითაც, რომ პანაშვიდი ქართულად გადაუხდია დეკანოზ მაჭავარიანს (დავით მაჭავარიანს – ქ. მ.). ამ ფაქტით დიდად ნასიამოვნები დარჩენილა საზოგადოება – ერთხელ მაინც გველირსა ქართულის გაგონება ქართველებს აქაურ ეკლესიაშიო (ივერია, 1894 № 128).

ეს ეუბოდი მრავალმხრივ საინტერესოა. როგორც აღვნიშნე, საზოგადო მოღვაწეების სამაგალითო ცხოვრების მოგონება, ერთი მხრივ, ეროვნული ერთობის გააქტიურება-გამთლიანებას უწყობს ხელს; მეორე მხრივ, ზემოთ ხსენებული პანაშვიდის ქართულად გადახდას რეაქციის მძვინვარების ხანაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ეროვნული იდენტობის შენარჩუნების თვალსაზრისით. სწორედ ქართულად პანაშ-

¹ კოლო – ნესტორ კალანდაძე. იხ. ფსევდონიმების ლექსიკონი. ელექტრონული ვერსია.

ვიდის აღვლენამ გააღვივა, როგორც ვნახეთ, ეროვნული სენტიმენტები. ამით აღფრთოვანებული კორესპონდენტიც ხომ სიხარულით აღნიშნავს „საზოგადოება დიდად ნასიამოვნები დარჩა.“

ასევე საინტერესოა რაფიელ ერისთავის სახელზე ბლალორჩინ იოანე ჩხენკელის მიერ გადახდილი პარაკლისის შესახებ გამოქვეყნებული ინფორმაცია, რომელიც კეთილ შედეგზე აქცენტირებით იქცევს ყურადღებას. სამაგალითო ცხოვრების რეპრეზენტაციამ კარგი ნაყოფი გამოიღო „სამურზაყანოში, სადაც იშვიათად თუ მოიპოვება საერთო გულ-შემატკივარი ადამიანი, იჩინა თავი საზოგადოებაში საერთო სურვილმა, რომ მიეკედლონ თავიანთ მოძმეთ ყოველ თვალსაჩინო საქმეში. ხალხი იმდენი შეგროვდა, რომ ტევა არ იყო“ (ივერია, 1895 № 249).

„ივერია“ ასევე ხშირად აშუქებდა სარწმუნოების მხრივ აფხაზეთში არსებულ ვითარებას. გამაჰმადიანებული აფხაზების გაქრისტიანებაში დიდი წვლილი მიუძღვით სასულიერო პირებს, დიდ ქადაგებასა და მოძღვრებას ეწეოდნენ მათ მოსაქცევად. იმერეთის მთავარეპისკოპოს გაბრიელს თავის მღვდელმთავრობაში 18 ათასზე მეტი აფხაზი მოუნათლავს. მაგრამ მონათვლაზე მათი მობრუნება იმდენად რთული არ ყოფილა, რამდენადაც მათი ჭეშმარიტი გაქრისტიანება. ამისთვის შემდგომი მუშაობა და კარგი მასწავლებლები იყო საჭირო, რათა ისინი კეთილ კვალზე დამდგარიყვნენ. კორესპონდენციაში აფხაზთა გაქრისტიანების შემაფერხებელ გარემოებაზეც არის საუბარი: გავრცელებულა ინფორმაცია, რომ შემოდგომაზე (საუბარია 1889 წ. შემოდგომაზე – ქ. მ.) ყველა სრულწლოვანი, ქრისტიანი აფხაზი უნდა გაეწვიათ ჯარში, მაჰმადიანი აფხაზები კი თავისუფლდებოდნენ სამხედრო ბეგარისგან. ამ ინფორმაციას არეულობა გამოუწვევია ახალმონათლულ აფხაზებში და ისევ მაჰმადიანობაზე მოქცევა მოუთხოვიათ (ივერია, 1889, № 95).

აღნიშნული თვალსაზრისით, როგორც ჩანს, განსაკუთრებულ წნეხს განიცდიდა სამურზაყანო. მთავრობა სარწმუნოებას აქ ვითარების სამართავად იყენებდა. ამჯერად საუბარია სამხედრო ბეგარის ფულის სახით გადახდის თაობაზე. მთავრობის გადანყვეტილებით, მაჰმადიან-აფხაზებს ჯარში გასვლის ნაცვლად ფული უნდა გადაეხადათ. სამხედრო ბეგარის საკითხში გაუგებრობას ინვევდა სიტყვა „ქრისტიანი-აფხაზები“. სოხუმის ოლქის ერთ ნაწილს წარმოადგენს სამურზაყანო. გაუგებარი დარჩა სამურზაყანოელები „ქრისტიან-აფხაზებად“ ითვლებოდნენ თუ მეგრელებად. ნამდვილად-კი მეგრელები, მამასადამე, ქართველები და ისეთივე ქრისტიანები არიან, როგორც მათი თანამოძმე მეგრელები. მხოლოდ გაკვირვებას იწვევდა ის გარემოება, რომ როცა საქმე სწავლა-განათლებას შეეხებოდა სამურზაყანოში, სამურზაყანოელები აფხაზები იყვნენ და სწავლა-განათლება სამურზაყანოში იმავე წესსა და რიგს უნდა დაქვემდებარებოდა, როგორსაც აფხაზეთში. მაგრამ, როცა სამხ-

ედრო სამსახურის ფულით გადახდაზე მიდგა საქმე, სამურზაყანოელები ქრისტიანები, მეგრელები არიან და არა აფხაზეთიო (ივერია, 1890 №134).

მართალია, მთავრობამ შეცვალა ეს გადაწყვეტილება და ფულადი სამხედრო ბეგარა იქნა მთლიანად აფხაზეთში შემოღებული, მაგრამ ამ ფაქტმა დიდი გავლენა მოახდინა ხალხზე – უარს ამბობდნენ გაქრისტიანებაზე და ახლად მონათლული ქრისტიანების გარკვეული ნაწილი კვლავ მაჰმადის სჯულზე მოექცა (ივერია, 1890 № 91).

ჯარში განვევის ახალი წესი ძალაში დარჩა გასაბჭოებამდე. იგი უკვე აღარ იყო ხელისშემშლელი ფაქტორი მართლმადიდებლობისათვის, მაგრამ გახდა საფუძველი ქართველების დიდი ნაწილის გააფხაზებისა. სამხედრო ბეგარისათვის თავის არიდების მიზნით, ბევრი ქართველი ნებაყოფლობით აფხაზად ეწერებოდა. რუსები თვალს ხუჭავდნენ სამხედრო ვალდებულთა რაოდენობის ხელოვნურ შემცირებაზე; მათთვის გაცილებით მნიშვნელოვანი იყო ქართული გავლენის შესუსტება (Gamakharia, 2005: 566) აფხაზეთში. ამის შედეგად გვხვდება დღეს ერთი და იგივე გვარ-სახელის მქონე ქართველებიც და აფხაზებიც (აფსუები) (Lortqifanidze, 2012: 60).

რელიგიური თვალსაზრისით სავალალო მდგომარეობას ასახავს წერილი „მდგომარეობა მართლმადიდებლობისა საქართველოს საეგზარქოსოში“. ამ სათაურით დაბეჭდილა ჟურნალ „Церковный Ведомост“¹-ში უნმიდესი სინოდის ობერპროკურორის (საუბარია კონსტანტინ პობედონოსცევზე¹ – ქ. მ.). 1894 და 1895 წლების ანგარიშიდან საქართველოს ეპარქიებში მართლ-მადიდებელთა სარწმუნოებრივი მდგომარეობის შესახებ ცნობები. საქართველოს ოთხ ეპარქიაში – ქართლ-კახეთის, იმერეთის, გურია-სამეგრელოს და სოხუმის ეპარქიაში „სცხოვრობენ სხვა-და-სხვა ხალხოსნობის ერნი: რუსები, ქართველები, ოსები, მეგრელები, აბხაზები, ფშავლები, ხევსურები, თუშები და სხვა-და-სხვა წვრილმანნი ერნი...“ (კურსივი ჩემია – ქ. მ.). შემდგომ მოცემულია თითოეული მათგანის სარწმუნოებრივ-ზნეობრივი დახასიათება. წარმოვადგენ ჩემი მიზნებიდან გამომდინარე აფხაზებთან მიმართებაში მოცემულ ცნობებს:

„აბხაზები და მეგრელები. სარწმუნოებას ძალიან გულ-ცივად ეპყრობიან და არც ერთმა მათგანმა პირველ-დანყებითი ჭეშმარიტებანიც სარწმუნოებისა არ იცის, ეკკლესიებში იშვიათად დადიან, აღსარებისა და ზიარების მოვალეობას გულ-მოდგინედ არ ასრულებენ... ამის გარდა აბხაზებს არეული აქვთ მაჰმადის და წარმართთა სწავლა სარწმუნოებაში, თაყვანის-ცემა მუხის ხეებისა, მათ მიმართ მსხვერპლის შეწირვა... მართლ-მადიდებელნი აფხაზნი ქორწინებასაც ძალიან სუბუქად ექცევიან. ქალწულთა ქალთა ყმანვილის კაცებისაგან გატაცებას და მასთან

¹ კონსტანტინ პობედონოსცევს სინოდის ობერ-პროკურორის თანამდებობა დაიკავა 1880 წელს (მწყემსი, 1889 № 11: 2).

უკანონოდ ცხოვრებას, ხშირად ახლო ნათესავეებთანაც-კი, აფხაზთა შორის შეადგენს მკვიდრს ჩვეულებასა. ველურის და უზნეო ჩვევათაგან აფხაზთა შორის უნდა ჩაითვალოს სისხლის ძიება და ცხენის ქურდობა, რომელიც დანაშაულად არ მიაჩნიათ, ეს ჩვეულება ვაჟკაცობად აქვთ მიჩნეული, სისხლის ძიება საღმთო ვალად.“

ამ მრავალმხრივ შემაშფოთებელი ვითარების ხსნის გზად დასახელებულია სამრევლო სკოლების გახსნა. მაგრამ ყოვლად უსამღვდელოესის მოხსენებიდან თვალსაჩინო ყოფილა, რომ სამღვდელოება, სასულიერო წოდება ამ საქმისთვის ძალიან მოუმზადებელი იყო – ერთი მხრივ, გაუნათლებლები იყვნენ, მეორე მხრივ, ნივთიერი თვალსაზრისით არ იყვნენ უზრუნველყოფილი. რადგანაც სამღვდელოება ასე მოუმზადებელი იყო სამოძღვროდ ტაძრებსა თუ სკოლებში, სწავლა-განათლების აღსადგენად, მომავალ სამღვდელოთა განსავითარებლად, საჭიროა გაიხსნას სასულიერო სასწავლებლები (ივერია, 1898, № 225).

გარდა იმისა, რომ ეს ცნობები ასახავს რელიგიურ ვითარებას, პირდაპირ იძლევა მინიშნებას, თუ როგორ შეიძლება განვითარდეს შემდგომში მოვლენები. ანგარიშებში აშკარად ვლინდება რუსეთის დიდმპყრობელური პოლიტიკის მიზნები, რაც ჩანს ქართული რეგიონალური იდენტობების – იმერლების, მეგრელების, აფხაზების, ოსების, ფშავლების, თუშების სხვადასხვა ხალხოსნობის (ხალხოსნობა გამოყენებულია წარმომავლობის ფარდ ტერმინად – ქ. მ.) ერებად დასახელებაში.

სათანადო ყურადღება მიექცა „ივერიაში“ ისტორიული ძეგლების შესწავლას. თ. ჟორდანიას წერილში „მოქვის (აფხაზეთი) ეკლესიის ომოფორი ისტორიული წარწერებით“, თვალსაჩინოდაა წარმოჩენილი თუ როგორ საგანგებოდ ზრუნავდა რუსეთის მთავრობა ქართული კვალის გაქრობას აფხაზეთში. მოქვის დიდებული ტაძარი, რომელიც აღუშენებია აფხაზეთ-საქართველოს მეფე ლევანს 957 წლის ახლო დროებში, 1865 წ. უკანასკნელ აფხაზთა მთავრის დროს განუახლებიათ, „ანუ, უკეთ რომ ვსთქვათ, გააფუჭეს ეს ტაძარი; ფერად-ფერადი მარმარილოსაგან გაკეთებული მისი იატაკი სრულიად შეიმუხრა; ძვირფასი მარმარილოს სვეტები დაამსხვრიეს, ხოლო ფასდაუდებელი მოზაიკით (სოფიოს კენჭით) მხატვრობა მისი საუკუნოდ გაჰქრა... უჩინო იქმნენ აგრეთვე ქართულნი წარწერანი. ამ უკანასკნელმა გარემოებამ ქართულის მოძულე მეცნიერთა (უკეთ რომ ვსთქვათ უმეცართა) წრეს საბაბი მისცა ბუკი ნაღარით გამოეცხადებინათ, ვითომ მოქვის ტაძარი ქართული ხელოვნება არ იყოს, ვითომ აფხაზეთში ქართული კულტურის გავლენა არ ყოფილიყო. ამისთანა გვამნი ქართულ წარწერას თუ სადმე მოახელებდნენ, ჰპლიდნენ, რყვნიდნენ და კედლებზე ჯლაზნიდნენ ბერძნულ წარწერათა“...

ავტორი იძლევა ინფორმაციას სამეგრელოში მიმოფანტული მოქვის

ტაძრის სინმინდეების შესახებ იმის დასტურად რომ მოქვე და მთელს აფხაზეთში ქართული კულტურა ყოფილა გავრცელებული და ქართული ენა გამეფებული. 1890 წელს ავტორს გულდაგულ დათვალიერებისას აღმოუჩენია სამრეკლოდან ჩამოქცეული ქვის ნატეხი ასომთავრული წარწერით, რომელიც იუნყებოდა სამრეკლოს აშენებას მოქველი მთავარეპისკოპოსის გრიგოლ მაგძინძეს მიერ, წარწერა პალეოგრაფიული ნიშნებით XV ს. დასასრულს განეკუთვნება. სამეგრელოს ტაძრებში თვითონ ავტორს უნახავს მოქვის ტაძრის კუთვნილი ხატები და ჯვრები ქართული წარწერებით. მარტვილში აღმოჩნდა 1300 წ. დაწერილ-დახატული ქართული სახარება მოქვის კუთვნილი, აგრეთვე სხვა ნიგნებიც დავითნი, გულანი და სხვა. ეს ყველაფერი დასტურია იმისა, რომ მოქვე და მთლიანად აფხაზეთში ქართული კულტურა ყოფილა გავრცელებული და ქართული ენა გამეფებული. აქვე აქვეყნებს ილორის ტაძრის კუთვნილი სინმიდის, ომოფორის შესახებ ინფორმაციას და მასზე მოთავსებულ ასომთავრულ წარწერებს (ივერია, 1902 № 92).

ამგვარი პუბლიკაციების გამოქვეყნება აუცილებლობით იყო განპირობებული. ავტორი თ. ჟორდანიას აქტიურად აგრძელებდა „ქართული პარტიის“ წარმომადგენლების საქმეს. ამჯერად ქართული კულტურის მონაპოვრების რეპრეზენტაციით კულტურული კავშირის უწყვეტობას ადასტურებდა აფხაზეთში. ამით ამსხვრევდა უცხო იდენტობის მიზნებს და ხელს უწყობდა მოსახლეობის გაერთიანებას ქართული კულტურის გარშემო, მაშინ როდესაც ამ უკანასკნელს გარედან ემუქრებოდა საფრთხე.

აღსანიშნავია, რომ ჯერ რუსეთ-ოსმალეთის ომის, შემდგომ რუსული მმართველობის შედეგად გარდასხვაფერების საშიშროების წინაშე დადგა აფხაზეთის კულტურა, ისტორია, ტრადიცია, ზნე-ჩვეულებები. ამ ყველაფრის შენარჩუნებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ივერიაში აფხაზეთზე ეთნოგრაფიული წერილების სერიის პუბლიკაციას პ. გიორგიძის (პეტრე ჭარაია) ავტორობით. გაზეთი აფხაზეთის კულტურის, ისტორიის, ტრადიციის, ზნე-ჩვეულებების შესახებ მკითხველისათვის ცნობების მიწოდებით ააქტიურებდა ისტორიულ ხსოვნას და ხელს უწყობდა იდენტობის შენარჩუნებას.

პ. ჭარაიას ეთნოგრაფიული წერილების სერია – აფხაზები და აფხაზნი – რვა კარისაგან შედგება, ყოველ კარში მრავალი ცალკე თემა და საკითხია განხილული. მათ შორის აღსანიშნავია: ყოფა-ცხოვრება, ხასიათი, მჭევრმეტყველება, სისხლის ძიება, ქურდობა, ქალის მდგომარეობა და როლი ოჯახსა თუ საზოგადოებაში, სარწმუნოება, პატრიოტიზმი, სტუმარ-მასპინძლობა, ქორწინება, მიცვალებულის დატირება, ხალხური პოეზია და სხვ.

165-ე ნომერში იწყება აღნიშნული სერიის გამოქვეყნება. პირველ

თავში გამოკვეთილია ეთნოგრაფიის, როგორც მეცნიერების მნიშვნელობა საკუთარი ვინაობის შესასწავლად. მითითებულია, რომ:

„სხვა-და-სხვაგვარს ცოდნასა და მეცნიერებათა შორის ნაკლების ყურადღების ღირსი არ არის ის რთული მეცნიერება, რომელიც კაცს თავისთავს გააცნობს, თავისთავს ასწავლის: დღევანდელს ყოფას თვალნინ დაუყენებს, წარსულს ცხოვრებაში ჩახედებს, შეატყობინებს, რა ხორცისა და სულისაა, რა ენა აქვს, ანუ რა ზნე და ჩვეულება კერძოდ ერთს თუ იმის ნათესავთა კრებულს“.

წერილი საინტერესოა გამოყენებული ტერმინოლოგიის კუთხითაც. ავტორი აფხაზური ერთობის აღსანიშნავად იყენებს ხან ტერმინ „ტომს“, ხან „ერს“, ხან „აფხაზთა ტომის ერს“. ჩანს, ასე უნდა გავიგოთ მისი ნათქვამი: აფხაზური ეთნიკურობის (ანუ წარმომავლობის) ერთობა (ხალხი). ავტორის მითითებით, შავ ზღვას, კავკასიონის ქედსა და სამურზაყანოს შორის მდებარე ტერიტორიას ეწოდება აფხაზეთი, რომელიც დასახლებული იყო „აფხაზთა ტომის ერთთა“ (Chkhartishvili, Mania, 2011: 426-428).

წერილში აღნიშნულია, რომ აფხაზებს ვაჟკაცობის უმთავრეს ნიშნად ქურდობა მიაჩნდათ: ქურდობა „ყველას მოხუცებულებიდან პატარამდის, ქალიდამ კაცამდის ძვალსა და რბილში აქვს და მაღალწოდებას ხომპროფესიად გადაუქცევია. დრო და გარემოება იცვლება, თაობა თაობას მოსდევს, მაგრამ ქურდობა ისევ ერთსა და იმავე დონეზე დგას აფხაზეთში“ (ივერია, 1888 № 165).

მეორე ჩვეულება, რომელიც აფხაზეთში ყოფილა გავრცელებული არის სისხლის აღება. მათ მიაჩნდათ, რომ „სისხლის ძიება ღვთაებრივი და წმინდა მოვალეობაა ადამიანისა, იმისი გადაუხდელობა, კაცს საუკუნოდ სირცხვილეულ ჰყოფს დედამინაზე. ამ აზრზეა ყველა, ქალი და კაცი, დიდი და პატარა“.

ამ აშკარად უარყოფითი მახასიათებლების დაფიქსირების პარალელურად ავტორი წარმოაჩენს აფხაზთა დადებით მხარესაც. იგი აფხაზს ქვეყნის სიყვარულით გულანთებულს გვიხატავს. მათთვის დამახასიათებელი ყოფილა „სამშობლოს ქება და ლოცვა: „აფსნზე“ უკეთესი ალაგი დუნიაზე არ არის; ღმერთო აფსნს ნუ დაკარგავ“-ო, ეს მუდამ ენაზე ადგია, ჭირშიაც და ლხინშიაც“, – მიუთითებს ავტორი. საინტერესოა, სქოლიოში ჩატანილი ტერმინ „აფსნის“ მისეული განმარტებაც: „თავის სამშობლო ქვეყანას აფხაზები უწოდებენ: აფსნ. სიტყვა შესდგება, ჩემის აზრით, შემდეგ სიტყვათაგან: აფსუა – აფხაზიდან – დედა; აფსუ ან აფსნ – აფხაზის დედა სამშობლო, აფხაზეთი“ (ივერია, 1888, № 167).

ფართო მსჯელობაა გაშლილი „ივერიაში“ ტერმინოლოგიური თვალსაზრისით. ნაციონალური იდენტობის უმნიშვნელოვანეს მახასიათებელს წარმოადგენს თვითდასახელება. სწორედ თვითდასახელების მეშვეობით ხდება იდენტობის ტერიტორიული მოცემულობის განსაზღვრა.

ეთნოსიმბოლისტური პარადიგმის ერთ-ერთი ფუძემდებელი ინგლისელი მკვლევარი ე. სმითი თვითდასახელებას იდენტობის აუცილებელ ნიშნად ასახელებს „ნაციას განვსაზღვრავ, როგორც ადამიანთა თვითდასახელების მქონე ერთობას, რომელსაც უკავია სამშობლო მიწა და რომელსაც აქვს საერთო მითები და საზიარო ისტორია, საერთო საჯარო კულტურა, ერთიანი ეკონომიკა და ყველა წევრისთვის საერთო უფლებამოვალეობანი.“¹

საყურადღებო პუბლიკაციებს ვხვდებით იდენტობის თვითდასახელების შესწავლის თვალსაზრისით. ამ მხრივ გამორჩეულია აფხაზი რაყდენ გორდულაძის პუბლიკაცია, რომელშიც ფართო მსჯელობაა გამართული ქართულ საისტორიო მწერლობაში გეოგრაფიულ და ეთნოგრაფიულ (ეროვნულ, – „ნაციონალურ“) სახელწოდებათა არეკ-დარევის შესახებ. რ. გორდულაძის აზრით, გეოგრაფიული სახელწოდებისაგან მომდინარეობს კუთხეების სახელწოდება. აფხაზეთის ისტორიული მნიშვნელობის მოხმობით ავტორი ცდილობს გაფანტოს რუსულ თუ ქართულ მწერლობაში დამკვიდრებული არასამართლიანი დასკვნა – აფხაზები სხვა ტომის ხალხი არისო.

„შეცდომა ამ მწერლებისა ადვილი ასახსნელია: ისინი ყოველთვის ეტაკებიან ენას, ისტორიას-კი ამ საუკეთესო ლამპარს ტომ-ნათესაობისას ყურადღებას არ აქცევენ. აფხაზეთი არის სახელი ქვეყნის, მიწის... იმიტომ კი არ დარქმევია ამ ქვეყანას აფხაზეთი, რომ ვითომ ერთი ტომის ხალხი – აფხაზები დასახლებულიყო აქ. ვინც უნდა დასახლებულ იყო აქ, აფხაზი დაერქმეოდა მხოლოდ იმისთვის, რომ აფხაზეთში სცხოვრებდა. „აფხაზი“ ტომად არ არსებობს, იყვნენ და არიან მხოლოდ აფხაზეთში მცხოვრებლები. VII ს-დან მოყოლებული გარეშე მტერთაგან შევიწროებული ქართლ-კახეთის ქართველობა „გარბოდა დასავლეთ საქართველოში – აფხაზეთში და აქ დაერქვათ აფხაზები იმისთვის, რომ ის კუთხე სადაც ისინი დასახლდნენ, აფხაზეთი იყო“.

ავტორი იმის დასტურად, რომ აფხაზეთი გეოგრაფიული სახელწოდებაა მოიხმობს ზეპირ გადმოცემებს. გადმოცემის მიხედვით სიტყვა აფხაზეთი წარმოდგება სიტყვებიდან „აქ ხაზიაო“. როდესაც „ურჯულოებს“ შეუწუხებიათ საქრისტიანო აფხაზეთი, მეფეს ასეთი ხერხისთვის მიუმართავს. როცა დაუმარცხებია „ურჯულოები“ წამოუყვანია დამარცხებულები და მათ თვალწინ გაუვლია „ხაზი“ აფხაზეთის საზღვარსა და დამარცხებულების სამფლობელოს შუა (ივერია, 1898 № 241, 242).

საინტერესოა ტერმინოლოგიური თვალსაზრისით, სოფლებისა თუ დაბების სახელწოდებების შესახებ მსჯელობები. კორესპონდენციებიდან ირკვევა, რომ ქართულ-აფხაზური სახელწოდებების გვერდით ჩნდება

¹ ე. სმითის თვალსაზრისს ვიმოწმებ მ. ჩხარტიშვილის თარგმანიდან (Smiti, 2004: 36).

ოსმალური და რუსული სახელწოდებები. სოფელ ლიხნის სახელწოდების განმარტება ასეთნაირადაა წარმოდგენილი. სოფელ ლიხნი, ძველად „სოუქსუდ“¹ ნოდებული, დ. გუდაუთიდან სამი ვერსით ყოფილა დაშორებული (ივერია, 1897 №194). სახელწოდება ლიხნი² სოფელს დარქმევია-რუსეთთან შეერთების შემდგომ, მანამდე სამი ასოთი გამოითქმოდა ამ სოფლის სახელი ლ-ხ-ნ, რაც აფხ. აღმორჩეულს ნიშნავდა (Alishbaia, 1901, №267). ილიკო ვერმიცანაშვილის (ნიკოლოზ ჯანაშია) კორესპონდენციის ნაწილში წარმოდგენილია სახელწოდება გუდაუთას განმარტება.

„აღმოსავლეთით ჩვენს დაბას ჩამოუდის პატარა მდინარე გუდოუ (აფხაზ. დიდგულა), რომლისგანაც მიიღო თავისი სახელწოდება გუდაუთამ... დასავლეთით აგრეთვე რწყავს დ. გუდაუთს გუდოუზე უფრო პატარა მდინარე „აძლაგარაძ“ (ნისქვილის წყალი)“ (ივერია, 1897, № 188).

სახელწოდება ოჩამჩირის ოსმალურ წარმომავლობაზე მიუთითებს კ. გვასალია. იგი აღნიშნავს, რომ ოჩამჩირე ოსმალური სიტყვაა და ნიშნავს ადგილს, სადაც ბზა ხარობს (ჩემჩირ – ბზა). ამ ადგილებში, როგორც ჩანს, ბზა ადრე ხარობდა ამიტომაც აქედან მიიღო სახელწოდება (ივერია, 1899, № 189).

საინტერესოა სახელწოდება მიხაილოვკას წარმომავლობაც. 1879 წლამდე ამ სოფელში აფხაზებს უცხოვრიათ და სახელად „გუმა“ რქმევია, მაგრამ 1879 წლიდან სახელი გამოუცვლიათ, რადგან მთავრის ნიკოლოზ მიხეილის ძის ნებართვით აქ ტრაპეზუნტელი ბერძნები დასახლებულან (ივერია, 1901, №41).

„ივერია“ ინტენსიურად აშუქებს არჩევნების თემას. დეპუტატების იქნება ეს თუ ხმოსნების და მოურავის არჩევნების საკითხი აქტუალურია გაზეთის ფურცლებზე. ქალაქის წარმატება არჩეული დეპუტატების საქმიანობაზე იყო დამოკიდებული, რომლებიც, როგორც ჩანს, არ ასრულებდნენ თავიანთ მოვალეობას. შედეგად ქალაქსაც არ ეტყობოდა წარმატება. შესაბამისად, კორესპონდენციებში სკეპტიკური დამოკიდებულება შეინიშნება დეპუტატების არჩევნების მიმართ (ივერია, 1894, № 37, № 262).

ვითარების გამოსწორების ერთ-ერთი გზა იყო თვითმმართველობის შემოღება სოხუმში, რომელიც დიდად შეუწყობდა ხელს ქალაქის წარმატებას. ამიტომაც არის, რომ სიხარულით იტყობინება ს. ჯუღელი „სევ-ლი“-ს³ ფსევდონიმით აფხაზეთში თვითმმართველობის შემოღების შესახებ „სოხუმი ამიერიდან თვითვე შეიქმნება თავისის თავის მმართვე-

¹ სოუქ-სუ – ოსმალური სახელიცა ჰქვია ლიხნს – სოუქ-სუ ე.ი. ცივი წყარო. მართლაც გარშემო მრავალს ალაგას ამოჩუხჩუხებს ცივი, ბროლივით ანკარა წყაროები, საამო არის სასამელად (იხ. Sakhokia, 1903).

² სახელი ლიხნი ქართულ სიტყვა ლხინიდან დაერქვა, რადგან საუკეთესო სალხინო და დროს გასატარებელ ადგილად ითვლებოდა (იხ. Sakhokia, 1903).

³ სევ-ლი – ს. ჯუღელი. იხ. ფსევდონიმების ლექსიკონი. ელექტრონული ვერსია.

ელ-მომვლელად, თვითვე დაიცავს თავის ინტერესებს და უფრო თავისუფლად უფრო ხელ-შეუშლელად დაიკმაყოფილებს თავის მოთხოვნილებას“. მხოლოდ ამ თავისუფლება-წარმატებისათვის აუცილებელი იყო გონივრული და შეგნებული გამოყენება. ავტორი ამ წარმატების მაგალითად ასახელებს ჩატარებულ არჩევნებს, რომელშიაც 25 ხმოსანში 19 ქართველი აურჩევიათ. ახლა მთავარი იყო ამ არჩეულ პირებს პირნათლად შეესრულებინა თავიანთი მოვალეობა (ივერია, 1896 № 44). შემდგომში ყურადღებით ადევნებს თვალს ქალაქის ხმოსანთა არჩევნების თემას (ივერია, 1899 № 43), ქვეყნდება სოხუმის არჩეულ ხმოსანთა სიაც, რომელთა შორის კვლავაც ჭარბობენ ქართველები – 26 ქართველი ხმოსანი აურჩევია ამომრჩეველს (ივერია, 1899 № 53). ახლა ამ ხმოსნებზე იყო დამოკიდებული თუ ვის აირჩევდნენ მოურავად. მათ უნდა გაემართლებინათ სოხუმელების იმედი და მოურავად აერჩიათ ქალაქის ავ-კარგზე გულშემატკივარი, შესაბამისი ცოდნა-გამოცდილების მქონე, ადგილობრივ გარემოებათა მცოდნე და ქვეყნის მოყვარული პირი. არჩევნები 1899 წლის 17 მაისს ჩატარდა. კენჭს იყრიდნენ სამსახურიდან გადამდგარი ადგილობრივი მემამულე ლ. ბერენსი და ავ. ბარკალაია. გაიმარჯვა ავ. ბარკალაიამ, მაგრამ ხმოსანთა და მცხოვრებთა მიერ არჩევნებით გამოთქმული უკმაყოფილების გამო უარი თქვა თანამდებობაზე (ივერია, 1899 № 112). ჩატარდა ხელახალი არჩევნები. ამჯერად ქალაქის მოურავის კანდიდატად დასახელებულ იქნა ალ. სარაჯიშვილი (ივერია, 1899, №113). არჩევნებში გაიმარჯვა ალ. სარაჯიშვილმა (ივერია, 1899, №139), მაგრამ მიუხედავად გამარჯვებისა, ქუთაისის გუბერნატორმა (თ. კ. გერშელმანმა – ქ. მ.) ლ. ბერენსი დაამტკიცა ქალაქის მოურავის თანამდებობაზე (ივერია, 1899, №151, №157). შემდგომ უკვე იმპერიის მოხელე ლ. ბერენსის თვითნებობის შესახებ გვანვდის გაზეთი ინფორმაციას. როგორც ჩანს არჩევნებით უკმაყოფილო ლ. ბერენსმა სასმელი წყლის მიწოდება შეუწყვიტა ქალაქს (1899 №174). გამოქვეყნდა სოხუმის ქალაქის საბჭოს სხდომის ამსახველი ინფორმაციები, სადაც ნათლად ჩანს მოურავ ლ. ბერენსის არაკეთილსინდისიერი დამოკიდებულება ქალაქის საჭიროებისადმი. მის უდიერ დამოკიდებულებას წინააღმდეგობას უწევდნენ ქალაქის გულშემატკივარი ხმოსნები (ივერია, 1899, № 186, 1899 № 237). გაზეთი გასაქანს არ აძლევდა რუსეთის ერთგულ მოხელეებს მათი უღირსი საქციელის მხილებით.

ამდენად, ზემოთ განხილულ მრავალრიცხოვან მასალაზე დაკვირვებით ვლინდება, რომ ქართულ-აფხაზური ინტელიგენცია ილია ჭავჭავაძის წინამძღოლობით აქტიურ პროპაგანდას ეწეოდა ბეჭდური მედიის, ამ შემთხვევაში „ივერიის“ ფურცლებიდან, თავიანთი იდეების განსახორციელებლად. გაზეთი ახდენდა საერთო დარაზმულობას იდენტობის, ტერიტორიის დასაცავად თეორიული თუ კონკრეტული ხასიათის პუბ-

ლიკაციებით. ასევე საგანგებოდ ზრუნავდა სწავლა-განათლების ამალ-
ლებაზე, ამ მიზნით ხელს უწყობდა სამრევლო სკოლებისა და სამკითხ-
ველოების გახსნისკენ მიმართულ ყველა წამოწყებას. განსაკუთრებულ
ყურადღებას აქცევდა იდენტობის უმნიშვნელოვანესი მახასიათებლის
მშობლიური ენის დაცვის საკითხს, დედაენაზე სწავლების და წირვა-
ლოცვის აღვლენის უფლებას. ყურადღების მიღმა არ დარჩენილა ქარ-
თული წარმოდგენების და ქართული ლექსების კითხვის როლზე საუ-
ბრები ხალხის სულიერი გაჯანსაღებისათვის; ქართული კულტურის
ძეგლების რეპრეზენტაციით კი ცდილობდა საერთო ქართული კულტუ-
რის ისტორიული არსებობის დადასტურებას აფხაზეთში. მიუხედავად
დევენა-შევიწროებისა, ქართული სამღვდელოება ინტენსიურ მისიონერულ
მოღვაწეობას ეწეოდა ქრისტიანული სარწმუნოების და სწავლა-განა-
თლების ქადაგების თვალსაზრისით აფხაზეთში.

აღნიშნული აქტივობებით „ივერია“ და მისი გუნდი ცდილობდა აფ-
ხაზეთის დანარჩენ საქართველოსთან ერთიანობის სენტიმენტების გა-
ძლიერება-განმტკიცებას და მძლავრი ქართული ერთობის შექმნას.

ლიტერატურა:

1. Bibiluri, 2007 – Bibiluri T. Afkhazetis problemebi da qartuli presa (1877-1900-iani tslebis gazetebis “Droebisa” da “Iveriis” mikhedvit). Agmashenebeli, 2, Tbilisi, 2007.
2. Bibliografya, 1941 – Bibliografya russkoy periodiki Gruzii. Chast pervaya (1828-1920), Tbilisi, 1941.
3. Bibliografia, 1963 – Qartuli gazetebis analitikuri bibliografia. III, nakv. I, Tbilisi, 1963.
4. Bibliografia, 1965 – Qartuli gazetebis analitikuri bibliografia, t. IV. Tbilisi, 1965.
5. Chkhartishvili, Mania, 2011 – Chkhartishvili M., Mania Q. Qartvelta nacionaluri konsolidaciis procesis asakhva bechdur mediashi. Iveria da misi mkitkhveli Saqartvelo. I. Tbilisi: Universali, 2011.
6. Chkhartishvili, Mania, 2013-2014 – Chkhartishvili M., Mania Q. „Osmalos Saqartvelo“ Iveriis reprezentaciit. Qartuli tskarotmcodneoba. XV-XVI. Tbilisi: Universali.
7. Chkhartishvili, 2010 – Chkhartishvili C. Afkhazetis teatraluri ckhovreba XIX saukunis 80-90-iani tslebshi da istoriuli mekhsiereba. Akhali da uakhlesi istoriis sakitkhebi, 1 (7). Tbilisi: Universali, 2010.
8. Churgulia, 1974 – Churgulia O. Narkvevebi qartul-afkhazuri kulturul-literaturuli urtiertobis istoriidan, Tsigni II. Sokhumi: Alashara, 1974.
9. Churgulia, 1983 – Churgulia O. Narkvevebi qartul-afkhazuri kulturul-liter-

- aturuli urtiertobis istoriidan. Tsigni I. Sokhumi: Alashara.
10. Churgulia, 1999 – Churgulia O. XIX s-is meore nakhevrის qartuli inteligencia da afkhazeti. Shromebi. Saqartvelos literaturatmcodneobis akademia. №2, 1999.
 11. Churgulia, 2000 – Churgulia O. Ilia Chavchavadze da afkhazeti. Macne, afkhazetის regionalur mecnier ebata akademia (Humanitarul mecnier ebata seria), №1, 2000.
 12. Churgulia, 2013 – Churgulia O. Ilia Chavchavadze da gazeti “Iveria” Afkhazetის shesakheb. Istoriuli memkvidreoba, №7, Tbilisi, 2013.
 13. Dzidzaria, 1962 – Dzidzaria A. XIX saukunis qartveli mogvatseebi afkhazetის shesakheb. Mnatobi, №7, 1962.
 14. Gamakharia, 2005 – Gamakharia J. Afkhazeti da martlmadidebloba (I s. – 1921 ts.), Tbilisi, 2005.
 15. Gamakharia, 2006 – Gamakharia J., Tsminda agmsarebeli ambrosi (Khelaia) da Afkhazeti. Krebuli sheadgina, gamokvleva da komentarebi daurto J. Gamakhariam, Tbilisi, 2006.
 16. Gegia, 2011 – Ivane Gegia. Gazafkhulis molodinshi, Tbilisi, 2011.
 17. Nachkebia, 2006 – Nachkebia N., Afkhazetის problematika XIX saukunis qartul presashi, Tbilisi, 2006.
 18. Papuashvili, 2005 – Papuashvili N. Ambrosi (khelaia) rusetის saeklesio politikის shesakheb afkhazetში statiის gamo “Khma Sokhumidan”. Gamosacemad moamzada, targmna, gamokvleva da shenishvnebi daurto Nugzar Papuashvilma, Tbilisi, 2005.
 19. Sakhokia, 1903 – Sakhokia T. Afkhazeti. Sokhumidan Gagramde. Cnobis furceli. № 2349.
 20. Sakhokia, 1984 – Sakhokia T. Chveni saukunis adamianebi. Redaqcia, shenishvnebi da pirta sakhelebi daurto Solomon Khucishvilma. Tbilisi: Sabchota saqartvelo, 1894.
 21. Smiti, 2004 – Smiti E.D. Nacionalizmi - Teoria, ideologia, istoria. Targmani inglisuridan Mariam Chkhartishvilisa, Tbilisi, 2004.
 22. Smiti, 2008 – Smiti E.D. Nacionaluri identoba. Targmna Lela Pataridzem, Tbilisi: Logospresi, 2008.
 23. Vardosanidze, 2009 – Vardosanidze S., Sruliad saqartvelos katolikos-patriarqi, utsmidესი da unetaresი ambrosი (1921-1927 ts.). Tbilisi, Natlismcemeli.

Ketevan Mania

ABKHAZIA AND GEORGIAN IDENTITY ACCORDING TO *IVERIA* PUBLICATIONS

*Presented by D. Gulia Institute of History, Language and Culture
at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences*

Summary

In the second part of the XX century Georgian identity came across a big danger. Russian authorities expressed their imperialistic purposes in a wide range towards Georgia; they threatened to destroy Georgian identity. Ilia's triad – Country, language, Religion had to be subordinated under Russian authorities. As the key marker of identity is a territorial characteristics, because of that colonialism was harshly directed towards splitting territories of Georgia. Russia was naming inhabitants of different historical parts of Georgia as representatives of various lineages, making foundation for internal contradiction; furthermore, government hampered Georgian settlements in emptied Apkhazeti after Russian-Turkey war and specially intended to settle Russians in here. Second key marker, which was intended to be subordinated under their own purposes – was a language. Russia considered Georgia was a part of its Sovereignty. The confirmation of it is a statement of Russian authorities – It can't be two languages in one country and oppression of Georgian language had started from the high schools, courts, churches. Government tried to erase any kind of Georgian tracks from Georgian historical monuments. They supported to establish Russian oriented intelligence in order to create anti-Georgian environment. It was a hard time in point of view of religion during Russian authority. In this political situation Georgian public figures united under leadership of Ilia Chavchavadze for fighting common sorrow.

It is widely accepted, that printing media supported creation of cultural identity and establishment of the Readers' community. Because of that, in order to survive Georgian identity Georgian Intelligence conducted active propaganda using printing media. Representatives of Georgian Intelligence started using *Iveria* to fulfill their ideas. The first attention was paid to the issues of Apkhazeti settlement. It equally presented any kind of material concerning to the issue and called every Georgian to do their own efforts in maintaining Georgian lands to Georgians. Presented source, to be discussed (*Iveria*, taking into account) conducted active propaganda for the purpose of supporting teaching processes in Georgian language at parochial schools and for the necessity of opening readers and edu-

cational centers; Even a small effort towards this direction wasn't left without an attention, and heroic affairs were paid special attention. In this way, the newspaper was establishing readers' community, leading them for maintaining their own identity, creating a mood for a fearless battle to defend Georgian language. Abkhaz intelligence community was actively involved in the common Georgian affairs; they actively requested to teach Georgian language at the Georgian schools and to execute liturgy in Georgian. The existence of the community was disturbing for the Russian authorities. They were severely pursuit and oppressed. A lot of them were expatriated from Abkhazeti. Society perceptions are clearly represented by publications, dedicated to Georgian performances. These performances served to wake up and maintain national sentiments together with nation's spiritual recovery. It is newsworthy the interest towards cultural monuments on the papers of *Iveria*. As far as Russian authorities tried to erase Georgian tracks on Georgian historical monuments, Georgian nationalists countered the action by the monuments re-interpretation; this was the way they proved the historical existence of common Georgian culture in Abkhazeti. The publishment of historical-ethnographic letters served the same reason too. The situation was complicated by the autocrat taking into account the religious issues. Next to orthodox Christians and Mohammedans a lot of heathens propagated. In order to solve the problem, Georgian priesthood tried their best; in spite of pursuit and oppress, they intensively continued missionary activities in Abkhazeti.

Iveria and its teams, conducting above mentioned activities, tried to enhance and sustain sentiments of unity of Abkhazeti to other part of Georgian and to create powerful Georgian unity.

ეთნოლოგია
ETHNOLOGY

სალომე ბახია-ოქრუაშვილი

თედო სახოკია და აზხაზთა
ეთნოლოგიური საკითხები

თედო სახოკია ფართო სამეცნიერო წრეებისათვის ცნობილია, როგორც ეთნოლოგი, ფოლკლორისტი, მთარგმნელ-მწერალი, ლექსიკოლოგი, პედაგოგი და საზოგადო მოღვაწე. იგი იმ საზოგადოების წარმომადგენელი იყო, რომელმაც, თავის სამეცნიერო საქმიანობასთან ერთად, ცხოვრება და მოღვაწეობა ეროვნულ-გამათავისუფლებელ მოძრაობას მიუძღვნა. ის მასშტაბური და მრავალფეროვანი საქმიანობა, რომელიც თ. სახოკიამ მთელი თავისი სიცოცხლის მანძილზე ჩაატარა, უკვე დიდი ხანია შეფასებულია ღირსეული მოღვაწეების – ა. ხახანაშვილის (khakhana-shvili, 1897), სოლ. ცაიშვილის (Caishvili, 1948; Caishvili, 1950), ჯ. ბეთანელის (Betaneli, 1967), ა. ახვლედიანის (Akhvlediani, 1968), ს. ცაიშვილის (Caishvili, 1968), ე. ქორიძის (Qoridze, 1968), ა. ცანავას (Caava, 1968), გ. ჩიტაიას (Chitaia, 1940; Chitaia, 1968; Chitaia, 1950; Chitaia, 1956; Chitaia, 1969) და სხვათა მიერ.

თ. სახოკია 1868 წლის 15 მარტს სამეგრელოს სოფ. ხეთაში (მაშინდელ ზუგდიდის მაზრაში) დაიბადა. მამა, ტიმოთე, მღვდელი იყო, ხოლო დედა, ელისაბედი, დეკანოზ დავით კუკავას შვილი ყოფილა. როგორც კეთილშობილი ოჯახის შვილი, დაბადებიდან სამი წლის მანძილზე, ქართული (მეგრული) ჩვეულების თანახმად, თავის „მორდუ“ (მამამძუძე) უთუთია იოსავასა და „ძიძე“ ირინე ლატარიასთან ყოფილა გაძიძავებული. სახოკიების ოჯახი სოხუმში დასახლებულა, ამიტომ, თედო სოხუმის მკვიდრად ითვლებოდა იქ ხანგრძლივი ცხოვრების გამო. მამის სურვილით თედოს ხუთი წლიდან რუსული წერა-კითხვა შეასწავლეს და სოხუმის „მთიელთა სკოლაში“ შეიყვანეს. ეს სკოლა აფხაზი ბავშვებისათვის ყოფილა გახსნილი, სადაც მათ სახელმწიფო ხარჯით ასწავლიდნენ. რუსეთ-თურქეთის ომის დაწყებამ ბავშვებს სწავლაში ხელი შეუშალა. თედო სახოკია მამამის მარტვილის სასულიერო სასწავლებელში გადაუყვანია და მარტვილში ივანე ოდიშარიას სახლში დაუტოვებია საცხოვრებლად. ამავე სახლში ძმებს, ბესარიონ (მოგვიანებით საქართველოს კათოლიკოსს ამბროსის) და გიორგი ხელაშვილებს უცხოვრიათ. ბესარიონ ხელაშვილი, თედო სახოკიას ქართულის პედაგოგი გამხდარა. 1884 წ. მარტვი-

ლის სასულიერო სასწავლებლის დასრულებისთანავე, თედო სახოკიას თბილისის სასულიერო სასწავლებელში გაუგრძელება სწავლა. სწორედ ამ სასწავლებელში ეზიარა იგი ეროვნულ-გამათავისუფლებელ იდეებს. მთელი თავისი შემდგომი ცხოვრების მანძილზე თედო სახოკიას რუსეთის იმპერიის წარმომადგენლების წინააღმდეგ ბრძოლა არ შეწყვეტილა. იგი ხედავდა, რომ კოლონიალური პოლიტიკის წყალობით მის მშობლიურ მიწა-წყალზე, აფხაზეთის სკოლებში სწავლა, ხოლო ეკლესიებში წირვა-ლოცვა მხოლოდ რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა. თედო სახოკიას დაკვირვებით, მეფის რუსეთის მთავარი ამოცანა მკვიდრი მოსახლეობის გარუსება იყო. იგი სემინარიის რეჟიმისადმი უარყოფითი დამოკიდებულების, აკრძალული ლიტერატურის კითხვისა და გავრცელების გამო სემინარიიდან გარიცხეს. თედო სახოკია კვლავ სოხუმში ჩავიდა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში აქტიური მონაწილეობა განაგრძო.

ავტობიოგრაფიული ნაწარმოებიდან კარგად ჩანს, რომ მეფის რუსეთის მიერ ქალაქის მესვეურებად დანიშნულთ, სოხუმში იმპერიული პოლიტიკა გაუმკაცრებიათ. 1890-იან წლებში თედო სახოკიას მონაცემებით სოხუმში 80% ქართველი ცხოვრობდა, „ვაჭრობის ტონის მიმცემნიც“ სწორედ ისინი ყოფილან (Sakhokia, 1969 : 217-292). იმ დროისათვის, რუსეთის მთავრობას „აფხაზეთში უკიდურესად არასასურველ მოსახლეობად ქართველები“ გამოუცხადებია. ტ. ხუნდაძის საარქივო მონაცემებით, „მთავარმართებელი გოლიცინი და ეგზარქოსი ალექსი სინოდის ობერპროკურორს წერდნენ, რომ სოხუმის ეპარქია მისი ჭარბი აფხაზი და რუსი მოსახლეობით სასურველი იქნება გავაცალკევოთ უკიდურესად არასასურველი ქართული გავლენისაგან და იგი ყუბანის მხარეს შევეუერთოთ, სადაც წმინდა რუსულ მართლმადიდებელ მოსახლეობაში ისინი ადვილად გაითქვიფებიანო“... (Khundaze, 1965 : 65).

თედო სახოკია, საზოგადოებრივ ცხოვრებაში აქტიურ მონაწილეობასთან, ზოგჯერ კი ორგანიზატორობასთან ერთად, დიდ დროს უთმობდა განათლებას. თავდაპირველად ის შვეიცარიაში, ჟენევის უნივერსიტეტში საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე სწავლობდა, მაგრამ 1887 წ. შეწყვიტა მამის გარდაცვალების გამო. სოხუმში დაბრუნების შემდეგ თედო სახოკიამ ფრანგულის პედაგოგად დაიწყო მუშაობა. ამავე დროს იგი ჟურნალ-გაზეთებთან („ივერია“, „დროება“, „ცნობის ფურცელი“, „მოამბე“ და სხვ. არაქართულ გაზეთებთანაც) თანამშრომლობდა. ამ თანამშრომლობის შედეგად გაუჩნდა აზრი და სურვილი, ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში ეთნოგრაფიული მასალები შეეკრიბა. პარალელურად ეწეოდა მთარგმნელობით მოღვაწეობასაც. მან ქართულ ენაზე თარგმნა უცხოელი მწერლების, მათ შორის, მარკ ტვენის, ჰანს-ქრისტინანდერსენის, ონორე გაბრიელ მირაბოს, პოლ ბურჟეს, ემილ ზოლას, ჯოვანი ბოკაჩოს, კორნელი ბოროზდინის და სხვ. ნაწარმოები.

თედო სახოკია ეთნოგრაფიული ხასიათის მოგზაურობებმა დაარწმუნა, რომ „გული“ ეთნოლოგიისაკენ მიუწევდა, რომელიც ბოლოს სალიტერატურო მუშაობაში სპეციალობად უნდა გაეხადა“ (Sakhokia, 1969: 228). მართლაც, თედო სახოკიამ ეთნოლოგია, სხვადასხვა დროს, ჯერ სორბონის უნივერსიტეტში, ხოლო შემდეგ 1900 წ. პარიზში, ცნობილ ანთროპოლოგ ბროკას მიერ დაარსებულ ანთროპოლოგიურ უმაღლეს სასწავლებელში შეისწავლა.

გ. ჩიტაია, აფასებდა რა თედო სახოკიას ეთნოგრაფიულ ჩანაწერებს, წერდა: „მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენ ფორმით მგზავრის წერილებთან გვაქვს საქმე, ავტორი შთაბეჭდილებათა გადმოცემის გზით ცოცხალ ეთნოგრაფიულ სინამდვილეს ასახავს და ვრცლად გადმოგვცემს საქართველოს კუთხეების მოსახლეთა სანარმოო გამოცდილებას, შრომით ჩვევებს და კულტურულ ვითარებას“ (Chitaia, 1985 : 4-5). იგი ფაქტებს საკმარისი სისრულით აღწერს, თითქმის ყოველმხრივ და ზუსტად. თ.სახოკია თავის დროისათვის კარგად მომზადებული, გამჭრიახი და გონებამახვილი მკვლევარ-ეთნოლოგია“ (Chitaia, 1969: 9).

თედო სახოკიამ, მოკრძალებული თანხების გამო, მცირე ხნით, 1877-78 წწ., იმოგზაურა აფხაზეთში. ამ მოგზაურობის შედეგად მან საკმაოდ ღირებული და მნიშვნელოვანი ეთნოგრაფიული მასალები დაგვიტოვა იმდროინდელი სოციალური ყოფის, მატერიალური კულტურის, მევენახეობის, მიცვალებულის კულტის, რელიგიური წეს-ჩვეულებების (მცენარეთა თაყვანისცემის, სამჭედლოს ღვთაების), საზოგადოებრივი ურთიერთობის საჭირობოროტო მონაცემების, გაგრის წარსულის, ანწყოსა და მომავლის საკითხებზე.

თედო სახოკიამ აფხაზეტში ეთნოგრაფიული მასალების აღწერილობა, სწორედ, სოციალური საკითხების განხილვით დაიწყო: ამხელს „თავადაზნაურობისა და სამღვდელოების უმსგავსო მოქმედებებს, მოხელეების უკანონო საქციელს და თარეშს“ (Chitaia, 1969 : 15), ცარიზმის რუსიფიკატორულ და კოლონიზატორულ პოლიტიკას. „ქართველმა გლეხებმა უამრავი ენერგია და შრომა დახარჯეს, სოხუმის მიმდებარე დაჭაობებული მიწის გასუფთავება-ამოშრობაში. ჭაობიანი ადგილები საცხოვრებლად და სახნავად როდესაც აქციეს, სწორედ მაშინ, სოხუმის „ბატონ-პატრონმა“ ბერენსმა ისინი იქიდან აჰყარა და გადაასახლა. მათ ადგილზე კი რუსები, გერმანელები, ესტონელები, ბერძნები, სომხები და სხვ. ჩაასახლა. გაჩნდა პეტროპავლოვსკად არსებული რუსთა ახალშენი („რომლებსაც რიგზე გაუმწკრივებიათ ნეხვითა და ტალახით შელესილი ქოხები“ (Sakhokia, 1985 : 385), ასევე ფსირცხასთან (ახალ ათონთან) ბერძენთა ახალშენი (ანაკოფიის ახლოს). მათ თავიანთი ხალხიც არ დაინდეს და ჭაობში რუსებიც ჩაასახლეს. „ახალმოშენეს თავი სადა აქვს, უღრანი ტყე ჰკაფოს, ნიადაგი დაწრიტოს, გააშროს, იგი უმაღლეს კულ-

ტურას ვერაფერს იცნობს. ისიც იმ სიმინდს ჩაჰკირკიტებს, რასაც ადგილობრივები სთესენ და იწვევენ“ (Sakhokia, 1985 : 385). მაგრამ, რუსები ბოლოს მაინც, ციების გამო, არაყს მიეძალნენ, რამაც, აქ ახალშენთა რამდენიმე თაობა შეცვალა. გარდა ამისა, ძალიან მალე, მეგრელები და აფხაზები თურქეთიდან გადმოსახლებულმა სომხებმა ჩაანაცვლეს. სომხებმა, რომლებიც მინაში წლიურ იჯარას დესეტიანაში 25-30 მანეთს იხდიდნენ, თამბაქოს მეურნეობა დანერგეს, რაც მათთვის საკმაოდ ხელსაყრელი აღმოჩნდა. აფხაზეთის ნოყიერმა და დასვენებულმა მინამ მათ კარგი მოსავალი მისცა. ამან კი ამ ადგილებში სომხური მოსახლეობა კიდევ უფრო გაზარდა, იმდროინდელი მონაცემებით 4000-ს გადააჭარბა. კავკასიის რკინიგზის გახსნის შემდეგ კი აფხაზეთში ეთნიკური მრავალფეროვნება დამკვიდრდა.

თედო სახოკია გიორგი შარვაშიძის მამულის შესახებ შემდეგ მასალას გვანვდის: გიორგი დიმიტრის ძე შარვაშიძე ერთადერთი მემამულე გახლავთ აფხაზეთში, რომელსაც კარგა მოზრდილი მამული (6000 დესეტინა სახნავ-სათესი) ჰქონია, და რადგან მკვიდრი მოსახლეობა აფხაზეთიდან იძულებით გაუსახლებიათ, მეგრელი გლეხები მხოლოდ მის მამულში ცხოვრობდნენ. გ. შარვაშიძეს სწორედ მეგრელი, გამოცდილი მეზღვეებისათვის მიუხედავად საკუთარი ბაღ-ვენახი, სადაც ადგილობრივი ვაზის ჯიშების გარდა ევროპული ჯიშებიც ჰქონია გახარებული. თუმცა, იქვე იმასაც აღნიშნავს, რომ მეგრელი ყმა-გლეხობის, მოიჯარეთა მატერიალური კულტურა, არც თუ სახარბიელოდ გამოიყურებოდა. საცხოვრებელი წნული ფაცხები და სამეურნეო ნაგებობები ნახევრად დანგრეული ყოფილა, რადგან მათთვის ცნობილი არ იყო რუსები როდის აყრიდნენ და გააძევებდნენ შარვაშიძის მიწიდან.

თედო სახოკიას ჩანანერებიდან კარგად ჩანს, რომ XIX საუკუნის ბოლოს, აფხაზეთის მთავარს მწარმოებელი გლეხები აღარ ჰყავდა და მხოლოდ დროებით მოიჯარეებს ქირაობდა. იგი იმასაც კარგად ხედავდა, რომ განვითარებულ ქართულ ფეოდალურ მხარეში მთავრის ძალაუფლება შეზღუდული იყო. რაც მთავარია, აფხაზეთის საერისთავოდან ადგილობრივი მოსახლეობის განდევნა დიდი ხნით ადრე დაიწყო. აფხაზები, რომლებიც XIX ს. ბოლოსაც კი ექსტენსიური მესაქონლეობის, ყოფა-ცხოვრების პრიმიტიული წესებით, რწმენა-წარმოდგენების უძველესი ფორმებით ხელმძღვანელობდნენ, თავს არ ანებებდნენ მეკობრეობასაც.

გუდაუთის რაიონში მოგზაურობას თედო სახოკია დაბის აღწერით იწყებს. დაბა გუდაუთა იმ დროისათვის გაზრდილა 172 კომლით. აქედან 365 სული ქართველი, 242 სული რუსი, 133 სული ბერძენი, 132 სული სომეხი, 87 სული აფხაზი, 32 სული ლაზი და სხვ. ცხოვრობდა. დაბაში ფოსტა-ტელეგრაფი, მოსამართლე, ბოქაული, კანცელარია, ორკლასიანი სამრევლო სკოლა, პირველდანიეებითი სამონასტრო სასწავლებელი, მე-

ნავეთა საზოგადოების სააგენტო და ერთი სასტუმროც ყოფილა. გუდაუთა სავაჭრო ცენტრად ქცეულა, სადაც ბაზარზე მრავალფეროვანი საქონელი იყიდებოდა. თედო სახოკია, გულისწყრომას ვერ ფარავდა, რადგან, იმის მაგივრად, რომ ყველა საქმეში მკვიდრ მაცხოვრებლებს ჰქონოდათ უპირატესობა, პირიქით ყოფილა.

სოფ. ლიხნს თედო სახოკია ასე აღგვიწერს: აქა-იქ ვენახთა და ტყეთა შორის ძლივს მოჩანდა აფხაზთა ფაცხები, წნულებით და გვიმრით დახურული. სოფ. ლიხნის შუაგულში აფხაზეთის უკანასკნელი მთავრის მიხეილ შარვაშიძის რეზიდენცია იდგა. სასახლის გარშემო აფხაზურ ფაცხებში მაცხოვრებელთ, მართალია, გვარები მეგრული ჰქონდათ, მაგრამ ყველა აფხაზურ ენაზე ლაპარაკობდა. თედო სახოკია აქვე ცდილობს ახსნას ქართული სიტყვისა და სოფლის ტერმინის „ლიხნის“ ეტიმოლოგია. მისი ვარაუდით, სიტყვა „ლიხინი“ სიტყვა „ლხინისგან“ უნდა წარმომდგარიყო.

საკმაოდ ემოციურად და დაწვრილებით მოგვითხრობს ავტორი აფხაზეთის მსხვილი ფეოდალისა და მიწათმფლობელის მიხეილ შარვაშიძის რუსეთში იძულებით გასახლების შესახებ; 1864 წ. პოლკოვნიკ კონიარის დაპირისპირებაზე მოსახლეობასთან და აფხაზთა აჯანყების შესახებ, რომელთა მეთაურები სასტიკად დასაჯეს. თედო სახოკიას ვარაუდით, აფხაზეთში პოლიტიკური ვითარება ძირფესვიანად შეცვალა 1810 წ. რუსეთის ჯარის სოხუმში დაფუძნებამ.

რაც შეეხება აფხაზთა მატერიალურ ყოფას, თედო სახოკია აღწერს საცხოვრებლის უძველეს ტიპს, რომელიც აფხაზეთში XX საუკუნემდეც შემორჩა. ეს არის მრგვალი ხის წნული, მიწური ნაგებობა, რომელიც საერთოდ დასავლეთ კავკასიაში უნდა ყოფილიყო გავრცელებული. „აფხაზის სახლი წნული ფაცხაა, ისლით ან გვიმრით დახურული, გვიმრითვე გვერდებ შებურული სითბოსთვის, უიატაკო, უსარკმლო, უჭერო... სინათლე ასეთ ფაცხებში ჭუჭრუტანებიდან შედის ან და იმ ორი კარიდან, რომელიც ერთი წინიდან, მეორე კი მის პირდაპირ – უკნიდან აქვს“ (Sakhokia, 1985 : 397-398).

ეთნოგრაფიული მასალიდან ჩანს, რომ აფხაზ მოსახლეს თუ ერთი ფაცხა საცხოვრებლად ანუ საჯალაბოდ ედგა, მეორე სასტუმროდ ჰქონდა ქცეული, რომელსაც ბევრად უფრო კომფორტულად აწყობდა, ვიდრე მის საჯალაბოს. თედო სახოკია აფხაზებს კარგად ახასიათებს და ფიქრობს, რომ აფხაზი „ბუნებით ნიჭიერი, მიხვედრილია“, მაგრამ მათი ნაწილი საკუთარი ცხოვრების გაუმჯობესებაზე, გზების გაყვანაზე ან სწავლა-განათლების მიღებაზე არ ზრუნავს. „აფხაზი ფიზიკურ დაღლას ერიდება და ზედმეტი გასაყიდი სიმინდის მოწვევას გაურბის, ვაჭრობა და სხვისთვის მუშაობაც სირცხვილად მიაჩნიათ, რადგან ბუნებას იგი განებივრებული ჰყავს“, – წერდა თედო სახოკია (Sakhokia, 1985 : 399).

დასავლეთ საქართველოში და, კერძოდ, აფხაზეთში ნოტიო, ნოყიერ ნიადაგზე, თბილი და რბილი ჰავის წყალობით ვაზი მსხვილ და მაღალ მხვიარა ხეებად ძველთაგან იყო გავრცელებული. XIX საუკუნისათვის აფხაზებს, როგორც ჩანს, ნაწილობრივ მაინც, ათვისებული ჰქონდათ მევენახეობა-მელვინეობის ქართული წეს-ჩვეულებები. თედო სახოკია წერდა, რომ აფხაზებს ხეხილისა და ვენახის გაშენება უყვარდათ და ისინი მცნობის დროს ტყეშიც კი, სადაც პანტას ან სხვა რაიმე ხეხილს ნახავდნენ, ამცნობდნენ, ამიტომაც იყო, რომ მშვენიერ შინაურ ხილს, აფხაზეთში უდაბურ ტყეშიც კი შეხვდებოდითო (Sakhokia, 1985: 400).

ზემოთქმულის მიუხედავად, ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ აფხაზებს ვაზი და ღვინო რელიგიურ რწმენა-წარმოდგენებთან არასდროს დაუკავშირებიათ. მელვინეობა-მევენახეობის ღვთაების არსებობის შესახებ ჩანაწერი არასოდეს არავის დაუფიქსირებია. აფხაზებს ხვიარა ვაზის გასახარებლად საკარმიდამოს ნაპირებში, უმეტესად ხურმისა და თხმელის ხეები ჰქონიათ ჩაყრილი. თედო სახოკია თავის „მოგზაურობაში“ ვაზის ჯიშების დასახელებასაც გვანჯდის. ესენია: ამლახუ (ერთხელ აფხაზეთის მთავარს ამილახვრის მამულიდან (ქართლიდან) მოტანილი ვაზი გაუხარებია), კაჭიჭი (შავი), აპაპყვაჯა (შავი), აუასრხვა (ოქროსფერი), აჩქიქ, აჟიჰვატა და სხვ.

მოგზაურობის დროს თედო სახოკია, რაც უფრო შორდებოდა ბარსა და მთისწინეთს და კავკასიის ქედისკენ მიიწეოდა, როგორც ნამდვილი ბელეტრისტი მეტისმეტი სიტყვაკაზმულობით და აღფრთოვანებით აღწერდა ბუნებას, მთის ფერდობებზე გაბნეულ სოფლებში აფხაზეთა საკარმიდამოებსა და ფაცხებს. მთის სოფლებში მისი ყურადღება მეცნიერთა თაყვანისცემასა და „მჭედლობის“ სალოცავს მიუქცევია, რომელთაც მაშინდელ ყოფაშიც კი არ დაუკარგავთ მნიშვნელობა და აფხაზეთა წარმართულ პანთეონში მნიშვნელოვანი ადგილი შეუნარჩუნებიათ, რაც, ბუნებრივია, მაშინდელი საზოგადოებრივი, სასოფლო-სამეურნეო და სოციალური განვითარების დონით იყო განპირობებული.

მასალებიდან კარგად ჩანს, რომ ბუნების, მიწის, სამეურნეო საქმიანობის, მესაქონლეობა-მინათმოქმედების, მონადირეობის, მეფუტკრეობის, სამჭედლოს კულტს – ყველას საკუთარი ღვთაება ედგა სათავეში. ამ ღვთაებათა გულის მოსაგებად და მათი მფარველობის მოსაპოვებლად, აფხაზებს მთა, ტყის პირები, ჭალები და ცალკეული ხეებიც კი „საკულტო ცენტრად“ ჰქონდათ ამორჩეული, დადგენილი და ისინი „ღვთაებებად“ მიაჩნდათ. თედო სახოკიას ვარაუდით, მცენარე ადამიანს სამსახურს უწევდა და აქედან გამომდინარე გასაკვირი არ უნდა ყოფილიყო, რომ იგი ადამიანს თაყვანისცემის საგნად ექცია. თუმცა, მეორე მხრივ, ეს ღმერთი მუდამ მომღიმარი, კეთილი როდი ყოფილა, რადგან მრისხანებასაც აჩვენებდა თავის თაყვანისმცემელს. აფხაზი ცდილობდა

მადლობა გადაეხადა, გული მოეღობო და მისი რისხვა თავიდან აემორე-
ბინა. ამიტომ, ღმერთის გულის მოსაგებად და მოსალბობად საჭირო მსხ-
ვერპლს იღებდა. ხეების ქვეშ ძღვენს, შესანიშნავ ტოვებდა – აქ ნახავდით
თოხის ტარს, თოფის ლულას, სპილენძის ქვაბს, შავ ფულს, ცულის ან
თუნუქის ბრჭყვიალა ნატეხებს და ა. შ. მსხვერპლის გამღები დარწ-
მუნებული იყო, რომ ყოველი ასეთი შეწირული ნივთი მას დაიცავდა.
ასეთ ხეებს მოსამართლის როლიც ჰქონდა მიკუთვნებული. მათ შორი-
ახლო მდგარ მომჩივან-მოპასუხეს სჯეროდა და შიშიც ჰქონდათ, რომ
ხე მტყუან-მართალს გაარჩევდა. დამნაშავედ ცნობილი, თუ ის ასეთი არ
იყო, ფიცს დებდა და უდანაშაულობას ამით ადასტურებდა. აფხაზებს
სჯეროდათ, რომ ხე დამნაშავეს გაასამართლებდა, ავად გახდიდა ან სხვა
რაიმე უბედურებას მოუტანდა.

აფხაზებში გავრცელებული მეორე სალოცავის „შამვის“ ანუ
„მჭედლების ღვთაების“ პატივისცემა, ვარაუდით ამ დარგის სიძველეს
უნდა განეპირობებინა. როგორც ჩანს, XX ს. 20-იან წწ., სრულყოფილ-
ბიანი სამჭედლოები, სადაც შრომის იარაღები მზადდებოდა, დარგის
მოშლის შედეგად მხოლოდ რელიგიურ-საკულტო ნაგებობად იქცა.

საინტერესოა, რომ თედო სახოკიას მიერ აფხაზებში შეკრებილი
მასალების თანახმად, სამჭედლო, როგორც სამეურნეო მნიშვნელობის
ნაგებობა აღარ არსებობდა. მის ადგილზე კი, საკარმიდამო ტერიტო-
რიაზე, ეზოში შესასვლელ ჭიშკართან, სამჭედლოს იმიტაცია იმართე-
ბოდა, ოთხ ბოძზე გადახურულ ნაგებობაში, რომელშიაც გადაჭრილ
ხის კუნძზე მხოლოდ სამი რამ – გრდემლი, ჩაქური და მარწუხი იდო.
XIX ს. ბოლოს თედო სახოკიას მსგავსი სამჭედლოს იმიტაცია ტყეში
დაუფიქსირებია, სადაც ქვისაგან აშენებული, კირის მაგივრად მხოლოდ
უბრალო აყალო მინით შეღესილი უბრალო ქურა ყოფილა დადგმული,
რომელზედაც სიმბოლურად ჩაქური, მარწუხი და გრდემლი იდო. ახალი
წლის წინა დღეს მთელი სოფელი ამ ქურასთან იყრიდა თავს და ზვარაკს
სწირავდა. ლოცვის შემდეგ ზვარაკის გულ-ღვიძლს, შამფურზე აცმულს,
ქურას სწირავდნენ, ხოლო დანარჩენს თავად მიირთმევდნენ. ამ შემ-
თხვევაშიც, მოსახლეობა ქურის იმიტაციას „მოსამართლის“ როლსაც
აკისრებდა, რომლის წინაშე ტყუილის თქმას ვერავინ ბედავდა (Sakhokia,
1985 : 403-404).

ღირებულია თედო სახოკიას ცნობები მიცვალებულის კულტთან და-
კავშირებით. მისი ყურადღება აფხაზთა საკარმიდამოებში „წარმოდგმულ
თითო, ხან რამდენიმე პატარა ხის ფარდულებს“ მიუქცევია, რომელიც
„თვალსაჩინო ადგილას“ დაკრძალული ახლობლების საფლავები ყოფილა.
მისი ვარაუდით, „მოუნათლავი აფხაზი თავის მიცვალებულს შორს არსად
ისტუმრებს, არამედ სახლის ახლოს ეზოში მარხავს“ (Sakhokia, 1985 :
401-402). თუმცა, მიცვალებულის სულის საოხად სახლიდან მოშორებით

სხვა ფარდულს აშენებდნენ, ე. წ. „აბაყას“. იგი ფიცრული ნაგებობა იყო, ყავრით დახურული, შიგნით, სამივე კედელზე განიერი სკამით. „აბაყა“ ეზოში ჩადგმული უკედლებო ფარდულისაგან სიდიდითაც განსხვავდებოდა. გვიან მგზავრს აქ ცეცხლის დანთება, ჩამოჯდომა და ნაბადში გახვეულს ძილიც შეეძლო. მგზავრმა იცოდა, რისთვის იყო ეს ნაგებობა ნაშენი, ამიტომ, წასვლის წინ მიცვალებულის სულს შენდობას უთვლიდა.

თედო სახოკია აფხაზებში მოგზაურობას, ერთი საუკეთესო კუთხის, შავზღვისპირზე მდგარი გაგრის ისტორიითა და აღწერილობით ამთავრებს.

ამრიგად, ის რაც თედო სახოკიამ თავისი მოკლე ეთნოგრაფიული მოგზაურობის პირობებში შექმნა და გააკეთა, საკმაოდ საინტერესო, მნიშვნელოვანი და ღირებული აღმოჩნდა. მიუხედავად დროთა ვითარებისა, მისი ეთნოლოგიური მასალები დღესაც ყურადღებას იპყრობს და მათი ყადრი თანდათან იზრდება. იმდროინდელი აფხაზეთის სოციალური ყოფის, კულტურის, რელიგიის და ა. შ. მასალები, რომელიც საკმაოდ დეტალურადაა აღწერილი, დიდი და დაუღალავი შრომის შედეგია.

როდღონ ქორქია თავის მოგონებაში თედო სახოკიაზე ასე წერდა – „... მონაფეებში მისი სახელი ცხოველ ინტერესს იწვევდა და ხალხისათვის თავდადების გრძნობას აღვიძებდა. ეს გრძნობა კეთილშობილურ გზაზე გვაყენებდა მომავალ თაობას“ (Qorqia, 1969: 59).

თედო სახოკია შესანიშნავი ეთნოლოგი იყო. მისი მგზავრის ჩანაწერები არა მარტო ქართულ, არამედ რუსულ, ფრანგულ, ინგლისურ და იტალიურ ენებზეც იბეჭდებოდა. წერილების კითხვისას, მის მიმართ ნდობა ჩნდება. ამ წერილებში, რომელ საკითხზეც არ უნდა იყოს იგი შექმნილი, ყოველმხრივ სიღრმე და დაკვირვება გამოსჭვივის. ამავე დროს, იგი ამავე ნაწერებში არ მალავს საკუთარ დამოკიდებულებას გარემო მოვლენებთან და საზოგადოების მიმართაც.

თედო სახოკიას მიერ შეკრებილი და გამოქვეყნებული ეთნოგრაფიული მასალის არსებითი ღირსება არის ის, რომ მას ეტყობა კულტურის ელემენტებისა და ეთნოლოგიური მოვლენების მიმართ ცოდნა და დაკვირვებულობა. თედო სახოკია ყველა საკითხზე კონკრეტულობის, ისტორიული უტყუარობის, ამომწურავი სისრულისა და დასკვნების გარკვეულობის გადმოცემით გამოირჩეოდა. იგი რთულ პერიოდში მოღვაწეობდა, ამიტომ, კარგად ესმოდა და ხედავდა პოლიტიკური ვითარება როგორ გავლენას ახდენდა ხალხის ყოფასა და კულტურაზე.

ლიტერატურა:

1. Akhvlediani A. Vydayushchisya pisatel i uchenny Gruzii - k 100 letiyu so dnya rozhdenya T. Sakhokiya. gaz. "Sovetskaya Ajarya", 14. 03.1968.
2. Betaneli J. Grusinskie poslovitsi, gaz. "Vecherniy Tbilisi", 20. 11. 1967.
3. Caishvili Sol. Tedo Sakhokia (80 tslis shesrulebis gamo), gaz. "Literatura da khelovneba", 1948, #10.
4. Caishvili Sol. Tedo Sakhokia (dabadebis 80 da mogvatseobis 60 tslis shesrulebis gamo), gaz. "Sakhalkho ganatleba", 1948, #17.
5. Caishvili S. Tedo Sakhokias "Mogzaurobani" (recenzia), Journ. "Mnatobi", 1950, #12.
6. Caishvili S. Did mogvatseta gzaze. gaz. "Literaturuli saqartvelo", 14. 06. 1968.
7. Canava A. Khalkhis tsinashe valmokhdili, gaz. "Tbilisi", 17. 04.1968.
8. Chitaia G. Masalebi Saqartvelos etnografiisatvis. Tsinasitkvaoba da redaqlia, T. Sakhokias da M. Baliauris shromebisa, 1940, t. III.
9. Chitaia G. Eris tavkacta memkvidre, gaz. "Komunisti", 17. 06.1968.
10. Chitaia G. Sakhokia Tedo, Mogzaurobani Guria, Achara, Samurzakano, Afkhazeti. Tserili redaqtorisagan, Tbilisi, 1950.
11. Chitaia G. Tedo Sakhokia, etnografiuli natserebi. Tserili redaqtorisagan, Tbilisi, 1956.
12. Chitaia G. Tedo Sakhokias mecnieruli mogvatseoba, krebuli, Tbilisi, 1969.
13. Chitaia G. Tedo Sakhokia, Mogzaurobani. Tserili redaqtorisagan. Batumi, 1985.
14. Khundadze T. T. Sakhokia (masala biografiisatvis), Tedo Sakhokia, krebuli, Tbilisi, 1969.
15. Khakhanashvil A., Megruli ena qartul literaturasa da mtserlobashi. gaz. "Iveria", 1897, #227.
16. Qoridze E. Etnografi, mtserali, sazogado mogvatse, gaz. "Sabchota Afkhazeti", 15. 03. 1968.
17. Sakhokia T. Avtobiografia, krebuli, Tbilisi, 1969.
18. Tedo Sakhokia, Mogzaurobani. Batumi, 1985.

Salome Bakhia-Okruashvili

**TEDO SAKHOKIA AND THE ISSUES OF THE
ETHNOLOGY OF ABKHAZIANS**

Summary

Tedo Sakhokia a famous Georgian ethnologist, folklorist, lexicologist, pedagogue and public figure lived and worked at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries, in a quite difficult period. During his whole life T. Sakhokia never stopped loving and taking care of his country and people. He was quite young when he became renowned with the ideas of the national liberation movement. Since this period, whether he was studying abroad or living in his own country never stopped fighting against undesirable policy established by Tsar's Russia. Because of this he was imprisoned not a single time and was sent to Siberia. From Siberia he managed to escape. Till the end of his life he never stopped many-sided activity.

One of the most important spheres of his activities was ethnology. He dedicated to his subject a lot of articles which were published in different newspapers and journals. He was a remarkable ethnologist and his work, traveler's records, was translated not only in Georgian but in Russian, French, English and German languages. While reading his articles a reader feels confidence in them. One can see the deep observer beyond them. T. Sakhokia did not hide his attitude towards ongoing processes, events and society in his writings. The ethnographic materials he gathered with untiring energy in Abkhazia are valuable and important even today. Tedo Sakhokia traveled in Abkhazia in 1877-1878. He gathered materials about social every-day life and social culture, social relations of those days Abkhazia which were topical for those days society. He carefully studied the illegal actions of the nobility, clergy and Russian officials when considering social issues. He was against the restriction of settling Georgians (Megrelians) and Abkhazians in the vicinity of Sokhumi and settling instead of them, on their residential place, Russians, Germans, Estonians, Greeks and others.

In his writings T. Sakhokia paid a great attention in their homeland to discuss Abkhazians' different traditions, mostly among them the veneration of plants, deity of "smithy"- "Shashvi", tradition of burial of dead bodies in the open air and in the ground, the mourning traditions, etc.

Ethnographic letters published by Tedo Sakhokia, where we can read about those every days life, material and social culture are valuable even today.

სოციალური და პოლიტიკური მეცნიერებები
SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

მერი გაბედავა

უკრაინის კრიზისი და ევროპა

რუსეთის მიერ ყირიმის ანექსიამ და აღმოსავლეთ უკრაინაში ინტერვენციამ საერთაშორისო თანამეგობრობა ახალი გამოწვევების წინაშე დააყენა – დასავლეთ ევროპაში შეიცვალა ცივი ომის შემდეგ შექმნილი გეოპოლიტიკური წესრიგი და სერიოზული საფრთხის ქვეშ დადგა ევროპის უსაფრთხოება. რუსეთი, რომლის ხელისუფლება რიალპოლიტიკის პრინციპებიდან გამომდინარე მოქმედებს, რევიზიონისტულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდა. პრეზიდენტი ვ. პუტინი იბრძვის ევროპის უსაფრთხოების ახალი არქიტექტურის შესაქმნელად, რომელშიც სრულად აისახება რუსეთის ნაციონალური ინტერესები. ექსპერტები დაუფარავად საუბრობენ „გრილი ომის შესახებ“, რომლისთვისაც დამახასიათებელია რუსეთსა და დასავლეთს შორის ურთიერთობის მკვეთრი გაუარესება. ამ კონტექსტში ტერმინი „გრილი ომი“ (cool war) პირველად ამერიკელმა პოლიტოლოგმა სტივენ კოენმა გამოიყენა 2003 წელს, მაგრამ პოლიტიკურმა ექსპერტებმა ის ფართოდ აიტაცეს 2007 წლის 10 თებერვალს მიუნხენის კონფერენციაზე ვ. პუტინის გამოსვლის შემდეგ. უსაფრთხოების 43-ე კონფერენციაზე ე. წ. „პუტინის მიუნხენის სიტყვა“ შეფასდა როგორც ახალი „ცივი ომი“ აშშ-სა და რუსეთს შორის (Watson, 2007). რუსეთის პრეზიდენტმა ვ. პუტინმა აშშ დაადანაშაულა მონოპოლარული მსოფლიო წესრიგის კონცეფციის დანერგვასა და ევროპაში „ვირტუალური ბერლინის კედლის“ აღმართვაში, მოხაზა მულტიპორალური მსოფლიოს განვითარების ვექტორი და განსაზღვრა რუსეთის საგარეო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებანი (Stanovaya, 2007).

მიუნხენის სიტყვის ძირითადი პრინციპები კონცეპტუალიზებულ იქნა მედვედევის დოქტრინაში, რომელიც 2008 წელს რუსეთ-საქართველოს ომში გამარჯვების, აფხაზეთის და ე.წ. სამხრეთ ოსეთის დამოუკიდებლობის აღიარების შემდეგ გაჟღერდა. მედვედევის დოქტრინა შეიცავდა რუსეთის ხისტი საგარეო პოლიტიკის ფუძემდებლურ პრინციპებს – რუსეთი მხარს უჭერს საერთაშორისო სამართლის ნორმების უზენაესობას, მულტიპორალური მსოფლიო წესრიგის არსებობას, უარს ამბობს კონფრონტაციისა და თვითიზოლაციის პოლიტიკაზე, პრიორიტეტად აცხადებს რუსეთის სახელმწიფოს, მოქალაქეებისა და ბიზნესის ინტერე-

სებს და რომ რუსეთს, ისევე როგორც მსოფლიოს სხვა ქვეყნებს, გააჩნია პრივილეგიებული ინტერესების რეგიონები. დ. მედვედევის განმარტებით, ამ რეგიონებში მდებარე ქვეყნებს რუსეთთან აქვთ ტრადიციული, კეთილმეზობლური და განსაკუთრებული ისტორიული ურთიერთობები და სამომავლოდ რუსეთი იზრუნებდა მათთან მეგობრული ურთიერთობების შემდგომ განმტკიცებაზე. ბუნებრივია, განსაკუთრებული ინტერესების რეგიონებში მოიაზრებოდა პოსტსაბჭოთა სივრცეც.

რა იგულისხმებოდა „პრივილეგირებულ ინტერესებში“? ამ კითხვაზე საბოლოო პასუხი გასცა უკრაინის კრიზისმა. რუსეთის პრივილეგირებული ინტერესების სფეროში შემავალი არც ერთი ქვეყანა არ უნდა მიუერთდეს არც ერთ სამხედრო-პოლიტიკურ და ეკონომიკურ კავშირს, რომლის წევრიც არ არის რუსეთი, მათ შორის, ნატოსა და ევროკავშირს. რუსეთის პოლიტიკური ისტაბლიშმენტის აზრით, რუსეთი წარმოადგენს ზესახელმწიფოს, რომელიც თავად ქმნის კოალიციებს თავის მოკავშირეებთან ერთად (Rogozin, 2009).

რუსეთისა და ევროკავშირის ინტერესები პოსტსაბჭოთა სივრცეში გადაიკვეთა 2009 წელს „აღმოსავლეთის პარტნიორობის“ პროგრამის ინიცირებით, რომლის მიზანს წარმოადგენს პროგრამაში ჩართული პარტნიორი ქვეყნების ევროკავშირთან პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტეგრაციის დასაჩქარებლად ხელსაყრელი პირობების შექმნა. პოსტსაბჭოთა სივრცის აღმოსავლეთ ევროპის სხვა სახელმწიფოებთან ერთად, „აღმოსავლეთის პარტნიორობის“ პროგრამაში აქტიურად ჩაება უკრაინა. 2012 წელს უკრაინისა და ევროკავშირის დელეგაციების მიერ პარაფირებულ იქნა ასოცირების შეთანხმება, შეთანხმებები ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი ვაჭრობის, სავიზო რეჟიმის გამარტივების შესახებ. 2013 წლის მარტ-აპრილში აღნიშნული შეთანხმებები რატიფიცირებულ იქნა უკრაინის რადისა და ევროპარლამენტის მიერ. სწორედ ამ პერიოდში გამოიკვეთა ის ლატენტური გეოპოლიტიკური კონკურენცია, რომელსაც ადგილი ჰქონდა რეგიონში რუსეთსა და ევროკავშირს შორის. რუსეთის იმპერიული ამბიციების, ევრაზიული კავშირის პროექტის რეალიზებისათვის მიუღებელი აღმოჩნდა მოვლენების ასეთი განვითარება, რადგან, მათი აზრით, ევროპასთან მჭიდრო ინტეგრაცია უკრაინას საბოლოოდ მოწყვეტდა რუსეთის ეკონომიკურ და პოლიტიკურ სივრცეს. მოსკოვმა მოახერხა უკრაინის პრორუსული ხელისუფლება დაერწმუნებინა ევროკავშირთან ურთიერთობების გარღმავების ნეგატიურ შედეგებში, რაც გამოიწვევდა სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის მკვეთრ გაუარესებას. შესაბამისად, 2013 წლის 21 ნოემბერს უკრაინის მინისტრთა კაბინეტმა განაცხადა ასოცირების ხელშეკრულების ხელმოწერის შეჩერების შესახებ და ევროკავშირის ხელმძღვანელობას მოსთხოვა კომპენსაცია იმ ზიანისათვის, რაც მიადგებოდა უკრაინის ეკონომიკას რუსეთსა და

დსთ-ის ქვეყნებთან ვაჭრობის შემცირების შედეგად. 2014 წლის ნოემბერში, აღმოსავლეთ პარტნიორობის ვილნიუსის სამიტის წინ, უკრაინის პრეზიდენტმა ვ. იანუკოვიჩმა დღის წესრიგში დააყენა ევროკავშირთან სამხსრივი მოლაპარაკებების საკითხი ევროკავშირი-უკრაინა-რუსეთის მონაწილეობით, რომლის ფარგლებში უნდა განიხილათ უკრაინა-ევროკავშირის შესაძლო სავაჭრო ურთიერთობების გაღრმავების პრესპექტივა რუსეთისათვის ზარალის მიყენების გარეშე. უკრაინის პრეზიდენტის განცხადებით, რუსეთის ზენოლის გამო უკრაინა ასოცირების ხელშეკრულებას ხელს ვერ მოაწერდა (Yanukovich..., 2013). ევროკავშირის პოზიცია იყო მტკიცე და ამ თემაზე მხოლოდ ორმხრივ მოლაპარაკებებს მიიჩნევდა შესაძლებლად. უკრაინის ხელისუფლების გადაწყვეტილებამ, შეეჩერებინა ასოცირების შეთანხმების ხელმოწერა, ბიძგი მისცა მაიდანის საპროტესტო აქციების დაწყებას, რომელიც დაუპირისპირდა ქვეყნის თავისუფალი არჩევანის შეზღუდვას და ეროვნულ-გამანთავისუფლებელი მოძრაობის ელემენტებს შეიცავდა. სახალხო მოძრაობის კულმინაციას წარმოადგენდა იანუკოვიჩის თანამდებობიდან გადაყენება 2014 წლის თებერვლაში და 2014 წლის ივლისში ასოცირების ხელშეკრულების ხელმოწერა.

ასოცირების ხელშეკრულება ევროკავშირის მთავარი ინსტრუმენტია, რათა „აღმოსავლეთის პარტნიორობის“ პროგრამაში ჩართული ქვეყნები უფრო მეტად დაუახლოვოს ევროკავშირის სტანდარტებსა და ნორმებს. ასოცირებული წევრობის სტატუსის სანაცვლოდ ევროკავშირი პარტნიორ ქვეყნებს აკისრებს პოლიტიკური, ეკონომიკური, სავაჭრო და სასამართლო რეფორმების გატარების ვალდებულებას. ასოცირებულ წევრებს თავისუფალი წვდომა აქვთ ევროკავშირის ზოგიერთ ან ყველა ბაზარზე, მათ შორის, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების ბაზარზეც, თავისუფალი ვაჭრობის ზონაზე, რომლის წევრებსაც არ ეკისრებათ საბაჟო გადასახადები და მოსაკრებელი. თავისუფალი ვაჭრობის ზონის წევრები, ასევე, ინარჩუნებენ უფლებას, თავად განსაზღვრონ ვაჭრობის რეჟიმი მესამე ქვეყანასთან. ერთი სიტყვით, ასოცირების ხელშეკრულება წარმოადგენს პოსტსაბჭოთა სივრცის ეფექტური ტრანსფორმაციის სტრატეგიას მიმზიდველი სოციალურ-ეკონომიკური წყობითა და პოლიტიკური მოდელით. ამასთან, ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ასოცირების ხელშეკრულებით გათვალისწინებული გრძელვადიანი პოლიტიკური და ეკონომიკური რეფორმების განხორციელება არ წარმოადგენს ევროკავშირში განწევრიანების რეალურ პერსპექტივას. მაშასადამე, ევროკავშირი აღმოსავლეთის პარტნიორობას განიხილავდა როგორც ყველა დაინტერესებული მხარისათვის სასარგებლო პროექტს. რუსეთი მიიღებდა სტაბილიზაციას მის პერიფერიულ საზღვრებში, ხოლო აღმოსავლეთ პარტნიორობის წევრები გახდებოდნენ ხიდი რუ-

სეთსა და ევროკავშირს შორის. ევროკავშირის ლიდერებს სჯეროდათ, რომ პოსტსაბჭოთა სივრცის სახელმწიფოებთან მჭიდრო თანამშრომლობის პირობებში შეინარჩუნებდნენ კეთილმეზობლურ ურთიერთობებს მოსკოვთან. მაგრამ რუსეთი არასოდეს იზიარებდა ამ ხედვას. კრემლი „აღმოსავლეთის პარტნიორობას“ ყოველთვის განიხილავდა როგორც მტრულ ნაბიჯს, რადგანაც ის პროექტში ჩართულ ექვსივე სახელმწიფოს მოიაზრებდა ევრაზიული კავშირის წევრებად, ხოლო ევრაზიული კავშირის წევრობა შეუთავსებლად მიაჩნდა ევროკავშირთან ღრმა და ყოველისმომცველი ვაჭრობის შეთანხმებასთან. რუსეთი „აღმოსავლეთის პარტნიორობის“ პროგრამას აღიქვამდა ღონისძიებად, რომელიც მიმართული იყო ევრაზიული კავშირის პროექტის დასუსტებისაკენ. ამრიგად, უკრაინის კრიზისმა სააშკარაოზე გამოიტანა რუსეთსა და ევროკავშირს შორის არსებული გეოპოლიტიკური დაპირისპირება.

უკრაინის კრიზისმა კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენა არა მარტო უკრაინის სამომავლო პოლიტიკური ორიენტაცია (შეძლებს ანარმოოს დამოუკიდებელი პოლიტიკა თუ დარჩება რუსეთის გავლენის სფეროდ), არამედ საკუთრივ რუსეთ-ევროკავშირის ურთიერთობის საკითხი: ვინ არიან ისინი ერთმანეთისთვის – სტრატეგიული პარტნიორები თუ გეოპოლიტიკური მოწინააღმდეგენი. უკრაინის სტრატეგიული ორიენტაცია პირდაპირ გავლენას ახდენს რუსეთის გეოსტრატეგიულ ორიენტაციასა და საგარეო პოლიტიკაზე. სტაბილური, დამოუკიდებელი და დემოკრატიულ განვითარებაზე ორიენტირებული უკრაინა ევროპასთან მჭიდრო კავშირებით წარმოადგენს მომხიბვლელ ალტერნატივას როგორც რუსეთის, ასევე პოსტსაბჭოთა სივრცის სხვა სახელმწიფოებისათვის.

ყირიმის ბლიც-კრიგმა დაადასტურა, რომ რუსეთი მზად იყო მოვლენების სამხედრო განვითარებისთვის. სამხედრო ინტერვენცია საგულდაგულოდ იქნა შენიღბული და რუსეთის სარდლობამ მცირე დროში, 2014 წლის 27 თებერვლიდან 6 მარტის ჩათვლით, შეძლო უკრაინის ყველა სამხედრო ბლოკისა და ობიექტის, სამთავრობო დაწესებულების ბლოკირება, გათიშა უკრაინის ტელემაუწყებლობა, ყირიმში არ შეუშვა ეუთოს დამკვირვებლები და უცხოელი ჟურნალისტები, დაატყვევა ის აქტივისტები და სამხედროები, რომლებიც წინააღმდეგობის განევას შეეცადნენ. 2014 წლის აპრილში რუსეთის მიერ აღმოსავლეთ უკრაინაში, დონეცკისა და ლუგანსკის ოლქებში, ინსპირირებულ იქნა შეიარაღებული კონფლიქტი, რომელშიც ფარულად მონაწილეობდნენ რუსეთის შეიარაღებული ძალები. უკრაინა ჩათრეული აღმოჩნდა გაჭიანურებულ ომში. რუსეთი დღემდე აგრძელებს სეპარატისტების მომარაგებას ტანკებითა და მძიმე ტექნიკით, რაც წარმოადგენს 2014 წლის 5 სექტემბრის მინსკის ცეცხლის შეწყვეტის 12 პუნქტიანი შეთანხმების უხეშ დარღვევას. შეთანხმების ხელმოწერის პარალელურად, 2014 წლის 5 სექტემბერს, სეპა-

რატისტების პარამილიტარისტულმა ძალებმა აიღეს პორტი მარიუპოლო, რამაც შესაძლებელი გახადა ამბოხებულთა შეუფერხებელი მომარაგება ზღვიდან. 12 მუხლიანი შეთანხმება მოიცავდა მნიშვნელოვან დათმობებს – სეპარატისტების ამნისტიას, დონეცკისა და ლუგანსკის ოლქებისათვის საგანგებო სტატუსის მინიჭებას, რაც გულისხმობდა მართვის ისეთი დამოუკიდებელი მექანიზმების შექმნას, როგორებიცაა სასამართლო და პოლიცია, რუსეთთან მჭიდროდ თანამშრომლობის უფლებას, რუსული ენის სტატუსის დაცვას.

ერთი სიტყვით, ვ. პუტინის მიზანია, კონფლიქტი აღმოსავლეთ უკრაინაში, სხვა პოსტსაბჭოთა რესუბლიკებში არსებული პრაქტიკის მსგავსად, აქციოს „გაყინულ კონფლიქტად“, დონეცკსა და ლუგანსკში ჩამოაყალიბოს დე-ფაქტო მთავრობები, შეუერთოს ისინი პირდაპირ რუსეთს ან შეუნარჩუნოს ფორმალური დამოუკიდებლობა.

ცეცხლის შეწყვეტის შეთანხმების მიღწევის შემდგომაც პრეზიდენტი ვ. პუტინი განაგრძობდა უკრაინისა და ევროკავშირის ხელისუფლების დაშანტაჟებას, იმუქრებოდა ბირთვული იარაღის გამოყენებით, ენეგრო-რესურსების გაძვირებით და ა. შ. ის იმედოვნებდა, რომ ამით შეძლებდა ასოცირების ხელშეკრულების რატიფიკაციის შეფერხებას, მაგრამ შეცდა. ევროკავშირის ყველა წევრმა სახელმწიფომ მოახდინა ევროკავშირ-უკრაინის ასოცირების ხელშეკრულების რატიფიკაცია, თუმცა ევროკავშირი გარკვეულ დათმობებზე მაინც წავიდა. კერძოდ, 2014 წლის 12 სექტემბერს ბრიუსელში გამართულ სამხრივ („უკრაინა-რუსეთი-ევროკავშირი“) მოლაპარაკებებზე მიღწეულ იქნა შეთანხმება უკრაინა-ევროკავშირის შორის თავისუფალი სავაჭრო ზონის ფორმირების პროცესის 2016 წლის 1 იანვრამდე გადავადების შესახებ. 2014 წლის 17 სექტემბერს რუსეთის პრეზიდენტმა წერილით მიმართა ევროკომისიის თავმჯდომარეს ჟოზე მანუელ ბაროზოს, რომელშიც ითხოვდა ევროკავშირ-უკრაინის ასოცირების დებულებების გადახედვას (Barrozo napisal, 2014). როგორც ირკვევა, ვ. პუტინი იმუქრებოდა, რომ ასოცირების შეთანხმების იმპლიმენტირებასთან დაკავშირებული „ცვლილებები უკრაინის კანონმდებლობაში, მათ შორის, რეალიზაციის აქტები, განხილული იქნებოდა როგორც ასოციაციის შეთანხმების რეალიზაციის ვადის გადადების შეთანხმების დარღვევა“, რომელსაც მოყვებოდა „დაუყოვნებლივი და ადეკვატური“ რეაგირება რუსეთის მხრიდან (Barrozo poluchil, 2014). ევროკავშირის ხელმძღვანელობამ არ ჩათვალა მიზანშეწონილად ასოცირების ხელშეკრულებაში რაიმე ცვლილების განხორციელება, თუმცა, თავის მხრივ, გამოთქვამდა მზაობას ეთანამშრომლა რუსეთთან ევროკავშირ-უკრაინის თავისუფალი სავაჭრო ზონის შექმნიდან მომდინარე ნეგატიური შედეგების დასაძლევად (Barrozo napisal, 2014).

ყირიმის ანექსიამ და აღმოსავლეთ უკრაინაში შეიარაღებულმა აგრე-

სიამ, 2014 წლის სექტემბერში კრემლის მიერ გადადგმულმა ნაბიჯებმა კიდევ უფრო დაძაბა რუსეთ-დასავლეთის ურთიერთობები. „ჩვენ არ ვიმყოფებით ცივი ომის სიტუაციაში, მაგრამ არც სტრატეგიული პარტნიორობის მდგომარეობაში. მოკლედ, ჩვენ ვართ ამ ორ მდგომარეობას შორის. იგრძნობა, რომ ჩვენ შევედით დასავლეთსა და რუსეთს შორის დაძაბული ურთიერთობების ახალ ერაში“, – ასე დაახასიათა ეს ურთიერთობა ნატოს გენერალურმა მდივანმა ე. სტოლტენბერგმა 2015 წლის მარტში გამართულ ბრიუსელის ფორუმზე (Zero-Sum? Russia..., 2015). ერთი სიტყვით, რუსეთმა საქართველოსა და უკრაინის მიმართ განხორციელებული ძალისმიერი პოლიტიკით, პოსტსაბჭოთა სივრცე „პრივილეგირებული ინტერესების“ სფეროდ გამოაცხადა, სადაც არ დაუშვებს დასავლეთის ღირებულებებისა და ინსტიტუტების შემოსვლას.

გეოპოლიტიკური კონფრონტაცია რუსეთთან ევროპისათვის სერიოზულ გამოწვევას წარმოადგენს. ევროპის ბაზარი, განსაკუთრებით იტალია და გერმანია, აღმოსავლეთ ევროპის ყველა სახელმწიფო მჭიდროდაა დაკავშირებული რუსეთთან, რომელიც არის ევროკავშირის ხილისა და ბოსტნეულის გასაღების ყველაზე დიდი ბაზარი. ამით იყო განპირობებული ევროკავშირის წამყვანი ქვეყნების მერყეობა რუსეთისათვის სანქციების დაწესების საკითხზე, მაგრამ მალაიზიის თვითმფრინავის ინციდენტის შემდეგ გერმანია უყოყმანოდ შეურთდა რუსეთის წინააღმდეგ სანქციებს ენერჯეტიკის, თავდაცვისა და საფინანსო სფეროში. შესაბამისად, რუსეთმა აკრძალა ხილისა და სურსათის იმპორტი ევროკავშირიდან, აშშ-დან, კანადიდან, ავსტრალიიდან და ნორვეგიიდან, პოლონეთიდან კი – სოფლის მეურნეობის პროდუქტების იმპორტი. რუსეთის ხელისუფლებამ განაცხადა, რომ „თავდაცვითი ზომები“ შეეხებოდა ინდუსტრიულ სექტორსაც, კერძოდ, მანქანათმშენებლობასა და საავიაციო ინდუსტრიას. რუსეთის ემბარგოს შედეგების შესასუტებლად ევროკავშირის სახელმწიფოები იძულებული გახდნენ შეემუშავებინათ სპეციალური ღონისძიებები, ალტერნატიული გასაღების ბაზრების მოძიების ჩათვლით.

რუსეთის მიერ ყირიმის ანექსიამ და აღმოსავლეთ უკრაინაში დესტაბილიზაციამ მოწვევლადი გახადა პოლონეთის და ბალტიისპირეთის ქვეყნების უსაფრთხოება. რუსეთის აგრესიულმა პოლიტიკამ და რიტორიკამ ნატოს ევროპელი პარტნიორები აიძულა აქტიურად ეფიქრათ ალიანსის სამხედრო ინფრასტრუქტურის განვითარებაზე რუსეთიდან მომდინარე საფრთხეების მინიმალიზაციისათვის. ნატოს უელსის სამიტზე (2014 წლის 4-5 სექტემბერი) გაკეთდა განცხადება სწრაფი რეაგირების ძალების შექმნისა და მათი პოლონეთში განთავსების შესახებ, რაც გააძლიერებს ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის უსაფრთხოებას.

ესტონეთსა და ლატვიაში ეთნიკური რუსების სიმრავლე, აღმოსავ-

ლეთ და სამხრეთ ვეროპაში მემარცხენე ძალების გააქტიურება წარმოადგენს სერიოზულ ბერკეტს რეგიონის სახელმწიფოებზე ზეწოლისათვის. რუსეთის ახალმა სამხედრო დოქტრინამ (2014 წლის დეკემბერი) კიდევ უფრო გაზარდა რუსეთისაგან მომდინარე საფრთხეები, რადგან აღნიშნული დოკუმენტის თანახმად, კრემლი იღებს პასუხისმგებლობას დაიცვას ის ეთნიკური რუსები თუ რუსულენოვანი მოსახლეობა, რომლებიც ცხოვრობენ რუსეთის სახელმწიფოს საზღვრებს გარეთ. დასავლეთისა და ბალტიისპირეთის სახელმწიფოთა ლიდერები აცხადებენ, რომ რუსეთი აწარმოებს ჰიბრიდულ ომს აღმოსავლეთ ევროპისა და ბალტიისპირეთის ქვეყნების წინააღმდეგ (US 'preparing'... 2015).

ყირიმის ანექსიამ რუსეთის სასარგებლოდ შეცვალა სამხედრო ბალანსი შავ ზღვაზე და მნიშვნელოვნად გაზარდა მისი სტრატეგიული როლი რეგიონში. შავი ზღვის ფლოტის გაფართოებამ გააძლიერა რუსეთის შესაძლებლობები რეგიონში და დღის წესრიგში დააყენა საკითხი, თუ როგორ გამოიყენებს კრემლი ამ უპირატესობას. დასავლეთის ლიდერები არ გამორიცხავენ რუსეთის მხრიდან ზეწოლის გაზრდას მოლდავეთსა და საქართველოზე, რომელთაც ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულებას მოანერეს ხელი.

ექსპერტების აზრით, რუსეთის მიერ არაკონვენციური ომის მეთოდების გამოყენებამ განსაკუთრებული აქტუალობა მიანიჭა ისეთ მნიშვნელოვან საკითხებს, რომელთაც პასუხი უნდა გასცენ ნატოს ხელმძღვანელობამ და სახელმწიფოს უსაფრთხოების ორგანოებმა: როდის შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ნატოს წესდების მე-5 მუხლი? სად გადის ზღვარი ომსა და მშვიდობას შორის და როგორ უნდა მოხდეს ზღვრის გადალახვის იდენტიფიცირება? (Larrabee, Wilson, Gordon, 2015: 34).

უკრაინის წინააღმდეგ რუსეთის ქმედებები ერთიანი, თავისუფალი და მშვიდობიანი ევროპის ფუნდამენტური პრინციპებისათვის სერიოზულ გამოწვევას წარმოადგენს. საქართველოს ტერიტორიების ოკუპაციის შემდეგ, ყირიმის ოკუპაციითა და ანექსიით რუსეთმა მეორედ დაარღვია 1975 წლის ჰელსინკის აქტის უმთავრესი პრინციპი, რომ ევროპის საზღვრები არ შეიძლება შეიცვალოს ძალის გამოყენებით. კრემლი თავისი აგრესიული პოლიტიკით ღიად დაუპირისპირდა ევროკავშირს და შევიდა მასთან გეოპოლიტიკურ კონკურენციაში, რითაც მოახდინა რეგიონალური კრიზისის პროვოცირება, რომლის გადანყვეტა შეუძლებელია რუსეთ-ევროკავშირ-აშშ-ის სამხრეთი თანამშრომლობისა და შეთანხმების გარეშე.

ლიტერატურა:

1. Barrozu poluchil pismo Putina o soglashenii ES-Ykraina, 26. 09. 2014. <http://www.rbc.ru/rbcfreenews/20140926152227.shtml>

2. Barrozu napisal otvetnoe pismo Putinu ob Ukraine. 1. 10. 2014. <http://forbes.net.ua/news/1380096-barrozu-napisal-otvetnoe-pismo-putinu-ob-ukraine>.
3. Larrabee S., Wilson P., Gordon J. The Ukrainian Crisis and European Security, Implications for the United States and U.S. Army, Published by the RAND Corporation, Santa Monica, Calif., 2015, RAND Corporation.
4. Rogozin: Rossiya ne otvergaet vozmozhnost svoey integratsii v NATO v budushchem. 2. 04. 2009, <http://www.interfax.ru/russia/71932>.
5. Stanovaya T. Miyukhenskaya rech Vladimira Putina, 12. 02. 2007, <http://politcom.ru/4143.html>.
6. US 'preparing' for hybrid warfare with Russia in Baltics – report, Published time: 26. 09. 2015, <https://www.rt.com/news/316557-us-hybrid-war-russia-baltics/>.
7. Watson R. Putin's speech: Back to cold war? Last Updated: Saturday, 10 February 2007, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6350847.stm>.
8. Yanukovich evrokavshiris sammkhriv molaparakebebze datankhmebas sheetsdeba, 26. 11. 2013. <http://news.ge/ge/news/story/71614-ianukovich-evrokavshiris-sammkhriv-molaparakebebze-datankhmebas-sheetsdeba>.
9. Zero-Sum? Russia, Power Politics, and the post-Cold War Era, Session at the Brussels Forum with participation of NATO Secretary General Jens Stoltenberg, 20. 03. 2015. http://www.nato.int/cps/it/natohq/opinions_118347.htm

Meri Gabedava

THE UKRAINIAN CRISIS AND EUROPE

Summary

Russia's annexation of the Crimea and its intervention in eastern Ukraine have raised some serious challenges for international community – post Cold War geopolitical order has changed in Western Europe and the security of Europe came under threat. Russia, whose government operates according to realpolitik principles, formed as a revisionist state. Experts openly speak about “cool war”, which is characterized by a sharp deterioration in relations between Russia and the West. Ukraine's crisis has called into question the EU-Russia relations: Who are they for each other – strategic partners or geopolitical opponents. By annexing the Crimea and inciting armed conflict in eastern Ukraine, Russia has declared post-Soviet space as its “areas of privileged interests”, where it will not

allow the entry of Western values and institutions.

Russia's aggressive actions forced NATO's European partners to think about the development of alliance's military infrastructure and the minimization threats from Russia.

Russia's actions against Ukraine represent serious challenge for fundamental principles of united, free and peaceful Europe. After the occupation of Georgian territories, with the annexation and occupation of Crimea, Russia has violated the main principle of the 1975 Helsinki Act for the second time that European borders cannot be changed by force.

The Kremlin has openly opposed European Union with its aggressive policy and challenged it into a geopolitical competition, prompting the regional crisis, which cannot be solved without EU-Russia-US trilateral cooperation and agreements.

ხათუნა ამაღლობელი

გიორგი გურჯიევის ანთროპოსოფიური კონცეფცია

ცხოვრების საზრისის ძიება ადამიანური არსებობის ძირითადი მიზანი, მოვალეობა და დანიშნულებაა. რაოდენ სასურველია ისეთი პიროვნების გვერდით ყოფნა, რომელიც ამ მიზნის სწორად გაცნობიერებასა და გააზრებაში დაგეხმარება. სწორედ ასეთ პიროვნებად აღიქვამდნენ ევროპისა და ამერიკის ინტელექტუალურ წრეებში გიორგი გურჯიევს, რომლის მიერ ჩამოყალიბებული სასწავლო სისტემა მიზნად ისახავდა ადამიანის ჰარმონიულ განვითარებას.¹ ეს იყო საკმაოდ დიდ რისკთან დაკავშირებული ამოცანა, რაც თავად გ. გურჯიევს კარგად ქონდა გაცნობიერებული. თავისი მიზნისკენ ის ნაბიჯ-ნაბიჯ, თანმიმდევრულად და შეუპოვრად მიიწეოდა.

გურჯიევმა თავისი ცხოვრების საკმაოდ დიდი პერიოდი ეზოთერული მოძღვრების შესწავლას მიუძღვნა, რათა შემდგომში ამ გზით შეძენილი თეორიული თუ პრაქტიკული ცოდნა ევროპელთათვის მისაწვდომი და გასაგები გაეხადა. გურჯიევის მოძღვრების ერთ-ერთი შემფასებელი, ინგლისელი მწერალი ოლდოს ჰაქსლი წერდა: „დასავლეთის კულტურა უაღრეს კრიზისშია. ორმა ომმა და ეკონომიკურმა ნგრევამ შეწყვიტა ყოველგვარი პროგრესი. დასავლეთმა მიაღწია მკვდარ წერტილს... გურჯიევს ესმოდა ეს და უნდოდა ახალი სული შემოეტანა ჩვენში“ (Gurjiev, 1992: 4). ევროპულ ცნობიერებაში ახალი, შეურყვანელი სულის შეტანით გურჯიევი შეეცადა აღმოსავლური და დასავლური აზროვნების დაახლოებას. სულიერების მაღალ საფეხურზე ასვლა მისთვის ჭეშმარიტებასთან, ჭეშმარიტ „მე“-სთან ზიარება გახლდათ. სწორედ ამიტომ, გურჯიევი ჭეშმარიტებას სულიერ სიღრმეთა სფეროში ეძებდა. მისი ერთ-ერთი საუკეთესო მონაფე ჯეინ დე ზალცმანი წერს: „იგი ხშირად გვიმეორებდა, რომ თქვენ (ე.ი. მონაფეებმა) უნდა იცოდეთ, როგორ გამოიყენოთ ყოველი ცხოვრებისეული სიტუაცია, რათა თქვენი ცნობიერება, თქვენი „მე“, ჭეშმარიტებას აზიაროთ, მასთან წილნაყარი გახადოთ“. გურჯიევის აზრით, „ჭეშმარიტება თავისთავად ცხადია, თავისთავადია, სულ ერთია, რა ფორმითაც არ უნდა ვლინდებოდეს იგი“ (Gurjiev, 1996: 24). ჭეშმარიტებასთან ზიარება უნდა მოხდეს, ერთი მხრივ, იმის გააზრებით, რომ სამყაროში ყოველივე ერთიანია, მთლიანია, ხოლო, მეორე მხრივ, ადამიანის სურვილით გააჩნდეს გულწრფელობის, პირდაპირობისა და გულმართლობის მოთხოვნილება. თავიდანვე აღვნიშნავთ, საკითხის პირველი ნაწილის დაყენებისა და გადანწყვეტის გურჯიევისეული ხედვა,

¹ სწორედ ამ კონტექსტში საუბრობს გურჯიევი „წმინდა ცეკვებზე“.

ჩვენი აზრით, არ გამოირჩევა ორიგინალობითა და განსაკუთრებული სიღრმით. რაც შეეხება მეორე მხარეს, სწორედ გურჯიევის მიერ საფრანგეთის ქალაქ ფონტებლოში დაარსებულ ინსტიტუტს ასეც ერქვა: „ადამიანის ჰარმონიული განვითარების ინსტიტუტი“.

აქ „დიდი მოგვი“ წარმოდგება მთელი თავის ბრწყინვალეობით, როგორც სულიერი მასწავლებელი, ჭეშმარიტებას ნაზიარები ოსტატი, განუმეორებელი პიროვნება, რომლის დოქტრინა დღესაც ამოუხსნელ ამოცანად რჩება. და თუ ჩვენ შევძლებთ ამ სტატიით ოდნავ მაინც მისი მოძღვრების ურთულეს ლაბირინთებში შეღწევას, თავს ბედნიერედ ჩავთვლით.

გიორგი გურჯიევის ჭეშმარიტებასთან მიახლოების პირველ ნაბიჯად მიაჩნია სამყაროს ერთიანობისა და მთლიანობის იდეის აღიარება, რის საფუძველსაც ერთიანობის კანონის ყოვლისმომცველობა წარმოადგენს. მისთვის სამყარო ერთი მთლიანი, უზარმაზარი ორგანიზმია. „ყოველივე სამყაროში ერთიანია, მთლიანია; განსხვავება მხოლოდ მასშტაბშია. უსასრულოდ მცირეში ჩვენ ვპოულობთ, აღმოვაჩინებთ იმავე კანონებს, როგორც უსასრულოდ დიდში“, – წერს ის და ასკვნის, რომ ეს ასეა, „როგორც ზემოთ, ისე ქვემოთ“. სამყაროს მთლიანობაში გააზრებისას ადამიანის გონება, ინტელექტი მძლავრი კვლევითი ინსტრუმენტის უნარს იძენს. სწორედ ინტელექტის მეშვეობით, ერთიანობის კანონის სრულყოფილი, ცხადი გააზრებისა და გაცნობიერების საფუძველზე ფუძნდება ცოდნა, რომელსაც გურჯიევი „დიდ ცოდნას“ უწოდებს. „დიდი ცოდნა“, ერთის მხრივ, მატერიალურია, რადგანაც სამყაროში, ემპირიულ რეალობაში ყოველივე „მატერიალურია“, ნივთიერია, სხვანაირად: ყოველივე ვიცით ზომის, წონის და რიცხვის მიხედვით. გურჯიევი თვლის, რომ თავად აზროვნების „ანონვაც“, „გაზომვაც“ და მისი „მასის“ განსაზღვრაც შესაძლებელია. მაშინ, როცა სხვადასხვა ადამიანთა აზროვნების შედარებას ვახდენთ, „შესაძლებელი ხდება განისაზღვროს აზროვნების ყველა თვისება, ყველა თავისებურება. ეს თქვენ უკვე გითხარით: სამყაროში ყოველივე ნივთიერია“ (Gurjivi, 1996: 41). მეორე მხრივ, დიდი ცოდნა სულიერებისაკენ, თვითჭვრეტის, თვითრეფლექსიისა და სრულყოფისაკენ მიმავალი ბილიკია, რაც ადამიანს უბიძგებს მიენდოს სულიერ წარმართველ ძალას იქ, სადაც იგი ნამდვილად არსებობს. ადამიანმა ცოდნის სწორედ აი, ეს მხარე თავის განუყოფელ, ხელშეუვალ ნაწილად რომ აქციოს, მარტო გონება საკმარისი არ არის. აუცილებელია უდიდესი ძალისხმევა, უდიდესი შეუპოვრობა, რათა მას მიენიჭოს უნარი, რომლის წყალობითაც „მაღალ განვითარებას, ევოლუციას შეძლებს“. სწორედ ამ ვითარების გათვალისწინებით წერდა გურჯიევი: „ცოდნა ფარული არ არის, უბრალოდ ადამიანებს არ შეუძლიათ, არ არიან მზად მის მისაღებად და გასათავისებლად“ (Gurjivi, 1996: 50).

ამდენად, სულიერების მაღალ საფეხურზე ასვლა ყოველი ადამიან-

ისათვის ხელმისაწვდომია სრულყოფილი და მიზანმიმართული სწავლისა და წვრთნის მეშვეობით. თუმცა პრობლემა სწორედ აქ დგება: ვიცი თუ კი როგორ ვისწავლოთ, საიდან დავიწყოთ და როგორ ავიდეთ განვითარების მაღალ საფეხურზე? ამ კითხვებზე პასუხის გაცემამ „დიდი მოგვი“ აქცია იმ მოაზროვნედ, რომლის მოძღვრების მიმართ ინტერესი დღემდე არ ნელდება. პირიქით, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესისა და ცივილიზაციის ზემოქმედება ადამიანის ყოველდღიურ ცხოვრებაზე იმდენად დიდია, რომ ინდივიდი სულიერი თავშესაფრის ძიებაშია, თავშესაფრის, სადაც თვითრეფლექსიის, თვითცნობიერების გზით შეძლებს ეგზისტენციალური ყოფიერების ძირითად კითხვებზე პასუხის გაცემას.

გურჯიევის კვლევის სფერო „ადამიანის“ ცნებასთან დაკავშირებული პრობლემატიკით განისაზღვრება. მისთვის ეს სათუთი და ძალზედ რთული სფეროა. სათუთი იმდენად, რამდენადაც მისთვის ადამიანი უდიდესი შესაძლებლობების, დიდი პოტენციალის მატარებელი და ამდენად, უნიკალური და განუმეორებელია. ხოლო სირთულე, ზოგადად, ადამიანზე საუბრისას იმაში მდგომარეობს, რომ გურჯიევის აზრით, უნდა გაგვაჩნდეს დიდი და ღრმა ცოდნა ადამიანური მექანიზმის უმთავრესი პრინციპების შესახებ. წინააღმდეგ შემთხვევაში ცნება „ადამიანი“ გაურკვეველი და ბუნდოვანი იქნება.

გურჯიევის აზრით, ადამიანი მანქანაა, რომელშიც დაბადებიდანვე ფუნქციონირებას იწყებს სამი ცენტრი, სამი მექანიზმი – ფიზიკური სხეული, არსება (შინაგანი სამყარო) და პიროვნება (ინდივიდუალობა, გონება). ეს ცენტრები ცნობიერებისაგან დამოუკიდებლად ვითარდება, რადგანაც თითოეულს ფორმირებისათვის განსაკუთრებული, სპეციფიკური პირობები სჭირდება. ის გარემოება, რომ ადამიანში არსებული სამივე ცენტრი სრულიად განსხვავებულ ენაზე მეტყველებს, ადამიანის დანაწევრების, დაქუცმაცებულობის საფუძველი ხდება. როცა ადამიანი საკუთარ თავზე საუბრობს, ის ამბობს: „მე ვაკეთებ“, „მე ვფიქრობ“, და ა.შ. თუმცა ეს „მე“ როგორც მთლიანობა, არ არსებობს, რადგან ადამიანი მრავალსახოვანი არსება – ასობით, ათასობით პატარა „მე“-სგან შედგება. ერთ რომელიმე მომენტში ერთი „მე“ მოქმედებს (მაგალითად, მხოლოდ სხეული), მეორე მომენტში სხვა „მე“ (მაგალითად, მხოლოდ, გრძნობა), მესამეში – სულ სხვა „მე“ (მაგალითად, მხოლოდ, გონება) და ა.შ. ეს „მეები“ ურთიერთწინააღმდეგობრივია. ამიტომ, ადამიანის მოქმედება არაჰარმონიულია, შეუთანხმებელი და გაუცნობიერებელი. ჩვენ მანქანები ვართ, მთლიანად მართულნი გარეგანი ძალების მიერ, – ხმამაღლა აცხადებს გურჯიევი. მისთვის ადამიანური სისუსტის მთავარი მიზეზი „იმის უუნარობაა, რომ ჩვენი ნება-სურვილი ერთდროულად სამივე ცენტრზე გადავანაწილოთ, რათა ჩვენი ქცევები ვმართოთ“ (Gurjivi, 2002: 4)

ბუნებრივად ისმის კითხვა: ადამიანმა, როგორც მექანიკურმა არსებამ როგორ მიაღწიოს საკუთარი თავის ფლობას, განა მანქანა ფლობს საკუთარ თავს? მანქანამ როგორ უნდა მართოს საკუთარი ქცევა? ამ კითხვებზე გურჯიევის პასუხი ასეთია: საკუთარი თავის შეცვლა თავად ადამიანს დამოუკიდებლად არ ძალუძს. ეს შესაძლებელია მხოლოდ გარეშე ძალთა დახმარებით: „აუცილებელ გარე დახმარებას ნამდვილ მასწავლებელთაგან და მათი მოძღვრებისგან ვიღებთ“ (Gurjivi, 2002: 11). მაგრამ ვერც მასწავლებელი დაეხმარება, თუ თავად ადამიანში არ არის სწრაფვა ცნობიერი მოქმედებისაკენ, გააზრებული ქმედებისაკენ. გურჯიევი ცნობიერების სამი – ძილის, სიფხიზლის და თვითშემეცნების მდგომარეობიდან განსაკუთრებულ აქცენტს ამ უკანასკნელზე აკეთებს, რადგანაც, მისი აზრით, ცნობიერების პირველი ორი მომენტი ის მდგომარეობებია, რომელთაც ჩვეულებრივი ადამიანი იცნობს და ეს ცოდნა მას არაფერს მატებს სულიერების თვალსაზრისით. რაც შეეხება მესამეს – თვითშემეცნებას, მას გურჯიევი საკუთარი არსების გაცნობიერებას უწოდებს. „ეს არის წამი, მომენტი, როდესაც ადამიანი საკუთარ თავს და თავის მანქანას (მექანიზმს) აცნობიერებს“ (Gurjivi, 2002: 15). თვითცნობიერება ის „გაელვება“, როდესაც ადამიანი არა მხოლოდ იმას აცნობიერებს, რასაც სწორედ ახლა აკეთებს, არამედ საკუთარ თავსაც ამ ქმედებაში. გურჯიევი წერს: „როდესაც თქვენ სრულყოფილად და განუწყვეტლივ აცნობიერებთ „მე“-ს, შეიგრძნობთ ასევე იმას, თუ რას „აკეთებს“ ის და რომელ „მე“-ზეა საუბარი, მაშინ თქვენ საკუთარ თავს ჩანვდებით. ეს თვითშემეცნება, თვითრეფლექსია, თვითწვდომა არის მესამე ცნობიერების მდგომარეობა“ (Gurjivi, 2002: 11). გურჯიევი სრულყოფილად მხოლოდ იმ ადამიანს თვლის, რომელმაც უმაღლესი ცნობიერების – თვითცნობიერების საფეხურს მიაღწია. „მხოლოდ ის ადამიანი, რომელშიც სამივე მანქანა თანაბრად არის განვითარებული, შეიძლება იწოდებოდეს ადამიანად ბრჭყალების გარეშე“ (Gurjivi, 2002: 13).

რა არის საჭირო ადამიანის სამივე ცენტრის შეთანხმებული, შენონასწორებული მოქმედებისათვის? როგორ მიაღწიოს ადამიანმა ცნობიერების მესამე მდგომარეობას? ამისათვის საჭიროა, უპირველეს ყოვლისა, სამი ძირითადი მომენტის გაცნობიერება:

1. ადამიანი არ არის „ერთიანი“, „მთლიანი“ (მრავალ „მე“- დ გაყოფილია).
2. ადამიანი ვერ ფლობს, ვერ მართავს საკუთარ თავს, ანუ თავადაა მართული და მისი მოქმედება არაცნობიერი ინსტიქტების საფუძველზე ხორციელდება.
3. თუ ადამიანი დარჩება მხოლოდ არსების დონეზე, ადგილი ექნება არა ევოლუციას, არამედ ინვოლუციას (უკუგანვითარებას, რეგრესს).

ადამიანი არსებიდან თვითცნობიერებამდე, ანუ პიროვნებამდე უნდა ამაღლდეს და იცხოვროს აქტიური ცხოვრებით. ეს არჩევანია, რომელიც ადამიანზეა დამოკიდებული. გურჯიევი დაჟინებით მოითხოვს ადამიანის ცხოველმყოფელობისათვის განვითარებისა და სრულყოფის, სულიერების მაღალ საფეხურზე ასვლის აუცილებლობას, ადამიანის მიერ ინსტიქტების დათრგუნვასა და გონების გაბატონებას, ქვეცნობიერების დამორჩილებას ცნობიერებისადმი და ადამიანის, როგორც მექანიკური არსების, ამაღლებას ინდივიდუალურობის ნიშნით გამორჩეულ პიროვნებამდე. მექანიკურ არსებასა და პიროვნებას შორის დიდი სხვაობაა, რადგანაც „პირველები შექმნილნი არიან, მეორენი კი თვითონ არიან შემოქმედნი. პირველები, მეორეთაგან განსხვავებით, არ გამოხატავენ ადამიანის ჭეშმარიტ ბუნებას, მის ნამდვილ არსს“ (Gurjiev, 2002: 54). „პირველი წარმოადგენს არა თვითწარმოებს, არამედ ეს არის სხვათა წარმოები. ეს არის ხელოვნება, რომელშიც არ არსებობს თვითმყოფადობა და ჭეშმარიტება“ (Gurjiev, 2002: 52). ამდენად, მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანი არასრულყოფილი იბადება, მას ძალუძს სრულქმნა, ევოლუცია, თვითგანვითარება.

რა გზით, რა საშუალებით შეძლებს ადამიანი ევოლუციას? როგორ მიმდინარეობს ეს პროცესი? აღმასვლა ერთობ ძნელი და რთულია, – აცხადებს გურჯიევი. ის მუდმივად მოუწოდებს თავის მსმენელებს (მონაფეებს) ამ სირთულის გაცნობიერებისა და ანალიზისაკენ. მუდმივად შეახსენებს მათ მთავარ მიზანს და სთხოვს დრო ფუჭად არ დაკარგონ იმ საგნებზე, რომლებიც ამ დიადი მიზნის მიღწევაში ხელს შეუშლით. მისი აზრით, ევოლუცია ერთი ცენტრიდან იწყება და შემდეგ თანდათან დანარჩენ ცენტრებს მოიცავს. უცებ არაფერი არ ხდება. ადამიანის ევოლუცია შესაძლებელია განსაკუთრებული აქტივობის საფუძველზე, რომელიც არა მხოლოდ თეორიულ, არამედ პრაქტიკულ ხასიათსაც ატარებს. საკითხის თეორიული და პრაქტიკული მხარე ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირშია. თეორიული გულისხმობს ისეთი ცოდნის მოპოვებას, რომელიც მრავალი წინაპირობის გააზრებასა და შესრულებას ეფუძნება. ამ წინაპირობათა დაცვა აუცილებელია ადამიანის სრულქმნისთვის. უპირველეს ყოვლისა, ესაა დაკვირვება და ინფორმაციის (მასალის) შეგროვება იმაზე, თუ საიდან იღებს სათავეს ჩვენი გამოვლინებები: არსებიდან თუ პიროვნებიდან. პრინციპში ეს თვითდაკვირვებაა და ყველასათვის აუცილებელია. თვითდაკვირვება დიდ სიძნელებთანაა დაკავშირებული, აცხადებს გურჯიევი: რაც უფრო მეტად ცდილობს ამას ადამიანი, მისთვის ეს სიძნელე მით უფრო ცხადი ხდება. თვითდაკვირვება მიმართულია არა გარდაქმნისაკენ, არამედ იმისაკენ, რომ ადამიანმა თავისი თავი უკეთ დაინახოს, რადგან ყოველი მცდელობა საკუთარ თავზე დაკვირვებისა ნიშნავს საკუთარი თავის არცოდნის აღი-

არებას. გურჯიევი წერს: „მე ვლავარაკობ ობიექტურ თვითდაკვირვებაზე. თქვენ (ადამიანებმა – ხ. ა.) არ შეგიძლიათ ობიექტურად, თვით ერთი ნუთის განმავლობაშიც კი დააკვირდეთ თქვენს თავს, იმიტომ, რომ ეს არის ძნელი ფუნქცია – ოსტატის ფუნქცია“ (Gurjiev, 2002: 12). მიუხედავად ამისა, ადამიანმა ერთი ნუთითაც არ უნდა თქვას უარი მუშაობის გაგრძელებაზე, რადგან „თვითდაკვირვებაში წვრთნა წლების განმავლობაში გრძელდება“ (Gurjiev, 2002: 23). და ეს საჭიროებს უდიდეს ძალისხმევას და, რაც მთავარია, გულწრფელობას საკუთარი თავისადმი. ამ უკანასკნელის არსი მდგომარეობს საკუთარი „მე“-ს გახსნაში, თვითგანთავისუფლებაში, რომლის წყალობითაც ადამიანი შეძლებს თვალის გაუსწოროს იმ ცუდს, რაც მასშია და რაც, თავის მხრივ, ხელს უშლის ყოველდღიური ნიღბისაგან განთავისუფლებას. „სინრფელე, აი გასაღები, რომლითაც გააღებთ კარებს და ამ ღია კარებს მიღმა დაინახავთ თქვენს საკუთარ ნაწილებს და დაინახავთ რაღაცას, ჯერაც არნახულს, მაგრამ ეს არ უნდა მოგწყინდეთ. ეცადეთ, მუდამ გულწრფელი იყოთ“ (Gurjiev, 2002: 38). გულწრფელობის აუცილებელი მომენტი მაშინ გვაქვს, როდესაც მიზანი სასურველია ადამიანის თითოეული ნაწილისათვის, ადამიანისათვის მთლიანობაში. ამასთან დაკავშირებით გურჯიევი წერს: „თუკი გსურთ, მაშინ შეგიძლიათ კიდევ, თუ სურვილი არ გაგაჩნიათ, ამას ვერასოდეს შეძლებთ. ნადილი, სურვილი უმთავრესია ამქვეყნად. შეგნებული სურვილით ყველაფერს მიაღწევთ“ (Gurjiev, 2002: 38). ადამიანს ხომ მოქმედების, აქტივობის უნარს შეგნებულად მიზნის დასახვა და მისი მიღწევა ანიჭებს.

სრულქმნის გზაზე მეორე ნაბიჯია კონცენტრაციის (ანუ ყურადღების) მიმართვა ერთ საგანზე თუ მოვლენაზე. ყურადღების უნარჩვევის გამომუშავება იწყება სრულიად მარტივი, წვრილმანი ჩვევისაკენ მთელი ყურადღების წარმართვით და შემდგომ გადასვლა უფრო რთულისაკენ. მასაც ხანგრძლივი პრაქტიკა სჭირდება. თუმცა, შედეგი თვალში საცემია: ყურადღების კონცენტრაცია ადამიანს იმის გაცნობიერებაში დაეხმარება, თუ როგორ ავლენდა ის თავის თავს სხვადასხვა სიტუაციაში, როგორ რეაგირებდა სხვადასხვა (როგორც შინაგან, ისე გარეგან) ფაქტორებზე, რისკენ იღვწოდა და რას მიაღწია, სად შეცდა და რა უნდა გამოსწოროს და ა.შ. შესაბამის მომენტში და შესაბამის სიტუაციაში უნდა მოხდეს ყურადღების სრული კონცენტრაცია, რადგანაც, გურჯიევის აზრით: „ყურადღების გარეშე მოვლენები ქრება“ (Gurjiev, 2002: 88). ამ მოვლენების მეხსიერებაში ჩანერით ხდება მათი „არდავინწყება“ („ოთახში ჯდომა ოსტატად ვერ გაქცევთ“, – შეახსენებს თავის მსმენელებს „დიდი მოგვი“). საბოლოოდ, ყურადღების მოპოვება, მისი მიღწევა შეიძლება მხოლოდ შეგნებული, გააზრებული მუშაობით და მცირე მოქმედებათა ნებაყოფლობითი შესრულებით, რაც უფრო დიდსა და რთულ

მოქმედებაზე ყურადღების კონცენტრაციის საფუძველია.

სრულყოფილების გზაზე ძალიან დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ხელოვნებას. გურჯიევის აზრით, „ხელოვნება საშუალებაა ჰარმონიული განვითარებისათვის“ (Gurjiev, 2002: 123) ხელოვნების ისეთი დარგები, როგორცაა მუსიკა, ცეკვა, ტანვარჯიში „ის საშუალებებია, რომელთა მეშვეობით ადამიანი შეძლებს აზროვნებისა და გრძნობის შეხამებას სხეულბრივ მოძრაობებთან, ცეკვისა თუ ტანვარჯიშის დროს ადამიანი ცდილობს განავითაროს სხეულიც, გრძნობაც და აზროვნებაც, ანუ ის, რაც „მთელ ადამიანს – აზროვნებას, სხეულს და გრძნობას გამოხატავს“ (4, Gurjiev, 2002: 134). ამდენად, ერთ-ერთი ძირითადი მიზანი ადამიანში არსებული სამივე ცენტრის ერთდროული და ჰარმონიული განვითარებაა, მეორეს მხრივ კი თავად ადამიანმა უნდა გაიაზროს ის ცოდნა, რაც ცეკვაშია ჩადებული, გააცნობიეროს ის რელიგიური თუ ფილოსოფიური წარმოდგენები, რაც ცეკვის საშუალებით გადმოიცემა. ხელოვნების ეს დარგი ადამიანში წონასწორობის სრულყოფას ემსახურება.

გურჯიევი ცეკვასთან ერთად, დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ტანვარჯიშსაც.¹ იგი თავის ინსტიტუტში მსმენელებს სავარჯიშოთა შვიდ კატეგორიას სთავაზობდა. პირველი კატეგორიის სავარჯიშოები გამიზნული იყო ერთი – სხეულისათვის, მეორე – აზროვნებისათვის, მესამე – გრძნობებისათვის. შემდეგი სამი კატეგორია თანაბრად ნაწილდებოდა (ა) აზროვნებასა და სხეულზე, (ბ) სხეულსა და გრძნობებზე და (გ) სხეულზე, გრძნობასა და აზროვნებაზე. მეშვიდე კატეგორიის სავარჯიშოები კი მოიცავდა ცენტრს, რომელსაც დამატებული ქონდა ადამიანის არაცნობიერი, მექანიკური მოქმედება, ამ უკანასკნელის საფუძვლიანი შესწავლის მიზნით. სამწუხაროდ, აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენთვის უცნობია, თუ როგორ მიმდინარეობდა ამ შვიდი კატეგორიის სავარჯიშოთა კომპლექსური სწავლება. გურჯიევის მონაფეები (უსპენსკი, ზალცმანი, ჰარტმანი და სხვები) საუბრობენ მხოლოდ რამდენიმე სახის სავარჯიშოზე, ისეთზე, როგორცაა ე. წ. სუნთქვითი ვარჯიშები, რომელთა მეშვეობით ადამიანი სწავლობს ენერჯის სწორ გადანაწილებას სამივე ცენტრზე. დიდი ყურადღება ეთმობოდა აგრეთვე იოგურ ვარჯიშებს, რომელიც ადამიანს სხეულისა და გონების წვრთნაში ეხმარება. ძალიან პოპულარული იყო ე. წ. „სდექ“ („სტოპ“) ვარჯიში, რომელიც ადამიანის გონების სრულ მობილიზაციას გულისხმობდა. უფრო ზუსტად: „სდექ“ ბრძანების მიღებისთანავე მოვარჯიშე უნდა შეჩერდეს იმ მდგომარეობაში, რომელშიც ის იმყოფებოდა ბრძანების გაცემის დროს. მოვარჯიშე არა მხოლოდ მოძრაობას წყვეტს, არამედ ინარჩუნებს სახის გამომეტყველებას, ლიმბლს, სხეულის კუნთების დაძაბულობას.

¹ ტანვარჯიშს ის „წმინდა გიმნასტიკას“ უწოდებდა.

ერთი სიტყვით, ინარჩუნებდა ზუსტად იმ მდგომარეობას, რაშიც „სდექ“ ბრძანებამ მოუსწრო. ეს ვარჯიში, გურჯიევის აზრით, ადამიანს დაეხმარება შეიგრძნოს სხეული, გრძნობა და გონება იმ პოზაში, რომელიც მისთვის უჩვეულო და არაბუნებრივია. სწორედ ეს არაბუნებრივი მდგომარეობა (ანუ არამექანიკური, არავტომატიზირებული მდგომარეობა) დაეხმარება ადამიანს „იფიქროს ახლებურად, შეიგრძნოს ახლებურად, გაიგოს საკუთარი თავი ახლებურად“ (Gurjiev, 1994: 48). საბოლოო ჯამში, გურჯიევის აზრით, ამ ვარჯიშის შესრულება შესაძლებელია მხოლოდ ცნობიერი ქცევის პროცესში.

ზემოთ განხილული პირობები ერთ დიდად მიზანს ემსახურება: ადამიანის მოქმედებისა და აქტივობის საფუძველზე მის სრულქმნასა და ევოლუციას, ანუ უბრალო „მე“-ს დაფიქსირებიდან

საკუთარი თავის შეცნობისაკენ სვლას. ხატოვანი გამოთქმით, ერთი მდინარიდან მეორეში გადასვლას. გურჯიევის მიაჩნია, რომ ადამიანის განვითარება, მართალია, ინდივიდუალურია, ანუ „მიახლოების, მიდგომის, მისვლის გზები განსხვავებულია“, თუმცა მიზანი ერთია: „განვითაროთ ჩვენი სული, სულიერი სამყარო, აღვასრულოთ ჩვენი უმაღლესი ვალი და მონოდება“ (Gurjiev, 2002: 137). ადამიანის მთლიანობა მიიღწევა მისი სამივე ცენტრის ჰარმონიული, შეთანხმებული მოქმედების საფუძველზე. მხოლოდ ის ადამიანი სრულყოფს თავის თავს, რომლის სხეულის ყოველი „ჰალტუნგი“ (პოზა, მდგომარეობა) შესაბამისობაში იქნება გარკვეულ შინაგან მდგომარეობასთან და, პირიქით, თითოეული შინაგანი მდგომარეობა შესატყვისობაში იქნება განსაზღვრულ „ჰალტუნგთან“.

„ადამიანის მუშაობას მხოლოდ მაშინ აქვს ფასი, როდესაც იგი თავისი შესაძლებლობების მაქსიმუმს ავლენს“, – წერს გურჯიევი და ეს სიტყვები მისი ცხოვრების დევიზად იქცა. თვითგანვითარების ძნელად სავალ გზაზე გურჯიევის სურს დაეხმაროს ყველას, ვისაც ამის სურვილი აქვს, რამეთუ მისი ოცნებაა (და მიზანიც) საკუთარ სრულყოფაზე ორიენტირებული ადამიანებისა და, შესაბამისად, საზოგადოების ხილვა.

ლიტერატურა:

1. Avalaini S., Giorgi Gurjiev, Journ. “Gantiadi”, 1975.
2. Gurjiev G., Sikvarulis ori sakhe, Tbilisi, 1992.
3. Gurjiev G. Vstrechi s zamechatelnymi lyudmi, Tbilisi, 1992.
4. Gurjiev G., Cheshmaritebis samkaroshi, Tbilisi., “Lomisi”, 1996.
5. Gurjiev G., Saubrebi motsafeebtan, Tbilisi, “Lomisi”, 2002.

Khatuna Amaghlobeli

ANTHROPOLOGICAL CONCEPTION OF GIORGI GURJIEV

Summary

The XX century famous thinker George Gurjiev considered possible man's transformation and evolution on the basis of particular activity, that is, in his opinion, characterized not only theoretically but practically as well.

For this great purpose he arrived in Tbilisi (1919), then in emigration in France, "Man's Harmonious Development Institute". Man's perfection for Gurjiev means motion from fixation of the common "me" towards self-cognition that involves great difficulties, although that is the very reason why generally everyone desires it.

სამართლისმცოდნეობა
JURISPRUDENCE

ვახტანგ თორდია, გოჩა მამულაშვილი

ზომიერთი მოსაზრება საქართველოს

სისხლის სამართლის კოდექსის 238¹ მუხლის დახვეწისათვის

ცნობილია, რომ 2006 წელს კრიმინალიზებულ იქნა ცივი იარაღის ტარება, რომლის შემადგენლობაც ორ ნაწილად ჩამოყალიბდა. ამ ნორმის თავდაპირველი რედაქციის მიხედვით სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას აფუძნებდა ცივი იარაღის ტარება 21 წლის ასაკს მიუღწეველი ან ნასამართლობის მქონე ან/და ნარკოტიკების მოხმარებისათვის ადმინისტრაციულსახდელდადებული პირის მიერ. 2013 წლის 11 დეკემბერს ცვლილება განხორციელდა საქართველოს 238¹ მუხლში, კერძოდ, თუ ადრე ამ დანაშაულის პირველი ნაწილის შემადგენლობისათვის საკმარისი იყო ნასამართლევი პირის მიერ ცივი იარაღის ტარება, ხოლო ამავე მუხლის მეორე ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტის შემადგენლობას გვაძლევდა წარსულში პირის მძიმე ან განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულისათვის ნასამართლობა, ახლანდელი რედაქციის მიხედვით სისხლის სამართლებრივ პასუხისმგებლობას ექვემდებარება ცივი იარაღის ტარებისათვის განმეორებით ადმინისტრაციულსახდელდადებული ან ნარკოტიკების მოხმარებისათვის ადმინისტრაციულსახდელდადებული პირი. როგორც ვხედავთ, 2013 წლის 11 დეკემბრის კანონით დანაშაულის შემადგენლობას აფუძნებს განმეორებით ადმინისტრაციულსახდელდადებული პირის მიერ ცივი იარაღის ტარება, რა დროსაც მნიშვნელობა არა აქვს წარსულში ნასამართლობას. რაც შეეხება ნარკოტიკების მოხმარებისათვის ადმინისტრაციულსახდელდადებული პირის მიერ ცივი იარაღის ტარებას, ის დარჩა უცვლელად; ხოლო ამავე მუხლის მეორე ნაწილის შემადგენლობას აფუძნებს პირველი ნაწილით გათვალისწინებული ქმედების ჩადენა არაერთგზის ან განზრახ მძიმე ან განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის ჩადენისათვის ნასამართლევი პირის მიერ.

აქვე აღსანიშნავია, რომ იმავე 2013 წლის 11 დეკემბერს საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსს დაემატა 181¹ მუხლი, რომელმაც ადმინისტრაციული პასუხისმგებლობა დაანესა ცივი იარაღის ტარებისათვის, რომელსაც პრეუდიციული მნიშვნელობა აქვს საქართველოს სსკ 238¹ მუხლით პასუხისმგებლობისათვის. აღნიშნულ მუხლს აქვს შენიშვნა, რომლის მიხედვითაც 181¹ მუხლი არ ვრცელ-

დება განზრახ მძიმე ან განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულისათვის ნასამართლევ ან/და ნარკოტიკების მოხმარებისათვის ადმინისტრაციულ-სახდელდადებულ პირზე, ის ცივი იარაღის ტარებისათვის პასუხს აგებს საქართველოს სსკ 238¹ მუხლის შესაბამისად.

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსში განხორციელებულ აღნიშნულ ცვლილებებს გააჩნია ცალკეული ხარვეზი, კერძოდ ამ ცვლილებებით, საერთოდ დაუსჯელი რჩება ნაკლებად მძიმე დანაშაულისათვის ნასამართლევი პირის მიერ ცივი იარაღის ტარება. ასე მაგალითად, ნარკოტიკის მოხმარება ნაკლებად მძიმე დანაშაულია; საქართველოს 238¹ მუხლი არ აწესებს სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას ნაკლებად მძიმე დანაშაულის ჩადენისათვის ნასამართლევი პირის მიერ ცივი იარაღის ტარებისათვის; ეს ნორმა ვერავითარ პრევენციულ, თუ სისხლის სამართლის პოლიტიკის ამოცანებს ვერ შეასრულებს, თუკი ნარკოტიკების მოხმარებისათვის ადმინისტრაციულსახდელდადებული პირის მიერ ცივი იარაღის ტარება დაისჯება, ხოლო ნარკოტიკების მეორედ, მესამედ, მეოთხედ... მომხმარებლის მიერ, ე. ი. ნასამართლევი პირის მიერ ცივი იარაღის ტარება – არა. მაშასადამე, სსკ 273-ე მუხლით მეორედ ან მესამედ ნასამართლევი პირის მიერ ცივი იარაღის ტარების ფაქტი ვერ მოექცევა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის სფეროში, რადგან პირველად ადმინისტრაციული წესით პასუხისმგებლობის დაკისრებიდან უკვე ერთ წელზე მეტი იქნება გასული და იგი ვერ ჩაითვლება ადმინისტრაციულსახდელდადებულ პირად.

როგორც აღინიშნა, საქართველოს სსკ 238¹-ე მუხლის მეორე ნაწილით პასუხისმგებლობისათვის აუცილებელია ამ მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებული ქმედების ჩადენა არაერთგზის, ან განზრახ მძიმე ან განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის ჩადენისათვის ნასამართლევი პირის მიერ; კანონის განმარტებიდან გამოდის, რომ თუ პირი არ არის განმეორებით ადმინისტრაციულსახდელდადებული ცივი იარაღის ტარებისათვის ე. ი. მის ქმედებაში არ არის საქართველოს 238¹ მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებული დანაშაულის ნიშნები მას ვერ დაეკისრება სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობა საქართველოს სსკ-ის 238¹ მუხლის მეორე ნაწილით გათვალისწინებული დანაშაულისათვის, თუნდაც იგი ნასამართლევი იყოს მძიმე ან განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულისათვის. ამასთანავე, ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსის 181¹ მუხლის შენიშვნა იმპერატიულად აცხადებს, რომ 181¹ მუხლი არ ვრცელდება განზრახ მძიმე ან განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულისათვის ნასამართლევ პირზე, რომელიც ცივი იარაღის ტარებისათვის პასუხს აგებს სსკ 238¹ მუხლის შესაბამისად. აშკარაა, წინააღმდეგობა ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა და სისხლის სამართლის კოდექსებს შორის. ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსიდან

პასუხისმგებლობის სისხლის სამართლის კოდექსზე გადამისამართებამ შედეგი ვერ გამოიღო. კანონმდებელმა მიიჩნია, რომ სასამართლო პრაქტიკა ისე წავიდოდა როგორც ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსის 181¹ მუხლის შენიშვნაშია მითითებული, მოხდა კი პირიქით, სისხლის სამართლის სასამართლო პრაქტიკა წავიდა ასეთ პირთა გამართლებისაკენ და ამის არაერთი პრეცედენტი შეიქმნა. სწორედ ამის გამოცხადდა საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის გადაწყვეტილება, რომელმაც 2014 წლის 13 ივნისს განმარტება გააკეთა საქართველოს სსკ 238¹ მუხლით გათვალისწინებული დანაშაულის სუბიექტთან მიმართებით. სახელდობრ, თეთრიწყაროს რაიონული სასამართლოს 2013 წლის 23 დეკემბრის განჩინებით ნ. პ. ცნობილ იქნა დამნაშავედ საქართველოს სსკ-ის 238¹-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტით (ნასამართლობის მქონე პირის მიერ ცივი იარაღის ტარება ჩადენილი იმის მიერ, ვინც ნასამართლევი იყო განზრახვი მძიმე დანაშაულის ჩადენისათვის) და სასჯელის სახედ და ზომად განესაზღვრა 1 წლით თავისუფლების აღკვეთა.

აღნიშნული განჩინი თბილისის სააპელაციო სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2014 წლის 6 მარტის განჩინებით დარჩა უცვლელად.

საკასაციო პალატამ მიიჩნია, რომ ნ. პ.-ს ქმედებაში არ იყო საქართველოს სსკ-ის 238¹-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტით გათვალისწინებული დანაშაულის ნიშნები, კერძოდ: საქმის მასალების მიხედვით, მსჯავრდებულმა საქართველოს 238¹-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტით გათვალისწინებული დანაშაული ჩაიდინა 2013 წლის 31 ივლისს, რადროსაც ამ დანაშაულის პირველი ნაწილის შემადგენლობისათვის საკმარისი იყო ნასამართლევი პირის მიერ ცივი იარაღის ტარება, ხოლო ამავე მუხლის მე-2 ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტის შემადგენლობას გვაძლევდა პირის წარსულში მძიმე ან განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულისათვის ნასამართლობა. 2013 წლის 11 დეკემბრის კანონით, რომელიც ძალაში შევიდა 2014 წლის 8 იანვარს, შეიცვალა საქართველოს სსკ-ის 238¹-ე მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებული დისპოზიციის ნაწილი იმ მიმართებით, რომ ამ დანაშაულის შემადგენლობას იძლევა მხოლოდ განმეორებით ადმინისტრაციულსახდელდადებული პირის მიერ ცივი იარაღის ტარება, რადროსაც მნიშვნელობა არა აქვს არც წარსულში ნასამართლობას და არც ასაკს. რაც შეეხება ამ დისპოზიციის მე-2 ნაწილს – „ნარკოტიკების მოხმარებისათვის ადმინისტრაციულ სახდელდადებული პირის მიერ ცივი იარაღის ტარებას“, იგი დარჩა უცვლელად, ხოლო ამავე მუხლის მე-2 ნაწილის შემადგენლობა მოგვცა პირველი ნაწილით გათვალისწინებული ქმედების ჩადენამ არაერთგზის ან განზრახვი მძიმე ან განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის ჩადენისათვის ნასამართლევი პირის მიერ.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, საკასაციო პალატამ მიიჩნია, რომ ვინაიდან ახალი კანონის თანახმად, მსჯავრდებული ნ. პ. არ არის განმეორებით ადმინისტრაციულსახდელდადებული პირი ცივი იარაღის ტარებისათვის, ესე იგი, მის ქმედებაში არ არის საქართველოს სსკ-ის 238¹-ე მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებული დანაშაულის ნიშნები, შესაბამისად, წარსულში მისი ნასამართლობა მძიმე დანაშაულისათვის ვერ მოგვცემს საქართველოს სსკ-ის 238¹-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტით გათვალისწინებული დანაშაულის ნიშნებს, რის გამოც მსჯავრდებული გამართლდა (იხ. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის განმარტება, საქმე N103აპ-14).

აღნიშნულიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილია საქართველოს სსკ-ის 238¹-ე მუხლის მე-2 ნაწილი ჩამოყალიბდეს შემდეგი რედაქციით: „ცივი იარაღის ტარება არაერთგზის ან განზრახ მძიმე ან განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის ჩადენისათვის ნასამართლევი პირის მიერ“. ამასთანავე, საქართველოს სსკ-ის 238¹-ე მუხლის პირველ ნაწილში უნდა აღდგეს მითითება „ნასამართლობის მქონე პირი“, რომელიც მოიცავს ნაკლებად მძიმე დანაშაულისათვის ნასამართლევი პირის მიერ ცივი იარაღის ტარებას. საქართველოს სსკ-ის 238¹-ე მუხლის დღევანდელი რედაქციით ნასამართლობის მქონე პირის მიერ ცივი იარაღის ტარება პრაქტიკულად დაუსჯელია, რაც საღ აზრს ეწინააღმდეგება.

მიუღებლად მიგვაჩნია აგრეთვე ისიც, რომ სსკ-ის 238¹ მუხლის პირველ ნაწილში აბსოლუტურად განსაზღვრულია სანქცია, რადგან ასეთი რეალობა უგულებელყოფს სასჯელის ინდივიდუალიზაციის პრინციპის განხორციელებას.

Vakhtang Tordia, Gocha Mamulashvili

SOME OPINIONS ON IMPROVEMENT OF GEORGIAN CRIMINAL CODE ARTICLE 238¹

Summary

The paper reviews a wide acknowledged fact in law theory that there is a contradiction between lawmakers and case law.

The amendments made in the Criminal Code has some lacunae, particularly by means of these changes, the convicted person with less serious crimes generally remains unpunished for possession of a cold weapon.

It is obvious a contradiction between the Administrative and Criminal Codes. The redirection of responsibility from Code of Administrative Violations to the criminal code hasn't given any result.

Therefore, it is recommended that the Criminal Code of 238¹, paragraph 2 shall be amended by the following drafting: possession of a cold weapon more than once or deliberately grave crime or especially serious crimes committed by a person. In addition, it is necessary to restore the instruction in the first part of the Criminal Code of article 238¹: "The convicted person" with minor crimes which includes the convicted person for possession of a cold weapon.

As for the current edition of the Criminal Code article 238¹, the convicted person for possession of a cold weapon which is practically unpunished is irrational.

ეკონომიკა
ECONOMICS

ჯანდრი ზარანდია

**საქართველოს ევროკავშირთან ინტეგრაცია:
ესტონეთის ძირითადი მაკროეკონომიკური
მაჩვენებლები და საქართველო**

„საქართველოს ევროკავშირთან ინტეგრაციის“ პროცესის ფარგლებში ვიხილავთ საქართველოსა და ევროკავშირის ქვეყნების ძირითადი მაკრო ეკონომიკური მაჩვენებლების შედარებით ანალიზს. ამ შემთხვევაში განხილულია ახლო წარსულში საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში შემაჯავალი ქვეყნების ესტონეთისა და საქართველოს ძირითადი მაკრო ეკონომიკური მაჩვენებლები, რადგან საბჭოთა მემკვიდრეობამ თავისი კვალი დატოვა ორივე ქვეყნის, როგორც ეკონომიკურ, ისე პოლიტიკურ განვითარებაზე. ამდენად, საინტერესოა დამოუკიდებლობის აღიარების შემდეგ, რა ეკონომიკური და პოლიტიკური შედეგი მოუტანა, ერთი მხრივ, ესტონეთს, როგორც ევროკავშირისა და ნატოს წევრ ქვეყანას და, მეორე მხრივ, საქართველოს, რომლის საგარეო ეკონომიკური და პოლიტიკური კურსი ძირითადად მიმართულია ევროკავშირში ინტეგრაციასა და ჩრდილოატლანტიკურ ალიანსში განწევრიანებაზე. საქართველოსა და ესტონეთის მაკრო ეკონომიკური მაჩვენებლების შედარებაზე დაყრდნობით გაკეთებულია დასკვნა.

განვიხილოთ ამ ორი ქვეყნის ზოგადი დახასიათება. ესტონეთი საპარლამენტო მოწყობის სახელმწიფოა. იგი მდებარეობს ევროპის ჩრდილო-აღმოსავლეთში, ბალტიის ზღვის სანაპიროზე. 1988 წელს ყოფილმა საბჭოთა რესპუბლიკამ – ესტონეთმა მიიღო ახალი კონსტიტუცია, რომლითაც განისაზღვრა ქვეყნის სუვერენიტეტი. სრული დამოუკიდებლობა ქვეყანამ მიიღო 1991 წელს, თუმცა უკანასკნელმა რუსმა ჯარისკაცმა ესტონეთი 1994 წელს დატოვა, რის შემდგომ მკაფიოდ გამოიკვეთა დასავლური კურსი და ამან დადებითი გავლენა იქონია ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე. ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის მოცულობა 2000 წლისათვის 6,4 %-ით გაიზარდა და ორნიშნა მაჩვენებელს მიაღწია ევროკავშირში განწევრიანების შემდეგ (Economy of Estonia). 2000 წელს ესტონეთის დამოუკიდებლობა გაეროს მიერ იქნა აღიარებული. 2002 წლის ბოლოს ესტონეთის უახლოეს ისტორიაში ორი მნიშვნელოვანი მოვლენა მოხდა – ქვეყანამ მიიღო ოფიციალური მინვევა ნატოსა და ევროკავ-

შირში განვევრინებთ. 2004 წლის აპრილში კი ამ ორგანიზაციათა სრულფუნქციონირების წევრი გახდა, ხოლო 2011 წლიდან ირიცხება ევროზონაში. საბჭოთა მემკვიდრეობა თავის კვალს დღესაც ამჩნევს ქვეყნის ცხოვრებას – რუსულენოვანი მოსახლეობა პრაქტიკულად მოქალაქეობას ვერ ღებულობს, რადგან მოსახლეობის ერთი ნაწილი ვერ აბარებს გამოცდას სახელმწიფო (ესტონური) ენის ცოდნაზე, ხოლო მეორე ნაწილი ვერ ხედავს სახელმწიფო ენის ცოდნის აუცილებლობას.

ესტონეთის მოსაზღვრე ქვეყნებია: რუსეთი და ლატვია, დედაქალაქი – ტალინი, სახელმწიფო ენა – ესტონური, ეროვნული ვალუტა – ევრო, ტერიტორიის ფართობი – 45226 კვ. კმ., აქედან 2840 კვ.კმ. წყალს უკავია. ესტონეთის მოსახლეობა – 1 320 174 კაცი, მათ შორის სამუშაო ძალა – 669,800 კაცი. აქედან სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულია 3,9%, მრეწველობაში – 28,4%, მომსახურეობის სფეროში – 67,7%, უმუშევრობის დონე – 7%-ს შეადგენს. მშპ-ის მოცულობა ერთ სულ მოსახლეზე შეადგენს 14 754 ევროს. მშპ-ის შემადგენლობა დარგების მიხედვით შემდეგნაირად ნაწილდება: სოფლის მეურნეობაში – 3,6%, მრეწველობაში – 29,2%, ხოლო მომსახურეობის სფეროში – 67,2%. ესტონეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი და შესწავლილია მრავალი სახის ნიაღისეულის საბადო. მათ შორის ცნობილია მანგანუმის, ნავთობის, ტორფის, ფოსფორიტის, თიხის, კირქვის, სილა – დოლომიტის საბადოები. ესტონეთის ბუნებრივი რესურსებია სასოფლო – სამეურნეო მიწები, ზღვის ტალახი და სხვა. სოფლის მეურნეობის პროდუქცია – მარცვლეული, კარტოფილი, ბოსტნეული და რძის პროდუქტები (The World Factbook, Estonia).

2014 წლისათვის სამრეწველო პროდუქციის ზრდის ტემპმა – 2%-ს მიაღწია, რაც აისახა კიდევ ქვეყნის ექსპორტზე. ამ წელს ქვეყნის ექსპორტმა 15,82 მილიარდი ევრო შეადგინა, მათ შორის მანქანები და ელექტროტექნიკა – 29%, საკვები პროდუქტები და სასმელები – 16%, მინერალური სანვაი – 11%, ხის პროდუქცია – 9%; ლითონები – 7%, ავეჯი – 7%, მანქანები და მათი ნაწილები – 5%, ქსოვილები – 4%, ქიმიკატები – 5%. ექსპორტირებული პროდუქციის განაწილება პარტნიორ ქვეყნებთან პროცენტულად შემდეგნაირად გამოიყურება: – შვედეთი 18,5%, ფინეთი – 15,8%, ლატვია – 11,1%, რუსეთი – 10%, ლიტვა – 5,5%, გერმანია – 5%. იმპორტმა 2014 წლის მონაცემებით 17,05 მილიარდი ევრო შეადგინა. საიმპორტო საქონელი პროცენტულად შემდეგნაირად გამოიყურება: მანქანები და ელექტრო ტექნიკა – 28%, მინერალური სანვაი – 13%, საკვები პროდუქტები – 10%, ქიმიური პროდუქცია – 8%, ლითონები – 8%, პლასტმასის ნაწარმი – 5%. იმპორტიორი ქვეყნების პროცენტული წილი შემდეგნაირად გამოიყურება: ფინეთი – 15,5%, გერმანია – 11,9%, შვედეთი – 9,1%, ლატვია – 8,6% ლიტვა – 8%, პოლონეთი – 7,8%, ნიდერლანდები – 5,6%, რუსეთი – 4,7%, ჩინეთი – 4,5% (Economy of Estonia).

საქართველო – სახელმწიფო კავკასიაში, შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე. ესაზღვრება ჩრდილოეთიდან რუსეთი, სამხრეთიდან თურქეთი და სომხეთი, სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან აზერბაიჯანი. ქვეყანა სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპისა და დასავლეთ აზიის გასაყარზე მდებარეობს, თუმცა სოციოპოლიტიკურად და კულტურულად ევროპის ნაწილია. ქვეყნის ტერიტორია ძირითადად მთებს უკავია, ბუნება მრავალფეროვანია.

ეკონომიკის მთავარი დარგებია სოფლის მეურნეობა, მანქანათმშენებლობა, მეტალურგია, ენერგეტიკა. დიდი ყურადღება ეთმობა საკურორტო-ტურისტული კომპლექსის აღდგენას, რომელიც ადრე ყოველწლიურად 2 მილიონზე მეტ ადამიანს ემსახურებოდა. სოფლის მეურნეობის პროდუქცია: ყურძენი, ციტრუსები, ჩაი, ხილი; მთავარი სავაჭრო პარტნიორებია თურქეთი, ევროკავშირი, უკრაინა და აზერბაიჯანი. საქართველოს სახელმწიფო სისტემა: დემოკრატიული რესპუბლიკა; სახელმწიფოს მეთაური – პრეზიდენტი; მთავრობის მეთაური – პრემიერ-მინისტრი; საკანონმდებლო ორგანო – ერთპალატიანი პარლამენტი; ადმინისტრაციული დაყოფა – 12 მხარე; ტერიტორია – 69,7 ათასი კვ.კმ. აფხაზეთისა და სამაჩაბლოს ჩათვლით; მოსახლეობა – 4.3 მლნ. კაცი 2014 წლის მონაცემებით; სახელმწიფო ენა – ქართული, აფხაზური; დედაქალაქი – თბილისი 1,1 მლნ-ი მოსახლეობით; ეროვნული ვალუტა – ლარი (Saqartvelos bunebrivi resursebi da garemos dacva, 2004); რესურსები: ტყეები, ჰიდროენერგია, მანგანუმი, რკინის მადანი, ნავთობის და ბუნებრივი აირის მცირე მარაგი; მთისა და ზღვის კლიმატური კურორტები.

საქართველოს ბუნებრივი პირობებისა და ბუნებრივი რესურსების განსაკუთრებული სიუხვე, მრავალფეროვნება და კონტრასტები ახასიათებს. ქვეყნის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი და შესწავლილია მრავალი სახის წიაღისეული საბადო. ამჟამად ცნობილია 300-მდე მინერალურ-სანედლეულო საბადო, მოძიებულია 400 მლნ. ტონა ქვანახშირის საბადო საქართველოში. აგრეთვე, არის ტყვია-თუთის, ოქროს და სპილენძის სამრეწველო მარაგები. ქვეყანაში მინისქვეშა და მინისზედა წყლების დიდი მარაგებია (<http://mof.ge/2328>).

საქართველოს გეოპოლიტიკური პოტენციალის ათვისებისათვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ევროპა-კავკასია-აზიის დამაკავშირებელი ახალი სატრანსპორტო დერეფნის ამოქმედებას. ტრანსკავკასიური სტრატეგიული ენერგეტიკული დერეფანი და ტრანსკავკასიური სატელეკომუნიკაციო ქსელი მიჩნეულია ევროპული სატრანსპორტო და სატელეკომუნიკაციო სისტემის ერთ-ერთ პრიორიტეტულ მიმართულებად. საქართველოს ტრანსპორტის სამომავლო განვითარებისათვის მნიშვნელოვანია, ქვეყნის ტრანსპორტის ინტეგრაცია ევროპულ სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურაში, მისი აღიარება ევროპული სატრანსპორ-

ტო სისტემის ნაწილად. პრაქტიკულად საქართველოს სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურა ევროპის სატრანსპორტო სისტემის ნაწილად ყალიბდება. თავის მხრივ ევროპული ქვეყნების სატრანსპორტო პოლიტიკა საქართველოს განიხილავს, როგორც თავისი ინტერესების ნაწილს და ცდილობს ჩვენი სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის მონყობას იმ დონეზე, რომ დაჩქარდეს მისი ინტეგრირება ევროპულ სატრანსპორტო სისტემაში (Baratashvili, Zarandia, Abralava, 2009).

მიუხედავად იმისა რომ, საქართველო აგრარული ტრადიციის ქვეყანაა და გამოირჩევა აგრარული სექტორის განვითარებისათვის აუცილებელი გეოგრაფიული, ბუნებრივ კლიმატური და შრომითი მონაცემებით, ქვეყნის სოფლის მეურნეობის სექტორი ბევრი პრობლემისა და გამოწვევის წინაშე დადგა. სწორედ ეს იყო იმის მიზეზი, რომ 2005 წლიდან რეალური წარმოება საქართველოში 20%-ით, ხოლო ნათესების ფართობი 43%-ით შემცირდა. საქართველოში 2012 წლის ჩათვლით სოფლის მეურნეობას ყველაზე მწირი დაფინანსება ქონდა ბიუჯეტიდან, არავითარი სუბსიდიები სახელმწიფოს მიერ არ გამოიყოფოდა. საქართველოს ხელისუფლებამ ამ მიმართულებით უკვე გადადგა მნიშვნელოვანი ნაბიჯები, ხელისუფლების მიერ ბოლო პერიოდში გატარებული აგრარული პოლიტიკა სწორედ მათ განვითარებასა და ხელშეწყობაზე არის ორიენტირებული, შედეგად შეიმჩნევა წარმატებები, მაგრამ, აგრარული სექტორის განვითარებისათვის გადაუჭრელი რჩება ისეთი საკითხები, როგორცაა:

- აგრარულ სექტორში შრომის მწარმოებლურობის დაბალი დონე;
- აგრარული სექტორის არაოპტიმალური დარგობრივი სტრუქტურა;
- სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ტექნიკური აღჭურვის დაბალი დონე;
- ადგილობრივი პროდუქციის დაბალი კონკურენტუნარიანობა;
- სოფლის ინფრასტრუქტურის განვითარება და სხვა.

„საქართველოს ევროკავშირთან ინტეგრაციის“ პროცესის ფარგლებში, ჩვენ გავეცანით საქართველოსა და ესტონეთის ძირითად მაკროეკონომიკურ პარამეტრებს, განვიხილეთ ორივე ქვეყნის ბუნებრივი პირობები, რესურსული პოტენციალი, გეოპოლიტიკური გარემო და გავანალიზეთ მათი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები. დავინახეთ, მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო როგორც მოსახლეობით, ისე ფართობით უფრო დიდი ქვეყანაა და რესურსული პოტენციალითაც მნიშვნელოვანი უპირატესობა გააჩნია, მაინც ის ყველა ძირითადი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლებით საგრძნობლად ჩამორჩება ესტონეთის იგივე მაჩვენებლებს. ეს ფაქტორი თვალსაჩინოა მრეწველობის დარგში, მაგრამ განსაკუთრებით შესამჩნევია სოფლის მეურნეობის დარგში.

ცხრილი 1. საქართველო ესტონეთის ძირითადი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები (Economy of Estonia; The World Factbook, Estonia; Saqartvelos statistikis erovnuli samsakhuri) (მონაცემები აღებულია 2014 წ.)

	საქართველო	ესტონეთი
ფართობი	69.7 კვ.კმ	45,2კვ.კმ
მოსახლეობა	4.3 მლნ	1 320 174 კაცი
მთლიანი შიდა პროდუქტის მოცულობა	16.53 მილიარდი ა.შ.შ. დოლარი	19,5 მილიარდი ევრო
მთლიანი შიდა პროდუქტის მოცულობა ერთ სულ მოსახლეზე	3.68 ათასი ა.შ.შ დოლარი	14.754 ევრო
მთლიანი ეროვნული პროდუქტის მოცულობა	16.44 მილიარდი ა.შ.შ. დოლარი	23.950 მილიარდი ევრო
მთლიანი ეროვნული პროდუქტის მოცულობა ერთ სულ მოსახლეზე	3.66 ათასი ა.შ.შ დოლარი	21,8 ათასი დოლარი
ნაერთი ბიუჯეტის შემოსავლები (ბიუჯეტის მოცულობა)	8.049 მილიარდი ლარი	10.22 მილიარდი დოლარი
სოფლის მეურნეობაში გამოშვებული პროდუქციის მოცულობა	3579 მილიარდი ლარი	1.539 მილიარდი ევრო
სოფლის მეურნეობაში გამოშვებული პროდუქციის მოცულობა ერთ სულ მოსახლეზე	832 ლარი	1165 ევრო
სასოფლო სამეურნეო სავარგულების მოცულობა	2.85 მლნ ჰა	2.1 მლნ ჰა
სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა რაოდენობა	330 ათასი კაცი	26 ათასი კაცი
უმუშევრობის დონე	7%	7.8%

ცხრილში – „საქართველოს და ესტონეთის ძირითადი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები“ – ჩანს, რომ საქართველოში გამოშვებული სოფლის მეურნეობის პროდუქციის მოცულობა 3579 მლრდ-ი ლარია, ხოლო სოფლის მეურნეობაში გამოშვებული პროდუქციის მოცულობა ერთ სულ

მოსახლეზე 832 ლარი. მაშინ როდესაც, ესტონეთში, რომლის სასოფლო სამეურნეო სავარგულების მოცულობა (2,1 მლნ. ჰა.), ნაკლებია ვიდრე საქართველოს სასოფლო სამეურნეო სავარგულების მოცულობა (2,85 მლნ. ჰა.), ასევე საქართველოში სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულია 330 ათასი კაცი, რომელიც 12-ჯერ აღემატება, ესტონეთში სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა (26 ათასი კაცი) რაოდენობას. ქვეყანაში სოფლის მეურნეობაში გამოშვებული პროდუქციის მოცულობა 1539 მლრდ-ი ევროა, ხოლო, სოფლის მეურნეობაში გამოშვებული პროდუქციის მოცულობა ერთ სულ მოსახლეზე 1165 ევრო, რაც 3,5-ჯერ აღემატება საქართველოს იგივე მონაცემებს. აღსანიშნავია, რომ ესტონეთი არის ქვეყანა, სადაც სოფლის მეურნეობაში გამოიყენება თანამედროვე ტექნოლოგიები, მექანიზაცია და რომელიც გამოირჩევა მაღალი მოსავლიანობით და შრომის მწარმოებლურობით. უნდა აღინიშნოს რომ, ესტონეთი და, საერთოდ, ბალტიისპირეთის ქვეყნები ეკონომიკური განვითარებით ყოველთვის გამოირჩეოდნენ საბჭოთა სივრცის ქვეყნებიდან. ბალტიისპირეთის ქვეყნებმა საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაშიც კი შეინარჩუნეს საბაზრო ეკონომიკის წარმოების კულტურა და კერძო საკუთრების ელემენტები, განსაკუთრებით, მომსახურეობის სფეროში. საბოლოოდ, ესტონეთის ეკონომიკის მომავალი განაპირობა დასავლურ სტრუქტურებში ინტეგრაციამ. ქვეყნის ეკონომიკამ, სრული დამოუკიდებლობისა და სტრუქტურულად ევროკავშირის ეკონომიკასთან ინტეგრირების შემდეგ მოკლე პერიოდში მიაღწია მნიშვნელოვან ეკონომიკურ აღმავლობას.

როგორც ანალიზიდან ჩანს, საქართველოს საკმაოდ დიდი ეკონომიკური პოტენციალი გააჩნია სოფლის მეურნეობის და საერთოდ აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარებისათვის, რომელიც უნდა ეფუძნებოდეს წარმოებაში თანამედროვე მექანიზაციისა და ახალი ტექნოლოგიების დანერგვას, მიწის ეფექტიან გამოყენებას, კოოპერატივების შექმნას, სოფლად საწარმოო და სოციალური ინფრასტრუქტურის განვითარებას. არსებული ეკონომიკური პოტენციალის რეალიზება შესაძლებელი იქნება საქართველოს ევროკავშირთან სავიზო რეჟიმის ლიბერალიზაციისა და თავისუფალი ვაჭრობის ხელშეკრულების სრულად ამოქმედების შემდეგ.

საქართველოსა და ესტონეთს შორის თანამშრომლობა ეკონომიკის, თავდაცვის, კულტურის სფეროებში დინამიურად ვითარდება და მზარდი ტენდენცია გააჩნია. საქართველოს საგარეო სავაჭრო ბრუნვა ესტონეთთან 2015 წლის 11 თვის მონაცემებით 6 463. 3 ა.შ.შ. დოლარის ტოლია, აქედან ექსპორტი 2 103. 5 ა.შ.შ. დოლარის ტოლია, ხოლო იმპორტი 4 359.8 ა.შ.შ. დოლარი, სავაჭრო სალდო უარყოფითია და შეადგენს -2 256. 4 ა.შ.შ. დოლარს. ბოლო პერიოდში აღსანიშნავია, საქართველოსა

და ესტონეთს შორის სავაჭრო ბრუნვის ზრდის ტენდენციები, როგორც ეს შეინიშნება საქართველოსა და ევროკავშირის ქვეყნებს შორის. ჯერ კიდევ ახლო წარსულში, საქართველოს ექსპორტი რუსეთის ფედერაციაში, მნიშვნელოვნად აღემატებოდა მის ექსპორტს ევროკავშირის ქვეყნებში. დღეს ევროკავშირი საქართველოს ერთ-ერთი უმსხვილესი სავაჭრო პარტნიორია. მიუხედავად იმისა რომ, 2015 წელს საქართველოს სავაჭრო ბრუნვა საგარეო ფაქტორებთან დაკავშირებით, საერთოდ შემცირდა, ასევე სავაჭრო ბრუნვა შემცირდა ქვეყნის ძირითად პარტნიორებთან, ევროკავშირთან მიმართებაში ეს მაჩვენებელი 2015 წლის 11 თვის მონაცემებით 6%-ით გაიზარდა. ევროკავშირთან ინტეგრაციით ქვეყანას სავაჭრო ბრუნვის მნიშვნელოვანი ზრდის სერიოზული პერსპექტივა გააჩნია.

ევროკავშირთან ინტეგრაციის პროცესი ჩვენს ქვეყანას აძლევს დიდ შესაძლებლობებს, პირველ რიგში ეს განამტკიცებს ქვეყნის სტაბილურობას, გაზრდის სანდოობის მოპოვებას, რომელიც ხელს შეუწყობს საქართველოში როგორც უცხოური ინვესტიციების მოზიდვას, ასევე შიდა ინვესტიციური რესურსების ეფექტიან მიმოქცევას. და ბოლოს, ევროპასთან ინტეგრაცია ნიშნავს ეროვნული ეკონომიკისა და პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას, ქვეყნის ისეთ ეკონომიკური გარემოს ფორმირებას, რომელიც უზრუნველყოფს ქვეყნის ეკონომიკის და ინფრასტრუქტურის მოდერნიზებას და ახალი სამუშაო ადგილების შექმნას.

„საქართველოს ევროკავშირთან ინტეგრაციის“ პროცესის ფარგლებში საქართველოსა და ესტონეთის ძირითად მაკროეკონომიკური ანალიზის განზოგადოებით მივდივართ იმ დასკვნამდე, რომ საქართველოს ხელისუფლებამ უნდა დააჩქაროს ევროკავშირთან ინტეგრაციის პროცესი, გამოიყენოს ევროპის განვითარებული ქვეყნების გამოცდილება და განავითაროს ეკონომიკის ის სფეროები, სადაც ქვეყანას დიდი ეკონომიკური პოტენციალი გააჩნია, რომელიც უზრუნველყოფს ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდას და განვითარებას.

ლიტერატურა და წყაროები:

1. Baratashvili, Zarandia, Abzalava, 2009 – Baratashvili E., Zarandia J., Abzalava A., Regionalizmi: teoria da praqtika, Tbilisi, 2009.
2. Economy of estonia – Economy of Estonia (Wikipedia. org/wiki Economy_of_estonia).
3. Saqartvelos bunebrivi resursebi da garemos dacva, 2004 – Saqartvelos bunebrivi resursebi da garemos dacva, 2004 (http://www.geostat.ge/cms/site_im

- ages/_files/georgian/agriculture/garemo/Kr.Garemos%20dacva_2004.pdf).
4. Saqartvelos finansta saministro (mof.ge/2328).
 5. Saqartvelos statistikis erovnuli samsakhuri (www.geostat.ge).
 6. The World Factbook, Estonia – The World Factbook, Estonia (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/en.html>).

Jandri Zarandia

INTEGRATION OF GEORGIA WITH EU: MACROECONOMIC CHARACTERISTICS OF ESTONIA AND GEORGIA

Summary

The paper offers discussion of the key macroeconomic characteristics of Estonia and Georgia in the context of “integration of Georgia with European Union”. As both, political and economic development of these countries was influenced by the soviet legacy, what the outcomes were for Estonia, as the EU member state and NATO member and for Georgia, with the foreign policies oriented towards membership of European Union and North Atlantic Treaty Organization.

Analysis of macroeconomic characteristics shows that Georgia has much greater potential resource and as well as it is a larger country, with respect of both, territory and population. Nevertheless, macroeconomic indices of Georgia are significantly lower than those of Estonia. Estonia has maintained the culture of market economy and private property elements even within the Soviet Union but finally, the economy, after gaining of full independence and EU integration, has achieved significant economic growth.

By generalization of the key macroeconomic analysis of Georgia and Estonia we made conclusion that Georgian government should accelerate the process of integration with European Union, rely upon the experience of developed European countries and promote the spheres with high economic potential to ensure country’s economic growth and development.

დემოგრაფია DEMOGRAPHICS

ანზორ თოთაძე

ოკუპირებული აფხაზეთის მოსახლეობისა და იძულებით გადაადგილებულ პირთა დემოგრაფიული მდგომარეობის გაუმჯობესების ღონისძიებათა შესახებ

საქართველოში დემოგრაფიული ვითარება უაღრესად მძიმეა. უფრო მეტიც, იმედნად მძიმე, რომ თუ ასე გაგრძელდა დემოგრაფიულ კატასტროფას ვერ ავცდებით. მრავალ მუნიციპალიტეტში მოსახლეობა საგრძნობლად კლებულობს. 2014 წელს 59 მუნიციპალიტეტიდან მოსახლეობის ბუნებრივი კლება მხოლოდ ქართველებით დასახლებულ 32 მუნიციპალიტეტში აღინიშნა. უკანასკნელ ორ აღწერათაშორის პერიოდში (2002-2014 წწ.) ქვეყანაში მოსახლეობის რაოდენობა 4371 ათასიდან 3729 ათასამდე, ანუ 642 ათასით შემცირდა. თავისთავად ეს თვითმკვლევლობის, ერისა და მისი კულტურის გაქრობის ტოლფასია. პერსპექტივაში კიდევ უფრო მძიმე დემოგრაფიული ვითარებაა მოსალოდნელი. საკმარისია აღინიშნოს, რომ 1980-1989 წწ., 10 წელიწადში საქართველოში 455 ათასი გოგონა დაიბადა, 2000-2009 წწ., ისევ 10 წელიწადში, კი – 236 ათასი. ეს იმას ნიშნავს, რომ ისედაც დაბალი შობადობის დონე, თუ არსებითი ღონისძიებები არ განვხორციელებთ, 2020 წლიდან განახევრდება. საჭიროა ხელისუფლებამ შეიმუშაოს ერის გამრავლებისა და განვითარების, ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნების გრძელვადიანი პროგრამა. ამ საქმეში მომჭირნეობა ყოვლად დაუშვებელია. სახსრების მოძიებაზე სასწარფოდ უნდა იზრუნოს ფინანსთა სამინისტრომაც და პარლამენტმაც.

კიდევ უფრო მძიმე დემოგრაფიული ვითარებაა ოკუპირებულ აფხაზეთში, განსაკუთრებით ქართულ მოსახლეობასა და იძულებით გადაადგილებულ პირთა შორის. მცირდება შობადობისა და იზრდება მოკვდაობის მაჩვენებლები. შესაბამისად, მცირდება მოსახლეობის ბუნებრივი მატება. აფხაზები საქართველოს მოქალაქეები არიან და ჩვენ მათი მძიმე დემოგრაფიული პრობლემების მოსაგვარებლად უნდა ვიზრუნოთ. პირველ ხანში ეს ყველაზე მეტად ჯანმრთელობის სფეროშია შესაძლებელი, თუ აფხაზები დათანხმდებიან ქართული მხარე ამისათვის მზად არის.

ცნობილი მიზეზების გამო აფხაზეთის მოსახლეობა უკანასკნელ წლებში მნიშვნელოვნად შემცირდა. მოსახლეობის აღწერების მიხედვით აფხაზეთში 1989 წელს 525 061 კაცი ცხოვრობდა. 2011 წელს – 240 705.

განსაკუთრებით შემცირდა ქართველების რაოდენობა 239 872 კაციდან 46 455 კაცამდე, სომხები – 76 541-დან 41 906 კაცამდე. ამავე პერიოდში აფხაზების რაოდენობა უდრიდა: 1989 წელს – 93 267 კაცს, 2003 წელს – 94 597 და 2011 წელს – 122 175 კაცს. ამრიგად, 2011 წელს აფხაზეთში 27 578 აფხაზით მეტი ცხოვრობდა 2003 წელთან შედარებით. შობადობის, მოკვდაობისა და მიგრაციის მონაცემების ანალიზი თვალნათლივ გვიჩვენებს, რომ შეუძლებელია 2003-2011 წწ. სულ რაღაც 8 წელიწადში, აფხაზების რაოდენობა 27,6 ათასით გაზრდილიყო. აფხაზები ხელოვნურად ადიდებენ თავიანთ რაოდენობას.

განსაკუთრებით მძიმე დემოგრაფიული ვითარებაა აფხაზეთიდან იძულებით გადაადგილებულ მოსახლეობაში, რომელიც, ძირითადად, მთელ საქართველოშია გაფანტული. უმძიმესი სოციალური და ეკონომიკური პირობების შედეგად, მათ შორის ბევრად უარესია დემოგრაფიული მაჩვენებლები, ვიდრე საშუალოდ ქვეყანაში. მძიმე ვითარების გასაუმჯობესებლად საჭიროა მნიშვნელოვანი ღონისძიებების განხორციელება:

1. უნდა შემუშავდეს ოკუპირებული აფხაზეთის ტერიტორიაზე მცხოვრები ქართველებისა და იძულებით გადაადგილებულ პირთა დემოგრაფიული განვითარების კონცეფცია-პროგრამა;
2. შეიქმნას იძულებით გადაადგილებულ პირთა დემოგრაფიული განვითარების ფონდი;
3. ჩატარდეს სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენცია თემაზე „იძულებით გადაადგილებულ პირთა დემოგრაფიული ვითარება და მისი გაუმჯობესების გზები“;
4. მოენწყოს სოციოლოგიურ-დემოგრაფიული კვლევა იძულებით გადაადგილებულ პირთა შორის;
5. გაანალიზდეს მოსახლეობის აღწერის მონაცემების საფუძველზე იძულებით გადაადგილებულ პირთა დემოგრაფიული ვითარება და გაკეთდეს შესაბამისი დასკვნები;
6. გაორკეცდეს სოციალურად დაუცველ იძულებით გადაადგილებულ პირთა დახმარება;
7. იძულებით გადაადგილებულ პირთათვის ასაკობრივი პენსია განისაზღვროს ქალებისათვის 55 წელი, მამაკაცებისათვის – 60 წელი;
8. იძულებით გადაადგილებულ პირთათვის საქალაქო ტრანსპორტით მგზავრობა გახდეს უფასო;
9. იძულებით გადაადგილებულ პირთათვის ექიმ-ფსიქიატრის მომსახურება გახდეს უფასო;
10. დაზუსტდეს უსახლკარო იძულებით გადაადგილებულ პირთა სიები და შედგეს სავარაუდო დროში მათი ბინით დაკმაყოფილების გრაფიკი;
11. იძულებით გადაადგილებულ დედებს (ოჯახს) ბავშვის დაბადების შემთხვევაში მიეცეს ერთჯერადი დახმარება 500 (ხუთასი) ლარის

ოდენობით, მეორე შვილზე – ყოველთვიური დახმარება 100 (ასი) ლარი, ხოლო მესამე და რიგით ყოველ მომდევნო შვილზე 150 (ას ორმოცდაათი) ლარი, ხოლო მთაში - 200 ლარი ბავშვის 16 წლის მიღწევის ასაკამდე. მომდევნო შვილებზე მიღებული დახმარება არ უნდა გადაფაროს წინა შვილებზე მიღებულმა დახმარებამ. სტუდენტს პირველ შვილზე 500 (ხუთასი) ლარის ნაცვლად მიეცეს 1000 (ათასი) ლარის დახმარება, ხოლო ყოველთვიურად 100 ლარის დახმარება სტუდენტობის პერიოდში;

12. აფხაზეთის ოკუპირებულ ტერიტორიაზე მცხოვრები აბიტურიენტები უმაღლეს სასწავლებლებში ჩაირიცხონ გასაუბრების წესით. ჩარიცხვის შემთხვევაში სწავლის საფასური გაუნახვერდეთ;
13. აფხაზეთიდან ჩამოსული სტუდენტები უზრუნველყონ სტუდენტთა საერთო საცხოვრებლით. ასეთის არარსებობის შემთხვევაში მიეცეთ გარკვეული თანხა (საბაზრო ფასების შესაბამისად) ბინის დასაქირავებლად;
14. საქართველოს პარლამენტის მიერ ახლახან მიღებულ კანონში „მაღალმთიანი რეგიონების განვითარების შესახებ“ შეტანილ იქნეს დამატებითი ფართო შეღავათები იძულებით გადაადგილებულ პირებისათვის, რომლებიც გამოთქვამენ მაღალმთიან რეგიონში ცხოვრების სურვილს;
15. აფხაზეთის ოკუპირებულ ტერიტორიაზე მცხოვრებ მოქალაქეებს უნდა შეეძლოთ მიიღონ უფასო სამედიცინო მომსახურება საქართველოში არსებული საყოველთაო დაზღვევის ფარგლებში;
16. საქართველოს პარლამენტმა მიიღოს კანონი აფხაზეთში ქართველებისა და სხვა იძულებით გადაადგილებულ პირების ქონების გაყიდვა-გასხვისების აკრძალვის შესახებ; გაყიდვის შემთხვევაში მყიდველს გაუუქმდეს შესყიდულ ქონებაზე უფლება. კანონის იგივე ნორმა იმუშავებს გასხვისების შემთხვევაში;
17. შეიქმნას იმის პირობები, რომ აფხაზეთის ოკუპირებულ ტერიტორიაზე სამუალო სკოლის ქართველმა მოსწავლეებმა ინტერნეტის საშუალებით ისწავლონ ქართული ენა და ლიტერატურა, საქართველოს ისტორია და სხვ. საგნები;
18. ოკუპირებული აფხაზეთის ტერიტორიაზე და იძულებით გადაადგილებულ პირთა დემოგრაფიული ვითარება სისტემატურად გაშუქდეს პრესაში, განსაკუთრებით გაზეთ „საქართველოს დემოგრაფიასა“ და ტელევიზიაში;
19. იძულებით გადაადგილებულ პირთა დემოგრაფიული ვითარების გაუმჯობესების მიზნით დასახულ ღონისძიებაში აქტიურად ჩავაბათ საქართველოსა და უცხოეთში მცხოვრები ქართველები, რომლებიც წარმოშობით აფხაზეთიდან და სამეგრელოდან არიან.

Anzor Totadze

ON IMPROVEMENT MEASURES OF DEMOGRAPHIC
SITUATION OF THE OCCUPIED ABKHAZIA'S POPULATION AND
INTERNALLY DISPLACED PERSONS

Summary

The paper focuses on the problem of demographic situation of internally displaced persons in Georgia and the population of the occupied territory of Abkhazia. The research presents the modern demographic situation in the country and the occupied territories. In Georgia's demographic situation is extremely serious.

In recent years, the Georgia birth rate decreased continuously. The reasons for this decrease of crude birth rate are the number of citizens leaving Georgia decreased Georgian population in reproductive age, and the decrease of fertility level.

The paper gives the measures that should be carried out to improve the demographic situation in Georgia.

მათემატიკური მოდელირება
MATHEMATICAL MODELING

ლელია სულავა

**ორსუბიექტიანი არჩევნების პროცესების მათემატიკური
და კომპიუტერული მოდელირება**

*წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის
მათემატიკისა და კომპიუტერულ მეცნიერებათა ინსტიტუტმა*

ფიზიკური პროცესების მათემატიკური მოდელირებისგან განსხვავებით, სადაც მოდელის ადეკვატურობა მოწმდება კლასიკური კანონების შესრულებით, გაცილებით რთულია მოდელების შექმნა სოციალურ სფეროში, რადგანაც ეს დაკავშირებულია მათ შედარებით ძნელ მათემატიკურ აღწერასთან. მიუხედავად ამისა, მათემატიკურმა და კომპიუტერულმა მოდელირებამ ბოლო ათწლეულების განმავლობაში ყოველმხრივი აღიარება მოიპოვა, მათ შორის, სოციოლოგიის, პოლიტოლოგიის და სხვა საზოგადოებრივ დისციპლინებში (Samarsky, 2006; Chilachava, 2008).

ზოგადად აქტუალურია არჩევნების მათემატიკური მოდელების თემატიკა, მაგრამ ავტორები ძირითადად ამუშავებენ უკვე ჩატარებულ ამ თუ იმ არჩევნების სტატისტიკურ მონაცემებს (Belenky, King, 2007: 585-593; Nagel, 2010: 255-261). იმიტომ დიდ ინტერესს წარმოადგენს ისეთი მათემატიკური მოდელის შექმნა, რომელიც საშუალებას მოგვცემს განვსაზღვროთ პოლიტიკური სუბიექტების მომხრეთა რაოდენობის დინამიკას არჩევნებიდან არჩევნებამდე პერიოდში.

2012 წელს პროფესორმა თ. ჩილაჩავამ პირველად შემოგვთავაზა ორპარტიული არჩევნების მათემატიკური მოდელი (Chilachava, 2012; Chilachava, 2013: 349-352), რომელშიც აღწერილია სახელისუფლებო და ოპოზიციური პარტიების ამომრჩეველთა ხმების რაოდენობის დინამიკა. მოდელში განიხილება სამი ობიექტი:

1. სახელმწიფო და ადმინისტრაციული სტრუქტურები, რომლებიც სახელისუფლებო რესურსების გამოყენებით ზეგავლენას ახდენენ ოპოზიციური პარტიის მხარდამჭერ ამომრჩევლებზე სახელისუფლებო პარტიის მხარეზე გადმოყვანის მიზნით.

2. ოპოზიციური პარტიის მხარდამჭერი ამომრჩევლები.

3. სახელისუფლებო პარტიის მხარდამჭერი ამომრჩევლები.

მოდელში გათვალისწინებულია არჩევნებზე ამომრჩევლების გამოცხადების სხვა და სხვა მაჩვენებლები და ხმების გარკვეული გაყალბება არჩევნების დღეს.

მოდელში ნაგულისხმევია, რომ არჩევნებიდან არჩევნებამდე ამომრჩეველთა რაოდენობა უცვლელია (ე. წ. ამომრჩეველთა ნულოვანი დემოგრაფიული ფაქტორი).

ამჟამად, ზემოთ ხსენებული თ. ჩილაჩავას მოდელის განსავითარებლად, შემოთავაზებულია ორპარტიული არჩევნების მოდელი როგორც დემოგრაფიული ფაქტორის, ასევე მოდელის ყველა კოეფიციენტების ცვალებადობის გათვალისწინებით (Chilachava, Sulava, 2015; Sulava, 2015: 387-390).

ორი საარჩევნო სუბიექტის (სახელისუფლებო და ოპოზიციური პარტიები, ბლოკები, კოალიციები) არჩევნების დინამიკის აღსანიშნავად შემოთავაზებულია შემდეგი არანრფივი მათემატიკური მოდელი:

$$\begin{cases} \frac{dN_1(t)}{dt} = (\alpha_1(t) - \alpha_2(t))N_1(t)N_2(t) - f(t, N_1(t)) + \beta_1N_1(t) \\ \frac{dN_2(t)}{dt} = (\alpha_2(t) - \alpha_1(t))N_1(t)N_2(t) + f(t, N_1(t)) + \beta_2N_2(t) \end{cases} \quad (1.1)$$

$$\begin{aligned} N_1(0) = N_{10}, \quad N_2(0) = N_{20}, \quad N_{10} < N_{20}, \\ N_1(t), N_2(t) \in C^1[0, T], \end{aligned} \quad (1.2)$$

სადაც

$N_1(t) N_2(t)$ – შესაბამისად ოპოზიციური და სახელისუფლებო პარტიების მხარდამჭერ ამომრჩეველთა რაოდენობაა დროის t მომენტში, $t \in [0; T]$;

$t = 0$ – უკანასკნელი არჩევნების დრო, როდესაც პარტიამ არჩევნები მოიგო და გახდა სახელისუფლებო პარტია ($N_{10} < N_{20}$);

$t = T$ – მომდევნო არჩევნების დრო (როგორც წესი $T = 4$ წელს ან 1460 დღეს);

$\alpha_1(t) \alpha_2(t)$ – შესაბამისად ოპოზიციური და სახელისუფლებო პარტიების ხმების მოზიდვის სიდიდეებია t მომენტში, რომლებიც დაკავშირებული არიან ამ პარტიების სამოქმედო პროგრამებთან, ფინანსურ და ინფორმაციულ შესაძლებლობებთან;

$f(t, N_1(t))$ – დადებითი ფუნქცია, რომლითაც ხასიათდება ადმინისტრაციული რესურსების გამოყენების მასშტაბი, და რომელიც მიმართულია ოპოზიციური პარტიის ამომრჩევლებზე, მათ მოსაზიდად, ხელისუფლების შენარჩუნების მიზნით;

β_1, β_2 – მხარეების დემოგრაფიული ფაქტორის გათვალისწინების კოეფიციენტები.

უფრო ლოგიკურია ჩავთვალოთ, რომ $\beta_1 \leq \beta_2$, რადგანაც სავარაუდოდ მოქმედი ხელისუფლების მომხრეებს, როგორც წესი, აქვთ უკეთესი შესაძლებლობები კეთილდღეობისთვის.

განვიხილავთ ორ შემთხვევას: როცა ფალსიფიცირებას არჩევნების დღეს არა აქვს ადგილი და, ასევე, როცა არჩევნები ტარდება გარკვეული ფალსიფიცირებით. ამ მათემატიკურ მოდელში განიხილება ცვლადი კოეფიციენტების შემთხვევა. კერძოდ, ვვარაუდობთ, რომ არჩევნებიდან არჩევნებამდე ამომრჩევლების მოზიდვის კოეფიციენტები არიან დროის ექსპონენციურად ზრდადი ფუნქციები:

$$\alpha_1(t) = \alpha_{10} e^{\delta_1 \frac{t}{T}} \quad (1.3)$$

$$\alpha_2(t) = \alpha_{20} e^{\delta_2 \frac{t}{T}}, \quad (1.4)$$

$$\text{სადაც } \alpha_{10} > 0, \alpha_{20} > 0, \delta_1 > 0, \delta_2 > 0 \quad .$$

ხოლო ადმინისტრაციული რესურსების გამოყენების ფუნქციისათვის $f(t, N_1(t))$ განვიხილავთ სამ განსხვავებულ შემთხვევას:

1. $f(t, N_1(t)) = b = const > 0$
2. $f(t, N_1(t)) = b_1 N_1(t), b_1 > 0$
3. $f(t, N_1(t)) = F_0 e^{\delta \frac{t}{T}}$

ამრიგად, ჩვენ ვლებულობთ კომის შემდეგ ამოცანებს:

$$\begin{cases} \frac{dN_1(t)}{dt} = (\alpha_1(t) - \alpha_2(t))N_1(t)N_2(t) - b + \beta_1 N_1(t) \\ \frac{dN_2(t)}{dt} = (\alpha_2(t) - \alpha_1(t))N_1(t)N_2(t) + b + \beta_2 N_2(t) \end{cases} \quad (1.5)$$

$$\begin{cases} \frac{dN_1(t)}{dt} = (\alpha_1(t) - \alpha_2(t))N_1(t)N_2(t) - b_1 N_1(t) + \beta_1 N_1(t) \\ \frac{dN_2(t)}{dt} = (\alpha_2(t) - \alpha_1(t))N_1(t)N_2(t) + b_1 N_1(t) + \beta_2 N_2(t) \end{cases} \quad (1.6)$$

$$\begin{cases} \frac{dN_1(t)}{dt} = (\alpha_1(t) - \alpha_2(t))N_1(t)N_2(t) - F_0 e^{\delta \frac{t}{T}} + \beta_1 N_1(t) \\ \frac{dN_2(t)}{dt} = (\alpha_2(t) - \alpha_1(t))N_1(t)N_2(t) + F_0 e^{\delta \frac{t}{T}} + \beta_2 N_2(t) \end{cases} \quad (1.7)$$

$$N_1(0) = N_{10}, \quad N_2(0) = N_{20}, \quad N_{10} < N_{20},$$

$$N_1(t), N_2(t) \in C^1[0, T].$$

ამოცანები (1.5) – (1.7) ანალიზურად არ ამოიხსნება. რიცხვითი ამოხსნისათვის გამოყენებულია პროგრამული გარემო MATLAB.

შემოვიღოთ აღნიშვნები:

k_1 – ფარდობითი მნიშვნელობა ოპოზიციურ პარტიის ამომრჩევლების საერთო რაოდენობიდან, რომლებიც მოვიდნენ არჩევნებზე და ხმა მისცეს ოპოზიციურ პარტიას;

k_2 – ფარდობითი მნიშვნელობა სახელისუფლებო პარტიის ამომრჩევლების საერთო რაოდენობიდან, რომლებიც მოვიდნენ არჩევნებზე და ხმა მისცეს თავის პარტიას;

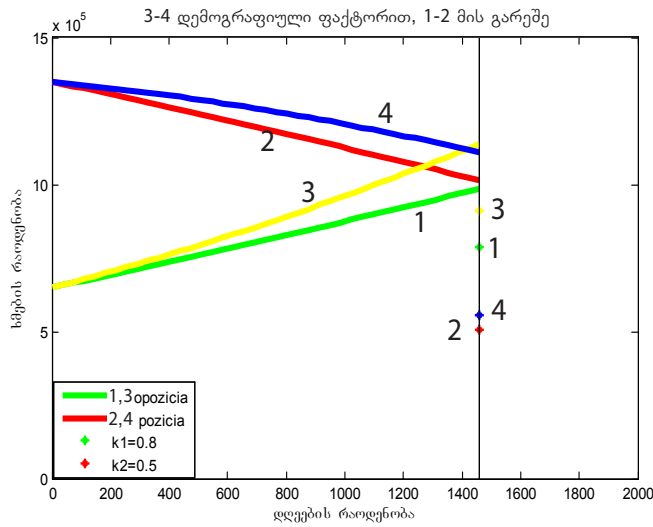
k_3 – ფალსიფიცირების ფარდობითი მნიშვნელობა არჩევნების დღეს, ანუ ფარდობითი მნიშვნელობა ოპოზიციური პარტიის გაფუჭებული (ფალსიფიცირებული) ბიულეტენების ამ პარტიის მხარდამჭერთა ბიულეტენების საერთო რაოდენობიდან.

მიღებული რიცხვითი შედეგები დემოგრაფიული ფაქტორის გათვალისწინებით გარკვეულწილად განსხვავდება შედეგებისგან, რომლებიც მიღებულია დემოგრაფიული ფაქტორის გათვალისწინების გარეშე.

განვიხილოთ რამოდენიმე შემთხვევა, როცა ფალსიფიცირებას არჩევნების დღეს არა აქვს ადგილი ($k_3=0$):

1) $k_1 > k_2$, ანუ ფარდობითი მნიშვნელობა ამომრჩევლების მთელი რაოდენობიდან, რომლებმაც არჩევნების დღეს ხმა მისცეს ოპოზიციურ პარტიას, მეტია, ვიდრე ფარდობითი მნიშვნელობა ამომრჩევლების მთელი რაოდენობიდან, რომლებმაც არჩევნების დღეს ხმა მისცეს მმართველ პარტიას. $N_2(T) > N_1(T)$ – მმართველი პარტიის ამომრჩეველთა რაოდენობა არჩევნების დღეს მეტია ოპოზიციური პარტიის ამომრჩეველთა რაოდენ-

ნობაზე. უმარტივესი უტოლობის ამოხსნის შედეგად ვპოულობთ ისეთ $k_1^* = \min k_1$, რომლის დროსაც $k_1^* N_1(T) > k_2 N_2(T)$, ე. ი. ვეძებთ ფიქსირებულ ფარდობითი მნიშვნელობის მმართველი პარტიის მომხრეთა რაოდენობის შემთხვევაში რამდენი უმცირესი **ოპოზიციური** ხმების ფარდობითი რაოდენობაა საჭირო **არჩევნების მოსაგებად** (ნახ. 1).

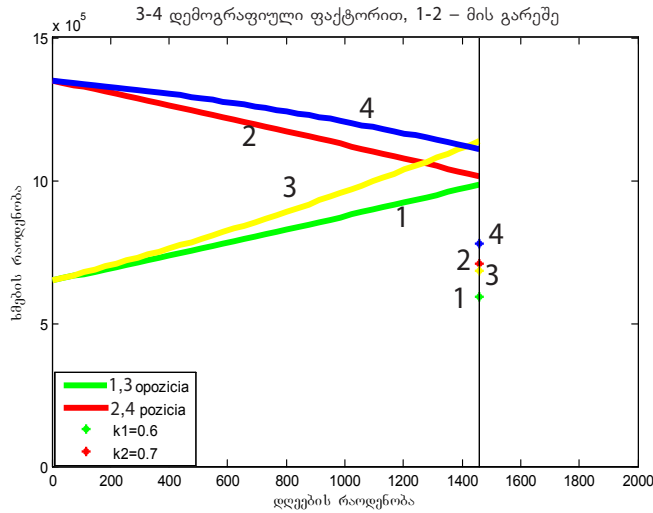

ნახ. 1 $f(t, N_1(t)) = b = const > 0$

ამ გრაფიკზე (როგორც სხვა ქვემოთ წარმოდგენილ გრაფიკებზე) შესაბამისი ციფრებით აღნიშნული წერტილები შეესაბამება არჩევნების დღეს მიცემული ხმების რეალურ რაოდენობას.

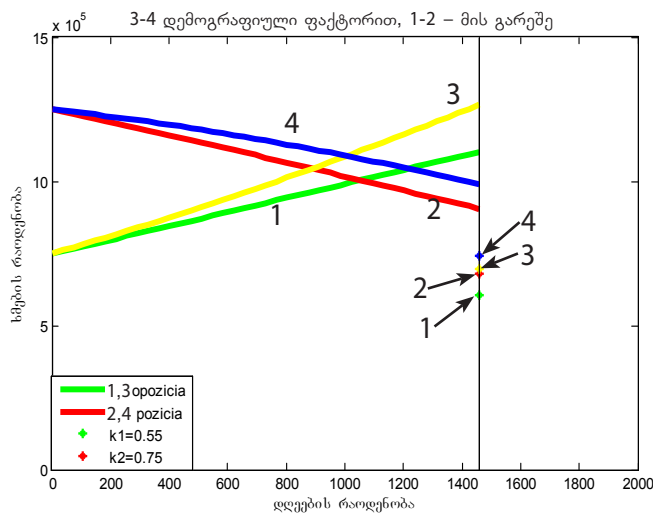
2) გათვალისწინებულია შემთხვევა ანალოგიური სასტატო პარამეტრებით, ამომრჩეველთა მოსვლის ფარდობითი მნიშვნელობის გამონაკლისით. დემოგრაფიული ფაქტორის გათვალისწინებით $N_1(T) > N_2(T)$ – ოპოზიციური პარტიის ამომრჩეველთა რაოდენობა არჩევნების დღეს მეტია მმართველი პარტიის ამომრჩეველთა რაოდენობაზე. მაგრამ, $k_2 > k_1$, ე. ი., მმართველთა პარტიის მომხრეები არჩევნების დღეს იყვნენ უფრო აქტიურები, რამაც განაპირობა **სახელისუფლებო პარტიის გამარჯვება** (ნახ. 2).

3) $k_2 > k_1$, ანუ ფარდობითი მნიშვნელობა ამომრჩეველების მთელი რაოდენობიდან, რომლებმაც არჩევნების დღეს ხმა მისცეს მმართველ პარტიას, მეტია, ვიდრე ფარდობითი მნიშვნელობა ამომრჩეველების მთელი რაოდენობიდან, რომლებმაც ხმა მისცეს ოპოზიციურ პარტიას.

ნახ. 2 $f(t, N_1(t)) = b = const > 0$

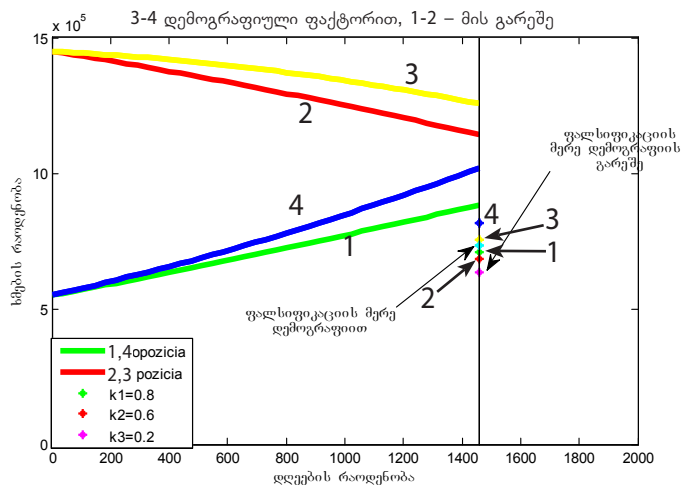
$N_1(T) > N_2(T)$, ე. ი. ოპოზიციური პარტიის ამომრჩეველთა რაოდენობა არჩევნების დღეს მეტია მმართველი პარტიის ამომრჩეველთა რაოდენობაზე. უტოლობის ამოხსნის შედეგად ვპოულობთ ისეთ $k_2^* = \min k_2$, რომლისთვისაც $k_2^* N_2(T) > k_1 N_1(T)$, ე. ი. ვექვთ ფიქსირებულ ფარდობითი მნიშვნელობის ოპოზიციური პარტიის მომხრეთა რაოდენობის შემთხვევაში, რამდენი უმცირესი **სამთავრობო** ხმების ფარდობითი რაოდენობაა საჭირო **არჩევნების მოსაგებად** (ნახ. 3).

ნახ.3 $f(t, N_1(t)) = b_1 N_1(t), b_1 > 0$

ეხლა კი განვიხილოთ სხვა შემთხვევა, როცა არჩევნების დროს გამოყენებულ იქნა ფალსიფიცირება ($k_3 > 0$):

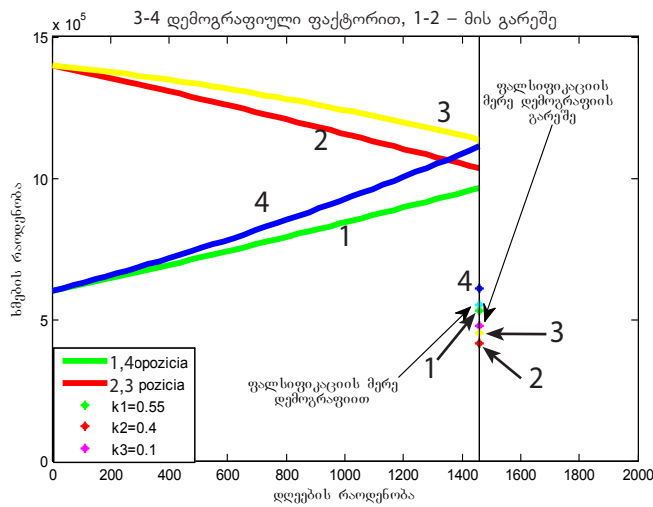
1) $k_1 > k_2$, ანუ ფარდობითი მნიშვნელობა ამომრჩევლების მთელი რაოდენობიდან, რომლებმაც არჩევნების დღეს ხმა მისცეს ოპოზიციურ პარტიას, მეტია, ვიდრე ფარდობითი მნიშვნელობა ამომრჩევლების მთელი რაოდენობიდან, რომლებმაც არჩევნების დღეს ხმა მისცეს მმართველ პარტიას. $N_2(T) > N_1(T)$ – მმართველი პარტიის ამომრჩეველთა რაოდენობა არჩევნების დღეს მეტია ოპოზიციური პარტიის ამომრჩეველთა რაოდენობაზე. მაგრამ, ოპოზიციური პარტიის ამომრჩევლების მეტი აქტიურობის გამო ($k_1 > k_2$), გვექნება: $k_1 N_1(T) > k_2 N_2(T)$, რაც ნიშნავს ოპოზიციური პარტიის უპირატესობას არჩევნებზე. უტოლობის ამოხსნით ვპოულობთ ისეთ $k_3^* = \min k_3$, რომლისთვისაც $k_1(1-k_3^*)N_1(T) < k_2 N_2(T)$. ე. ი. განვსაზღვრავთ, თუ რა მინიმალური ფალსიფიცირების შეფარდებითი მნიშვნელობაა საჭირო, რათა მმართველმა პარტიამ მოიგოს არჩევნები (ცნობილი k_1 და k_2 შემთხვევაში) (ნახ. 4).

ნახ. 4 $f(t, N_1(t)) = F_0 e^{\delta T}$

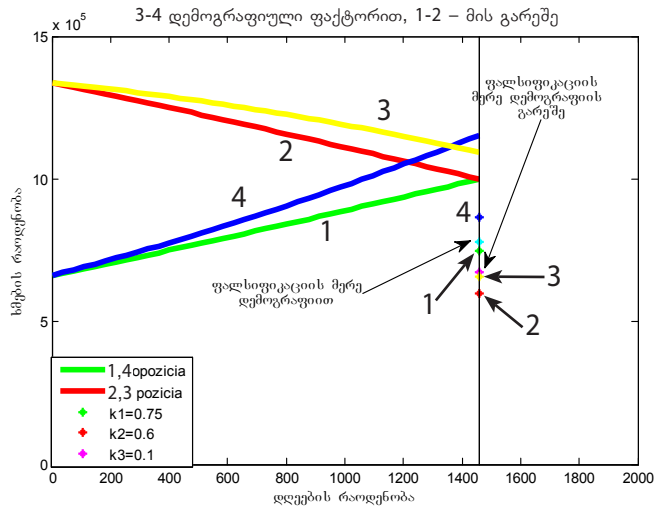
2) $k_1 > k_2$, ე. ი. ფარდობითი მნიშვნელობა ამომრჩევლების მთელი რაოდენობიდან, რომლებმაც არჩევნების დღეს ხმა მისცეს ოპოზიციურ პარტიას, მეტია, ვიდრე ფარდობითი მნიშვნელობა ამომრჩევლების მთელი რაოდენობიდან, რომლებმაც ხმა მისცეს მმართველ პარტიას. $N_2(T) > N_1(T)$ – სახელისუფლებო პარტიის ამომრჩეველთა რაოდენობა არჩევნების დღეს მეტია ოპოზიციური პარტიის ამომრჩეველთა რაოდენობაზე. ოპოზიციური პარტიის ამომრჩევლების მეტი აქტიურობის გამო ($k_1 > k_2$) გვექნება $k_1 N_1(T) > k_2 N_2(T)$, რაც ნიშნავს არჩევნებზე ოპოზიცი-

ური პარტიის უპირატესობას. მოცემული k_3 კოეფიციენტის შემთხვევაში, ვპოულობთ ისეთ $k_1^* = \min k_1$, რომლისთვისაც $k_1^*(1-k_3)N_1(T) > k_2N_2(T)$. ანუ წინასწარ ცნობილი მაქსიმალური ფალსიფიცირების შემთხვევაში შესაძლებელია გამოითვალოს **ოპოზიციური პარტიის** ამომრჩეველთა მოსვლის შეფარდებითი უმცირესი მნიშვნელობა, რათა განაპირობოს თავისი პარტიის **გამარჯვება** (ნახ. 5).

ნახ.5 $f(t, N_1(t)) = F_0 e^{\delta T}$

3) $k_1 > k_2$, ანუ ფარდობითი მნიშვნელობა ამომრჩეველების მთელი რაოდენობიდან, რომლებმაც არჩევნების დღეს ხმა მისცეს ოპოზიციურ პარტიას, მეტია, ვიდრე ფარდობითი მნიშვნელობა ამომრჩეველების მთელი რაოდენობიდან, რომლებმაც არჩევნების დღეს ხმა მისცეს მმართველ პარტიას. $N_1(T) = N_2(T)$ – არჩევნების მომენტისთვის ამომრჩეველთა რაოდენობა ორივე პარტიისთვის ერთნაირია. ქაც $k_1 N_1(T) > k_2 N_2(T)$, რაც ნიშნავს ოპოზიციური პარტიის უპირატესობას. მაგრამ, შესაძლო ფალსიფიცირების გათვალისწინებით ($k_3 > 0$), მოცემული k_3 კოეფიციენტის შემთხვევაში, ვპოულობთ ისეთ $k_1^* = \min k_1$, რომელიც აკმაყოფილებს პირობას $k_1^*(1-k_3)N_1(T) > k_2 N_2(T)$. ანუ წინასწარ ცნობილი მაქსიმალური ფალსიფიცირების შემთხვევაში შესაძლებელია გამოითვალოს **ოპოზიციური პარტიის** ამომრჩეველთა მოსვლის შეფარდებითი უმცირესი მნიშვნელობა, რათა განაპირობოს თავისი პარტიის **გამარჯვება** (ნახ. 6).

ნახ.6 $f(t, N_1(t)) = b = const > 0$

აღწერილ მათემატიკურ მოდელს აქვს როგორც თეორიული, ასევე პრაქტიკული მნიშვნელობა. პოლიტიკურ ოპონენტებს (ხელისუფლებას და ოპოზიციას) შეუძლიათ ფართოდ გამოიყენონ მიღებული შედეგები: აირჩიონ სტრატეგია, გათვალონ პარამეტრები სასურველი მიზნის მისაღწევად.

ლიტერატურა:

1. Belenky A. S., King D. S. A Mathematical Model for Estimating the Potential Margin of State Undecided Voters for a Candidate in a US Federal Election, Math. Comput. Modeling, 2007, 45.
2. Chilachava T, Dzidziguri Ts. Matematikuri modelireba. Tbilisi, Inovacia, 2008, 240 p.
3. Chilachava T. Nelineynaya matematicheskaya model dinamiki izbirateley provitelstvennoy partii (dvukh izbiratelnykh subiektov). Basic paradigms in science and technology. Development for the 21 century. Transactions II. 2012a, pp. 184-188.
4. Chilachava T. Nelineynaya matematicheskaya model dinamiki izbirateley provitelstvennoy opozitsionnoy partiy. Problemy upravlenya bezopasnostyu slozhnykh system. Trudy XX Mehdunarodnoy konferentsii, Moskva, 2012b, pp. 322-324.
5. Chilachava T., Sulava L. Nonlinear Mathematical Model of Elections with

- Variable Coefficients. VI International Conference of the Georgian Mathematical Union, Book of Abstracts, Tbilisi - Batumi, 2015.
6. Nagel M. A Mathematical Model of Democratic Elections. Current Research Journal of Social Sciences, 2010, 2(4).
 7. Samarsky A. A., Mikhaylov A. P. Matematicheskoe modelirovanie, Moskva, Fizmatlit, 2006.
 8. Sulava L. Matematicheskoe i kompyuternoe modelirovanye nelineynykh protsessov viborov. Akademikos I.Frangishvilis dabadebis 85 tslistavisadmi midzgvnili saertashoriso samecniero konferenciis "Sainformacio da kompiuteruli teqnologiebi, Modelireba, Martva", Shromebi, Tbilisi, 2015.

Leila Sulava

MATHEMATICAL MODELING OF ELECTION PROCESSES WITH TWO SUBJECTS

*Presented by Institute Mathematics and Computer Sciences
at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences*

Summary

In the paper the model describes dynamics of number of votes for ruling and opposition parties from elections to elections. General nonlinear mathematical model of two party elections is considered by taking into account different indicators of voters' turnout, of demographic factor (changes in the total number of voters from election to election) and possible election fraud.

Described the case when the coefficient of attracting voters for pro-government and opposition parties is exponentially growing function of time, and for utilization function of administrative resources three cases are considered: when the function is constant; when the function is linear and proportional to the number of voters for opposition parties; when the function is exponentially growing. Through computational modeling the numerical solutions are obtained.

მაია ჩაკაბერია

ორმხრივი ასიმილაციის პროცესის მათემატიკური და კომპიუტერული მოდელირება დემოგრაფიული ფაქტორის ბათვალისწინებით

*წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის
მათემატიკისა და კომპიუტერულ მეცნიერებათა ინსტიტუტმა*

მათემატიკურმა მოდელირებამ და გამოთვლითმა ექსპერიმენტმა ბოლო ათწლეულების განმავლობაში მოიპოვა ყოველმხრივი აღიარება. ის არის მეცნიერების ახალი მეთოდოლოგია, რომელიც ვითარდება და ფართოდ ინერგება არა მხოლოდ საბუნებისმეტყველო და ტექნოლოგიურ სფეროებში, არამედ ისეთ საჯარო დისციპლინებში როგორცაა ეკონომიკა, სოციოლოგია, პოლიტიკური მეცნიერება და სხვა (Samarskiy, Mikhaylov, 2006; Chilachava, Dzidziguri, 2008; Chilachava, Kereselidze, 2010; Chilachava, Chakhvadze, 2014; Chilachava, Dzidziguri, Sulava, Chakaberia, 2009; Chilachava, Dzidziguri, Sulava, Chakaberia, 2010; Chilachava, Sulava, Chakaberia, 2010; Chilachava, Sulava, 2013).

გარკვეულ ინტერესს წარმოადგენს გარკვეული მოსახლეობის ასიმილაციის პროცესის აღწერა მათემატიკურ ენაზე, მათემატიკური მოდელების მეშვეობით.

ნაშრომში (Atnabayeva, Halitova, Malikov, 2012) აღწერილია ერთ ტერიტორიაზე მცხოვრები სამი ეთნოსის რაოდენობრივი დინამიკის კომპიუტერული კვლევა. რიცხვითი კვლევებისთვის განხილულია ერთ ტერიტორიაზე მცხოვრები სამი ეთნოსის რაოდენობრივი ცვლილება, ამასთან ასიმილაცია ხდება მხოლოდშერეული ქორწინების შედეგად. ამ პროცესს შეიძლება დაერქვას უმარტივესი (პრიმიტიული) ასიმილაცია.

ენების ასიმილაციის მოდელი შემოთავაზებული იყო 2014 წელს თ. ჩილაჩავას მიერ. ნაშრომებში (Chilachava, 2014 a; Chilachava, 2014 b) წარმოდგენილია არანრფივი მათემატიკური მოდელი, რომელიც აღწერს განსხვავებულ, ფართოდ გავრცელებულ ენებზე მოლაპარაკე ორი მძლავრი სახელმწიფოს მიერ ნაკლებად გავრცელებულ ენაზე მოლაპარაკე ხალხის (მოსახლეობის) ასიმილაციას. სამივე სუბიექტის მოსახლეობის ბუნებრივი ნულოვანი მატების კერძო შემთხვევაში, კომის ამოცანა არანრფივი დიფერენციალურ განტოლებათა სისტემისათვის ამოხსნილია ანალიზურად ზუსტად. განხილულია განსხვავებული მოსახლეობის რაოდენობების ორი მძლავრი სახელმწიფოს შემთხვევა, რომლებიც ახდენენ პატარა სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნის (ავტონომია) მოსახლეობის

ასიმილაციას ეკონომიკური და ტექნოლოგიური საშუალებებით. მიღებულია ანალიზური ფორმულები, რომლებიც აჩვენებენ როგორ პროპორციაში ახდენს ორი მძლავრი სახელმწიფო მთელი მესამე მოსახლეობის (ავტონომია) ასიმილაციას.

ნაშრომებში (Chilachava, Chakaberia 2015 a; Chilachava, Chakaberia, 2015 b) წარმოდგენილია ასიმილაციის არანრფივი პროცესის მათემატიკური მოდელირება ორმხრივი ასიმილაციის ქვეშეყოფი მხარის დადებითი და ასიმილაციური მხარეების ნულოვანი დემოგრაფიული ფაქტორების გათვალისწინებით.

მოდელში განხილულია სამი ობიექტი:

1. ერთ-ერთ ფართოდ გავრცელებულ ენაზე მოლაპარაკე სახელმწიფოს მოსახლეობა, რომელიც სახელმწიფო და ადმინისტრაციული რესურსების გამოყენებით გავლენას ახდენს მესამე ნაკლებად გავრცელებულ ენაზე მოლაპარაკე სახელმწიფოს მოსახლეობაზე, მისი ასიმილაციის მიზნით.

2. მეორე, ფართოდ გავრცელებულ ენაზე მოლაპარაკე სახელმწიფოს მოსახლეობა, რომელიც სახელმწიფო და ადმინისტრაციული რესურსების გამოყენებით, გავლენას ახდენს მესამე ნაკლებად გავრცელებულ ენაზე მოლაპარაკე სახელმწიფოს მოსახლეობაზე, მისი ასიმილაციის მიზნით.

3. მესამე, ნაკლებად გავრცელებულ ენაზე მოლაპარაკე სახელმწიფოს მოსახლეობა, რომელიც განიცდის ასიმილაციას ორი მძლავრი სახელმწიფოს მხრიდან.

ნაშრომში (Chilachava, Chakaberia, 2014) განხილულია ასიმილაციის არანრფივი პროცესის მათემატიკური მოდელირება დემოგრაფიული ფაქტორის გათვალისწინებით. მოდელში ნაწარაუდევია ასიმილაციური სახელმწიფოების მოსახლეობის ბუნებრივი შემცირება და ორმხრივი ასიმილაციის ქვეშეყოფი მოსახლეობის ბუნებრივი ფაქტორით მატება. ზოგიერთი თანაფარდობისათვის ასიმილაციური სახელმწიფოების მოსახლეობის ბუნებრივი ცვლილებებისა, ასევე ასიმილაციის კოეფიციენტების შორის, სამი დიფერენციალური განტოლებათა არანრფივი სისტემისათვის მიღებულია ორი პირველი ინტეგრალი. განხილულია პატარა სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნის მოსახლეობის ორი მძლავრი ასიმილაციური ქვეყნის შემთხვევები, მოსახლეობის განსხვავებული რაოდენობებით, ეკონომიკური და ტექნოლოგიური, როგორც თანაბარი, ასევე, განსხვავებული შესაძლებლობებით. ნაჩვენებია, რომ პირველ შემთხვევაში ამოცანა ფაქტიურად დაიყვანება ორ არანრფივ დიფერენციალურ განტოლებათა სისტემამდე, რომელიც აღწერს „მსხვერპლი – მტაცებლის“ კლასიკურ მოდელს. მეორე შემთხვევაშიც ამოცანა ფაქტიურად დაიყვანება „მსხვერპლი – მტაცებლის“ მოდელის ტიპის ორ არანრფივ დიფერენციალურ განტოლებათა სისტემამდე, შეკრული ინ-

ტეგრალური წირებით ფაზურ სიბრტყეზე. ორივე შემთხვევაში არ აქვს ადგილი ნაკლებად გავრცელებული ენის მოსახლეობის სრულ ასიმილაციას. ნაპოვნია მოდელის სამივე სუბიექტის მოსახლეობების ცვლილების შუალედები.

ნაშრომში (Chakaberiya, 2015) განხილულია ორმხრივი ასიმილაციის პროცესის კომპიუტერული მოდელირება.

1. განტოლებათა სისტემა და საწყისი პირობები

განსხვავებულ ენაზე მოლაპარაკე მოსახლეობის სამი ასოციაციის (სახელმწიფო, სახელმწიფოთა კოალიცია) დინამიკის აღწერისათვის, განვიხილოთ შემდეგი არანრფივი მათემატიკური მოდელი (Chilachava, 2014 a, b)

$$\begin{cases} \frac{du(t)}{dt} = \alpha_1(t)u(t) + \beta_1(t)u(t)w(t) \\ \frac{dv(t)}{dt} = \alpha_2(t)v(t) + \beta_2(t)v(t)w(t) \\ \frac{dw(t)}{dt} = \alpha_3(t)w(t) - \beta_3(t)u(t)w(t) - \beta_4(t)v(t)w(t) \end{cases} \quad (1.1)$$

საწყისი პირობებით:

$$u(0) = u_0, \quad v(0) = v_0, \quad w(0) = w_0 \quad (1.2)$$

$u(t)$ – არის მოცემულ t დროში იმ ხალხის რაოდენობა, რომლებიც პირველ ფართოდ გავრცელებულ ენაზე საუბრობენ;

$v(t)$ – არის მოცემულ t დროში იმ ხალხის რაოდენობა, რომლებიც მეორე ფართოდ გავრცელებულ ენაზე საუბრობენ;

$w(t)$ – არის მოცემულ t დროში იმ ხალხის რაოდენობა, რომლებიც მესამე ნაკლებად გავრცელებულ ენაზე საუბრობენ და ორმხრივ ასიმილაციას განიცდიან პირველ და მეორე სახელმწიფოების მხრიდან;

$\beta_1(t), \beta_2(t), \beta_3(t), \beta_4(t)$ – პირველი და მეორე ენების (რომლებიც ასიმილაციას ახდენენ მესამე ნაკლებად გავრცელებულ ენაზე მოლაპარაკე ხალხზე) ასიმილაციის კოეფიციენტებია;

$\alpha_1(t), \alpha_2(t), \alpha_3(t)$ – პირველ, მეორე და მესამე ენაზე მოლაპარაკე ხალხის რაოდენობის ბუნებრივი ცვლილების (დემოგრაფიული ფაქტორების გაზრდა, შემცირება, მუდმივობა) შესაბამისი კოეფიციენტებია.

განვიხილოთ კერძო შემთხვევა, როცა

$$\beta_i(t) = \beta_i = \text{const} > 0, \quad i = \overline{1,4};$$

$$\alpha_1(t) = \alpha_1 = \text{const} < 0, \quad \alpha_2(t) = \alpha_2 = \text{const} < 0,$$

$$\alpha_3(t) = \alpha_3 = \text{const} > 0,$$

განვიხილავთ შემთხვევას, როცა მაასიმულირებელი ქვეყნების დემოგრაფიული ფაქტორები ნულის ტოლია

$$\alpha_1 = \alpha_2 = 0 \tag{1.3}$$

მაშინ, სისტემა (1.1) მიიღებს სახეს:

$$\begin{cases} \frac{du(t)}{dt} = \beta_1 u(t)w(t) \\ \frac{dv(t)}{dt} = \beta_2 v(t)w(t) \\ \frac{dw(t)}{dt} = \alpha_3 w(t) - \beta_3 u(t)w(t) - \beta_4 v(t)w(t) \end{cases} \tag{1.4}$$

$$u(0) = u_0, \quad v(0) = v_0, \quad w(0) = w_0$$

მიღებულია (1.4) სისტემის პირველი I ინტეგრალი.

$$u(t) = p \cdot v(t)^{\gamma_1} \tag{1.5}$$

სადაც

$$p = \frac{u_0}{v_0^{\gamma_1}} \quad \gamma_1 \equiv \frac{\beta_1}{\beta_2} > 0 \tag{1.6}$$

(1.5)-ის გათვალისწინებით (1.4) სისტემის პირველი და მესამე განტოლებებიდან ვღებულობთ სისტემა (1.4)-ის II პირველ ინტეგრალს:

$$w(t) = \frac{\alpha_3}{\beta_1} \ln \frac{u(t)}{u_0} - \frac{\beta_3}{\beta_1} (u(t) - u_0) - \frac{\gamma_1 \beta_4 v_0}{\beta_1 u_0^{1/\gamma_1}} \cdot (u(t)^{1/\gamma_1} - u_0^{1/\gamma_1}) + w_0 \tag{1.7}$$

მიღებული თანაფარდობა (1.7) აღწერს გარკვეულ უწყვეტ წირს Ouv ფაზური სიბრტყის პირველ ჩაკეტილ მეოთხედში (მეორე, მესამე და მეოთხე მეოთხედებს ფიზიკური შინაარსი არ გააჩნიათ).

განვიხილოთ კერძო შემთხვევა

$$\beta_1 = \beta_2, \quad \gamma_1 = 1 \tag{1.8}$$

მაშინ (1.7) მიიღებს სახეს

$$w(t) = \frac{\alpha_3}{\beta_1} \ln \frac{u(t)}{u_0} - \frac{\beta_3}{\beta_1} (u(t) - u_0) - \frac{\beta_4 v_0}{\beta_1 u_0} (u(t) - u_0) + w_0 \tag{1.9}$$

$w(t)$ ფუნქციის გამოკვლევისას Ouw ფაზურ სიბრტყეზე, ფუნქციის მნიშვნელობა მაქსიმუმს აღწევს წერტილში

$$u_r = \frac{\alpha_3}{\beta_3 + \beta_4 \frac{v_0}{u_0}}$$

$$w_{max} = \frac{\alpha_3}{\beta_1} \ln \frac{u_r}{u_0} - \frac{1}{\beta_1} \left(\beta_3 - \frac{\beta_4 v_0}{u_0} \right) (u_r - u_0) + w_0 \tag{1.10}$$

u -ს შემდგომი ზრდა იწვევს w -ს შემცირებას და გარკვეული მნიშვნელობისთვის ნულის ტოლი ხდება (მესამე მხარის სრული ასიმილაცია) იხილეთ ნახ. 1

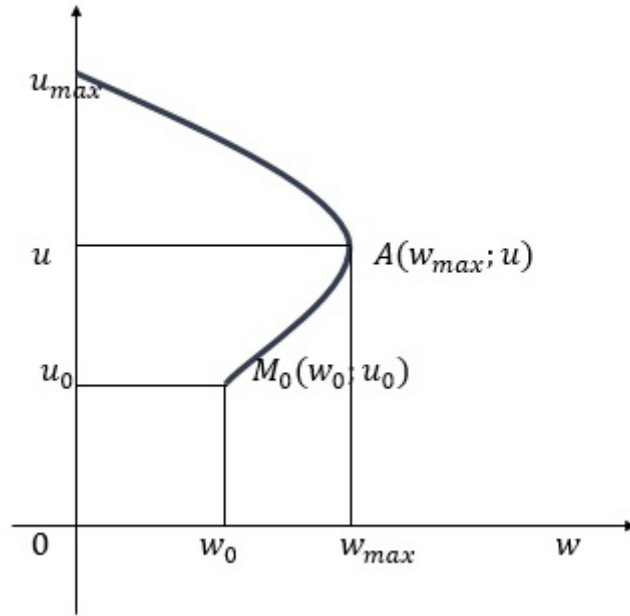
ფუნქციის მაქსიმალური მნიშვნელობის საპოვნელად ვღებულობთ განტოლებას:

$$u_{max}: \quad \alpha_3 \ln \frac{u_{max}}{u_0} - \left(\beta_3 + \frac{v_0}{u_0} \beta_4 \right) (u_{max} - u_0) = -\beta_1 w_0 \tag{1.11}$$

$$v_{max}: \quad v_{max} = \frac{v_0}{u_0} u_{max}$$

საბოლოოდ მივიღეთ მესამე მხარის სრული ასიმილაცია

$$\begin{cases} u = u_{max} \\ v = v_{max} \\ w = 0 \end{cases} \tag{1.12}$$

ნახ. 1

განვიხილოთ შემთხვევა, როცა:

$$2\beta_1 = \beta_2, \quad \gamma_1 = \frac{1}{2} \quad (1.13)$$

მაშინ თანაფარდობა (1.7) მიიღებს სახეს:

$$w(t) = k \ln \frac{u(t)}{u_0} - m(u(t) - u_0) - l(u(t)^2 - u_0^2) + w_0 \quad (1.14)$$

$w(t)$ ის ფუნქციის გამოკვლევისას Ouw ფაზურ სიბრტყეზე, ფუნქციის მნიშვნელობა მაქსიმუმს აღწევს წერტილში

$$u_{cr} = \frac{(\sqrt{\beta_3^2 u_0^2 + 4\beta_4 \alpha_3 v_0} - \beta_3 u_0) u_0}{2\beta_4 v_0}$$

$$w_{max1} = k \ln \frac{u_{cr}}{u_0} - m(u_{cr} - u_0) - l(u_{cr}^2 - u_0^2) + w_0 \quad (1.15)$$

u -ს შემდგომი ზრდა იწვევს w -ს შემცირებას და გარკვეული მნიშვნელობისთვის ნულის ტოლი ხდება (მესამე მხარის სრული ასიმილაცია).

u ფუნქციის მაქსიმალური მნიშვნელობის საპოვნელად ვღებულობთ განტოლებას:

$$k \ln \frac{u_{\max 1}}{u_0} - m(u_{\max 1} - u_0) - l(u_{\max 1}^2 - u_0^2) + w_0 = 0 \quad (1.16)$$

$$v_{\max 1} = \frac{v_0}{u_0^2} u_{\max 1}^2 \quad (1.17)$$

საბოლოოდ მივიღეთ მესამე მხარის სრული ასიმილაცია

$$\begin{cases} u = u_{\max 1} \\ v = v_{\max 1} \\ w = 0 \end{cases} \quad (1.18)$$

ამრიგად, პირველი რიგის სამი დიფერენციალური განტოლებათა არანრფივი სისტემისათვის მიღებულია ორი პირველი ინტეგრალი. განხილულია კერძო შემთხვევები ორი მძლავრი ქვეყნისა, რომლებიც ახდენენ მცირე სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნის მოსახლეობის ასიმილაციას, როცა მოსახლეობის საწყისი რაოდენობები განსხვავებულია, ასევე, როცა მათ გააჩნიათ ერთნაირი ან განსხვავებული ეკონომიკური და ტექნოლოგიური შესაძლებლობები. ნაჩვენებია, რომ ყველა შემთხვევაში ადგილი აქვს ენობრივი უმცირესობის სრულ ასიმილაციას. ამასთან, ნაპოვნია პროპორციები, რომელშიც მძლავრი სახელმწიფოები ახდენენ მცირე სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნის მოსახლეობის ასიმილაციას.

2. ასიმილაციის პროცესის კომპიუტერული მოდელირება

განვიხილოთ ორმხრივი ასიმილაციის პროცესის კომპიუტერული მოდელირება დემოგრაფიული ფაქტორის გათვალისწინებით.

კომპიუტერული მოდელირებისათვის მოდელის პარამეტრები აღებულია შემდეგი შუალედებიდან:

$$\alpha_1 = -(0.00005 - 0.001), \quad \alpha_2 = -(0.00005 - 0.001)$$

$$\alpha_3 = 0.001 - 0.01$$

$$u_0 = (0.5 - 1.4) \times 10^7,$$

$$v_0 = (0.1 - 4.5) \times 10^8,$$

$$w_0 = (1 - 5) \times 10^5,$$

$$\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4 = (10^{-10} - 10^{-9})$$

დანართში მოყვანილია პროგრამულ გარემოში Matlab-ში მიღებული რიცხვითი ამოხსნები და აგებული გრაფიკები.

ლიტერატურა:

1. Chilachava T. I., Dzidziguri Ts. D. Matematicheskoe modelirovanie, Tbilisi, Innovatsia, 2008.
2. Chilachava T., Kereselidze N. Mathematical Modeling of the Information warfare. Georgian Electronic Scientific Journal: Computer Science and Telecommunications, 2010, № 1(24), pp.78 – 105.
3. Chilachava T., Chakhvadze A. Continuous Nonlinear Mathematical and Computer Model of Information Warfare with Participation of Authoritative Interstate Institutes. Georgian Electronic Scientific Journal: Computer Science and Telecommunications, 2014, № 4(44), pp. 53 – 74.
4. Chilachava T., Dzidziguri Ts., Sulava L., Chakaberia M. Nonlinear Mathematical Model of Administrative Management, Sokhumi State University, Proceedings, Mathematics and Computer Sciences Series, 2009, №7, pp. 169-180.
5. Chilachava T., Chakaberia M., Dzidziguri Ts., Sulava L. Nonlinear Mathematical Model of Administrative Pressure. Georgian Mathematical Union. First International Conference, Books of Abstracts. Batumi, September 12 – 19, 2010, p. 74 – 75.
6. Chilachava T., Dzidziguri Ts., Sulava L., Chakaberiya M. Ob odnoy nelineynoy matematicheskoy modeli administrativnogo upravleniya. Tezisi dokladov Mezhdunarodnoy konferentsii “Informatsionnye i komputernye tekhnologii, modelirovanie, upravlenie”, posvyashchennaya 80-letiyu I. V. Prangishvili. Gruzija, Tbilisi, 2010, pp. 203 – 204.
7. Chilachava T., Sulava L., Chakaberiya M. Ob odnoy nelineynoy matematicheskoy modeli upravleniya. Problemy upravleniya bezopasnosti slozhnykh sistem. Trudy XVIII mezhdunarodnoy konferentsii, Moskva, dekabr, 2010, pp. 492 – 496.
8. Chilachava T. I., Sulava L.O. About one nonlinear Mathematical Model of management. Georgian Electronic Scientific Journal: Computer Science and Telecommunications, 2013, № 1(37), pg. 60 – 64.
9. Atabayeva L.A., Halitova T.B., Malikov R. F. Imitating Modeling of Assimilation of Ethnos. <http://simulation.su/uploads/files/default/2012-conf-prikl-math-and-mod-33-35.pdf>
10. Chilachava T. Nonlinear Mathematical Model of Bilateral Assimilation. Georgian Electronic Scientific Journal: Computer Science and Telecommu-

- nications, 2014a, № 1(41), pg. 62 – 68.
11. Chilachava T. Nonlinear Mathematical Model of Bilateral Assimilation Taking into Account Demographic Factor. Caucasian Mathematics Conference CMC I, September 4 - 6, 2014b, Tbilisi, Book of Abstracts, p. 66 - 67.
 12. Chilachava T., Chakaberia M. Nonlinear Mathematical Model of Bilateral assimilation with Zero Demographic Factor of the Assimilating Sides.VI International Conference of the Georgian Mathematical Union, Book of Abstracts, Tbilisi - Batumi, 2015a, pp.95.
 13. Chilachava T., Chakaberia M. Mathematical Modeling of Nonlinear Processes Bilateral Assimilation. Georgian Electronic Scientific Journal: Computer Science and Telecommunications, 2015b, No. 2(46), pg. 79 - 85.
 14. Chilachava T., Chakaberia M. Mathematical Modeling of Nonlinear Process of Assimilation Taking into Account Demographic Factor. Georgian Electronic Scientific Journal: Computer Science and Telecommunications, 2014, № 4(44), pg. 35 – 43.
 15. Chakaberiya M., Matematicheskoe i kompiuternoe modelirovanie nelineynykh protsessov dvustoronney assimilatsii. Mezhdunarodnaya konferentsiya “Informatsionnye i komputernye tekhnologii, modelirovanie, upravlenie”, posvyashchennaya 80-letiyu I. V. Prangishvili. Gruzziya, Tbilisi, 2015, pp. 524 – 526.
 16. Samarskiy A. A. Mikhaylov A. P. Matematicheskoe modelirovanie, Moskva, Fizmatlit, 2006.

Maia Chakaberia

MATHEMATICAL AND COMPUTER MODELING OF PROCESS OF ASSIMILATION TAKING INTO ACCOUNT DEMOGRAPHIC FACTOR

*Presented by Institute Mathematics and Computer Sciences at
Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences*

Summary

In the work mathematical modeling of nonlinear process of the assimilation taking into account positive demographic factor which underwent bilateral assimilation of the side and zero demographic factor of the assimilating sides is considered. In model three objects are considered:

1. The population and government institutions with widespread first language, influencing by means of state and administrative resources on the population of the third state formation for the purpose of their assimilation;

2. The population and government institutions with widespread second language, influencing by means of state and administrative resources on the population of the third state formation for the purpose of their assimilation;

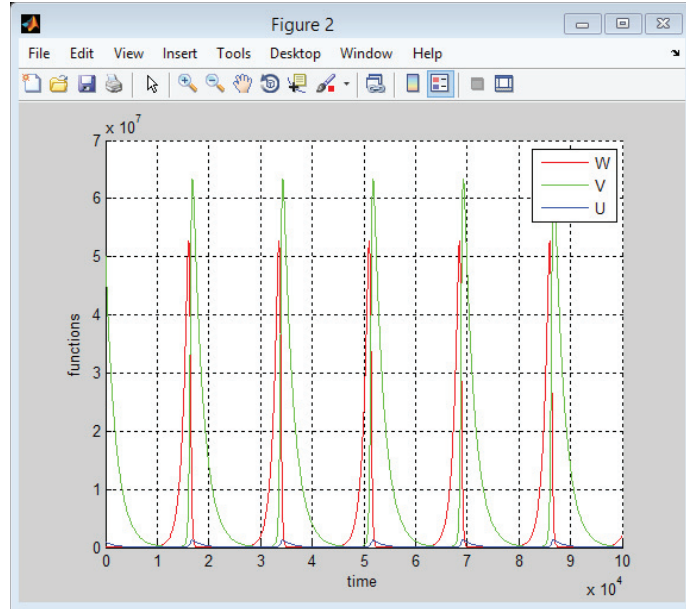
3. Population of the third state formation which is exposed to bilateral assimilation from two powerful states or the coalitions.

For nonlinear system of three differential equations of the first order are received the two first integral. Special cases of two powerful states assimilating the population of small state formation (autonomy), with different initial number of the population, both with identical and with various economic and technological capabilities are considered. It is shown that in all cases there is a full assimilation of the population to less widespread language. Thus, proportions in which assimilate the powerful states the population of small state formation are found.

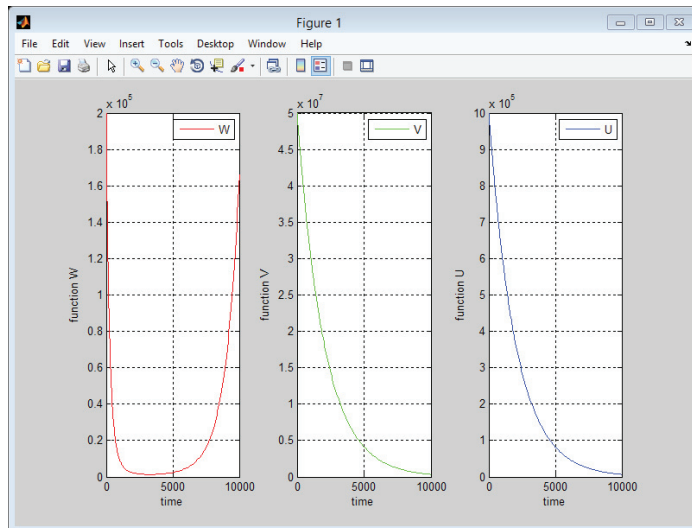
Carried out the computer modeling of nonlinear system of three differential equations of the first order in case of constant coefficients of model. Discussed partial case of two powerful countries, assimilated population of the small state formation, with different amounts of initial population, with the same or with different economic and technological opportunities. Some new numerical results were accepted, which are qualitatively different from the results for zero demographic factors of assimilated sides.

Generally, when nonzero demographic factor of all three sides is considered, computer modeling of process at various values of coefficients of assimilation and initial values (the initial number of the population of three sides) is carried out. The corresponding numerical values are received and schedules of dynamics of the population of the side are constructed.

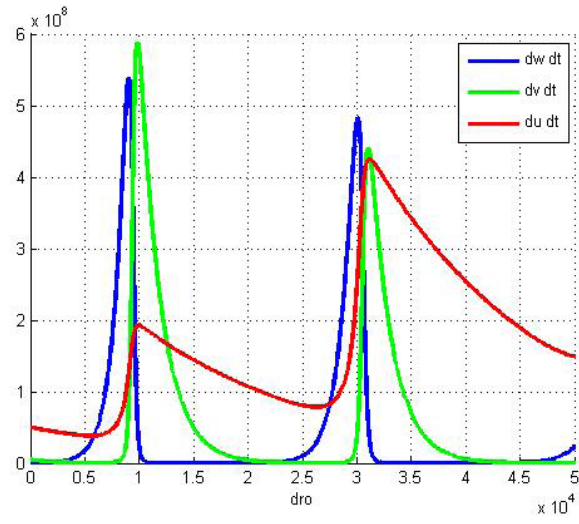
დანართი

ნახაზი 2.

ნახაზი 3.

ნახაზი 4.

Alik M. Najafov, Rena E. Kerbalayeva

INTERPOLATION THEOREMS FOR SPACES
BESOV-MORREY TYPE

*Presented by Institute Mathematics and Computer Sciences at
Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences*

Introduction

In this paper we study interpolation theorems for space

$$B_{p,\theta,a,\kappa,\tau}^l(G, s), \quad (1.1)$$

that is, with help of theory imbedding we study some characterization of function which are belonging to intersection of space

$B_{p_\varrho,\theta_\varrho,a,\kappa,\tau}^{l_\varrho}(G, s)$ ($\varrho = 1, 2, \dots, N$), that is, the space Besov-Morrey type with many group variables.

Let $G \subset R^n$ be a domain and $1 \leq s \leq n$; s, n be naturals, in addition $e_n = \{1, 2, \dots, n\}$, $n_1 + \dots + n_s = n$. Hence we suppose the sufficient smooth function $f(x)$, where the points $x = (x_1, \dots, x_s) \in R^n$ have coordinates $x_k = (x_{k,1}; \dots; x_{k,n_k}) \in R^{n_k}$ ($k \in e_s = \{1, \dots, s\}$). Consequently, $R^n = R^{n_1} \times R^{n_2} \times \dots \times R^{n_s}$.

Let $l = (l_1, \dots, l_s)$ be a given positive vector such that, $l_k = (l_{k,1}; \dots; l_{k,n_k})$, ($k \in e_s$), that is, $l_{k,j} > 0$, ($j = 1, \dots, n_k$) for every $k \in e_s$ and we shall denote by Q the set of vectors $i = (i_1, \dots, i_s)$, where $i_k = 1, 2, \dots, n_k$, for all $k \in e_s$. The number of the set Q is equal to:

$$|Q| = \prod_{k=1}^s (1 + n_k).$$

Therefore, to the vector $i = (i_1, \dots, i_s) \in Q$, we let correspond the vector $m^i = (m_1^{i_1}; \dots; m_s^{i_s})$ and $l^i = (l_1^{i_1}; \dots; l_s^{i_s}), m_k^{i_k} > l_k^{i_k} \quad (k=1, 2, \dots, s)$, where vectors $l^i = (l_1^{i_1}; \dots; l_s^{i_s})$ are coordinates of

$l = (l_1, \dots, l_s)$ and $l^0 = (0, 0, \dots, 0), l_k^1 = (l_{k,1}, 0, \dots, 0), \dots, l_k^{i_k} = (0, 0, \dots, l_{k,n_k})$ for all $k \in e_s$. And the vectors e^i , we correspond the vector $\bar{l}^i = (\bar{l}_1^{i_1}, \bar{l}_2^{i_2}, \dots, \bar{l}_s^{i_s})$, where $\bar{l}_k^{i_k} = (\bar{l}_{k,1}^{i_k}, \bar{l}_{k,2}^{i_k}, \dots, \bar{l}_{k,n_k}^{i_k}) \quad (k \in e_s)$, and the largest number $\bar{l}_{k,j}^{i_k}$ is less than $l_{k,j}^{i_k}$ for every $l_{k,j}^{i_k} > 0$, when $l_{k,j}^{i_k} = 0$ then we assume that $\bar{l}_{k,j}^{i_k} = 0$ for each $k \in e_s$ and $m_k^{i_k} = 2 + \bar{l}_k^{i_k} \quad (j=1, 2, \dots)$.

In addition, we suppose that $l_{k,j}^{i_k} \geq 0, \bar{l}_{k,j}^{i_k} \geq 0$, and $\text{supp}(l_k^{i_k} + \bar{l}_k^{i_k}) \supseteq \{i_k\}, (j = 1, \dots, n_k; k \in e_s)$. Here it means that, $\text{supp } \omega_k = \text{supp } l_k = e^{i_k}, (\omega = (\omega_1, \dots, \omega_s), \omega_{k,j} \geq 0)$. The set of such $k \in e_s$ is nonempty for $R^{|e^i|} \neq 0$. Let $R^{|e^i|} = R^{|e^{i_1}|} \times R^{|e^{i_2}|} \times \dots \times R^{|e^{i_s}|}$, where $R^{|e^{i_k}|} = R^{|e^{i_k,1}|} \times R^{|e^{i_k,2}|} \times \dots \times R^{|e^{i_k,n_k}|}$.

Further for every $k \in e_s, R^{|e^{i_k}|} = \{t_k = (t_{k,1}, \dots, t_{k,n_k}) \in R^{n_k}, t_{k,j} \in R^{k,n_k}, t_{k,j} = 0, \forall j \notin e^{i_k} = \text{supp } \bar{l}^{i_k}, k \in e_s\}$ and $\omega = (1, \dots, 1)$.

Definition. We shall call normed Besov-Morrey space of function f , with many group variables on $G \subset R^n$, with finite norm ($1 \leq p < \infty, 1 \leq \theta \leq \infty$) and denote it by $B_{p,\theta,a,\chi,\tau}^{<l>}(S,G)$:

$$\|f\|_{B_{p,\theta,a,\chi,\tau}^{<l>}(S,G)} = \sum_{i \in Q} \|f\|_{L_{p,\theta,a,\chi,\tau}^{<l^i>}(G;S)}, \quad (1.2)$$

$$\|f\|_{L_{p,\theta,a,\chi,\tau}^{<l^i>}(G;S)} = \left\{ \int_0^{t_{01}^i} \int_0^{t_{0n}^i} \left\| \frac{\Delta^{2\omega}(t;G) D^{\bar{l}^i} f}{\prod_{k \in e^i} t_k^{|\beta_k|}} \right\|_{p,a,\chi,\tau;Q}^\theta \prod_{k \in e^i} \frac{dt_k}{t_k} \right\}^{1/\theta} \quad (1.3)$$

here

$$\|f\|_{p,a,\chi,\tau;G} = \sup_{x \in G} \left\{ \int_0^\infty \dots \int_0^\infty \left[\prod_{k \in e_s} [t_k]_1^{\frac{(\chi,a)_k}{p}} \|f\|_{p,G_t^\chi(x)} \right]^\tau \prod_{k \in e_s} \frac{dt_k}{t_k} \right\}^{1/\tau}. \quad (1.4)$$

Further it means that, $D^{\bar{l}} f = D_1^{\bar{l}_1^{i_1}} \dots D_s^{\bar{l}_s^{i_s}} f, D_s^{\bar{l}_k^{i_k}} f = D_{k,1}^{\bar{l}_k^{i_k}} \dots D_{k,n_k}^{\bar{l}_k^{i_k}} f; G_{t^\kappa} = G \cap I_{t^\kappa}(x); I_{t^\kappa}(x) = I_{t_1^{\kappa_1}}(x_1) \times I_{t_2^{\kappa_2}}(x_2) \times \dots \times I_{t_s^{\kappa_s}}(x_s); I_{t_k^{\kappa_k}}(x_k) = \{y_k : |y_k - x_k| < \frac{1}{2} t_k^{|\kappa_k|}, k \in e_s\}, |\beta_k| = \sum_{j=1}^{n_k} \beta_{k,j}^{i_k}; \frac{dt_k}{t_k} = \prod_{j \in e_k^i} \frac{dt_{k,j}}{t_{k,j}},$ where $0 < \beta_{k,j}^{i_k} = l_{k,j}^{i_k} - \bar{l}_{k,j}^{i_k} \leq 1$ for $l_{k,j}^{i_k} > 0$, but when $l_{k,j}^{i_k} = 0, \beta_{k,j}^{i_k} = 0$;

$t = (t_1, \dots, t_s), t_k = (t_{k,1}; \dots; t_{k,n_k}), \omega = (\omega_1, \dots, \omega_s), \omega_k = (\omega_{k,1}; \dots; \omega_{k,n_k})$ and in addition $\omega_{k,j} = 1$ or $\omega_{k,j} = 0, k \in e_s, e^i = \text{supp } \bar{l}^i = \text{supp } \omega, 1 \leq \theta \leq \infty; (1 \leq p \leq \infty); t_0 = (t_{0,1}, \dots, t_{0,s}), t_{0,k} = (t_{0,k,1}, \dots, t_{0,k,n_k})$ be a fixed vector and $\kappa \in (0, \infty)^n, a \in [0, 1]^n, \tau \in [1, \infty], [t_k]_1 = \min\{1, t_k\}, k \in e_s$.

We must note, that when $s=1$ and $s=n$ then this space is equal to $B_{p,\theta,a,\kappa,\tau}^l(G)$ and $S_{p,\theta,a,\kappa,\tau}^l B(G)$, which were studied and developed by A. M. Najafov. When $\theta = \infty$, then this space is equal to the space type of Nickolsky-Morrey:

$$\|f\|_{B_{p,\theta,a,\kappa,\tau}^{<l>}(s,G)} = \sum_{i=(i_1, \dots, i_s) \in Q} \text{vrai sup}_{t \in [0; t_0^i]} \left\| \frac{\Delta^{2\omega}(t; G) D^{\bar{l}^i} f}{\prod_{k \in e^i} t_k^{|\beta_k|}} \right\|_{p,a,\kappa,\tau; Q}^\theta. \quad (1.5)$$

Here $2\omega = (2, \dots, 2)$. Hence, in particular, we must note that, $\Delta^\omega(t)f = \Delta_1^{\omega_1}(t_1) \cdot \dots \cdot \Delta_s^{\omega_s}(t_s)f$, where $\Delta_k^{\omega_k}(t_k)f = \Delta_{k,1}^{\omega_{k,1}}(t_{k,1}) \dots \Delta_{k,n_k}^{\omega_{k,n_k}}(t_{k,n_k})f. (k = 1, 2, \dots, s)$. Here $\Delta_{k,j_k}^{\omega_{k,j_k}}(t_{k,j_k})f$ are a difference with the functions, an oriented t_{k,j_k} , with their ω_{k,j_k} order, with the step t_{k,j_k} , for every $j = 1, \dots, n_k, k = 1, 2, \dots, s$. Consequently, $\Delta_{k,j_k}^1(t_{k,j_k})f(\dots, x_{k,j_k}, \dots) = f(\dots, x_{k,j_k} + t_{k,j_k}, \dots) - f(\dots, x_{k,j_k}, \dots)$, $\Delta_{k,j_k}^{\omega_{k,j_k}}(t_{k,j_k})f(\dots, x_{k,j_k}, \dots) = \Delta_{k,j_k}^1(t_{k,j_k}) \{ \Delta_{k,j_k}^{\omega_{k,j_k}-1}(t_{k,j_k})f(\dots, x_{k,j_k}, \dots) \}$, when $\omega_{k,j_k} = 0$, then $\Delta_{k,j_k}^0(t_{k,j_k})f(\dots, x_{k,j_k}, \dots) = f(\dots, x_{k,j_k}, \dots)$. The notation $\Delta^\omega(t)f$ is called a mixed difference with the functions $f=f(x)$, with the respect to vector m , by the mixed step $t = (t_1, \dots, t_s)$, where $t_k = (t_{k,1}; \dots; t_{k,n_k}) (k = 1, 2, \dots, s)$.

Preliminaries

Let $\Psi_i \in C_0^\infty(R^n)$ be such, that their carries belonging to $I_1 = \{x: |x_j| < \frac{1}{2}; j = 1, \dots, n_k\}$. Then we put $V(\sigma) = \bigcup_{0 < t_j \leq T_j; j \in e_n} \{y: (\frac{y}{t^\sigma}) \in S(\Psi_i)\}$, where $0 < T_j \leq 1, j \in e_n$. U is an open set which belonging to the domain G . Further more we assume that $U+V \subset G$, for $T=(T_1, \dots, T_s)$, $T_k = (T_{k,1}, \dots, T_{k,n_k}), 0 < T_{k,j} \leq 1, k \in e_s, j = 1, \dots, n_k, (t^\sigma + T^\sigma)^i = t_k^{\sigma_k}, (k \in e^i); (t^\sigma + T^\sigma)^i = T^\sigma, (k \in e_s / e^i), \sigma = (\sigma_1, \dots, \sigma_s), \sigma_j > 0, j = 1, \dots, n_k$. Let $G_{(t^\sigma + T^\sigma)^i}(U) = (U + I_{(t^\sigma + T^\sigma)^i}(x)) \cap G = Z, p_\rho = (p_{\rho_1}, \dots, p_{\rho_n}), q_\rho = (q_{\rho_1}, \dots, q_{\rho_n}), \alpha_\rho \geq 0, \sum_{\rho=1}^N \alpha_\rho = 1, \frac{1}{p} = \sum_{\rho=1}^N \frac{\alpha_\rho}{p_\rho}, \frac{1}{q} = \sum_{\rho=1}^N \frac{\alpha_\rho}{q_\rho}, l = \sum_{\rho=1}^N l^\rho \alpha_\rho$.

It is clear, that $V(\sigma) \subset I_{T^\sigma} U$ – is an open set, which belonging to the domain G and $U+V \subset G$. Here it is said that, the subdomain $U \subset G \subset R^n$ calls domain satisfying the condition “ σ – semi – horn”, if the vector $\sigma = (\sigma_1, \dots, \sigma_s)$ is such that, $x + V(\sigma) \subset G$ for all $x \in U$. It is said that, the domain $G \subset R^n$ satisfying the condition “ σ – semi – horn”, that is, $G \subset A(T^\sigma)$, if we have finite sub domains $G_1, \dots, G_M \subset G$, satisfying the condition “ σ – semi – horn” and surfacing the domain G , that is,

$$G = \bigcup_{j=1}^M G_{j,\epsilon}. \quad (2.1)$$

Note that $G_{j,\epsilon} = \{x: x \in G_j: \rho(x, G / G_j) > \epsilon\}$.

Lemma 1. Let $1 \leq p_\rho \leq q_\rho \leq r_\rho \leq \infty; \rho = 1, 2, \dots, N; 0 < |\kappa_k| < |\sigma_k|; 0 \leq \eta_{k,j} \leq T_{k,j} \leq 1; \eta = (\eta_1, \dots, \eta_n), 0 < \eta_{k,j} \cdot t_{k,j} \leq T_{k,j} \leq 1; (k \in e_s, j = 1, 2, \dots, n_k), 1 \leq \tau \leq \infty; v = (v_1, \dots, v_s), v_{k,j} \geq 0$ are integers, $0 < \rho_{k,j} < \infty; j = 1, \dots, n_k; k \in e_s$; and $\Delta^{2\omega}(t) D^{\bar{l}} f \in L_{p_\rho, a, \kappa, \tau}(G)$,

$$\mu_{k,i_k} = \sum_{\rho=1}^N l_{k,i_k}^\rho \alpha_\rho \sigma_k - (v_k, \sigma_k) - (|\sigma_k| - |\kappa_k| a) \left(\frac{1}{p} - \frac{1}{q}\right),$$

$$(v_k, \sigma_k) = \sum_{j=1}^{n_k} \sigma_{k,j} v_{k,j}, \quad |\sigma_k| = \sum_{j=1}^{n_k} \sigma_{k,j}, \quad |\kappa_k| = \sum_{j=1}^{n_k} \kappa_{k,j},$$

$$B_{\eta}^i(x) = \prod_{k \in e_s/e^i} T_k^{-|\sigma_k| + \sigma_{k,i_k} \bar{l}_{k,i_k} - (v_k, \sigma_k)} \times \int_0^{\eta^i} \dots \int_0^{\eta^i} \varphi_i(x, t) \times \prod_{k \in e^i} \frac{dt_k}{t_k^{1+|\sigma_k| - \sigma_{k,i_k} \bar{l}_{k,i_k} + (v_k, \sigma_k)}}, \quad (2.2)$$

$$B_{\eta T}^i(x) = \prod_{k \in e_s/e^i} T_k^{-|\sigma_k| + \sigma_{k,i_k} \bar{l}_{k,i_k} - (v_k, \sigma_k)} \times \int_{\eta^i}^{T^i} \dots \int_{\eta^i}^{T^i} \varphi_i(x, t) \times \prod_{k \in e^i} \frac{dt_k}{t_k^{1+|\sigma_k| - \sigma_{k,i_k} \bar{l}_{k,i_k} + (v_k, \sigma_k)}} \quad (2.3)$$

Here $|\beta_k^{\varrho}| = \sum_{j=1}^{n_k} \beta_{k,j}^{i_k, \varrho}, (v_k, \sigma_k) = \sum_{j=1}^{n_k} \sigma_{k,j} v_{k,j}, |\sigma_k| = \sum_{j=1}^{n_k} \sigma_{k,j}, |\varkappa_k| = \sum_{j=1}^{n_k} \varkappa_{k,j},$

$$\varphi_i(x, t, T) = \int_{R^{|e^i|}} \int_{R^n} \left\{ \Delta^{m^i}(u) f(x+y) \Psi_i^{(v)} \left(\frac{y}{(t^\sigma + T^\sigma)^i}, \frac{u}{(t^\sigma + T^\sigma)^i} \right) \right\} dy du, \quad (2.4)$$

where $\Psi_i \in C^0(R^n \times R^n), \Psi_i(\cdot, z) \in C_0^\infty.$

Then inequality takes place:

$$\sup_{\bar{x} \in U} \|B_{\eta}^i\|_{q, U_{\rho^{\varkappa}}(\bar{x})} \leq C_1 \prod_{\varrho=1}^N \left\{ \left\| \prod_{k \in e^i} t_k^{-|\beta_k^{\varrho}|} \Delta^{2\omega}(t) D^{\bar{l}^i, \varrho} f \right\|_{p_{\varrho, a, \varkappa, \tau}} \right\}^{\alpha_{\varrho}} \times \prod_{k \in e_s} [\rho_k]_1^{\frac{|\varkappa_k| a}{p}} \prod_{k \in e_s/e^i} T_k^{\mu_{k,i_k}} \prod_{k \in e^i} t_k^{\mu_{k,i_k}}; \quad (\mu_{k,i_k} > 0), \quad (2.5)$$

$$\sup_{\bar{x} \in U} \|B_{\eta T}^i\|_{q, U_{\rho^{\varkappa}}(\bar{x})} \leq C_2 \prod_{\varrho=1}^N \left(\left\| \prod_{k \in e^i} t_k^{-|\beta_k^{\varrho}|} \Delta^{2\omega}(t) D^{\bar{l}^i, \varrho} f \right\|_{p_{\varrho, a, \varkappa, \tau}} \right)^{\alpha_{\varrho}} \times$$

$$\begin{cases} \prod_{k \in e^i} T_k^{\mu_{k,i_k}}; & \mu_{k,i_k} > 0, \\ \prod_{k \in e^i} \ln \frac{T_k}{\eta_k}; & \mu_{k,i_k} = 0, \\ \prod_{k \in e^i} \eta_k^{\mu_{k,i_k}}; & \mu_{k,i_k} < 0, \end{cases} \times \prod_{k \in e_s} [\rho_k]_1^{\frac{|\kappa_k|a}{p}}. \quad (2.6)$$

Where C_1 , and C_2 are constants independent of f, ρ, η and T .

Proof. Using Mikowski's in equality for any $\bar{x} \in U$, we have:

$$\begin{aligned} \sup_{\bar{x} \in U} \|B_{\eta}^i\|_{q, U_{\rho^{\kappa}(\bar{x})}} &\leq C \prod_{k \in e_s/e^i} T_k^{-|\sigma_k| + \sigma_{k,i_k} \bar{l}_{k,i_k} - (v_k, \sigma_k)} \times \\ &\times \int_0^{\eta^i} \|\varphi_i(\cdot; t; T)\|_{q, U_{\rho^{\kappa}(\bar{x})}} \prod_{k \in e^i} t_k^{-1 + |\sigma_k| + \sigma_{k,i_k} \bar{l}_{k,i_k} - (v_k, \sigma_k)} dt_k \end{aligned} \quad (2.7)$$

We must estimate $\|\varphi_i(\cdot; t, T)\|_{q, U_{\rho^{\kappa}(\bar{x})}}$ from the Helder's inequality ($q \leq r$) we get:

$$\|\varphi_i(\cdot; t, T)\|_{q, U_{\rho^{\kappa}(\bar{x})}} \leq C_1 \left(\int_{U_{\rho^{\kappa}(\bar{x})}} \int_{R^n} \prod_{q=1}^N \{|\varphi_i(x, \cdot; t, T)|\}^{\alpha_{q_e}} dx \right)^{1/q}.$$

Using the Helder's in equality into right part with the indication $\lambda_{q_e} = \frac{q_e}{q \alpha_{q_e}}$,

$q_e = 1, 2, \dots, N, \left(\sum_{q_e=1}^N \frac{1}{\alpha_{q_e}} = q \sum_{q_e=1}^N \frac{\alpha_{q_e}}{q_e} = 1 \right)$. Then we have

$$\|\varphi_i(\cdot; t)\|_{q, U_{\rho^{\kappa}(\bar{x})}} \leq C_2 \prod_{q=1}^N \left\{ \|\varphi_i(\cdot; t, T)\|_{q_e, U_{\rho^{\kappa}(\bar{x})}} \right\}^{\alpha_{q_e}}. \quad (2.8)$$

Once again, using Helder's inequality ($q_e \leq r_{q_e}$) we have

$$\begin{aligned} \|\varphi_i(\cdot; t)\|_{q, U_{\rho^{\kappa}(\bar{x})}} &\leq \|\varphi_i(\cdot; t, T)\|_{r_e, U_{\rho^{\kappa}(\bar{x})}} \times \\ &\prod_{j \in e_s} \rho_j^{|\kappa_j| \left(\frac{1}{q_e} - \frac{1}{r_e} \right)}. \end{aligned} \quad (2.9)$$

Let X be a characterization function of the set $S(\Psi_i)$. Noting that, $1 \leq p_e \leq r_e \leq \infty; s_e \leq r_e \left(\frac{1}{s_e} = 1 - \frac{1}{p_e} + \frac{1}{r_e} \right)$ we get

$$|\Delta^{m_i} f \Psi_i| = (|\Delta^{m_i} f|^{p_\varrho} |\Psi_i|^{s_\varrho})^{\frac{1}{r_\varrho}} (|\Delta^{m_i} f|^{p_\varrho} X)^{\frac{1}{p_\varrho} \frac{1}{r_\varrho}} (|\Psi_i|^{s_\varrho})^{\frac{1}{r_\varrho}}$$

and using for $|\varphi_i|$ Helder's inequality $(\frac{1}{r_\varrho} + (\frac{1}{p_\varrho} - \frac{1}{r_\varrho}) + (\frac{1}{s_\varrho} + \frac{1}{r_\varrho}) = 1)$, then we have

$$\begin{aligned} \|\varphi_i(\cdot, t, T)\|_{r_\varrho, U, \rho, \chi(\bar{x})} &\leq \sup_{x \in U, \rho, \chi(\bar{x})} \\ &\left(\int_{R^{|e^i|}} \int_{R^n} |\Delta^{m_i} f(x+y)|^{p_\varrho} X\left(\frac{y}{(t^\sigma + T^\sigma)^i}\right) du dy \right)^{\frac{1}{p_\varrho} \frac{1}{r_\varrho}} \times \\ &\sup_{x \in V} \left(\int_{R^{|e^i|}} \int_{R^n} |\Delta^{m_i} f(x+y)|^{p_\varrho} du dy \right)^{\frac{1}{r_\varrho}} \times \\ &\left(\int_{R^{|e^i|}} \int_{R^n} |\Psi_i\left(\frac{y}{(t^\sigma + T^\sigma)^i}, \frac{u}{(t^\sigma + T^\sigma)^i}\right)|^{s_\varrho} du dy \right)^{\frac{1}{s_\varrho}}. \end{aligned} \quad (2.10)$$

Because of $U+V \subset Z$, and $Z_{(t^\sigma + T^\sigma)^i}(x) \subset Z_{(t^{\chi_k} + T^{\chi_k})^i}(x)$, for all $x \in U, 0 < t_j \leq T_j \leq 1, |\chi_k| \leq |\sigma_k|, k \in e_n$ we find:

$$\begin{aligned} &\int_{R^n} \left| \int_{R^{|e^i|}} \Delta^{m_i} f(x+y) du \right|^{p_\varrho} X\left(\frac{y}{(t^\sigma + T^\sigma)^i}\right) dy \leq \\ &\leq \prod_{k \in e^i} t_k^{|\chi_k| p_\mu} \left\| \prod_{k \in e^i} t_k^{-|\chi_k|} |\Delta^{m_i}(\cdot) f| \right\|_{p_\mu, a, \chi}^{p_\varrho} \times \\ &\prod_{k \in e^i} t_k^{|\chi_k| a_k} \prod_{k \in e_s/e^i} T_k^{|\chi_k| a_k} \leq \prod_{k \in e^i} t_k^{|\beta_k^\varrho| p_\varrho} \times \\ &\left\| \prod_{k \in e^i} t_k^{|\beta_k^\varrho|} \Delta^{2\omega}(\cdot) D^{\bar{l}, \mu} f \right\|_{p_\varrho, a, \chi}^{p_\varrho} \times \\ &\prod_{k \in e^i} t_k^{|\chi_k| a_k} \prod_{k \in e_s/e^i} T_k^{|\chi_k| a_k}. \end{aligned} \quad (2.11)$$

Next for $\epsilon \in V$

$$\begin{aligned}
 & \int_{U_{\rho^{\chi}}(\bar{x})} \left| \int_{R^{|\epsilon^i|}} \Delta^{m^i}(u) f(x+y) du \right|^{p_\epsilon} dx \leq \\
 & \leq \int_{Z_{\rho^{\chi}}(\bar{x}+y)} \left| \int_{R^{|\epsilon^i|}} \Delta^{m^i}(u) f(x) du \right|^{p_\epsilon} dx \leq \\
 & \leq \prod_{k \in \epsilon^i} t_k^{|\iota_k^{\epsilon^i}|} \left\| \prod_{k \in \epsilon^i} t_k^{-|\iota_k^{\epsilon^i}|} \Delta^{m^i}(u) f \right\|_{p_\epsilon, a, \chi}^{p_\epsilon} \\
 & \leq \left\| \prod_{k \in \epsilon^i} t_k^{-|\beta_k|} \Delta^{2\omega}(\cdot) D^{\bar{i}, \epsilon} f \right\|_{p_\epsilon, a, \chi}^{p_\epsilon} \times \\
 & \prod_{k \in \epsilon^i} t_k^{|\beta_k| p_\epsilon} \prod_{k \in \epsilon_s} [\rho_k]_1^{|\chi_k| a_k}, \quad (2.12)
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 & \int_{R^{|\epsilon^i|}} \int_{R^n} \left| \Psi_i \left(\frac{y}{(t^\sigma + T^\sigma)^i}, \frac{u}{(t^\sigma + T^\sigma)^i} \right) \right|^s dudy = \\
 & \prod_{k \in \epsilon^i} t_k^{|\sigma_k|} \prod_{k \in \epsilon_s / \epsilon^i} T_k^{|\sigma_k|} \|\Psi_i\|_{s_\epsilon}^{s_\epsilon}. \quad (2.13)
 \end{aligned}$$

From (2.8)-(2.13) we get

$$\begin{aligned}
 & \|\varphi_i(\cdot, t, T)\|_{q, U_{\rho^{\chi}}(\bar{x})} \leq C \prod_{\epsilon=1}^N \left\{ \left\| \prod_{k \in \epsilon^i} t_k^{-|\beta_k^{\epsilon^i}|} \Delta^{2\omega}(\cdot) D^{\bar{i}, \epsilon} f \right\|_{p_\epsilon, a, \chi} \right\}^{\alpha_\epsilon} \times \\
 & \prod_{k \in \epsilon_s / \epsilon^i} T_k^{\sum_{\sigma=1}^N \iota_{k, i_k}^{\sigma} \alpha_\sigma \sigma_k + |\sigma_k| - (|\sigma_k| - |\chi_k| a) \left(\frac{1}{p} - \frac{1}{q}\right)} \prod_{k \in \epsilon^i} t_k^{|\sigma_k| - (|\sigma_k| - |\chi_k| a) \left(\frac{1}{p} - \frac{1}{q}\right)} \times \\
 & \prod_{k \in \epsilon_n} [\rho_k]_1^{\frac{|\chi_k| a}{r}} \prod_{k \in \epsilon_n} \rho_k^{|\chi_k| \left(\frac{1}{q} - \frac{1}{r}\right)}. \quad (2.14)
 \end{aligned}$$

Taking consideration $\|\cdot\|_{p,a,\varkappa} \leq \|\cdot\|_{p,a,\varkappa,\tau}$ for $1 \leq \tau \leq \infty$ and putting (2.14) into (2.7) for $r=q$, then we get the inequality (2.5). Similarly, we can prove the inequality (2.6).

Lemma 2. Let $1 \leq p_\varrho \leq q_\varrho < \infty$; $\varrho = 1, 2, \dots, N$; $0 < |\varkappa_k| \leq |\sigma_k|$; $0 \leq T_k \leq 1$; $(k \in e_s, j = 1, 2, \dots, n_k), 1 \leq \tau_1 \leq \tau_2 \leq \infty$; $\mu_{k,i_k} > 0$ and $\Delta^{2\omega}(u)D^{\bar{i}} \in L_{p_\varrho,a,\varkappa,\tau}$

$$\mu_{k,i_k,0} = \sigma_{k,i_k} \sum_{\varrho=1}^N l_{k,i_k}^\varrho \alpha_\varrho - (v_k, \sigma_k) - (|\sigma_k| - |\varkappa_k|a).$$

Then the following inequality holds for the function $B_\eta^i(x)$:

$$\|B_\eta^i\|_{q,b,\varkappa,\tau_2;U} \leq C^1 \times \prod_{\varrho=1}^N \left\{ \left\| \prod_{k \in e^i} t_k^{-|\beta_k^\varrho|} \Delta^{2\omega}(t) D^{\bar{i}} f \right\|_{p_\varrho,a,\varkappa,\tau_1} \right\}^{\alpha_\varrho}, \quad (2.15)$$

where $b=(b_1, b_2, \dots, b_n)$, b_{k,i_k} is an arbitrary number satisfying the following condition:

$$\begin{aligned} 0 \leq b_{k,i_k} \leq 1, & \text{ if } \mu_{k,i_k,0} > 0, \\ 0 \leq b_{k,i_k} < 1, & \text{ if } \mu_{k,i_k,0} = 0, \\ 0 \leq b_{k,i_k} < 1 + \frac{\mu_{k,i_k,0} q(1-a)}{|\sigma_k| - |\varkappa_k|a}, & \text{ if } \mu_{k,i_k,0} < 0. \end{aligned} \quad (2.16)$$

The proof of this lemma is similarly 1.

Using these facts, we can show the general theorems, which give us the structure of such space $\mathcal{B}_{p_\varrho,\theta_\varrho,a,\varkappa,\tau_1}^{l_\varrho}(G, s)$ ($\varrho = 1, 2, \dots, N$).

Embedding theorems.

Using these facts, we can show the general theorems, which give us the structure of such space $\mathcal{B}_{p_\varrho,\theta_\varrho,a,\varkappa,\tau_1}^{l_\varrho}(G, s)$ ($\varrho = 1, 2, \dots, N$).

Theorem 1. Let $G \in A(T^\sigma)$ be a domain, $1 \leq p_\varrho \leq q_\varrho \leq \infty$, ($\varrho = 1, 2, \dots, N$); $v = (v_1, \dots, v_n)$; $v_j \geq 0$ are integers, ($j=1, 2, \dots, n$) and in addition

- 1) $v_{k,j} \geq l_{k,j}^0 (j = 1, 2, \dots, n_k; k \in e_s)$;
- 2) $v_{k,j} \geq l_{k,j}^{i_k} + 1, v_{k,i_k} < l_{k,i_k}^{i_k} + 1, 0 < \kappa_k < \sigma_k (k \in e_s); 1 \leq \tau_1 \leq \tau_2 \leq \infty, f \in \bigcap_{\varrho=1}^N \mathcal{B}_{p_\varrho, \theta_\varrho, a, \kappa, \tau_1}^{<l^\varrho>}(G, s)$ and let $\mu_{k,i_k} > 0, (i_k = 1, 2, \dots, n_k, k \in e_s)$.

Then following inequality holds:

$$\|D^\nu f\|_{q,G} \leq C^1 B_1(T) \prod_{\varrho=1}^N \left\{ \|f\|_{\mathcal{B}_{p_\varrho, \theta_\varrho, a, \kappa, \tau_1}^{<l^\varrho>}(G, s)} \right\}^{\alpha_\varrho}, \quad (3.1)$$

$$\|D^\nu f\|_{p,b,\kappa,\tau_2;G} \leq C^2 \prod_{\varrho=1}^N \left\{ \|f\|_{\mathcal{B}_{p_\varrho, \theta_\varrho, a, \kappa, \tau_1}^{<l^\varrho>}(G, s)} \right\}^{\beta_\varrho},$$

$$(p_\varrho \leq q_\varrho < \infty, j \in e_n). \quad (3.2)$$

where $B_1(T) = \sum_{i \in Q} \prod_{k \in e_s} T_k^{\mu_{k,i_k}}$.

Particular, if $\mu_{k,i_k,0} > 0, (i_k = 1, 2, \dots, n_k, k \in e_s)$ then the function $D^\nu f$ is continuous on G and

$$\sup_{x \in G} |D^\nu f| \leq C^3 B_1^0(T) \prod_{\varrho=1}^N \left\{ \|f\|_{\mathcal{B}_{p_\varrho, \theta_\varrho, a, \kappa, \tau_1}^{<l^\varrho>}(G, s)} \right\}^{\alpha_\varrho}, \quad (3.3)$$

where

$$B_1^0(T) = \sum_{i=(i_1, \dots, i_s) \in Q} \prod_{j \in e_s} T_j^{\mu_{k,i_k,0}},$$

and $T_k \in (0, \min(1, T_{0,k})], (k \in e_s), T_0 = (T_{0,1}, \dots, T_{0,k})$ is a fixed positive vector, b is an arbitrary number satisfying condition (2.16), C^1 and C^2, C^1, C^3 are constants independent of f , and C^1 dependent of the vector T .

The proof of theorem 1. Obviously, the generalized derivatives $D^\nu f$ exist. It means that, if $\mu_{k,i_k} > 0 (k \in e_s)$, because of $p_\varrho \leq q_\varrho, |\kappa_k| < |\sigma_k| (k \in e_s), a \in [0, 1]^n, f \in \mathcal{B}_{p_\varrho, \theta_\varrho, a, \kappa, \tau}^{<l^\varrho>}(G, s) \rightarrow \mathcal{B}_{p_\varrho, \theta_\varrho}^{<l^\varrho>}(G, s)$.

It means that, for almost every point of $x \in G$, there exists generalized derivatives $D^\nu f$ with the same carries:

$$\begin{aligned}
 D^v f(x) &= \sum_{i=(i_1, \dots, i_s) \in Q} (-1)^{|\bar{i}^i - v|} C_i \\
 &\quad \prod_{k \in e_s / e^i} T_k^{-|\sigma_k| + \sigma_{k, i_k} \bar{l}_{k, i_k} - (v_k, \sigma_k)} \times \\
 &\times \int_0^{T_1^i} \dots \int_0^{T_n^i} \prod_{k \in e^i} t_k^{-1 - |\sigma_k| + \sigma_{k, i_k} \bar{l}_{k, i_k} - (v_k, \sigma_k)} dt_k \times \\
 &\quad \int_{R^{|e^i|}} \int_{R^n} \{ \Delta^{m^i}(u) f(x + y) \times \\
 &\quad \times \Psi_i^{(v)} \left(\frac{y}{(t\sigma + T\sigma)^i}, \frac{u}{(t\sigma + T\sigma)^i} \right) \} dy du. \quad (3.4)
 \end{aligned}$$

Using the Minkowski's inequality, then we have:

$$\|D^v f\|_{q, G} \leq C_1 \sum_{i=(i_1, \dots, i_s) \in Q} \|B_T^i\|_{q, G}. \quad (3.5)$$

From (2.5) for $U=G, \eta = T, \varrho \rightarrow \infty$ we get

$$\begin{aligned}
 \|B_T^i\|_{q, G} &\leq C_1 \times \\
 &\quad \prod_{k \in e_s} T_k^{\mu_{k, i_k}} \prod_{\varrho=1}^N \left\{ \left\| \prod_{k \in e^i} t_k^{-|\beta_{k, \varrho}|} \Delta^{2\omega}(t) D^{\bar{i}^i} f \right\|_{p_\varrho, a, \mathcal{X}} \right\}^{\alpha_\varrho}.
 \end{aligned}$$

Using it for (3.5), and taking consideration $p_\varrho \leq \theta_\varrho$ and $1 \leq \theta_\varrho \leq \infty, \varrho = 1, 2, \dots, N$, we get (3.1). To prove inequalities (3.6)–(3.7), we must estimate $\left\| \Delta^{m^i}(t^\sigma, G, \sigma) D^v f \right\|_{q, G}$. Then we have

$$\begin{aligned}
 \left| \Delta^{m^i}(t^\sigma, G, \sigma) D^v f \right| &\leq C_1 \sum_{i \in Q} \prod_{k \in e_s / e^i} T_k^{-|\sigma_k| + \sigma_{k, i_k} \bar{l}_{k, i_k} + (v_k, \sigma_k)} \times \\
 &\quad \int_0^{H_1^i} \dots \int_0^{H_n^i} \prod_{k \in e^i} \frac{dt_k}{t_k^{1 + |\sigma_k| - \sigma_{k, i_k} \bar{l}_{k, i_k} + (v_k, \sigma_k)}} \times
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 & \int_{R^{|e^i|}} \int_{R^n} \left| \Psi_i^{(v)} \left(\frac{y}{(t^\sigma + T^\sigma)^i} \right) \right| \left| \Delta^{m^i}(t^\sigma, G, \sigma) D^{\bar{i}} f(x+y) \right| dx dy + \\
 & C_2 \sum_{i \in Q} \prod_{k \in e_s} h_k^{M_k} \prod_{k \in e_s/e^i} T_k^{-|\sigma_k| - \sigma_{k,i_k} + (v_k, \sigma_k)} \times \\
 & \int_{H_1^i}^{t_1^i} \dots \int_{H_n^i}^{t_n^i} \prod_{k \in e^i} \frac{dt_k}{1 + |\sigma_k| - \sigma_{k,i_k} l_{k,i_k} + (v_k, \sigma_k)} \times \\
 & \int_{R^{|e^i|}} \int_{R^n} \left| \Psi_i^{(v)} \left(\frac{y}{(t^\sigma + T^\sigma)^i} \right) \right| \left| \int_0^1 \dots \int_0^1 D^{\bar{i}} f_i(x+y, mh \gamma^i) \right| d\gamma_1 \dots d\gamma_n dx dy, \\
 & \left\| \Delta^{m^i}(t^\sigma, G, \sigma) D^v f \right\|_{q,G} \leq \\
 & C_1 \sum_{i \in Q} \|B_{TH}^i\|_{q,G} + C_2 \sum_{i \in Q} \|B_{HT}^i\|_{q,G}. \quad (3.4)
 \end{aligned}$$

Taking (2.9), for $\eta = H, 0 < \gamma < \gamma_0$ we have:

$$\begin{aligned}
 \|B_H^i\|_{q,G} & \leq C_3 \prod_{k \in e_s/e^i} T_k^{\mu_{k,i_k}} \times \\
 & \prod_{\varrho=1}^N \left\{ \left\| \prod_{k \in e^i} t_k^{-|\beta_k^\varrho|} \Delta^{2\omega}(\cdot) D^{\bar{i}} f \right\|_{p_\varrho, a, \chi, \tau} \right\}^{\alpha_\varrho}.
 \end{aligned}$$

and using (2.6) for $\eta = H, 0 < \gamma < \gamma_0$ we get:

$$\begin{aligned}
 \sum_{i \in Q} \|B_{HT}^i\|_{q,G} & \leq C_4 \prod_{k \in e^i} h_k^{|\beta_k^\varrho|} \prod_{k \in e_s/e^i} h_k^{\mu_{k,i_k} - |\beta_k^\varrho|} \times \\
 & \prod_{\varrho=1}^N \left\{ \left\| \prod_{k \in e^i} t_k^{-|\beta_k^\varrho|} \Delta^{2\omega}(\cdot) D^{\bar{i}} f \right\|_{p_\varrho, a, \chi, \tau} \right\}^{\alpha_\varrho}.
 \end{aligned}$$

We get

$$\begin{aligned} & \frac{\|\Delta^{m^i}(t^\sigma, G, \sigma)D^\sigma f\|_q}{\prod_{k \in e_s/e^i} h_k^{|\beta_k^{\varrho}|}} \leq \\ & \leq \sum_{i \in Q} \prod_{k \in e_s/e^i} T_k^{\mu_{k,i_k} - |\beta_k^{\varrho}|} \times \\ & \prod_{\varrho=1}^N \left\{ \left\| \prod_{k \in e^i} t_k^{-|\beta_k^{\varrho}|} \Delta^{2\omega}(\cdot) D^{\bar{i}} f \right\|_{p_{\varrho}, a, \kappa, \tau} \right\}^{\alpha_{\varrho}}. \end{aligned}$$

Using (2.15) we can proof (3.2).

Next we suppose $\mu_{k,i_k} > 0, k \in e_s$. We must show that, the function $D^v f$ is continuous on G . From (3.4) and (3.5) for $q_j \equiv \infty, j \in e_n$, $\mu_{k,i_k} = \mu_{k,i_k,0}, k \in e_s$ we have:

$$\begin{aligned} \|D^v f - D^v f_{T^\sigma}\|_{\infty, G} & \leq \sum_{i \in Q} \prod_{k \in e_s/e^i} T_k^{\mu_{k,i_k}} \times \\ & \prod_{\varrho=1}^N \left(\int_0^{h_0^i} \dots \int_0^{h_n^i} \left(\left\| \prod_{k \in e^i} t_k^{-|\beta_k^{\varrho}|} \Delta^{2\omega}(\cdot) D^{\bar{i}} f \right\|_{p_{\varrho}, a, \kappa, \tau}^{\theta_{\varrho}} \prod_{k \in e^i} \frac{dt_k}{t_k} \right)^{1/\theta_{\varrho}} \right)^{\alpha_{\varrho}}. \end{aligned}$$

$\lim_{T \rightarrow 0} \|D^v f - D^v f_{T^\sigma}\|_{\infty, G} = 0$. Because of $D^v f_{T^\sigma}$ is continuous on G , then convergence of $L_\infty(G)$ coincides with the absolutely convergence. Consequently, it is continuous on G . This completes the proof.

Let γ be an dimensional vector.

Theorem 2. Let all conditions of theorem 1 be satisfied. In addition, $G \in A_\varepsilon(T^\sigma)$. Then for $\mu_{k,i_k} > 0, (i_k = 1, 2, \dots, n_k, k \in e_s)$ the derivative $D^v f$ satisfies condition the Helder on the domain G , for metric L_q with indication ε . More precisely,

$$\begin{aligned} \|\Delta(\gamma, G)D^v f\|_{q, G} & \leq C \prod_{\varrho=1}^N \left\{ \|f\|_{B_{p_{\varrho}, \theta_{\varrho}, a, \kappa, \tau_1}(G, S)}^{< \varrho >} \right\}^{\alpha_{\varrho}} \times \\ & \times \prod_{k \in e^i} |\gamma_k|^{\varepsilon_k}, \quad (3.6) \end{aligned}$$

Where $\varepsilon = (\varepsilon_1, \dots, \varepsilon_s)$, $\varepsilon_k = (\varepsilon_{k,1}, \dots, \varepsilon_{k,n_k})$, and ε_k is an arbitrary number satisfying the condition:

$$\begin{aligned} 0 < \varepsilon_k \leq 1, & \text{ if } \frac{\mu_{k,i_k}}{\sigma_0} > 1, \\ 0 < \varepsilon_k < 1, & \text{ if } \frac{\mu_{k,i_k}}{\sigma_0} = 1, \\ 0 < \varepsilon_k \leq \frac{\mu_{k,i_k}}{\sigma_0}, & \text{ if } \frac{\mu_{k,i_k}}{\sigma_0} < 1. \end{aligned} \quad (3.7)$$

Where $\mu_k = \min \mu_{k,i_k}$, $\sigma_0 = \max |\sigma_k|$ ($i_k = 1, 2, \dots, n_k, k \in e_s$). If $\mu_{k,i_k,0} > 0$, ($i_k = 1, 2, \dots, n_k, k \in e_s$) then

$$\sup_{x \in G} |\Delta(\gamma, G) D^v f(x)| \leq C \prod_{\varrho=1}^N \left\{ \|f\|_{B_{p_\varrho, \theta_\varrho, a, \tau_1}^{< \ell_\varrho >}(G, S)} \right\}^{\alpha_\varrho} \prod_{k \in e^i} |\gamma_k|^{\varepsilon_k^0}, \quad (3.8)$$

where ε_k^0 satisfies the same condition, but we must substitute $\mu_{k,i_k,0}$ into μ_k and C is a constant independent of γ .

The proof of this theorem is similarly 1.

References:

1. Guliyev V.S., Najafov A.M. The Imbedding Theorems on the Lizorkin–Triebel–Morrey Type Space. International ISAAC Congren. Freie Universitat Berlin, Germany, august, 2001, p. 23-30.
2. Lin Tang. Jingshi Xu. Some Properties of Morrey type Besov–Triebel Spaces. Math. Nachr., 2005, v. 278, №7, 8, p.904–917.
3. Najafov A.M. The Imbedding Theorems for the Space of Lizorkin–Triebel–Morrey Type with Dominant Mixed Derivatives. Proceedings of Inst. of Math. and mech., v.XV, Baku, 2001, p. 121-131.
4. Najafov A.M. Interpolation Theorems for Lizorkin–Triebel–Morrey Type with Dominant Mixed Derivatives. Proceedings of Inst. of Math. and mech., v.XIX(XXVII), Baku, 2003, p. 181–186.
5. Najafov A.M. Interpolation Theorems of Besov–Morrey Type Spaces and it Applications. Transactions of NAS of Azerb. Series of mathem. Science, issue mathematics and mechanics. Baku, 2004, v. XXIV, №4, p. 125–134.

6. Najafov A.M. On Some Properties of the Function from Sobolev–Morrey Type Spaces. Central European Journal of Mathem, 2000.

ალიკ მ. ნაჯაფოვი, რენა ე. კერბალაიევა

**სივრცის ბესოვ-მორის ტიპის ინტერპოლაციური
თეორემისათვის**

*წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის
მათემატიკისა და კომპიუტერულ მეცნიერებათა ინსტიტუტმა*

რეზიუმე

სტატიაში განხილულია ბესოვ-მორის სივრცის გადაკვეთის ფუნქციების დიფერენციალური და დიფერენციალურ-სხვაობიანი თვისებები $B_{p,\theta,\alpha,\kappa,\tau}^{l\varrho}(G, s)$ მრავალი ცვლადის პაკეტით. შესწავლილია ინტერპოლაციის ტიპის თეორემები $B_{p,\theta,\alpha,\kappa,\tau}^l(G, s)$ სივრცეში, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ჩართვის თეორიის თვალსაზრისით შესწავლილია ფუნქციების ზოგიერთი თვისება $B_{p,\theta,\alpha,\kappa,\tau}^{l\varrho}(G, s) (\varrho = 1, 2, \dots, N)$ სივრცეების გადაკვეთისა, ანუ ბესოვ-მორის სივრცე მრავალი ცვლადის პაკეტისათვის.

ქიმიის
CHEMISTRY

მინერალური ქიმიის

პერმანგანატმეტრია ქიმიურ ანალიზში

...მეცნიერებები, რომლებიც არ წარმოიშვნენ
ექსპერიმენტისაგან, შემეცნების ყველა საფუძვლისაგან,
ფუჭია და სავსეა გაურკვევლობით...

ლეონარდო და ვინჩი

პერმანგანატმეტრია მოცულობითი ანალიზის ტიტრიმეტრული მეთოდია, რომელსაც საფუძვლად უდევს ჟანგვა-აღდგენითი რეაქციები. იგი გამოიყენება ეკოლოგიური მონიტორინგის პრაქტიკული ასპექტების გასაკონტროლებლად, სანიტარულ-ჰიგიენურ გამოკვლევებში, სასმელი, მინერალური, ჩამდინარე წყლების ანალიზისათვის, სასმელ წყალში ჟანგვადობის (ჟანგბადის მგ რაოდენობა, რომელიც საჭიროა 1 ლ წყალში გახსნილი ორგანული ნაერთების დასაჟანგად), ფარმაცევტულ პრაქტიკაში ფარმაცოპების სტატიის შესაბამისად სამკურნალწამლო საშუალებების ანალიზისათვის, სისხლში შარდმჟავას, წყალბადის პეროქსიდის, კალციუმის, რკინა(II)-ის, სპილენძ(II)-ის მარილების, ოქსალატების, სულფიტების, ნიტრიტების, მჟაუნმჟავას, ქლორიდების, იოდიდების, კალიუმის და მჟანგავი ფერმენტების რაოდენობის განსასაზღვრავად.

ნაშრომის მიზანია ანალიზური ქიმიის სალექციო და რაოდენობითი ანალიზის ლაბორატორიული მეცადინეობის პროგრამის, პრაქტიკული შესრულებისათვის საჭირო მეთოდების, წესების ერთობლიობის, მოქმედების ხერხის, გზისა და საშუალების შემუშავება, მიზნის და შესასწავლი მახასიათებლების განსაზღვრა. სასწავლო პროცესის დაგეგმვის ეს მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი ითვალისწინებს სტუდენტთა მუშაობის მეცნიერულ ორგანიზებას სილაბუსით გათვალისწინებული საკითხის – პერმანგანატმეტრიის შესასრულებლად. ინტერაქტიური სწავლების ობიექტებს, სწავლება-სწავლის აქტიურ მონაწილეებს – სტუდენტებს უნდა გამოუმუშავდეთ ინტერესი, მოთხოვნილება ახალი ცოდნისა და უნარჩვევებისადმი, პასუხისმგებლობისა და მოვალეობის გრძნობა, რომელიც მიმართულია კვლევითი ინტერესებისაკენ, ცოდნის ცხოვრებაში ტრანსფერისათვის.

პრობლემური ამოცანების გადაჭრაზე სტუდენტების მუშაობა აც-

ნობიერებინებს მათი ცოდნის მნიშვნელობას – ცოდნა არა როგორც მხოლოდ გაუზარებელი ინფორმაცია, არამედ როგორც ცხოვრებისეული საშუალება, რეალური, კონკრეტული პრობლემების გადაჭრისათვის. კითხვები „რაში გვჭირდება ჩვენ ამის ცოდნა? როგორ გამოგვადგება ის ჩვენს მომავალ პროფესიაში?“ ტრანსფორმირდება ამ საკითხის გადანყვეტაზე მუშაობის პროცესში კითხვად: „რა უნდა ვიცოდეთ, რომ გადავჭრათ პრობლემა“?

შედეგის მიღწევა: შედეგზე ორიენტირებული სწავლების არსის გასაშლელად, შესამუშავებელია სწავლების ისეთი მოდელები, რომლებიც ხელს შეუწყობენ მთელი სასწავლო წლის მანძილზე ყველა სტუდენტის კრიტიკული აზროვნების განვითარებას. შედეგების შეჯამება მეცნიერულად და მეთოდურად მართებულ მიმართულებას აძლევს მათ. მკაფიოდ ჩამოყალიბებული სალექციო სასწავლო მიზნის მნიშვნელობის განსაზღვრა დამოკიდებულია სასწავლო პროცესის შედეგების სწორ გააზრებაზე.

ამ მიზნით ვეცნობით პერმანგანატმეტრიის თეორიულ არსს: ეს მეთოდი პირველად გამოყენებულ იქნა 1846 წელს ფრანგი მეცნიერის მარგერიტის მიერ. პერმანგანატმეტრიაში ნივთიერების განსაზღვრა წარმოებს მჟანგავის – კალიუმის პერმანგანატის ცნობილი კონცენტრაციის ხსნარის დახარჯული მოცულობის მიხედვით. აღმდგენია საკვლევი ნივთიერების შემცველი ხსნარი. გატიტვრა ტარდება გოგირდმჟავა არეში (აზოტმჟავა ძლიერი მჟანგავია, მარილმჟავა – აღმდგენია და არ გამოიყენება ინდუცირებული ჟანგვის გამო) $pH < 7$, სადაც პერმანგანატ-იონის იისფერი შეფერილობა ეკვივალენტის წერტილში (ტიტრანტის ეკვივალენტების რიცხვი გასატიტრი ნივთიერების ეკვივალენტების რიცხვის ტოლია) გატიტვრის პროცესში ქრება. რისტერის (1793 წელი) ეკვივალენტების კანონიდან გამომდინარე, ნივთიერებები ურთიერთქმედებენ ერთმანეთთან მათი ეკვივალენტების პროპორციული რაოდენობებით. **ტიტრიმეტრული ანალიზის ძირითადი განტოლება** – ნივთიერებები რაოდენობრივად ურთიერთქმედებენ მაშინ, როდესაც მათი ხსნარების ნორმალურ კონცენტრაციათა ფარდობა ხსნარების მოცულობების ფარდობის უკუპროპორციულია:

$$\frac{V_1}{V_2} = \frac{N_2}{N_1}; \quad C\left(\frac{1}{Z}X\right) \cdot V(X) = C\left(\frac{1}{Z}R\right) \cdot V(R)$$

თუ ჟანგვის პროცესი ნელა მიმდინარეობს, გატიტვრას აწარმოებენ გაცხელებულ ხსნარში. რეაქციის პროცესში წარმოქმნილი Mn^{2+} იონები კატალიზატორის ფუნქციას ასრულებენ.

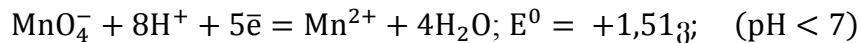
პერმანგანატმეტრიას საფუძვლად უდევს პერმანგანატ-იონის ჟანგვა

მჟავა, ტუტე, ნეიტრალურ არეში. **ნერნსტის** განტოლებით დადგენილია ელექტროდული პოტენციალების მნიშვნელობის დამოკიდებულება და-ჟანგული და აღდგენილი ფორმების აქტიურობაზე, ტემპერატურაზე, რედოქს-სისტემის წარმომქმნელ ნაწილაკთა ბუნებაზე, კონცენტრაციებზე და ტემპერატურაზე, სტანდარტული ელექტროდული პოტენციალის რიცხვითი მნიშვნელობა გამოითვლება ფორმულით:

$$E = E^0 + \frac{RT}{nF} \lg \frac{\alpha(OX)}{\alpha(ReD)} \alpha^m(H^+),$$

$$E = 1,51 + \frac{0,059}{5} \lg \frac{\alpha_{MnO_4^-} \cdot \alpha_{H^+}^8}{\alpha_{Mn^{2+}}}$$

კალიუმის პერმანგანატი – $KMnO_4$ ძლიერ მჟავა არეში აღდგება Mn^{2+} იონამდე და პერმანგანატის იისფერ-ჟოლოსფერი შეფერილობა ქრება:

პერმანგანატმეტრიის მეთოდის ლაბორატორიული სამუშაოს მიზანია:

- თეორიული საფუძვლების უფრო ღრმად გაანალიზება;
- ნივთიერების ზუსტი წონაკიდან ან ფიქსონალიდან სამუშაო და სტანდარტული ხსნარების მომზადება;
- სამუშაო და სტანდარტული ხსნარების სტანდარტიზაციის მეთოდების ათვისება;
- პერმანგანატმეტრიული მეთოდის პრაქტიკაში გამოყენების უნარ-ჩვევების ჩამოყალიბება

ცხრილი №1.

№1	გაეცანით პერმანგანატმეტრიული მეთოდის კვლევის საგანს	პერმანგანატმეტრია, მოცულობითი ანალიზის ტიტრიმეტრიული, რედოქსიმეტრიული (ჟანგვა-აღდგენითი ტიტვრის) მეთოდია, რომელსაც საფუძვლად უდევს ჟანგვა-აღდგენითი რეაქციები. იონებისა და ატომების მიერ ელექტრონების დაკარგვის და შეძენის ინტენსივობა იზომება ჟანგვა-აღდგენითი ანუ ელექტროდული პოტენციალით.
----	---	--

№2	გაეცანით ოქს-რედმეტრიის - პერმანგანატმეტრული მეთოდის მნიშვნელობას	რედოქსიმეტრულ მეთოდში მჟანგავები და აღმდგენები განსხვავდებიან ქიმიური აქტიურობით, რომელიც რაოდენობრივად ხასიათდება რედოქს-პოტენციალით – ატომზე ან იონზე ელექტრონთა იმ ფარდობითი ძაბვით, რომელიც ნივთიერების ჟანგვა-აღდგენითი უნარის ფაქტორია. ოქსრედ პოტენციალის სიდიდის მიხედვით შეიძლება მსჯელობა ჟანგვა-აღდგენითი პროცესების მიმართულებაზე.
№3	გაეცანით პერმანგანატმეტრული მეთოდის უპირატესობას ანალიზის სხვა ქიმიურ მეთოდებს შორის	აქვს შედეგი უპირატესობა ანალიზის სხვა მეთოდებს შორის: <ul style="list-style-type: none"> • რეაქცია მიმდინარეობს სწრაფად; • ურთიერთქმედი ნივთიერებები იხარჯება სრულად; • ინდიკატორის როლს ასრულებს ტიტრანტი; • რეაქციის პროცესში წარმოქმნილი მანგანუმის იონები ასრულებენ კატალიზატორის როლს და აჩქარებენ რეაქციას; • ეკვივალენტობის ნერტილი ფიქსირდება ადვილად.
№4	გაეცანით პერმანგანატმეტრული ანალიზის მეთოდის კვლევის თეორიული არსს	პერმანგანატმეტრია არის მოცულობითი ანალიზის ტიტრის მეთოდის სახეობა, რომლითაც ნივთიერების განსაზღვრა კალიუმის პერმანგანატის ცნობილი კონცენტრაციის ხსნარის დახარჯული მოცულობის მიხედვით წარმოებს. ჟანგვა-აღდგენითი რეაქციის მიმართულება განისაზღვრება ჯიბსის ენერჯის ცვლილებით. წყალხსნარებში რედოქს-სისტემის რაოდენობრივი მახასიათებელია რედოქს-პოტენციალი (E^0). სტანდარტული იზობარულ-იზოთერმული პოტენციალი ΔG დაკავშირებულია სტანდარტულ-ელექტროდულ პოტენციალთან განტოლებით: $- \Delta G = nFE^0$
№5	გაეცანით მატერიალურ რესურსებს	შეუწყობს თუ არა ეს რესურსი ნასწავლის უფრო უკეთ გააზრება-გაგებას? ანალიზური სასწორი, საათის მინა, 0,25, 0,5 ლ-იანი საზომი კოლბები, 25 მლ-იანი ბიურეტი, მინის ფილტრები, სპირტქურა ან გამათბობელი, მუქი ჭურჭელი, მჟაუნმჟავას ხსნარი, ბიუქსები, პიპეტები, ერლენმეიერის კოლბები, $(NH_4)_2SO_4$ ხსნარი, 0,05 N $KMnO_4$ -ის ხსნარი, მორის მარილი $(NH_4)_2SO_4 \cdot FeSO_4 \cdot 6H_2O$, H_2SO_4 კალიუმის პერმანგანატის ტიტრირებული ხსნარი.

<p>№6</p>	<p>გაეცანით ხსნარების მოსამზადებლად საჭირო გაანგარიშებით ნაწილს</p>	<p>1. KMnO_4 სტანდარტული ნივთიერებების მიმართ წაყენებულ მოთხოვნას ვერ აკმაყოფილებს, ვინაიდან გადაკრისტალების შემდეგაც შეიცავს მინარევებს MnO_2 კვალის სახით, რაც ტიტრის შეცვლის მიზეზია. მისი ახლად დამზადებული პრეპარატი უმდგრადია; აღმდგენი ნივთიერებები შეიძლება მოხვდნენ გამოხდილი წყლიდან, ფილტრის ქალაღიდან, გაცხელებით, სინათლის მოქმედებით, მჟავიანობის მომატებით და სხვა. მდგრადი ხსნარის მომზადების წინაპირობაა MnO_2-ის მოცილება. კალიუმის პერმანგანატი უნდა იყოს კორპის საცობს, რეზინას, ფილტრის ქალაღს, ამიტომ გაფილტვრისას გამოიყენება მინის ფილტრები. წყალხსნარებში კალიუმის პერმანგანატი არამდგრადია და იშლება, ვინაიდან მისი რედოქს-პოტენციალი მეტია წყლის რედოქს-პოტენციალის მნიშვნელობაზე.</p> <p>1ლ 0,05 N KMnO_4 ხსნარის მოსამზადებლად:</p> $M(\text{KMnO}_4) = 158,03 \text{ გ/მოლი};$ $\text{MnO}_4^- + 8\text{H}^+ + 5\text{e}^- = \text{Mn}^{2+} + 4\text{H}_2\text{O}$ <p>მჟანგავის ეკვივალენტის მოლური მასა ტოლია მჟანგავის მოლური მასის შეფარდების მჟანგავის მიერ მიერთებული ელექტრონების რიცხვზე.</p> $M_E(\text{KMnO}_4) = \frac{M}{5} = \frac{158,03}{5} = 31,61 \frac{\text{გ}}{\text{მოლი} \cdot \text{ეკვ.}}$ $m(\text{KMnO}_4) = M_E(\text{KMnO}_4) \cdot C_N(\text{KMnO}_4) \cdot V(\text{KMnO}_4)$ $= 31,61 \cdot 0,05 \cdot 1 = 1,58 \text{ გ}$
		<p>2. მომზადებულია 0,05N KMnO_4 ხსნარი, ამიტომ მჟაუნმჟავას ხსნარის კონცენტრაციაც უნდა იყოს იგივე ნორმალობის.</p> <p>250 მლ 0,05N მჟაუნმჟავას ხსნარის მოსამზადებლად ანგარიშობენ მასას.</p> $M(\text{H}_2\text{C}_2\text{O}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}) = 126,07 \text{ გ/მოლი};$ <p>აღმდგენის ეკვივალენტის მოლური მასა ტოლია აღმდგენის მოლური მასის შეფარდების აღმდგენის მიერ გაცემული ელექტრონების რიცხვზე.</p> $M_E(\text{H}_2\text{C}_2\text{O}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}) = \frac{M}{2};$ $M_E(\text{H}_2\text{C}_2\text{O}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}) = \frac{126,07}{2} = 63,03 \text{ გ/მოლი} - \text{ეკვ.};$ $m(\text{H}_2\text{C}_2\text{O}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}) = M_E(\text{H}_2\text{C}_2\text{O}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}) \cdot C_N(\text{H}_2\text{C}_2\text{O}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}) \cdot V_{\text{ხსნ.}}$ $m(\text{H}_2\text{C}_2\text{O}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}) = 63,03 \cdot 0,05 \cdot 0,25 = 0,78 \text{ გ}$

<p>№7</p>	<p>გაეცანით ექსპერიმენტულ ნაწილს</p>	<p>ექსპერიმენტის საფუძველზე ხდება აზროვნების, ცოდნის ხარისხის შემოწმება, თეორიული მასალის უკეთ ათვისება; სტუდენტებს უვითარდებათ პრაქტიკული უნარ-ჩვევები და უღრმავდებათ ცოდნა.</p> <p>ამოცანა №1. 0,05N KMnO₄-ის ხსნარის მომზადება</p> <ol style="list-style-type: none"> იღებენ 1,58 გ სუფთა კრისტალებს; ხსნიან 1 ლ წყალში. ამატებენ 80-90°C-მდე გაცხელებულ წყალს ცალკეული ულუფებით სრულ გახსნამდე, ადუღებენ 1 საათი; ფილტრავენ მინის ფილტრით და ინახავენ მუქ ჭურჭელში, ვინაიდან სინათლე ხელს უწყობს კალიუმის პერმანგანატის დაშლას: $4\text{KMnO}_4 + 2\text{H}_2\text{O} = 4\text{MnO}_2 \downarrow + 4\text{KOH} + 3\text{O}_2 \uparrow$ <ol style="list-style-type: none"> ამოწმებენ ტიტრს რამდენიმე დღის შემდეგ, ჭურჭლის ფსკერზე დაილექება Mn(IV)-ის ოქსიდი; ფილტრავენ და თავიდან ადგენენ ტიტრს მჟაუნმჟავას ან ნატრიუმის ოქსალატის მიხედვით. $5\text{H}_2\text{C}_2\text{O}_4 + 2\text{KMnO}_4 + 3\text{H}_2\text{SO}_4 = \text{K}_2\text{SO}_4 + 2\text{MnSO}_4 + 10\text{CO}_2 \uparrow + 8\text{H}_2\text{O}$ $5\text{Na}_2\text{C}_2\text{O}_4 + 2\text{KMnO}_4 + 8\text{H}_2\text{SO}_4 = \text{K}_2\text{SO}_4 + 5\text{Na}_2\text{SO}_4 + 2\text{MnSO}_4 + 10\text{CO}_2 \uparrow + 8\text{H}_2\text{O}$
		<p>ამოცანა №2. 0,05N მჟაუნმჟავას ხსნარის მომზადება:</p> <ol style="list-style-type: none"> ათავსებენ ბიუქსში ტექნიკურ სასწორზე ანონილ 0,78 გ მჟაუნმჟავას; წონიან ანალიზურ სასწორზე; გადააქვთ 250მლ-იან საზომ კოლბაში; წონიან ანალიზურ სასწორზე ცარიელ ბიუქსს; მასათა სხვაობით ანგარიშობენ ზუსტ წონაკს; ხსნიან ცივ დისტილირებულ წყალში; ავსებენ ნიშნულამდე.

<p>№7</p>	<p>გაეცანით ექსპერიმენტულ ნაწილს</p>	<p>ამოცანა №3. 0,05N KMnO₄-ის ხსნარის ტიტრის დადგენა მჟაუნმჟავას მიხედვით.</p> <ol style="list-style-type: none"> იღებენ პიპეტით 25 მლ მჟაუნმჟავას ხსნარს; გადააქვთ პიპეტით ერლენმეიერის კოლბაში; უმატებენ 10-14 მლ 2 N გოგირდმჟავას ხსნარს; აცხელებენ 70-80°C-მდე (არ ადულებენ); ტიტრავენ KMnO₄ ხსნარით 60-70°C-ზე მუდმივი მორევის პირობებში ჟოლოსფერის მიღებამდე. ინდიკატორის როლს ასრულებს ტიტრანტი. <p>საკონტროლო ამოცანა №1. რკინა (II)-ის განსაზღვრა მორის მარილში (NH₄)₂SO₄·FeSO₄·6H₂O მარგერიტის მეთოდით.</p> <p>მორის მარილის რკინა (II)-ის გატიტვრა კალიუმის პერმანგანატით მიმდინარეობს მჟავა არეში:</p> $10\text{FeSO}_4 + 2\text{KMnO}_4 + 8\text{H}_2\text{SO}_4 = 5\text{Fe}_2(\text{SO}_4)_3 + 2\text{MnSO}_4 + \text{K}_2\text{SO}_4 + 8\text{H}_2\text{O}$ <table style="margin-left: auto; margin-right: auto;"> <tr> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 10px;">$2\text{Fe}^{2+} - 2e = 2\text{Fe}^{3+}$</td> <td style="padding-left: 10px;">5</td> </tr> <tr> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 10px;">$\text{MnO}_4^- + 8\text{H}^+ + 5e = \text{Mn}^{2+} + 4\text{H}_2\text{O}$</td> <td style="padding-left: 10px;">2</td> </tr> </table> $10\text{Fe}^{2+} + 2\text{MnO}_4^- + 16\text{H}^+ = 10\text{Fe}^{3+} + 2\text{Mn}^{2+} + 8\text{H}_2\text{O}$ <ol style="list-style-type: none"> წონიან ანალიზურ სასწორზე მორის მარილის გარკვეულ რაოდენობას m-მგ; გადააქვთ 250 მლ-იან საზომ კოლბაში; ხსნიან დისტილირებულ წყალში და ავსებენ ნიშნულამდე; გადააქვთ პიპეტით საანალიზო ხსნარის 25 მლ ერლენმეიერის კოლბაში; უმატებენ 10-15 მლ 2NH₂SO₄ ხსნარს; ტიტრავენ კალიუმის პერმანგანატის სამუშაო ხსნარით ვარდისფერიშეფერილობის წარმოქმნამდე რამდენჯერმე. ტიტვრას ანარმოებენ სიცივეში, ვინაიდან გაცხელებისას Fe²⁺ გადადის Fe³⁺-ში, იჟანგება ჰაერის ჟანგბადით. ანგარიშობენ კალიუმის პერმანგანატის ტიტრს. 	$2\text{Fe}^{2+} - 2e = 2\text{Fe}^{3+}$	5	$\text{MnO}_4^- + 8\text{H}^+ + 5e = \text{Mn}^{2+} + 4\text{H}_2\text{O}$	2
$2\text{Fe}^{2+} - 2e = 2\text{Fe}^{3+}$	5					
$\text{MnO}_4^- + 8\text{H}^+ + 5e = \text{Mn}^{2+} + 4\text{H}_2\text{O}$	2					

№8	განახორციელეთ შედეგების დამუშავება და გაანგარიშება	<p>ანგარიშობენ მიღებული ხსნარის ტიტრსა და ნორმალობას შემდეგი ფორმულებით:</p> $T(\text{H}_2\text{C}_2\text{O}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}) = \frac{m(\text{H}_2\text{C}_2\text{O}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O})}{V_{\text{ხსნარი}}(\text{H}_2\text{C}_2\text{O}_4)}$ $N(\text{H}_2\text{C}_2\text{O}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}) = \frac{T(\text{H}_2\text{C}_2\text{O}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}) \cdot 1000}{M_E(\text{H}_2\text{C}_2\text{O}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O})}$ $N(\text{KMnO}_4) = \frac{N(\text{H}_2\text{C}_2\text{O}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}) \cdot V(\text{H}_2\text{C}_2\text{O}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O})}{V(\text{KMnO}_4)}$ $T(\text{KMnO}_4) = \frac{M_E(\text{KMnO}_4) \cdot V_{\text{ხსნარი}}(\text{KMnO}_4)}{1000}$ $M_E(\text{KMnO}_4) = \frac{M}{5} = \frac{158,03}{5} = 31,61 \text{ გ/მოლი} - \text{ეკვ.}$ $T_{\text{KMnO}_4/\text{Fe}^{2+}} = \frac{N(\text{KMnO}_4) \cdot M_E(\text{Fe}^{2+})}{1000}$
№9	შეამონმეთ ჩატარებული ანალიზის სიზუსტე	<p>ვინაიდან ორვალენტური რკინის იონი Fe^{2+} სამვალენტური რკინის იონად Fe^{3+} უანგვისას გაცემს ერთ ელექტრონს — იუნგება, რკინა (II) სულფატის ეკვივალენტის მოლური მასა ტოლი იქნება:</p> $M_E(\text{Fe}^{2+}) = \frac{M}{1} = \frac{55,85}{1} = 55,85 \text{ გ/მოლი} \cdot \text{ეკვ.}$ $m(\text{Fe}^{2+}) = \frac{T\left(\frac{\text{KMnO}_4}{\text{Fe}^{2+}}\right) \cdot V(\text{KMnO}_4) \cdot V_{\text{საზომი კოლბა}}}{V_{\text{ვიპეტი}}};$ $\omega_{\text{ექსპერიმ}}(\text{Fe}^{2+})\% = \frac{m(\text{Fe}^{2+}) \cdot 100\%}{m[(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4 \cdot \text{FeSO}_4 \cdot 6\text{H}_2\text{O}]}$

ანალიზური ქიმიის შესწავლის პროცესში კონკრეტული ამოცანების გადაწყვეტის საშუალებით თეორიული მასალის თანდათანობითი შესწავლა დამოუკიდებლად უნარ-ჩვევების გამომუშავების საფუძველია. შემეცნებითი პროცესების მიზანმიმართული გამოყენება აადვილებს ინოვაციური ინფორმაციის მოპოვების ორგანიზებას, აღქმას, დამუშავებას, გააზრებას, შეჯამებას, დასკვნის გამოტანას, ინტერესს მეცნიერული კვლევისა და სიახლეების მიმართ, საკუთარი სწავლის პროცესის მონი-

ტორინგს.

სწავლების მოცემული ეფექტური სტრატეგიის განხორციელები-სათვის განხილულია ტიპური ამოცანების ამოხსნა. სასწავლო სავარჯი-შოები შემაერთებული ხდება აქტივობებსა და შედეგებს შორის (ეს არის კონკრეტული შინაარსით დატვირთული ინდიკატორები).

ამოცანა №1. რამდენი გრამი წყალბადის პეროქსიდია სინჯში, თუ მისი ხსნარის გატიტვრაზე დაიხარჯა 14,5 მლ KMnO_4

$$T_{\text{KMnO}_4/\text{Fe}} = 0,08376 \text{ გ/მლ}$$

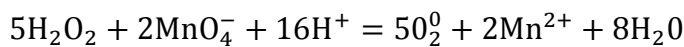
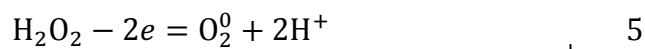
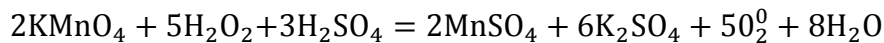
მოც.:

$$V(\text{KMnO}_4) = 14,5 \text{ მლ}$$

$$T_{\text{KMnO}_4/\text{Fe}} = 0,08376 \text{ გ/მლ}$$

$$m(\text{H}_2\text{O}_2) - ?$$

1. პირდაპირი გატიტვრის დროს განსასაზღვრავი ნივთიერების ეკვივალენტების მოლების რიცხვი (წყალბადის პეროქსიდის) ტოლია ტი-ტრანტის (კალიუმის პერმანგანატის) მოლების რიცხვის. პერმანგანატ-მეტრიის დროს წყალბადის პეროქსიდის გატიტვრის პროცესში მიმდინ-არეობს რეაქცია:

2. ნახევარ-რეაქციების განტოლებებიდან გამომდინარე, მუანგავისა და ალმდგენის ეკვივალენტის მოლური მასები შესაბამისად ტოლია:

$$M_E(\text{KMnO}_4) = \frac{M}{5} = \frac{158}{5} = 31,6 \text{ გ/მოლი} - \text{ეკვ.}$$

$$M_E(\text{H}_2\text{O}_2) = \frac{M}{2} = \frac{34}{2} = 17,0073 \text{ გ/მოლი} - \text{ეკვ.}$$

$$n(\text{KMnO}_4) = \frac{T_{\text{KMnO}_4/\text{Fe}} \cdot V(\text{KMnO}_4)}{M_E(\text{Fe})}$$

$$n(\text{H}_2\text{O}_2) = \frac{m(\text{H}_2\text{O}_2)}{M(\text{H}_2\text{O}_2)}; n(\text{KMnO}_4) = n(\text{H}_2\text{O}_2)$$

აქედან გამომდინარე წყალბადის პეროქსიდის მასა ტოლია:

$$m(\text{H}_2\text{O}_2) = \frac{T_{\text{KMnO}_4/\text{Fe}} \cdot V(\text{KMnO}_4)}{M_E(\text{H}_2\text{O}_2) \cdot M_E(\text{Fe})}$$

$$m(\text{H}_2\text{O}_2) = \frac{0,08376 \cdot 14,50}{7,0073 \cdot 55,847} = 0,3699 \text{ გ}$$

ამოცანა №2. განსაზღვრეთ Fe^{2+} -ის კალიუმის პერმანგანატით გატიტრის უანგვა-აღდგენითი პოტენციალი, თუ ტიტრის პროცესში ალბულის 50 მლ Fe^{2+} მარილის ხსნარი და მას დაემატა 49 მლ 0,1N KMnO_4 ხსნარი $[\text{H}^+] = 1$ მოლი/ლ.

ამოხსნა:

მოც.:

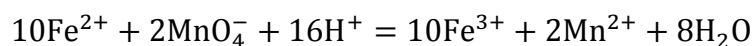
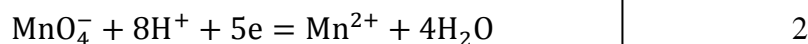
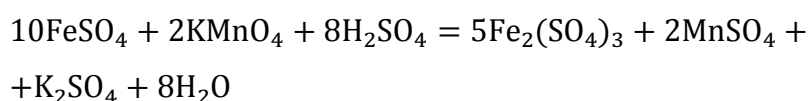
$$V(\text{FeSO}_4) = 50 \text{ მლ}$$

$$C_N(\text{KMnO}_4) = 0,1\text{N}$$

$$C_M(\text{H}^+) = 0,1 \text{ მოლი/ლ}$$

$$E^0 - ?$$

1. განიხილება ტიტრის პროცესში მიმდინარე რეაქცია:

2. სტანდარტული ელექტროდული პოტენციალების მწკრივის გამოყენებით დგინდება, რომ პერმანგანატ-იონის $E^0_{\text{MnO}_4^-/\text{Mn}^{2+}} = +1,51$ ვ.

თუ წყლის კონცენტრაცია წარმოადგენს მუდმივ სიდიდეს. სტანდარტული პირობებისათვის, ე.ი. როდესაც

$$\alpha_{\text{MnO}_4^-} = \alpha_{\text{Mn}^{2+}} = \alpha_{\text{H}^+} = 1;$$

$$E = E^0 = +1,51 \text{ ვ}; \quad E^0_{\text{Fe}^{2+}/\text{Fe}^{3+}} = +0,77 \text{ ვ}$$

3. განხილული ტიტვრის მომენტი წინ უსწრებს ეკვივალენტობის წერტილს, ამიტომ ნერნსტის განტოლებით ელექტროდული პოტენციალის გაანგარიშების დროს, ნახევარრექციისათვის $\text{Fe}^{2+} - e = \text{Fe}^{3+}$ პოულობენ Fe^{2+} იონის კონცენტრაციას, პირობითად ჩათვლილია, რომ ხსნარის კონცენტრაცია ტიტვრის პროცესში არ იცვლება:

$$C_{\text{M}}(\text{Fe}^{2+}) = \frac{50 \cdot 0,1 - 49 \cdot 0,1}{1000} = 1 \cdot 10^{-4} \text{ მოლი/ლ}$$

4. რეაქციის შედეგად წარმოქმნილი იონის კონცენტრაცია ტოლი იქნება:

$$C_{\text{M}}(\text{Fe}^{3+}) = \frac{49 \cdot 0,1}{1000} = 4,9 \cdot 10^{-3} \text{ მოლი/ლ}$$

5. პოულობენ პოტენციალის მნიშვნელობას ტიტვრის მოცემული წერტილისათვის:

$$E^0 = +0,77 + \frac{0,059}{1} \lg \frac{49 \cdot 10^{-3}}{1 \cdot 10^{-4}} = 0,87 \text{ ვ}$$

ამოცანა №3. რამდენი გ რკინაა 1 მლ რკინა (II) სულფატში, თუ ამ ხსნარის 14 მლ-ის გატიტვრაზე დაიხარჯა 0,1 N KMnO_4 16,4 მლ.

ამოხსნა:

მოც.:

$$V(\text{FeSO}_4) = 1 \text{ მლ}$$

$$V_1(\text{FeSO}_4) = 14 \text{ მლ}$$

$$C_N(\text{KMnO}_4) = 0,1\text{N}$$

$$K_{\text{KMnO}_4} = 1,04$$

$$T_{\text{Fe}^{2+}} = ?$$

1. ტიტრიმეტრული ანალიზის ძირითადი განტოლებიდან გამომდინარე, იანგარიშება რკინა (II) სულფატის ხსნარის ნორმალური კონცენ-

ტრაცია:

$$\frac{N_1}{N_2} = \frac{V_2}{V_1}; N_1 = \frac{N_2 V_2}{V_1}$$

$$N_1 = \frac{0,1 \cdot 16,4 \cdot 1,04}{14} = 0,0122 \text{ N}$$

2. რამდენი მოლი რკინაა 1 ლ 0,0122 N ხსნარში?

$n(\text{Fe})=0,0122$ მოლი

3. რისი ტოლია რკინის მასა 1 მლ ხსნარში?

$$T_{\text{Fe}^{2+}} = \frac{0,0122 \cdot 55,85}{1000} = 0,0068137 \text{ გ/მლ.}$$

სტუდენტთა მიმდინარე შეფასების, საჭიროებების განსაზღვრისა და პროგრესის შემოწმებისათვის ანუ სტუდენტზე ორიენტირებისათვის ეძლევათ შემდეგი ტიპის ტესტური დავალებები პერმანგანატმეტრი-აში, რომელთა შესრულება მათ აძლევს თეორიული და პრაქტიკული საკითხების დამუშავების შედეგად მიღებული ცოდნის განმტკიცების და საკუთარი ძალების მოსინჯვის საშუალებას.

ტესტები და ამოცანები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის

1. გამოიანგარიშეთ კალიუმის პერმანგანატის ხსნარის ტიტრი:

1) $T_{\text{KMnO}_4} = 0,007902$ გ/მლ;

2) $T_{\text{KMnO}_4} = 0,006322$ გ/მლ;

3) $T_{\text{KMnO}_4} = 0,02615$ გ/მლ;

4) $T_{\text{KMnO}_4} = 0,003161$ გ/მლ.

2. გამოიანგარიშეთ 0,02206 N კალიუმის პერმანგანატის ხსნარის ტიტრი წყალბადის პეროქსიდის მიმართ.

1) $T_{\text{KMnO}_4/\text{H}_2\text{O}_2} = 0,0003790$ გ/მლ;

2) $T_{\text{KMnO}_4/\text{H}_2\text{O}_2} = 0,0003742$ გ/მლ;

3) $T_{\text{KMnO}_4/\text{H}_2\text{O}_2} = 0,0032915$ გ/მლ;

4) $T_{\text{KMnO}_4/\text{H}_2\text{O}_2} = 0,0003152$ გ/მლ.

3. რამდენი მლ წყალი უნდა დაემატოს 0,1101N კალიუმის პერმანგანატის 1300 მლ ხსნარს, რომ მიიღონ $T_{\text{KMnO}_4/\text{Fe}} = 0,00502$ გ/მლ ტიტრის მქონე ხსნარი.

1) 302 მლ; 2) 275 მლ; 3) 311 მლ; 4) 296 მლ.

4. რეაქციაში $\text{FeSO}_4 + \text{KMnO}_4 + \text{H}_2\text{SO}_4 \rightarrow \text{Fe}_2(\text{SO}_4)_3 + \text{MnSO}_4 + \text{K}_2\text{SO}_4 + \text{H}_2\text{O}$ დასვით კოეფიციენტები და აჩვენეთ მათი ჯამი:

- 1) 16; 2) 25; 3) 38; 4) 36.

წარმატებული და შედეგზე ორიენტირებული სწავლებისათვის გამოყენებული საგანმანათლებლო რესურსების ეფექტიანობის შესამოწმებლად მნიშვნელოვანია ცოდნის ათვისების თითოეულ ეტაპზე შესაბამისი მასალის და მეთოდების ზუსტი გამოყენება.

ამრიგად, ასეთი მიდგომით შესაძლებელია სასწავლო პროცესის აქტიური თანამონაწილე – სტუდენტის მიერ ექსპერიმენტის განჭვრეტის, ჩატარების, ანალიზის, შემოქმედებითი უნარ-ჩვევების ფორმირება; კვლევის შედეგების პროგნოზირება, გაანგარიშება და წარდგენა; ლაბორატორიული სამუშაოს შესრულებით, ვიზუალიზაციით მასალის განმტკიცება.

ადექვატურად შერჩეული სწავლების მეთოდები დაეხმარება ბაკალავრს, მაგისტრანტს ზოგადი ტრანსფერული უნარების – კომუნიკაციის, პრეზენტაციის, თანამშრომლობის გამომუშავებაში, სასურველი შედეგის მიღწევაში.

ლიტერატურა:

1. Chanturia M., Cincadze M., Mskhiladze A. Laboratoriuli praqtikumi raodenobit analizshi, Tbilisi, Tsu, 2012.
2. Dolidze V., Cicishvili V. Rusul-qartul-inglisur-germanuli qimiuri leqsikoni, Tbilisi, 2004.
3. Erovnuli sastsavlo gegma, Tbilisi, 2011-2016.
4. Gogonaia I., Chanturia M., Mskhiladze A. Studentta damoukidebeli mushaobis organizebis sakitkhebi analizuri qimiis laboratoriu praqtikumshi. Ckhum-afkhazetis mecnierrebata akademiis shromebi, Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences, gamomcemloba “Meridiani”, Tbilisi, 2011, tomi II, 420-425.
5. Loginov N. Y. Voskresenskiy A. G. Solodkin I. C. Analiticheskaya khimiya, Moskva, “Prosveshchenie”, 1979.
6. Otto M. Sovremennye metody analiticheskoy khimii. T.1-2, Moskva, Tekhnosfera, 2003.
7. Skug D. Uest D. Osnovy analiticheskoy khimii. T. 1-2. Moskva, Mir, 1979.
8. Stsavlebisa da stsavlis akhali midgomebi. Saqartvelos ganatlebisa da mecnierebis saministro. Tbilisi, 2005.
9. Supatashvili G. Raodenobiti analizi, Tbilisi, Tsu, 1992.

Mineda Chanturia

PERMANGANOMETRY IN THE CHEMICAL ANALYSIS

Summary

The paper discusses the necessary educational resources, appropriate materials and adequately selected teaching methods for development of permanganometric method. Interactive teaching objects, active participation in educational process will arouse students' interest at learning. Current demands and approaches of acquiring new knowledge and skills, a sense of duty and responsibility are directed to increase interests in research and transfer knowledge and experience in life.

ირინა გოგონაია

სტუდენტთა დამოუკიდებელი ორგანიზება სასწავლო ბარათების საშუალებით თემის „ორგანული ნივთიერების ქიმიური ფორმულის განსაზღვრა“ საფუძველზე

ქიმიის სასკოლო კურსში შეტანილია სხვადასხვა ტიპისა და სირთულის გამოთვლითი ამოცანები. ქიმიაში ამოცანის ამოსახსნელად ძირითადად საჭიროა შემდეგი ორი კომპონენტის არსებობა: 1. ქიმიის საგნობრივი ცოდნა (ცოდნა ქიმიური ნივთიერებების თვისებებისა და გარდაქმნების, ქიმიური პროცესების კანონზომიერებებისა და სხვ. შესახებ); 2. მოცემული ტიპის ამოცანების ამოხსნის ხერხების ცოდნა. მეორე კომპონენტთან დაკავშირებით, აღსანიშნავია, რომ ამოცანების უმეტესობა შეიცავს ისეთ ელემენტებს, რომელთა ამოხსნა გამოთვლითი და ლოგიკური ალგორითმების გარკვეული ნაკრების ფლობას მოითხოვს, სტანდარტული ალგორითმების ცოდნა ნებისმიერი სირთულის ამოცანის ამოხსნის საშუალებას იძლევა.

სწორედ ამ მიდგომის გათვალისწინებით განხილულია ამოცანების ამოხსნის მეთოდთა ორგანული ნივთიერებების ქიმიური ფორმულის განსაზღვრაზე: ა) ელემენტების მასური წილის; ბ) წვის პროდუქტების მასის მიხედვით. ამოცანების ამოხსნის აღნიშნული მეთოდთა გამოიყენება სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქიმიის მიმართულების სტუდენტებთან მუშაობისას „ქიმიის სწავლების მეთოდის“ სასწავლო კურსის ფარგლებში.

აღსანიშნავია, რომ ცნების „ქიმიური ფორმულა“ ერთმნიშვნელოვნად განსაზღვრა შეუძლებელია, ვინაიდან ქიმიური ფორმულა – ეს არის ქიმიური ნივთიერების შესახებ ინფორმაციის ჩანერის მოკლე, ტევადი და ძალიან თვალსაჩინო ხერხი. ამასთან, ინფორმაციის ხასიათი და მოცულობა შეიძლება მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდეს. აქედან გამომდინარე, IUPAC-ის წესების თანახმად, არსებობს ქიმიური ფორმულების სხვადასხვა ტიპი. ყოველი ტიპი გარკვეული ინფორმაციის მატარებელია.

სტუდენტთა დამოუკიდებელი მუშაობის ორგანიზების მიზნით თემის „ორგანული ნივთიერებების ქიმიური ფორმულის განსაზღვრა“ შინაარსში შეტანილია სპეციალურად კონსტრუირებული ცოდნა: 1. ქიმიური ფორმულების ტიპების შესახებ IUPAC-ის წესების თანახმად, ფორმულაში მოთავსებული ინფორმაციის ზრდის მიხედვით; 2. ფორმულის დადგენის ალგორითმი, ქიმიური ფორმულის ტიპის შესაბამისად. სტუდენტთა მუშაობის ორგანიზების საშუალებას წარმოადგენს საგანგებოდ შემუშავებული სასწავლო ბარათები.

სასწავლო ბარათი №1. უმარტივესი, მოლეკულური, სტრუქტურული და სივრცითი ფორმულების დახასიათება;

უმარტივესი ფორმულა

- უმარტივესი ფორმულა აჩვენებს, რომელი ელემენტის ატომები რა თანაფარდობით შედის ნივთიერების შემადგენლობაში;
- უმარტივესი ფორმულის ჩანერა ხდება ქიმიური ელემენტების სიმბოლოებისა და ინდექსების საშუალებით, მაგ., $C_xH_yO_z$, სადაც x, y, z – მთელი რიცხვებია, რომელთაც საერთო გამყოფი არ გააჩნიათ (ამიტომაც ეწოდება ფორმულას – უმარტივესი);
- უმარტივესი ფორმულა განისაზღვრება ნივთიერების ელემენტური ანალიზის შედეგების საფუძველზე, ამით არის განპირობებული უმარტივესი ფორმულის მეორე სახელწოდება – ემპირიული ფორმულა;
- უმარტივესი ფორმულა არ ასახავს მოლეკულაში ატომების რიცხვს; მაგ., ეთანის უმარტივესი ფორმულა: CH_3
ეთილენის, პროპენის, ციკლოპროპანის: CH_2
აცეტილენის, ბენზოლის: CH

მოლეკულური ფორმულა

- მოლეკულური ფორმულა (უმარტივესი ფორმულით ნაჩვენებ ინფორმაციაზე დამატებით) აჩვენებს თითოეული ელემენტის რამდენი ატომი შედის მოლეკულის შემადგენლობაში;
- მოლეკულურ ფორმულაში ინდექსები მთელ რიცხვჯერ მეტია, ვიდრე ინდექსები უმარტივესი ფორმულაში: $(C_xH_yO_z)_k$
- მაგ., ეთანის მოლეკულური ფორმულაა: C_2H_6 ანუ $(CH_3)_2$
- ეთილენის მოლეკულური ფორმულაა: C_2H_4 ანუ $(CH_2)_2$

სტრუქტურული ფორმულა

- სტრუქტურული ფორმულა აჩვენებს არა მხოლოდ, რომელი ელემენტის და რამდენი ატომი შედის მოლეკულის შემადგენლობაში, არამედ ატომების შეერთების თანამიმდევრობას, ბმის ტიპს, კოვალენტური ბმის ჯერადობას.

- ჯერადი ბმების გამოსახატავად იყენებენ ხაზებს:

მარტივი ბმა: -

ორმაგი ბმა: =

მაგ., ეთანის სტრუქტურული ფორმულაა H_3C-CH_3

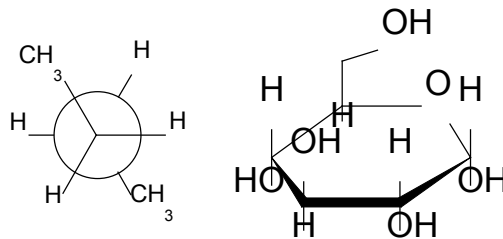
ეთილენის სტრუქტურული ფორმულაა: $H_2C=CH_2$

აცეტილენის სტრუქტურული ფორმულაა: $HC\equiv CH$

- ზოგჯერ სტრუქტურულ ფორმულებში წერტილებით სავალენტო ელექტრონებს აღნიშნავენ

სივრცითი ფორმულა

- სივრცითი ფორმულა (სტრუქტურული ფორმულით ნაჩვენებ ინფორმაციაზე დამატებით) ასახავს ატომებისა და ატომთა ჯგუფების რეალურ მდებარეობას ერთმანეთის მიმართ სივრცეში;
- არსებობს სივრცითი ფორმულების რამდენიმე სახეობა: ნიუმენის პროექციული ფორმულები, ფიშერის ფორმულები სტერეოიზომერებისათვის, ხეუორსის ფორმულები ნახშირწყლებისათვის და სხვ.

ნიუმენის ფორმულა ხეუორსის ფორმულა

სასწავლო ბარათი № 2. უმარტივესი, მოლეკულური, სტრუქტურული, სივრცითი ფორმულების დადგენის ზოგადი ალგორითმი

ალგორითმი

1. განსაზღვრეთ ნივთიერების უმარტივესი ფორმულა

ა) ამისათვის საპოვნია ელემენტის რაოდენობა ნივთიერების ნებისმიერ რაოდენობაში: $n(C), n(H), n(O)$ და ა.შ.;

ბ) რაოდენობების თანაფარდობებს გამოსახავენ მთელი რიცხვებით, რომელთაც საერთო გამყოფი არ აქვთ:

$$x:y:z=n(C):n(H):n(O)$$

სხადასხვა ელემენტების ატომების თანაფარდობა ერთი და იგივეა ნივთიერების ნებისმიერ რაოდენობაში, 1 მოლის ჩათვლით. ელემენტების ატომების თანაფარდობა ამ ელემენტების მოლების თანაფარდობის ტოლია, ვინაიდან ნებისმიერი ელემენტის 1 მოლი ატომების ერთსა და იმავე რაოდენობას შეიცავს.

გ) თუ მოცემულია ელემენტების მასური წილი:

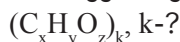
$$n(C)=m(C)/M(C); n(H)=m(H)/M(H)$$

დ) თუ მოცემულია წვის პროდუქტების მასა:

$$n(C)=n(CO_2)=m(CO_2)/M(CO_2)$$

$$n(H)=2n(H_2O)=2m(H_2O)/M(H_2O)$$

2. იპოვეთ ნივთიერების მოლეკულური ფორმულა

$$k=\frac{M(\text{ნივთ})}{M(C_x H_y O_z)}, \text{ სადაც}$$

$M(\text{ნივთ})$ – ნივთიერების მოლური მასაა;

$M(C_x H_y O_z)$ – ეს არის ფორმულური მასა, რომელიც შეესაბამება უმარტივეს ფორმულას.

ა) საპოვნია ფორმულური მასა, რომელიც შეესაბამება უმარტივეს ფორმულას.

ბ) საპოვნია ნივთიერების მოლური მასა. როგორც წესი, ამისთვის მოცემულია ნივთიერების სიმკვრივე ან ფარდობითი სიმკვრივე წყალბადის ან ჰაერის (შესაძლებელია სხვა ნივთიერებაც) მიმართ:

$$M(\text{ნივთ})=D_{H_2} M(H_2)=2D_{H_2}$$

$$M(\text{ნივთ})=D_3 M(\text{ჰაერი})=29 D_3$$

გ) საპოვნია $k=\frac{M(\text{ნივთ})}{M(C_x H_y O_z)}$

3. განსაზღვრეთ სტრუქტურული ფორმულა

ა) სტრუქტურული ფორმულის დასადგენად უნდა დაინეროს დადგე-

ნილი მოლეკულური ფორმულის შესაბამისი ყველა შესაძლებელი იზომერის ფორმულა;

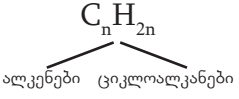
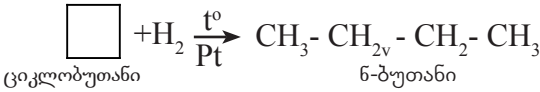
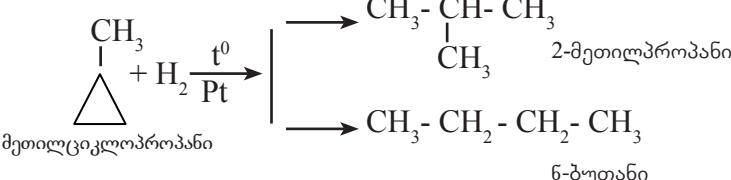
ბ) უნდა აირჩეს ის იზომერი, რომელიც შეესაბამება ამოცანის ყველა პირობას.

საილუსტრაციოდ მოყვანილია ამოცანის ამოხსნის ნიმუში მოცემული ალგორითმის მიხედვით.

ამოცანა. ნახშირწყალბადი A, რომლის სიმკვრივე უდრის 1,9310-ს ჰაერის მიმართ, არ აუფერულებს კალიუმის პერმანგანატის წყალხსნარს, ხოლო წყალბადთან ურთიერთმოქმედებისას პლატინის თანაობით იძლევა ორი ნივთიერებისაგან შემდგარ ნარევს. განსაზღვრეთ ნახშირწყალბადი, თუ მასში ნახშირბადის მასური წილი შეადგენს 0, 8571-ს.

ამოცანის ამოხსნის ნიმუში მოცემული ალგორითმული მიდგომის შესაბამისად:

№	ალგორითმის მოქმედების დასახელება	ანალიზი	გამოთვლითი ნაწილი
1.	განსაზღვრეთ ნივთიერების უმარტივესი ფორმულა	C_xH_y $= n(C):n(H)$ $n(C) = m(C)/M(C);$ $n(H) = m(H)/M(H)$	<p>დავუშვათ, რომ $m(A)=1g$, მაშინ $m(C)= 0,8571g$; $m(H) = 1g-0,8571g = 0,1429g$ $n(C)=0,8571g/12gმოლი^{-1} = 0,0714 მოლი$ $n(H) = 0,1429g/1gმოლი^{-1} = 0,1429 მოლი$ $x : y = 0,0714 : 0,1429 = 7,14 : 14,29 = 1 : 2,001$ $x : y = 1 : 2$ CH_2 - უმარტივესი ფორმულა</p>
2.	განსაზღვრეთ ნივთიერების მოლეკულური ფორმულა	$(CH_2)_k, k=?$ $k = M(A)/M(CH_2)$ $M(A) = D_3 M(ჰაერი) = 29 D_3$	$D_3 = 1,9310$ $M(A) = 29 \times 1,9310 = 56$ $M(CH_2) = 12 + 2 = 14$ $k = 56 / 14 = 4$ C_4H_8 - მოლეკულური ფორმულა

3.	განსაზღვრეთ სტრუქტურული ფორმულა	C_4H_8 C_nH_{2n} <p>ალკენები ციკლოალკანები</p>	<p>ა) ალკენი არ აკმაყოფილებს ამოცანის პირობებს, ვინაიდან აუფერულებს $KMnO_4$-ის წყალხსნარს; ციკლოალკანები ორია: ციკლობუტანი და მეთილციკლოპროპანი.</p> <p>ბ) აქედან მხოლოდ მეთილციკლოპროპანი წყალბადთან ურთიერთმოქმედებისას იძლევა ორი ნივთიერებისაგან შემდგარ ნარევეს:</p>
		 <p>ციკლობუტანი + $H_2 \xrightarrow[t^0]{Pt}$ $CH_3-CH_2-CH_2-CH_3$ ნ-ბუტანი</p> <p>მეთილციკლოპროპანი + $H_2 \xrightarrow[t^0]{Pt}$ $CH_3-CH(CH_3)-CH_3$ 2-მეთილპროპანი $CH_3-CH_2-CH_2-CH_3$ ნ-ბუტანი</p>	

მოცემული ალგორითმული მიდგომა შეიძლება იყოს გამოყენებული როგორც საგაკვეთილო პროცესში ორგანულ ქიმიაში აღნიშნული ტიპის ამოცანების განხილვისას, ისე ქიმიის გაძლიერებული სწავლებისა და ქიმიის ოლიმპიადებისათვის მომზადების პროცესშიც.

ლიტერატურა:

1. Sorokin V.V. Metodika obucheniya khimii na osnove deyatelnostnoy teorii ucheniya - M.: MGU, 1992, - 224
2. Magdesieva N., Kuzmenko N. Istsavle qimiis amocanebis amokhsna. Tbilisi, 1992.

Irina Gogonaia

METHODOLOGY OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK
ORGANISATION THROUGH EDUCATIONAL CARDS
(ON THE BASIS OF TOPIC "DEFINITION OF THE CHEMICAL
FORMULA OF ORGANIC SUBSTANCE")

Summary

This paper presents the methodical approach to the solution of calculation tasks on definition of a chemical formula of organic substance used at lectures with students of the chemical direction of Sukhumi State University within an academic discipline "Chemistry Teaching Methodology"

For providing students' independent educational activity in the content of the theme it has been included the system of knowledge of types of formulas, according to rules IUPAC, placed in them increased information on substance (the elementary formula, a molecular formula, a structural formula, a stereo formula), and also, algorithm of definition of a formula of each type. There are specially designed educational cards in order to organize the students' independent work.

მინედა ჭანტურია, ანტონინა მსხილაძე, ირინა გოგონაია

პროექტზე დაფუძნებული სწავლების საკითხისათვის ფოტოკოლორიმეტრულ ანალიზში

უმალეს სკოლაში სტუდენტთა დამოუკიდებელი მუშაობის ორგანიზება ლაბორატორიულ-პრაქტიკულ მეცადინეობებზე აქტუალურ საკითხს წარმოადგენს. მთელ რიგ დიდაქტიკურ კვლევაში (Ninidze, 2011; Gogonaia, Chanturia, Mskhiladze, 2011) დამოუკიდებელი მუშაობის უნარჩვევების ჩამოყალიბება დაკავშირებულია პრობლემაზე დაფუძნებულ სწავლება/სწავლაზე, რომლის ძირითადი იდეა მდგომარეობს იმაში, რომ სტუდენტებს ცოდნა მზა სახით არ ეძლევათ, ცოდნის შექმნა მიმდინარეობს დამოუკიდებელი შემეცნებითი საქმიანობის პროცესში პრობლემური სიტუაციის პირობებში. პრობლემაზე დაფუძნებული სწავლების მნიშვნელოვან მეთოდად/ორგანიზაციულ ფორმად განიხილება პროექტზე დაფუძნებული სწავლება (Project Based Learning).

ამ მიდგომით სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა და ჯანდაცვის ფაკულტეტის ქიმიის მიმართულების სასწავლო კურსში – ანალიზური ქიმია შემუშავდა პროექტზე დაფუძნებული სწავლების მეთოდიკა ფოტოკოლორიმეტრიული ანალიზის თემის მაგალითზე.

კვლევის მიზანია:

1. საგანმანათლებლო პროექტის საფუძველზე სტუდენტებმა მიიღონ ცოდნა კონკრეტული – ფოტოკოლორიმეტრული – მეთოდის არსისა და მისი პრაქტიკაში გამოყენების შესახებ კონკრეტული პრობლემის პირობებში, ასევე, გამოიმუშაონ კვლევა-ძიებითი, ინდივიდუალური და ჯგუფური მუშაობის უნარ-ჩვევები.

2. შეძლონ ფოტოკოლორიმეტრული მეთოდის მაგალითზე მოსამზადებელი ეტაპის გაანალიზება, პრობლემის კვლევა, ინფორმაციის მოძიება, ექსპერიმენტის ჩატარება, საჯარო პრეზენტაცია, შეჯამება.

ლაბორატორიულ პრაქტიკუმში სტუდენტთა დამოუკიდებელი მუშაობის ორგანიზების მიზნით, პრაქტიკუმის შინაარსში შეტანილ იქნა მეთოდოლოგიური ცოდნა: 1. პროექტზე დაფუძნებული სწავლების არსის, მეთოდებისა და ხერხების, პროექტზე მუშაობის ძირითადი ეტაპების შესახებ 2. კონკრეტულ-მეცნიერული მეთოდოლოგიური ცოდნა ფოტოკოლორიმეტრული – მეთოდის შესახებ. სტუდენტთა დამოუკიდებელი მუშაობის ორგანიზების საშუალებას წარმოადგენს სასწავლო ბარათები

(სასწავლო ბარათი №1, სასწავლო ბარათი №2)

სტუდენტთა მუშაობის ორგანიზება ხორციელდება შემდეგი სტრუქტურით: სტუდენტებს უტარდებათ მცირე პრეზენტაცია პროექტული მიდგომის შესახებ, რომელიც სხვადასხვა სფეროში ძირითადად მაშინ გამოიყენება, როდესაც პრობლემაა გადასაჭრელი. შემდეგ ყალობდება პრობლემა „რკინა, როგორც წყლის დამაბინძურებელი და მისი ზღვრული კონცენტრაციის დადგენის პრობლემა“, ხორციელდება საპროექტო დავალებების ფორმულირება. სტუდენტებთან მსჯელობის გზით განისაზღვრება გადაჭრის სავარაუდო მეთოდები და საშუალებები საგნობრივ-თეორიულ ცოდნაზე დაყრდნობით, კერძოდ, ფოტოკოლორიმეტრიული მეთოდის შესაძლებლობები პრობლემის გადაჭრის თვალსაზრისით.

სტუდენტები იყოფიან რამდენიმე ჯგუფად, თითოეული ჯგუფი ირჩევს საპროექტო ამოცანას, ჯგუფებს ურიგდებათ სასწავლო ბარათები (სასწავლო ბარათი №1, რომელიც მოიცავს მეთოდოლოგიურ ცოდნას პროექტის რაობის, მისი ძირითადი ნიშნებისა და განხორციელების ეტაპების შესახებ; სასწავლო ბარათი №2, რომელიც მოიცავს სპეციალურად კონსტრუირებულ მეთოდოლოგიურ ცოდნას ფოტოკოლორიმეტრიული მეთოდის შესახებ). სტუდენტებს ეძლევათ მკაფიო ინსტრუქცია სასწავლო ბარათებთან მუშაობის წესის შესახებ. აღნიშნული ბარათების საფუძველზე მიმდინარეობს სტუდენტთა დამოუკიდებელი მუშაობის ორგანიზება. სამუშაოს დასრულების შემდეგ ჯგუფები წარადგენენ მიღებულ შედეგებს. წარმოდგენილი პროექტების შეფასება მიმდინარეობს წინასწარ შემუშავებული „პროექტის შეფასების რუბრიკების“ შესაბამისად.

პრობლემის ფორმულირება და სამუშაო ამოცანების განსაზღვრა

ბუნებრივი წყლების გაბინძურების პრობლემა სულ უფრო აქტუალური ხდება. ერთ-ერთი დამაბინძურებელი, რომელიც აუარესებს წყლის ხარისხს არის რკინა. ჯამური რკინის ზღვრულად დასაშვები კონცენტრაცია (ზდკ) სასმელ წყლებში არის 0,3 მგ/ლ, საშიშროების კლასი 3 (Supatashvili, 1992) (საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის მინისტრის 1996 წლის „17“ სექტემბერი № 130 ბრძანებით საქართველოს ზედაპირული წყლების დაბინძურებისაგან დაცვის წესები). რით არის საშიში გახნილი რკინის შემცველობა ადამიანის ორგანიზმისათვის? რკინა ხშირად ხდება დერმატიტების, ალერგიული რეაქციის, ღვიძლისა და თირკმლების დაავადების მიზეზი.

ბუნებრივ წყლებში რკინა ხვდება, როგორც ბუნებრივი გზით მთის ქანების დაშლისა და გახსნისას, ასევე ანთროპოგენული ზემოქმედების შედეგად. რკინის შემცველობა მდინარეების ზედაპირულ წყლებში შეადგენს მილიგრამის მეთაედს ერთ ლიტრზე. რკინის მაღალი კონცენტრაციები შეინიშნება მინისქვეშა წყლებში pH-ის დაბალი მნიშვნელობით წყალი, რომელშიც რკინის შემცველობა აღემატება 1 მგ/მლ გამოუსედე-

გარია არა მარტო სასმელად, არამედ ტექნიკური მიზნებისათვისაც.

რკინის განსაზღვრისათვის სასმელ, ბუნებრივ და ჩამდინარე წყლებში გამოიყენება თანამედროვე ფიზიკურ-ქიმიური მეთოდები: სპექტრომეტრია, ფოტომეტრია, რენტგენოფლუორესცენცია, ფლუორომეტრია და ვოლტამპერომეტრია. ყველა მეთოდით, გარდა ფოტომეტრიისა და ვოლტამპერომეტრიისა, განისაზღვრება რკინის საერთო შემცველობა წყლებში. ფოტომეტრული მეთოდით შესაძლებელია განისაზღვროს რკინა(II) ან რკინა (III)-ის შემცველობა ნიმუშში.

სამუშაოს მიზანია ფოტოკოლორიმეტრული მეთოდის (გაზომვების დიაპაზონი (0,02 – 4,0 მგ/ლ) შერჩევა და გამოყენება რკინის შემცველობის განსაზღვრისათვის ზედაპირულ და სასმელ წყლებში (0,01 - 2,0 მგ/მლ).

სასწავლო-კვლევითი დავალებები:

ამოცანა №1. Fe^{3+} იონის განსაზღვრა ონკანის წყალში;

ამოცანა №2. Fe^{3+} იონის განსაზღვრა ჭის წყალში;

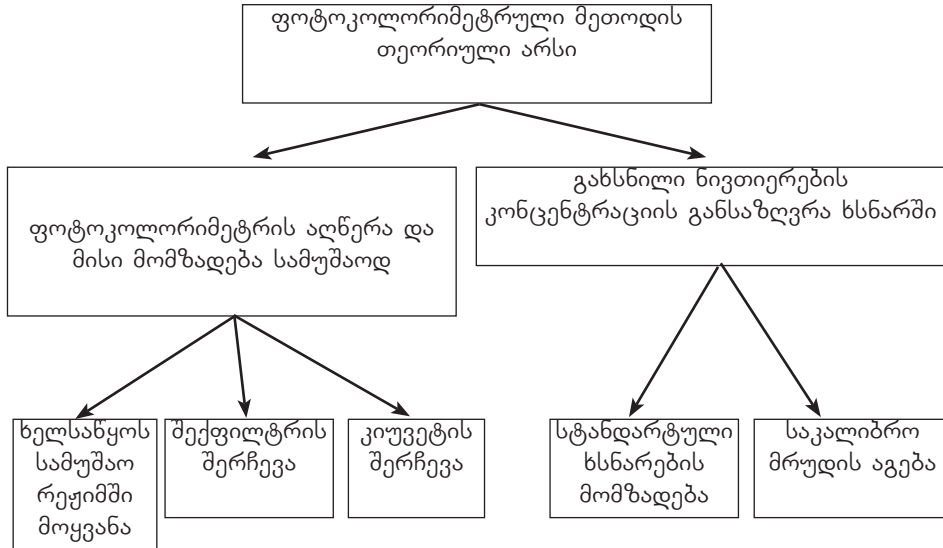
ამოცანა №3. Fe^{3+} იონის განსაზღვრა მდინარის წყალში.

სასწავლო ბარათი №1.

დასახელება	დახასიათება
პროექტი	არის ადამიანის მოტივირებული (პირად ინტერესზე დაფუძნებული), მიზანმიმართული, ნებაყოფილობითი, აქტიური, შემოქმედებითი კვლევითი საქმიანობა.
პროექტის ტიპები	<p>პროექტების შემდეგ სახეობებს განასხვავებენ:</p> <ul style="list-style-type: none"> • შინაარსობრივად და მიზანდასახულობის მიხედვით: კვლევითი, ძიებითი, ინფორმაციული, საგანმანათ-ლებლო, სოციალური, შემოქმედებითი, პრაქტიკულ-ორიენტირებული, თამაშზე დაფუძნებული, კოოპერატიული, საკონკურსო, შეჯიბრებითი; • შესრულების თვალსაზრისით: ინდივიდუალური, კოლექტიური (წყვილური, ჯგუფური); • ვადების მიხედვით: მოკლევადიანი, საშუალო ხანგრძლივობის, გრძელვადიანი.

<p>პროექტის დამახასიათებელი ნიშნები</p>	<p>აქვს კონკრეტული მიზანი;</p> <ul style="list-style-type: none"> • რეალური — შესაძლებელია მიღწევა, რეალურია რესურსების მიხედვით; • შეზღუდულია დროში და სივრცეში, დროულია; • რეალიზდება ეტაპობრივად; • რეალიზდება ჯგუფურად და ინდივიდუალურად; • შეიძლება იქნეს შეფასებული, გაზომვადი.
<p>პროექტზე მუშაობის ეტაპები</p>	<ul style="list-style-type: none"> • მოსამზადებელი ეტაპი: პრობლემის განსაზღვრა, სტუდენტის მიერ მიზნისა და მოსალოდნელი შედეგის გააზრება. პრობლემის შერჩევა, იდეის გაფორმება; • პრობლემის კვლევა, ინფორმაციის მიმოხილვა და ანალიზი; • პრობლემის გადაწყვეტის გზების არჩევა, მოქმედების გეგმის შემუშავება, პრობლემის გზების გადაწყვეტის ანალიზი, მიღებული მასალის სისტემატიზაცია და ანალიზი; • პროექტის რეალიზება. მუშაობა გეგმის მიხედვით. პირადი მონაწილეობა ან სპეციალისტების, სხვადასხვა დაწესებულებისა და ხელისუფლების ორგანოების ინიცირება; • პროექტის პრეზენტაცია. საპრეზენტაციოდ მასალის შერჩევა და მისი გაფორმება, პროექტის შედეგების საჯარო პრეზენტაცია, შეჯამება; • პროექტის წარმატებულობის შეფასება: როგორი ცოდნა მიიღეს სტუდენტებმა? რა და როგორ შეისწავლეს? რა უნარ-ჩვევები გამოუმუშავდათ? რა გამოუვიდათ ყველაზე უკეთ.

სქემა 1. ფოტოკოლორიმეტრიული ანალიზის მეთოდი

სამუშაო ბარათი №2.

№	ოპერაციის დასახელება	ოპერაციის დახასიათება
1	გაეცანით ფოტოკოლორიმეტრიული ანალიზის მეთოდის კვლევის საგანს	ანალიზის ფოტომეტრიული მეთოდი ხსნარებსა და ბიოლოგიურ სითხეებში მთელი რიგი იონების, სამკურნალო საშუალებების, ტოქსიკური ნივთიერებების განსაზღვრისათვის.
2	გაეცანით ფოტოკოლორიმეტრიული ანალიზის მეთოდის უპირატესობას ანალიზის სხვა ქიმიურ მეთოდებს შორის	ანალიზის ქიმიურ მეთოდებს შორის სწრაფ და ზუსტ მეთოდად არის მიჩნეული. ამ დროს გაზომვის სისტემური ცდომილება არის ძალიან მცირე. მაღალი მგრძობიარობა, შერჩევითობა, შედარებით მარტივი და არაძვირადღირებული ხელსაწყოები განაპირობებენ მეთოდის ფართო გავრცელებასა და განსაკუთრებულ მნიშვნელობას.

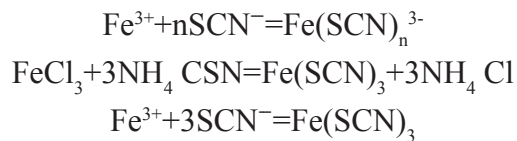
<p>3</p>	<p>გაეცანით ფოტოკოლორიმეტრული ანალიზის მეთოდის კვლევის თეორიული არსს</p>	<p>ფოტოკოლორიმეტრია - დაფუძნებულია პოლიქრომატული გამოსხივების შთანთქმის გაზომვაზე, ე.ი. დაახლოებით ტოლი ტალღის სიგრძის სინათლის კონა (მიიღება შუქფილტრების საშუალებით). ფოტომეტრულ ანალიზში იყენებენ ელექტრომაგნიტური გამოსხივების შთანთქმას სპექტრის ულტრაიისფერ (უი), ხილულ და ინფრანითელ (ინ) უბნებში. ყველაზე მეტად გავრცელებულია სპექტრის ხილულ უბანში (ე.ი. ტალღის სიგრძით 400-780 ნმ ინტერვალში) შთანთქმაზე დაფუძნებული ანალიზის ფოტომეტრული მეთოდები. ფოტოკოლორიმეტრია გამოიყენება ძირითადად შეფერილი ხსნარების საანალიზოდ. ფოტომეტრულ ანალიზში გამოყენებული ქიმიური რეაქციების შედეგად წარმოქმნილი ხსნარები უნდა ხასიათდებოდეს სინათლის შთანთქმის უნარით, რეაქციები უნდა მიმდინარეობდეს შერჩევითად, სწრაფად, სრულად, განმეორებითად. წარმოქმნილი შეფერილობა უნდა იყოს მდგრადი. საკვლევი ნივთიერების შემცველი ხსნარის შთანთქმა უნდა ემორჩილებოდეს ბუგერ-ლამბერტ-ბეერის კანონს, რომელიც ამყარებს დამოკიდებულებას ხსნარის კონცენტრაციას, მისი ფენის სისქეს, დაცემული და ხსნარში გასული სხივის ინტენსივობას შორის.</p> <p>ბუგერ-ლამბერტ-ბეერის კანონის მათემატიკური სახეა:</p> $I=I_010^{-\lambda \cdot l \cdot c}$ <p>სადაც: I_0 – დაცემული ნაკადის ინტენსივობაა;</p> <p>λ – შთანთქმის მოლური კოეფიციენტია ტალღის მოცემულ სიგრძეზე;</p> <p>l – მშთანთქმელი ფენის სისქე;</p> <p>c – მშთანთქმელი ნივთიერების კონცენტრაცია ხსნარში, მოლი/დმ³.</p> <p>ან ლოგარითმული სახით:</p>
----------	--	---

		$I_g I = I_g I_0 - \lambda I c;$ $I_g \frac{I_0}{I} = A = \lambda I c$ <p>ხსნარში გახსნილი ნივთიერების კონცენტრაციის განსაზღვრისათვის საჭიროა:</p> <ul style="list-style-type: none"> • შერჩეულ იქნეს ტალღის სიგრძე, კიუვეტა; • აგებულ იქნეს საკალიბრო მრუდი მოცემული ნივთიერებისათვის; • გაზომილ იქნეს ნივთიერების კონცენტრაცია ხსნარში. <p>საკალიბრო მრუდის ასაგებად საჭიროა:</p> <ul style="list-style-type: none"> • დამზადებულ იქნეს მოცემული ნივთიერების სტანდარტული ხსნარები, რომელიც უნდა მოიცავდეს საკვლევი ხსნარის სავარაუდო კონცენტრაციას; • გაზომილ იქნეს ხსნარის ოპტიკური სიმკვრივე • აგებულ იქნეს საკალიბრო მრუდი, აბცისათა ღერძზე გადაზომილი უნდა იყოს ცნობილი კონცენტრაციები, ხოლო ორდინატთა ღერძზე — მათი შესაბამისი ოპტიკური სიმკვრივეები. <p>კონცენტრაციის დამოკიდებულება ოპტიკურ სიმკვრივეზე უნდა იყოს ხაზოვანი, ე.ი. გრაფიკზე გამოისახოს სწორი ხაზით. საკვლევი ხსნარისათვის უნდა იქნეს გამოყენებული იმავე სიგრძის კიუვეტა, რაც სამუშაო ხსნარისათვის, დადგენილ იქნეს შესაბამისი ტალღის სიგრძე λ და გაზომილ იქნეს ხსნარის ოპტიკური სიმკვრივე. ოპტიკური სიმკვრივე გაიზომება შესაბამისი ფოტოკოლორიმეტრის ინსტრუქციის მიხედვით.</p>
4	გაეცანით მატერი-ალურ რესურსებს	ფოტოკოლორიმეტრი, შესაბამისი შუქფილტრები და კიუვეტები, სტანდარტული ხსნარები
5	გაეცანით ექსპერიმენტულ ნაწილს ეტაპების მიხედვით	ეტაპი I. სტანდარტული ხსნარის მომზადება; ეტაპი II. საკალიბრო მრუდის აგება; ეტაპი III. იონის განსაზღვრა საკვლევ ხსნარში.

6	განახორციელეთ შედეგების დამუშავება და გაანგარიშება	პოულობენ საკვლევ ხსნარში იონის შემცველობას ოპტიკური სიმკვრივის კონცენტრაციაზე დამოკიდებულების გრაფიკზე - საკალიბრო მრუდზე.
---	--	--

Fe³⁺ იონის ფოტოკოლორიმეტრული განსაზღვრა საკალიბრო მრუდის მეთოდი

Fe³⁺ მარილის სტანდარტული ხსნარების სერიის მიხედვით აგებენ საკალიბრო მრუდს, რომელიც გამოსახავს ოპტიკური სიმკვრივის დამოკიდებულებას კონცენტრაციაზე. ორდინატთა ღერძზე გამოისახება ოპტიკური სიმკვრივის მნიშვნელობები, ხოლო აბსცისათა ღერძზე — კონცენტრაცია (მგ/მლ ან მგ 50 მლ-ზე) პოულობენ 5-8 წერტილს. Fe³⁺-იონი როდანიდ-იონთან SCN⁻ იონის კონცენტრაციის მიხედვით იძლევა სისხლისფერ-წითელი შეფერილობის კომპლექსების რიგს:

n – როდანიდ-იონის რიცხვი მერყეობს 1-დან 6-მდე. ამ სამუშაოს შესრულების დროს იღებენ 0,12 მოლი/ლ როდანიდ-იონებს. ხსნარებს ამზადებენ სამუშაოს დაწყების წინ, ვინაიდან ხსნარის შეფერილობა უმდგრადაა.

საკალიბრო მრუდის ასაგებად იყენებენ სტანდარტულ ხსნარებს, რომლებიც განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან 10%-ით. იკვლევენ რკინის მარილის ოპტიკურ სიმკვრივეს და ორდინატთა ღერძზე პოულობენ წერტილს, რომელიც შეესაბამება A-ს მოცემულ მნიშვნელობას, ავლებენ აბსცისათა ღერძის პარალელურ ხაზს გრადუირებული მრუდის გადაკვეთამდე. გადაკვეთის წერტილიდან უშვებენ პერპენდიკულარს აბსცისათა ღერძზე და პოულობენ იონის განსაზღვრას, ამ მეთოდით ხელს უშლიან ზოგიერთი აღმდგენლები (S²⁻, I⁻, Sn²⁺), მჟანგავეები – (MnO₄⁻, Cu²⁺, NO₂⁻, H₂O₂) და SO₃²⁻ ასევე იონები, რომლებიც წარმოქმნიან კომპლექსურ ნაერთებს რკინასთან (F⁻, I⁻, PO₄³⁻ და სხვა).

ეტაპი I. სტანდარტული ხსნარის მომზადება:

რესურსები: მარილი – რკინა(III)-ამონიუმის სულფატის დოდეკაჰიდრატი $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4 \cdot \text{Fe}_2(\text{SO}_4)_3 \cdot 24\text{H}_2\text{O}$ (კრის.), 1 ლ-იანი საზომი კოლბა, გოგირდმჟავას ხსნარი ($\rho=1,84$ გ/სმ³), დისტილირებული წყალი.

განგარიშებითი ნაწილი:

მზადდება სტანდარტული ხსნარი, რომლის 1მლ შეიცავს 0,1 მგ რკინას

$M[(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4 \cdot \text{Fe}_2(\text{SO}_4)_3 \cdot 24\text{H}_2\text{O}] = 964$ გ/მოლი

$m[(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4 \cdot \text{Fe}_2(\text{SO}_4)_3 \cdot 24\text{H}_2\text{O}] = 964 \cdot 0,1/112 = 0,861$ გ

ექსპერიმენტული ნაწილი:

1. წონიან ქიმიურად სუფთა 0,864 გ $(\text{NH}_4)_2\text{SO}_4 \cdot \text{Fe}_2(\text{SO}_4)_3 \cdot 24\text{H}_2\text{O}$ რკინა(III) ამონიუმის სულფატს;
2. გადააქვთ 1000 მლ საზომ კოლბაში;
3. შეამჟავებენ 5 მლ გოგირდმჟავას ხსნარით ($\rho=1,84$ გ/სმ³);
4. შეავსებენ დისტილირებული წყლით 1 ლიტრამდე. ხსნარის 1 მლ შეიცავს 0,1 მგ რკინას.

ეტაპი II. საკალიბრო მრუდის აგება:

რესურსები: რკინა(III) მარილის სტანდარტული ხსნარი, საზომი კოლბები, განზავებული (1:1) აზოტმჟავა, 10%-იანი ამონიუმის როდანიდის ხსნარი, დისტილირებული წყალი, პიპეტები, ფოტოკოლორიმეტრი.

ექსპერიმენტული ნაწილი:

1. ათავსებენ 50 მლ საზომ კოლბებში 10 მლ-იანი პიპეტის მეშვეობით მიმდევრობით შემდეგი მოცულობის 0,5; 1,0; 2,0; 3,0; 4,0; 5,0 მლ რკინის მარილის სტანდარტულ ხსნარს;
2. უმატებენ 1 მლ განზავებულ (1:1) აზოტმჟავას და 5 მლ 10%-იან ამონიუმის როდანიდის ხსნარს;
3. ავსებენ ნიშნულამდე დისტილირებული წყლით და ახდენენ კოლორიმეტრირებას ლურჯი შუქფილტრით, იყენებენ 10 მმ შრის სისქის მქონე კიუვეტებს;
4. ზომავენ ოპტიკურ სიმკვრივეს A-ს 3-4-ჯერ, იღებენ საშუალო სიდიდეს;

შედეგების დამუშავება და განგარიშება:

მიღებული მონაცემების მიხედვით აგებენ საკალიბრო მრუდს; აბცისათა ღერძზე გადაიტანენ C_x -ის მნიშვნელობას, ხოლო ორდინატთა ღერძზე - A -ს.

ეტაპი III. Fe^{3+} იონის ფოტოკოლორიმეტრული განსაზღვრა საკვლევ ხსნარში საკალიბრო მრუდის მეთოდით:

რესურსები: განზავებული (1:1) აზოტმჟავა, 10%-იან ამონიუმის როდანიდის ხსნარი, დისტილირებული წყალი, პიპეტები, ფოტოკოლორიმეტრი.

ექსპერიმენტული ნაწილი:

1. ათავსებენ საანალიზო ხსნარს, რომელიც შეიცავს სავარაუდოდ 0,05-დან 0,5-მდე მგ რკინას, 50მლ საზომ კოლბაში;
2. შეამჟავებენ 1 მლ აზოტმჟავათი, უმატებენ 5 მლ 10%-იან ამონიუმის როდანიდის ხსნარს, შეავსებენ წყლით ნიშნულამდე, მოურევინ;
3. საზღვრავენ საკვლევ ხსნარის ოპტიკურ სიმკვრივეს 3-4-ჯერ 10 მმ სისქის კიუვეტებში ლურჯი შუქფილტრით. ნულოვან ხსნარს წარმოადგენს დისტილირებული წყალი.

შედეგების დამუშავება და გაანგარიშება:

პოულობენ საკვლევ ხსნარში რკინის შემცველობას ოპტიკური სიმკვრივის კონცენტრაციაზე დამოკიდებულების გრაფიკზე (საკალიბრო მრუდზე).

რასაკვირველია, სწავლების აღნიშნული ინტერაქტიული მეთოდის გამოყენება მოითხოვს დამატებით დროსა და მასწავლებლის მხრიდან ფაქიზ ფასილიტაციას. ამავე დროს აღსანიშნავია, რომ, ჩვენი დაკვირვებით, ასეთი მეთოდის გამოყენება ხელს უწყობს სტუდენტებში მდგრადი ინტერესისა და პოზიტიური დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას საგნისადმი, კონკრეტული მეცნიერული მეთოდის მყარ და გაცნობიერებულ ათვისებას.

ლიტერატურა:

1. Bunebismetkveleba, testebi ertiani erovnuli gamocdebisatvis, Tbilisi, 2006-2011.
2. Chanturia M., Cincadze M., Mskhiladze A. Laboratoriuli praqtikumi raodenobit analizshi, Tbilisi, Tsu, 2012.
3. Dolidze V., Cicishvili V. Rusul-qartul-inglisur-germanuli qimiuri leqsikoni, Tbilisi, 2004.
4. Gogonaia I. Kvleviti unar-chvevebis formireba organuli qimiis laboratoriu praqtikumshi. Disertaciis avtoreferati, Tbilisi, 1998.
5. Gogonaia I., Chanturia M., Mskhiladze A. Studentta damoukidebeli mushaobis organizebis sakitkhebi analizuri qimiis laboratoriu praqtikumshi, Ckhum-afkhazetis mecnierebata akademiis shromebi, Tskhum-Abkhazian

- Academy of Sciences, gamomcemloba “Meridiani”, Tbilisi, 2011, tomi II, 420-425.
6. Loginov N. Ya., Voskresenskiy A. G. Solodkin I. S. Analiticheskaya khimiya, Moskva, “Prosveshchenie”, 1979.
 7. Mastsavlebelta profesiuli ganvitarebis erovnuli centris gamocema, gv. 46 -59.
 8. Ninidze Q., Proeqtze dafuznebuli stsavleba da misi perspeqtivebi. Jur.: Mastsavlebeli, №5, 2011.
 9. Otto M. Sovremennyye metody analiticheskoy khimii, T.1-2, Moskva, Tekhnosfera, Moskva, 2003.
 10. Skug D., Uest D. Osnovy analiticheskoy khimii, T. 1-2. Moskva, Mir , 1979
 11. Stsavleba da shefaseba. Damkhmare sakhelmdzgvanelo. Mastsavlebelta profesiuli ganvitarebis erovnuli centri, 2008.
 12. Supatashvili G. Raodenobiti analizi, Tbilisi, Tsu, 1992.

Mineda Chanturia, Antonina Mskhiladze, Irina Gogonaia

THE ISSUE OF PROJECT-BASED TRAINING IN PHOTO-COLORIMETRIC ANALYSIS

Summary

The paper aims at discussing a project-based training method on the example of a photo-colorimetric analysis. A project-based learning (Project Based Learning) is considered as a considerable method/organizational form of training based on a problem.

The research aims are as follows:

1. On the basis of the educational project students acquire knowledge of essence of a concrete – photo-colorimetric method and use it in practice in the conditions of a specific problem as well as develop research, individual and team work skills.
2. On the example of photo-colorimetric method students are capable to analyze a preparatory stage, study the problem, obtain information and conduct an experiment, hold a public presentation and do summing up.
3. The use of the method promotes in students the formation of sustained interest and positive attitudes towards the subject, solid and conscious mastering of specific scientific method.

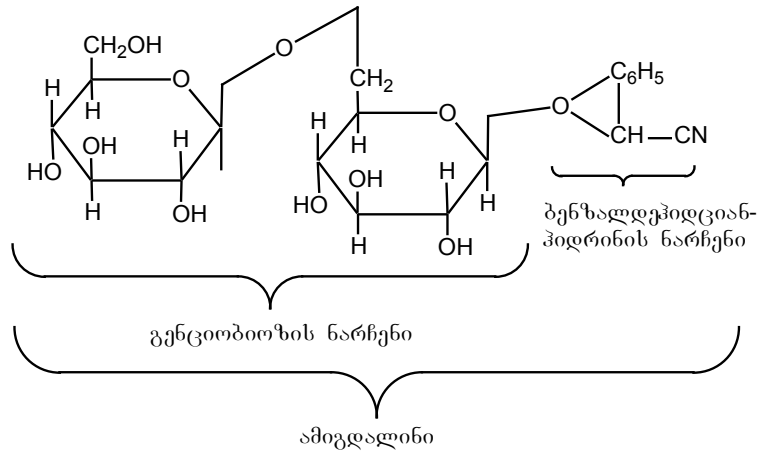
ლალი ტაბატაძე

სურსათისა და სასურსათო ნედლეულის მცენარეული ტოქსიკური ნაერთები

სასურსათო პროდუქტების უვნებლობა და მისი მართვა საერთაშორისო მნიშვნელობის საკითხია. უვნებლობა არის პროდუქტის თვისება, რომლის მიღება უარყოფითად არ იმოქმედებს ადამიანის ჯანმრთელობაზე, მის მოკლე (კვებითი მონამვლები და ინფექციები) და ასევე შორეულ შედეგებზე (კანცეროგენური, მუტაგენური მოქმედება). უსაფრთხოდ შეიძლება ჩაითვალოს ის პროდუქტები, რომლებიც არ ხასიათდება მავნე ზემოქმედებით. სურსათის უვნებლობა კომპლექსური და მრავალასპექტიანი საკითხია. ამის მიზეზია სურსათით გამოწვეული დაავადებების საშუალოზე მაღალი დონე, განვითარებასა და გარდამავალ პერიოდთან დაკავშირებული სწრაფი სოციალურ-ეკონომიკური ცვლილებები, რამაც გაზარდა სურსათის მიღებასთან ასოცირებული რისკები და სირთულეთა წინაშე დააყენა სახელმწიფოში მოქმედი ზედამხედველობისა და კონტროლის სისტემები. მსოფლიო სასურსათო უსაფრთხოების რომის დეკლარაციის თანახმად (Rome Declaration on world Food Security, 1996), ყოველ ადამიანს აქვს უფლება მოიხმაროს უვნებელი სურსათი, რაც გულისხმობს ადამიანის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის დაცვას სურსათით გამოწვეული რისკებისაგან.

ციანოგენური გლიკოზიდები. ამ ნაერთების გადაჭარბებულმა მოხმარებამ შეიძლება უარყოფითად იმოქმედოს ადამიანის ჯანმრთელობაზე. ტოქსიკურ ნივთიერებათა აკუმულაცია ორგანიზმში ამცირებს ინფექციისადმი მის წინააღმდეგობის განვითარებას უნარს. ამწვავებს გულ-სისხლძარღვთა კიბოვან დაავადებებს, ასთმას, ღვიძლის ციროზს. მათ მიეკუთვნება ციანოფორული გლიკოზიდები. მათი ტოქსიკური კომპონენტებია ციანჰიდრინის ფორმით არსებული ციანიდი, ის დაკავშირებულია შაქრებთან. საჭმლის ხანგრძლივი შენახვისას, ასევე მცენარეული ქსოვილის დარღვევისას, გლიკოზიდური კავშირის გახლეჩის გამო, ციანოფორული გლიკოზიდების ჰიდროლიზის დროს მიიღება ციანწყალბადმჟავა. მაგალითად, ამიგდალინი $C_{20}H_{27}O_{11}N \cdot 3H_2O$ შედის მწარე ნუშის თესლში (2,5-3,5%), ატმის (2-3%), ჭერამის, ქლიავის (1-1,8%), ალუბლის (0,8%) კურკებში, ასევე წყავის ფოთლებში. ამიგდალინის აგლიკონი ბენზალდეჰიდის ციანჰიდრინია. მისი ჰიდროლიზი ხორციელდება ფერმენტ β -გლიკოზიდაზით. ამ დროს მიიღება ციანწყალბადმჟავა, რითაც აიხსნება აღნიშნული გლიკოზიდის მომნამლავი მოქმედება.

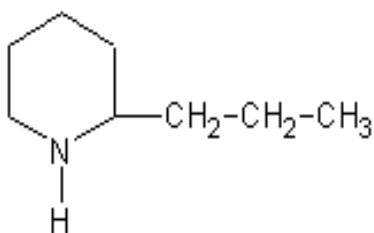

მცენარეებში ციანოგენური გლიკოზიდები გვხვდება უმნიშვნელო რაოდენობით, მაგალითად, სელის თესლსა და თეთრ ლობიოში – ლიმარინისა და ლოტაუსტრალინის სახით, კურკოვანი მცენარეების თესლსა და მწარე ნუშიში ამიგდალინის სახით. გლიკოზიდისგან ფერმენტების მოქმედებით გამოთავისუფლებული ციანწყალბადმჟავა მსუბუქი აქროლადი ნივთიერებაა, 0,05 გ იწვევს ადამიანის სასიკვდილო მონამვლას. ციანიდით მონამვლას იწვევს დიდი რაოდენობით გარგარის, ატმის, ალუბლის, ქლიავის კურკის გულის გამოყენება საკვებში. დადგენილია, რომ 100 გ მწარე ნუში შეიცავს 0,25გ ციანწყალბადმჟავას ანუ 5-ჯერ მეტს, ვიდრე ეს დასაშვებია ზრდადასრული ადამიანისთვის. ამიტომ, მწარე ნუშის გამოყენება საკონდიტრო წარმოებაში შეზღუდულია.

სოლანინი, კონიინი. სასურსათო პროდუქტის შემადგენლობაში შედის ტოქსიკური ნაერთი, გლიკოალკალიოდი – სოლანინი. მას დიდი რაოდენობით შეიცავს კარტოფილი. ის უხვად გროვდება გამწვანებულ ან ძველ კარტოფილში. ადამიანის ორგანიზმში დიდი რაოდენობით მოხვედრისას ამ ნივთიერებას შეუძლია გამოიწვიოს მონამვლის სიმპტომები – ქოშინი, გულისრევა, ფალარათი. სოლანინი ყველაზე მეტია მწვანე კარტოფილში. ის მაშინ გროვდება, როცა კარტოფილი სიბნელის ნაცვლად სინათლეზე დევს, თუმცა ჩვეულებრივ პირობებშიც შეიძლება პროდუქტში ალკალიოიდის რაოდენობამ თანდათან მოიმატოს. ამის შედეგად ალკალიოიდის შემცველობა მაქსიმუმს აღწევს გვიან გაზაფხულსა და ზაფხულში. თერმული დამუშავებისას სოლანინი იშლება. მისი დიდი რაოდენობით მიღება (2,8 მგ 1კგ სხეულის წონაზე) საზიანოა, ხოლო მცირე დოზით – ანთების საწინააღმდეგო, ანტიალერგიული, სპაზმოლიტური თვისებებით ხასიათდება, აქვს დამამშვიდებელი ეფექტი, არეგულირებს არტერიულ წნევას, სისხლში ზრდის კალციუმის შემცველობას და ამცირებს ნატრიუმის რაოდენობას. სურსათის შედგენილობაში შედის ტოქსიკური ნაერთები ლე-

ქტინები. მათ შეუძლიათ, გაზარდონ ნაწლავის კედლების განვლადობა უცხო ნივთიერებისთვის, მოახდინონ ნუტრიენტების შეწოვის ბლოკირება და ერთროციტების შეწებება (აგლუტინაცია). ლექტინებს შეიცავს ლობიო, სოია და სხვა პარკოსნები. ისინი თერმოლაბილური ნაერთებია და კულინარული დამუშავებისას იშლება. ლობიოს დაღობა 18 საათის განმავლობაში უზრუნველყოფს 20–65% ლექტინების ინაქტივაციას. ლექტინებიდან მაღალი აქტიურობით ხასიათდება ვისკუმინი, აბრინი და რიცინი, რომლებიც ცილის სინთეზის ბლოკირებას ახდენს.

შხამები სხვადასხვაგვარად მოქმედებს ბიოლოგიურ ობიექტებზე, რაც განპირობებულია ცოცხალ ორგანიზმთა ფიზიოლოგიური და ბიოქიმიური თავისებურებებით. მაგალითად, საქართველოში ფართოდ გავრცელებული მცენარე კონიო შეიცავს შხამიან ნივთიერებას კონიინს: C_8H_{17}

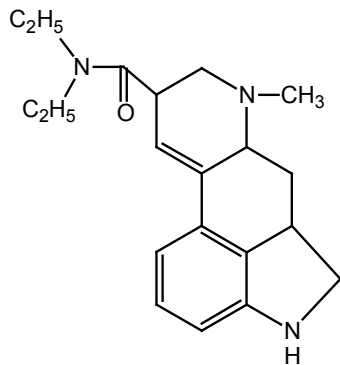

სოკრატე კონიოს შხამით მონამლეს. ეს შხამი ცხოველებსაც ისევე წამლავს, როგორც ადამიანს. თუმცა არავითარ ზიანს არ აყენებს მწყერს, მაშინ, როცა კონიოთი ნაკვები მწყერის ხორციც კი ადამიანისათვის სახიფათოა.

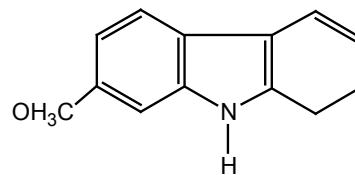
ზღვის ტოქსინები. ზღვის პროდუქტების, კერძოდ მოლუსკებისა და კიბოსნაირების გამოყენება გვიან გაზაფხულიდან შემოდგომამდე დაუშვებელია. ამ პერიოდში ისინი იკვებებიან დინოფლაგელატებით, რომლებიც ზღვებისა და ოკეანეების ბენტოსში დიდი რაოდენობით სახლობენ. დინოფლაგელატები შეიცავს ძლიერმოქმედ ნეიროტოქსინს – საქსიტოქსინს, რომელიც იწვევს ადამიანის ორგანიზმში კუნთის დამბლას, სუნთქვითი პროცესების ანომალიებს, ქვირითსა და ღვიძლში დიდი რაოდენობითაა ტეტრადოტოქსინი – წყალში უხსნადი, თერმოსტაბილური ნივთიერება. ადამიანის ორგანიზმში ჭარბი რაოდენობით მოხვედრისას 1,5-8 საათის შემდეგ იწვევს სუნთქვის დამბლას და ციებ-ცხელებას. 400-მდე თევზის სახეობა შეიცავს ტოქსინ „სიგუარეტა“-ს, რომელიც იწვევს არალეტალურ კვებით ინტოქსიკაციას. დაავადება იწყება კუჭ-ნაწლავის სისტემის დისფუნქციით, რასაც თან სდევს ხანგრძლივი ნერვიული აშლილობა, რომელიც ძლიერი მონამვლის შემთხვევაში შეიძლება

20 წელი გაგრძელდეს. ამ ტოქსინს წარმოქმნიან ლურჯ-მწვანე წყალმცენარეები, რომლებითაც თევზები იკვებებიან.

მცენარეული წარმოშობის ფსიქოტროპული ნივთიერებები. ფსიქოტროპული ეფექტის მქონე პრეპარატების გამოყენება სათავეს 1952 წლიდან იღებს, როდესაც აღწერილ იქნა ადამიანის ფსიქიკაზე რეზერპინის მოქმედების ეფექტი, რომელსაც თავდაპირველად იყენებდნენ, როგორც არტერიული სისხლის წნევის დამწვეს. მოგვიანებით აღმოჩნდა, რომ მას კარგად გამოხატული ნეიროლეპტიკური ეფექტი გააჩნია. რეზერპინისა და იოჰიმბინის გარდა სასურსათო პროდუქტების შედგენლობაში შედის ალკალოიდები: მესკალინი, პსილოციბინი, პსილოცინი, ასევე ლიზერგინის მჟავა და მისი დიეთილამიდი LSD-25, ჰარმინი. ფსიქოტროპული ნივთიერებები 2 ჯგუფად იყოფა: სინთეზური და ბუნებრივი ფსიქოტროპული. სინთეზურს მიეკუთვნება: LSD-25, ჩანაცვლებული გლიკოლის მჟავას ამინეთერები და სხვ. ლიზერგინის მჟავას დიეთილამიდი LSD-25 სინთეზურად ჰოფმანმა მიიღო. მან საკუთარ თავზე ჩაატარა ექსპერიმენტი და დაადგინა, რომ LSD-25 ძლიერი მხედველობითი ჰალუცინოგენია. მისი 0,01 მგ უკვე იწვევს მონამვლას, რომელიც 24 საათი გრძელდება. დასაწყისში ახასიათებს ეიფორია, კარგი გუნება-განწყობილება, მხედველობითი ფერადი ჰალუცინაციები, ასევე იწვევს „სხეულის სქემის“ დარღვევას. ადამიანს ეჩვენება, რომ სხეულის ცალკეული ნაწილები გაზრდილია ან დაპატარავებული. მონამლულ ადამიანს ეჩვენება, რომ დრო გადის ძალიან სწრაფად ან პირიქით – ძალიან ნელა. ადგილი აქვს პიროვნების გაუცხოებას, საგნების ფორმირების და მათი ურთიერთგანლაგების დამახინჯებულ აღქმას.

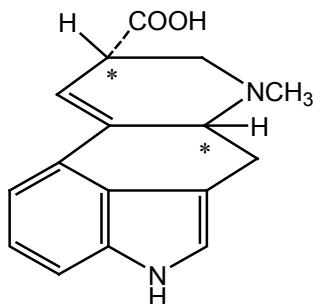
LSD-25

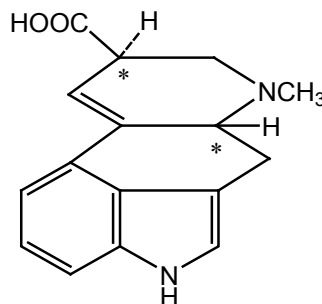
ჰარმინი

სასურსათო პროდუქტებში შემავალ ტოქსიკურ ნივთიერებებს მიეკუთვნება: ჭვავის რქის სოკოს ალკალოიდები (ლიზერგინისა და იზოლიზერგინის მჟავათა წარმოებულები), სეროტონინი, მელატო-ნინი, ინდური კანაფის პრეპარატები (ჰაშიში, მარიხუანა, ტეტრაჰიდროკანაბინოლი,

ბულბოკაპკინი).

ლიზერგინის მჟავა

იზოლიზერგინის მჟავა

ჭვავის რქის პრეპარატები იწვევს გლუვი კუნთების (განსაკუთრებით საშვილოსნოს) შეკუმშვას და იხმარება გინეკოლოგიურ პრაქტიკასა და გულის დაავადების თერაპიაში.

სეროტონინი 5-ოქსიტრიპტამინი არეგულირებს ადამიანის ფსიქიკურ მდგომარეობას, აწესრიგებს ტვინის მოქმედების ფუნქციებს, ჩვეულებრივი კონცენტრაციის შემთხვევაში ამჟღავნებს ნერვულ სისტემას, ხოლო დიდი კონცენტრაციის შემთხვევაში – ალაგზნებს (იწვევს ნერვულ აშლილობას). იგი ნერვული იმპულსების მედიატორია ცენტრალურ ნერვულ სისტემაში, წარმოიქმნება ეპიფიზში – თავის ტვინში. მისი კონცენტრაციის დარღვევა ცვლის აგზნებისა და შეკავების უნარს, იწვევს თრომბოციტების რაოდენობის ზრდას სისხლში. სეროტონინი ნეირორეგულატორია, რომელიც დიდ როლს ასრულებს ისეთი მნიშვნელოვანი პროცესების ორგანიზებაში, როგორცაა ტკივილის შეგრძნება, აგრესიული ქცევის რეალიზება, შესწავლის ფენომენი, მადის რეგულაცია, სისხლის წნევისა და გულისცემის სისხშირის კონტროლი; პირდაპირ და არაპირდაპირ, ზემოქმედებს თავის ტვინის 40 მილიონამდე უჯრედზე. მათ შორის არიან უჯრედები, რომლებიც განაპირობებენ განწყობას, სექსუალურ სურვილს, მადას. სეროტონინი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ძილის ნეიროფიზიოლოგიური მექანიზმების მოქმედებაში. მას „სიამოვნების ჰორმონს“ უწოდებენ. იგი გამოიყოფა, მაგალითად, გემრიელი საკვების ჭამის დროს. ადამიანები, რომელთა ორგანიზმი ამ ჰორმონს ნაკლებად გამოიმუშავებს, სიამოვნებას თითქმის ვერ განიცდის. სეროტონინი უმეტესად მზიან ამინდში გამოიყოფა. ამიტომ, რომ ნათელ დღეებში ადამიანები განსაკუთრებით ხალისიანები არიან. სეროტონინის გამომუშავებას ასტიმულირებს ინდაურის ხორცი, ყველი, რძე, ბანანი, ნაყინი, განსაკუთრებით ძლიერ შოკოლადი. ეს უკანასკნელი უხვად შეიცავს ტრიპტოფანს, რომელიც სეროტონინის წინამორბედა და გარკვეულ პირობებში ბედნიერების ჰორმონად გარდაისახება. ამიტომ

ურჩევენ დეპრესიულ, დათრგუნულ ადამიანებს შოკოლადს.

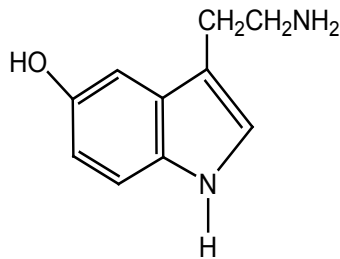
ცილებით მდიდარი საკვების მიღების შემდეგ ტრიპტოფანის და სეროტონინის დონე ეცემა. ნუტრიციონისტ ელიზაბეტ სომერის აზრით, ცილოვანი საკვების მირთმევის შემდეგ ორგანიზმში შედის ტრიფტოფანი და მისი კონკურენტი ამინმჟავებიც, ყველა მათგანი კი თავის ტვინში შესვლას ცდილობს. ეს ნიშნავს, რომ მხოლოდ მცირე რაოდენობა მოხვდება საჭირო ადგილას და, შესაბამისად სეროტონინის დონე არ გაიზრდება.

ნახშირწყლებით მდიდარი საკვების მირთმევის შემდეგ კი ხდება ინსულინის გამოყოფა. ამ შემთხვევაში სისხლში არსებული ყველა ამინმჟავა შეიწოვება ორგანიზმის და არა ტვინის მიერ, ტრიპტოფანის გარდა. იგი სისხლში რჩება და თავისუფლად შედის ტვინში, შესაბამისად იმატებს სეროტონინის დონეც. ასევე, 6 ვიტამინით მდიდარი საკვების (მარცვლოვანების აღმონაცენი, ბერძნული ნიგოზი, ისპანახი, თხილი, კარტოფილი, სტაფილო, ყვავილოვანი და თეთრთავა კომბოსტო, პომიდორი, მარწყვი, ბალი, ფორთოხალი, ლიმონი) მიღების შემდეგ მატულობს ტრიპტოფანის სეროტონინად გარდაქმნის სიჩქარე.

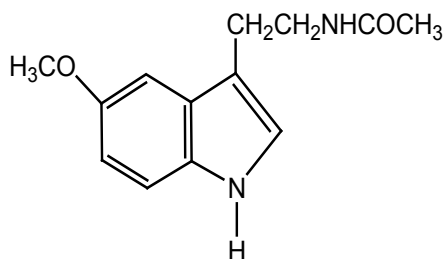
სეროტონინი და მელატონინი ნათესავეებია – ერთი და იმავე ნივთიერებისგან წარმოიქმნება, ოღონდ ერთი – დღისით, მეორე – ღამით. ამის გამოა, რომ ზამთარში, როდესაც მზე იშვიათია, მელატონინი ჭარბად გამოიყოფა, სეროტონინი კი იკლებს, ხოლო, თუ მისი დონე საგრძნობლად შემცირდა, ვითარდება დეპრესია. მელატონინს მუდმივი ახალგაზრდობის ჰორმონსაც უწოდებენ. იგი აფერხებს დაბერების პროცესს, აძლიერებს ორგანიზმს, ადამიანს ღრმა და მშვიდი ძილის საშუალებას აძლევს. მელატონინი თავის ტვინის ეპიფიზის ჰორმონია, რომელსაც ეპიფიზი ამინმჟავა ტრიპტოფანისგან უპირატესად ღამით გამოიმუშავებს, ხოლო დღისით ეპიფიზში ტრიპტოფანისგან ნეირომედიატორი – სეროტონინი წარმოიქმნება. ორგანიზმის დაბერებასთან ერთად მცირდება ეპიფიზის მიერ მელატონინის გამომუშავების უნარი და იმავდროულად მისი მაქსიმალური კონცენტრაციის გამომუშავების პერიოდი სულ უფრო და უფრო უახლოვდება ღამის დასრულების საათებს. როგორც აღმოჩნდა, ეს ფაქტი საფუძვლად უდევს ადამიანის დაბერების სიმპტომების გაჩენას. მელატონინი მთავარ მანიცირებელ ფუნქციას ასრულებს ადამიანის ორგანოებისა და სისტემების მუშაობის აღდგენაში ძილის დროს. მელატონინის დეფიციტის დროს ადამიანს უჭირს დაძინება, ირღვევა ღამის ძილის სტრუქტურა და ხარისხი. ამასთანავე, ბევრი ორგანო კარგავს ორგანიზმის ფუნქციური მოთხოვნილების ინტენსიურად მომსახურების უნარს. მაგალითად, ღვიძლის მიერ ვენაში მიკროელემენტების იონების გადამტანი ალბუმინების წარმოქმნის უნარი მცირდება და მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანი საკვებთან ერთად დამატებით

იღებს მიკროელემენტებს, იგი მაინც განიცდის მათ უკმარისობას.

ფიზიოლოგებმა დაადგინეს, რომ 20 წლის ასაკის ადამიანში მელატონინის კონცენტრაცია მაქსიმუმს აღწევს ღამის 12 საათისთვის და 60-წლიანთა კონცენტრაციას 2-ჯერ აჭარბებს. 40 წელს გადაცილებული ადამიანებისთვის ყოველდღიურად 23.00 საათზე 3 მგ მელატონინის მიღება, როგორც ითქვა, ასტიმულირებს და აღადგენს ორგანიზმის მრავალ ფუნქციას, მათ შორის: **მელატონინი** ხელს უწყობს იმუნური სისტემის გაუმჯობესებასა და ჰარმონიზაციას, აძლიერებს თავისა და ზურგის ტვინის ანტიოქსიდანტურ შესაძლებლობებს, იცავს ორგანიზმს სტრესისგან, აძლიერებს ტვინისა და მთელი ორგანიზმის ანტიკანცეროგენურ იმუნიტეტს, იცავს ორგანიზმს ათეროსკლეროზისა და ჰიპერტონიული დაავადებისგან. მელატონინით გაჯერებული კვების პროდუქტებია: მარცვლეული (ქერი, სიმინდი, ბრინჯი), ბარდა, პომიდორი, ბანანი. ასევე ნახშირწყლებით მდიდარი პროდუქტები ხელს უწყობს მელატონინის გამომუშავებას. ცხიმოვანი პროდუქტები, ყავა, ალკოჰოლი და ნიკოტინი ხელს უშლის მელატონინის გამომუშავებას.

სეროტონინი

მელატონინი

სინათლე მელატონინის სეკრეციას აკავებს. შეკავების პროცესი განპირობებულია სიმპატიკურ ნერვულ დაბოლოებაში ნორადრენა-ლინის გათავისუფლებით. დღის ხანგრძლივობის გაზრდასთან ერთად ხდება მელატონინის სეკრეციის შეკავება, რაც როზილინგ-ჰორმონის საერთო რაოდენობის მომატებას და სქესობრივ აქტიურობას იწვევს.

კვების პროდუქტებში არსებული არომატული ნახშირწყალბადები.

არომატული ნაერთების დიდ უმრავლესობას სამრეწველო მიზნებისთვის ქიმიური სინთეზით იღებენ, რაც ეკონომიკური მოსაზრებითაა განპირობებული. არომატული ნაერთების მიღების მე-2 გზა არის მათი გამოყოფა მცენარეებიდან, ხოლო სამრეწველო ალტერნატიული გზა მდგომარეობს მათ მიკრობიოლოგიურ სინთეზში. სპირტული დუღილის პროცესში მიკროორგანიზმები წარმოქმნიან სურნელოვან კომპონენტებს: რახის ზეთს, რომელიც წარმოადგენს ამილისა და იზომილის

სპირტის ნარევის, აცეტილირებული ამინებს, მარტივ და რთულ ეთერებს, ფენოლებს. ძეხვის ნაწარმი მიეკუთვნება ერთ-ერთ ყველაზე რეალიზებად პროდუქტებს, ამიტომ მათი დამზადებისას თვითღირებულების შესამცირებლად არაკეთილსინდისიერი მენარმეები იყენებენ არა მარტო დაბალი ხარისხის ხორცს, არამედ საექვო ახალ ხორცსაც, სადაც შეაქვთ დიდი რაოდენობით სხვადასხვა გემოს მიმცემი დანამატები: პილპილი, მარილი; ხშირად იყენებენ ნატრიუმის გლუტამატსაც, რომელიც პროდუქტს ახალი ხორცის არომატს ანიჭებს. იაპონელი მეცნიერების გამოკვლევებმა აჩვენა, რომ ნატრიუმის გლუტამატის დიდმა დოზამ შეიძლება გამოიწვიოს ადამიანის დაბრმავება. იგი კვების პროდუქტებში შეიძლება წარმოიქმნას ბუნებრივი პროცესების შედეგად, მაგალითად, ხილის დამწიფების დროს; მიკრობიოლოგიური პროცესების შედეგად; ყველის წარმოებისას; ტექნოლოგიური დამუშავების პროცესში – პურის ცხობის, ყავის მოხალვის ან ხორცის შენვისას. არომატული ნივთიერებები სხვადასხვა ქიმიური ბუნებით ხასიათდება. მაგალითად, ხილისა და ბოსტნეულის სუნს განაპირობებს ეთერზეთები, რომელთა შემცველობა არ აღემატება 0,01%-ს, გამონაკლისია ციტრუსები, მათ კანში ეთერზეთების შემცველობა 2–2,5%-ის ფარგლებში მერყეობს. დიდი რაოდენობით არის ეთერზეთები მწვანეში: კამაში – 2,5%, ოხრახუში – 2,7%. ბუნებრივი არომატიზატორების გარდა კვების მრეწველობაში ფართოდ გამოიყენება სინთეზური არომატიზატორები, რომელთაც იღებენ ორგანული სინთეზის გზით. ესენია: ვანილინი, ციტრალი, დიაცეტალი და სხვ. სასმელების წარმოებაში იყენებენ ხილის ესენციებს. ისინი ორგანულ მჟავათა რთული ეთერებია. დიდი გამოყენება აქვს კვების მრეწველობაში საგემოვნო დანამატებს. პროდუქტების დაკონსერვების ან შენახვის დროს მათში მცირდება გემო და არომატი. საგემოვნო დანამატები აღადგენს მათ და აუმჯობესებს ორგანოლეპტიკურ თვისებებს.

ლიტერატურა:

1. Donchenko L. V., Nadykta V. D. Bezopasnost pishchevoy produktsii. Moskva, 2005, p. 538
2. Evropis parlamentisa da sabchos 2003 tsli 10 noembris 2003/89 EC direqtiva, shestsorebuli, 200/13 EC sakveb produqttebshi arsebuli ingredientebis mititebis shesakheb, p. 105.
3. Kolodyaznaya V. S. Pishchevaya khimiya, Sankt-Peterburg, 1999, p. 140.
4. Nechaev A. P. Pishchevaya khimiya, Sankt-Peterburg, 2007, p. 640.
5. Tabatadze I. Sakveb produqtta ekologia. Gamomcemloba “Universali”, Tbilisi, 2009.

6. Tabatadze I., Gakhokidze A. Biologiuri qimia, Tsu-s gamomcemloba, Tbilisi, 2010.
7. Tabatadze I. Laboratoriuli praqtikumi organul qimiashi, Tbilisi, 2012.
8. Laferashvili Q., Qechukashvili Z. Sursatis uvnebloba da khariskhi, Tbilisi, 2011.
9. Musulmanova M. M. Pishchevaya khimiya. Kyrgizskiy gosudarstvenniy universitet. Bishkek, 2012, p. 65.

Lali Tabatadze

PLANT TOXIC COMPOUNDS IN FOOD AND RAW FOOD MATERIALS

Summary

The paper discusses about producing the nutrition products, which is the most important problem of humanity. Food makes human's physical and mental abilities and saves the organism from the ambience negative influences. Groceries in consumer market have short and long – term influences on human health, frequently they can have immediate influence on our life.

The paper also deals with the vegetable origin toxic substances in food products and in food raw materials, polycyclic aromatic hydrocarbons existing in food products. Most of them are obtained for industrial goals by the chemical synthesis, which is caused by the economic reasons, sometimes even they excrete from plants.

ფარმაცია
PHARMACY

ირმა ცომაია, დიმიტრი სიჩოვი, თამარ გიგოშვილი, ლიკა ხელაშვილი

**ქლიავის კულტურის გავრცელების არეალი
და სამედიცინო ღირებულება**

*წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთი მეცნიერებათა აკადემიის
საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა ინსტიტუტმა*

მდიდარი და მრავალფეროვანია საქართველოს მცენარეული საფარი. სამკურნალო მცენარეები წარმოადგენს ჩვენი ქვეყნის ფარმაცევტული მრეწველობისათვის საჭირო ნედლეულის თითქმის ნახევარს. ერთ ოჯახში გარდა სასარგებლოსი, არის შხამიანიც და სარეველა მცენარეებიც. უნდა ვიცოდეთ, რომ „წითელ წიგნში“ შეტანილი ნომენკლატურის დამზადება აკრძალულია ლიცენზიის გარეშე. ნებისმიერი მცენარის შეგროვება დაუშვებელია ქალაქების, რაიონული ცენტრების, საკურორტო ზონების ტერიტორიებზე, მაგისტრალური და სარკინიგზო გზების მახლობლად, სადაც გარემოს დაბინძურების მაღალი პროცენტია. სხვადასხვა ქვეყნის ხალხურმა ტრადიციულმა მედიცინამ თანამედროვე მედიცინას შემოუნახა ბევრი მაღალეფექტური მცენარე, რომლებმაც საუკუნის გამოცდას გაუძლეს, მოიპოვეს მოქალაქეობრივი უფლება და მათ გარეშე დღესაც წარმოადგენელია პრაქტიკული მედიცინა. ერთ-ერთ მათგანია ქლიავი. ქლიავი (ლათ. *Prunus domestica*) უძველესი დროიდანაა გავრცელებული მსოფლიოს თითქმის ყველა მხარეში. არაა ცნობილი თუ სად წარმოიშვა და საიდან გავრცელდა ე.წ. შინაური ქლიავი. არსებობს მხოლოდ მოსაზრება, რომ იგი მცირე აზიიდან და კავკასიიდან უნდა გავრცელებულიყო. ნაყოფი გამოირჩევა მაღალი კვებითი და სამკურნალო თვისებებით, სასიამოვნო გემოთი, არომატით და კარგი ტექნოლოგიური მაჩვენებლებით, არის საუკეთესო სადესერტო ხილი და ნედლეული საკონსერვო წარმოებისთვის. ქლიავი ვარდისებრთა ოჯახის, კურკოვანთა გვარის საშუალო სიმაღლის ხეა. იკეთებს წყვილ-წყვილად განლაგებულ ყვავილს და გრძელყუნწიან, კურკიან, მომჟავო – ტკბილ ნაყოფს. ქლიავის უამრავი სახეობა არსებობს. ყველა მათგანს მისთვის დამახასიათებელი ფერი და სიმწიფე აქვს, თუმცა თითოეული მათგანის ღირსებაა თანაბარი შეფერილობა. სიმწიფის მიხედვით შეფერილობა თანდათან მუქდება. კარგი ფერი არ არის კარგი ხარისხის გარანტია. მას კანზე არ უნდა ჰქონდეს ლაქები და სხვადასხვა დაზიანება, თუმცა ხელის დაჭერით კანი ოდნავ

უნდა იზნიქებოდეს. თუ ძალიან მაგარია ნაყოფი, ეს ნაკლები სიმწიფის მაჩვენებელია, ხოლო ძალიან სირბილე გადამწიფებულობის. სიმწიფის კარგი ტესტია მისი სუნი და ტკბილი არომატიც.

მსოფლიოში ნაყოფის წარმოების მიხედვით ქლიავი მეოთხე ადგილზე დგას ვაშლის, მსხლის და ატმის შემდეგ. ხეხილოვან კულტურათა შორის დაკავებული ფართობის მიხედვით იგი მესამეა ვაშლის და ალუბლის შემდეგ, ხოლო კურკოვნებში პირველ ადგილზეა.

ქლიავის ნაყოფი თავისი კალორიულობით მხოლოდ ყურძნის და ალუბლის ნაყოფს თუ ჩამოუვარდება და უკეთესია ვაშლის, გარგარის, ატმის და მარწყვის ნაყოფებთან შედარებით.

ქლიავის კულტურა გავრცელებულია ამერიკაში, შოტლანდიაში, კანადაში. განსაკუთრებით ფართოდაა გავრცელებული ქლიავი კალიფორნიაში, ორეგონსა და ვაშინგტონში. იგი წარმოდგენილია უამრავი ჯიშით. ქლიავის წარმოშობას ლიტერატურაში დღესდღეობით კვრინჩის და ტყემლის ბუნებრივი ჰიბრიდიზაციის გზით ხსნიან.

მეცნიერები აღნიშნავენ, ქლიავს განსაკუთრებული სამკურნალო თვისებები აქვს. ის მდიდარია პექტინებით, უჯრედისით, სორბიტით, ვიტამინებით, მიკრო და მაკროელემენტებით. მას ახასიათებს საფალარათო, შარდმდენი და ნალველმდენი თვისებები. ქლიავს იყენებენ ქრონიკული შეკრულობის, ქოლესტისტიტის, ნალვლ-კენჭოვანი დაავადებების დროს. ანემიის დროს განსაკუთრებით ეფექტურია ქლიავის ახალგაწურული წვენის მიღება, რადგან ის დიდი რაოდენობით რკინას, მარილებს და ვიტამინ C-ს შეიცავს და სწორედ ამითაა განპირობებული მისი სისხლწარმომქმნელი სტიმულაცია. ქლიავის ნაყოფი შეიცავს გაცილებით ბევრ ვიტამინს, ვიდრე სხვა კურკოვანი მცენარე. გარდა ვიტამინებისა, მისი რბილობი შეიცავს სხვადასხვა ქიმიური ბუნების და ფიზიოლოგიური მოქმედების ორგანულ და მინერალურ ნივთიერებებს, როგორცაა შაქრები, მჟავები, მთრიმლავი და პექტინოვანი ნივთიერებები, რაც ძირითადად განსაზღვრავს ქლიავის ნაყოფის ხარისხს.

ქლიავის ჭამა ასევე კარგია მაღალი მჟავიანობით მიმდინარე გასტრიტის, კუჭის ან თორმეტგოჯა ნაწლავის წყლულოვანი დაავადებების დროსაც. ის ანეიტრალებს კუჭის წვენს და ბაქტერიოციდულად მოქმედებს ლორწოვანზე.

XVII საუკუნის დამდეგისთვის საქართველოში ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობით მოიპოვებოდა „ქლიავი მრავალგვარი“. საინგილოში გავრცელებული ყოფილა ქლიავის ექვსი ჯიშით:

- **წითელი** – მონითალო მოგრძო მეტად მჟავე;
- **ვაშლა** – მსხვილი მოყვითალო;
- **იისფერ-იისფერი** – მსხვილი ტკბილი;
- **ცომა** – მსხვილი, მრგვალი, ცომივით რბილი, ტკბილი;

- **ტყიმალა;**
- **ჩურჩა;**

თბილისის ბოტანიკური ბაღის ერთ-ერთ განყოფილებაში ქლიავის შემდეგი ჯიშები ყოფილა: შავი ქლიავი, შავი ჭანჭური.

დღეისათვის ქლიავის სამრეწველო რაიონებად ითვლება ქართლი, აფხაზეთი და ზემო იმერეთი. ფართოდაა გავრცელებული კახეთში, მესხეთში, რაჭა-ლეჩხუმში და სხვა რაიონებში.

ქლიავის ჯიშები იმისგან დამოუკიდებლად, თუ რომელი სახეობიდან წარმოიშვნენ, იყოფიან შემდეგ ჯგუფებად:

- **ევროპული ჯგუფის ქლიავეები** – წარმოშობილნი არიან შინაური ქლიავიდან.
- **უსურის ჯგუფის ქლიავეები** – წინაპარია უსურის ქლიავი
- **ჩრდილო-ამერიკული ჯგუფის ქლიავეები** – წინაპარია შავი ქლიავი, ამერიკული ქლიავი და სხვა.

მჟავებიდან გვხვდება: ლიმონის მჟავა, ვაშლის მჟავა, ქარვის მჟავა. ყველაზე დიდი რაოდენობით გვხვდება ვაშლის მჟავა.

ქლიავი საშუალოდ შეიცავს 46 კ/კალორიას. ქლიავის ჩირი საშუალოდ შეიცავს 240 კ/კალორიას.

ქლიავის შემცველი პრეპარატები. ქლიავი შედის შემდეგი პრეპარატების შემადგენლობაში:

- რეგულაქსის ბრიკეტები;
- აქტიტრანსის სიროფი;
- საბავშვო ფაფები;
- საბავშვო წვენები;
- საბავშვო კონსერვები;

ქლიავი ძლიერი ანტიოქსიდანტი – მეცნიერებმა ქლიავი ძლიერ ანტიოქსიდანტად დაასახელეს. აღმოჩნდა, რომ ერთ ქლიავში იმდენივე სასარგებლო ანტიოქსიდანტია, რამდენიც ერთ მუჭა ლურჯ მოცვეში. ბუნებრივი ანტიოქსიდანტი განსაკუთრებული ნივთიერებაა, რომელსაც ადამიანის ორგანიზმში შეუძლია სიბერის პროცესი შეანელოს. მკვლევარები ამბობენ, რომ დღეში სამი ქლიავის მიღება ანტიოქსიდანტების საკმარისი რაოდენობის ტოლია.

ქლიავი აქტუალურია აგრეთვე კოსმეტოლოგიაში და მისგან ამზადებენ სხვადასხვა ნიღბებს კანისთვის.

ექსპერიმენტი. ქლიავის ნაყოფის ხარისხს ძირითადად მისი რბილობის ქიმიური შედგენილობა განსაზღვრავს. იგი შეიცავს სხვადასხვა ქიმიური ბუნების და ფიზიოლოგიური მოქმედების ორგანულ და მინერალურ ნივთიერებას, როგორცაა შაქარები, მჟავები, ვიტამინები, ცილები, მთრიმლავი და პექტინოვანი ნივთიერებები და სხვა.

დაუმწიფებელ ნაყოფებში შაქრები უმეტესად მოცემულია გლუკოზის

სახით, თანდათან მატულობს ფრუქტოზა და ბოლოს ჩნდება საქაროზა. საერთოდ შაქრები სხვადასხვა ჯიშისა და ფორმის ქლიავის ნაყოფებში ერთნაირად არ იცვლება. საერთო შაქრების შემცველობა 11% - 14.5%-მდეა. მჟავებიდან გვხვდება ლიმონისა და ვაშლის მჟავა, ასევე ნაყოფებში აღმოჩენილი იქნა ქარვის მჟავა. ნაყოფის დამწიფების დროს მჟავების რაოდენობა თანდათან მცირდება.

საერთო შაქრის შემცველობა ადგილობრივ ქლიავებში შედარებით მცირეა, ვიდრე შემოტანილ ჯიშებში და 4,2-დან 8,16%-მდე მერყეობს. მჟავიანობა შესაბამისად მეტია და 0,73%-დან 1,98%-მდე მერყეობს. წყალი 82,47% - 88,70%-ია. მშრალი ნივთიერება კი 11,30%-17,53%. ქლიავის თესლი იძლევა დიდი რაოდენობით ზეთს. ზეთის შემცველობა 44,5%-ს უდრის.

შაქრის შემცველობის მიხედვით შესწავლილი ჯიშები დაიყო 3 ჯგუფად:

ქლიავის ჯიშები შაქრების შემცველობის მიხედვით იყოფა:

1. მაღალშაქრიანები (10,3%-დან 13,3%-მდე) – შავი ქლიავი, ვიქტორია, ნანსის მირაბელა, დედოფლის წითელი;

2. საშუალო შაქრიანები (7,5%-დან 8,2%-მდე) – ჯეფერსონი, მწვანე რენკლოიდი;

3. დაბალშაქრიანები (7,5%-ის ქვემოთ) – კირკე, ატმისებრი.

გამოკვლევებით დადგინდა, რომ მაღალშაქრიანი ჯიშები ხასიათდებიან დაბალი მჟავიანობით.

ქლიავის ნაყოფში ვიტამინებიდან გვხვდება კაროტინის მნიშვნელოვანი რაოდენობა. (პროვიტამინი, თიამინი, ნიკოტინის მჟავა და ასკორბინის მჟავა).

ქლიავის ნაყოფი შეიცავს 14.5% – მდე შაქარებს, 1.2%-მდე მჟავას, 2.5%-მდე ვიტამინ C-ს. B₁, E, K, PP, B₁, B₂ ვიტამინებს: კალიუმს, კალციუმს, მაგნიუმს და სხვა.

საკვლევ ობიექტში ტენისა და ნაცრიანობის შემცველობა განსაზღვრული იქნა XI სახელმწიფო ფარმაკოპეაში მოცემული მეთოდის მიხედვით.

ტენიანობის განსაზღვრისათვის ვისარგებლეთ ფორმულით:

$$X = \frac{(m - m_1) \cdot 100}{m}$$

სადაც: m – მშრალი ნარჩენის მასაა გამოშრობამდე გრამებში,

m₁ – ნედლეულის მასაა გამოშრობის შემდეგ გრამებში.

ექსტრაქტული ნივთიერებების შემცველობის განსაზღვრისათვის ვისარგებლეთ ფორმულით:

$$X = \frac{m \cdot 100 \cdot 200}{m_1 \cdot (100 - w)}$$

სადაც: m – მშრალი ნარჩენის მასაა გრამებში;

m_1 – ნედლეულის მასაა გრამებში,

w – ნედლეულის გამოშრობისას მასაში დანაკარგი პროცენტებში.

ტენიანობის განსაზღვრისათვის ავიღეთ 2 საშუალო ზომის ბიუქსი, დავნომრეთ და ავწონეთ. გავიგეთ ცარიელი ბიუქსის წონა.

1 ბიუქსის წონა იყო 34,081, შემდეგ მასში მოვათავსეთ დაქუცმაცებული ნაყოფი და ავწონეთ ნაყოფთან ერთად (39,087), გამოვიანგარშეთ ნაყოფის წონა (5,006), ბიუქსი მოვათავსეთ საშრობ კარადაში 100-105°C ტემპერატურაზე და დავაყოვნეთ 3 საათის განმავლობაში, გამოვიღეთ კარადიდან, გადავიტანეთ ექსიკატორში სახურავის გარეშე, გავაცივეთ და ავწონეთ (38,109). ტენიანობა გამოვიანგარიშეთ ზემოთ მითითებული ფორმულის მიხედვით:

$$x = \frac{0,978 \cdot 100}{5,006} = 19,54\%$$

2 ბიუქსის წონა იყო 41,725 შემდეგ მასში მოვათავსეთ დაქუცმაცებული ნაყოფი და ავწონეთ ნაყოფთან ერთად (46,724), გამოვიანგარშეთ ნაყოფის წონა (4,999), ბიუქსი მოვათავსეთ საშრობ კარადაში 100-105°C ტემპერატურაზე და დავაყოვნეთ 3 საათის განმავლობაში, გამოვიღეთ კარადიდან, გადავიტანეთ ექსიკატორში სახურავის გარეშე გავაცივეთ და ავწონეთ (38,109). ტენიანობა გამოვიანგარიშეთ ზემოთ მითითებული ფორმულის მიხედვით:

$$x = \frac{0,723 \cdot 100}{4,999} = 14,46\%$$

ზემოთ აღწერილი მეთოდის მიხედვით გავაკეთეთ ქლიავის ნაყოფის ნაცრიანობის განსაზღვრის ექსპერიმენტი:

1. ნაცრის რაოდენობრივი განსაზღვრისათვის დაწვრილმანებული ნადლეულის 2,919 გრამი მოვათავსეთ წინასწარ გახურებულ, გაცივებულ და ზუსტად აწონილ 27,941 ტიგელში (ნივთიერებით ტიგელის წონა იყო 30,860) ღია ქურაზე დავწვით ბოლის სრულ გაქრობამდე, შემდეგ გადავიტანეთ მაღალ ტემპერატურაზე (600° C) და ტიგელინედლეულით გავავარვარეთ. შემდეგ თიგელი გადმოვიღეთ ცეცხლიდან, გავაცივეთ და კვლავ გავახურეთ, შემდეგ ტიგელი გავაცივეთ ექსიკატორში და ავწონეთ, რის შემდეგაც წონა იყო 27,961.

გახურება გავიმეორეთ მუდმივი წონის მიღებამდე. ნაცრის წონა ჰაერმშრალ მასალაში გამოვიანგარიშეთ შემდეგი ფორმულით:

$$X = \frac{(27,961 - 27,941) \cdot 100}{2,919} = 0,7\%$$

2. ნაცრის რაოდენობრივი განსაზღვრისათვის დაწვრილმანებული ნადლეულის 2,903 გრამი (0,001 გრამი სიზუსტით) მოვათავსეთ წინასწარ გახურებულ, გაცივებულ და ზუსტად ანონილ ტიგელში 25,784, (ნივთიერებით ტიგელის წონა იყო 28,687) ღია ქურაზე დავწვით ბოლის სრულ გაქრობამდე, შემდეგ გადავიტანეთ მაღალ ტემპერატურაზე (600°C) და ტიგელი ნედლეულით გავავარვართ. შემდეგ ტიგელი გადმოვიღეთ ცეცხლიდან, გავაციეთ და კვლავ გავახურეთ, შემდეგ ტიგელი გავაცივეთ ექსიკატორში და ავწონეთ, რის შემდეგაც წონა იყო 25,8017 გახურება გავიმეორეთ მუდმივი წონის მიღებამდე. ნაცრის წონა ჰაერმშრალ მასალაში გამოვიანგარიშეთ შემდეგი ფორმულით:

$$X = \frac{(28,687 - 25,784) \cdot 100}{0,0177} = 0,61\%$$

მეცნიერები ამტკიცებენ, რომ ქლიავი ბაქტერიების 90%-ს ანადგურებს. მოშუშეთ ხორცი ქლიავთან ერთად, მისი ხმელი ნაყოფი შესანიშნავად ინარჩუნებს ტენიანობას, მისი ნყალობით კერძი დიდხანს რჩება წვნიანი. გარდა ამისა, ქლიავი ახდენს ხორცის დეზინფექციას, ის სპობს ბაქტერიების 90%-ს: სტაფილოკოკებს, ნაწლავის ჩხირებს და სხვებს.

კანზასის უნივერსიტეტის პროფ. დანიელ ფარგმა აღმოაჩინა, რომ ქლიავის ჩირის ანტიბაქტერიული თვისება შესანიშნავად გამოდგება ხორცის დეზინფექციისათვის. ფარში დამატებული მისგან დამზადებული ექსტრაქტმა მნიშვნელოვნად შეამცირა ბაქტერიების ზრდა, მათ შორის სალმონელოზის სტაფილოკოკის და სხვა. ტეხასის მიკრობიოლოგებმა გამოარკვეეს რომ ქლიავი კარგად ინახავს ტენს და ხორცი დიდხანს რჩება წვნიანი. ბევრ სხვა ხილსაც ჰქონია ანალოგიური თვისება, მაგრამ ქლიავის ექსტრაქტი ხორცს არ აძლევს არავითარ გემოს და ამიტომ ოპტიმალურად ითვლება. ამასთანავე იგი ჯანმრთელობისთვის სასარგებლოა.

ამრიგად, დღეისათვის სამკურნალო მცენარეებიდან ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ხილია ქლიავი, რომელსაც გააჩნია მაღალი სამკურნალო ღირებულება პექტინოვანი შენაერთების შემცველობის გამო. მიუხედავად ამისა, საჭიროა გარკვეული სიფრთხილის გამოჩენა მისი გამოყენებისას ბავშვთა პრაქტიკაში, დიაბეტით დაავადებულ პირებში და ქარბი წონის მქონე პირებში. ფიტოთერაპიაში დღეისათვის საკმაოდ აქტუალურია ქლიავის გამოყენება: ჰიპერტონული დაავადებების, რევმატიზმის, ღვიძლის დაავადებების, კანის ჩირქოვანი ანთებების, პირის ღრუს ლორწოვანი დაავადებების და სხვათა სამკურნალოდ. დაჩირებული ქლიავის შესანახად საუკეთესოა ვინტილირებადი სათავსო, ჩირის შესანახი მასალა (ქალაქის ან ნაჭრის ტომარა).

ლიტერატურა:

1. Tsomaia I., Skhiladze R., Cnobari, Tsamlis saaftiaqo teqნologia. Gamomcemloba “Teqნიკური universiteti” , Tbilisi, 2012.
2. Tsomaia I., Skhiladze R., Farmaceutuli teqნologiebi, Malamoebis saaftiaqo teqნologia. Sagamomcemlo sakhli “Teqნიკური universiteti”, Tbilisi 2014.
3. Eristavi L. Farmakognozia, (samkurnalo mcnareebi). Gamomcemloba “Saqartvelos macne”, Tbilisi, 2005
4. Ioseliani D. Khalkhuri medicinis enciklopedia. Gamomcemloba “Ckhovreba”, 2003.
5. Kopaliani L., Saqartvelos samkurnalo mcnareebi. Udzvelesi da tanamedrove fitoterapia, Qutaisi, 2002.

Irma Tsomaia, Dmitry Sychev, Tamar Gigoshvili, Lika Khelashvili

**PLUM GROWING AREA AND THE MEDICAL
VALUE OF THE SPECIES**

*Presented by Institute of Natural Sciences at Tskhum-Abkhazian
Academy of Sciences*

Summary

Georgia, as a country distinguished in biological diversity has an important potential for developing nature-based pharmaceutical industry. Medical plants found in Georgia provide half of the necessary raw materials for the production of drugs by Georgian pharmaceutical Industry. It is well known that the drugs produced using medial plants are safe and efficient. In Medicine Plum, is recognized for its hilling specifications and medical values. It is used for the treatment of hypertension, rheumatism, liver disease, skin and purulent inflammations and other diseases. In the presented scientific study, we provide detailed information about the findings from number of conducted experiments on plums; the study defines chemical composition of plum and its medical values.

**ირმა ცომაია, დიმიტრი სიჩოვი, თამარ ცინცაძე, ნანა გელოვანი,
გონჩა ახმედოვა**

მაყვლის ფარმაკოპოტანოკური დახასიათება და ანალიზი

*წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის საბუნებისმ-
ეტყველო მეცნიერებათა ინსტიტუტმა*

მედიცინაში ამჟამად გამოყენებული ბევრი სამკურნალო საშუალების საწყისი აღებულია ხალხური მედიცინიდან. ჯერ კიდევ პირველყოფილი ადამიანი იყენებდა სამკურნალო საშუალებებს. ბუნებრივია იმდროინდელი მკურნალობა ემყარებოდა მხოლოდ ემპირიულ დაკვირვებათა მონაცემებს.

მაყვალი, როგორც მცენარე უძველესი დროიდანაა ცნობილი, დასადასტურებლად საკმარისია ბიბლიაში, კერძოდ, ძველ აღთქმაში მოხსენებული, რომ უფალი მოსეს მაყვლის ბუჩქის მეშვეობით ესაუბრებოდა. სწორედ ამ ფაქტებიდან გამომდინარე შეგვიძლია ვიმსჯელოთ, თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მაყვალს ჯერ კიდევ უხსოვარი დროიდან.

ფლორის გამორჩეულმა წარმომადგენელმა მცენარე მაყვალმა გამოავლინა საინტერესო თვისებები სამკურნალო თვალსაზრისით, რომელთა ღრმა შესწავლაც უმნიშვნელოვანესია, ვინაიდან მსოფლიოს განვითარებული ქვეყნების უდიდესი ნაწილი უამრავ რესურსს ხარჯავს ადამიანთა ჯანმრთელობის დასაცავად. დღეს განსაკუთრებულ საშიშროებას წარმოადგენს ეკოლოგიური პრობლემები, ამიტომ ვფიქრობთ, ქიმიური პრეპარატების გამოყენებასთან ერთად მიზანშეწონილი იქნება მცენარეული რესურსების ათვისება.

მცენარეთა სისტემატიკის კლასიფიკაციით მაყვალი მიეკუთვნება უმაღლეს მცენარეთა განყოფილებას, ტიპი XX – ფარულთესლოვანი – Angiospermae ანუ ბუტკოიანი – Gynoeciatae, კლასი – ორლებნიანი – Dicotyledoneae, რიგი ვარდნაირნი – Rosales, ოჯახი (№12) – ვარდისებრნი – Rosaceae, ქვეოჯახი – Rosoideae. აქ გაერთიანებულია ბუჩქი, ნახევრად ბუჩქი ან ბალახოვანი მცენარეები. მეტწილად ეკლებით დაფარული, მორიგეობით განლაგებული. ფოთლები ხშირად დანაკვეთულია, კენტფრთისებრია და თანაფოთლებიანი. ამ ქვეოჯახისათვის დამახასიათებელია ამოზნექილი, ჩაზნექილი ან ქოთნისებრი ყვავილსაჯდომი აპოკარპული ბუტკოთი. ნასკვში 1 ან 2 თესლკვირტია, ნაყოფი მეტწილად კაკლუჭაა. ამ ქვეოჯახში წარმოდგენილი გვარებიდან აღსანიშნავია: ასკილი, ვარდი, მაყვალი, მარწყვი, მარწყვაბალახა და სხვა.

მსოფლიოში მაყვალის გავრცელების არეალს წარმოადგენს ძირითა-

დად დასავლეთ ევროპა, მცირე აზია და ირანი, საქართველოში – აფხაზეთი, სამეგრელო, ქართლ-კახეთი, გარე კახეთისა და თრიალეთის ტერიტორია. იგი საქართველოს კუთხეებში სხვადასხვა სახელითაა ცნობილი. მაგალითად აჭარაში, გურიაში – ბარდი, ბარდაყვავილა, საინგილოში – მაყოლ, სამეგრელოში – მუცი, მუცია (მხოლოდ ნაყოფი).

გვარი – *Rubus* (მაყვალი, ყოლო) 225 სახეობას შეიცავს. ყოფილ საბჭოთა კავშირში 65 სახეობაა, აქედან საქართველოში გავრცელებულია 35 სახეობა. **მაყვალი** 50-150 სმ სიმაღლისაა, უმეტესად ბუჩქის სახით გვხვდება, ერთნლიანი ყლორტები იტოტება შემოდგომით, რომლის ბოლოებიც ფესვიანდება (ასე მრავლდება), ხასიათდება სხვადასხვა ზომის სწორი ან მოღუნული ეკლით, ხშირად ყუნწიანი ჯირკვლებით მოფენილი. ფოთლები ძირითადად სამ ფოთოლაკიანია, ღია მწვანე ფერის, კიდეებზე უსწორმასწორო, უხეში. მაყვალი ასევე გამოირჩევა, ახლო-ახლო განლაგებული კბილებით, ორივე მხარეს გაბნეული ბენვით მოფენილი, კენწერული ფოთოლაკით, რომელიც თითქმის სამჯერ აღემატება თავისი ყუნწის სიგრძეს. მოყვანილობით კვერცხისებრ – რომბულია, მსხვილწვეროვანი, ზოგჯერ სამნაკვეთიანი, გვერდითი ფოთოლაკები ძალიან მოკლეყუნწიანია, ხშირად ორნაკვეთიანი, თანაფოთლები ფართო ლანცეტა ფორმისაა, ყუნწები შებუსვლია ეკლებიანი ზედა მხარეზე არანათლად გამოსახული ღარებით. საყვავილე ყლორტები საკმაოდ გრძელია. ყვავილეთი ცოტად თუ ბევრად უხვადაა მოფენილი ეკლებითა და ჯირკვლებით. ჯამის ფოთლები მწვანეა – ბენვებით მოფენილი, ხშირად ჯირკვლებიც აქვს, ნაყოფზეა მიტკეცილი, გვირგვინის ფურცლები ფართო ელიფსურია, თეთრი ფერის, მტვრიანები თითქმის სვეტების ტოლია, ნასკვი შიშველია. ნაყოფი ხშირად არ მნიფდება, არამრავალია, დიდი ზომის, შავი ლეგა ფერის, შებრტყელებულ კურკიანი და კაუჭისებრ მოღუნული წვეტით. დაფარულია მონაცრისფრო ნაფიფქით. ყვავილობს მაისიდან აგვისტომდე.

სამკურნალოდ გამოიყენება მაყვლის ნაყოფი, ფოთლები და ფესვები. **ნაყოფი** შეიცავს 3-5% შაქარს (გლუკოზას და ფრუქტოზას), 1,5%-მდე ორგანულ მჟავებს (ვამლის, ლიმონის), მთრიმლავ ნივთიერებებს, პექტინს, უჯრედისს, B ჯგუფის ვიტამინებს, კაროტინს, ასკორბინის მჟავას, ასევე ბევრია მასში კალიუმის მარილები, სპილენძი, მანგანუმი. **ფოთლები** შეიცავს მთრიმლავ ნივთიერებებს, ფლავონოიდებს, ვიტამინ C-ს, ორგანულ მჟავებს, უმნიშვნელო რაოდენობით ეთერზეთს. მაყვლის ფესვები შეიცავს ადამიანის ორგანიზმისთვის საჭირო ორგანულ და მათ შორის ბიოლოგიურად აქტიურ ნივთიერებებს, მიკრო და მაკრო ელემენტებს. ბიოქიმიური სპექტრი საკმაოდ ფართოა: ნახშირწყლებიდან – გლუკოზა, ფრუქტოზა, საქაროზა, პექტინოვანი ნივთიერებები, ცელულოზა, ჰემიციელულოზა. ორგანული მჟავები, ძირითადად ვაშლმ-

ჟავა, ლიმონმჟავა და ღვინის მჟავა. ფენოლური ნაერთები: ლეიკოანტოციანიდები, კატეხინები, ფლავონოლები, ანტოციანები, მთრიმლავი ნივთიერებები, აზოტოვანი ნივთიერებები; ცილები, ამინომჟავები, არომატის წარმომქმნელები; ალდეჰიდები, ფენოლები, სპირტები, მჟავები, ეთერები, ეთერზეთები, ნახშირწყალბადები, მიკრო და მაკრო ელემენტები, ბიოქიმიური ნივთიერებები 2 სახითაა; წყალში ხსნადი შაქრები, ორგანული მჟავები, პექტინი, მთრიმლავი ნივთიერებები, ვიტამინები, ამინომჟავები, ზოგიერთი ცილა და ანტოციანები, წყალში უხსნადი ცელულოზა და ჰემიციელულოზა, პექტინი, ცხიმები; წყალი – 84,5%, გლუკოზა – 3,16%, ფრუქტოზა – 3,14%, საქაროზა – 0,95%, მჟავები უმეტესად ვაშლის – 0,95%, უჯრედისი – 3,97%, ნაცარი, ვიტამინი – 0,5-0,8 მგ 100 გ და C ვიტამინი 22 მგ.

კვების მრეწველობაში მაცვლის გამოყენების არეალი ფართოა. ნაყოფი მრავალი ცნობილი პროდუქტის დასამზადებლად გამოიყენება, როგორც სადეკორატიო ისე დიეტური საკვების სახით.

ხალხურ მედიცინაში გამოიყენებოდა 2500-მდე სახეობის სამკურნალო მცენარე. მცენარეული წარმოშობის სამკურნალო საშუალებებით ხდებოდა ნერვული, კუჭ-ნაწლავის, გულ-სისხლძარღვთა სისტემის დაავადებების და სხვათა მკურნალობა. საინტერესოა წინაპართა სამედიცინო-ბიოლოგიური აზროვნების დონე. ძველი ხალხური მედიცინის ნიმუშებში მრავლადაა მოცემული ინფორმაცია მაცვლის სამკურნალო თვისებების შესახებ. სამედიცინო ძეგლებსა და ხალხში არსებული სამკურნალო რეცეპტების სანდოობა-რაციონალურობის სასარგებლოდ მეტყველებს საუკუნეების განმავლობაში ხალხურ მედიცინაში დამკვიდრებული ემპირიული, ცდისმიერი დაკვირვების საფუძვლიანობა, რომლის უარყოფა თანამედროვე მედიცინის პირობებში უმართებულოა.

რაც შეეხება მაცვალს, მაცვლის მნიფე ნაყოფი და წვენი გამოიყენება წყურვილის მოსაკლავად, ციებისა და მალალი ტემპერატურის დროს. მნიფე ნაყოფი გამოიყენება როგორც საფალარათო საშუალება კუჭში შეკრულობის დროს, ხოლო მკვახე ნაყოფი როგორც – შემკვრელი საშუალება. ნედლი ნაყოფისგან დამზადებული ჩაი ხალხურ მედიცინაში ითვლება გამამაგრებელ და დამამშვიდებელ საშუალებად კლიმაქსური ნევროზების დროს. ადრე გამომშრალი ნაყოფი, ნაყენები და ნახარშები გამოიყენებოდა, როგორც ოფლმდენი და შარდმდენი საშუალება. შემდეგ აღმოჩნდა, რომ ასეთი მოქმედება გააჩნია ფოთლების ნახარშსაც, რომელსაც იყენებენ გაციების დროს.

მაცვლის ღერო და ფოთლები მნიშვნელოვანი რაოდენობით შეიცავს მთრიმლავ ნივთიერებებს, ნაყოფი 4–8% შაქრებს, 0,6-1,4% მჟავებს, C ვიტამინს და კაროტინს. ხალხურ მედიცინაში ფოთლების ნაყენს იყენებენ ზედა სასუნთქი გზების დაავადებების დროს, როგორც ამოსახველებელ

საშუალებას. პირის ღრუს ლორწოვანი გარსის ანთების, ანგინის, ფარინგიტის დროს გამოსავლებად. ფოთლების ნახარშის საფენებს იყენებენ დაზიანებული ადგილების, ეგზემის, ქრონიკული წყლულების, ძველი ჩირქოვანი ქრილობების სამკურნალოდ. მაყვლის ფოთლების შემკვრელი თვისებების გამო მის ნახარშს (1:10), მომზადებულ ფხვნილებს იყენებენ კუჭიდან სისხლდენის, კუჭის აშლილობის დროს. ასეთი წესით მომზადებულ ნახარშს სვამენ 1-2 სუფრის კოვზს 3-4-ჯერ დღეში. ხალხურ მედიცინაში ასევე იყენებენ სამკურნალო მაყვლის ნაყოფისგან დამტკბარ გამთბარ ღვინოს გაცივების, ხველების, ბრონქიტების, ანგინის დროს.

მაყვლის შესახებ ქართულ ხალხურ მედიცინაში მრავალი საინტერესო რეცეპტი და ცნობაა მონოდებული. ქართულ ტრადიციულ მედიცინაში მკურნალობის მეთოდებში ორი ძირითადი მიმდინარეობა შეინიშნება: 1) მაგიურ-რიტუალური; 2) რაციონალური; თუმცა, რა თქმა უნდა, წამყვანი მნიშვნელობა მაინც რაციონალურ მეთოდებს უნდა მივანიჭოთ.

ჩვენ გავეცანით დავით ბაგრატიონის ქართველ სამედიცინო-საისტორიო წყაროს, „**იადგარ-დაუდს**“, გადამუშავებულს, გამოჩენილი ექიმის, ლ. კოტეტიშვილის მიერ 1992 წელს. „**იადგარ-დაუდში**“ მაყვალი მოხსენებულია, როგორც ერთ-ერთი საუკეთესო მცენარე მკურნალობისათვის. დაავადებების მიხედვით მოცემულია სხვადასხვა რეცეპტი.

მაყვლის სამკურნალო თვისებების უკეთესად გასაცნობად ჩატარებულია შემდეგი სახის ექსპერიმენტული სამუშაოები.

საექსპერიმენტო ნედლეულის დამზადება. სამკურნალო მცენარეული ნედლეულის დამზადების ზოგადი კანონზომიერებების დაცვით ჩვენს მიერ შეგროვებულ იქნა ნიმუშები:

1. მაყვლის ფესვები 2010 წლის ოქტომბერში.
2. მაყვლის ნაყოფები 2010 წლის სექტემბრის დასაწყისში.
3. მაყვლის ფოთლები 2010 წლის სექტემბრის შუა რიცხვებში.
4. მაყვლის ყვავილები 2009 წლის მაისში.
5. მაყვლის თესვები 2010 წლის სექტემბრის ბოლოს.

ფიტოქიმიური ანალიზის პირველი საფეხურის – ნედლეულის იდენტიფიკაციისა და ვიზუალური კონტროლის შემდეგ შევუდექით ნედლეულის კეთილხარისხოვნების დადგენას. ძლიერმოქმედ ნივთიერებების რაოდენობით გამოკვლევამდე ჩავატარეთ შემდეგი ზოგადი კონსტანტების – რიცხვითი მაჩვენებლების ანალიზი. განვსაზღვრეთ: სინამის, ნაცრის და ექსტრაქტულ ნივთიერებათა რაოდენობები. კვლევის თითოეულ ობიექტზე მიღებული შედეგები შევიტანეთ ცხრილებში.

სამკურნალო მცენარეული ნედლეულის ტენიანობის (სინამის) განსაზღვრა. ნედლეულის ტენიანობად ითვლება ჰიგროსკოპული ტენისა და აქროლადი ნივთიერებების ხარჯზე მასის დანაკარგი, რომელსაც მუდმივ მასამდე ნედლეულის გამოშრობით საზღვრავენ.

ნედლეულის საანალიზო სინჯი დავანწერილმანეთ 10 მმ. ზომის ნაწილაკებამდე, შევურიეთ და ავიღეთ 3-5 გ. წინანარ გამომშრალი და ანონილია, ცდომილებით $\pm 0,001$ გ., ორი წონაკი სახურავთან ერთად მოვათავსეთ წინანარ გამომშრალ და ანონილ ბიუქსში და შევდევით $100-105^{\circ}\text{C}$ -მდე გახურებულ საშრობ კარადაში. გამოშრობის დროის ათვლა ხდება იმ მომენტიდან, როდესაც საშრობ კარადაში ტემპერატურა $100-105^{\circ}\text{C}$ კვლავ მიაღწევს. ფოთლების, ბალახებისა და ყვავილებისათვის პირველი ანონვა ხდება 2 სთ-ის შემდეგ, ხოლო ფესვების, ფესურების, ქერქების, ნაყოფების, თესლებისა და სხვა სახის ნედლეულებისათვის – 3 სთ. შემდეგ. გამოშრობას ვანარმოებდით მუდმივი მასის მიღებამდე. მასა ჩაითვლება მუდმივად, თუ ორ თანმიმდევრულ ანონვებს შორის სხვაობა არ აღემატება $0,01$ გ., 30 წთ-ით გამოშრობისა და ექსიკატორში 30 წთ-ით გაცივების შემდეგ.

მოქმედი ნივთიერებებისა და ნაცრის რაოდენობის აბსოლუტურად მშრალ ნედლეულზე გადასაანგარიშებლად, გამოშრობისას მასის დანაკარგს 1-2 გ. წონაკებში (ზუსტი წონა) საზღვრავენ. წონაკები აღებულია ნაცრისა და მოქმედი ნივთიერებების შემცველობის განსაზღვრისათვის განკუთვნილი საანალიზო სინჯიდან. ანონვებისას წონებს შორის სხვაობა არ უნდა აღემატებოდეს $0,0005$ გ.

ნედლეულის ტენიანობა (X) პროცენტებში გამოვთვალეთ ფორმულით:

$$X = \frac{(m \cdot m_1) \cdot 100}{m}$$

სადაც: m – ნედლეულის მასაა გამოშრობამდე გრამებში;

m_1 – ნედლეულის მასაა გამოშრობის შემდეგ გრამებში.

საბოლოო შედეგად ჩაითვლება ორი პარალელური განსაზღვრის საშუალო არითმეტიკული, რომელიც გამოთვლილია მეათედ პროცენტამდე. აღწერილი მსვლელობით განვსაზღვრეთ თითოეული ნიმუშის სინამე ნედლ მდგომარეობაში, შემდეგ ვანარმოეთ შრობა საშრობ კარადაში 60°C გრადუს ცელსიუსზე ნაყოფების შემთხვევაში და ოთახის ტემპერატურაზე ყვავილებისათვის. შრობის პროცესი დასრულებულად მივიჩნიეთ, როდესაც ხელის მოჭერისას ნიმუშები კი არ გაიწყლიტა, არამედ დაიმსხვრა. შედეგები შევიტანეთ ცხრილი №1-ში.

სამკურნალო ნედლეულში ნაცრის რაოდენობითი განსაზღვრა.

ნედლეულის კეთილხარისხოვნების ერთ-ერთ ნიშანთაგანს წარმოადგენს ნაცრის განსაზღვრული რაოდენობის შემცველობა. ნაცარი ეს არის სამკურნალო ნედლეულის გახურების შემდეგ დარჩენილი არაორგანულ ნივთიერებათა დაუნვაკი ნაშთი. ნაცრის რაოდენობა ნედლეულში განსაზღვრულ ფარგლებში მერყეობს. მისი დიდი რაოდენობა ხშირად

ნედლეულის გაყალბების ან უხეიროდ შეგროვების მაჩვენებელია. ჩვეულებრივად ნაცრის ელემენტებია ზოგჯერ იშვიათი ელემენტები, რომლებიც მცენარეში მოხვდნენ ნიადაგიდან, მინერალურ ნივთიერებათა შეთვისების გზით. მინარევის სახით შეიძლება იყოს მინა, ქვიშა, მტვერი და სხვა.

სამკურნალო ნედლეულისათვის ცალკეულ შემთხვევაში ნაცრის დასაშვები რაოდენობა უმეტესად მერყეობს 4-12%-მდე, ზოგჯერ ის აღწევს 25%-ს.

ნაცრის რაოდენობრივი განსაზღვრისათვის დაწვრილმანებული ნედლეულის 1-5 გრამი (0,0001 გრამი სიზუსტით) მოვათავსეთ წინასწარ გახურებულ, გაცივებულ და ზუსტად ანონილ ტიგელში, ნელ ცეცხლზე დავანახშირეთ, შემდეგ ტემპერატურა გავადიდეთ და ტიგელი ნედლეულით გავავარვარეთ. ტიგელი ავიღეთ ცეცხლიდან, გავაცივეთ და კვლავ გავახურეთ. შემდეგ ტიგელი გავაცივეთ ექსიკატორში და ავწონეთ. გახურება გავიმეორეთ მუდმივი წონის მიღებამდე. ნაცრის წონას ჰაერმშრალ მასალაში ვანგარიშობთ ფორმულით:

$$X = \frac{(B-A) \cdot 100}{C}$$

სადაც: B – ნაცრიანი ტიგელის წონა;

A – ცარიელი ტიგელის წონა;

C – ნედლეულის წონა.

ნაცრის რაოდენობას გადაიანგარიშებენ აბსოლუტურ მშრალ მასალაზე.

ზოგჯერ ვანგარიშობთ ქლორწყალბადმჟავაში უხსნადი ნაცრის რაოდენობასაც, რისთვისაც ორგანული ნივთიერებების დაწვის შედეგად დარჩენილ ნაცარს ვასხამთ 2-3 მლ 10%-იან ქლორწყალბადმჟავას, ტიგელს ვაფარებთ საათის მინას და ვაცხელებთ მდულარე წყლის აბაზანაზე 10 წუთი. ტიგელის შემცველობას განვაზავებთ 5 მლ ცხელი წყლით, ვფილტრავთ უნაცრო ფილტრში, რამდენჯერმე ჩავრეცხავთ ცხელი წყლით ქლორიდებზე უარყოფით რეაქციამდე, ფილტრი ნაცრით გადაგვაქვს იგივე ტიგელში, ვაშრობთ, ვწვავთ, გავავარვარებთ და გაცივების შემდეგ ვწონით.

ქლორწყალბადმჟავაში უხსნად ნაცარს ვანგარიშობთ ფორმულით:

$$X = \frac{(A-a) \cdot 100}{C}$$

სადაც: A – ნაცარში არსებული უხსნადი ნივთიერების წონა;

a – ფილტრის ნაცრის წონა

C – ნედლეულის წონა

ნაცრის რაოდენობას გადავიანგარიშებთ აბსოლუტურ მშრალ მა-

სალაზე.

ნაცრიანობის ანალიზი ჩავატარეთ პირველ სამ ნიმუშზე, ე. ი. მაყვლის ნაყოფებზე ბორჯომიდან, ადიგენიდან და აბასთუმნიდან. საანალიზოდ ავიღეთ თითო გრამი და გავარვარება მოვახდინეთ ლუმელში 500 გრადუსზე. მიღებული შედეგები განვათავსეთ ცხრილში №1

ცხრილი №1

სინამისა და ნაცრიანობის მონაცემები მაყვლის სხვადასხვა ნაწილში

ნიმუშის დასახელება	შინამე %-ში	საერთო ნაცარი %-ში	HCl-ში უხსნადი ნაცარი %-ში
1. მაყვლის ფესვები	12,5	3,87	1,12
2. მაყვლის ფოთლები	10,2	2,69	1,07
3. მაყვლის ყვავილები	11,0	4,25	2,17
4. მაყვლის ნაყოფები	15,6	3,50	1,46

C ვიტამინის რაოდენობითი განსაზღვრა. ასკორბინის მჟავის შემცველობის განსაზღვრავად მსხვილად დაწვრილმანებული ნაყოფების საანალიზო სინჯიდან ავიღეთ 20 გ მასის ნონაკი, მოვათავსეთ ფაიფურის როდინში, გულმოდგინედ დავსრისეთ მინის ფხვნილთან ერთად (დაახლოებით 5 გ) და თანდათანობით დავამატეთ 300 მლ წყალი, დავაყოვნეთ 10 წთ განმავლობაში. შემდეგ ეტაპზე ნარევეს მოვუვრიეთ და გამონაწვლილი გავფილტრეთ. 1 მლ მიღებული ფილტრატი შევიტანეთ 100 მლ ტევადობის ერლენმეიერის კოლბაში, დავამატეთ 2 მლ 2% ქლორწყალბადმჟავას ხსნარი, 13 მლ წყალი, მოვუვრიეთ და გავტიტრეთ მიკრობიურეტიდან 0.001 მოლი/ლ ნატრიუმის 2.6 დიქლოფენოლინდოფენოლატის ხსნარით ვარდისფერი შეფერადების მიღებამდე, რომელიც არ ქრება 30-60 წმ განმავლობაში. გატიტვრა გრძელდება დაახლოებით 2 წუთი. ფილტრატის ინტესიური შეფერვის ან მასში ასკორბინის მჟავის მაღალი შემცველობის შემთხვევაში [ნატრიუმის დიქლოფენოლინდოფენოლატის (0.001 მოლი/ლ) 2 მლ-ზე მეტი დანახარჯი], საწყის გამონაწვლილს წყლით ანზავებენ 2-ჯერ და მეტად.

ასკორბინის მჟავას შემცველობა აბსოლუტურ მშრალ ნედლეულზე გადაანგარიშებით პროცენტებში (X) გამოვთვალეთ ფორმულით:

$$X = \frac{V \cdot 0,000088 \cdot 300 \cdot 100 \cdot 100}{m \cdot 1(100 - W)}$$

ცხრილი №2

ასკორბინის მჟავას რაოდენობრივი შემცველობა მაცვლის ნაყოფებში

საანალიზო ნიმუშის №	საანალიზო ნიმუშის დასახელება	C-ვიტამინის შემცველობა მგ %-ში
1	მაცვლის ნაყოფები უმნიფარ მდგომარეობაში (ზრდასრული, მწვანე)	7
2	მაცვლის ნაყოფები ნანილობრივ შეფერილი	12
3	მაცვლის ნაყოფები სრული სიმწიფის ფაზაში	27

რეაქციები სხვადასხვა ბიოლოგიურად აქტიურ შენაერთებზე.
 ნედლეულის 10-10 გ მოვათავსეთ კოლბაში, დავასხით 100 მლ 70% ეთანოლი, (მთრიმლავებზე რეაქციის შემთხვევაში – წყალი) და მოვათავსეთ მდულარე წყლის აბაზანაზე 30 წუთის განმავლობაში. მიღებული მონახარში გავფილტრეთ, გავაცივეთ და ჩავასხით სინჯარებში.

ჩვენი კვლევის ობიექტები: მაცვლის ფესვები, ფოთლები, ყვავილები, ნაყოფები და თესლები შევისწავლეთ პირველ რიგში ფენოლურ შენაერთებზე. ხუთივე ნიმუში მდიდარი აღმოჩნდა ფენოლური შენაერთებით, მათ შორის ფლავონოიდებით, პოლიფენოლების ჯგუფით, რომლებიც ამჟღავნებენ ვიტამინურ აქტივობას, ამცირებენ კაპილარების განვლადობას, ანიჭებენ მათ ელასტიურობას და განსაზღვრავენ ასკორბინმჟავას ეფექტურობას. რეაქციები ჩავატარეთ Mg-ის ფხვნილითა და კონცენტრირებული HCl-ით, მივიღეთ მკვეთრი ნითელი შეფერილობა. საკვლევმა ნიმუშმა ანალოგიური რეაქციები მოგვცა რკინა (III) ქლორიდთან.

ჩავატარეთ გამოკვლევა მთრიმლავი ნივთიერებების შემცველობაზე.

- მონახარშზე რკინა-ამონიუმის შაბის $(NH_4)_2 SO_4 \cdot FeSO_4 \cdot 6H_2 O$ 1% ხსნარის მოქმედებით მიიღება მომწვანო-შავი და მოლურჯო-შავი შეფერილობა (რაც იმის მაჩვენებელია, რომ კვლევის ობიექტები მდიდარია როგორც პიროგალოლის, ისე პიროკატექინების ნაწარმებით).
- ქლორწყალბადმჟავა ქინაქინის 1% ხსნარის მოქმედებით გამოიყოფა ნალექი.
- ჟელატინის მოქმედებით მიიღება ნალექი.
- რამდენიმე წვეთი ძმარმჟავას და შემდეგ ბრომიანი წყლის მოქმედების შემდეგ გამოიყოფა ნალექი.
- კალიუმის ბიქრომატის ხსნარის მოქმედებით მივიღეთ ყავისფერი შეფერილობა. განსაკუთრებით გამოირჩევა მთრიმლავი ნივთიერებების შემცველობით მაცვლის ფოთლები, რამაც განაპირობა ჩვენი

კვლევების გაგრძელება.

- მოვახდინეთ შერჩეულ ობიექტში მთრიმლავი ნივთიერებების რაოდენობითი განსაზღვრა.

ჩავატარეთ გამოკვლევა ალკალოიდების შემცველობაზე. წინასწარმა გამოკვლევებმა გვიჩვენა, რომ მაცვლის ფესვები, ფოთლები, ყვავილები ნაყოფები და თესლები ალკალოიდებს არ შეიცავს. რეაქცია დრაგენდორფის რეაქტივთან ყველა შემთხვევაში უარყოფითია. მაცვლის ნაყოფები, შეიცავს კუმარინებს მხოლოდ კვალის სახით (დიაზოტირებულ სულფონმჟავასთან მიიღება მკრთალი იისფერი).

ვანარმოეთ ასკორბინის მჟავის განსაზღვრა მაცვლის სხვადასხვა ნაწილში. როგორც მოსალოდნელი იყო ყველა შემთხვევაში აღნიშნული ვიტამინის შემცველობა საკმაოდ მაღალია ნაყოფის ნიმუშში. ამის გამო ვანარმოეთ აღნიშნული ვიტამინის რაოდენობითი განსაზღვრა ნაყოფებში.

ვანარმოეთ მცენარეული ცხიმების ექსტრაქცია სოქსლეტის აპარატში სხვადასხვა ნიმუშიდან ორგანული გამხსნელებით (პეტროლეინის ეთერი, ეთილის ეთერი, ქლოროფორმი). როგორც მოსალოდნელი იყო, მაცვლის მცენარეული ცხიმის რაოდენობით განსაკუთრებით მაღალი გამოსავალი გვიჩვენა მაცვლის თესლებმა.

დღეს არსებული მონაცემებით, მაცვალი, როგორც სამკურნალო მცენარე, არ არის შეტანილი ფარმაკოპეაში. მოცემული ნაშრომით შევეცადეთ, წარმოგვეჩინა მთელი რიგი სასარგებლო თვისება, რომლებიც მაცვალს, როგორც დიდი პოტენციის მქონე სამკურნალო მცენარეს, უკეთესად გაგვაცნობს.

ლიტერატურა:

1. Eristavi I., Maisashvili M., Samkurnalo mcnareuli nedleulis damzadeba (sastsavlo metoduri mititeba), Tbilisis sakhelmwifo samedicino universiteti, Tbilisi, 2001.
2. Kopaliani L. Saqartvelos samkurnalo mcnareebi. Udzvelesi da tanamedrove fitoterapia”, Kutaisi, 2002.
3. Sakhelmtsifo farmakopea t. I-II, Tbilisi, Mecniereba, 1998.
4. Tsomaia I. Tekhnologiya polucheniya protivoyazvennogo i ranozazhivayushchego preparata. Izdatelstvo “Tekhichesky universitet“, Tbilisi, 2013.
5. Tsomaia I., Skhiladze R. Farmacevtuli teqnologiebi. Sagamomcemlo sakhli “Teqniki universiteti”, Tbilisi, 2014.
6. Tsomaia I., Skhiladze R. Farmacevtul teqnologiashi supozitorebi, rogorc tsamlis forma. Gamomcemloba “Teqniki universiteti”, Tbilisi, 2010.
7. Tsomaia I., Skhiladze R. Tsamlis saaftiaqo teqnologია. Sagamomcemlo sakhli “Teqniki universiteti”, Tbilisi 2012.

**Irma Tsomaia, Dmitry Sychev, Tamar Tsinstadze, Nana Gelovani,
Goncha Akhmedova**

THE PHARMACO-BOTANICAL CHARACTERISTICS
AND ANALYSIS OF BLACKBERRY

*Presented by the Institute of Natural Sciences at Tskhum-Abkhazian
Academy of Sciences*

Summary

Recent demand on using medications prepared on the bases of medical plants is evident throughout the world. The scientific study presents chemical composition of blackberry and provides important information on usage of different parts of the plant for the treatment of different medical conditions. As a plant with medical characteristics, Blackberry has passed number of tests in traditional medicine.

The presented scientific study describes important specifications enabling us to recognize Blackberry as a medical plant with high proficiency level for improving health conditions.

Based on our findings Blackberry, as a plant with medical treatment potential, can be intensely introduced into the pharmaceutical industry that can add value to the healthcare system.

ეკოლოგია

ECOLOGY

მედიკო ანთია

ეკოლოგია და კულტურა

გარემოს დაცვის პრობლემის გადაჭრაში უმთავრესი როლი ენიჭება განათლებას. პლანეტაზე მცხოვრებმა ყველა ადამიანმა ადრეული ასაკიდან უნდა იცოდეს სადამდე მიყვავართ გარემოსადმი დაუდევარ დამოკიდებულებას, მათ უნდა იცოდნენ იმ დავაადებების შესახებ, რომლებსაც ინვესტ ჰაერის, წყლის, ნიადაგის დაბინძურება; ასევე გენეტიკური გადახრების, ცხოველების და მცენარების გადაშენების, ნიადაგის ნაყოფიერების შემცირების, სასმელი წყლის რეზერვების გამოლევის, ნაგავის უტილიზაციის და ასევე სხვა ნეგატიური ცვლილებების შესახებ საარსებო გარემოში. ამის დასტურია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები (საქართველოს სტატისტიკური ნელინდეული, 2013).

მოსახლეობის ავადობა დაავადებათა ძირითადი ჯგუფების მიხედვით 10 ათას კაცზე

	2007	2008	2009*	2010 *	2011 *	2012 *
პირველად დადგენილი დიაგნოზით რეგისტრირ. დაავადებების რიცხოვნობა, ათასი შემთხვევა მათ შორის:	767.8	807.5	1169.5	1170.1	1276.4	1662.9
ზოგიერთი ინფექციური და პარაზიტული დაავადება	50.8	47.1	63.5	71.6	64.4	83.0
ახალწარმონაქმნები	7.5	13.0	11.7	10.4	11.9	
სისხლისა და სისხლმზადი ორგანოების და იმუნური მექანიზმის ჩათრევით მიმდინარე ცალკეული დარღვევები	10.3	11.7	17.7	17.4	15.3	18.5

ენდოკრინული სისტემის, კვებისა და ნივთიერებათა ცვლის დარღვევით გამოწვეული დაავადებები	27.3	30.6	40.1	43.5	41.1	60.3
ფსიქიური და ქცევითი აშლილობები	5.6	9.7	5.1	4.0	5.6	8.0
ნერვული სისტემის დაავადებები	26.0	29.0	45.5	47.7	46.1	68.2
თვალისა და მისი დანამატების დაავადებები	24.6	35.1	47.8	49.5	51.7	77.8
ყურისა და დვრილისებრი მორჩის დაავადებები	15.4	19.9	28.3	27.9	29.9	53.1
სისხლის მიმოქცევის სისტემის დაავადებები	71.2	74.4	96.0	98.2	103.5	133.4
სუნთქვის ორგანოების დაავადებები	288.8	299.8	447.5	439.3	470.7	521.9
საჭმლის მომნელებელი ორგანოების დაავადებები	120.7	92.4	166.0	151.8	224.6	280.1
კანისა და კანქვეშა უჯრედისის დაავადებები ძვალკუნთოვანი სისტემისა და შემაერთებელი	27.0	29.1	40.2	38.3	43.0	58.7
ქსოვილის დაავადებები	17.1	26.1	32.2	30.9	33.4	57.5
შარდსასქესო სისტემის დაავადებები	33.8	48.3	64.7	72.0	77.1	127.1
გართულებული ორსულობა, მშობიარობა და მშობიარობის შემდგომი პერიოდი	7.2	8.5	9.5	7.2	12.1	12.0

* სოფლის ექიმი-მენარმეების მიერ რეგისტრირებული შემთხვევების ჩათვლით.

ბავშვთა (0-14 წლის ასაკის) ავადობა დაავადებათა ძირითადი ჯგუფების მიხედვით

ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური უზრუნველყოფა, ბავშვთა (0-14 წლის ასაკის) ავადობა დაავადებათა ძირითადი ჯგუფების მიხედვით 10 000 კაცზე

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ნერვული სისტემის დაავადებები	6.6	6.3	13.1	11.4	10.3	8.1
თვალისა და მისი დანამატების დაავადება	7.5	8.6	10.4	9.7	10.3	11.4
ყურისა და დვრილისებრი მორჩის დაავადებები	6.6	6.9	11.6	10.6	12.3	17.2
სისხლის მიმოქცევის სისტემის დაავადებები	1.2	1.3	1.4	1.1	0.7	0.8
სუნთქვის ორგანოების დაავადებები	169.8	169.8	246.6	244.4	259.8	273.6
საჭმლის მომნელებელი ორგანოების დაავადებები	17.9	16.9	19.0	17.3	26.4	35.4
კანისა და კანქვეშა უჯრედისის დაავადებები	10.7	10.5	14.7	14.0	16.1	19.7
ძვალკუნთოვანი სისტემისა და შემაერთებელი ქსოვილის დაავადებები	1.7	2.2	2.4	1.9	1.9	2.3
შარდსასქესო სისტემის დაავადებები	3.6	3.9	6.2	5.6	5.2	4.3
პერინატალურ პერიოდში წარმოშობილი დაავადებები	1.9	2.1	1.9	2.2	1.7	1.9
სიმპტომები, ნიშნები და ნორმიდან გადახრილი კლინიკური და ლაბორატორიული მონაცემები	1.3	2.4	3.8	3.4	3.0	3.5
ტრავმები, მოწამვლები და გარეშე მიზეზების ზემოქმედების ზოგიერთი სხვა შედეგი	6.3	7.0	7.2	7.3	7.1	8.5

წყარო: საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო

ეს არის რეალობა, რაც გვაქვს ჩვენ დღეს. ამიტომ მნიშვნელოვანია,

რომ ადამიანებმა არა მარტო უნდა იცოდნენ არამედ თითოეული მათგანი უნდა იღებდეს პიროვნულ პასუხისმგებლობას გარემოში არსებული მდგომარეობის გამო.

პროექტის ჩატარების საჭიროება გამოიწვია ქვეყანაში ეკოლოგიური ფონის გაუარესებამ, მოზარდთა დაბალმა ცოდნამ ეკოლოგიურ საკითხებში. ბუნების მიმართ შეუბრალებელმა მოპყრობამ, ადამიანების შეგნების ეკოლოგიზაციის აუცილებლობამ.

2014 წლის აპრილ-მაისში საქართველოს სკოლებში ჩვენ მიერ იყო ჩატარებული კვლევები. ჩვენი ეკოლოგიური კვლევის მიზანი იყო დაგვედგინა: „როგორ უკავშირებს მასწავლებელი ეკოლოგიურ აღზრდას თავის საგანს?“

შედეგები ასეთია: სულ ანკეტირებაში მონაწილეობდა 55 მასწავლებელი თბილისის 195 სს – 14; 51 სს – 13; აფხაზეთის 2 სს – ვაშლიჯვრის – 13; აფხაზეთის 3 სს – 15.

	195 სს	51 სს	აფხ 2სს	აფხ. 3სს	%
ხაზი გაუსვა	3	3	1	1	23
თითქმის არანაირად	1	4	5	5	27
შეძლებისდაგვარად; გააჩნია საგაკვეთილო თემას	3	4	6	4	30
ვრცლად უპასუხა	3 - 21%	1- 7.6%	5 - 38%	4-28%	23

აქედან მარტო 2 – კლასის დამრიგებელი: 1 – აფხაზეთის 3 საჯარო სკოლა (სს) და 1 – თბილისის 51 სს-დან; სულ – 3.6%.

2014 წლის აპრილ-მაისის კვლევების შედეგებმა და 2005 წლიდან მუშაობის გამოცდილებიდან გამომდინარე შეგვიძლია დავადასტუროთ, რომ

1. ეკოლოგიური განათლების დონე საქართველოს სკოლებში – დაბალია;
2. თბილისის სკოლებში მკვეთრად გამოიკვეთა პრობლემა – უფროსკლასელებს არ უყვართ მუშაობა მინაზე (ნაკვეთზე);
3. ამავე დროს ეკოლოგიური საკითხების მიმართ დიდი ინტერესია. მოსწავლეები სერიოზულად არიან დაინტერესებული ჰაერის, წყლის, ნიადაგის დაბინძურების საკითხებით; დაბინძურების, გენეტიკურად მოდიფიცირებული პროდუქტების, კვების დანამატების ზეგავლენით ჯანმრთელობაზე; საზოგადოების მდგრადი განვითარების საკითხებით და ა.შ. მათ აინტერესებთ გლობალური, რეგიონალური და ლოკალური ეკოლოგიური პრობლემები და მათი გადაჭრის გზები.

დღევანდელი სკოლის კურსდამთავრებულები არასათანადოდ ორი-

ენტირებულები არიან გლობალურ, მათ შორის ეკოლოგიურ პრობლემებში. ჭარბობს სამომხმარებლო დამოკიდებულება ბუნებისადმი. მათთვის ეკოლოგიური პრობლემები არ არის მნიშვნელოვანი. არასაკმარისად არის განვითარებული ადამიანებში ბუნების დაცვით საქმიანობაში ჩართვის მოთხოვნილება.

ყველა ზემოთ აღნიშნული ფაქტი მეტყველებს ეკოლოგიური ტრენინგების ჩატარების აუცილებლობაზე ახალაზრდებში.

საქართველოს განათლების სამინისტროს ნორმატიული დოკუმენტების მიხედვით (მათ შორის კლასის დამრიგებელის პროგრამა), ეკოლოგიურ განათლებას სკოლებში ბოლო დროს უფრო მეტი ყურადღება ექცევა. განსაკუთრებით ეს საკითხი მნიშვნელოვანია კლასის დამრიგებელისათვის, ამიტონ დღეს ჩვენ ვილაპარაკებთ ეკოლოგიაზე, ეკოლოგიური კულტურის ფორმირებაზე.

რასაკვირველია, თქვენთვის ეს საკითხები კარგად ცნობილია.

რას სწავლობს ეკოლოგია, როგორც მეცნიერება?

ორგანიზმების ერთმანეთთან და გარემოსთან ურთიერთობას.

ეკოლოგიური მეცნიერების ამოცანებია:

ორგანიზმების ერთმანეთთან და გარემოსთან ურთიერთობის კანონების და კანონზომიერების შესწავლა;

ბიოლოგიური სისტემების -> ბიოსფეროს ფორმირების, სტრუქტურის და განვითარების შესწავლა;

ბიოსისტემების -> ბიოსფეროს და გარემოს ურთიერთობების კანონების და კანონზომიერების შესწავლა;

ეკოლოგიური მეცნიერების განვითარების ეტაპები:

1 ეტაპი – XIX საუკუნის 60-იან წლებამდე – მცენარეების და ცხოველების ურთიერთდამოკიდებულების ინფორმაციის დაგროვება;

მე-2 ეტაპი – ეკოლოგიური მიმართებულების ფორმირება, როგორც ორგანიზმების ადაპტაციის გარემოში – XX საუკუნის 20-იან წლებამდე;

მე-3 ეტაპი – ეკოლოგიის, როგორც ზოგადად ბიოლოგიური, ბუნების დაცვის თეორიული მეცნიერების ფორმირება – XX საუკუნის 60-იან წლებამდე;

მე-4 ეტაპი – XX საუკუნის 60-იანი წლებიდან – გლობალური ეკოლოგიური ანთროპოგენური ფარგლებში ფორმირება (ადამიანის მოღვაწეობის შედეგად – ანთროპოგენური ზეგავლენა – ჩნდება სხვადასხვა მიმართულება: ადამიანის ეკოლოგია; სოციალური ეკოლოგია, ეკოლოგია და კულტურა...).

მე-4 ეტაპი დაიწყო პარადოქსით: იმით, რომ სამრეწველო დიდ ქალაქებში ბავშვები ან სწრაფად განვითარდენ ფიზიკურად, ან ჩამორჩნენ. ეს მოვლენა ცნობილია როგორც აქსელერაცია – ჰაერში ჭარბი გამ-

ონაბოლქვების გამო ბავშვის ფილტვები იძულებით უფრო მეტ ჰაერს სუნთქავდნენ, ფილტვებმა მოიმატეს ზომაში, და პარალელულად ვითარდებოდნენ სხვა ორგანოები, ან პირიქით.

მრენველობის სწრაფად განვითარებამ გამოიწვია **ეკოლოგიური პრობლემები**:

ტექნიკური – ა) დაბინძურება; ბ) დემოგრაფიული აფეთქება; დ) ენერგეტიკული კრიზისი;

ფსიქოლოგიური – მარტოხელობა, გულგატეხილობა, კულტურის კრიზისი, ადამიანის სიცოცხლის გადარჩენის და მდგრადი განვითარების პრობლემები.

ცხოვრების განვითარების პროცესი არ შეიძლება განვიხილოთ სოციალური, ეკონომიკური, პოლიტიკური, ტექნიკური, ტექნოლოგიური, ფსიქოლოგიური პირობების გარეშე.

გარემოს სტატუსი: დედამიწაზე არსებული პირობების ერთობლიობა.

რა პირობებში ვცხოვრობთ ჩვენ: სოციალური, ეკონომიკური, პოლიტიკური – არასტაბილური მდგომარეობა, მომავალი დღის შიში, ტექნიკური და ტექნოლოგიური ელემენტების გარეშე ცხოვრების ნარმოდგენა არ შეგვიძლია; მობილურებზე და კომპიუტერებზე მიჩვევა, რომელიც ჩვენს დროში გადადის დამოკიდებულებაზე და ა. შ.

ყველაზე საშიში გახდა გარემოს ფსიქოლოგიური ასპექტი – ჩვენ ვცხოვრობთ უფრო ჩაკეტილ სივცეში, ვიდრე ჩვენი მშობლები; ჩვენი ამხანაგია ტელევიზორი, კომპიუტერი, ჩვენ გვეშინია სამსახურის დაკარგვის, ჩვენ უნდა ვიბრძოლოთ კარიერის ზრდაზე (თუ მე მკითხავთ მე ეს ტერმინი და ინოვაცია ვერ მივიღე) მე მინდა ჩემი ბავშვი სწავლობდეს კარგ მასწავლებელთან და არა კარიერისტთან – ის არის ჩემთვის ყველაზე ძვირფასი ადამიანი დედამიწაზე და დროებით ჩაბარებული მყავს თქვენთვის); ჩვენ კოლეგას ხშირად აღვიქვამთ როგორც მეტოქეს და ა.შ.

ახლა განვიხილოთ თუ როგორ ცხოვრობენ ჩვენი ბავშვები.

ყველამ ვიცით, რომ უფროსკლასელი გადატვირთულია. ყოველდღე აქვს 7 გაკვეთილი. მისი ამხანაგი გახდა კომპიუტერი და მობილური ტელეფონი. სკოლის ამხანაგებთან ხშირად აქვს არამეგობრული დამოკიდებულება. სახლში ეკონომიური და სოციალური პრობლემებით გადატვირთული მშობლები არ აქცევენ სათანადო ყურადღებას ბავშვს. ხშირად რასაც ასწავლიან და რეალობა არ ემთხვევა ერთმანეთს. ველაფერმა ამან გამოიწვია ბავშვში ნიჰილიზმი, დემონსტრაციული გამომწვევი დამოკიდებულება უფროსის მიმართ, აგრესია.

მე მინდა შეგეკითხოთ – ვის ვზრდით ჩვენ? როგორია ჩვენი და ჩვენი შვილების ფსიქოლოგიური მდგომარეობა?

როგორც მეცნიერებმა დაამტკიცეს ზემოთმოყვანილი **არსებული**

პირობების ერთობლიობამ გამოიწვია საზოგადოებაში მარტოხელობა, გულგატეხილობა, დეპრესია, თვითმკლელობა, აგრესია, კულტურის დაბალი დონე, ხვალინდელი დღის შიში.

ჩვენი დროს ადამიანს ძალიან უჭირს გახდეს ბედნიერი: ჯერ უნდა განათლება, მერე მანქანა, კარგი მონყობილი სახლი, მერე ბევრი ფული, მერე ძალაუფლება და ა. შ. მაგრამ მაინც ის არ ხდება ბედნიერი.

ცხოვრების განვითარების სამეცნიერო მოდელირებამ აჩვენა: რომ მარტო კულტურას, ტრადიციებს და რწმენას შეუძლია ადამიანის თვითორგანიზაცია.

ეკოლოგიურად მოაზროვნე ადამიანი არის კულტურული ადამიანი, რომელსაც აქვს **განვითარების საზომი – მორალი**, დაფუძნებული წინაპრებისგან გადმოცემულ კულტურაზე.

ასეთი ადამიანის ცხოვრების წესი არის მიმართული დედამიწაზე სიცოცხლის გადარჩენაზე. ეს ადამიანი არის განათლებული და ეკოლოგიურად მოაზროვნე: არა მარტო აქვს ეკოლოგიური ცოდნა, არამედ ეს ცოდნა არის მისი მორალის საფუძველი, თავისი ცხოვრების ორგანიზაციის საზომი. ამ თვალსაზრისით ხდება ადამიანის სულიერი სამყაროს ფორმირება, რომელიც მიმართულია სხვადასხვა კულტურის დიალოგზე.

მაგრამ არის ნიუანსი: მიუხედავად იმისა, რომ ეკოლოგიური ცოდნის მიღებისთვის სკოლაში გამოყოფილია ძალიან მცირე რაოდენობის საათები, ეკოლოგიურ აღზრდას მაინც სჭირდება განსაკუთრებული მომზადება. არიან მზად დღეს პედაგოგები ახალი საგნის მასწავლებლობისათვის?

Mediko Antia

ECOLOGY AND CULTURE

Summary

The paper aims at presenting the results and analysis of research on the state of ecological culture of pupils of Georgia.

In a solution of environmental problems the key role is assigned to education. By providing knowledge to pupils, it is expected to promote awareness and develop positive attitude towards environment.

Environmental quality in the future depends on environmental attitudes and responsibility because school graduates are future protectors in managing the environment.

ბიოტექნოლოგია BIOTECHNOLOGY

დინარა დევაძე, თამარ კაჭარავა, გულნარა ვერულიძე

მცენარეთა *IN VITRO* კულტივირების მეთოდები

ბიოტექნოლოგია არის მეცნიერება, რომელიც სწავლობს ცოცხალი ორგანიზმების, მათი სისტემების და ბიოლოგიური პროცესების საშუალებით ადამიანისათვის აუცილებელი პროდუქტების და ბიოლოგიურად აქტიური ნაერთების წარმოების შესაძლებლობებს.

ბიოტექნოლოგია უძველესი დროიდან გამოიყენებოდა მეღვინეობაში, პურის ცხობაში, რძის პროდუქტების მიღებისას, სელის და ტყავის დამუშავებისას, ანუ იმ პროცესებში, რომლებიც ეფუძნებოდა მიკროორგანიზმების გამოყენებას. უკანასკნელ ათწლეულებში ბიოტექნოლოგიის შესაძლებლობები მნიშვნელოვნად გაფართოვდა.

ამჟამად ბიოტექნოლოგიის ობიექტებს წარმოადგენენ: ვირუსები, ბაქტერიები, საფუვრები, მცენარეები, ცხოველები ან მათი იზოლირებული უჯრედები და სუბუჯრედული სტრუქტურები.

თანამედროვე ბიოტექნოლოგია არის მეცნიერება და წარმოების დარგი, რომელიც ვითარდება სამი ძირითადი მიმართულებით:

- მოლეკულური ბიოლოგია და გენური ინჟინერია;
- მიკრობიოლოგია და მიკრობიოლოგიური მრეწველობა;
- უჯრედებისა და ქსოვილთა *in vitro* კულტურები;

პირდაპირი მნიშვნელობით – “*In vitro*” – ნიშნავს „შუშაში“ და გულისხმობს ხელოვნურ საკვებ არეზე მიკროორგანიზმების, მცენარეთა და ცხოველთა იზოლირებული ქსოვილების, უჯრედების და ორგანოების კულტივირებას. უჯრედულ ტექნოლოგიებს, რომლებიც ემყარება უმაღლეს მცენარეთა ორგანოების, ქსოვილების, უჯრედებისა და იზოლირებული პროტოპლასტების *in vitro* კულტივირებას, შეუძლიათ გაამარტივონ და დააჩქარონ ახალი ჯიშებისა და სახეობების შექმნის ტრადიციული პროცესები. გენეტიკური მრავალფეროვნების შესაქმნელად და საძიებელი ნიშან-თვისებების მქონე ფორმების შესარჩევად ისინი გთავაზობენ პრინციპულად ახალ გზებს, როგორცაა სომაკლონური ცვალებადობა, მუტაგენეზი უჯრედულ დონეზე, უჯრედული სელექცია და სომატური ჰიბრიდიზაცია. გარდა ამისა, უჯრედული ტექნოლოგიები ეფექტურია: ვეგეტატიურად გამრავლებადი მცენარეების უვირუსო მასალის შესაქმნელად, ბიოლოგიურად აქტიური ნაერთების მისაღებად, მათი ბოსინთეზის რეგულაციის და ეპიგენეტიკური ცვლილებების შესასწავლად

(Gamkrelidze, 2006: 7-19).

ტერმინი „უჯრედთა, ქსოვილთა, ორგანოთა კულტურა“ მცენარეთა ბიოტექნოლოგიაში გამოიყენება სტერილურ პირობებში გაზრდილ მცენარეთა ნაწილებისათვის, როგორებიცაა:

1. მყარ არეზე მზარდი კალუსური ქსოვილი;
2. თხევად არეში მზარდი უჯრედების და მცირე აგრეგატების სუსპენზიური კულტურა;
3. პროტოპლასტების კულტურა;
4. იზოლირებული ჩანასახები;
5. იზოლირებული ორგანოები.

მცენარეთა ქსოვილების იზოლირებული უჯრედების კულტივირების განვითარების ისტორიაში შეიძლება გამოვყოთ რამდენიმე ეტაპი:

I ეტაპი (1892-1902) – დაკავშირებულია გერმანელ მეცნიერთა ჰაბერლანდტის, ფიოხტინგის და რეხინგერის სახელებთან. ეს მეცნიერები ცდილობდნენ საქაროზის ხსნარში მცენარის სხვადასხვა ქსოვილის კულტივირებას. ვერ მიაღწიეს რა სასურველ მიზანს, მეცნიერებმა გამოთქვეს რამდენიმე ჰიპოთეზა, რომლებიც მოგვიანებით დადასტურდა. ასე, მაგალითად: მცენარის სომატურ უჯრედს აქვს უნარი, განსაზღვრულ პირობებში მოახდინოს განვითარების პოტენციალისა და კულტივირების რეალიზება, დასაბამი მისცეს მთლიანი მცენარის განვითარებას;

II ეტაპი (1902-1922) – შეიქმნა პირველი საკვები არეები ცხოველთა ქსოვილების კულტივირებისათვის. საკვები არე ბუნებრივი წარმოშობის იყო, შეიცავდა სისხლის პლაზმას და ჩანასახოვან სითხეს, თუმცა მცენარეთა იზოლირებული ქსოვილების ამ ექსტრაქტებზე კულტივირების მცდელობები წარუმატებლად დამრთავრდა;

III ეტაპი (1922-1932) – ამერიკელმა და გერმანელმა მეცნიერებმა რობინსმა და კოტტემ შეძლეს მყარ არეზე პომიდვრის და სიმინდის ფესვის წვერის მერისტემის კულტივირება, თუმცა გარკვეული დროის შემდეგ მცენარეული ქსოვილები ილუპებოდნენ;

IV ეტაპი (1932-1940) – ფრანგმა მეცნიერმა გოტრემ მიაღწია მიზანს და შეძლო ხანგრძლივი დროის განმავლობაში, პერიოდული გადათესვების საშუალებით, *in vitro* პირობებში მცენარეული ქსოვილების სტაბილური კულტივირება;

V ეტაპი (1940-1960) – სხვადასხვა ჯგუფის ზრდის სტიმულატორების კონცენტრაციის და ურთიერთთანაფარდობის ცვლით შესაძლებელი გახდა ექსპლანტების უჯრედების დაყოფის სტიმულირება, კალუსური ქსოვილის ზრდის ხანგრძლივი შენარჩუნება, მორფოგენეზის ინდუცირება;

VI ეტაპი (1960-1975) – ნოტინგემის უნივერსიტეტის პროფესორის ე. კოკინგის მიერ დამუშავებულ იქნა პომიდვრის ფესვებიდან და ნაყ-

ოფიდან იზოლირებული პროტოპლასტების გამოყოფის ფერმენტული მეთოდი, შესაძლებელი გახდა კონტოლირებად პირობებში მათი კულტივირება. მისი თანამშრომლის, პაუერის მიერ კი განხორციელდა პროტოპლასტების ხელოვნური შერწყმა, რამაც გახსნა ახალი გზა სომატური ჰიბრიდების შესაქმნელად. ფრანგმა მეცნიერმა ჟ. მორელმა დაამუშავა *in vitro* პირობებში მცენარეთა მიკროგამრავლების მეთოდი და გამოიყენა იგი გაჯანსაღებული სათესი მასალის მისაღებად.

VII ეტაპი (1975-დღემდე) – ხდება *in vitro* ტექნიკის სწრაფი განვითარება, კულტივირებული ობიექტების ბიოლოგიური თავისებურებების შესწავლა, მუშავდება იზოლირებული პროტოპლასტების ელექტროშერწყმის, მუტაგენეზისა და უჯრედული სელექციის ტექნოლოგიები, ჰაპლოიდური მცენარეების მიღების მეთოდები, სულ უფრო სრულყოფილი ხდება უჯრედთა სიღრმისეული კულტივირების მეთოდები იზოლირებული პროტოპლასტების და ვექტორების გამოყენებით. ამ უკანასკნელთა შექმნა მოხდა *Agrobacterium tumefaciens*-ის და *Agrobacterium rhizogenes*-ის Ti და Ri პლაზმიდების საფუძველზე. გენური ინჟინერიის მეთოდებით დამუშავებულია გენების გადატანის ტექნოლოგია ორლებნიანი მცენარეებისათვის (Butenko, 1983: 136-146, Gamkrelidze 2006: 7-19).

მცენარეთა *in vitro* კულტივირების ყველაზე მარტივი ტექნოლოგიები: კალუსების და სუსპენზიური კულტურების მიღება; აპიკალური მერისტემის მეთოდი; მცენარე-რეგენერანტების მიღება; მცენარეთა სომატური ჰიბრიდების მიღების; მცენარეული მალაქროდუქტიული შტამების მიღება ქიმიური მუტაგენეზის და უჯრედთა სელექციის გზით.

მცენარეთა მიკროკლონალური გამრავლებისას გამოიყო ორი მიმართულება: პირველი დაკავშირებულია კულტივირებული მცენარეული უჯრედის ბიოლოგიურ გამოკვლევასთან, მეტაბოლიზმის, ზრდის, დიფერენცირების, მისთვის დამახასიათებელი გენეტიკური და ეპიგენეტიკური თავისებურებების შესწავლასთან; მეორე უფრო გამოყენებითია, მიზნად ისახავს სასოფლო-სამეურნეო გენეტიკასა და სელექციაში წარმოქმნილი რთული პრაქტიკული ამოცანების გადასაწყვეტად მცენარეთა მიკროკლონალური გამრავლების მეთოდების გამოყენებას. ერთ-ერთი ასეთი ეფექტური და ეკონომიურად გამოსადეგი ხერხია *in vitro* კულტურაში მცენარეთა მიკროკლონებით გამრავლება (Visotskiy, 1986: 91-102). ტერმინი კლონალური მიკროგამრავლება ეწოდება ქსოვილის და უჯრედის კულტურაში მასობრივ უსქესო გამრავლებას, რომლის დროსაც წარმოქმნილი მცენარეთა კლონები, ფორმები გენეტიკურად იდენტურია სანყისი ეგზემპლარების. მიკროგამრავლებას საფუძველად უდევს მცენარეული უჯრედის ტოტიპოტენტურობა, უნარი, მოახდინოს დედიფერენცირება (წარმოქმნას კალუსური ქსოვილი) და დასაბამი მისცეს ახალ ქსოვილებს, ორგანოებს და მთლიან ორგანიზმსაც (Bu-280

tenko, 1983: 136-146).

სოფლის მეურნეობის პრაქტიკაში გამოყენებული ტრადიციული მეთოდებიდან კლონალური მიკროგამრავლება რიგი უპირატესობებით გამოირჩევა:

1. მოკლე ვადაში შეგვიძლია მივიღოთ დიდი რაოდენობით მცენარეთა სარგავი მასალა. გამრავლების კოეფიციენტი მიკროკლონარული გამრავლების დროს საკმაოდ მაღალია ჩვეულებრივთან შედარებით.

2. მცენარეთა ზრდა-განვითარება მიმდინარეობს მთელი წლის განმავლობაში, რაც მნიშვნელოვანია იმ ფორმებისათვის, რომელთა განვითარების ციკლში არის შესვენების პერიოდები.

3. *in vitro* გამრავლება ძალიან ეკონომიურია. ათასობით მცენარე შეიძლება განვითარდეს ლაბორატორიის კლიმატურ კამერებში და ამით შემცირდეს სათბურებში სარგავი მასალის განლაგების ფართობები.

4. გამრავლებასთან ერთად ხდება მცენარეების გაჯანსაღება. *In vitro* კულტურაში მცენარეები თავისუფლდებიან პათოგენი მიკროორგანიზმებისა და ვირუსებისაგან, ამიტომ ნაკლებია რისკი მცენარის თავიდან დასნებოვნების. სარგავი მასალის გამოჯანსაღება ამაღლებს პროდუქციის ხარისხს. დიდი მნიშვნელობა აქვს სარგავი მასალის ერთგვაროვნებას, რომლის რეგულირება თავისუფლად შეიძლება აღნიშნული ტექნოლოგიით.

5. ქსოვილური კულტურის მეთოდით შესაძლებელია იმ მცენარეთა გამრავლება, რომლებიც საერთოდ არ მრავლდებიან ვეგეტატიურად, მაგალითად პალმები. მიუხედავად იმისა, რომ არსებობს უამრავი ნაშრომი ამ მეთოდის შესახებ, კლონალური მიკროგამრავლების ტექნოლოგია მთლიანად არ არის დამუშავებული უმრავლესობა სასოფლო-სამეურნეო კულტურისთვის (Quraishi, Koch, Sharma, Mishra, 2004: 281-284), რადგან:

1. მეთოდების უმრავლესობა რთული და შრომატევადია, ძნელად განსახორციელებელი;

2. საკვების შემადგენელი კომპონენტები დეფიციტური და ძვირია;

3. *in vitro* კულტურაში მცენარეთა მორფოგენეტიკური პოტენციალი ბოლომდე არაა შესწავლილი და ამიტომ მისი მართვაც საკმაოდ რთულია (Butenko, 1983: 136-146).

კლონალური გამრავლების პროცესი შედგება ოთხი ეტაპისაგან:

პირველი – სანყისი მცენარიდან ექსპლანტის გამოყოფა და ინიციაცია კულტურაში. ამ ეტაპზე საჭიროა ინფექციისაგან თავისუფალი კულტურის მიღება, საკვებ არეზე ექსპლანტის გადარჩენა – შეგუება და სწრაფად ზრდა;

მეორე – საკუთრივ მიკროგამრავლება ანუ მიკრომცენარეთა რაოდენობის ზრდა;

მესამე – დაფესვიანება;

მეოთხე – აკლიმატიზაცია. ხშირად მესამე და მეოთხე ეტაპები გაერთიანებულია. ტარდება მცენარეთა გაკაფება, გარემოს არახელსაყრელი პირობების მიმართ გამძლეობის ამაღლება. ამისათვის ზრდიან განათების ინტენსივობას და ამაღლებენ ნესტიანობას. ზოგიერთ შემთხვევაში მიზანშეწონილია დაფესვიანებულ მცენარეთა მოთავსება დეპონირებაზე დაბალი ტემპერატურის პირობებში, რაც საშუალებას იძლევა საჭიროების შემთხვევაში მცენარეთა განვითარების შეფერხება და ხანგრძლივად მათი შენახვა.

სასოფლო-სამეურნეო მცენარეების მასობრივი მიკროგამრავლებით-სათვის მიზანშეწონილია მესამე ეტაპის დიფერენცირება:

ა) გამრავლებული კვირტების ზრდა ყლორტების წარმოქმნამდე;

ბ) *in vitro* ყლორტების დაფესვიანება;

გ) *in vitro* მცენარეთა დაფესვიანების რთულად დასაძლევ პრობლემად შეიძლება ჩაითვალოს მცენარეთა სუსტი ზრდა, განპირობებული ფესვთა სისტემის არანორმალური განვითარებით, ფესვებზე ბუსუსების უქონლობით ან ფესვების სიკვდილით, გადარგვისას ფესვების დაზიანებით, რაც იწვევს ჭრილობებიდან ინფექციის შეჭრას.

მკვლევარები თვლიან, რომ მცენარეთა დაფესვიანება საკმაოდ ძნელი და ძვირი ოპერაციაა მიკროგამრავლებაში. დობერგმა და მეინმა შემოგვთავაზეს (Debergh, Maene, 1981: 335-345) დაფესვიანების რამოდენიმე ხერხი, რომელიც ყლორტებით დაფესვიანების ტრადიციულ მეთოდს ჰგავს. პირველი ხერხი მდგომარეობს იმაში, რომ ყლორტებს, რომლებიც წარმოიქმნებიან – ა) სტადიაში აკულტივირებენ აუქსინის შემცველ ხსნარიან ჭურჭელში, შემდეგ ყლორტები გადააქვთ უშუალოდ ნიადაგში – დაფესვიანება შეადგენს 100%. ეს ტექნოლოგია აპრობირებულია ბეგონიის (*Begonia tuberhybrida*) ოცამდე ჯიშზე. მეორე ხერხი მდგომარეობს იმაში, რომ ყლორტებს ა) სტადიის გავლის შემდეგ ათავსებენ სუბსტრატზე, რომელშიც შენოვილია აუქსინის ხსნარი. ამ ხერხით დაფესვიანებულია *Gordiline termihales*, *Dracena congesta*, *Dracena paretl*, *Ficus*-ის 107 სახეობა, *Dracena devemensis*, *Spatifillum*; მესამე ხერხი – ყველაზე მარტივია, გამრავლებული ყლორტები გადააქვთ ნიადაგში. დაფესვიანების – ეს ხერხი გამოიყენება იმ შემთხვევაში, როცა ფესვები წარმოიქმნებიან უშუალოდ ქსოვილის კულტურაში გამრავლების ეტაპზე. ცნობილია, რომ თუკი სინჯარებში დაფესვიანებული მცენარეები ფრთხილად იქნებიან ნიადაგში გადატანილი, ადვილად შეეგუებიან აკლიმატიზაციას სათბურის და ველის პირობებში. ილლიური მერისტემების განვითარების ინდუქცია, აპიკალური მერისტემების პროლიფერაციის ინდუქცია, ილლიური კვირტების ზრდის აქტივაცია და გვერდითი ყლორტების დაკალმება ერთ-ერთია ვეგეტატიური გამრავლების ტრადიციულ მეთოდებს შორის. ბუჩქებისა და ნახევრადბუჩქებისათვის, რომელთათვისაც აპიკალური 282

დომინირება სუსტადაა გამოხატული, გამრავლებისათვის ბუჩქის გაყოფა ჩვეულებრივია. იმ შემთხვევაში, როცა მცენარე ინვითარებს მთავარ ღეროს, ილლიური ყლორტების ზრდის ინდუქციისათვის აუცილებელია აპიკალური დომინირების მოხსნა, რაც შეიძლება მიღწეულ იქნას ღეროს აპექსის მოხსნით ან მცენარის ჰორმონალური დამუშავებით. აპიკალური დომინირება წარმოადგენს მემკვიდრულ ნიშანს და დაკავშირებულია მცენარის სხვადასხვა ორგანოების ჰორმონალურ ბალანსთან, ფიტოჰორმონების ტრანსპორტთან და კვირტების ტროფიკული ფაქტორებით მომარაგებასთან (Verulidze, 1988), ვიკსონისა და ტიმანის თეორიის მიხედვით კენწრული მერისტემის ქსოვილებში სინთეზირებული აუქსინის ტრანსპორტირება ხდება მთავარ ღეროში ბაზიპეტალურად. ყველა შემთხვევაში განვითარებულ ყლორტებს აცალკევებენ შემდგომი კულტივირებისათვის და გადააქვთ იმ საკვებ არეზე, რომელიც ინვესს ილლიური მერისტემების განვითარებას. მიკროგამრავლებისთვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება საკვებ არეში შეტანილი ფიტოჰორმონების კონცენტრაციებს. მურასიგეს ნაშრომები (Reynolds, Murashige, 1979: 478-86) ითვლება მცენარეთა მიკროგამრავლების საძირკველად, ეხება ილლიური კვირტების განვითარებისათვის შესაბამისი საკვები არეებისა და კულტივირების პირობების შერჩევას. კალუსის პროლიფერაციისა და მცენარეთა რეგენერაციის ინდუქციის ხერხს საფუძვლად უდევს საკვებ არეზე მოთავსებული მცენარეთა უჯრედების „დედიფერენცირების“ უნარი. ტერმინ „დედიფერენცირებაში“ იგულისხმება უჯრედული სპეციალიზაციის დაკარგვა და მცენარის ინერტული უჯრედების დაყოფის უნარიანობის გააქტიურება ან მერისტემული უჯრედების დაყოფის ტიპის შეცვლა და არაორგანიზებულ უჯრედებად ანუ კალუსურ ქსოვილად შემდგომი გარდაქმნა. კალუსური უჯრედები აქტიურად იყოფიან, მრავლდებიან და გარკვეულ პირობებში შეუძლიათ გადასვლა განსაკუთრებულ ქცევაზე, რასაც თან ახლავს ღეროს ორგანიზებული ზრდა და ყლორტების ფორმირება, ე.ი მთავარი ფაქტორი, რაც განაპირობებს კალუსის პროლიფერაციიდან ორგანოგენეზში გადასვლას, ეს გახლავთ საკვებ არეში ჰორმონალური ფაქტორების არსებობა და მათი შეხამება.

უნდა აღინიშნოს, რომ კალუსის უჯრედების მორფოგენურობა ფიტოჰორმონების იმ ბალანსზეა დამოკიდებული, რომელიც კალუსურ უჯრედებში იქმნება და დამოკიდებულია:

- 1) ზრდის ენდოგენური რეგულატორების დონეზე;
- 2) ზრდის ეგზოგენური რეგულატორებით ქსოვილის უზრუნველყოფაზე;
- 3) კულტივირებული უჯრედების ფაქტორებისადმი რეაქციის უნარზე.

კულტივირებული უჯრედების ციტოგენეტიკური ცვალებადობის

მიზეზები სხვადასხვაა, შეიძლება გამოიყოს რიგი ფაქტორები:

- 1) მცენარიდან ექსპლანტის გამოყოფისას კორელაციური კავშირის დარღვევა;
- 2) საკვები არის კომპონენტების მოქმედება.
- 3) საკვებ არეში დაგროვილი მეტაბოლიზმის პროდუქტების გავლენა;
- 4) კულტივირებადი მასალის ჰეტეროგენურობა და გარკვეული ტიპის უჯრედების სელექცია.

ექსპლანტის სახით შეიძლება გამოვიყენოთ თითქმის ნებისმიერი ორგანო და ქსოვილი, თუ ვახერხებთ მათგან სტერილური კულტურის მიღებას. ადვენტური ყლორტების განვითარება შეიძლება მოხდეს მერისტემული ქსოვილების ხარჯზე. მიკროგამრავლების ეს მეთოდი დაფუძნებულია ორ ერთმანეთისაგან განსხვავებულ მოვლენაზე. 1. კვირტების წარმოქმნა არსებული მერისტემიდან; 2. სპეციალიზირებული უჯრედების დედიფერენციაცია, მერისტემული კერების და ლეროს კვირტების წარმოქმნა. უკანასკნელ შემთხვევაში ადვენტური კვირტები ჩვეულებრივ წარმოიქმნებიან ეპიდერმიდან ან სუბეპიდერმიდან. განსხვავება ამ ორ მეთოდს შორის ისაა, რომ მცენარეების მერისტემული წარმოშობა დედა მცენარეების იდენტურობის გარანტიაა. ექსპლანტში ინიციალების გაზრდა შესაძლებელია ადვენტური ყლორტების იზოლირებით და სხვა ახალ საკვებ არეზე გადატანით, რომელშიც ხდება ილლიური კვირტების ინდუცირება, ამით შესაძლებელია გამრავლების ორი მეთოდის შეხამება ადვენტური ყლორტების და ორგანოების ინდუქცია ილლიური კვირტების შემდგომი პროლიფერაციით.

კლონალური მიკროგამრავლების პროცესზე მრავალი ფაქტორი მოქმედებს. იმისათვის, რომ მორფოგენეზი წარიმართოს, გათვალისწინებული უნდა იყოს არა მარტო კულტივირების ქიმიურ-ფიზიკური ფაქტორები, არამედ ისეთი ბიოლოგიური ფაქტორებიც, როგორცაა:

1. დედა-მცენარის გენოტიპი ასაკი და ეკოლოგიური მდგომარეობა;
2. ექსპლანტის მდგომარეობა;
3. ექსპლანტის სტერილურ კულტურაში შეყვანის თავისებურებანი;
4. კულტივირების პირობები;

გენოტიპი და მშობელი მცენარეების მდგომარეობა მთავარია ყველა იმ ფაქტორიდან, რომლებიც კულტივირებული ქსოვილებისა და ორგანოების მორფოგენეზურ პოტენციალს განსაზღვრავს, თუმცა უპირატესობა მაინც გენეტიკურ ფაქტორს ენიჭება. ამას ადასტურებს მრავალრიცხოვანი ექსპერიმენტული მონაცემი ქსოვილის კულტურაში ინდუცირებული მორფოგენეზის შესახებ: მაგ. ორლებნიანი ბალახოვანი მცენარეები უფრო მეტად არიან რეგენერაციის უნარიანი, ვიდრე ერთლებნიანები და ხე-მცენარეები. ზოგიერთ მცენარეს აქვს უსქესო გამრავლების პროცესის პირდაპირი კორელაცია *in vitro* და *in vivo*. მრავალი

სახეობა: ამარილისი, გიაცინტი, ნერინე, ნარცისი, შროშანი და სხვები ქსოვილის კულტურაში მრავლდებიან ადვენტური ბოლქვებით, რაც შეესაბამება შვილეული ბოლქვებით მათ ვეგეტატიურ გამრავლებას, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მიკროგამრავლების პროცესში გენეტიკურ (ჯიშობრივ) თავისებურებებს. მაგ: თუთის სხვადასხვა ჯიშებში აღინიშნა შესამჩნევი სხვაობა იზოლირებული აპიკალური ყლორტის დაფესვიანებას, კალუსის წარმოქმნასა და წარმოქმნილი ღეროს ზრდისუნარიანობას შორის. ქსოვილის კულტურაში გამრავლებისას ექსპლანტის სახით უმჯობესია გამოყენებული იქნეს ახალგაზრდა ამონაყართა ქსოვილები და ორგანოები.

კულტივირებული ქსოვილების მორფოგენეტიკური პოტენციალი დამოკიდებულია იმაზე, თუ რომელი ორგანოდანაა იგი იზოლირებული. დამტკიცებულია, რომ ერთი და იგივე მცენარის სხვადასხვა ორგანოებისათვის სხვადასხვა მორფოგენეტიკური პოტენციალია დამახასიათებელი. ბოლქვიანებში მაღალი რეგენერაციის უნარით ბოლქვის წყვილი ქერქელი გამოირჩევა. გამოყოფილი იქნა მიკროგამრავლების რამდენიმე ოპტიმალური ხერხი:

- საყვავილე კვირტებიდან ადვენტური ყლორტების წარმოქმნა, შემდგომ მათგან ილლიური მერისტემების პროლიფერაციის ინდუქციით. ადვენტური ყლორტების განვითარების ინდუცირება ყლორტის ფუძიდან და განვითარებადი კალუსური ქსოვილიდან;

- ექსპლანტზე არსებული ყველა მერისტემის განვითარება;

- ადვენტური ყლორტების წარმოქმნა ექსპლანტის ქსოვილიდან და მასზე განვითარებული კალუსიდან.

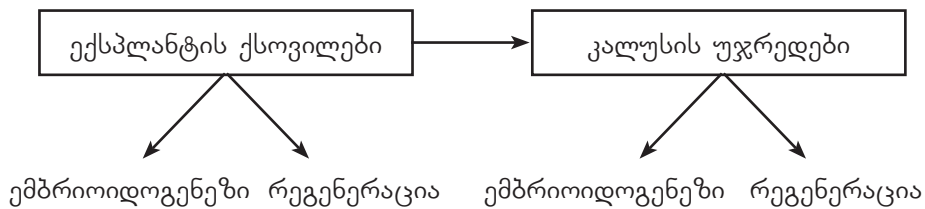
ზემოთაღნიშნული მეთოდებიდან მცენარეთა მიკროგამრავლებისათვის ყველაზე პერსპექტიულია იმ ადვენტური ყლორტების ინდუქცია, რომლებიც საყვავილე კვირტებიდანაა განვითარებული, რადგანაც რიგ უპირატესობებს ფლობს: უზრუნველყოფს ერთი მცენარიდან საშუალოდ რამდენიმე ათასი ყლორტის განვითარებას წელიწადში, საყვავილე ყლორტების განვითარება იმითაცაა კარგი, რომ ექსპლანტის იზოლირებისას მშობელი მცენარე არ ზიანდება. ეს მეთოდი ხასიათდება ყლორტების რეგენერაციის ინდუქციის სტაბილურობით, მაგრამ მოკლე ყვავილობის პერიოდი ზღუდავს მის გამოყენებას. მეორეს მხრივ არსებული მეთოდები შესაძლებლობას იძლევა სწრაფად და წელიწადის ნებისმიერ დროს მივიღოთ სასურველი მცენარეები. გარდა ამისა, რადგანაც მცენარეები ხშირად ინფიცირდება ვირუსებით, მიზანშეწონილია მიკროგამრავლების მეთოდების შეხამება მერისტემების კულტურასთან და თერმომოთერაპიასთან. ამიტომ მიკროგამრავლების სამივე მეთოდის გამოყენება შეიძლება იყოს სასარგებლო მცენარეთა ახალი ჯიშების სწრაფი გამრავლებისთვის.

In vitro კულტურაში კურკოვანი და კენკროვანი ხილის გამრავლებისას გამოიყენება ვეგეტატიური და გენერაციული გამრავლება. გენერაციული გამრავლების მეთოდები (იზოლირებული თესლკვირტების და ჩანასახების კულტურები, *in vitro* სისტემაში განაყოფიერება) ძირითადად გამოიყენება სარგავი მასალის წარმოებისათვის, ვირუსებისაგან განთავისუფლებისათვის, აგრეთვე მცენარეთა სელექციის როგორც ძირითადი (მუტაგენები, პროტოპლასტების კულტურა), ასევე დამხმარე საშუალება (მნიშვნელოვანი და გამორჩეული ჰიბრიდების დაჩქარებული გამრავლებისათვის).

ხეხილოვანი კულტურების ვეგეტატიური გამრავლება როგორც ტრადიციული მეთოდებით, ისე *in vitro* სისტემაში შეიძლება განხორციელდეს 2 ძირითადი გზით:

1. ორგანოთა და მთელი ორგანიზმის უშუალო რეგენერაციით (ჰომოფაზური რეპროდუქცია, რეგენერაცია);
2. სომატური ჩანასახების წარმოქმნით და შემდეგ მათგან ახალი ორგანიზმის განვითარებით (ემბრიოიდოგენეზი).

მეორეს მხრივ, როგორც რეგენერაცია, ემბრიოიდოგენეზი შეიძლება წარმართოს როგორც უშუალოდ ექსპლანტის ქსოვილებში, ისე კალუსურ უჯრედებში.

In vitro სისტემაში გამრავლებისათვის ყველაზე პერსპექტიულ გზას დედა-მცენარის ქსოვილებიდან პირდაპირი ორგანოგენეზის ინდუქცია წარმოადგენს, ხოლო ყველაზე მოხერხებული ობიექტი პირდაპირი ორგანოგენეზისათვის არის მცენარის ვეგეტატიური კვირტები, რომლებიც შედგება ნაკლებსპეციალიზირებული მერისტემული ქსოვილებისაგან. *In vitro* კულტურისათვის ექსპლანტი შეიძლება იყოს კალმები ნორჩი და გამერქნიანებული ყლორტებისაგან, ვეგეტატიური კვირტები და იზოლირებული მერისტემები.

In vitro სისტემაში მცენარის ორგანოგენეზი ისევე მიმდინარეობს, როგორც *in vivo*, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ *in vitro*-ში ციტოკინინური ბუნების მქონე ნაერთების სიჭარბის გამო ხდება არა მარტო კენწრული მერისტემის განვითარება, არამედ ინიცირდება მიკროყლორტების კონგლომერატის განვითარება. ამ დროს ერთდროულად მიმდინარეობს რამდენიმე პროცესი: აპიკალური დომინირების მოხსნა, 286

მუხლთაშორისების დამოკლება, ილლიური კვირტების და მერისტემული ბორცვების ინიციაცია, მათგან ახალი ყლორტების განვითარება. პირდაპირი ორგანოგენეზის ეს მოდელი უნივერსალურია და გამოიყენება სახეობათა დიდი რაოდენობისათვის. ამავე დროს *in vitro* სისტემაში ხილისა და კენკროვნების სანერგე მასალის წარმოებისათვის ყველაზე სანდო მეთოდია, მაგრამ თითოეული კულტურის ორგანოგენეზი საკუთარი თავისებურებებით ხასიათდება. ყველა კულტურა ითხოვს განსაკუთრებულ მიდგომას და აქვს თავისი მოთხოვნები საკვები არის მინერალური კომპონენტების, ნახშირწყლების, ფიტოჰორმონების თვისობრივი და რაოდენობრივი შემცველობისადმი, გამრავლების სხვადასხვა ეტაპზე კულტივირების ფიზიკური პირობების მიმართ.

ბოლო ათწლეულებში გარემოზე ანთროპოგენური ფაქტორების გავლენის ზრდის და კლიმატის ცვლილების გამო საგრძნობლად შეიცვალა ეკოსისტემის პარამეტრები. კაცობრიობის წინ დადგა ახალი გამოწვევა – ცოცხალი სამყაროს მრავალფეროვნების შენარჩუნება. ველურად მზარდ და კულტურულ მცენარეთა გენეტიკურად მნიშვნელოვანი ფორმების და ჯიშების შენარჩუნება-დეპონირების საქმეში მცენარეთა მიკროკლონალურ გამრავლებას განსაკუთრებული როლი ენიჭება. ხდება გადაშენებად მცენარეთა *in vitro* ბანკების შექმნა, ძნელად გამრავლებად მცენარეთა გამრავლება და მათი გატანა გარემოში. მიმდინარეობს ახალ ბიოლოგიურად აქტიურ ქიმიურ და ფიზიკურ ფაქტორთა მოძიება და მიკროგამრავლების პროცესზე მათი გავლენის შესწავლა.

ლიტერატურა:

1. Butenko R. G. Kletochnye kultury: noviy vzglyad, novye tekhnologii//Budushchee nauki: Mezhdunarodniy ezhegodnik. Moskva, Nauka, 1983, Vip. 16.
2. Debergh P. C., Maene L. J. A Scheme for Commercial Propagation of Ornamental Plants by Tissue Culture. *Sci entia Horticulturae* 14(4), 1981, pp. 335-345.
3. Gamkrelidze Kh. Stevias (*Stevia Rebaudiana* L) morfogenezis taviseburebani in vitro sistemashi. Disertacia biologiis mecnierebata kandidatis samecniero khariskhis mosapoveblad, Tbilisi, 2006.
4. Plant Cell lines. Reynolds JF, Murashige T. *Methods Enzymol.* 1979 N 58, pp. 478-86.
5. Quraishi A., Koch V., Sharma P., Mishra S. In vitro Clonal Propagation of Neem (*Azadirachta indica*)// *Plant Cell, Tissue and Organ Culture*, India, 78(3), 2004, pp. 281-284.
6. Verulidze G. R. Izmenenie gormonalnogo balansa kak odin iz putey regulatsii pokoya i ustoychivosti klubney kartofelya. Avtoreferat kandidatskoy

dissertatsii, Moskva, 1988.

7. Vysotskiy B. A. Klonalnoe mikrorazmnozhenie rasteny // V kn.:Kultura kletok rasteniq i biotekhnologya. Moskva, "Nauka", pp. 91-102.

Dinara Devadze, Tamar Kacharava, Gulnara Verulidze

PLANTS *IN VITRO* CULTIVATION METHODS

Summary

In the paper the existing methods of plants tissue culture, micropropagation in vitro system are analyzed. In researches of plants tissue culture two directions have been recently allocated. The first is connected with biological research of the cultivated plant cell, with studying of features of a metabolism, growth, differentiation, characteristic genetic and epigenetic properties. The second direction by means of methods of biotechnology of plants solve the complex practical challenges which have arisen in plant growing, agricultural genetics and selection.

Micropropagation of plants in vitro system is an effective and economically profitable method. Clonal micropropagation cell mass asexual reproduction of plants by means of methods of cellular and tissue cultures at which the received clones are genetically identical with maternal copies.

პედაგოგიკა და ფსიქოლოგია PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY

ლევან ჯინჯიხაძე

პრობლემური სწავლება ქართული ენისა და ლიტერატურის გაკვეთილებაზე და მისი გადაჭრის გზები და მეთოდები

პედაგოგიკის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ყალიბდება სწავლების ახალი დიდაქტიკური სისტემა, რომელსაც უამრავი მომხრე ჰყავს მსოფლიოში. ეს არის განმავითარებელი სწავლების დიდაქტიკური სისტემა, რომელიც მრავალ განვითარებად ქვესისტემას მოიცავს. ამ სისტემის მნიშვნელოვანი მახასიათებელია სწავლების პროცესისადმი პრობლემური მიდგომა, მიზანი კი შემოქმედი პიროვნების ფორმირებაა. მოსწავლე პედაგოგიური ზემოქმედების პასიური ობიექტის პოზიციიდან გადადის სწავლების პროცესის სუბიექტში, ამ პროცესის აქტიური მონაწილის პოზიციაში. განმავითარებელი სწავლების დიდაქტიკურ სისტემაში განათლების ახალი შინაარსი გულისხმობს არა ცალკეული ფაქტების შეთვისებას, არამედ შემეცნებას ისეთი სტრუქტურებისა და სისტემებისა, რომლებიც ურთიერთდაკავშირებულნი არიან იდეებით, თეორიებითა და კანონებით.

სიტყვა **პრობლემა** უცხო ენისა და ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონებში განმარტებულია, როგორც რთული თეორიული ან პრაქტიკული საკითხი, რომელიც მოითხოვს გადაწყვეტას, შესწავლას, გამოკვლევას.

მ. მახმუტოვი სასწავლო პრობლემას განსაზღვრავს, როგორც შეთვისების პროცესის ლოგიკურ-ფსიქოლოგიური წინააღმდეგობების ასახვას, რომელიც ავლენს გონებრივი ძიების მიმართულებას, აღვიძებს უცნობის არსის გამოკვლევის ინტერესს და, რომელსაც მივყავართ ახალი ცნების ან მოქმედების ახალი ხერხის შეთვისებისაკენ. მისი შეხედულებით, პრობლემური სწავლება ეს არის განმავითარებელი სწავლების სახე, რომელიც ერთმანეთს უთავსებს მოსწავლეთა დამოუკიდებელ, ძიებით საქმიანობასა და მოსწავლეთა მიერ მზა ცოდნის შეთვისებას (Makhmutov, 1997: 42).

ჯ. ჯინჯიხაძის განმარტებით პრობლემური სწავლება არის მასწავლებლის საქმიანობა, რომელიც მოიცავს პრობლემური სიტუაციების სისტემის შექმნას, სასწავლო მასალის გადმოცემას მისი ახსნითა და მოსწავლეთა საქმიანობის შესაბამისი მართვით, სადაც მოსწავლეთა საქმიანობა ორიენტირებულია ახალი ცოდნის შეთვისებაზე, როგორც

ტრადიციული, ასევე, სასწავლო პრობლემების დამოუკიდებელი დასმისა და მისი ამოხსნის გზით. მისივე განსაზღვრით, პრობლემური სწავლების ორგანიზაციის საფუძველია მოსწავლის ძიებითი სასწავლო-შემეცნებითი საქმიანობის პრინციპი, ე. ი. მათ მიერ მეცნიერული დასკვნების, მოქმედებათა ხერხების, ახალ საგანთა გამოგონების ან ცოდნის პრაქტიკაში გამოყენების ხერხების აღმოჩენის პრინციპი (Jinjikhadze, 2012: 236).

პრობლემური სიტუაცია კი ეს არის დაბრკოლების სიტუაცია. მოსწავლის გონება ამ სიტუაციაში შეიძლება ჩავარდეს, როცა იგი დაბრკოლების წინაშე აღმოჩნდება. ამიტომ პრობლემური სიტუაციის ხელმძღვანელი და ორგანიზატორი მასწავლებელი უნდა იყოს. მასწავლებელი ამით შეუქმნის მოსწავლეს ინტელექტუალურ ინტერესს ახალი მასალისადმი და განავითარებს მის გონებრივ უნარს.

პრობლემური სწავლების მთავარ პედაგოგიურ-ფსიქოლოგიურ მიზანს წარმოადგენს:

- მოსწავლეთა აზროვნების, შესაძლებლობებისა და შემოქმედებითი უნარების განვითარება;
- მოსწავლეთა მიერ ცოდნისა და უნარების შეთვისება, რომლებიც უნდა გამოიმუშავდეს აქტიური ძიებისა და დამოუკიდებლად პრობლემის გადაჭრის პროცესში;
- მოსწავლის, როგორც აქტიური, შემოქმედებითი პიროვნების აღზრდა, რომელსაც შეეძლება დაინახოს, დასვას და გადაჭრას არასტანდარტული პრობლემები;
- პროფესიული პრობლემური აზროვნების განვითარება, სადაც კონკრეტულ საქმიანობას გააჩნია თავისი სპეციფიკა.

აქედან გამომდინარე **პრობლემური სწავლება** არის ისეთი სწავლება, რომლის დროსაც ხდება ახალი ცოდნის მოპოვება და მოქმედების ახალი ხერხების ფორმირება, მოსწავლეთა გონების დამოუკიდებელი მუშაობის გზით. ასეთი სწავლების იდეის რეალიზაციისათვის კი დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მოსწავლის აზროვნების ფსიქოლოგიური მექანიზმების გამოკვლევას. ფსიქოლოგები და პედაგოგიკის სპეციალისტები სწორად მიუთითებენ, რომ აზროვნება ჩაისახება მოქმედებაში და იგი თავისი არსით ქმედითი პროცესია.

პრობლემური გაკვეთილი არის ისეთი გაკვეთილი, რომელზეც იქმნება პრობლემური სიტუაციები, ხდება პრობლემათა ჩამოყალიბება და გადაწყვეტა. პრობლემური სიტუაცია კი ეს არის სუბიექტისა და ობიექტის აზროვნებითი ურთიერთმოქმედების განსაკუთრებული სახე და ხასიათდება ისეთი ფსიქიკური მდგომარეობით, რომელიც მოითხოვს მოინახოს ახალი, სუბიექტისათვის ჯერ კიდევ უცნობი ცოდნა ან მოქმედების ხერხი. პრობლემური გაკვეთილის ლოგიკა იგება, როგორც კვლევითი ძიების ეტაპების ტრანსფორმირებული ლოგიკა:

- მოსამზადებელი ეტაპი (ცოდნის გარკვეული მარაგისა და აზროვნების აუცილებელ ოპერაციათა დაგროვება);
- პრობლემური სიტუაციების შექმნა, მისი აღქმა და გააზრება მოსწავლეთა მიერ (კითხვების დასმა, დავალების შეთავაზება, ექსპერიმენტის ჩატარება სავარჯიშოების სახით);
- პრობლემის დასმა და მისი მიღება მოსწავლეთა მიერ;
- ჰიპოთეზისა და მისი დასაბუთების ხერხების წამოყენება;
- ძიების გეგმის შედგენა;
- აუცილებელი ცოდნის აქტუალიზაცია, ძიება იმ სიახლისა, რომელიც უნდა მიემატოს აქტუალიზებულ ცოდნას, რათა ამოხსნას პრობლემა.
- პრობლემური სიტუაციის ამოხსნა და გადაწყვეტა შესაძლო მიდგომების გამოყენებით (კოლექტიური; მასწავლებლის ხელმძღვანელობით; ჯგუფური ან დამოუკიდებელი, ინდივიდუალური);
- შედეგების შემოწმება და განხილვა;
- გამოტანილი დასკვნების სიმართლის არგუმენტირება (Jinjikhadze, 2000: 60).

პრობლემური გაკვეთილის აგებისათვის მასწავლებელმა უნდა გაითვალისწინოს პრობლემათა ორი ტიპი: **დახურული** და **ღია**.

დახურული პრობლემა იმით ხასიათდება, რომ მისი ამოხსნისათვის ყველა მონაცემი არსებობს. მოსწავლისათვის საკმარისია შეასრულოს ლოგიკური გარდაქმნები, რომ მივიდეს ახალ ცოდნამდე.

ასეთი სახის პრობლემები ხშირად გვაქვს ლიტერატურის გაკვეთილებზე. მაგალითისათვის ნაწარმოების მოქმედ პირთა დახასიათების საკითხიც კმარა. როგორც ვიცით, დიდი მნიშვნელობა აქვს დადებითი პერსონაჟების დახასიათებას. ამა თუ იმ მხატვრულ ნაწარმოებში მიმზიდველად და საინტერესოდ დახატულ პერსონაჟებს მოსწავლეებზე დადებითი ზემოქმედების ძალა აქვთ. ისინი მისაბაძნი არიან მათთვის. აღმზრდელობითი თვალსაზრისით არანაკლებ მნიშვნელოვანია უარყოფითი პერსონაჟებიც. მათი მოქმედება მოსწავლეებში სიძულვილს იწვევს, მათში უარყოფითი ქმედებისადმი პროტესტის გრძნობა აღმოცენდება ხოლმე. ეს კი მოსწავლის პიროვნულ განვითარებაში არ შეიძლება დადებითი ფაქტორი არ იყოს. მხატვრულ ლიტერატურაში გვხვდება არათანმიმდევრული ხასიათის მქონე პერსონაჟებიც, რომლებიც ზოგჯერ დადებით თვისებებს ავლენენ, ზოგჯერ – უარყოფითს. ამ რთულ სახეთა დახასიათება პედაგოგიურ პროცესში იძლევა დაკვირვების, ანალიზის, სინთეზის, განზოგადების, ძიების, კრიტიკული მიდგომის უნარისა და ლოგიკური აზროვნების განვითარებისათვის შესაფერისი სიტუაციების შექმნის საშუალებას. მოსწავლეს შეიძლება მიეცეს ასეთი სახის დავალება: „შეადარეთ ერთმანეთს, როგორ ახასიათებს ლიტერატურულ პერსონაჟს ავტორი და როგორ ახასიათებს პერსონაჟი საკუთარ თავს. გამოიტანეთ

სათანადო დასკვნა!“ პრობლემური სიტუაციები შეიძლება შეიქმნას როგორც ინდივიდუალური, ისე შედარებითი და ჯგუფური დახასიათების სწავლებისას. აქ შესაძლოა მოსწავლეთა გონებრივ-ლოგიკური გარდაქმნების შედეგად ერთი პერსონაჟის დახასიათებიდან მეორე პერსონაჟის დახასიათებაზე გადასვლა.

ღია პრობლემა ხასიათდება იმით, რომ მოსწავლეს არ ძალუძს მისი ამოხსნა მხოლოდ იმ ცოდნის ბაზაზე, რომელიც მას გააჩნია. მისთვის აუცილებელია ახალი ცოდნის, მოქმედების ახალი ხერხების ძიება. პრობლემის ტიპის შერჩევა დამოკიდებულია გაკვეთილის დიდაქტიკურ მიზანზე. ახალი მასალის შეთვისება თხოულობს ღია პრობლემას, ხოლო განზოგადება, სისტემატიზაცია - დახურულს. პრობლემური გაკვეთილის დაგეგმვისას მასწავლებლის მიერ აუცილებლად გასათვალისწინებელია შემდეგი დიდაქტიკური პირობები, რომელთა დაცვა ასეთ გაკვეთილს გაცილებით უფრო ეფექტურს გახდის:

- მოსწავლეებში გარკვეული ცოდნისა და გონებრივი მოქმედების ხერხების დომინანტობა;
- პრობლემური ამოცანების ადეკვატურობა სასწავლო მასალის შინაარსსა და ლოგიკასთან, მოსწავლის გონებრივ შესაძლებლობებთან;
- ცოდნის შეთვისების ინფორმაციულ-რეპროდუქციული და პრობლემური გზების გონიერი შეხამება-შერწყმა;
- მუშაობის კოლექტიური, ჯგუფური, ინდივიდუალური ფორმების მოქნილობა (Jinjikhadze, 2000: 62).

თუ პრობლემურ სწავლებაში ნაკლოვანებები და ხარვეზებია, ეს იმას ნიშნავს, რომ ასეთი სწავლების არსი არ არის სწორად გაგებული მასწავლებლის მიერ, ან დაცული არ არის რომელიმე დიდაქტიკური პირობა. მასწავლებლის მიერ დასმული პრობლემა მოსწავლისაგან თხოულობს არამარტო ცოდნას, არამედ მსჯელობისა და დამტკიცების ხერხებსაც. თუ მოსწავლეები მათ არ ფლობენ, პრობლემას ვერ ამოხსნიან. პრობლემური სწავლების პროცესში ქართული ენისა და ლიტერატურის გაკვეთილებზე მასწავლებლის მიერ აუცილებელია გამოიყენებოდეს სწავლების **პრობლემურ-ძიებითი** მეთოდები. პრობლემურ-ძიებითი მეთოდები ეფექტურად გამოიყენება სასწავლო პროცესში თვალსაჩინო, ვერბალურ (სიტყვიერ) და პრაქტიკულ მეთოდებთან ერთად. ამასთან კავშირში საჭიროა განვიხილოთ ისეთი მეთოდებიც, როგორებიცაა:

- სასწავლო მასალის პრობლემურობის წინ წამოწევა;
- პრობლემურ-ძიებითი და ევრისტიკული საუბრები;
- პრობლემურ-ძიებითი ტიპის თვალსაჩინო მეთოდები;
- ძიებითი სახის პრაქტიკული სამუშაოების ჩატარება და სხვ. (Jinjikhadze, 2012: 18).

პრობლემური სწავლების ძირითად მეთოდებს წარმოადგენს **პრობლე-**

მურ-ძიებითი და ევრისტიკული საუბრები. ამ მეთოდთა გამოყენებისას მასწავლებელი მოსწავლეების წინაშე აყენებს მთელ რიგ თანმიმდევრულ და ურთიერთმაკავშირებელ კითხვებს, რომლებსაც მოსწავლეებმა

- უნდა უპასუხონ, გამოთქვან საკუთარი მოსაზრება;
- შეძლონ თავიანთი მოსაზრების დამტკიცება და შესაბამისი არგუმენტებით გამყარება;
- დამოუკიდებლად განახორციელონ წინსვლა ახალი ცოდნის დაუფლებისაკენ.

თუკი ევრისტიკული საუბრის პროცესში მათ მიერ გამოთქმული მოსაზრებები ეხება მხოლოდ ახალი თემის (მასალის) ერთ რომელიმე მთავარ საკითხს, ამავდროულად წყდება პრობლემური სტუაციების მთელი სერია.

ქართული ენისა და ლიტერატურის გაკვეთილებზე, **მასალის პრობლემური გადმოცემის** მეთოდის გამოყენებისას, მასწავლებელი მოსწავლეების წინაშე ქმნის პრობლემურ სიტუაციებს, სვამს კითხვებს და უჩვენებს სასწავლო პრობლემების გადაჭრის გზებს, უბიძგებს მოსწავლეებს დამოუკიდებელი შემეცნებითი საქმიანობისაკენ. ამით იგი გზას უღობავს წინააღმდეგობრიობის წარმოქმნას. მოცემულ მომენტში მოსწავლეთა დამოუკიდებლობა შეიძლება არც თუ ისე მაღალი იყოს. ისინი მხოლოდ თვალყურს ადევნებენ ძიებით პროცესს, რომელსაც ეწევა მასწავლებელი და, რომელიც არა მხოლოდ აცნობებს ფაქტებს და აკეთებს დასკვნებს, მაგალითად, ახსნით-ილუსტრაციული მოთხრობის მიხედვით, არამედ განიხილავს და უჩვენებს მოსწავლეებს როგორ იაზროვნონ, ქმნის ძიებით ატმოსფეროს. ამ მეთოდის დანიშნულება იმაში მდგომარეობს, რომ გვიჩვენოს პროცესის მეცნიერული შემეცნების ნიმუში: მოსწავლეები თვალყურს ადევნებენ პრობლემური საკითხის ლოგიკურ გადანყვეტას, ეცნობიან მეცნიერული აზროვნების მეთოდებსა და საშუალებებს.

პრობლემური გადმოცემის მეთოდი ორგანულად უკავშირდება პრობლემური სწავლების შემდეგ მეთოდს – ეს არის **ძიებითი საუბარი**. ძიებითი საუბარი პრობლემური სწავლების ყველაზე უფრო გავრცელებული მეთოდია, რომელიც უმეტესწილად გამოიყენება გაკვეთილებზე სასწავლო პროცესში. ამ მეთოდის გამოყენების შემთხვევაში გაცილებით უფრო ეფექტური ხდება მოსწავლეთა დამოუკიდებელი და შემოქმედებითი აზროვნება. პედაგოგიურ-მეთოდურ ლიტერატურაში ამ მეთოდს ზოგჯერ ნაწილობრივ-ძიებით მეთოდსაც უწოდებენ. მთავარია მოსწავლეებმა იცოდნენ არა მხოლოდ ფაქტების განზოგადება, არამედ მათი მტკიცე და საფუძვლიანი გამოყენება ცოდნის ათვისება-დაუფლებაში.

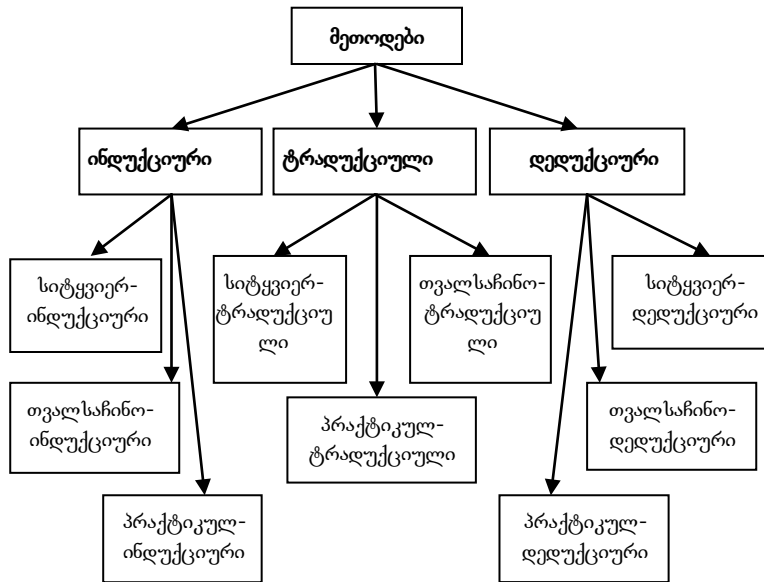
ნაწილობრივ-ძიებითი (ევრისტიკული) მეთოდები ეს არის მასწავლებლის კითხვებისა და მოსწავლეთა პასუხების ლოგიკური ურთიერთკა-

ვშირი თავისი ყველა პარამეტრით, რაც აისახება პრობლემების დასმასა და მათ გადაჭრაში, ახლის დაუფლებასა და გაცნობიერებაში. ამ მეთოდების გამოყენების არსი იმაში მდგომარეობს, რომ მასწავლებელი ანაწევრებს სასწავლო პრობლემურ დავალებას ქვეპრობლემებად, ხოლო მოსწავლეები ნაბიჯ-ნაბიჯ ძიების გზით წყვეტენ მას. თითოეული ნაბიჯი წარმოადგენს მოსწავლის შემოქმედებით საქმიანობას, მაგრამ პრობლემის მთლიანი გადაჭრა ამ შემთხვევაში არ ხდება. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ეს მეთოდი შედგება ურთიერთმაკავშირებელი კითხვებით და ემსახურება პრობლემური საკითხის (დავალების) ეტაპობრივ გადანწყვეტას, რომელიც ხორციელდება ევრისტიკული საუბრის გზით.

ნაწილობრივ-ძიებით მეთოდებში შედის:

- **სიტყვიერ-ინდუქციური** — ევრისტიკული საუბარი, მიმართული დასკვნისაკენ, ზოგადისაკენ.
- **თვალსაჩინო-ინდუქციური** — თვალსაჩინოებების (ილუსტრაციების, სქემების, ტაბულების) გამოყენების გზით სვლა კერძოდან ზოგადისაკენ.
- **პრაქტიკულ-ინდუქციური** – მასალის, საკითხის წერილობით, პრაქტიკულად შესრულება, მისი კომენტირება და შესაბამისი დასკვნის გაკეთება.
- **სიტყვიერ-დედუქციური** – მაგალითების, სავარჯიშოებისა და ფაქტების ძიება დაფუძნებული წესებსა და კანონებზე.
- **თვალსაჩინო-დედუქციური** – თვალსაჩინოებების (ილუსტრაციები, სქემები, ტაბულები) საფუძველზე შერჩეული მაგალითები, ფაქტები და სხვ.
- **პრაქტიკულ-დედუქციური** – შესწავლილი წესის, განსაზღვრების, კანონის დასასაბუთებლად პრაქტიკული ქმედება – მაგალითების, ფაქტებისა და არგუმენტების მოძიება.
- **სიტყვიერ-ტრადუქციული** – საერთო, მსგავსი ნიშან-თვისებების გადატანა ახლის გასაგებად ზეპირი გზით.
- **თვალსაჩინო-ტრადუქციული** – თვალსაჩინო საშუალებების გამოყენებით საერთო, მსგავსი ნიშან-თვისებების გადატანა ახლის გასაგებად.
- **პრაქტიკულ-ტრადუქციული** – ახალი მასალის დაუფლება პრაქტიკული (სავარჯიშოები, დავალებები, აღწერა) გზით.

მეთოდთა ეს კლასიფიკაცია სქემატურად შეიძლება ასეთნაირად გამოისახოს:

ქართული ენისა და ლიტერატურის გაკვეთილებზე **კვლევითი** მეთოდების გამოყენებისას მოსწავლეებს ეძლევათ შემეცნებითი სახის დავალება, რომელსაც ისინი წყვეტენ შერჩეული მეთოდების საშუალებით დამოუკიდებლად. ასეთი სახის დავალება გვთავაზობს მოსწავლეთა დამოუკიდებელი სასწავლო-შემეცნებითი საქმიანობის მთლიან ციკლს:

- ინფორმაციების შეგროვება და მათი ანალიზი;
- საკვლევი საგნის (თემის) კონცეპტუალური გააზრება;
- სასწავლო პრობლემების დასმა და მათი გადაჭრა;
- გადანწყვეტილების გადამონმება;
- ახალი ცოდნის გამოყენება პრაქტიკაში.

კვლევითი მეთოდები ემსახურება იმას, რომ მოსწავლეები დამოუკიდებლად ჩანვდნენ წამყვან იდეებსა და ცნებებს, დამოუკიდებლად დაგეგმონ თავიანთი კვლევები და ივარაუდონ შესაძლო შედეგები, ანუ მოკლედ რომ ვთქვათ, განუვითარდეთ შემოქმედებითი უნარ-ჩვევები. ამასთან, ისინი ეუფლებიან მეცნიერული აზროვნების მეთოდებს და იღებენ კვლევით-შემოქმედებითი საქმიანობის გამოცდილებას. აქედან გამომდინარე, კვლევითი მეთოდების ძირითადი ფუნქციებია: შემოქმედებითი ძიების ორგანიზება და ცოდნის გამოყენება; მეცნიერულ-შემეცნებითი მეთოდების დაუფლება საქმიანობრივ-ძიებით პროცესში; ინტერესთა ფორმირება და მოთხოვნილება შემოქმედებითი საქმიანობისადმი.

კვლევით მეთოდებს განეკუთვნება:

- **სიტყვიერ-ინდუქციური** – წიგნზე მუშაობა შესაბამისი მასალის მო-

საძიებლად.

- **თვალსაჩინო-ინდუქციური** – თვალსაჩინოების (ილუსტრაციების, სქემების, ტაბულების) თვითნაღიზი საერთო დასკვნის გამოსატანად.
- **პრაქტიკულ-ინდუქციური** – წერიტი სავარჯიშოების, დავალების შესრულება, პრაქტიკული ქმედება საერთო დასკვნის გამოსატანად.
- **სიტყვიერ-დედუქციური** – წესის, განსაზღვრების, კანონის სისწორის დამტკიცება.
- **თვალსაჩინო-დედუქციური** – შესაბამისი თვალსაჩინოებების გზით წესის, განსაზღვრების, კანონის სისწორის დამტკიცება.
- **პრაქტიკულ-დედუქციური** – პრაქტიკული ქმედებებით დავალებებისა და სავარჯიშოებების შესრულების გზით წესის, განსაზღვრების, კანონის სისწორის დამტკიცება.
- **სიტყვიერ-ტრადუქციული** – ზეპირი გზით მსგავსი ფაქტების, მაგალითებისა და სავარჯიშოების გამოყენება, ანუ ანალოგიებით მსჯელობა.
- **თვალსაჩინო-ტრადუქციული** – შესასწავლი მასალის სპეციფიკიდან გამომდინარე მსგავსი, ანალოგიური თვალსაჩინოებების გამოყენება.
- **პრაქტიკულ-ტრადუქციული** – მოსწავლეთა მიერ მოძიებული მსგავსი სავარჯიშოების, დავალებების, ფაქტებისა თუ მოვლენების პრაქტიკულად განხორციელება.

მოცემული ცნებებისათვის სამართლიანია ზემოთ მოცემული სქემა.

პრობლემური თხრობის მეთოდით სასწავლო მასალის გადმოცემისას მასწავლებელი ამტკიცებს, განაზოგადებს, ანალიზებს ფაქტებს და მიმართავს მსმენელთა აზროვნებას თავისაკენ, რათა გახადოს ის კიდევ უფრო ეფექტური და შემოქმედებითი.

ქართული ენისა და ლიტერატურის გაკვეთილებზე, სწავლების პროცესში პრობლემურ-ძიებით მეთოდებთან ერთად აქტიურად შეგვიძლია გამოვიყენოთ თვალსაჩინოებების საშუალებებიც, რომელებიც ემსახურება ამა თუ იმ პრობლემური თემის (საკითხის) უკეთ გაშუქებასა და დამახსოვრებას. ხოლო ექსპერიმენტული დავალებების მიცემა იწვევს პრობლემური სიტუაციების შექმნას გაკვეთილზე.

თანამედროვე დიდაქტიკა ყველაზე უფრო მეტად მოითხოვს **თვალსაჩინო საშუალებების** გონივრული გამოყენების მრავალვარიანტულობას, რომელიც იძლევა საშუალებას განმავითარებელი ეფექტურობის თვალსაზრისით მიღწეულ იქნას შედეგი საგანმანათლებლო-აღმზრდელობით საქმიანობაში. აღნიშნული მეთოდი აძლევს ორიენტირს მასწავლებლებს, რომ შესაბამისი თვალსაჩინო საშუალებების გამოყენებით განუვითარონ მოსწავლეებს აბსტრაქტული აზროვნება.

სამართლიანად მიუთითებდა თავის დროზე კ. უშინსკი სწავლება-

ში თვალსაჩინოების გამოყენების მნიშვნელობის შესახებ. მისი აზრით, თვალსაჩინოება ეს ისეთი სწავლებაა, რომელიც ემყარება არა განყენებულ წარმოდგენებსა და სიტყვებს, არამედ ბავშვის მიერ უშუალოდ აღქმულ კონკრეტულ სახეებს... სწავლების ასეთი გზა კონკრეტულიდან აბსტრაქტულისაკენ, წარმოდგენებიდან აზრისაკენ, იმდენად ბუნებრივია და ისეთ ნათელ ფსიქიკურ კანონებს ემყარება, რომ მისი აუცილებლობის უარყოფა შეუძლია მხოლოდ იმას, ვინც საერთოდ უარყოფს, რომ სწავლება საჭიროა შევუსაბამოთ ადამიანის ბუნების მოთხოვნებს და საერთოდ ბავშვისას განსაკუთრებით (Ushinski, 1954: 59).

ქართული პედაგოგიკის ფუძემდებელი ი. გოგებაშვილი თვალსაჩინოების გამოყენებისას მოითხოვდა ზომიერების დაცვას. მან ძალიან კარგად იცოდა, რომ თვალსაჩინოების გამოყენებისას გასათვალისწინებელია მოსწავლეთა ასაკი, რაც უფრო მეტად მატულობს ასაკი, იმდენად მას ნაკლები ანგარიში უნდა გაენიოს, რათა არ შეფერხდეს აბსტრაქტული აზროვნების განვითარების პროცესი (Gogebashvili, 1989: 52).

ვ. რამიშვილი მიუთითებდა, რომ თვალსაჩინოების გზით მიწოდებული მასალა სათანადო ემოციებს იწვევს ბავშვში. ცნობილია, რომ ემოციის როლი ათვისებაში საკმაოდ დიდია. ის, რაც ბავშვის გრძნობაზე დადებითად მოქმედებს, იწვევს მასში გარკვეულ ხალისსა და ინტერესს, ყურადღების აქტივობას, ცხადია, ათვისების ეფექტსაც ამალღებს (Ramishvili, 1999: 23).

ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლებაში თვალსაჩინოების როლისა და მნიშვნელობის შესახებ არაერთი საყურადღებო და მნიშვნელოვანი აზრი აქვთ გამოთქმული სხვა ქართველ მეთოდისტებსაც. სწავლების თვალსაჩინო მეთოდების განსაკუთრებულობა იმაში მდგომარეობს, რომ ისინი მჭიდროდ უკავშირდებიან ზემოთ აღნიშნულ მეთოდებს. ეს ურთიერთკავშირი მომდინარეობს იქიდან, რომ ობიექტური რეალობის შეცნობის დიალექტიკური გზა გვთავაზობს ცოცხალი ჭვრეტის, აბსტრაქტული აზროვნებისა და პრაქტიკის ერთიანობაში, ერთ მთლიანობაში გამოყენებას.

ქართული ენისა და ლიტერატურის გაკვეთილებზე პრობლემური ძიებითი სავარჯიშოები შეგვიძლია გამოვიყენოთ იმ შემთხვევაშიც, როცა მოსწავლეებს შეუძლიათ მასწავლებლის მოცემული დავალება შეასრულონ დამოუკიდებლად, განსაზღვრონ მოქმედების სახეები, რომლებსაც მიჰყავს ისინი ახალი ცოდნის დაუფლებისაკენ. პრობლემური-ძიებითი სავარჯიშოები გამოიყენება არა მხოლოდ ახალი მასალის ასათვისებლად, არამედ ემსახურება ცოდნის კიდევ უფრო გაღრმავება-განმტკიცების საქმეს.

ლიტერატურა:

1. Jinjikhadze J. Tanamedrove pedagogiuri teqnologiebi. Tbilisi, 2012.
2. Jinjikhadze L. Qartuli enisa da matematikis sagantashorisi kavshirebis zogi-erti aspekti. Tbilisi, 2000.
3. Jinjikhadze L. Pedagogikur-metodikuri tserilebi qartuli enisa da literaturis datsyebiti kursis stsavlebis metodikashi. Tbilisi, 2012.
4. Gogebashvili I. RCchuli tkhzulebani. t. I., Tbilisi, 1989.
5. Makhmutov M. I. Organizacia problemnogo obucheniya. Moskva, 1997.
6. Ramishvili V. Qartuli enis stsavlebis metodika. Tbilisi, 1999.
7. Ushinski K. Rcheuli pedagogiuri tkhzulebani. t. 2. Tbilisi, 1954.

Levan Jinjikhadze

PROBLEMICAL TEACHING AT GEORGIAN LANGUAGE
AND LITERATURE LESSONS AND SOLVING
WAYS AND METHODS

Summary

Modern step in pedagogical development of a new teaching didactic system is forming which has lots of supporters throughout the world. Having various sub-system and approaches in teaching processes connected with problematic method, the main purpose is formation of a creative person. Under pedagogical influence a pupil transfers from passive action position into active participation during teaching process.

The given article shows problematic lesson plans of two types: closed and opened the Georgian language and literature lessons. The problematical teaching methods and means of Georgian language and literature lessons are used to master a new material, serves to enlarge and deepen knowledge.

ზვიად მიქაძე

მასწავლებლის პედაგოგიური საქმიანობის ეთიკური საფუძვლები

*წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პედა-
გოგიკისა და ფსიქოლოგიის ინსტიტუტმა*

მასწავლებლის ერთ-ერთ პედაგოგიურ კომპეტენციას მოსწავლეთა ზნეობრივი აღზრდა, მათი მორალური სახის ჩამოყალიბება წარმოადგენს. ამ პრობლემის გადაწყვეტის ეფექტურობა მრავალ ფაქტორთან არის დაკავშირებული, მაგრამ მათ შორის უმთავრესი მაინც თვით მასწავლებლის ფაქტორია. ამიტომ მისი ქცევა და მოქმედება, „გონებრივი ღირსება, ზნეობრივი სისპეტაკე და სიკეთე“ (ი. გოგებაშვილი) როგორც თვალსაჩინო მაგალითი, მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მოსწავლეთა პიროვნული თვისებების განვითარებაზე. ცნობილია, რომ მოსწავლე უფრო ადვილად ითვისებს ვიზუალურ შეგრძნებებს, ვიდრე ვერბალურს. ამიტომ აღზრდაში უფრო მომგებიანია არა სენტენციები, არამედ საქმე, პრაქტიკული მაგალითი.

მოსწავლეებთან ურთიერთობაში წარმატების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საწინდარია მასწავლებლის ეთიკური კულტურა, ზნეობრივი ნორმებისა და წესების გათვალისწინება. სამართლიანობა, პატიოსნება, მიუკერძოებლობა და ობიექტურობა, სიტყვისა და საქმის ერთიანობა, კაცთმოყვარეობა, სუფთა სინდისი და საქმისადმი ერთგულება, პროფესიული მოვალეობა და პასუხისმგებლობა და სხვა ზნეობრივი თვისებები მასწავლებელს აძლევს მორალურ უფლებას მოსწავლეებს ასწავლოს, დაარიგოს, ურჩიოს, მიუთითოს, მოსთხოვოს და ა.შ.

პედაგოგიკის ისტორია შეგვახსენებს, რომ სახელმწიფოს ძლიერების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წყაროს პროფესიონალი მასწავლებელი და კარგად მოწყობილი სკოლა წარმოადგენს. სწორედ ეს აზრია გატარებული ი. ჭავჭავაძის პედაგოგიურ შეხედულებებში, სადაც ვკითხულობთ: „1870 წელსა, როცა გერმანიამ თავს-ზარი დასცა მანამდე თითქმის უძლეველს საფრანგეთსა... სთქვეს, რომ გერმანიის სკოლის მასწავლებელმა სძლია საფრანგეთისას და დაამარცხა.... როგორც ეტყობა, მიზეზი ძლევა-მოსილებისა, იგივე სკოლის მასწავლებელია, იგივე სწავლა და განათლება“ (Chavchavadze, 1949: 218).

თავისი პედაგოგიური მოღვაწეობით სოკრატე თავად იძლევა კომპეტენტური მასწავლებლის დღემდე ცოცხალ მაგალითს, რასაც ადასტურებს თანამედროვე პედაგოგიური აზროვნების უშუალო კავშირი

ანტიკური ხანის ამ ტიტანიკის სახელთან. სოკრატესეული სწავლების დიდაქტიკური მეთოდი დღეს ფართოდ გამოყენებული ინტერაქტიური მეთოდია. ის არ ქადაგებდა, არამედ დიალოგში ინვევდა თავის მოსწავლეებს და ამ გზით ეხმარებოდა მათ, თავად შეეცნოთ ჭეშმარიტება. დიალოგში იგი არასოდეს ამულავნებდა თავის უპირატესობას და მოსწავლეებს განიხილავდა როგორც ინტელექტუალურ პარტნიორებს. იგი თავის მოსწავლეებს ზნეობის მკაცრი კრიტერიუმების მიხედვით კი არ აყალიბებდა, არამედ პირადი მაგალითითა და პრაქტიკული საქმიანობით, რომელშიც ყოველთვის ჩართული ჰყავდა მოსწავლეები.

დღევანდელი სკოლის უმთავრესი ფუნქციაა, დაეხმაროს მოსწავლეებს ქვეყნის ინტერესების, ტრადიციებისა და საზოგადოებრივი ღირებულებების მიმართ საკუთარი პასუხისმგებლობის გაცნობიერებაში, მოქალაქეობრივი შეგნების ამაღლებაში, რომელსაც გააზრებული აქვს თავისი ადამიანური და მოქალაქეობრივი მოვალეობები თავის სამშობლოს, კაცობრიობისა და ბუნებრივი გარემოს მიმართ. ამ მიზნის მიღწევა შესაძლებელია უაღრესად განათლებული, ეთიკური კულტურით გამორჩეული მასწავლებელთა ძალისხმევით.

ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნების მიღწევაში პროფესიონალი და კომპეტენტური მასწავლებლის როლი შეუცვლელია. მასწავლებელი, რომელიც იცავს ეთიკურ ნორმებსა და წესებს, იგი ამით თავის მოსწავლეებს ეხმარება ეთიკური ღირებულებების ჩამოყალიბებაში. პედაგოგის ეთიკურ ღირებულებათა სისტემა, უპირველეს ყოვლისა, ვლინდება გარესამყაროსთან ურთიერთობებში, განსაკუთრებით კი მოსწავლეთან, მშობლებთან და კოლეგებთან. ცნობილია, რომ ეთიკური ურთიერთობები მნიშვნელოვან დადებით გავლენას ახდენს ადამიანის არა მარტო ზნეობრიობაზე, არამედ მის განწყობასა და ჯანმრთელობაზე. არაეთიკურ ქცევებს ხშირად მოსდევს სხვადასხვა სახის დაავადებები. ცნობილი ქართველი მკურნალი და მეცნიერი, პროფესორი ნ. ყიფშიძე წერს: „მეცნიერებმა უკვე დიდი ხანია შენიშნეს, რომ არსებობს კავშირი ადამიანის ემოციებსა და გულის სისხლძარღვთა მიმოქცევას შორის. მაგრამ სერიოზული კვლევა ამ მიმართულებით, მხოლოდ ბოლო ხანს დაიწყო. რამდენჯერ ვყოფილვართ იმის მონმე. რომ ადამიანებს უსიამოვნების შემდეგ უცბად ეწყებათ ხოლმე მკვეთრი ტკივილები გულის არეში. ძლიერი შეშინების, სიხარულის ან გაბრაზების დროს გულის გახშირებული „ცემა“, კაცს ფერი ეკარგება და ოფლად იღვრება. როცა აღვადგინეთ ჩვენს ინსტიტუტში სამკურნალოდ მოსული რამდენიმე ასეული ავადმყოფის მიოკარდიის ინფარქტის დაწყების სურათი, აღმოჩნდა, რომ უმრავლესობას დასწყება ძლიერი ფსიქოემოციური სტრესით. ამასთან ინფარქტი ზოგს განუვითარდა ძლიერი განცდებიდან ერთი საათის შემდეგ, ზოგს – დღე-ღამის განმავლობაში, ზოგს კი ერთი კვირის, ან ერთი

თვის შემდეგ... ყოველივე ეს საფუძველს გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ მიოკარდიის ინფარქტის მიზეზია გვირგვინოვანი სისხლის მიმოქცევაზე ძლიერი ფსიქო-ემოციური დატვირთვა“. ნ. ყიფშიძემ საფრანგეთში სამეცნიერო კონფერენციაზე ყოფნის დროს ეს აზრი საფუძველად დაუდო თავის გამოსვლას: „სიტყვა კურნავს, სიტყვა წამლავს ადამიანს“. ეს სიტყვები უხსოვარი დროიდან იყო შენიშნული ქართველი ხალხის მიერ.

ეთიკური ურთიერთობის მნიშვნელობის მორალურ-ემოციური და სამედიცინო თვალსაზრისიდან გამომდინარე, მასწავლებელი როგორც თაობათა აღმზრდელი და განმანათლებელი, თავად უნდა ფლობდეს და იცავდეს პედაგოგიური ეთიკის ნორმებსა და წესებს, ზნეობრივი ქცევისა და მოქმედების პრაქტიკულ უნარ-ჩვევებს. მოვალეობა და პასუხისმგებლობა ის ზნეობრივი კატეგორიებია, რომელიც განაპირობებს წარმატებას მასწავლებლის პროფესიულ საქმიანობაში.

მოვალეობა, როგორც გ. ბანძელაძე აღნიშნავს, ქცევის ერთ-ერთი მოტივია, რაც ადამიანს აიძულებს პასუხი აგოს თავის არჩევანზე (Bandzeladze, 1962: 18).

სწორედ, პედაგოგიური ეთიკის მთავარი იდეალი არის ღირსეული თაობის აღზრდა, აღზრდის ყველა ფაქტორთა შესაძლებლობის მაქსიმალური გამოყენება მიზნის მისაღწევად. ეს კი დამოკიდებულია მასწავლებლის კეთილსინდისიერებაზე, მის კვალიფიციურობასა და შრომისმოყვარეობაზე. მასწავლებელი, თავისი პროფესიიდან გამომდინარე, პასუხისმგებელია თავის მოსწავლეების ზნეობრივ აღზრდაზე. რაც გულისხმობს აღსაზრდელებში ისეთი ზნეობრივი თვისებების ჩამოყალიბებას, როგორიცაა: პატრიოტიზმი და ჰუმანიზმი, სამართლიანობა და პატიოსნება, მოვალეობისა და პასუხისმგებლობის შეგნება, თავმდაბლობა და თავაზიანობა, მეგობრობა, სიკეთე, შრომისმოყვარეობა და ა. შ.

პროფესიული ეთიკა მასწავლებელს ავალებს პატივი სცეს მის მიერ ნებაყოფლობით არჩეულ პროფესიას და პროფესიული შრომის წარმომადგენლებს: მოსწავლეებსა და მათ მშობლებს, ასევე თავის კოლეგებს. პროფესიული მოვალეობის შეგნება, მის საზოგადოებრივ და პიროვნული მნიშვნელობის გაცნობიერება, მასწავლებელს ხდის მიზანმიმართულს, შედეგებზე ორიენტირებულს, მობილიზებულსა და კონცენტრირებულს, რაც ქმნის წინაპირობას წარმატებისათვის. მასწავლებელმა მოსწავლეები უნდა მიაჩვიოს სასწავლო და შრომით დისციპლინას, ეთიკური კოდექსით ხელმძღვანელობა, გარემომცველ სინამდვილესთან: თანატოლებთან, სკოლის შრომით კოლექტივთან, მშობლებთან, საერთოდ, ადამიანთა საზოგადოებასთან, ბუნებრივ გარემოსთან, ცხოველთა სამყაროსთან, საგნებთან, სხვის საკუთრებასთან, მოვლენებთან, ეროვნულ და ზოგადკაცობრიულ მიღწევებთან ურთიერთობის კულტურას; გამოუმუშავოს ზნეობრივი გამბედაობა, უსამართლობის, უხამსობის, უნესრიგობისა და

სხვა არაზნეობრივი ფაქტებისადმი ზომიერად კრიტიკული დამოკიდებულების უნარ-ჩვევები.

ზნეობრივი მიზნებისა და ამოცანების მისაღწევად სკოლა იძლევა უნიკალურ საშუალებებს საკლასო-საგაკვეთილო, კლასგარეშე და სკოლისგარეშე კულტურულ-საგანმანათლებლო აღმზრდელობითი მუშაობისა უცვლელი სისტემების მეშვეობით.

პედაგოგიური კვლევების შედეგად არაერთგზის დადასტურებულა ის პოზიტიური პედაგოგიური შედეგები, რაც თან ახლავს ზემოაღნიშნულ პედაგოგიური სისტემების გონივრულ, კრეატიულ გამოყენებას. დარგის აღიარებული მეცნიერები: ი. ბაბანსკი, ა. ბოლდირევი, ტ. ილინა, ხარლამოვი, ვ. კოროტოვი, დ. ლორთქიფანიძე, შ. ამონაშვილი და სხვ., ეყრდნობოდნენ რა წარსულის უმდიდრეს გამოცდილებას, მათ განავითარეს და ახალ საფეხურზე აიყვანეს პედაგოგიკის მეცნიერება. კიდევ ერთხელ დაასაბუთეს სასწავლო-აღმზრდელობითი პროცესის მეცნიერული ორგანიზაციის განუსაზღვრელი მნიშვნელობა მისი ოპტიმიზაციისა და ინტენსიფიკაციის საფუძველზე, რაც გულისხმობს პედაგოგიური მიზნის შესაბამისი პედაგოგიური კანონების, პრინციპების, შინაარსის, ფორმების, მეთოდების, დიდაქტიკური თვალსაჩინო მასალებისა და სწავლების ტექნიკური საშუალებების ადეკვატურ-შემოქმედებით მიდგომებსა და გამოყენებას.

პედაგოგიური ეთიკა წარმოადგენს აღნიშნულ პედაგოგიური პროცესების ნაწილს, რასაც მასწავლებლის პროფესიული მოვალეობის შეგნებისა და პასუხისმგებლობის გრძნობის აქტივაცია მოსდევს. სასკოლო პრაქტიკაში უამრავი მაგალითია იმისა, რომ მასწავლებელი, რომელიც პროფესიულ ეთიკას სათანადოდ ვერ ფლობს, ან უგულვებელყოფს, ხშირად თავად ხდება მიზეზი კონფლიქტისა მოსწავლეებთან, მშობლებთან, თუ კოლეგებთან ურთიერთობაში, რაც მის ავტორიტეტზე ცუდად მოქმედებს, კარგავს გავლენის სფეროს. ამასთან დაკავშირებით ერთ მაგალითს მოვიყვანთ. მოსწავლეს, რომელსაც საშინაო დავალება არ ჰქონდა შესრულებული, მასწავლებელმა უთხრა: „შენგან მეტს რას უნდა ელოდეს ადამიანი“-ო! განაწყენებულმა გოგონამ ტირილით დატოვა გაკვეთილი და სახლში წავიდა. მასწავლებლის უტაქტობის გამო მშობლებს სთხოვა სხვა სკოლაში გადაყვანა. მაგრამ სკოლის დირექტორმა საქმეში დიპლომატიური ჩარევით მოაგვარა პრობლემა. თუმცა გოგონას მასწავლებლის დამამცირებელი სიტყვები და ტონი დღემდე ჩაესმის ყურში.

აღნიშნულ შემთხვევაში მასწავლებელმა არ დაიცვა მოსწავლის პიროვნებისადმი პატივისცემისა და თავშეკავების პედაგოგიური პრინციპი, რის გამოც დაიძაბა ურთიერთობა, განყდა სამმაგი კავშირი მასწავლებელს, მოსწავლესა და მშობლებს შორის, რომლის აღდგენა დიდი

ძალისხმევა დაუჯდა დირექტორს.

მასწავლებლის პროფესიული მოვალეობიდან ერთ-ერთი უმთავრესია მოსწავლეების მშობლებთან ურთიერთობა. ამ ურთიერთობამ ხელი უნდა შეუწყოს სწავლებისა და სწავლის ეფექტურობას. ნებისმიერ თანამშრომლობას აუცილებლად აქვს თავისი პირობები, რომელთა დაცვის გარეშე თანამშრომლობა ვერ შედგება. მასწავლებლისა და მშობლების თანამშრომლობის ასეთი არსებითი და აუცილებელი პირობა ეთიკური ნორმების დაცვაა, ადამიანური ურთიერთობა და კეთილგანწყობა.

კონფლიქტი მასწავლებელსა და მშობლებს შორის შეიძლება გამოწვეული იყოს როგორც ობიექტური, ისე სუბიექტური ფაქტორებით, კერძოდ: კომპეტენციის დეფიციტითა და აზრთა სხვადასხვაობით, ან მოვალეობებით, რომლებსაც მასწავლებელი და მშობელი ერთმანეთს აკისრებენ.

მშობელსა და პედაგოგს შორის აზრთა სხვადასხვაობის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი კონტაქტების უქონლობა და ინფორმაციის ნაკლებობაა. ამიტომ სასურველია, მასწავლებელმა მჭიდროდ ითანამშრომლოს მშობლებთან, გააცნოს მათ სასწავლო მიზნები, გაარკვიოს მშობელი ცოდნისა და გამოცდილების შეფასების ახალი სისტემის არსში, მუდმივად მიანოდოს ინფორმაცია მოსწავლის აკადემიური მოსწრებისა და ყოფაქცევის შეახებ, მისცეს მას რჩევები და რეკომენდაციები.

ბავშვის ქცევა სკოლაში და ბავშვის ქცევა ოჯახში – ქცევის ეს ორი მოდელი ქმნის ქცევის საერთო სურათს. მასწავლებლისა და მშობლის თანამშრომლობით, შესაძლებელი ხდება ამ მოდელის სრული სურათის შექმნა-კონსტრუირება. ეს ხელს შეუწყობს მასწავლებელს, რომ ეფექტური იყოს მისი ინდივიდუალური მიდგომა მოსწავლეებთან.

ზოგჯერ მშობელთან თანამშრომლობა, სწორედ, მშობლის მიზეზით ვერ ხერხდება, მაგრამ ასეთი მიზეზი არ ამცირებს მასწავლებლის როლს. მასწავლებელმა უნდა დაანახოს მშობელს, მხოლოდ მასთან მუდმივი კონტაქტით, ერთობლივი ძალისხმევით შეიძლება სასურველი შედეგების მიღწევა.

უნდა აღინიშნოს, რომ, სამწუხაროდ, ჯერ კიდევ გვხვდება ფორმალური, ბიუროკრატიული მიდგომა ახალგაზრდობის ზნეობრივ აღზრდაში, რასაც საფუძვლად უდევს გულგრილობა და ეჭვიანი უნდობლობა, ინიციატივის შიში, ეთიკური პრობლემაც კი, ახალგაზრდისადმი არაკეთილგანწყობა და უპატივცემლობა, მისწრაფება დაამცირონ აღსაზრდელი, დაამახინჯონ ურთიერთობის შინაარსი. ამის შედეგად წვრილმანი ჩაცემა მომთხოვნებლობად მიიჩნევა, ხოლო ყოველგვარი ინიციატივის დათრგუნვა – მკაცრ დისციპლინად. აქ აშკარად იკვეთება ადამიანის ღირებულების უგულვებლყოფა.

პროფესიული ეთიკა, ეს არის კონკრეტული სოციუმის შიგნით მოქ-

მედი ქცევის ნორმები, რომელთა გარდაუვალი და უპირობო დაცვა არის პროფესიული საქმიანობის აუცილებელი პირობა. თვით პედაგოგების ერთმანეთთან კოლეგიალური დამოკიდებულება და პროფესიული ეთიკის ნორმების და წესების დაცვა პოზიტიური მაგალითია მათი აღსაზრდელებისა და მშობლებისათვის. ამავდროულად ეს დამოკიდებულება განსაზღვრავს ზოგადად სკოლის სოციალურ და ფსიქოლოგიურ გარემოს, რომელსაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს პედაგოგიური მიზნების განსახორციელებლად. „მასწავლებლების მოვალეობაა შექმნათ სწავლისადმი კეთილგანწყობილი გარემო, სადაც ყველა ბავშვი იქნება თანაბრად ჩართული, ყოველ მათგანს შეეძლება და ექნება სურვილი მიიღოს განათლება“ (Inkluziuri ganatleba, 2008: 97). ნამდვილად, ნებისმიერი სკოლისა თუ სხვა სასწავლო დაწესებულების პოზიტიური სოციალურ-ფსიქოლოგიური გარემო ძალზე მნიშვნელოვანია მათი ეფექტური ფუნქციონირებისათვის. ასეთ გარემოში იზრდება პედაგოგთა აქტივობის მოტივაცია და უმჯობესდება სამუშაო განწყობა, რის შედეგადაც მათი საქმიანობა უფრო ხალისიანი და ნაყოფიერი ხდება.

მიუხედავად მასწავლებლისათვის პედაგოგიური ეთიკის განუსაზღვრელი მნიშვნელობისა, უმაღლესი სასწავლებლებში მისი მთავარი საფუძვლის, ზნეობის მეცნიერების – ეთიკის სწავლებას არ ექცევა სათანადო ყურადღება. მხოლოდ პროფესიული ეთიკის სწავლება მისი ზოგადი, თეორიული საფუძვლის გარეშე, ვერ ქმნის სრულ წარმოდგენას მოცემულ საკთხზე. აქედან გამომდინარე, ჩვენი აზრით, უფრო ეფექტური იქნებოდა, თუ ეთიკის საფუძვლების გავლის შემდეგ გაგრძელდებოდა პროფესიული ეთიკის სწავლება.

ამრიგად, მასწავლებლის ეთიკურ კულტურას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს თავისი პროფესიული საქმიანობის წარმატებაში; სასწავლო-აღმზრდელობით პროცესში პოზიტიური გარემოს შექმნაში, მოსწავლეებთან, მშობლებთან თუ კოლეგებთან საქმიან და მეგობრული ურთიერთობების დამყარებაში. ეთიკური ნორმებისა და წესების საფუძველზე აგებული ურთიერთობები კი ამაღლებს პედაგოგიური პროცესებისა და სასურველი შედეგების ეფექტურობას.

ლიტერატურა:

1. Bandzeladze G. Etika, Tbilisi, 1962.
2. Inkluziuri ganatleba, Tbilisi, 2008.
3. Kuchukhidze S., Kulturuli kofaqceva amshvenebs adamians. Tbilisi, 1976.
4. Kamichevi I., Kovelldgiuri zrdiloba. Tbilisi, 1980.

5. Marzano. Efeqturi stavleba skolashi. Mastsavlebelta profesiuli ganvitarebis centri, Tbilisi, 2009.
6. Mastsavlebis profesiuli standarti, Tbilisi, 2008.
7. Chafidze G., Pedagogiuri dialogebi, Tbilisi, 2004.
8. Chavchavadze I. Rcheuli natsarmoebebi 5 tomad, t. IV. Tbilisi, 1987.

Zviad Mikadze

ETHICAL BASES OF TEACHER'S PEDAGOGICAL ACTIVITIES

*Presented by Pedagogy and Psychology Institute at
Tsukhum-Abkhazian Academy of Sciences*

Summary

The paper deals with the teacher's professional ethics and its pedagogical importance. One of the main spheres of the teacher's pedagogical activities is moral education of pupils. Less attention is drawn to moral science – ethic teaching in higher schools. The visual side of behavior and action, the living example is decisive. This requires from the teacher high moralism and communicative culture.

Teachers should care more for professional development, which will positively influence upon the moral upbringing of generation. Pedagogical recommendations, their consideration to some extent will contribute to solve the mentioned problem.

Диана Алания

О ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ

Тема духовно-нравственного воспитания молодежи становится актуальнее с обострением мировых кризисов.

Духовный кризис особенно стал явным с 90-гг XX века, он характеризуется бездуховностью и безнравственностью.

Настоящее время – один из непростых исторических периодов: ныне материальные ценности доминируют над духовными.

У молодого поколения утрачен главный фактор развития личности – воспитание духа, искажены представления о доброте, милосердии, великодушии, справедливости, гражданственности и патриотизме.

Молодость сегодня отличается эмоциональная, волевая и духовная незрелость.

В современном мире человек живет и развивается под воздействием как позитива, так и негатива: средства массовой коммуникации и информации по-разному могут влиять на ещё полностью не сформировавшуюся сферу нравственности (на неокрепший интеллект и чувства молодых людей).

Нынешнее поколение растёт и воспитывается в бесстерженной и безразличной атмосфере: обычаи и границы любого рода почти ликвидированы. Рост агрессивности в обществе влияет на уровень преступности среди молодых людей.

Проблемы молодого поколения это общечеловеческие проблемы, т.к. за молодежью будущее человечества.

Многие представления современной молодежи удивляют старшее поколение (уровень культуры, правила поведения в обществе, правила этикета и т. д.).

Души некоторой части современной молодежи опустошены и извращены; особенно в последнее время заметна стремительная деградация духовной сферы человека, и поэтому проблема духовно-нравственного воспитания молодежи является сегодня актуальной.

Известно еще с древности, что нравственный облик общества определяется уровнем духовности всех его членов.

Основным понятием в духовно-нравственном воспитании является понятие «духовность» (Averintsev, 2012: 370).

Духовная культура человека проявляется в его отношениях с другими людьми, в воспитании, в поведении.

Духовное развитие отдельного человека тесно связано с сознанием народа.

Религия же является значимой частью духовной культуры, культуuroобразующим фактором на протяжении веков и до наших дней определяющая ход истории, являясь частью духовной и культурной жизни человечества.

В системе мировосприятия некоторых современных людей, к сожалению, представление о религии отсутствует.

Духовность - понятие религиозное; Нравственность – светское.

Нравственность распространяется на повседневную жизнь, а духовность – на жизнь ее в высшем качестве – бытии человека.

Человек реализует себя как личность, лишь развивая в себе душевную духовность: способность к состраданию, чуткость и отзывчивость.

Духовность – это стремление к знаниям, это постижение красоты, это достижение гармонии в отношениях между людьми.

Истинно духовное воспитание всегда нравственно ориентировано.

Духовные истоки нравственности лежат в сфере любви к человеку и Богу.

Нравственность есть одно из измерений духовности человека (Slobodchikov, Isaev, 1996: 113-114).

Воспитание и развитие у современной молодежи нравственности и высокой культуры является самой важной задачей в процессе становления личности.

«Нравственность» отражает общечеловеческие ценности, а «мораль» же зависит от конкретных условий жизни различных слоев общества.

Исходя из вышесказанного проекция духовности в индивидуальное сознание является совестью.

«...Совесть не от ума, она глубже ума, глубже всего, что есть в человеке, но для того, чтобы сделать правильные практические выводы, нужен ум.

Мораль и должна быть посредницей между совестью и умом.

Совесть – глубина, ум – свет, мораль нужна, чтобы свет прояснил глубину» (Averintsev, 2012: 370).

Человек не подчинен голосу совести, он свободен в выборе, и эта свобода нравственного выбора есть основа личностного бытия человека, его достоинство и привилегия.

Известно, что богатейшие и самые цивилизованные государства Европы имеют серьезные проблемы с регулированием поведения подростков: происходят периодические подростковые «восстания» на окраинах Парижа и других городов Франции, которые сопровождаются актами вандализма; в августе 2011 года произошло уничтожение нескольких сравнительно бедных кварталов Лондона их обитателями.

В Германии «... наблюдается отход от традиционных религиозных ценностей. Каждый год тысячи людей выходят из католической и протестантской церквей.

Даже либеральная политика и позиция протестантской церкви, допускающая разводы священнослужителей, гомосексуальные браки, женское священство, не в состоянии остановить процесс массовых выходов из церкви» (Averintsev, 2012: 107).

Подобное явление невозможно объяснить разочарованием граждан, снижением уровня жизни или бременем безработицы, так как именно Германия лучше других государств Европейского Союза преодолела все последние мировые финансовые и другие кризисы и стала главным экономическим спасателем Европейского Союза.

В 2011 г. немцы возвратили себе мировое лидерство по стоимости экспортированных товаров, заработав – свыше тысячи миллиардов евро.

По мнению немецких ученых: «Демографическая ситуация в Германии характеризуется сокращением численности молодых групп населения при резком увеличении числа иностранных детей, рожденных на немецкой территории...»

Иммигранты в Германии чаще, чем представители местного населения становятся клиентами психологических и социальных служб, для них характерен низкий образовательный уровень, безработность и социальное расслоение, особенно это среди молодого поколения (Averintsev, 2012: 105).

В Германии в иммигрантских семьях часто страдают дети, которые не могут соединить две культуры – родную и немецкую и интегрироваться в немецкое общество.

Как показывают исследования, посвященные психологическим проблемам подростков из семей иммигрантов, для них характерны агрессия, склонность к деликвентному поведению, низкая успеваемость, напряженные отношения с ровесниками, и учителями, отсутствие интереса к образованию и дальнейшей профессиональной деятельности (Averintsev, 2012: 105).

Также развивались и развиваются события во Франции и Великобритании. Приближаются к кризисной точке ситуации в Бельгии, Нидерландах, Испании, Италии, Португалии и Греции.

Ощутимы такие признаки и в Швеции, Норвегии и Финляндии.

Швецию и Австрию спасает мудрая законодательная защита национальной культуры и единства.

В России после многих лет управления «немецкоязычного» В.Путина возросло количество статей о деятельности системы образования и воспитания в ФРГ. В них отмечается, что на большинстве европейской тер-

ритории, как и в Германии, распространяется молодежный алкоголизм и наркомания, проявления криминальной агрессивности, выразительное нежелание создать легитимную семью и выбор т. н. «гражданского брака», малое количество детей в расчете на одну женщину, прославление в СМИ представителей нетрадиционных сексуальных ориентаций, примитивизм желаний и откровенное потребительство.

В России с 2009 г. высшие власти для всех общеобразовательных заведений религиозный предмет – «О православной духовности» – сделали обязательным.

Целью духовно-нравственного воспитания молодежи является не приобщение молодого человека к какой-нибудь вере, а выработка оптимистического мировоззрения, которое будет служить ему в достижении не только личных, но и общественно значимых позитивных целей.

Вся трудность состоит в том, что такая система отсутствует и её необходимо создавать заново. В Европе и Америке ничего подобного нет.

Для становления духовно-нравственной сферы личности необходимо целенаправленное создание условий, а не воздействие, поскольку прямое воздействие не всегда имеет результат, к которому стремится педагог.

Морально-духовные вопросы целесообразнее было бы предлагать молодежи не в пределах религий, а на более прочной основе современных наук, т.к. корни многих главных монотеистических религий часто являются доисторическими и оказываются несоответствующими в своих примитивных моделях к нуждам современных демократических и правовых государств.

Ускоренное увеличение количества ученых на Земле дает надежды на то, что идея «устойчивого развития», которая не будет вредить благополучию следующих поколений, станет воплощаться в жизнь в ближайшие годы. Насколько современный образовательно-научный комплекс превосходит церковь, предоставляют Сингапур, Ирландия и Финляндия.

Имея мало природных ресурсов (Сингапур их не имеет совсем) и используя только интеллект, эти страны согласовали повышение лигберального благосостояния с ростом культуры и духовности всего населения.

Известно крылатое выражение Бисмарка о том, что «войны выигрывает учитель», раскрывающее роль системы образования в стабильности государства и защите национальных интересов.

Современные средства коммуникаций позволяют воздействовать на молодежь, минуя государство и систему образования, подвергая её влиянию не просто чуждому, но враждебному собственной стране.

Этому давлению могут противостоять только образовательные организации и педагоги, проводя целенаправленную и высококвалифицированную работу по духовно-нравственному воспитанию в ходе ежедневного обще-

ნია ს მოლოდეჟუ.

Некоторые рекомендации и основные задачи духовно-нравственного воспитания системы образования:

Духовно-нравственного воспитание личности начинается в семье. Ценности семейной жизни, усваиваемые ребенком, имеют непреходящее значение для человека в любом возрасте. Взаимоотношения в семье проецируются на отношения в обществе и составляют основу гражданского поведения человека. Через семью, родственников, друзей, природную среду и социальное окружение наполняются конкретным содержанием понятия «родина», «родная земля», «родной язык», «моя семья», «мой дом».

Подготовка учителя, способного стать духовным наставником личности. Нравственность воспитанника формируется нравственностью воспитателя, духовность – духовностью. Необходима подготовка педагогов, но есть опасность сведения данной подготовки к научению педагога, в то время как необходимо его воспитание и преобразование его духовного мира.

Педагог должен осознанно стремиться к собственному духовному росту и оказывать помощь своим воспитанникам в духовном взрослении.

Духовно-нравственное воспитание требует преобразования педагогической реальности на всех уровнях (процесс обучения, система воспитательной работы и т. д.).

В центре общеобразовательного процесса должны быть духовно-нравственные ценности, нормы и традиции своей национальной общности, не противоречащие человеческим.

В педагогическом процессе следует использовать методы, апеллирующие не только к мышлению, но и к эмоциональному миру человека, создающих проблемные ситуации выбора, диалога и дискуссии, которые обеспечивают духовно-нравственное восприятие явлений жизни.

В воспитании и развитии молодого поколения следует обратить внимание на национальные ценности:

1. Патриотизм – любовь к Родине (Грузии) и к своему народу. Патриотическое воспитание должно опираться на глубокое изучение духовной жизни молодого поколения, его внутреннего мира (жизненных планов, потребностей, интересов) и адекватных этим ценностям форм поведения.

2. Социальная солидарность – свобода личная и национальная, доверие к людям, справедливость, милосердие, честь, достоинство.

3. Гражданственность (служение Родине).

4. Семья – любовь и верность, уважение к родителям, жизненный опыт родителей, предков, забота о старших и младших.

5. Труд – уважение к труду.

6. Наука – ценность знания.

7. Религия – представления о вере, духовности, религиозной жизни человека.

8. Искусство и литература - духовный мир человека, нравственный выбор, смысл жизни, эстетическое и этическое развитие.

9. Природа – родная земля, экологическое сознание.

10. Человечество – прогресс человечества, международное сотрудничество.

Важным условием духовно-нравственного воспитания является также использование этнокультурных традиций народов того региона, где оно осуществляется.

Воспитание гражданина и патриота неосуществимо без глубокого познания духовного богатства своего народа.

Одна из проблем современного образования состоит в том, что в процессе воспитания не соблюдается историческая преемственность поколений. Молодежь лишается возможности брать пример с людей, живущих в прошлом, не знает, как люди решали свои проблемы, что стало с теми, кто пошел против высших ценностей, и с теми, кто смог изменить свою жизнь, подавая нам пример.

Образование само по себе не гарантирует высокого уровня духовно-нравственной воспитанности, ибо воспитанность – это качество личности, определяющее в повседневном поведении человека его отношение к другим людям на основе уважения и доброжелательности к каждому человеку.

В качестве критериев нравственного воспитания в системе образования выступают уровень знаний и убежденности в необходимости выполнения норм морали, умений и навыков соответствующего поведения в различных жизненных ситуациях. В целом все это определяет уровень нравственной культуры личности.

Воспитание и развитие у студентов нравственности и высокой культуры интеллигента является самой важной задачей в процессе становления личности. Грузинскую интеллигенцию всегда отличало высокое сознание гражданского долга, ответственность перед народом и высокая личная культура человека.

Интеллигентность как показатель нравственной и социальной зрелости человека проявляется в его образовании и культуре, честности и порядочности, неравнодушии к боли и страданиям окружающих.

Подлинную интеллигенцию отличает сознание гражданского долга, ответственности перед народом и высокая личная культура человека.

В Нагорной проповеди Господь дает заповедь, которая охватывает всю гамму человеческих чувств и нравственные основы бытия: «Во всем, как хотите, чтобы с Вами поступали люди, так поступайте и Вы с ними, ибо в

этом закон и пророк».

Нравственность – это присвоение человеком (то, что стало частью его «я») моральных ценностей, требований к себе и другим, и, наконец, перспектива совершенствования.

Духовно-нравственное воспитание должно базироваться на изучении социокультурного опыта предшествующих поколений, представленного в культурно-исторической традиции.

Система ценностей традиций складывалась на протяжении многих столетий. Она вбирала в себя опыт поколений под влиянием истории, природы, географических особенностей территории, на которой жили народы.

Разрешение проблем и успешность решения задач духовно-нравственного воспитания молодежи должно опираться на сотрудничество и объединение усилий государства, общественности, системы образования и церкви.

Литერატურა:

1. Averintsev, 2012 – Averintsev C. C. Eticheskaya mysl. Moskva, 2012.
2. Slobodchikov, Isaev, 1996 – Slobodchikov V. I., Isaev E. I. Osnovy psikhologicheskoy antropologii. Moskva, 1996.

დიანა ალანია

ახალგაზრდა თაობის სულიერი და მორალური განათლების შესახებ რეზიუმე

გლობალური კრიზისების გამწვავებასთან ერთად ახალგაზრდა თაობის სულიერი და მორალური განათლების საკითხი განსაკუთრებით აქტუალურია, ვინაიდან „კაცობრიობის მომავალი ახალგაზრდებზეა დამოკიდებული“.

დღევანდელ ახალგაზრდობას ახასიათებს ემოციური, ნებელობითი და სულიერი უმნიფრობა. ახალგაზრდა თაობის სულიერი და მორალური განათლების მიზანია ოპტიმისტური მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბება, რომელიც ახალგაზრდას დაეხმარება არა მარტო რომელიმე რწმენის გაცნობაში, არამედ პირადი და საზოგადოებისთვის მნიშვნელოვანი მიზნების მიღწევაში. ჩვენ უნდა შევქმნათ ასეთი სისტემა, რომელიც არც ევროპაში გვხვდება და არც ამერიკაში.

საგანმანათლებლო ორგანიზაციებმა და პედაგოგებმა უნდა იკისრონ ახალგაზრდა თაობის სულიერი და მორალური განათლება.

განათლების სისტემის ფარგლებში სულიერ და მორალურ განათლებასთან დაკავშირებით შემუშავდა და წარდგენილია რეკომენდაციები და ძირითადი ამოცანები:

რეგიონის ეთნო-კულტურული ტრადიციების გამოყენება, წინა თაობების სოციალ-კულტურული გამოცდილების შესწავლა და სხვ.

ახალგაზრდა თაობის სულიერ და მორალურ განათლებასთან დაკავშირებული ამოცანების წარმატებით გადაჭრა დამოკიდებულია სახელმწიფოს, საზოგადოების, განათლების სისტემისა და ეკლესიის ურთიერთ თანამშრომლობაზე.

Diana Alania

ON SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF THE YOUNG GENERATION

Summary

Along with the escalation of global crises spiritual and moral education of the young generation is particularly relevant, because “the future of humanity depends on young people”.

Young people today is characterized by emotional, volitional and spiritual immaturity. Spiritual and moral education of the young generation aims at developing an optimistic outlook that will help young people not only to get acquainted with any faith, but also to achieve private and publicly important goals. We need to create such system, which is not found both in Europe and in America.

Educational organizations and teachers should take charge of spiritual and moral education of the young generation.

As part of the education system, the following recommendations and major tasks have been developed and presented in relation to the spiritual and moral education of the young generation: the use of regional ethno-cultural traditions, the study of socio-cultural experiences of previous generations, etc.

Tasks related to the spiritual and moral education of the young generation can be successfully implemented depending on the mutual cooperation of the state, society, education system and the church.

Нино Джалагония

ТРУДНЫЕ ДЕТИ

Мы переживаем период глубоких изменений нашего общества. Эти изменения происходят не в одной, а сразу во всех сферах нашей жизни.

Проблема «трудных» учащихся – одна из центральных психолого-педагогических проблем нашего времени. Тяжёлое экономическое положение страны, изменение, коренным образом, прежнего мировоззрения и несформированность нового, отсутствие должных знаний и умений жить и работать в новых условиях – всё это привело наше общество к серьёзным трудностям и внутренним конфликтам. Особенно трудно в этот период оказалось подрастающему поколению. Среди молодёжи усилился нигилизм, демонстративное и вызывающее поведение по отношению к взрослым, чаще и в крайних формах стали проявляться жестокость и агрессивность. Среди школьников-подростков – жизнедеятельных и целеустремлённых – встречаются такие, которых принято называть трудновоспитуемыми. Всё это связано с конфликтами в семье, накладывающими свой отпечаток на детей.

Проблема работы педагогов с трудными детьми одна из самых важных и актуальных в современности. Как известно, «трудные школьники» - это такая категория детей, которая требует особого внимания со стороны педагогов, воспитателей и других специалистов. К ним относятся дети с нарушениями в аффективной сфере, педагогически запущенные дети, дети с задержкой психического развития, дети с проблемами в развитии и многие другие. В основном, трудность школьников обуславливается тремя основными факторами: педагогической запущенностью; социальной запущенностью; отклонениями в состоянии здоровья.

Вопрос о трудных детях, подростках, школьниках не новый. В 20-30 годы им занимались многие педагоги и психологи. Был создан специальный институт по изучению трудных детей, написано не мало статей и монографий о природе, происхождении и формах проявления трудного детства (П. П. Блонский, В. П. Кащенко, Г. В. Мурашев, Л. С. Выготский, В. Н. Мясищев и др.).

Рассматривая трудное детство как результат неблагоприятного воздействия среды, неправильного воспитания в семье и школе, они делили трудных детей на педагогически запущенных, социально запущенных и нервнобольных (страдающих отклонениями в психике).

На основании анализа современной научно – педагогической литературы (авторов Л. С. Славина, В. А. Сухомлинский, Г. П. Медведев, В. Матвеев, 314

Л. М. Зюбин, Н. В. Чехов, А. Н. Граборов, П. И. Озерцкий и др.) можно выделить три существенных признака, составляющих содержание понятия «трудные дети». Первым признаком является наличие у детей или подростков отклоняющегося от нормы поведения, во-вторых, такие дети и подростки, нарушения поведения которых нелегко исправляются, корректируются. В этой связи следует различать термины «трудные дети» и «педагогически запущенные дети». Все трудные дети являются педагогически запущенными. Но не все педагогически запущенные дети трудные: некоторые относительно легко поддаются перевоспитанию. «Трудные дети», в-третьих, особенно нуждаются в индивидуальном подходе со стороны родителей и воспитателей и внимании коллектива сверстников. Это не плохие, безнадежно испорченные школьники, а требующие особого внимания и участия окружающих. Основные причины трудностей в воспитании отдельных школьников в неправильных отношениях в семье, в просчётах школы, изоляции от товарищей, стремление утвердить себя любым способом и в любой малой группе.

Чтобы ребенок комфортно себя чувствовал в эмоциональном плане, необходимы специальные условия, которые определяют его быт, его физическое здоровье, характер его общения с окружающими людьми, его личные успехи.

Анализ проблемы трудных детей привел к пониманию того, что условия, в которых живут эти дети, тормозят их умственное развитие, искажают развитие личности, и это несмотря на то, что педагогические коллективы вкладывают в их «частичку себя».

Есембаева Гульназ в работе «Возрастная педагогика в работе с «трудными» учащимися» (2010-2011 учебный год) отмечает: термин «трудновоспитуемость» означает невосприимчивость и сопротивляемость воспитуемого педагогическому воздействию. Причина этой сопротивляемости – чаще всего отставание личности в положительном развитии, отсюда возникновение недостатков, отрицательных свойств в характере, неправильных установок в поведении, нездоровых потребностей и т. д. И как тревожный результат – «трудные» дети, школьники, взрослые с устойчивыми проявлениями отрицательных свойств и отклонениями в поведении.

Причины трудновоспитуемости возникают как результат политической, социально-экономической и экологической нестабильности общества, усиления влияния псевдокультуры, изменения в содержании ценностных ориентаций молодежи. Неблагоприятные семейно-бытовые отношения, отсутствие контроля за поведением детей, чрезмерная занятость родителей в сфере общественного производства и частного предпринимательства, эпидемия разводов ведут к серьезным проблемам семейного воспитания.

В последнее время у родителей и педагогов появилось много поводов говорить об опасности детской жестокости. Подростку трудно бороться за авторитет, используя только силу характера и заслуги у взрослых. Совсем недавно обсуждать можно было только драки в школьных коридорах, но имеет место и то, что дети берутся за настоящее оружие.

С его помощью легко выяснять отношения не только в своей компании, но и с учителями. Порою дело доходит до трагедий. Как распознать детскую агрессию еще до того, как она принесет свои горькие плоды?

Многие родители неоднократно сталкиваются с проблемой агрессивности у собственного ребенка. Злость и гнев по отношению к окружающим могут проявляться как в раннем возрасте, так и в старшем. Если у подростка есть склонность к жестоким поступкам и грубым словам, с ситуацией необходимо разобраться.

Это могут быть гнев, страх, желание привлечь внимание, защититься или самоутвердиться. Важно сразу понимать это именно так, а не как проблему, с которой необходимо справиться. Проблема кроется глубже.

Например, ему сложно адекватно оценивать реальность и общаться, он отличается от остальных или его дразнят сверстники. Все это служит поводом для того, чтобы использовать злобу в качестве самозащиты. Наиболее опасны такие всплески в местах, где ребенок находится один, без родителей и семьи.

Если родители скандалят друг с другом в присутствии ребенка или выясняют отношения рукоприкладством, неудивительно, что ребенок выбирает тот же путь. Такой образ поведения становится нормой, он копирует модель семьи, унижая обидчиков или проявляя грубость по отношению к другим людям.

Ни одна из этих крайностей не способствует спокойному моральному состоянию ребенка. Ему приходится отбиваться от чрезмерной заботы или, наоборот, привлекать к себе внимание дурными поступками.

В подростковом возрасте трудновоспитуемость стимулируется не только отставанием в психическом развитии, но и недостаточным жизненным опытом. Подростки копируют поведение взрослых, они несамостоятельны, преждевременно взрослеют. Так возникают недостатки поведения: грубость, невыдержанность, драчливость, заносчивость, негативное отношение к учебе, конфликты с окружающими.

Неадекватные возрастным особенностям школьников воспитательные воздействия вызывают у них сопротивление, накапливается отрицательный опыт, что усугубляет личностные недостатки.

Необходимо подчеркивать взрослость подростка, его ответственность за себя и свою деятельность, учить различать истинную и ложную красо-

ту человека, воспитывать невосприимчивость к отрицательному поступку, формировать коллективизм и предупреждать эгоистичность, формируя адекватную самооценку. Чрезвычайно важно правильно подобрать поручения в классе с учетом интересов ребенка и его сверстников.

Подростковая лень – особый объект внимания учителя, которая обесценивает многие положительные качества личности и ярче подчеркивает непослушание, нечестность, недисциплинированность, грубость. Необходимо помочь подобрать ребенку интересное дело, сосредоточиться на нем, проявить настойчивость и организованность. Создание ситуации успеха в учебном процессе, организация оценочной деятельности, предупреждение невротических расстройств и патологических влечений – вот заботы учителя в работе с подростковым «трудным» детством.

Старшие подростки, взрослея, тянутся к самостоятельности. Но социального опыта, многих практических умений, необходимых сил и способностей еще нет. Назревает конфликт между пониманием норм поведения и их выполнением, чувствами и разумом, планами и возможностями. Разрыв между познанием мира и самопознанием лишает ребенка возможности саморегуляции и самовоспитания. Интересы гаснут, безответственность преобладает, праздный образ жизни торжествует.

Необходимо общение в микрогруппах ближайшего окружения, деятельность, направленная на самопознание и самоопределение, формирование потребности в постоянном самовоспитании, активное приобщение к труду для личных и общественных целей. Главное условие для этого – высокая культура общения и педагогический такт преподавателя, долготерпение и вера в силы подростка.

1. Главное правило для достижения любого результата по отношению к ребенку – любовь! Важно показывать ребенку - сыну или дочери, что это не зависит от жизненной ситуации и его поступков. Необходимо оговаривать происшедшее и делать замечания. Выражая свои чувства, нужно разъяснять только ситуацию, не переходя на личности, не унижая ребенка.

3. Не ругайтесь при ребенке. Если вы понимаете, что с кем-либо из домашних у вас начинают кипеть страсти, проведите беседу за закрытыми дверями. 4. Делитесь опытом. Рассказывайте, как вы справляетесь с похожими ситуациями сейчас и как делали это в его возрасте. Не обесценивайте его проблемы. Живо занимайтесь его интересами.

5. Найдите способ, который поможет ему выплеснуть страсти. В комнату мальчика можно повесить боксерскую грушу. Нужно перенаправить энергию в мирное русло.

6. Разговаривайте. Не пытайтесь выстраивать диалог в момент выплеска. Дайте ему остыть и только потом обсудите ситуацию, проговорите при-

чины и последствия, объясните, как бороться с нахлынувшими эмоциями в такие моменты.

7. Хвалите ребенка. Когда он получает положительные отзывы о себе и своем поведении, он стремится к хорошим поступкам.

8. Установите четкие границы дозволенного. Если один раз вы ребенка наказали за плохое поведение, а в другой раз спустили подобную ситуацию на тормозах – это неверно.

9. Будьте спокойны. Не впадайте в состояние злобы вместе с ним, не применяйте силу и физические наказания.

10. Дайте ребенку свободу. Человеку необходимо иметь личное пространство, свои обязанности, возможность решать задачи самостоятельно, нужно определить границы своих реальных возможностей, узнать, на что он способен, утвердиться в обществе.

Еще Эриксон писал: «Молодой человек должен, как акробат на трапеции, одним мощным движением опустить перекладину детства, перепрыгнуть и ухватиться за следующую перекладину зрелости. Он должен сделать это за очень короткий промежуток времени, полагаясь на надежность тех, кого он должен опустить, и тех, кто его примет на противоположной стороне».

Литература:

1. Drobnitsky O. G. Problemy npravstvennosti. Prosveshchenie, Moskva, 1977.
2. Dubrovina I. V., Lisina M. I. Osobennosti psikhicheskogo razvitiya detey v seme i v ne semi - vozvrastnye osobennosti psikhicheskogo razvitya detey. Moskva, 1982.
3. Gurevich K. M., Borisova E. M. Psikhologicheskaya diagnostika detey i podrostkov. Moskva, 1995.
4. Kochatov A. I. Deti v sovremennom obshchestve. Klassny rukovaditel, 2001. № 5.- С. 21-30.
5. Petrovsky A. V. Zroshevsky M. G. Psikhologya i pedagogika. Akademya, Moskva, 2002.

ნინო ჯალაღონია

რთული ბავშვები

რეზიუმე

რთულ ბავშვებთან პედაგოგიური მუშაობა წარმოადგენს თანამედროვეობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს პრობლემას. „რთულ ბავშვებს“ მიეკუთვნება სკოლის მოსწავლეების ისეთი კატეგორია, რომლებიც მოითხოვენ პედაგოგთა, აღმზრდელთა და სპეციალისტთა განსაკუთრებულ ყურადღებას. ბავშვების სირთულეს განსაზღვრავს სამი ძირითადი ფაქტორი: პედაგოგიური დაუდევერობა, სოციალური დაუდევერობა და ჯანმრთელობის მდგომარეობა.

სტატიაში განხილულია რთულ ბავშვებთან მუშაობის პედაგოგიური, სოციალური და ფსიქოლოგიური ასპექტები.

Nino Jalaghonia

DIFFICULT CHILDREN

Summary

The paper discusses problems of education of difficult school student. Difficult children aren't able to regulate themselves well. There is a variety of strategies to reach positive results. Professional specialists should develop attitudes, guidance strategies and communication skills in order to find effective ways of working with difficult children and help them to become self-controlled, cooperative and adaptable.

ლია სვანიძე

სოციალური ნორმების რეგულირების ფორმები, როგორც სულიერი და მატერიალური კულტურის ელემენტები

კულტურა (ლათ. cultura) არის საზოგადოების, ადამიანის შემოქმედებითი ძალების და უნარების ისტორიულად განსაზღვრული დონე, რომელიც ვლინდება ადამიანთა ცხოვრების და საქმიანობის ორგანიზების სახეებში და ფორმებში, და, ასევე, მათ მიერ შექმნილ მატერიალურ და სულიერ ფასეულობებში.

„კულტურის“ ცნება გამოიხატება სხვადასხვა ფორმით, კერძოდ, საქმიანობის სპეციფიკურ ფორმებთან მიმართებაში (მაგალითად, საქმიანი ურთიერთობების კულტურა) და შეიცავს ადამიანთა საქმიანობის შედეგებს, ადამიანურ ძალებს და უნარებს, რომელთა რეალიზებაც ხდება ამ საქმიანობის დროს – ცოდნა, შესაძლებლობები, ინტელექტის დონე, ზნეობრივი და ესთეტიკური განვითარება, მსოფლმხედველობა, ურთიერთობის ხერხები და ფორმები (Sotsiologiya kultury, 1995).

სოციალური ქცევის სხვადასხვა სახეების რეგულირების დროს ფართოდ გამოიყენება კულტურის ნორმები.

მთლიანობაში კულტურული ნორმების ცნება თანაფარდობაშია ცხოვრების წესის, ყაიდის, ეტიკეტის რეგულირებასთან. ამ დროს გამოიყენება ნორმატიული წარმონაქმნები – წეს-ჩვეულებები, რიტუალები, ადათ-წესები და სოციალური ქცევის რეგულირების სხვა ფორმები, როგორც სხვადასხვა ერთობებისა და საზოგადოებების სულიერი და მატერიალური კულტურის ელემენტები.

კულტურის ანალიზის დროს განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა მოცემული ერთობის ან ჯგუფის წევრების ურთიერთობის ხარისხობრივად განსაზღვრულ სტრუქტურას, რომელიც განაპირობებს ერთობის ან ჯგუფის წევრებს შორის ურთიერთობების და მათი ურთიერთშემოქმედების, სხვა კულტურული ერთობების წევრების მიმართ დამოკიდებულების ხასიათს და შინაარსს (Bobneva, 1998). კულტურული ნორმები უფრო მეტად, ვიდრე სხვა სახის ნორმები, ყალიბდება ურთიერთობის სტრუქტურის ტიპის და ხასიათის შესაბამისად, რათა ამ ნორმებმა ასახოს და შეინარჩუნოს ეს სტრუქტურა. ადამიანის ჩართვა მოცემული ერთობის ან ჯგუფის კულტურაში ხორციელდება, უპირველეს ყოვლისა, მის მიერ ამ ურთიერთობის ათვისებისა და რეალიზების მეშვეობით. მხოლოდ ქცევაში და პიროვნულ ნორმატიულ სისტემებში მოცემული ერთობის კულტურული ნორმების რეალიზაცია აქცევს ადამიანს აღნიშნული ერთობის ან ჯგუფის წევრად.

ამა თუ იმ ეროვნების ადამიანი ხდება საკუთარი ეთნიკური ჯგუფის წევრი მხოლოდ მაშინ, როდესაც საკუთარ ქცევაში აითვისებს და რეალიზებას გაუკეთებს ამ ეთნიკური ჯგუფის ნორმებს. ეს დებულება შეიძლება გავრცელდეს ყველა კულტურულ ერთობაზე და ჯგუფზე. ასე, ადამიანი, რომელიც გონებრივ სამუშაოს ეწევა ანუ საკუთარი მდგომარეობით ინტელიგენცია, მხოლოდ მაშინ ხდება ინტელიგენტი თავისი არსით, თუ იგი თავის ქცევაში ნამდვილად უკეთებს რეალიზებას ჭეშმარიტად მაღალ ზნეობრივ და კულტურულ სოციალურ ნორმებს.

სოციალურ ურთიერთობებში და ურთიერთქმედებებში ადამიანი ყოველთვის გამოდის, როგორც ამა თუ იმ სოციალური ნორმის მატარებელი. მისი პოზიცია საზოგადოებრივი ურთიერთობების სისტემაში წარმოადგენს მის „ნორმატიულ სტატუსს“, სოციალური ნორმების გარკვეული სისტემის მიღების და რეალიზების შემთხვევაში ადამიანი ერთვება განსაკუთრებულ სოციალურ ჯგუფში – იმ პირთა ჯგუფში, რომლებიც იზიარებენ, იღებენ და რეალიზებას უკეთებენ სოციალური ნორმების მოცემულ სისტემას, მასში გაბატონებულ კულტურულ ნორმებს. სპეციალისტების აზრით, სოციალური ნორმები წარმოადგენს აგრეთვე სოციალური კონტროლისა და ქცევის რეგულირების საშუალებებს. ასე გამოიყო, მაგალითად, სოციალური ნორმების კატეგორიები – სამართლის, ეტიკეტის, საქმიანი ურთიერთობების კულტურისა და ა.შ. (Penkov, 1992).

სოციალური ფსიქოლოგია გამოდის იქიდან, რომ საზოგადოებაში, ადამიანთა ჯგუფებში რეალური, ობიექტური ურთიერთობები, რომლებიც განპირობებულია საზოგადოებრივი ცხოვრების სოციალურ-ეკონომიკური, სამართლებრივი, იდეოლოგიური და სხვა ფაქტორებით, წარმოადგენს სოციალური ნორმების ობიექტურ საფუძველს. მართალია, სოციალური ნორმები ობიექტურია, ისინი არ არის დამოკიდებული ადამიანის სუბიექტურობაზე, მაგრამ, ამავე დროს, ნორმები წარმოადგენს გარკვეული სოციალური რეალობის ასახვას.

დასავლურ სოციალურ ფსიქოლოგიაში სოციალური ნორმების შესწავლაში ცენტრალური ადგილი უჭირავს ან ზნეობრივ, მორალურ ნორმებს, ან კულტურულ ნორმებს.

სტრუქტურულ-ფუნქციონალური და სოციოკულტურული ანალიზის შესაბამისად, სოციალურ ნორმებს აქვს ფუნქციების ორი ტიპი:

1. საზოგადოების და ადამიანთა ჯგუფების წევრთა ქცევის, ურთიერთობებისა და ურთიერთზემოქმედების ეტალონებით, ნიმუშებით, მოდელებით, სტანდარტებით, შაბლონებით უზრუნველყოფის ფუნქცია.
2. სოციუმში ურთიერთობების სტაბილიზაციის, მონესრიგების, განწონასწორების ინტეგრაციის ფუნქციები.

ფუნქციების ორივე ტიპი მსგავსია, „კულტურა“ კი განიხილება რო-

გორც ამ ეტალონების, სტანდარტების ნიმუშების „საცავი“. საზოგადოების სოციალური სტრუქტურის, სოციალური ჯგუფებისა და ადამიანების (როგორც სოციალური ქცევის სუბიექტების) შესანარჩუნებლად და უზრუნველსაყოფად სოციალური ნორმები ჩართულია საზოგადოების სოციალური კონტროლის, მის ნორმატულ-ფასეულობით სისტემაში – კულტურაში. საზოგადოების განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე ისტორიულად ჩამოყალიბებული ურთიერთზემოქმედების და ურთიერთდამოკიდებულების ფორმების ასახვისას, სოციალური ნორმები გამოდის როგორც ურთიერთობების რეალიზაციის არხები და საშუალებები. ნორმების შემუშავება, მათი განმტკიცება, გავრცელება უზრუნველყოფილია იმ უფლებამოსილებით, რომელიც ხელთ აქვს ამა თუ იმ სოციალურ ჯგუფს და წარმოადგენს ამ ჯგუფის უფლებამოსილების გამოვლენის, რეალიზების მოქმედ ფორმას. რადგან სოციალურ ნორმებს ცენტრალური ადგილი უკავია ქცევის სოციალური რეგულირების სისტემაში, მათ უდიდესი ფუნქციონალური და იდეოლოგიური დატვირთვა აქვთ. ისინი გამოიყენება როგორც რეგულირების არხები და საშუალებები ყველა სოციალური ჯგუფისა და გაერთიანების მიერ. ამ ნორმების ჩამოყალიბება და არსებობა პირდაპირ არის დამოკიდებული მათ მიერ ხარისხობრივად განსაზღვრული სოციალური ნორმების შემუშავებასა და გამოყენებაზე, რომლებიც ასახავენ ამ ჯგუფების არსსა და მიმართულებას.

სოციალური ნორმების მრავალრიცხოვანი ფუნქციები საზოგადოებაში, მათი რეალიზების და შესრულების შესაძლებლობა განპირობებულია ნორმების განსაკუთრებული დანიშნულებით. საზოგადოების მოთხოვნები სოციალური ნორმების დახმარებით და სოციალური ნორმების ფორმით ეგზავნება და წარედგინება ადამიანს, როგორც პიროვნებას და ამა თუ იმ ჯგუფის, ერთობის, საზოგადოების წევრს. პიროვნების განვითარება მიმდინარეობს ურთიერთმოქმედების და ურთიერთობის სიტუაციაში. ყოველი ურთიერთქმედება და ურთიერთობა უზრუნველყოფილია, რეგლამენტირებულია და დაფუძნებულია სოციალური ნორმების სისტემაზე. ამ პროცესების უზრუნველყოფა დაკავშირებულია სოციალური ნორმების მთელ რიგ ფუნქციებთან. სოციალური ნორმები მთლიანობაში და მათი განსაკუთრებული სახეობა – ჯგუფური ნორმები უზრუნველყოფს ჯგუფის არსებობას, ფუნქციონირებას, ინდივიდის ჩართვას ჯგუფში, ჯგუფური ურთიერთობების პროცესებსა და მექანიზმებში.

პიროვნულ ნორმებზე დაკვირვებისა და ემპირიული კვლევების საფუძველზე ცნობილმა ფსიქოლოგმა შ. შვარცმა (Психология и культура) შეიმუშავა მთელი რიგი ჰიპოთეზა. იგი აღნიშნავს, რომ პიროვნული ნორმების აქტივაცია ხორციელდება შემდეგ პირობებში: 1. როდესაც ადამიანმა იცის, თუ რა შედეგებს გამოიღებს ნორმებთან შეთანხმებული მისი ქმედებები სხვა ადამიანებისათვის; 2. როდესაც პიროვნული

ნორმა მოითხოვს ადამიანისაგან ზუსტად ასეთ ქმედებებს; 3. როდესაც ადამიანს უნარი შესწევს, აკონტროლოს საკუთარი ქმედებები და მათი შედეგები, როდესაც იგი აღიარებს პირად პასუხისმგებლობას თავის ქმედებებზე მოცემულ ნორმასთან შესაბამისად. ადამიანის ქცევაზე ზემოქმედება ცნობიერების მეშვეობით, ნორმის პირდაპირი წარდგენით სიტყვიერ ფორმულირებაში ინდივიდის სოციალიზაციისა და მის მიერ ნორმების შესახებ ცოდნის შექმნის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი არხია. მაგრამ ეს გზაც და პიროვნების შინაგანი სამყაროს სტრუქტურული გარდაქმნაც სოციალური ნორმების ზეგავლენით ყველაზე ეფექტურია ქცევის პირობების, ფორმების, ხერხების ორგანიზების დროს, როდესაც მათში ჩადებულია, ობიექტივირებულია აუცილებელი სოციალური ნორმები. პიროვნების ქცევის უმაღლესი სოციალური რეგულატორების ფორმირებისათვის საჭიროა ფართო საზოგადოებრივი პრაქტიკა, საქმიანი ურთიერთობის კულტურა. მთლიანობაში შეიძლება ჩაითვალოს, რომ ადამიანთა ჯგუფების საერთო ნორმატიულ-ფასეულობითი კულტურა „მოცემულია“ და საერთოა ურთიერთქმედების ყველა მონაწილისათვის. კაცობრიობის ისტორიული ცვალებადობის დაუსრულებელ პროცესში უნდა გამოვყოთ და დავაფიქსიროთ ის, რაც საერთოა, მდგრადია ყველა ხალხის ცხოვრებაში. ეს გახლავთ კულტურების ერთიანობა.

საზოგადოების არსებობისა და ცვალებადობა-განვითარების ფაქტორები არ მოქმედებს წმინდა მოცემულობის, თავისთავადი გამლის წესით. მას აუცილებლობით ერთვის ფაქტორთა მეორე რიგი. ობიექტიურად არსებულ მოვლენებსა და პროცესებში აქტიურად ერევა ადამიანთა ნება, მიზნები, ინტერესები და მისწრაფებანი, გამოცდილება და ცოდნა, განწყობილება, საზოგადოებრივი აზრი, გადანყვეტილებანი, იდეები, თეორიები და ა.შ. მათ ერთობლიობას სუბიექტური ფაქტორების, სულიერი მამოძრავებელი ძალების კატეგორია ასახავს. ისინი ვლინდება ცალკეული ადამიანების და მათი საზოგადოებრივი ჯგუფების, გაერთიანებების და ორგანიზაციების, ხალხთა მასების სხვადასხვა ინსტანციების მმართველობის მოძრაობის სათავეში მყოფ პიროვნებათა კოლექტიური და ინდივიდუალური ცნობიერების საშუალებით. სულიერი მხარე რომ „გამოგვეკლო“ საზოგადოებისათვის, იგი, ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით, საზოგადოებაც აღარ იქნებოდა. ადამიანთა სულიერება უაღრესად რთული, მრავალნახნაგოვანი ფენომენია, რომლის ქვედა სტრუქტურულ საფეხურად საზოგადოებრივი ფსიქოლოგია გვევლინება. იგულისხმება: სოციალური გრძნობები, ემოციები, განწყობილებანი, ეროვნული ფსიქიკური წყობის თავისებურებანი და სხვ. გნოსეოლოგიური თვალსაზრისით, ადამიანთა სულიერება წარმოსდგება უფრო მაღალრაციონალურ დონეზე – კულტურული, პოლიტიკური, სამართლებრივი, რელიგიური, ზნეობრივი, მხატვრული, ფილოსოფიური,

მეცნიერული იდეების, შეხედულებების, თეორიების – საზოგადოებრივი იდეოლოგიის სახით.

ადამიანთა ყოფიერება, მათი ცხოვრება და საქმიანობა სულიერების აუცილებელი თანამონაწილეობით მიმდინარეობს. სულიერება, უწინარეს ყოვლისა, ადამიანთა ცხოველმოქმედების აქტიური სანყისია. იგი საფუძველია როგორც ცალკეული ინდივიდების, ისე ადამიანთა სოციალური ჯგუფებისა და გაერთიანებების მოქმედებისა ყველა დონეზე, მთელი საზოგადოების ჩათვლით. მაგრამ ადამიანთა ცხოველმოქმედების სანყისის როლს რომ ასრულებს, სულიერების ფუნქცია ამით არ ამოიწურება. სულიერი ძალები აზრს მატებენ ცალკეული ადამიანების, მათი გაერთიანებების, სოციალური ჯგუფებისა და ორგანიზაციების მოქმედებებს. სულიერება ამ მოქმედებათა გარეგნულად უჩინარი, მაგრამ შინაგანად წარმმართველი შინაგანი მარეგულირებელი ძალაა. იგი ადამიანთა შორის ურთიერთკავშირის დამყარებისა და მათი ერთობლივი ძალისხმევით მოქმედების შეგნების ფორმითაც იჩენს თავს. ამ მიმართულებით ვლინდება სულიერი ფაქტორების მათორგანიზებელი ფუნქცია. და ბოლოს, სულიერება „გადადის“ და ხორცს ისხამს ადამიანთა პრაქტიკულ მოქმედებაში. სულიერება თავის სრულ გამოხატულებას პოულობს ადამიანთა საქმიანი ურთიერთობების კულტურის ხასიათში.

კაცობრიობის საუკეთესო მოაზროვნეები ყოველთვის ამახვილებდნენ ყურადღებას ადამიანთა ცოდნისა და განათლების, პროფესიული დახელოვნების უდიდეს მნიშვნელობაზე მათი საქმიანობისა და ცხოვრებისათვის, ერთმანეთთან ურთიერთობის რეგულირებისათვის.

საქმიანი ურთიერთობების კულტურის მეცნიერული ცოდნის განვითარებით განისაზღვრება შრომის ხასიათის შეცვლა, ადამიანთა ინტელექტუალური დონის ამაღლება, მათი ფსიქოლოგია, ჩვევები და ტრადიციები, მორალური სტიმულები და თვით ცხოვრების წესიც კი (Lutidze, 2002). სოციალური ნორმების მოქმედების ფსიქოლოგიური მექანიზმების დამუშავებას დიდი მნიშვნელობა აქვს მართვის სფეროში. ნებისმიერი მართვა წარმოადგენს არხს, რომლითაც მმართველობითი ზემოქმედება, მათ შორის, სოციალური ნორმებიც, მიეწოდება საწარმოო კოლექტივების, სოციალური ჯგუფების, გაერთიანებების კონკრეტულ წევრებს. მმართველობითი ზემოქმედების ეფექტიანობა ბევრად არის დამოკიდებული იმ ცოდნის გამოყენებაზე, რომელიც ეხება ადამიანის ნორმატული ქცევის კანონზომიერებებს, მის მიერ ამ ნორმების მიღების კანონზომიერებებს და საკუთარ ქცევაში მათ სრულად გათვალისწინებას.

საქმიან ურთიერთობებში კულტურის უდიდეს როლს ეხება ვ. ი. ტერეშჩენკო (Tereshchenko, 2006), რომელიც 30 წელი საქმიანობდა აშშ-ში. მას შესაძლებლად მიაჩნია ადამიანის ეფექტური მმართველობითი

შრომის ათი თვისების გამოყოფა.

პირველი თვისება – იყავი ყოველთვის მმართველი და არა „მეხრე“.

რას ნიშნავს ეს? ოდესღაც ჩიკაგოში მოვისმინე უბრალო სოფლელი ბიჭის ისტორია, რომელმაც მუშაობა დაიწყო ქალაქის ყველაზე დიდ უნივერსიტეტში „მარშალ ფილდში“ და ოც წელიწადში გაიკეთა კარიერა: შევიდა ფირმის დირექტორთა შემადგენლობაში, გახდა მილიონერი, გადავიდა ლონდონში და გახსნა საკუთარი სუპერმარკეტი. ასეთი წარმატების ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი იყო ადამიანებთან საქმის დაჭერის განსაკუთრებული უნარი. იგი ამ თვისებას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა და ყველა თავისი თანამშრომლისათვის შეადგინა სპეციალური ცხრილი, რომელსაც ერქვა – „გახსოვდეს ყოველთვის, რომ შენ მმართველი ხარ და არა მეხრე“.

„მეხრე“ მისდამი დაქვემდებარებულ კოლექტივს მიერეკება, მმართველი კი – მიუძღვის. პირველმა ყოველთვის „ყველაფერი იცის“ და, რათა შეიქმნას ავტორიტეტი საკუთარ თანამშრომლებთან, ხაზს უსვამს ამას. მეორე კი ასე იქცევა: როცა საჭიროა, ასწავლის ადამიანებს, კარნახობს, აგებინებს, მაგრამ თავის ცოდნას ხაზს არ უსვამს.

რაიმე უთანხმოების შემთხვევაში „მეხრე“ მაშინვე იწყებს დამნაშავეს ძებნას, კარგი უფროსი კი ამას არასოდეს სჩადის და უბრალოდ ასწორებს დაშვებულ შეცდომებს. როცა ბრძანებას იძლევა „მეხრე“, ყოველთვის ხაზს უსვამს თავის „მეს“ („მე თქვენ გიბრძანებთ გააკეთოთ ასე და ასე“), მმართველი კი ამის მაგივრად ამბობს „მოდით გავაკეთოთ“. ცხოვრებისეული გამოცდილება მოწმობს, რომ მეორე ფორმულა ბევრად უფრო ეფექტურია, ვინაიდან იგი არ ქმნის ფსიქოლოგიურ ბარიერს უფროსსა და ხელქვეითს შორის.

„მეხრეს“ კიდევ ერთი ნიშანი ის არის, რომ იგი არასოდეს არავითარ ინფორმაციას არ აწვდის თანამშრომლებს, ამიტომ ასეთ კოლექტივში იქმნება ხმების დაყრისა და ჭორაობის ჭაობისებური ატმოსფერო. გონიერი ხელმძღვანელი არასოდეს ეშვება მსგავს „საიდუმლოებამდე“ და რაც შეიძლება სრულ ინფორმაციას აწვდის თავის კოლექტივს ყველაფერზე, რაც ეხება მათ საქმიანობას, ბუნებრივია, გარდა სახელმწიფო საიდუმლოებისა.

ადამიანებს რაც უფრო კარგად ესმით, რა ხდება, მით უფრო ეფექტიანად შეუძლიათ გავლენა იქონიონ მოვლენათა მსვლელობაზე.

ეს არა მარტო შრომისადმი შეგნებულ დამოკიდებულებას უწყობს ხელს, არამედ ბუნებრივ ადამიანურ ინტერესსაც აკმაყოფილებს. თუ ჩვენ ადამიანში არ განვავითარებთ ცნობისმოყვარეობის გრძნობას, ამით დავამუხრუჭებთ მის განვითარებას. მაგალითად, აშშ-ში, განსაკუთრებით მცირე საწარმოებში, როცა ნიშნავენ ახალ უფროსს, ადგილობრივ ბიულეტენში მოყავთ მისი სრული ბიოგრაფია: როდის დაიბადა, სად მიიღო

განათლება, რა თანამდებობაზე მუშაობდა, დაოჯახებულია თუ არა, რას საქმიანობენ ოჯახის წევრები და ა.შ. ამაში არაფერია უჩვეულო, ადამიანებისთვის სუღერთი არ არის, ვისთან ითანამშრომლობენ ისინი. და ბოლოს, „მეხრე“ ახერხებს ყველაზე საინტერესო სამუშაო გადააქციოს მოსაწყენ და მონოტონურ სამუშაოდ, რის გამოც ადამიანები მოუთმენლად ელიან სამუშაო დღის დამთავრებას. კარგი უფროსი ისე აწყობს სამუშაოს, რომ იგი არა მხოლოდ მატერიალური კეთილდღეობის, არამედ მორალური კმაყოფილების წყაროდ იქცეს. ამერიკელები თვლიან: თავისთავად მორალური სტიმული ნაკლებეფექტურია, თუ მასთან ერთად არ არის მატერიალური დაინტერესება.

მეორე თვისება – საკუთარი თავის რწმენა.

ეს არ არის ყოყოჩობა, უბრალოდ რწმენაა იმისა, რომ შეგიძლია შეასრულო დაკისრებული მოვალეობა. ცხოვრება გვიჩვენებს, რომ რწმენის მეშვეობით ადამიანმა შესაძლოა შეუძლებელსაც კი მიაღწიოს.

მესამე თვისება – სიმკაცრე და მომთხოვნელობა.

ჩვენ ზოგჯერ ვფიქრობთ, რომ ხელქვეითებს უყვართ მხოლოდ კეთილი უფროსები. დაე, ასე იყოს, სიკეთე – პოზიტიური თვისებაა და ჩვეულებრივ კარგია, როცა უფროსი კეთილი კაცია, მაგრამ მას უნდა შეეძლოს სიკეთისა და ზომიერი სიმკაცრის შეთანხმება. ეს მჭიდროდ არის დაკავშირებული შრომის დისციპლინის პრობლემებთან. **საქმიან ურთიერთობებში დისციპლინის უგულვებლყოფაზე მეტი ბოროტება არ არსებობს.** ხელმძღვანელები მთელ იმედს თვითდისციპლინაზე ამყარებენ, მაგრამ რეალისტები უნდა ვიყოთ; თვითდისციპლინის აღზრდა ბევრ დროს მოითხოვს. ასე რომ ხელმძღვანელი საკმაოდ მკაცრი და მომთხოვნი უნდა იყოს, რათა კოლექტივში შეინარჩუნოს საჭირო სამუშაო ატმოსფერო.

მეოთხე თვისება – შენი ხელქვეითები ყოველთვის გააკრიტიკე პოზიტიურად.

არ არის მართალი ის უფროსი, რომელიც გამოიძახებს დამნაშავე ხელქვეითს და მხოლოდ მისი შეცდომების ჩამოთვლას დაიწყებს. ეს არაფრის მომცემია, ზოგჯერ კი მხოლოდ აბოროტებს ადამიანს. შეიძლება დაიწყო კრიტიკით, მაგრამ აუცილებლად უნდა დაამთავრო პოზიტიური მითითებებით: როგორ უნდა იმუშაოს მან სხვანაირად. ასეთი კრიტიკა მიზანს აღწევს.

მეხუთე თვისება – დაინტერესებისა და დასჯის უნარი.

საუბარია იმაზე, რომ ცხოვრებაში თქვენ ვერ მოძებნით ორ ადამიანს, რომლებიც ერთნაირად რეაგირებენ კრიტიკაზე ან რაიმე შენიშვნაზე. მაგალითად, უფროსი ახალგაზრდა თანამშრომელს აძლევს შენიშვნას, ის კი აინუნშიაც არ ადგებს მას. იგივე შენიშვნა ასაკით უფროსს კი გაანითვლებს და გაანაწყენებს. ამიტომ უფროსი ყოველ ასეთ შემთხ-

ვევაში ანგარიშს უნდა უწევდეს კონკრეტულ ადამიანს, მის ხასიათს, ასაკს, განათლებას, სოციალურ მდგომარეობას. მაშინ დაინტერესება და დასჯა მიზანს მიაღწევს.

საერთო წესია: საჯარო კრიტიკა უმაღლესი სასჯელია. გარდა ამისა, ასეთ შემთხვევაში ზოგჯერ ხელმძღვანელიც ველარ უწევს კონტროლს სიტუაციას და ხელქვეითი ყოველთვის ადეკვატურად ვერ აღიქვამს საკუთარი თავის მიმართ კრიტიკას, რაც ხშირად სავალალო შედეგებს იწვევს. არასოდეს არ უნდა დაინყოთ ამ სახის კრიტიკით.

განსაკუთრებით ეფექტურია კრიტიკა პირდაპირ ერთი ერთზე. აი, როცა ეს არ შევლის ერთხელ, მეორედ, მესამედ, მაშინ უკვე საჭიროა საჯარო კრიტიკა.

მექვსე თვისება – უფროსის უნარი, დააფასოს თავისი თანამშრომლების დრო.

პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ უფროსის მიერ თანამშრომელთა დროის დაუფასებლობით იწყება კოლექტივის მორალური დაშლა. ამით იგი ხელქვეითებს ასწავლის არ დააფასონ მისი დროც. ხელმძღვანელის მაღალი კულტურის ერთ-ერთი მაჩვენებელია მისი მისაღები. მაგალითად, აშშ-ში თქვენ ვერ ნახავთ უფროსის ან ექიმის, ადვოკატის მისაღებს, სადაც თავმოყრილი იქნება ხალხი. იქ ასეთი რამ არ არის, რადგან მიღება ჩანერით ხდება. და კიდევ: არცერთი უფროსი არ გამოიძახებს მის ხელქვეით ხელმძღვანელს, თუ იცის, რომ მას მიღების საათები აქვს. იგი მაინც არ მოვა. ჩვენში ზოგიერთ უფროსს უყვარს ხელქვეითების ჭკუის სწავლება: დააფასე დრო, რაციონალურად მოაწყვე შენი სამუშაო დღე. ჭკუას კი არიგებენ, მაგრამ შემდეგ თვითონვე აღარ აძლევენ ამ შეგონებით მოქმედების შესაძლებლობას. ხშირად გაისმის ჩივილი: რა ძნელია მუშაობა დაუგეგმავი, „ზემოდან“ უცერემონიო გამოძახების გამო.

მეშვიდე თვისება – უფროსის თავაზიანი, კეთილმოსურნე დამოკიდებულება თავის თანამშრომლებთან. პრაქტიკა მოწმობს, რომ, როცა უფროსი უხეშია, მაშინ ურთიერთუხეშობა მთელი კოლექტივის დამახასიათებელი ნიშანი ხდება. როგორი გამართლებაც არ უნდა მოუძებნოთ ამას, უხეშობა, უზრდელობა საბოლოოდ ვერასოდეს იმარჯვებს.

თუკი ხელმძღვანელი კულტურული და თავაზიანია, კეთილმოსურნედ ეკიდება თავის ხელქვეითებს, შენიშვნისათვის შესაბამის ფორმას გამოიყენებს, მაშინ კოლექტივშიც მყარდება კარგი მორალურ-ფსიქოლოგიური კლიმატი.

მერვე თვისება – ლაპარაკისა და გაჩუმების უნარი.

სოციოლოგიური გამოკვლევები გვიჩვენებს, რომ ჩვენს დროში უფროსები თავიანთი სამუშაო დროის დაახლოებით 70% ლაპარაკობენ, მხოლოდ 30% წერენ, კითხულობენ, ასრულებენ სხვა სამუშაოს. გასაკვი-

რი არ არის, რომ საზღვარგარეთ (იაპონია) მმართველობითი შრომისათვის ადამიანის მომზადების დროს ისეთ კურსებს იყენებენ, სადაც ასწავლიან ლაპარაკის, საქმიანი, გასაგები და სწრაფი განკარგულების გაცემის, საკუთარი აზრის მკაფიოდ გამოხატვის უნარს.

რას ნიშნავს გაჩუმების უნარი? ეს ნიშნავს იმას, რომ კულტურული უფროსი არ უნდა სარგებლობდეს თავისი თანამდებობით და, როგორც იტყვიან, არ უნდა აჩუმებდეს თავის ხელქვეითს. ხელქვეითი გაჩუმდება, მაგრამ ასეთ საქციელს არასოდეს აპატიებს უფროსს. ყოველთვის მიეცით ადამიანს საშუალება, გამოთქვას საკუთარი აზრი, ამით თქვენ თავიდან აიცილებთ ზედმეტ ლელვასა და უსიამოვნებას.

მეცხრე თვისება – იუმორის გრძნობა, სალი ხუმრობის შეფასების, ზოგჯერ საკუთარ თავზე გაცინების უნარი.

ეს თვისება, რომელიც ჯერ კიდევ მიუღებელია ჩვენს ქვეყანაში, დიდად ფასობს აშშ-ში. იქ ნორმალურ მოვლენად ითვლება კარიკატურები და ანეკდოტები პრეზიდენტსა და მთავრობაზე, არავისზე არ ყოფილა იმდენი მოარული ხუმრობა და ანეკდოტი, რამდენიც ფრანკლინ რუზველტზე – აშშ-ს ერთ-ერთ უპოპულარულეს პრეზიდენტზე, რომელიც ოთხჯერ ზედიზედ აირჩიეს ამ პოსტზე. ამბობენ, რომ ის მთელი ცხოვრება აგროვებდა მხიარულ, უწყინარ კარიკატურებს საკუთარ თავზე.

ყველაფერი იმაზეა დამოკიდებული, რას ემყარება ავტორიტეტი. თუ საქმე იმაზე მიდგა, რომ ეს პატარა „მეფეა“, რომელიც მაღალ საუფროსო სავარძელში იმ მიზნით ჩასვეს, რომ მან „მართოს“, მაშინ, ბუნებრივია, რაიმე ხუმრობით ან კარიკატურით მისი ავტორიტეტი შეილახება, ხოლო თუ ხელმძღვანელის ავტორიტეტი ეფუძნება მისი ნათელი გონების, პატიოსანი გულისა და მშრომელი ხელების რწმენას, მაშინ ხელქვეითები მასში ხედავენ არა მარტო უფროსს, არამედ კარგ ადამიანს, კულტურულ პიროვნებას, რომლის ავტორიტეტიც ხუმრობით არ შეილახება. რატომ ენიჭება ასეთი დიდი მნიშვნელობა ამ თვისებას? მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის საუკუნეში, რომელსაც თან სდევს ნერვული დაავადებანი მთელ მსოფლიოში, როცა ადამიანს არ შეუძლია გაცინება, გახუმრება, იგი ართულებს თავის ურთიერთობას სხვებთან, იმოკლებს სიცოცხლეს. ის უფროსი, რომელსაც არ შეუძლია ხუმრობა და გაცინება, არა მარტო თავის სიცოცხლეს იმოკლებს, არამედ მნიშვნელოვნად ართულებს თავისი ხელქვეითების ცხოვრებას.

მეთექვსმეტი თვისება – დაინტერესდი, შეისწავლე შენი თანამშრომლები.

ცხოვრებაში არაფერია იმაზე საინტერესო, ვიდრე ადამიანი. ყოველი მათგანი განსაკუთრებით აფასებს საკუთარი თავისადმი ყურადღებას. კარგ ხელმძღვანელს მუდამ უნდა ახსოვდეს ეს. ასეა ისეთ ქვეყანაშიც კი, როგორცაა აშშ, სადაც ყველაფერი თითქოს დოლარის გარშემო ბრუნავს. თუნდაც ასეთი მაგალითი: ტენასის ნავთობის კომპანიებს

ქვეყანაში ყველაზე სასტიკი ექსპლუატატორების რეპუტაცია აქვთ და აი, მოულოდნელი სენსაცია: ამ შტატის ფირმების მუშებსა და მოსამსახურეებს შორის ყველაზე დიდი პოპულარობით ერთ-ერთი ნავთობის კომპანიის პრეზიდენტი სარგებლობს. ჟურნალისტებმა გამოიკვლიეს, რომ ამ კომპანიის პრეზიდენტის მართვის მეთოდებს შორის არის ასეთი მეთოდი: ყოველი სამუშაო დღის დაწყებამდე იგი იღებდა დოკუმენტს, რომელშიც ფიქსირებული იყო მისი თანამშრომლების პირად ცხოვრებაში მომხდარი სიახლეები. კომპანიის პრეზიდენტის მუშაობის პირველი თხუთმეტი წუთი ეთმობოდა იმას, რომ იგი პირადად ესაუბროდა იუბილარებს, ბედნიერ მშობლებს, რომელთა ოჯახებში გაჩნდა პატარა, თანაგრძნობას უცხადებდა ოჯახებს, რომელთაც უბედურება ეწიათ. შეიძლება მას აქამდე არც კი გაუგონია მრავალათასიანი კოლექტივის ამა თუ იმ მუშაკის გვარი, მაგრამ ადამიანს სიამოვნებდა კომპანიის პრეზიდენტის ყურადღება.

ბუნებრივია, ზემოთ ჩამოთვლილი თვისებები ვერ ამონურავს მთელ პრობლემებს, მაგრამ აღსანიშნავია, რომ ეს ათი თვისება ძირითადია, რამდენადაც ისინი უზრუნველყოფენ მართვის კულტურისა და ეფექტურობის მაღალ დონეს, გვაძლევენ უზარმაზარ უკუგებას.

საქმიანი ურთიერთობების კულტურა – ეს არა მარტო ურთიერთ-ხელსაყრელი გარიგებების სრულყოფის, საზოგადოების სამსახურის კულტურა, არამედ ინოვაციური კულტურაცაა.

დღეისათვის საქმიან ადამიანთა დიდი უმეტესობა არის ინოვაციური კულტურის მატარებელი.

საქმიანი ურთიერთობა წარმოადგენს არა უბრალო სისტემას, რომელსაც მთლიანობის აუცილებელი ნიშნები აქვს, არამედ ეს არის აგრეთვე შინაგანად რეგულირებული (ან უფრო ზუსტად, თვითრეგულირებადი) სისტემა. უნინარესად, ეს არის ურთიერთობათა ერთობლიობა საბაზრო ეკონომიკის სუბიექტებს შორის, ე. ი. პროდუქციის მწარმოებლებს, მენარმეებს, სახელმწიფო სამსახურებს, საზოგადოებრივ, პროფესიულ კავშირებსა და ასოციაციებს შორის და სხვ. ეკონომიკური დამოკიდებულების ყველა ეს ურთიერთობა, კავშირი და ფორმა განაპირობებს ერთმანეთს და შეადგენს ერთ მთლიანს, სადაც საქმიანი ურთიერთობების კულტურა უდიდეს როლს თამაშობს (Shveytser, 1993).

კულტურის ყოვლისმომცველი, უაღრესად ფართო გაგება გულისხმობს იმ ღირებულებათა სამყაროს, რომელსაც ადამიანები ქმნიან ბუნებასთან და ერთმანეთთან ურთიერთობის პროცესში. ამ მსჯელობიდან გამომდინარე, კულტურის არსებით, შინაგან მახასიათებელს შემოქმედება წარმოადგენს. ამდენად, კულტურა ადამიანთა შემოქმედებითი საქმიანობის მიზანმიმართული მოღვაწეობის შედეგია. მნიშვნელობა არა აქვს იმას, ფიზიკური საქმიანობით ვაღწევთ ამ შედეგს თუ გონებრივით.

მატერიალური კულტურის სამყარო და მისი სრულყოფა-განვითარება თავისთავად მეტყველებს ადამიანის თავისუფლებაზე და მის ზრდაზე. იგივე ითქმის სულიერი კულტურის მიმართაც. კულტურის პროგრესი თავისუფლების პროგრესია და პირიქით. სულიერი კულტურის შინაარსს შეადგენს ადამიანის აზრები, წარმოდგენები, განცდები, განწყობილებები, მოთხოვნები, იდეალური ცნობიერებისეული მხარე. ამასთან, უნდა ითქვას, რომ არ არსებობს წმინდა მატერიალური კულტურა – თავისუფალი სულიერი ელემენტებისაგან და არც წმინდა სულიერი კულტურა – თავისუფალი ნივთიერი ელემენტებისაგან.

როგორც ცნობილია, საზოგადოება თავის თავს უზრუნველყოფს ადამიანების მიერ შექმნილი, გარკვეული წესების მიხედვით გარდაქმნილი და მის სამსახურში ჩაყენებული ღირებულებითი სამყაროს საშუალებით.

თუ კულტურის სტრუქტურას საფუძვლად დავუდებთ შინაარსობრივ მხარეს, მაშინ იგი შემადგენელ ელემენტთა მთელი სპექტრით წარმოგვიდგება: თვით ეკონომიკა, ფსიქოლოგია, პოლიტიკა, სამართალი, ზნეობა, ფილოსოფია, ხელოვნება, მეცნიერება, განათლება, რელიგია და ა.შ. და იგი აკუმულირდება საქმიანი ურთიერთობების კულტურაში. შრომისმოყვარეობა, ჭკუა, განათლება და კულტურა ბედნიერების აუცილებელი ატრიბუტებია.

სოციალური ნორმების გაცნობიერება, აქტუალიზაცია, ადეკვატური პრეზენტაცია ცნობიერების ფენომენალურ ველში შესაძლებლობას იძლევა ამ სოციალური ნორმების ანალიზისა და შეფასების დროს გამოყენებულ იქნას საზოგადოებრივი, სოციალური კრიტერიუმები. მხოლოდ ცნობიერებაში პრეზენტირებული სოციალური ნორმები ხდება გაცნობიერებული და შეფასებული, რაც შესაძლებლობას აძლევს ადამიანს გამოიმუშაოს ქცევის რეგულირების მაღალი ფორმები და საშუალებები, ღირებულებითი სისტემები და კრიტერიუმები.

ვერც ერთი სანქცია ვერ უზრუნველყოფს დანაშაულებრივი ქცევისაგან თავშეკავებას, თუ არ ამუშავდება ღირებულებით-ნორმატიული მექანიზმები.

ეტიკეტის მთელი არსი არსებულ მექანიზმს ემყარება, იგი არის პიროვნების ქცევის ავტარგვანობის განმსაზღვრელი.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ საქმიანი ურთიერთობების კულტურის, ეტიკეტის შესწავლა საშუალებას გვაძლევს მაღალ დონეზე იქნას აყვანილი საქმიანი ურთიერთობები.

ლიტერატურა:

1. Bobneva M. I. Sotsialnye normy i regulyatsiya povedeniy. Moskva, 1998.
2. Penkov E. Sotsialnye normy – regulyator povedeniya lichnosti, 1992.
3. Psikhologiya i kultura, Moskva, 1998.
4. Shveytser A. Kultura i etika. Moskva, 1993.
5. Sotsiologiya kulturey, Moskva, 1995.
6. Tereshchenko V. I., Ekonomistis saubrebi (30 tseli amerikashi), Tbilisi, 2006.

Lia Svanidze

REGULATORY FORMS FOR SOCIAL NORMS AS
ELEMENTS OF SPIRITUAL AND MATERIAL CULTURE

Summary

Culture as the most important social norm of relations regulation and a psychological mechanism of its activity is discussed in the paper. Different aspects of cultural expressions are represented with respect to the specific forms of activity (for example the culture of business relations).

The paper touches upon the functional analysis of social norms, their reflection in consciousness and analysis of group relations as conditions for personality transformation.

The author also defines the universal notion of culture, containing a complex of values, which people create during their relationship with nature and each other.

In conclusion, the significant role of culture has been underlined for every sphere of society and necessity of its intensive and thorough study.

მასალები ბიოგრაფიული ლექსიკონისათვის
MATERIALS FOR BIOGRAPHICAL DICTIONARY

Отар Жордания

КАВКАЗСКАЯ АРМИЯ В БИОГРАФИЯХ ЕЕ ОФИЦЕРОВ
ПОЛКОВНИКИ (1901 – 1914 гг.)

Сведения о полковниках, служивших на Кавказе, как известно, содержатся в многочисленных публикациях XIX – начала XX веков, большинство которых в силу объективных или субъективных причин отложились в наиболее крупных книгохранилищах Москвы, С.- Петербурга, а также в библиотеках Киева, Тбилиси и др. Обобщающих библиографических работ об офицерах Кавказской Армии, к сожалению, мало. Потребность в такой литературе возрастает одновременно с расширением исторических исследований и заинтересованностью читателей глубже познать и объективно осмыслить историческое прошлое страны в неразрывной связи с деятельностью ее сынов, имена которых в силу идеологических воззрений преднамеренно предавались забвению.

Сведения об офицерах Кавказской Армии интересующего нас периода содержатся в «Списках генералам и штаб-офицерам Кавказского военного округа», изданных в Тифлисе (Тбилиси) в 1901-1911 гг. Это издание и сегодня сохранило свое значение. В нем по определенному плану сообщаются сведения о генералах, полковниках, подполковниках, войсковых старшинах и майорах, служивших на Кавказе. В биографических справках об офицерах-полковниках, содержатся сведения о годе рождения, вероисповедании, получении первого офицерского чина (звания), сообщаются данные об участии (или не участии) в войнах и военных экспедициях, о русских и иностранных наградах, ранениях и контузиях, занимаемой должности и чине офицера в год издания «Списка». В опубликованных после 1904 г. «Списках» постепенно расширяется информационная база о полковниках: публикуются сведения о числе и месяце их рождения, указывается о старшинство в чине. Словом, «Списки», изданные в Тбилиси, содержат интересные сведения об офицерах Кавказской Армии. Одним из достоинств тбилиских списков является то, что они дают сравнительно полный перечень полковников, служивших на Кавказе в 1901-14 гг. По данным «Списков», в 1901 г. (к 9. 05. 1901) в Кавказской Армии служили не менее 214, 1903 г. (к 1.03. 1903) – 229, 1904 г. (к 1.04. 1904) – 218, 1905 г. (к 1.09.1905) – 221, 1907 г. (к 17.02. 1907) – 257, 1908 г. (15.03. 1908)– 249, 1910 г. (к 1.01.1910) – 276, 1911

გ. (1.05. 1911) – 270 полковников.

Важные сведения о полковниках Кавказской Армии интересующего нас периода содержатся в «Списках полковникам по старшинству», изданных в 1901-1916 гг. в С.-Петербурге, в которых, в отличие от Тбилисских «Списков», приводятся не только более полные сведения о присвоении воинских чинов, занимаемых должностях, служебных перемещениях и т. д., но и сообщаются данные об образовательном цензе офицеров. Это последнее обстоятельство позволяет проследить процесс формирования дореволюционной военной интеллигенции вообще и народов Кавказа в частности.

Как нам представляется, петербургские и тбилисские издания списков дополняют друг друга, позволяя более полно представить участие военной интеллигенции в исторических событиях прошлого.

В последнее время появилась электронная версия «Списка полковникам по старшинству», изданных в С.-Петербурге, что же касается тбилисского «Списка генералам и штаб-офицерам Кавказского военного округа», то он остается мало доступным для специалистов и читателей, так как до нас дошло всего лишь несколько экземпляров этого издания.

Настоящая публикация имеет целью представить современному читателю биографию полковников Кавказской Армии в свете изучения вышеуказанных источников.

АБРАМОВИЧ ФИЛИП СЕМЕНОВИЧ (род. 9. 01. 1858), полковник. Воспитывался в Киевском частном пансионе и Киевском пехотном юнкерском училище. Службу начал 10.10.1875, произведен в прапорщики – 16.04.1878, подпоручик – 17.04.1880, поручик – 20.02.1881, сотник – 22.09.1882, подьесаул – 30.12.1886, в январе-апреле 1888 находился в запасе, капитан – 15.03.1891, подполковник – 26.02.1898, за служебное отличие награжден чином полковника – 2.04.1908.

В 1909-10 командовал 249 Майкопским резервным батальоном, 125 пехотным Куринским полком.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1902), Св. Анны 2 ст. (1905), Св. Владимира 4 ст. (1906).

Spisok, 1910: 76; Spisok, SPb., 1911: 740; Spisok, SPb., 1912: 646.

АБУТКОВ ВЯЧЕСЛАВ ДМИТРИЕВИЧ (род. 1858), полковник. Закончил 6 классов Казанской Императорской 1 гимназии, Казанское пехотное юнкерское училище по 1 разряду и Офицерскую кавалерийскую школу с оценкой «Отлично». Службу начал 20.04.1875, участник Русско-Турецкой войн 1877-78, произведен в прапорщики – 20.07.1877, ранен в бою, награжден орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1878), Св. Анны 3 ст.

с мечами и бантом (1879), подпоручик – 26.01.1880, поручик – 6.07.1880, переименован в сотники – 24.09.1881, подъесаул – 31.12.1885, есаул – 30.10.1891, войсковой старшина – 26.02.1898, за отличие по службе награжден чином полковника – 5.10.1904.

В 1903-06 занимал должность командующего 2 Полтавским полком Кубанского казачьего войска, назначен командиром 1 Кизляро-Гребенским ген. Ермолова полка Терского казачьего войска – 5.05.1906.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1895), Св. Анны 2 ст. (1904), Св. Владимира 3 ст. (1906).

Spisok, 1905: 81; Spisok, SPb., 1907: 687; Spisok, 1908: 56.

АВЕРЬЯНОВ ПЕТР ИВАНОВИЧ (род. 5.10.1867), полковник. Воспитывался в Тифлисском кадетском корпусе, Николаевском инженерном училище и Николаевской Академии Генерального штаба, которые окончил по 1 разряду. В офицерских чинах с 1886: подпоручик – 11.08.1886, поручик – 11.08.1890, штабс-капитан – 18.05.1894, капитан – 24.03.1896, подполковник – 6.12.1900, полковник – 6.12.1904.

С 1894 служил на обер-офицерских и штаб-щфицерских должностях при штабе Кавказского военного округа и командующего Кавказской армией, в конце 1900 по июль 1901 служил штаб-офицером для особых поручений при командующем войсками Кавказского военного округа. В последующие годы службу проходил в других регионах страны, командир 16 гренадерского Мингрельского Е. И.В. Вел. кн. Дмитрия Константиновича полка – с 17.04.1908.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1897) и 2 ст. (1903), Св. Анны 3 ст. (1904) и 2 ст. (1906).

Spisok, 1901: 171; Spisok, SPb., 1906: 970; Spisok, 1907: 765; Spisok, SPb., 1910: 452;

АДЖЕМОВ ГРИГОРИЙ АНТОНОВИЧ (род. 1. 04.1853, по другим данным 1852), полковник. Воспитывался в Кишиневской классической гимназии и Одесском пехотном юнкерском училище. Службу начал 28.07.1870, прапорщик – 10.11.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, за отличие награжден чином подпоручика – 2.05.1877 и поручика – 28.12.1877, орденами Св. Анны 4 ст., Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1877), контужен в бою, штабс-капитан – 23.05.1881, за отличие награжден чинами капитана – 6.05.1884, подполковника – 26.02.1892 и полковника – 5.10.1906.

Служил Ейским с 20.12.1889 и Пятигорским с 5.10.1906 уездным воинским начальником.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3

ст. (1881), Св. Станислава 2 ст. (1888), Св. Владимира 4 ст. с бантом (1901) и 3 ст. (1910).

Spisok, 1893: 240; Spisok, 1910: 66; Spisok, SPb., 1912: 445; Spisok, 1914: 169.

АЗАРЕВ НИКОЛАЙ ПЕТРОВИЧ (род. 6.12.1845), полковник. Участник военной экспедиции 1863 периода Кавказской войны 1817 -1864, поручик – 7.03.1869, штабс-капитан – 2.04.1872, ротмистр – 21.03.1875. Участвовал в Русско-Турецкой войне 1877-78, награжден орденом Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1879), майор – 1.11.1879, переименован в подполковники – 6.05.1884, за отличие по службе награжден чином полковника – 14.05.1896.

С 1899 по 28.11.1901 занимал должность начальника кадров Кавказского кавалерийского запаса.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1876) и 2 ст. (1883), Св. Анны 2 ст. (1889), Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1893).

Spisok, 1901: 78; Spisok, SPb., 1903 (ynv): 296.

АКБЕР-МИРЗА (род. 26.02.1854), персидский принц, полковник Русской Императорской армии. Воспитывался в Пажеском Е.В. корпусе. Службу начал 26.02.1871, произведен в корнеты 10.08.1873, поручик – 1.03.1874, корнет гвардии – 24.10.1874, поручик – 1.01.1878, участник военной экспедиции 1879, награжден орденом Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость» (1880), за отличие штабс-ротмистр (майор) – 8.10.1881, подполковник – 30.10.1894, награжден чином полковника – 6.12.1906.

С октября 1894 состоял при войсках Кавказского военного округа.

Кавалер иностранных орденов: персидского – Льва и Солнца 3 ст. (1892), бухарского - золотого ордена Благородной Бухары 2 ст. (1894).

Spisok, 1895: 186; Spisok, SPb., 1907: 1121; Spisok, 1908 : 79; Spisok, SPb., 1909: 801; Spisok, SPb., 1911: 60.

АКИМОВ ВЛАДИМИР НИКОЛАЕВИЧ (род. 18.05.1856), полковник. В офицерских чинах с 16.04.1878, подполковник – 26.02.1903, полковник – 7.03.1907.

В 1904-10 состоял при войсках Кавказского военного округа.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1887) и 2 ст. (1898), Св. Анны 3 ст. (1890) и 2 ст. (1906).

Кавалер бухарского золотого ордена Благородной Бухары 3 ст. (1896).

Spisok, 1904: 141; Spisok, 1910: 70; Spisok, SPb., 1912: 510.

АКШИЕВ ГЕОРГИЙ ВАСИЛЬЕВИЧ (род. 30.01.1858), полковник. Воспитывался в Михайловско-Воронежском кадетском корпусе и Чугуевском пехотном юнкерском училище, последнее окончил по 1 разряду. Службу начал 20.09.1875, произведен в прапорщики – 24.11.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, подпоручик – 16.04.1877, за отличия награжден чинами поручика – 18.02.1883, штабс-капитана – 6.05.1886, капитана – 31.03.1891, подполковника – 26.02.1898 и полковника – 6.12.1903.

С февраля 1906 по март 1908 служил помощником окружного интенданта Кавказского военного округа. В дальнейшем службу проходил в других военных округах. За военно-служебные заслуги награжден орденом Св. Владимира 4 ст. с бантом (1903), 3 ст. (1909) и др.

Spisok, 1907: 53; Spisok, SPb., 1907, ch. 2: 33; Spisok, SPb., 1909, ch. 2: 14.

АКРЫНОВ АЛЕКСАНДР ФЕДОРОВИЧ (род. 23. 02. 1848), полковник. Военный инженер. Воспитанник Николаевской инженерной Академии, которую закончил по 1 разряду. В офицерских чинах с 8.08.1866, за отличие награжден чином поручика – 17.05.1869, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, штабс-капитан – 27.03.1877, капитан – 27.03.1877, награжден орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1877), Св. Станислава 2 ст. с мечами (1878), Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1879), подполковник – 30.03.1881, полковник – 30.08.1885.

С 80-х гг. XIX в. служил штаб-офицером для проверки смет и отчетов в окружном инженерном управлении Кавказского военного округа, назначен начальником Тифлисской инженерной дистанции – 19.08.1896.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1876), Св. Анны 2 ст. (1882), Св. Владимира 3 ст. (1897).

Spisok, 1886: 152; Spisok, 1897: 51; Spisok, 1902: 41; Spisok, SPb., 1903 (unv.): 14; Spisok, SPb., 1903 (mai.): 12; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 11.

АЛДАТОВ МУССА ХАТАЦКОВИЧ (ХАСТАЦКЕЕВИЧ) (род. 21. 09.1868), полковник. Воспитывался в Владикавказском реальном училище и Московском пехотном юнкерском училище. Службу начал 1.01.1888, подпоручик – 10.08.1890, поручик – 10.08.1893, штабс-капитан – 6.05.1900, капитан – 10.08.1901, участник Русско-Японской войны 1904-05, за боевое отличие награжден чином подполковника – 21.02.1905, награжден орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом, Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом, Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1904), полковник – 9.09.1911.

В 1907 служил в 79 пехотном Куринском полку, в январе 1911 назначен начальником Сретенского дисциплинарного батальона.

Spisok, 1907: 144; Spisok, SPb., 1914: 947.

АЛЕКСАНДЕР АЛЕКСАНДР ЭДУАРДОВИЧ (род. 23.02.1861), полковник. Воспитывался в Петербургской военной гимназии и Тифлисском пехотном юнкерском училище. Службу начал 18.12.1879, прапорщик – 23.05.1883, подпоручик – 30.08.1884, участник военной экспедиции 1885, поручик – 30.08.1888, за отличие награжден чином штабс-капитана – 15.03.1895, капитан – 6.05.1900, награжден чином подполковника – 28.02.1907, полковник – 6.12.1911.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1906), Св. Анны 2 ст. (1910).

В 1908 службу проходил в 1 Кавказском стрелковом батальоне.
Spisok, 1908: 164; Spisok, SPb., 1914: 1018.

АЛЕКСАНДРОВ ВАСИЛИЙ ВАСИЛЬЕВИЧ (род. 14.01.1856), полковник. Воспитывался в Оренбургской гимназии, Казанском пехотном юнкерском училище, которое окончил по 2 разряду, Офицерской стрелковой школе. Участник Русско-Турецкой войны 1877-78, произведен в прапорщики – 20.07.1877, награжден орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом, Св. Анны 4 ст. с мечами и бантом (1878), ранен в бою, подпоручик – 26.01.1880, поручик – 15.05.1883, штабс-капитан – 6.05.1887, капитан – 15.03.1895, подполковник – 26.02.1900, полковник – 1.01.1906.

В 1903-07 служил в 154 пехотном Дербентском полку.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. и Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1902).

Spisok, 1903: 137; Spisok, 1904: 121; Spisok, 1907: 77; Spisok, SPb., 1906: 1218.

АЛЕКСАНДРОВ ВЛАДИМИР МИХАЙЛОВИЧ (род. 15. 08. 1864), полковник. Воспитывался в Тифлисском кадетском корпусе, Михайловском артиллерийском училище, закончил Офицерскую артиллерийскую школу. Службу начал 1.09.1883, произведен в подпоручики – 14.08.1884, поручик – 14.08. 1888, штабс-капитан – 15.07.1894, капитан – 19.07.1898, подполковник – 28.10.1904, за отличие по службе награжден чином полковника – 6.12.1908. Назначен заведующим практическими занятиями Карсской крепостной артиллерии – 13.07.1905, командиром Терско-Дагестанской крепостной артиллерии – 29.07.1911.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1898) и 2 ст. (1912), Св. Станислава 2 ст. (1903).

Spisok, SPb, 1910: 1069; Spisok, 1911: 74; Spisok, SPb., 1911: 853; Spisok, SPb., 1914: 383.

АЛЕКСЕЕВ АНАТОЛИЙ (АНТОНИЙ) НИКОЛАЕВИЧ (род. 6.02.1865, по другим данным: 1.02.1865), полковник. Воспитывался в Киевском кадетском корпусе, 1 военном Павловском училище, закончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. В службу вступил 28.08.1881, хорунжий – 7.08.1885, сотник – 7.08.1889, подьесаул – 15.04.1893, есаул – 2.06.1899, подполковник – 6.12.1903, участник Русско-Японской войны 1904-05, награжден орденом Св. Станислава 3 ст. (1904), чином полковника – 6.12.1907.

С февраля 1906 по 5 января 1911 служил на различных должностях в Кавказском военном округе: старшим адъютантом штаба Кавказского Военного округа, штаб-офицером для поручений при том же штабе – с 9.03.1906, начальник штаба 20 пехотной дивизии – 13. 10.1906 – 5.01.1911.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1907) и Св. Станислава 2 ст. (1910).

Spisok, 1907: 115; Spisok, 1908: 105; Spisok, SPb., 1911 : 706; Spisok, SPb., 1912: 613; Spisok, SPb., 1914: 274.

АЛЕКСЕЕВ НИКОЛАЙ ГРИГОРЬЕВИЧ (род. 8.07.1868), полковник. Воспитывался в частном учебном заведении и Одесском пехотном юнкерском училище. Службу начал 28.11.1885, произведен в подпоручики – 5.02.1890, поручик – 5.02.1894, штабс-капитан – 6.05.1900, капитан – 5.02.1902, участник Китайского похода 1900- 1901, награжден орденом Св. Анны 4 ст. и 3 ст. с мечами и бантом (1902), за боевые отличия в Русско-Японской войне 1904-05 подполковник – 22.11.1905, награжден орденами Св. Станислава 2 ст. с мечами, Св. Анны 2 ст. с мечами, Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1905), за служебное отличие полковник – 6.12.1909, награжден орденом Св. Владимира 3 ст. (1913).

С 1907 по июль 1910 служил в 1 Кавказском железнодорожном батальоне. В дальнейшем службу проходил в других регионах страны.

Spisok, 1907: 161; Spisok, SPb., 1914: 549.

АЛФИМОВ ГРИГОРИЙ ФЕДОРОВИЧ (род. 21.01.1850), полковник. В офицерских чинах с 17.09.1870. Участник военных экспедиций 1872, 1873, за боевые отличия произведен в подпоручики – 1.01.1873 и поручики – 11.03.1874, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, за отличия награжден чином штабс-капитана – 28.02.1878 и орденом Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1880), за отличие по службе полковник – 23.04.1898.

С января 1897 командовал Кавказским обозным кадровым батальоном.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1884) и 2 ст. (1894), Св. Станислава 2 ст. (1884), Св. Владимира 4 ст. – за

25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1896).

Spisok, 1903: 67; Spisok, SPb., 1903(sen.): 430; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 376.

АМАДЗИ-МАГОМЕТ (род. 22.03.1859), полковник. Воспитывался в Ставропольской классической гимназии, окончил 2 военное Константиновское училище и Офицерскую стрелковую школу с оценкой «Успешно». Службу начал 30.08.1880, произведен в подпоручики – 7.08.1882, поручик – 7.08.1886, штабс-капитан – 15.03.1891, награжден орденом Св. Станислава 3 ст. (1893), чином капитана – 15.03.1898, участник Русско-Японской войны 1904-05, награжден орденом Св. Станислава 2 ст. (1905), подполковник – 27.04.1906, полковник – 6.12.1910.

В 1907-1914 служил в 84 пехотном Е.В. Ширванском полку.

Spisok, 1907: 170; Spisok, 1910: 144; Spisok, 1911: 136; Spisok, SPb., 1909: 1302; Spisok, 1913: 322; Spisok, SPb., 1914: 850.

АМАЙСКИЙ ЯКОВ ВАСИЛЬЕВИЧ (род. 4.03.1855), полковник. Георгиевский кавалер. Воспитывался в Олонецкой духовной семинарии и С.-Петербургском пехотном юнкерском училище. Службу начал 14.07.1875, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, прапорщик - 29.07.1877, награжден орденами Св. Анны 4 ст. Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1878), за выдающееся боевое отличие удостоен ордена Св. Георгия 4 ст. (1879), в 1883- 84 и 1888 находился в запасе, за отличия по службе награжден чинами штабс-капитана – 15.03.1891, капитана – 15.03.1896, подполковник – 26.02.1900, за отличие полковник – 26.11.1903. Участник Русско-Японской войны 1904-05, ранен в бою, награжден орденами Св. Станислава 2 ст. с мечами (1907), Св. Владимира 3 ст. (1909).

В 1900-04 служил в 6 Кавказском стрелковом батальоне.

Кавалер персидского ордена Льва и Солнца 4 ст. (1879).

Spisok, 1900 : 170; Spisok, 1904: 79; Spisok, SPb., 1905: 880; Spisok, SPb., 1907: 425; Spisok, SPb., 1909: 227; Spisok, SPb., 1912: 88; Spisok, SPb., 1913: 56.

АНАСТАСИЕНКО ЗАХАРИЙ САМОНОВИЧ (род. 1.01.1852), полковник Воспитывался в Тифлиском пехотном юнкерском училище, которое закончил по 2 разряду, Нижегородской графа Аракчеева военной гимназии. Службу начал 6.08.1868, произведен в прапорщики – 15.02.1874, подпоручик – 12.08.1877, участник военной экспедиции 1879, за боевое отличие награжден чином поручика (1879), за служебные отличия награжден чинами капитана – 21.04.1891, подполковника – 26.02.1896 и полковника (1905, со старшинством с 5.10.1904).

В 1897-1906 службу проходил в 16 гренадерском Мингрельском Е.И.В.

Вел. кн. Димитрия Константиновича полку, назначен командиром 3 Кавказского стрелкового батальона – 16.03.1906.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1883) и 2 ст. (1902).

Кавалер бухарского золотого ордена Благородной Бухары 2 ст. (1899).

Spisok, 1897: 175; Spisok, 1908: 55; Spisok, SPb., 1906: 852; Spisok, SPb., 1907: 652.

АНДРЕЕВ КОНСТАНТИН ПОРФИРЬЕВИЧ (род. 11.01.1858), полковник. В офицерских чинах с 1879, подпоручик – 8.04.1884, поручик – 1.01.1885, штабс-капитан – 3.08.1887, капитан – 3.08.1887, подполковник – 30.08.1890, за отличие по службе награжден чином полковника – 6.12.1895.

В 1898-1901 командовал 254 Темирханшуринским резервным батальоном. С января 1901 службу проходил вне Кавказского военного округа.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1888) и 2 ст. (1894), Св. Анны 3 ст. (1891) и 2 ст. (1897).

Spisok, 1899: 85; Spisok, 1900: 75; Spisok, SPb., 1903 (mai): 203; Spisok, SPb., 1904: 135; Spisok, SPb., 1905: 116.

АНДРУССКИЙ МИТРОФАН ВАСИЛЬЕВИЧ (род. 15.02.1855), полковник. Службу начал 8.08.1871. Воспитывался в Полтавской военной гимназии, 2 военном Константиновском училище. Закончил Офицерскую артиллерийскую школу. Произведен в прапорщики – 10.08.1873, подпоручик – 20.11.1874, поручик – 9.12.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, штабс-капитан – 18.12.1878, награжден орденом Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1879), капитан – 25.10.1887, подполковник – 1.10.1897, за отличие по службе награжден чином полковника – 5.10.1904.

В мае 1907 назначен командиром 1 дивизиона Кавказской резервной артиллерийской бригады, с 12.08.1910 командовал 1 дивизионом 51 Артиллерийской бригады.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1880), Св. Анны 2 ст. (1894), Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах и 3 ст. (1909).

Spisok, SPb., 1910: 380; Spisok, 1911: 45, Spisok, SPb., 1911: 249.

АНИЧКОВ МИХАИЛ МИЛИЕВИЧ (род. 14.05.1846), полковник. Воспитывался в 1 военной гимназии и Павловском военном училище. В офицерских чинах с 1867, подпоручик – 17.07.1867, прапорщик гвардии – 10.08.1868, поручик армии – 17.06.1867, штабс-капитан – 11.09.1875, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден орденом Св. Станислава 340

3 ст. с мечами и бантом (1878), капитан – 1.02.1881, за служебные отличия награжден чином полковника – 8.04.1903.

В 1903-04 служил Александропольским уездным воинским начальником. С июня 1904 службу проходил вне Кавказского военного округа.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1886) и 2 ст. (1902), Св. Станислава 2 ст. (1891), Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1894).

Spisok, 1904: 78; Spisok, SPb., 1904: 874; Spisok, SPb., 1905: 842.

АПОЛЛОНОВ НИКОЛАЙ ИЛЬИЧ (род. 1.12.1868), полковник. Воспитывался в Бакинском реальном училище, закончил военно-училищные курсы Московского пехотного юнкерского училища по I разряду. Службу начал 15.08.1888, произведен в подпоручики – 10.08.1889, поручик – 10.08.1893, штабс-капитан – 6.05.1900, капитан – 10.08.1901, за отличие награжден чином подполковника – 19.07.1907, полковник – 6.12.1912.

Назначен старшим адъютантом штаба Кавказской гренадерской дивизии – 6.09.1900, с июля 1907 служил в 14 гренадерском Грузинском ген. Котляревского, позднее в 16 гренадерском Мингрельском Е.И.В. Вел. кн. Дмитрия Константиновича полках.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1902), Св. Станислава 2 ст. (1905), Св. Владимира 4 ст. (1912).

Spisok, 1908: 170; Spisok, SPb., 1909: 1531; Spisok, 1910: 162; Spisok, 1911: 151; Spisok, SPb., 1913: 426; Spisok, SPb., 1914: 1240.

АРАПОВ НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ (род. 16.08.1866), полковник. Воспитывался в Камышинском реальном и Тифлисском пехотном юнкерском училищах, закончил Николаевскую Академию Генерального штаба по I разряду. Службу начал 31.05.1886, произведен в подпоручики – 1.09.1888, поручик – 1.09.1892, штабс-капитан – 17.05.1896, капитан – 5.04.1898, подполковник – 14.04.1902, за отличие по службе награжден чином полковника – 2.04.1906.

В 1899-1904 занимал должности обер-офицера для особых поручений при штабе 1 Кавказского армейского корпуса, старшего адъютанта штаба Кавказского военного округа с 14.07.1901, с сентября 1904 по март 1907 был начальником штаба 2 Кавказской казачьей дивизии.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1901) и 2 ст. (1909), Св. Анны 3 ст. (1903).

Spisok, 1904: 135; Spisok, 1905: 113; Spisok, SPb., 1907: 1058; Spisok, SPb., 1909: 750; Spisok, SPb., 1910: 699; Spisok, SPb., 1911: 510; Spisok, SPb., 1912: 414; Spisok, SPb., 1913: 256; Spisok, SPb., 1914: 153.

АРДЖЕВАНИДЗЕ ГЕОРГИЙ ПАВЛОВИЧ (род. 24.01.1863), полковник. Воспитывался в Петровско-Полтавской военной гимназии и Павловском военном училище. Службу начал 15.08.1881, произведен в подпоручики – 12.08.1883, поручик – 12.08.1887, за отличия награжден чинами штабс-капитана – 15.06.1893 и капитана – 15.03.1899. Участник Русско-Японской войны 1904-05, подполковник – 26.02.1905, награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1905), полковник – 6.12.1910.

В 1905-14 служил в 16 гренадерском Мингрельском Е.И.В. Вел. кн. Дмитрия Константиновича полку.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1896) и 2 ст. (1906), Св. Анны 2 ст. (1909).

Spisok, 1905: 150; Spisok, 1910: 129; Spisok, 1911: 96; Spisok, SPb., 1914: 785.

АРДЖЕВАНИДЗЕ НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ (род. 29.03.1859), полковник. Воспитывался в Тифлисской гимназии и Николаевском кавалерийском училище. Службу начал 31.08.1877, произведен в прапорщики – 8.08.1879, поручик – 19.05.1880, за отличие награжден чином штабс-ротмистра – 21.03.1886, ротмистр – 15.03.1896, за отличие подполковник – 26.02.1905 и полковник – 6.12.1910. В 1886-1904 занимал должности личного адъютанта командира Кавказского и 2 Кавказского армейских корпусов, 1904-14 состоял при войсках Кавказского военного округа.

Spisok, 1905: 149; Spisok, 1911: 96; Spisok, 1912: 1292; Spisok, 1913: 902; Spisok, SPb., 1914: 770.

АРДИШВИЛИ НЕСТОР НИКОЛАЕВИЧ (род. 15.02.1856), полковник. Воспитывался в Петербургском кадетском корпусе и Тифлиском пехотном юнкерском училище. Службу начал 7.08.1870, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден Знаком отличия военного ордена Св. Георгия 4 ст. (1877), орденами Св. Анны 4 ст. и 3 ст. с мечами и бантом (1878), чином подпоручика – 13.07.1879, за отличие в военной экспедиции 1879 получил орден Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом, ранен в бою, капитан – 6.05.1900, за отличие награжден орденом Св. Станислава 2 ст. (1907), чинами подполковника – 5.10.1908 и полковника – 7.05.1912.

В 1910-14 служил в 13 лейб-гренадерском Эриванском царя Михаила Федоровича полку.

Spisok, 1910: 174; Spisok, 1911: 163; Spisok, SPb., 1914: 1149.

АРТАМОНОВ ВАСИЛИЙ АНДРЕЕВИЧ (род. 10.08.1857), полковник. Воспитывался в Оренбургском уездном и пехотном юнкерском училищах,

закончил Офицерскую стрелковую школу с оценкой «Успешно». Участник Русско-Турецкой войны 1877-78, произведен в прапорщики – 10.07.1877, награжден орденом Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1877), подпоручик – 25.08.1878, награжден орденом Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость» (1878) и 3 ст. с мечами и бантом (1879), поручик – 16.04.1882, штабс-капитан – 15.03.1887, капитан – 15.03.1891, подполковник – 26.02.1899. Участвовал в Русско-Японской войне 1904-05, награжден мечами к ордену Св. Станислава 2 ст. и орденом Св. Анны 2 ст. с мечами (1905), полковник – 2.04.1911 (старшинство с 6.12.1910).

В 1901-10 служил в 251 Георгиевском резервном батальоне, позднее в Ардагано-Михайловском полку.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1898), Св. Владимира 4 ст. с бантом – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1901).

Spisok, 1901: 160; Spisok, 1909, SPb.: 87; Spisok, 1910: 95; Spisok, 1911: 90; Spisok, SPb., 1912: 1106; Spisok, SPb., 1913: 763.

АРЮТИНОВ ТИГРАН ДАНИЛОВИЧ (род. 1.06.1858), полковник. Воспитывался в 1 Московской военной гимназии, 3 военном Александровском училище, с отличием закончил Офицерскую кавалерийскую школу. Службу начал 22.08.1875, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, хорунжий – 22.05.1877, награжден орденом Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1878), за боевое отличие награжден чинами сотника – 17.10.1879, есаула – 6.05.1882 и войскового старшины – 26.02.1900, за отличие по службе полковник – 1.01.1906.

В апреле 1904 назначен командующим 2 Сунженско-Владикавказским полком Терского казачьего войска, затем начальником Осетинского отряда, с июня 1907 командовал 1 Горско-Моздокским ген. Круковского полком Терского казачьего войска.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1891), Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1903).

Spisok, 1907: 77; Spisok, 1908: 69; Spisok, SPb., 1910: 649; Spisok, 1911: 471; Spisok, SPb., 1912: 380.

АСЕЕВ МИХАИЛ ВАСИЛЬЕВИЧ (род. 5.09.1863), полковник. Воспитывался дома, Елисаветградском кавалерийском юнкерском училище, закончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. Службу начал 17.10.1881, произведен в корнеты – 1.09.1885, поручик – 31.12.1893, штабс-ротмистр гвардии, капитан Генерального штаба – 6.12.1896, подпол-

ковник – 6.12.1902, за отличие по службе награжден чином полковника – 6.12.1906.

В 1904 назначен штаб-офицером управления 63 пехотной резервной бригады, и. д. начальник штаба 3 Кавказской казачьей дивизии – 13.07.1910, командир 18 драгунского Северского полка – 9.10.1912.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1905), Св. Станислава 2 ст. (1910).

Spisok, 1905: 116; Spisok, SPb., 1910: 771; Spisok, 1911: 61; Spisok, 1912, SPb.: 476; Spisok, SPb., 1914:189.

АСТАФЬЕВ ИВАН НИКОЛАЕВИЧ (род. 5. 01.1861), полковник Отдельного корпуса жандармов. Воспитание получил в Кронштадтском реальном и С.-Петербургом пехотном юнкерском училищах. Службу начал 31.07.1878, произведен в прапорщики – 16.08.1881, подпоручик (корнет) – 6.08.1884, поручик – 6.08.1888, штабс-ротмистр – 30.08.1892, ротмистр – 30.08.1894, подполковник – 26.02.1903, за отличие по службе награжден чином полковника – 6.12.1907.

В ноябре 1907 назначен начальником жандармского полицейского управления Закавказских железных дорог.

За служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1902), Св. Анны 3 (1900) и 2 ст. (1910), Св. Владимира 4 ст. (1907) и 3 ст. (1913).

Spisok, SPb., 1910, ch. 3: 71; Spisok, SPb., 1912, ch. 3: 57; Spisok, SPb., 1913, ch. 3: 33; Spisok, SPb., 1914: 260.

АСТАХОВ (), полковник (6.12.1905).

В 1907 служил в Собственно Е.И.В. конвое Терского казачьего войска. *Spisok, 1907: 75.*

АШИХМАНОВ (АШЕХМАНОВ) ПАВЕЛ МИХАЙЛОВИЧ (род. 5.06.1859), полковник. Воспитывался в Нижегородской военной гимназии и 2 военном Константиновском училище. Службу начал 1.09.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, прапорщик – 16.04.1878, подпоручик – 20.12.1879, поручик – 18.12.1880, штабс-капитан – 23.11.1888, за отличия награжден чинами капитана – 9.06.1895 и подполковника – 26.02.1901. Участник Русско-Японской войны 1904-05, награжден орденами Св. Станислава 2 ст. с мечами (1904), Св. Анны 2 ст. с мечами, полковник – 12.01.1905.

В 1901 и. д. начальника Аварского округа Дагестанской обл. Позже служил за пределами Кавказского военного округа.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1882), Св. Анны 3 ст. (1892).

Spisok, 1901: 173. С.м.: Spisok, SPb., 1906: 1013; Spisok, SPb., 1907: 807; Spisok, SPb., 1909: 538; Spisok, SPb., 1913: 164; Spisok, SPb., 1914: 82.

БАЕР МАРИН ЯКОВЛЕВИЧ (род. 22.06.1869), полковник. Воспитывался дома и Варшавском пехотном юнкерском училище. Службу начал 25. 07.1877, прапорщик – 21.10.1880, подпоручик – 17.02.1881, поручик – 17.02.1885, штабс-капитан – 26.02.1889, капитан – 26.02.1890, подполковник – 26.02.1896, за служебное отличие награжден чином полковника – 1905 (старшинство с 5.10.1904).

В 1906-08 командовал Асландузским резервным батальоном, в декабре 1908 назначен командиром 2 Кавказского стрелкового полка.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1890) и 2 ст. (1910), Св. Анны 3 ст. (1891).

Spisok, 1908: 54; Spisok, SPb., 1910: 360; Spisok, SPb., 1911: 235; Spisok, SPb., 1913: 116; Spisok, SPb., 1914: 52.

БАЖЕНОВ НИКОЛАЙ НИКОЛАЕВИЧ (род. 19.03.1860), полковник. Воспитывался в Ярославской духовной семинарии, сдал офицерские экзамены при Одесском пехотном юнкерском училище, закончил 2 класса Николаевской Академии Генерального штаба по 1 разряду. Службу начал 12.10.1878, произведен в прапорщики – 21.02.1883, подпоручик – 30.08.1884, поручик – 30.08.1888, штабс-капитан – 24.08.1892, капитан – 6.05.1900, награжден орденом Св. Станислава 3 ст. (1901), за отличие по службе подполковник – 26.02.1905. До 1906 занимал различные административные должности в Кавказском окружном интендантском управлении. В последующие годы служил вне Кавказского военного округа.

Spisok, 1905: 152; Spisok, SPb., 1914: 444.

БАРАНОВ ИВАН ПАВЛОВИЧ (род. 14.09.1867), полковник. Воспитывался в Михайловском Воронежском кадетском корпусе и Николаевском кавалерийском училище. Службу начал 5.09.1885, произведен в корнеты – 11.08.1886, поручик – 11.08.1890, штабс-капитан – 25.03.1892, ротмистр – 6.05.1900, за служебные отличия награжден чинами подполковника – 4.01.1908 и полковника – 20.03.1911.

В 1895-1898 и 1900-1901 находился в запасе, служил обер-офицером для особых поручений при Кутаисском (с 1899) и Карсском (с 1901) военных губернаторах, в 1908-14 занимал должность штаб-офицера при заместнике Кавказском по Военно-народному управлению.

Spisok, 1910: 166; Spisok, 1911; 98; Spisok, SPb., 1912: 1438; Spisok, SPb., 1913: 1004; Spisok, SPb., 1914: 898.

БАРАНОВСКИЙ ЛЕВ СТЕПАНОВИЧ (род. 6.05.1855), полковник. Воспитывался во 2 Сибирской военной гимназии, Николаевском кавалерийском училище, закончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 2 разряду. В офицерских чинах с 1875, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, поручик – 16.04.1878, награжден орденами Св. Анны 4 ст. и Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1878), штабс-ротмистр – 20.04.1880, капитан Генерального штаба – 24.11.1882, подполковник – 3.04.1885, находился в запасе – 1887-1888, за отличие по службе награжден чином полковника – 6.05.1896, в запасе – 1898-99.

С 1904 служил в Кавказском военном округе, в 1904-05 командовал 256 Гунибским резервным батальоном. С конца 1905 службу проходил в других военных округах.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1889), Св. Станислава 2 ст. (1892) и 2 ст. (1900).

Spisok, 1905: 41; Spisok, SPb., 1904: 172; Spisok, SPb., 1905: 149; Spisok, SPb., 1906: 64.

БАРАТОВ КОНСТАНТИН ИВАНОВИЧ (род. 15.09.1855), полковник. Воспитание получил в 1 С.-Петербургской военной гимназии, 2 Константиновском военном училище, закончил Офицерскую стрелковую школу с оценкой «Успешно». Службу начал 11.08.1873, произведен в прапорщики - 4.08.1875, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, подпоручик – 13.05.1877, награжден орденами Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость», Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1877), ранен и контужен в бою, поручик – 16.05.1881, штабс-капитан – 24.08.1886, за отличие награжден чином капитана – 15.03.1893, подполковник – 26.02.1900. Участник Русско-Японской войны 1904-05, награжден орденом Св. Анны 2 ст. с мечами (1904), за отличие по службе чином полковника - 13.02.1905 (старшинство с 5.10.1904), мечами и бантом к ордену Св. Анны 3 ст., ранен и контужен в боях.

В 1900-07 служил в 14 гренадерском Грузинском ген. Котляревского полку, 6 Кавказском стрелковом батальоне.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1882), Св. Станислава 2 ст. (1887).

Spisok, 1900: 169; Spisok, SPb., 1901: 1059; Spisok, 1907: 62; Spisok, SPb., 1907: 698; Spisok, SPb., 1910: 400; Spisok, SPb., 1911: 265.

БАРКОВСКИЙ ВЛАДИМИР МИХАЙЛОВИЧ (род. 23.07.1862), полковник. Воспитывался в межевых классах при Владикавказской военной прогимназии и 2 военном Константиновском училище, которое закончил по

I რაზრადუ. Службу начал 1.09.1882, произведен в подпоручики – 14.08.1884, поручик – 14.08.1888, штабс-капитан – 28.03.1893, капитан – 2.04.1895, подполковник – 18.04.1899, полковник – 6.12.1910

В 1890-1900 – офицер-воспитатель Тифлисского кадетского корпуса, служил в 154 пехотном Дербентском, 2 Кавказском стрелковом полках. В июле 1913 назначен командиром 80 пехотного Кабардинского ген.-фельдм. кн. Барятинского полка.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1898) и 2 ст. (1908), Св. Анны 3 ст. (1904).

Spisok, 1899: 177; Spisok, 1911: 90; Spisok, SPb., 1912: 1107; Spisok, SPb., 1914: 652.

БАРЫШ-ТЫШЕНКО ПЕТР СТЕПАНОВИЧ (род. 1843), полковник (7.04.1894). Участник военных экспедиций 1862-64 периода Кавказской войны 1817-64 и Русско-Турецкой войны 1877-78, за боевые отличия награжден орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1877), Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1878), Св. Станислава 2 ст. с мечами (1879), Знаком отличия ордена Св. Георгия 4 ст. (1864).

В конце XIX – начале XX века командовал 1 Ейским полком Кубанского казачьего войска, был атаманом Темрюкского отдела Кубанской обл.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 2 ст. (1879), Св. Владимира 3 ст. (1898).

Spisok, 1895: 110; Spisok, SPb., 1899; Spisok, 1901: 64; Spisok, 1902: 52.

БАТАЛИН АЛЕКСАНДР НАЗАРОВИЧ (род. 15.08.1852), полковник. Воспитывался в Виленской классической гимназии и С.-Петербургском пехотном юнкерском училище. Произведен в прапорщики – 4.09.1871, подпоручик – 27.03.1873, поручик – 6.04.1875, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, штабс-капитан – 15.03.1877, награжден орденом Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1879), капитан – 15.03.1885, подполковник – 1.01.1891, за отличие по службе награжден чином полковника – 13.01.1903.

В 1903 службу проходил в 258 пехотном резервном Сухумском полку.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1882) и 2 ст. (1888), Св. Станислава 2 ст. (1886), Св. Владимира 4 ст. с бантом (1897) – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах.

Spisok, 1903: 91; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 932; Spisok, 1904: 832; Spisok, SPb., 1906: 539.

БАУМАН РУДОЛЬФ АЛЕКСАНДРОВИЧ (род. 24. 11.1858), полковник. Воспитание получил в Михайловско-Воронежской военной гимназии

и 1 военном Павловском училище. Службу начал 11.08.1876, в офицерских чинах с 1878, произведен в прапорщики – 16.04.1878, подпоручик – 20.12.1879, поручик – 24.10.1881, штабс-капитан – 23.11.1888, капитан – 30.08.1894, подполковник – 20.04.1904 (старшинство с 20.03.1904), за отличие по службе награжден чином полковника – 6.12.1908.

В 1905-10 служил в Михайловской крепостной артиллерии, с марта 1904 командовал батареей.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1884) и 2 ст. (1903), Св. Анны 3 ст. (1889) и 2 ст. (1906).

Spisok, 1905: 124; Spisok, SPb., 1909: 1121; Spisok, 1910: 81; Spisok, SPb., 1910: 1058.

БАУГМАРТЕН АЛЕКСАНДР ЭДУАРД (род. 15.09.1846), полковник. Воспитывался в Константиновском межевом институте и Тифлисском пехотном юнкерском училище. Службу начал 14.03.1866, произведен в прапорщики – 17.09.1870, подпоручик – 15.03.1873, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден орденом Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1878), за отличия по службе поручик – 14.05.1878, штабс-капитан – 14.08.1882, капитан – 6.12.1895, подполковник – 26.02.1901, полковник – 1.01.1906.

В 1901-10 служил штаб-офицером для поручений, а затем главным смотрителем продовольственных магазинов на Северном Кавказе, и. д. старшего столоначальника окружного интендантского управления.

За 25 лет безупречной службы в офицерских чинах награжден орденом Св. Владимира 4 ст. (1895).

Spisok, 1901: 174; Spisok, 1905: 108; Spisok, 1907: 78; Spisok, SPb., 1909, ch. 2: 41; Spisok, 1910: 62.

БЕЖАНОВ ЕЛИЗАР ИВАНОВИЧ (род. 1.08.1843), полковник. В офицерских чинах с 1866, участник военных экспедиций 1860-61 и 1863 периода Кавказской войны 1817-64, награжден чинами поручика – 30.08.1869 и штабс-ротмистра – 30.08.1874, за боевые отличия в Русско-Турецкой (1877-78) войне награжден орденом Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1877) и чином ротмистра (1878), контужен в бою (1877), полковник – 6.05.1884.

В 1881-85 командовал лейб-гвардейским 2 Терским казачьим эскадронном Собственно Е.В. конвоем, 1 Кавказским конным полком Кубанского казачьего войска (1886-89), позже состоял в строевых частях Терского казачьего войска.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1871) и 2 ст. (1881), Св. Анны 2 ст. (1883), Св. Владимира 3 ст. (1888).

Кавалер Румынской звезды (1877).

Spisok, 1885: 156; Spisok, 1887: 132; Spisok, 1901: 44; Spisok, SPb., 1903 (ynv.): 11; Spisok, SPb., 1903 (mai): 9; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 8.

БЕЗГИН АЛЕКСАНДР ГРИГОРЬЕВИЧ (род. 20.08.1849), полковник. Воспитывался в Орловской Бахтина военной гимназии и Николаевском кавалерийском училище, которое закончил по 1 разряду. В офицерских чинах с 1868, корнет – 12.07.1868, поручик – 27.02.1869, за отличие награжден чином штабс-капитана – 20.04.1880, капитан – 1.11.1886, подполковник – 26.02.1895, за отличие по службе полковник – 29.10.1903.

Начальник Тифлисского жандармского управления с 5.09.1903.

За другие служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1890) и 2 ст. (1901), Св. Анны 3 ст. (1896).

Spisok, 1904: 79; Spisok, SPb., 1904: 911; Spiisok, 1905: 879; Spisok, SPb., 1906: 616; Spisok, 1908: 45.

БЕЙДЕМАН НИКОЛАЙ ВЛАДИМИРОВИЧ (род. 19.04.1863), полковник. Воспитывался в Орловском Бахтина кадетском корпусе и Александровском военном училище. Службу начал 24.08.1882, подпоручик -14.08.1884, поручик – 14.08.1888, за отличие по службе штабс-капитан – 6.12.1897, капитан – 6.05.1900, за служебные отличия награжден чинами подполковника – 26.02.190 и полковника – 26.02.1906.

С февраля 1905 состоял при войсках Кавказского военного округа, назначен старшим адъютантом штаба Кавказского военного округа – 5.11.1905.

В 1904 награжден орденом Св. Станислава 3 ст. (1904).

Spisok, 1910: 85; Spisok, SPb., 1910: 1145.

БЕЙНАР-БЕЙНАРОВИЧ ЗЕНОН КОНСТАНТИНОВИЧ (род. 10.12.1854), полковник. Георгиевский кавалер. Воспитывался в Петербургской военной гимназии и Николаевском инженерном училище. Участник Русско – Турецкой войны 1877-78, за отличие награжден чином поручика – 2.10.1877, орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом, Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом, за выдающееся боевое отличие награжден орденом Св. Георгия 4 ст. (1878), штабс-капитан – 4.08.1881, за отличия по службе удостоен чинов капитана – 30.08.1888, подполковника – 6.12.1895 и полковника – 26.11.1899.

В течение многих лет службу проходил в Карсской области, служил управляющим Карсского (с 12.10.1894), Ольтингского (с 10.02.1895) округов, помощником начальника Ардаганского округа (с 18.06.1895), управляющим (с 22.08.1895), а затем начальником названного округа (с 4.03.1899),

назначен правителем канцелярии военного губернатора Карсской области по Военно - народному управлению – 1.12.1899, с конца января 1901 по 31.07.1902 – полковник 82 пехотного Дагестанского Е.И.В. Вел. кн. Николая Михайловича полка. Позже служил вне Кавказского военного округа.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1885), Св. Анны 2 ст. (1891), Св. Владимира 4 ст. (1898) и 3 ст. (1903).

Spisok, 1901: 91; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 519; Spisok, SPb., 1903 (mai) : 465; Spisok, SPb., 1904: 375; Spisok, SPb., 1906: 159.

БЕКОВ КОНСТАНТИН НИКОЛАЕВИЧ (род. 1.01.1856), полковник. Воспитывался в Саратавской классической гимназии и Казанском пехотном юнкерском училище. Службу начал 10.05. 1873, произведен в прапорщики – 23.11.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, подпоручик – 18.06.1877, награжден орденами Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость» (1877), Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1878), Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1879), поручик – 14.07.1881, награжден чинами штабс-капитана – 15.05.1883 и капитана – 15.01.1890, подполковник – 26.02.1897, участник Русско-Японской войны 1904-05, за отличие полковник - 17.03.1905 (старшинство с 5.10.1904), награжден золотым оружием (1906).

Командир 261 пехотного резервного Шемахинского полка (1906-08), 82 пехотного Дагестанского Е.И.В. Вел. кн. Николая Михайловича полка (с февраля 1908).

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1896), Св. Владимира 4 ст. (1900) и 3 ст. (1906), Св. Анны 2 ст. (1900).

Spisok, 1907: 62; Spisok, SPb., 1909: 414; Spisok, SPb., 1910: 370; Spisok, 1911: 45; Spisok, SPb., 1912: 194.

БЕЛИКОВ АЛЕКСЕЙ ПЕТРОВИЧ (род. 16.09.1850), полковник. Военный инженер. Воспитывался в Константиновском межевом институте и 3 военном Александровском училище, закончил Николаевскую инженерную Академию по 1 разряду. В офицерских чинах с 1869, произведен в прапорщики гвардии – 15.08.1870, подпоручик – 8.04.1873, поручик – 13.04.1875, штабс-капитан инженерного корпуса – 23.07.1875, капитан – 30.08.1878, подполковник – 9.04.1889, полковник – 30.08.1893.

С февраля 1900 службу проходил в Кавказском военном округе, назначен инспектором работ окружного инженерного управления – 11.02.1900.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1878) и 2 ст. (1885), Св. Анны 3 ст. (1881) и 2 ст. (1891), Св. Владимира 4 ст.

(1897) и 3 ст. (1901).

Spisok, 1900: 63; Spisok, SPb., 1902: 50; Spisok, 1902: 170; Spisok, SPb., 1903 (ynv.): 118; Spisok, SPb., 1903 (may.): 102.

БЕЛГОРИЦ-КОТЛЯРЕВСКИЙ ИВАН СЕРГЕЕВИЧ (род. 23.08. 1852), полковник. Воспитывался в Полтавской классической гимназии и 2 военном Константиновском училище. Службу начал 31.08.1873, прапорщик – 4.08.1875, подпоручик – 9.12.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, поручик – 26.12.1877, награжден орденами Св. Анны 4 ст. (1877), Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1879), штабс-капитан – 16.12.1880, капитан – 16.12.1890, подполковник – 1.01.1898, за боевое отличие в Русско-Японской войне 1904-05 награжден чином полковника – 29.09.1904 и мечами к ордену Св. Анны 2 ст. (1905). В 1906-1910 командовал 2 Кавказским горным артиллерийским парком, Кавказским стрелковым артиллерийским дивизионом (с марта 1910), назначен командиром 2 Кавказского мортирного артиллерийского дивизиона (в августе 1910).

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1891), Св. Анны 2 ст. (1896), Св. Владимира 4 ст. с бантом – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1901), мечами к ордену Св. Анны 2 ст. (1905).

Spisok, 1907: 60; Spisok, SPb., 1907: 619; Spisok, SPb., 1909: 378; Spisok, SPb., 1910: 338; Spisok, SPb., 1912: 174.

БЕЛОЗОР ЮЛИАН ЮЛИАНОВИЧ (род. 10.01.1862), полковник. Воспитывался в Виленском реальном и пехотном юнкерском училищах, закончил Офицерскую стрелковую школу с оценкой «Успешно». Службу начал 7.08.1878, прапорщик – 9.01.1882, подпоручик – 30.08.1884, поручик – 30.08.1888, штабс-капитан – 11.12.1893, капитан – 15.07.1893, подполковник – 26.02.1901. Участник Китайского похода 1900-1901, награжден орденами Св. Станислава 2 ст. с мечами и бантом и Св. Анны 2 ст. с мечами (1901), Русско-Японской войны 1904-05, за боевое отличие награжден чином полковника – 13.05.1904, золотым оружием с надписью «За храбрость» (1906), ранен и контужен в бою. Находился в японском плену с 15.03.1904 по 12.12.1905. Назначен командиром 207 пехотного Новобаязетского полка – 7.06.1909. В 1910 награжден орденом Св. Владимира 3 ст.

Spisok, 1910: 45; Spisok, SPb., 1910: 290; Spisok, SPb., 1911: 42; Spisok, 1911: 188; Spisok, SPb., 1912: 149.

БЕЛОСТОЦКИЙ ВАСИЛИЙ ИЛЬИЧ (род.1.01.(по другим данным: 6.12.) 1856), полковник. Воспитывался в кадетском корпусе и Константи-

новском училище, которое закончил по 1 разряду. В офицерских чинах с 1876, подпоручик – 10.08.1876, поручик – 14.04.1878, подпоручик гвардии – 30.11.1878, поручик гвардии – 18.12.1878, штабс – капитан – 19.11.1886, капитан – 15.07.1893, подполковник – 25.02.1900, за отличие по службе награжден чином полковника – 6.12.1905.

Назначен командиром 21 артиллерийского парка – 25.08.1905.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1892) и 2 ст. (1902), Св. Анны 3 ст. (1898).

Spisok, 1901: 165; Spisok, 1903: 134; Spisok, SPb., 1906: 1128; Spisok, 1907: 73.

БЕЛЫЙ СЕРГЕЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ (род. 6.12.1855), полковник. Воспитывался в Петровской Полтавской военной гимназии, Михайловском артиллерийском училище, закончил Офицерскую артиллерийскую школу. Службу начал 9.08.1872, прапорщик – 4.08.1872, подпоручик – 25.10.1875, поручик – 9.12.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден орденами Св. Анны 4 ст. (1877), Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1878), штабс-капитан – 18.12.1878, за отличие по службе капитан – 6.05.1887, подполковник – 29.07.1897. За боевое отличие в Русско-Японской войне получил чин полковника – 1905 (старшинство с 13.08.1904) и мечи к ордену Св. Анны 2 ст. (1905).

В августе 1905 назначен командиром 2 батареи Кавказской гренадерской Е.И.В. Вел. кн. Михаила Николаевича артиллерийской бригады. С конца декабря 1906 службу проходил вне Кавказского военного округа.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1894), Св. Владимира 4 ст. с бантом (1900), Св. Анны 2 ст. (1903).

Spisok, 1905: 80; Spisok, SPb., 1906: 781; Spisok, SPb., 1907: 581; Spisok, SPb., 1909: 352; Spisok, SPb., 1910: 313.

БЕРБАШ ИОСИФ ДИОНИСОВИЧ (род. 18.01.1851), полковник. Воспитывался в Витебской гимназии, Рижском пехотном юнкерском училище, закончил Офицерскую стрелковую школу. В офицерских чинах с 1871, подпоручик – 23.06.1872, поручик – 15.05.1876, штабс-капитан – 15.06.1877, капитан – 4.10.1879, подполковник – 1.01.1890, за отличие по службе награжден чином полковника – 13.01.1903.

С 1905 службу проходил в Кавказском военном округе. В 1905-07 командовал Карским крепостным пехотным полком.

За военно-сужебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1877) и 2 ст. (1887), Св. Анны 2 ст. (1893), Св. Владимира 4 ст. (1899).

Spisok, SPb., 1904: 831; Spisok, 1905: 65; Spisok, SPb., 1905: 799; Spisok, 352

SPb., 1906: 538; Spisok, 1907: 49.

БИРЮКОВ ИВАН ОСИПОВИЧ (род. 7.01.1854), полковник. Воспитывался в Владимировско-Киевской военной гимназии и Михайловском артиллерийском училище. В службу вступил 10.08.1871, в офицерских чинах с 1873, подпоручик – 26.11.1874, поручик – 9.12.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, штабс-капитан – 26.12.1877, награжден орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1878), Св. Станислава 2 ст. с мечами (1879), ранен в мирное время, за отличие произведен в капитаны – 26.02.1886, подполковник – 26.02.1898, за отличие по службе награжден чином полковника – 6.12.1909.

В августе 1882 назначен делопроизводителем по учебной части Ставропольского казачьего юнкерского училища, Дербентский уездный воинский начальник – 26.04.1897, дежурный штаб-офицер управления начальника Владикавказской местной бригады – 3.01.1909.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 2 ст. (1891), Св. Владимира 4 ст. (1899).

Spisok, 1910: 88; Spisok, SPb., 1911: 996; Spisok, SPb., 1912: 895.

БИРЮЛЬКИН ПАВЕЛ ФЕДОРОВИЧ (род. 26.08.1850), полковник. Воспитывался дома, в Ставропольском казачьем юнкерском училище, с отличием закончил Офицерскую кавалерийскую школу. Участник Русско-Турецкой войны 1877-78, произведен в хорунжие – 17.01.1877, награжден орденом Св. Анны 4 ст. (1878), за отличия по службе награжден чинами сотника – 17.10.1879 и есаула – 6.05.1882, войсковой старшина – 26.02.1899, участник Русско-Японской войны 1904-05, за отличие полковник – 24.08.1905.

С сентября 1905 службу проходил в 1 Сунженско-Владикавказском ген. Слепцова полку Терского казачьего войска.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1890), Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1901).

Кавалер бухарского серебряного ордена Благородной Бухары 1 ст. (1896).

Spisok, 1905: 87; Spisok, SPb., 1906: 1094; Spisok, 1907: 70.

БИРЮЛЬКИН СТЕПАН СЕМЕНОВИЧ (род. 25.12.1858), полковник. В офицерских чинах с 1879, произведен в сотники – 15.05.1883, подъесаул – 31.12.1885, есаул – 31.01.1893, войсковой старшина – 26.02.1899, полковник – 8.08.1879.

Заведовал 2 Горско-Моздокским (с 16.12.1903) и 2 Волгским (с

14.08.1904) полками, назначен командующим 2 Волгским (Волжским) полком – 20.11.1904).

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1889) и 2 ст. (1903), Св. Анны 3 с. (1896).

Кавалер бухарского ордена Благородной Бухары 1 ст. (1899).

Spisok, 1905: 82; Spisok, SPb., 1905: 1077; Spisok, SPb., 1906: 890.

БИТНЫЙ-ШЛЯХТО МИХАИЛ ИППОЛИТОВИЧ (род. 19. 09.1847), полковник. В офицерских чинах с 1866, произведен в поручики – 7.04.1869, штабс-ротмистр – 26.02.1872, ротмистр – 22.03.1877, майор – 18.02.1888, переименован в подполковники – 6.05.1884, за отличие по службе награжден чином полковника – 1.01.1896.

С 28.04.1899 командовал 45 драгунским Северским Е.В. Короля Датского полком.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1870) и 2 ст. (1884), Св. Анны 3 ст. (1873) и 2 ст. (1888).

Spisok; 1899: 86; Spisok, 1902: 63; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 264; Spisok, SPb., 1903 (mai): 236; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 220.

БОВЕ АЛЕКСЕЙ МИХАЙЛОВИЧ (род. 30.01.1853), полковник. Воспитывался во 2 Московском кадетском корпусе, Николаевском кавалерийском училище, которое закончил по 1 разряду, с оценкой «Хорошо» завершил учебу в Офицерской кавалерийской школе. В офицерских чинах с 1872, произведен в поручики – 5.03.1874, штабс-ротмистр – 19.02.1875, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, ротмистр – 7.04.1879, подполковник – 1.01.1890, за отличие по службе награжден чином полковника – 22.09.1905.

В 1905-06 служил Елисаветпольским уездным воинским начальником. С сентября 1906 служил вне территории Кавказского военного округа.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1893), Св. Владимира 4 ст. с бантом – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1899), Св. Станислава 2 ст. (1901).

Spisok, 1907: 71; Spisok, SPb., 1906: 1102.

БОГОМОЛОВ ИВАН НИКИТИЧ (род. 13. 04.1857), полковник. Воспитывался в Тифлисском реальном, Тифлисском пехотном юнкерском училищах, закончил Офицерскую стрелковую школу с оценкой «Успешно». В службу вступил 6.03.1874, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, прапорщик – 30.06.1877, награжден Знаком отличия военного ордена Св. Георгия 4 ст. (1877), ранен в бою, подпоручик – 13.07.1879, поручик – 1.01.1885, штабс-капитан – 6.05.1889, за отличия награжден чинами капи-

ტანა – 15.03.1896, подполковника – 28.11.1902 и полковника – 21.03.1908.

В 1904-08 служил в 16 гренадерском Мингрельском Е.И.В. Вел. кн. Дмитрия Константиновича полку, назначен командиром 8 Кавказского стрелкового батальона – 24.02.1909, командир 8 Кавказского стрелкового полка – 15.07.1910.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1894) и 2 ст. (1905), Св. Анны 3 ст. (1901), Св. Владимира 4 ст. (1903), Св. Станислава 2 ст. (1905).

Кавалер серебряного ордена Благородной Бухары 1 ст. (1896).

Spisok, 1904: 137; Spisok, 1907: 109; Spisok, 1910: 76; Spisok, SPb., 1910: 940; Spisok, SPb., 1911: 737; Spisok, SPb., 1914: 295.

БОЛГАРСКИЙ ВАСИЛИЙ АРКАДЬЕВИЧ (род. 22.04.1848), полковник. Военный инженер. Воспитывался в Николаевском инженерном училище, закончил Николаевскую инженерную Академию по 1 разряду. Службу начал 21.09.1861, в 1868-1875 находился в отставке, произведен в подпоручики – 8.08.1866, поручик – 13.07.1877, за отличия по службе награжден чинами штабс-капитана – 20.11.1877, подполковника – 30.08.1892 и полковника – 6.12.1896.

С 1893 служил в Карском крепостном инженерном управлении, назначен начальником Кубанской инженерной дистанции – 1.12.1903, с февраля 1909 занимал должность инспектора работ окружного инженерного управления Кавказского военного округа.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1883) и 2 ст. (1891), Св. Анны 3 ст. (1888) и 2 ст. (1901), Св. Владимира 4 ст. (1903) и 3 ст. (1909).

Spisok, 1897: 118; Spisok, 1903 (yan.): 325; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 279; Spisok, 1904: 52; Spisok, 1910: 33; Spisok, SPb., 1910: 22.

БОРИСОВ ГРИГОРИЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ (род. 17.01.1852), полковник. Воспитывался в Ставропольском казачьем юнкерском училище, которое закончил по 1 разряду, с оценкой «Успешно» завершил учебу в Офицерской кавалерийской школе. В офицерских чинах с 1877, хорунжий – 17.01.1877, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден орденом Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1877), чином сотника – 3.10.1877), орденом Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость» (1878), за отличие есаул – 17.10.1879, войсковой старшина – 26.02.1896, за отличие по службе получил чин полковника – 24.06.1904.

В июне 1904 назначен командиром 1 Кубанского полка Кубанского казачьего войска.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1892), Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1900).

Spisok, 1905: 77; Spisok, SPb., 1906: 762; Spisok, 1907: 58.

БОРЧЕВСКИЙ БОРИС ИВАНОВИЧ (род. 23.07.1856), полковник. Воспитывался в Кубанской военной классической гимназии, 1 военном Павловском и Николаевском инженерном училищах. В офицерских чинах с 1879, произведен в сотники – 8.08.1879, за отличия по службе награжден чинами есаула – 5.05.1884, войскового старшины – 26.02.1893, полковника – 26.04.1901.

Командир 1 Полтавского полка Кубанского казачьего войска – с 26.04.1901.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1900), Св. Анны 3 ст. (1904).

Кавалер персидского ордена Льва и Солнца 2 ст. (1903).

Spisok, 1901: 104; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 751; Spisok, SPb., 1903 (mai): 737; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 704; Spisok, SPb., 1906: 326; Spisok, 1907: 44.

БРЕЖНЕВ ИОСИФ ИОСИФОВИЧ (род. 3.12.1855), полковник. Воспитывался в военной гимназии, 1 военном Павловском училище, закончил Офицерскую артиллерийскую школу с оценкой «Успешно». Службу начал 1.09.1873, произведен в прапорщики – 4.08.1875, подпоручик – 9.05.1876, поручик – 18.12.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, штабс-капитан – 23.11.1883, капитан – 25.12.1891, подполковник – 13.10.1898, участник Русско-Японской войны 1904-05, за отличие по службе награжден чином полковника – 23.04.1910.

Назначен командиром 1 дивизиона 39 Артиллерийской бригады (23.04.1910).

Spisok, 1911: 84; Spisok, SPb., 1911: 1122; Spisok, SPb., 1912: 1021.

БРЖЕЗИНСКИЙ ЮЛИАН ФРАНЦЕВИЧ (род. 17.12.1858), полковник. Воспитывался в Московской военной прогимназии, выдержал экзамен на офицерский чин при Тифлисском пехотном юнкерском училище. Службу начал 15.08.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден Знаком отличия военного ордена Св. Георгия 4 ст. (1888), за боевое отличие произведен в прапорщики - 25.07.1878, подпоручик – 30.08.1884, поручик - 30.08.1888, штабс-капитан – 15.03.1892, капитан – 19.09.1901 (старшинство с 6.05.1900). Участник Русско-Японской войны 1904-05, за отличие награжден чином подполковника – 30.12.1904 (старшинство с 5.10.1904), орденами

Св. Владимира 4 ст. с бантом (1904) и Св. Станислава 3 ст. (1905), полковник – 14.03.1911 (старшинство с 6.12.1910). В 1905-14 служил в 79 пехотном Куринском ген.-фельдм. кн. Воронцова, 3 Кавказском стрелковом полках.

Spisok, 1905: 142; Spisok, 1911: 94; Spisok, SPb., 1912: 1236; Spisok, SPb., 1913: 862; Spisok, SPb., 1914: 734.

БРУСИЛОВ БОРИС НИКОЛАЕВИЧ (род. 7.08.1861), полковник. Воспитывался в С.-Петербургской военной гимназии и Николаевском кавалерийском училище. Службу начал 31.08.1879. В офицерских чинах с 1881, подпоручик – 8.08.1881, поручик – 8.08.1885, за отличие по службе награжден чинами штабс-капитана – 6.05.1892, капитана – 14.05.1896, подполковника – 26.02.1903 и полковника – 6.12.1908.

Занимал различные административные должности: младший помощник начальника Хасав-Юртовского округа Терской обл. (с 23.09.1894), и. д. помощника начальников Казикумухского округа Дагестанского округа (с 29.06.1895), Сухумского округа Кутаисской губ. (26.05.1898), Куринского округа Дагестанской обл. (16.05.1906), начальник Аварского округа Дагестанской обл. – 16.05.1906.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1911), Св. Владимира 4 ст. (1912), Св. Станислава 2 ст. (1913).

Spisok, 1910: 80; Spisok, SPb., 1910, ch. 3: 96; Spisok, 1911: 72; Spisok, SPb., 1912, ch. 3: 80; Spisok, SPb., 1914: 363.

БУДЯНСКИЙ НИКОЛАЙ АНДРЕЕВИЧ (род. 5.12.1854), полковник. Георгиевский кавалер. Воспитывался в 3 Харьковской гимназии, закончил 6 классов, Чугуевском пехотном юнкерском училище. Службу начал 5.05.1872, прапорщик – 19.12.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78 и военной экспедиции 1879 (контужен в бою), подпоручик – 19.12.1877, награжден орденом Св. Анны 4 ст. (1878), поручик – 3.07.1882, штабс-капитан – 15.05.1892, капитан – 6.08.1900, подполковник – 28.11.1903, участник Русско-Японской войны 1904-05, за выдающееся боевое отличие награжден орденом Св. Георгия 4 ст., золотым оружием (1905) и другими боевыми знаками отличия: орденами Св. Станислава 2 ст. с мечами (1904), Св. Анны 2 ст. с мечами (1905), а за отличие по службе - чином полковника в 1907 (старшинство с 28.11.1904).

В 1909-10 командовал 252 Анапским резервным батальоном, назначен командиром 4 Кавказского стрелкового полка – 30.08.1910.

Spisok, 1910: 72; Spisok, SPb., 1910: 861; Spisok, 1911: 65; Spisok, SPb., 1912: 562; Spisok, SPb., 1914: 57.

БУЛАВИНОВ ПЕТР МИХЙЛОВИЧ (род. 29.06.1849), полковник. В офицерских чинах с 1870, хорунжий – 22.12.1870, сотник – 13.02.1875, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, за отличие награжден чином есаула – 13.06.1877, орденами Св. Анны ст. с мечами и бантом и Св. Станислава 2 ст. с мечами (1878), войсковой старшина – 1.01.1899, за отличие полковник – 31.12.1900.

Командовал 2 Кубанским полком, и. д. помощника атамана, а затем и. д. атамана Лабинского отдела, назначен командиром 1 Лабинского полка Кубанского казачьего войска – 31.12.1900.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 2 ст. (1886), Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1895) и 3 ст. (1904).

Кавалер иностранных орденов: мекленберг-шверинского Грифа 3 ст. (1886), персидского – Льва и Солнца 2 ст. (1902).

Spisok, 1901: 103; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 714; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 665; Spisok, SPb., 1904: 573; Spisok, SPb., 1905: 57; Spisok, 1905: 534.

БУЛЫГИН МИТРОФАН НИКОЛАЕВИЧ (род. 22.03.1852), полковник. Воспитывался в Тифлисском пехотном юнкерском училище и Кавказской учебной роте. Произведен в прапорщики – 26.03.1875, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, подпоручик – 12.06.1877, военных экспедиций 1880-81, награжден орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом, Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1881), Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1882), тяжело ранен в бою, за боевое отличие награжден чином штабс-капитана – 12.04.1884, капитан – 7.06.1891, за отличие подполковник – 26.02.1896 и полковник – 13.01.1903.

В 1897-1903 служил в 156 пехотном Елисаветпольском ген. князя Цицианова, 84 пехотном Ширванском Е.В. полках, в октябре 1903 назначен командиром 6 Закаспийского стрелкового батальона, с ноября 1907 командовал 15 гренадерским Тифлиским Е.И.В. Вел. кн. Константина Константиновича полком.

В 1906 награжден орденом Св. Станислава 2 ст. (1906).

Spisok, 1897: 175; Spisok, 1901: 134; Spisok, SPb., 1901 (fev.): 350; Spisok, 1903: 91; Spisok, SPb., 1904: 835; Spisok, SPb., 1905: 803; Spisok, SPb., 1909: 187; Spisok, SPb., 1910: 159.

БУТКЕВИЧ ВЛАДИМИР ЦЕЗАРЕВИЧ (род. 15.06.1850), полковник. Воспитывался в классической гимназии и юнкерском училище. В офицерских чинах с 1871, прапорщик – 22.09.1871, за отличие награжден чином подпоручика (1873), участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден

орденами Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1877), штабс-капитан – 1.10.1877, 1877, награжден орденом Св. Станислава 2 ст. с мечами (1879), за отличие капитан – 15.05.1883, подполковник – 1.01.1889, награжден чином полковника – 13.01.1903.

В 1901-03 службу проходил в 15 гренадерском Тифлисском Е.И.В. Вел. кн. Константина Константиновича полку, назначен командиром 260 пехотного резервного Ардаганского полка – 16.03.1906.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденом Св. Анны 2 ст. (1892).

Кавалер бухарского золотого ордена Благородной Бухары 2 ст. (1889).

Spisok, 1901: 108; Spisok, 1901 (fev.): 94; Spisok, 1903: 930; Spisok, SPb., 1904: 830; Spisok, SPb., 1905: 798; Spisok, SPb., 1906: 537.

БУХТЕВ НИКОЛАЙ АДРИАНОВИЧ (род. 23.04.1858), полковник. Воспитывался в Николаевском Александровском реальном училище, 2 военном Константиновском училище, с оценкой «Успешно» закончил Офицерскую кавалерийскую школу. Службу начал 3. 09. 1875, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, хорунжий – 22.05.1877, награжден орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом и Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость» (1877), сотник – 2.02.1881, подъесаул – 30.12.1886, есаул – 2.11.1892 (старшинство с 30.10.1891), войсковой старшина – 26.02.1904, за отличие полковник – 6.05.1908.

В 1906-10 занимал должности командующего 2 Кавказским полком, а затем командующего кадром того же полка Кубанского казачьего войска. Назначен командиром 1 Уманского бригадира Головатого полка Кубанского казачьего войска – 28.07.1910.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденом Св. Владимира 4 ст. с бантом (1904).

Spisok, 1910: 77; Spisok, SPb., 1910: 982; Spisok, 1911: 69; Spisok, SPb., 1911: 776; Spisok, SPb., 1912: 682.

БУШ ФЕРДИНАНД ЮЛЬЕВИЧ (род. 4.09.1866), полковник. Воспитывался в С.-Петербургском коммерческом и Николаевском кавалерийском училищах. Службу начал 1.09.1886, произведен в корнеты – 7.08.1887, поручик – 7.08.1891, штабс-ротмистр – 15.03.1893, ротмистр гвардии – 15.03.1902, переименован в подполковники – 24.05.1906 (старшинство с 15.03.1902), за служебное отличие награжден чином полковника – 10.10.1908.

Назначен командиром 16 драгунского Тверского Е.И.В. Наследника Цесаревича полка – 8.12.1910.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст.

(1896) и 2 ст. (1912), Св. Анны 3 ст. (1906).

Spisok, 1911: 71; Spisok, SPb., 1911: 794; Spisok, SPb., 1912: 700; Spisok, SPb., 1913: 456; Spisok, 1914: 336.

БЫЧИНСКИЙ ИВАН ЕГОРОВИЧ (род. 19.10.1849), полковник. Воспитывался в Бакинском реальном и Тифлисском юнкерском пехотном училищах. Службу начал 16.11.1865, прапорщик – 9.09.1869, награжден чином подпоручика – 29.10.1871, за боевое отличие в экспедиции 1873 произведен в поручики – 21.05.1873, награжден орденом Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1874), участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден чином штабс-капитана – 15.06.1877, и экспедиции 1880-81, награжден чином капитана – 21.04.1881 и орденом Св. Станислава 2 ст. с мечами (1882), за отличия подполковник – 1.01.1888 и полковник – 12.08.1897.

В октябре 1897 назначен Кутаисским воинским начальником, в 1898-1902 командовал 255 Аварским резервным батальоном. В последующие годы служил за пределами Кавказского военного округа.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 2 ст. (1884), Св. Владимира 4 ст. (1893) и 3 ст. (1899).

Кавалер бухарского золотого ордена Благородной Бухары 2 ст. (1900).

Spisok, 1901: 83; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 367; Spisok, SPb., 1903 (may): 338; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 316; Spisok, 1906: 89; Spisok, SPb., 1907: 55.

ВАДБОЛЬСКИЙ НИКОЛАЙ ПЕТРОВИЧ (род. 5.12.1869), князь, полковник. Воспитывался в 1 Московском кадетском корпусе и 1 военном Павловском училище, по 1 разряду закончил Николаевскую Академию Генерального штаба и Офицерскую кавалерийскую школу с оценкой «Успешно». Службу начал 1.09.1886, произведен в подпоручики – 7.08.1887, поручик – 9.08.1892, штабс-капитан – 20.05.1895, капитан – 1.04.1896, подполковник – 9.04.1900, участник Русско-Японской войны 1904-05, за отличие полковник – 28.03.1904, награжден орденами Св. Станислава 2 ст. с мечами и Св. Анны 2 ст. с мечами (1906), Св. Владимира 4 ст. (1908).

В 1907-09 служил в Кавказском военном округе в должности начальника штаба Кавказской кавалерийской дивизии.

Spisok, 1908: 50; Spisok, SPb., 1910: 262; Spisok, SPb., 1911: 170.

ВАКУЛЕНКО ГЕОРГИЙ СПИРИДОНОВИЧ (род. 17.11.1857), полковник. Воспитывался в Елисаветпольском реальном училище и Киевском пехотном юнкерском училище. Службу начал 23.08.1875, произведен в прапорщики – 23.08.1878, подпоручик – 2.08.1879, поручик – 7.03.1883, за отличие штабс-ротмистр – 24.04.1888, ротмистр – 30.08.1889, подполковник – 360

26.02.1899, за отличие по службе награжден чином полковника – 6.05.1906.

В марте 1906 назначен начальником Эриванского губернского жандармского управления, 1912-13 службу проходил в Отдельном корпусе жандармов.

Spisok, 1910: 64; Spisok, 1910, ch. 3: 47; Spisok, 1911: 57; Spisok, SPb., 1911, ch. 3: 38; Spisok, SPb., 1913, ch. 3: 19.

ВАКУЛОВСКИЙ КОНСТАНТИН АРКАДЬЕВИЧ (род. 20. 05.1856), полковник. Воспитывался в духовной семинарии, Чугуевском пехотном юнкерском училище, закончил Офицерскую стрелковую школу с оценкой «Успешно». Службу начал 1.10.1873, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, прапорщик – 24.07.1877, участвовал в военных экспедициях 1879-81, контужен в бою, награжден чином подпоручика – 19.02.1861 и поручика – 18.02.1881, орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1880), Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1881), чином штабс-капитана – 15.03.1888 и капитана – 15.03.1891, произведен в подполковники – 26.02.1902, за отличие по службе полковник – 13.10.1906

В 1903-07 служил в 257 пехотном резервном, 260 Ардаганском пехотных резервных полках, назначен командиром 2 Кавказского стрелкового батальона – 15.12.1908, командир 2 Кавказского стрелкового полка – с 11.07.1910. а другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст., Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1902) и 3 ст. (1910).

Spisok, 1903: 151; Spisok, 1904: 134; Spisok, 1907: 83; Spisok, 1911: 59; Spisok, SPb., 1911: 545; Spisok, SPb., 1913: 279; Spisok, SPb., 1914: 170.

ВАЛЛИН ЮЛИАН ОСКАРОВИЧ (род. 31.03.1849), полковник. В офицерских чинах с 12.07.1869, подпоручик – 31.10.1871, прапорщик – артиллерии – 26.08.1871, подпоручик – 31.08.1871, поручик – 6.11.1872, штабс-капитан – 25.10.1875, капитан – 18.12.1878, подполковник – 31.10.1891, за отличие по службе награжден чином полковника – 6.12.1900.

В 1898-1904 командовал батареей Михайловской крепостной артиллерии. С июня 1904 службу проходил вне Кавказского военного округа.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1874) и 2 ст. (1889), Св. Анны 3 ст. (1884) и 2 ст. (1903).

Spisok, 1901: 101, Spisok, SPb., 1903, (ynv.): 669; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 618; Spisok, 1904: 65; Spisok, SPb., 1905: 490.

ВАЛЬДЕН БОРИС ИВАНОВИЧ (род. 10.08.1853), полковник. Воспитывался дома и Рижском пехотном юнкерском училище. Службу начал

18.11.1874, произведен в прапорщики – 6.07.1877, подпоручик – 16.06.1878, поручик – 7.04.1881, штабс-ротмистр – 30.08.1887, ротмистр – 30.08.1889, подполковник – 26.02.1898, за отличие по службе награжден чином полковника – 17.03.1906.

В феврале 1906 назначен начальником Владикавказского жандармского полицейского управления железных дорог.

За служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1892), Св. Анны 3 ст. (1898), Св. Владимира 3 ст. (1908).

Spisok, 1911; 57; Spisok, SPb., 1911, ch. 3: 35; Spisok, SPb., 1912, ch. 3: 29; Spisok, SPb., 1913, ch. 3: 16.

ВАРАПАЕВ ВЛАДИМИР ИВАНОВИЧ (род. 1844), полковник (6.12.1899). Состоял при войсках Кавказского военного округа.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1866) и 2 ст. (1870), Св. Анны 3 ст. (1869) и 2 ст. (1889), Св. Владимира 4 ст. (1896).

Spisok, 1901: 93; Spisok, 1903: 73; Spisok, 1904: 60.

ВАРТАНОВ АРТЕМИЙ СОЛОМОНОВИЧ (род. 15.02.1855), полковник. Воспитывался в Михайловском артиллерийском училище, закончил Михайловскую артиллерийскую Академию по 1 разряду. В офицерских чинах с 1875, произведен в подпоручики – 4.08.1875, поручик – 9.12.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, штабс-капитан – 18.12.1878, награжден орденами Св. Анны 4 ст. и Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1878), Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1879), за отличие награжден чином капитана – 15.04.1885, подполковник – 1.10.1895, за отличие по службе полковник – 9.04.1900.

В 1898-1904 занимал должность начальника 2 учебного артиллерийского полигона Кавказского военного округа. В дальнейшем службу проходил вне Кавказского военного округа.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1890), Св. Анны 2 ст. и Св. Владимира 4 ст. (1895).

Spisok, 1901: 97; Spisok, 1903: 76; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 552; Spisok, SPb., 1906: 214.

ВАСИЛЬЕВ ИВАН ИВАНОВИЧ (род. 19.01.1864), полковник. Воспитывался в Нижегородском графа Аракчеева военной гимназии, 2 военном Константиновском училище, закончил Офицерскую стрелковую школу с оценкой «Успешно». Службу начал 1.09.1881, произведен в подпоручики – 12.08.1883, поручик – 12.08.1887, штабс-капитан – 15.03.1893, награжден

чином капитана – 15.03.1898, за отличие подполковник – 26.02.1903, полковник – 6.11.1911.

В 1904-11 командовал батареей 13 лейб-гвардии Эриванского Е.В. полка, служил в 14 гренадерском Грузинском полку.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1891) и 2 ст. (1902), Св. Анны 2 ст. (1906).

Spisok, 1904: 140; Spisok, 1905: 117; Spisok, 1911: 105; Spisok, SPb., 1914: 960.

ВАСИЛЬЕВ ИВАН ФЕДОРОВИЧ (род. 3.01.1863), полковник. Воспитывался в Владикавказской военной прогимназии, Тифлисском пехотном юнкерском училище, закончил Офицерскую стрелковую школу с оценкой «Успешно». Службу начал 29.01.1879, произведен в прапорщики – 1.11.1882, подпоручик – 30.08.1884, поручик – 30.08.1888, штабс-капитан – 6.05.1900, капитан – 6.05.1901, подполковник – 25.02.1909 (старшинство с 31.12.1908), за отличие по службе награжден чином полковника – 5.10.1913.

В 1910-14 службу проходил в 77 пехотном Тенгинском полку.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1906), Св. Анны 2 ст. (1912).

Spisok, 1910: 178; Spisok, 1911: 167; Spisok, SPb., 1914: 1373.

ВАСИЛЬЕВ КОНСТАНТИН СТЕПАНОВИЧ (род. 19.05.1858), полковник. Воспитывался в Тифлисской гимназии, выдержал экзамен на офицерский чин, с оценкой «Успешно» закончил Офицерскую стрелковую школу. Службу начал 7.10.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден Знаком отличия военного ордена Св. Георгия 4 ст. (1877), чином прапорщика – 25.04.1878, подпоручик – 6.05.1883, поручик – 6.05.1887, штабс-капитан – 15.03.1893, награжден чинами капитана – 23.04.1898 (старшинство с 15.03.1898) и подполковника – 30.12.1904 (старшинство с 5.10.1904), полковник – 2.04.1911 (старшинство с 6.12.1910).

В 1905-11 служил в 14 гренадерском Грузинском ген. Котляревского, 203 пехотном Сухумском полках.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1902) и 2 ст. (1908), Св. Владимира 4 ст. с бантом (1906), Анны 2 ст. (1912).

Spisok, 1905: 135; Spisok, 1910: 116; Spisok, 1911: 94; Spisok, SPb., 1912: 1234; Spisok, SPb., 1914: 734.

ВАСИЛЬЕВ НИКОЛАЙ ПЕТРОВИЧ (род. 22.03.1865), полковник. Воспитывался в 3 военной С.-Петербургской гимназии, 2 военном Константиновском училище, закончил Николаевскую Академию Генерального штаба и Александровскую военно-юридическую Академию по 1 разряду.

Службу начал 1.09.1881, произведен в подпоручики – 12.08.1883, поручик – 12.08.1887, штабс-капитан – 15.03.1895, капитан – 2.06.1899, подполковник – 6.12.1902, за отличие по службе награжден чином полковника – 6.12.1906.

До 1906 службу проходил в Туркестанском военном округе. Назначен военным следователем Кавказского военного округа – 14.02.1906.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1904), Св. Анны 3 ст. (1910).

Spisok, 1907: 84; Spisok, 1908: 79; Spisok, 1911: 62; Spisok, SPb., 1913: 305.

ВАСИЛЬЕВ РОСТИСЛАВ НИКОЛАЕВИЧ (род. 26.11.1865), полковник. Воспитывался в Тифлисском кадетском корпусе и 2 военном Константиновском училище. Службу начал 1.09.1884, произведен в подпоручики – 7.08.1885, поручик – 7.08.1889, штабс-капитан – 25.07.1895, капитан – 6.05.1900, подполковник – 21.08.1905, полковник – 6.12.1910.

С июня 1908 службу проходил в Кавказском военном округе. Назначен штаб-офицером по осмотру оружия в войсках Кавказского военного округа – 27.06.1908.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1895) и 2 ст. (1913), Св. Анны 3 ст. (1903).

Spisok, 1910: 136; Spisok, 1911: 87; Spisok, 1911: 1308; Spisok, 1912: 1349; Spisok, 1914: 818.

ВАСИЛЬЕВ ФЕДОР СЕРГЕЕВИЧ (род. 16. 02.1863), полковник. Воспитывался дома и Чугуевском пехотном юнкерском училище, закончил 2 класса Николаевской Академии Генерального штаба по 1 разряду и интендантский курс по 1 разряду. Службу начал 5.06.1880, произведен в подпоручики – 1.09.1888, поручик – 1.09.1892, награжден орденом Св. Станислава 3 ст. (1896), штабс-капитан – 15.1900, капитан – 15.03.1901. Участник Русско-Японской войны 1904-05, награжден орденом Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом и чином подполковника (1906), ранен в бою, пленен, за отличие по службе полковник – 4.05.1910.

В 1908-13 занимал должность корпусного интенданта 2 Кавказского армейского корпуса.

Spisok, SPb., 1911: 1131; Spisok, SPb., 1912, ch. 2: 79; Spisok, SPb., 1914: 603.

ВАСИЛЬЯНОВ ФЕДОР АФИНОГЕНОВИЧ (род. 11.11.1868), полковник. Воспитывался в Оренбургском кадетском корпусе, 3 военном Александровском училище и Александровской военно-юридической Академии, 364

которую закончил по 1 разряду. Службу начал 18.09.1888, произведен в подпоручики – 10.08.1889, поручик – 10.08.1893, штабс-капитан – 27.05.1897, капитан – 18.04.1899, подполковник – 6.12.1902, за отличие полковник – 6.12.1906.

Помощник военного прокурора Кавказского военного окружного суда – 29.11.1902.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1905), Св. Станислава 2 ст. (1909).

Spisok, 1904: 139; Spisok, 1908: 78; Spisok, SPb., 1907: 1155; Spisok, SPb., 1909: 832; Spisok, SPb., 1910: 777.

ВАХВАХОВ НИКОЛАЙ АФАНАСЬЕВИЧ (род. 5.07.1853), князь, полковник. Воспитывался в 1 Павловском военном училище. В офицерских чинах с 1873, прапорщик гвардии – 21.01.1875, за отличие по службе подпоручик – 30.08.1876. участник Русско-Турецкой войны 1877-78, поручик – 30.08.1877, награжден орденом Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1877), капитан армии – 23.10.1879, за служебное отличие награжден чином майора – 26.09.1881 и полковника – 2.03.1892.

Начальник Аварского (с 14.12.1884), Гунибского (с 29.08.1893), Темир-Хан-Шуринского (с 26.08.1897) округов, Горийский уездный начальник – 24. 11. 1908.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1891), Св. Анны 2 ст. (1895) и др.

Кавалер иностранных орденов: австрийского – Франца-Иосифа (Кавалерийский крест 3 ст. – 1874), персидского – Льва и Солнца 2 ст. (1896).

Spisok, 1893: 139; Spisok, 1895: 96; Spisok, 1899: 63; Spisok, 1901: 56; Spisok, SPb., 1903 (ynv.): 59; Spisok, SPb., 1905: 41; Spisok, SPb., 1906: 20; Spisok, 1911: 33; Spisok, SPb., 1911, ch. 3: 2.

ВАЧНАДЗЕ ЛЕОНТИЙ ТАМАЗОВИЧ (род. 2.02.1858), князь, полковник. Воспитывался в Владимирской Киевской военной гимназии, 1 военном Павловском и Михайловском артиллерийских училищах, закончил Офицерскую артиллерийскую школу с оценкой «Успешно». Службу начал 16.08.1875, подпоручик – 16.04.1878, поручик – 18.12.1878, штабс-капитан – 1.12.1885, капитан – 13.1892, подполковник - 6.01.1900, за отличие по службе награжден чином полковника – 5.08.1910.

В 1905-10 командовал батареей Кавказской гренадерской артиллерийской бригады, в августе 1910 назначен командиром 2 дивизиона 20 Артиллерийской бригады.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст.

(1893), Св. Анны 2 ст. (1898), Св. Владимира 4 ст. (1903).

Spisok, 1905: 105; Spisok, 1910: 96; Spisok, SPb., 1912: 1080; Spisok, 1914: 636.

ВЕДЕНСКИЙ ВАСИЛИЙ СТЕПАНОВИЧ (род. 3.12.1851), полковник. Воспитывался во 2 Московском кадетском корпусе, 3 военном Александровском училище и Артиллерийской школе. В офицерских чинах с 1872, прапорщик гвардии – 21.07.1873, поручик – 4.04.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден орденами Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость», Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом, Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1878), ранен в бою, за отличие по службе награжден чинами штабс-капитана – 30.08.1880, капитана – 28.11.1880, подполковника – 26.10.1894 и полковника – 27.04.1902.

В 1902-04 командовал 1 дивизионом 44 Артиллерийской бригады, назначен командиром 2 дивизиона Кавказской резервной Артиллерийской бригады – 13.01.1904.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1883), Св. Анны 2 ст. (1889), Св. Владимира 4 ст. (1894) и 3 ст. (1906).

Spisok, SPb., 1903 (sen.): 850; Spisok, 1904: 75; Spisok, SPb., 1905: 712; Spisok, SPb., 1906: 456; Spisok, 1907: 47.

ВЕЙЛЬ ГЕОРГ-ЭДУАРД СИГИЗМУНДОВИЧ (род. 1.11.1865), полковник. Воспитывался в Владимирско-Киевском кадетском корпусе, 1 военном Павловском и Михайловском артиллерийских училищах, по 1 разряду закончил Николаевскую Академию Генерального штаба. Службу начал 29.08.1883, произведен в подпоручики – 14.08.1884, поручик – 14.08.1888, штабс-капитан – 15.07.1894, участник Китайского похода 1900 – 01, капитан – 6.12.1900, награжден орденами Св. Анны 2 ст. с мечами, Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1900), золотым оружием (1901), участник Русско-Японской войны 1904-05, награжден чином полковника – 6.12.1904, орденами Св. Владимира 3 ст. с мечами (1905), мечами и бантом к ордену Св. Анны 3 ст. (1907).

В 1906-07 служил начальником штаба Кавказской кавалерийской дивизии. С июня 1907 службу проходил вне Кавказского военного округа.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1891), Св. Анны 3 ст. (1898) и др.

Spisok, SPb., 1906: 976; Spisok, 1907: 67; Spisok, SPb., 1907: 771; Spisok, SPb., 1909: 503; Spisok, SPb., 1910: 459; Spisok, SPb., 1911: 102; Spisok, SPb., 1912: 247; Spisok, SPb., 1914: 71.

ВЕНДТ ФЕДОР ХРИСТИАНОВИЧ (род. 3.06.1857), полковник. Закончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. Участник Русско-Турецкой войны 1877-78 и военных экспедиций 1879-80, подпоручик – 18.12.1878, поручик – 20.12.1879, награжден орденом Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1880), штабс-капитан – 1.12.1885, капитан – 7.04.1887, подполковник – 5.04.1892. за отличие по службе награжден чином полковника – 24.03.1896.

С 1903 службу проходил в Кавказском военном округе, назначен командиром 82 пехотного Дагестанского Е. И. В. Вел. кн. Николая Михайловича полка – 13.01.1903, с мая 1903 заведовал так же Гродненским военным госпиталем.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1889) и 2 ст. (1901), Св. Станислава 2 ст. (1893).

Spisok, SPb., 1903 (ynv.): 276; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 233; Spisok, 1903: 59; Spisok, 1904: 50.

ВЕНЕРОВ ДМИТРИЙ МИХАЙЛОВИЧ (род. 15.05.1856), полковник. Воспитывался в Бакинской прогимназии и Тифлисском пехотном юнкерском училище, закончил Офицерскую стрелковую школу с оценкой «Успешно». Службу начал 12.07.1873. Участник Русско-Турецкой войны 1877-78, произведен в прапорщики – 30.06.1877, за боевое отличие подпоручик – 12.09.1878 и поручик – 15.05.1883, штабс-капитан – 22.06.1890, награжден чином капитана – 15.03.1895, орденом Св. Станислава 3 ст. (1888), подполковник – 26.02.1903, участник Русско-Японской войны 1904-05, награжден орденами Св. Владимира 4 ст. с бантом, Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом и 2 ст. с мечами (1905), полковник – 2.04.1911 (старшинство с 6.12.1910).

В 1904-13 служил в 83 пехотном Самурском Е. И. В. Вел. кн. Владимира Александровича, 206 пехотном Сальянском Е. И. В. Наследника Цесаревича полках.

Spisok, 1904: 141; Spisok, 1907: 112; Spisok, 1910: 103; Spisok, SPb., 1909: 330; Spisok, SPb., 1912: 1150.

ВЕНТЦЕЛЬ НИКОЛАЙ ЭДУАРДОВИЧ (род. 7.09.1872), полковник. Воспитывался в Николаевском кадетском корпусе и 2 военном Константиновском училище. Службу начал 31.08.1891, произведен в подпоручики – 4.08.1892, поручик гвардии – 7.08.1897, штабс-капитан – 7.08.1901, капитан гвардии, подполковник – 7.08.1905, за отличие по службе награжден чином полковника – 6.12.1911.

В июне 1906 назначен обер-офицером при Кавказском наместнике по Военно-народному управлению, с мая 1908 по май 1913 заведовал Ессен-

тукскими минеральными водами, начальник Сухумского округа – май 1913-июнь 1914, Кутаисский вице-губернатор – 4.06.1914.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1903) и 2 ст. (1913), Св. Анны 3 ст. (1907).

Spisok, 1910: 136; Spisok, 1911: 129; Spisok, SPb., 1912, ch.3: 141; Spisok, SPb., 1914: 996.

ВЕРЕЩАГИН АЛЕКСАНДР ВАСИЛЬЕВИЧ (род. 1855), полковник (17.04.1894).

В конце XIX – начале XX в. занимал должности начальника штаба 1 Кавказской казачьей дивизии, начальника Тифлисского пехотного юнкерского училища, окружного дежурного генерала штаба Кавказского военного округа.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1892) и 2 ст. (1895), Св. Станислава 2 ст. (1893), Св. Владимира 4 ст. (1899).

Кавалер бухарского золотого ордена Благородной Бухары 2 ст. (1897).

Spisok, 1897: 96; Spisok, 1900: 65; Spisok, 1902: 53.

ВЕРШИЦКИЙ НИКОЛАЙ СТЕПАНОВИЧ (род. 9.06.1866), полковник. Воспитывался в Сибирском кадетском корпусе и 2 военном Константиновском училище. Службу начал 1.09.1883, произведен в подпоручики – 14.08.1884, поручик – 14.08.1888, штабс-капитан – 1.08.1898, капитан – 6.05.1900, участник Русско-Японской войны 1904-05, за боевое отличие награжден чином подполковника – 6.04.1905, орденами Св. Владимира 4 ст. с мечами и Св. Анны 2 ст. с мечами (1904), контужен в бою, за отличие по службе полковник – 11.06.1908.

Известно, что в 1907-12 службу проходил в 1 Кавказском железнодорожном батальоне.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1893) и 2 ст. (1901), Св. Анны 3 ст. (1895).

Кавалер персидского ордена Льва и Солнца 4 ст. (1890).

Spisok, 1907: 154; Spisok, 1908: 142; Spisok, 1910: 78; Spisok, SPb., 1910: 988; Spisok, 1911: 70; Spisok, 1911: 781; Spisok, SPb., 1912: 687.

ВЕСЕЛОВЗОР БОРИС ПЕТРОВИЧ (род. 29.09.1869), полковник. Воспитывался в Тифлиском кадетском корпусе, 1 военном Павловском училище, по 1 разряду закончил Николаевскую Академию Генерального штаба. Службу начал 1.09.1887, произведен в подпоручики – 9.08.1888, поручик – 9.08.1892, штабс-капитан – 17.05.1896, капитан – 5.04.1898, подполковник – 14.04.1902, за служебные отличия награжден чином полковника – 2.04.1906.

С мая 1900 состоял для поручений при командующем войсками Кавказского военного округа, в марте 1902 – штаб-офицер для поручений при штабе 2 Кавказского армейского корпуса, начальник штаба Кавказской гренадерской дивизии – с 16.05.1905, командир 84 пехотного Ширванского Е.В. полка – 16.02.1911.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1899) и 2 ст. (1905), Св. Анны 3 ст. (1903), Св. Владимира 4 ст. (1907) и 3 ст. (1911).

Spisok, 1904: 135; Spisok, 1907: 80; Spisok, 1908: 73; Spisok, 1911: 57; Spisok, SPb., 1912: 413; Spisok, SPb., 1913: 255.

ВЕСЕЛОВСКИЙ АНТОНИЙ АНДРЕЕВИЧ (род. 7.03.1866), полковник. Воспитывался в Псковском кадетском корпусе и Николаевском инженерном училище. В офицерских чинах с 1886, подпоручик – 11.08.1886, поручик – 11.08.1890, штабс-капитан – 6.12.1896, капитан – 6.12.1898, подполковник – 6.12.1901, за служебные отличия награжден чином полковника – 19.11.1906.

В 1903-06 – офицер-воспитатель Тифлисского кадетского корпуса, службу проходил в 258 Сухумском и 260 Ардаганском пехотных резервных полках, в 1907-10 командовал 253 Грозненским резервным батальоном, назначен командиром 81 пехотного Апшеронского Имп. Екатерины Великой, впоследствии Е.И.В. Вел. кн. Георгия Михайловича полка.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1892) и 2 ст. (1901), Св. Анны 3 ст. (1897) и 2 ст. (1909).

Spisok, 1903: 147; Spisok, 1904: 130; Spisok, 1905: 110; Spisok, 1907: 83; Spisok, 1910: 66; Spisok, 1911: 59; Spisok, SPb., 1912: 450.

ВИБЕРГ СЕРГЕЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ (род. 4.02.1874), полковник. Воспитывался во 2 кадетском корпусе, Николаевском инженерном училище, закончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. Службу начал 1.09.1891, произведен в подпоручики – 4.08.1892, поручик – 4.08.1896, штабс-капитан – 4.08.1900, капитан – 28.05.1902. Участник Русско-Японской войны 1904-05, подполковник – 22.04.1907, за отличие по службе награжден чином полковника – 10.04.1911.

В 1906-07 обер-офицер для особых поручений при главнокомандующем войсками и при штабе Кавказского военного округа, с мая 1907 штаб-офицер при штабе.

Награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1907), Св. Анны 2 ст. (1912).

Spisok, 1908: 166; Spisok, 1910: 159; Spisok, 1911: 99; Spisok, SPb., 1912: 1462; Spisok, SPb., 1914: 921.

ВИЗИРОВ ИРАКЛИЙ ИОСИФОВИЧ (род. 1.08.1866), князь, полковник. Воспитывался в Тифлисском кадетском корпусе, 2 Константиновском военном училище, закончил Александровскую военно-юридическую Академию по 1 разряду. Службу начал 1.09.1885, произведен в подпоручики – 11.08.1889, поручик – 11.08.1890, штабс-капитан – 6.05.1900, капитан – 6.05.1901, подполковник – 22.04.1907, за служебные отличия награжден чином полковника – 10.04.1911

В 1907-11 служил военным следователем Кавказского военного округа, назначен помощником военного прокурора Кавказского военно-окружного суда – 10.11.1911.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1906), Св. Станислава 2 ст. (1909).

Spisok, 1907: 100; Spisok, 1908: 167; Spisok, 1910: 158; Spisok, SPb., 1912: 1457; Spisok, 1913: 1018; Spisok, SPb., 1914: 916.

ВИШНЕВСКИЙ ДМИТРИЙ МИХАЙЛОВИЧ (род. 13.10.1854), полковник. Воспитывался в Сибирской военной гимназии, 3 военном Александровском училище, с оценкой «Успешно» закончил Артиллерийскую школу. Службу начал в 3 Туркестанском стрелковом батальоне, произведен в прапорщики – 17.07.1872, участник военных экспедиций 1873-75 и 1876, за боевое отличие награжден чином подпоручика – 9.01.1874, орденами Св. Анны 4 ст., Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1874), Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1876), участник Русско-Турецкой войны 1877-78, поручик – 1.05.1877, награжден орденом Св. Станислава 2 ст. с мечами (1877), штабс-капитан – 29.11.1882, за отличие капитан – 3.02.1888, подполковник – 1.10.1897, награжден чином полковника – 5.10.1904.

В 1907-10 командовал 7 Восточно-Сибирским горным артиллерийским дивизионом, назначен командиром 2 дивизиона 51 Артиллерийской бригады – 21.08.1910.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 2 ст. (1894), Св. Владимира 4 ст. с бантом – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1898).

Spisok, 1910: 50; Spisok, 1911: 46; Spisok, SPb., 1910: 380; Spisok, SPb., 1911: 250; Spisok, SPb., 1912: 198.

ВИШНЕВСКИЙ НИКОЛАЙ КОНСТАНТИНОВИЧ (род. 7.03.1865), полковник. Воспитывался в Симбирском кадетском корпусе и 2 военном Константиновском училище. Службу начал 1.09.1883, подпоручик – 14.08.1884, поручик – 14.08.1888, за отличие по службе награжден чинами штабс-капитана – 6.12.1895, капитана – 6.12.1898, подполковника – 370

26.02.1904 и полковника – 22.08.1908.

В 1897-1906 и. д. помощника начальника Темир-Хан-Шурина округа Дагестанской обл., назначен начальником Гунибского округа той же области – 19.05.1906.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1893) и 2 ст. (1906), Св. Анны 3 ст. (1902) и 2 ст. (1911).

Spisok, SPb., 1910, ch.3: 85 Spisok, SPb., 1911, ch.3: 77; Spisok, SPb., 1913, ch. 3: 41.

ВИШНЕВЕЦКИЙ НИКИТА ИВАНОВИЧ (род. 1844), полковник (19.05.1899), в конце XIX – начале XX в. - командующий 2 Екатеринодарским полком Кубанского казачьего войска. Участник военных экспедиций против горцев Северного Кавказа (1858-59, 1861-65).

Награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1873) и 2 ст. (1894), Св. Анны 3 ст. (1890) и 2 ст. (1896), Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах.

Кавалер иностранных орденов: мекленбург-шверинского 2 ст. (1886), турецкого – Меджидие 3 ст. (1887).

Spisok, 1900: 92; Spisok, 1901: 90.

ВЛАДИМИРОВ АЛЕКСАНДР ВАСИЛЬЕВИЧ (род. 15.08.1871), полковник. Воспитывался в Киевском университете, Киевском пехотном юнкерском училище, закончил Александровскую военно-юридическую Академию по 1 разряду. Службу начал 1.08.1895, произведен в подпоручики – 12.1895, поручик – 12.08.1899, штабс-капитан – 28.05.1902, капитан – 28.03.1904, участник Русско-Японской войны 1904-05, подполковник – 22.04.1907, за отличие по службе награжден чином полковника - 6.12.1911.

В 1906-14 служил помощником военного прокурора Кавказского военного окружного суда.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1907) и 2 ст. (1910), Св. Анны 3 ст. (1907) и 2 ст. (1913).

Spisok, 1908: 167; Spisok, 1910: 160; Spisok, 1911: 149; Spisok, SPb., 1909: 1508; Spisok, SPb., 1914: 1024.

ВЛАДИМИРОВ ВЛАДИМИР ГРИГОРЬЕВИЧ (род. 8.07.1870), полковник. Воспитывался в 3 Петербургской гимназии, Елисаветградском кавалерийском юнкерском училище, закончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. Службу начал 31.12.1888, произведен в корнеты – 1.09.1891, поручик – 1.09.1895, штабс-ротмистр – 15.03.1898, ротмистр – 17.05.1898, подполковник – 14.04.1902, участник Русско-Японской войны

1904-05, за отличие по службе награжден чином полковника – 6.12.1906.

В 1907-09 занимал должность начальника 2 Кавказской казачьей дивизии. В последующие годы служил за пределами Кавказского военного округа.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1906), Св. Анны 2 ст. (1907).

Spisok, 1908: 80; Spisok, SPb., 1912: 471; Spisok, SPb., 1914: 186.

ВЛАСЕНКО АПОЛЛОН НИКОЛАЕВИЧ (род.11.02.1867), полковник. Воспитывался в кадетском корпусе, Александровском училище, закончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. Службу начал 8.09.1884, произведен в подпоручики – 11.08.1886, поручик – 21.12.1889, штабс-капитан – 25.06.1895, капитан – 6.05.1900. Участник Русско-Японской войны 1904 -05, награжден орденом Св. Станислава 2 ст. (1906), подполковник – 26.02.1907, за отличие по службе награжден чином полковника – 6.12.1913.

В 1895-1906 служил на различных должностях в Виленском окружном интендантском управлении, Маньжурской армии и т. д. С сентября 1906 службу проходил в Кавказском окружном интендантском управлении, назначен начальником мобилизационного отдела этого же управления – 17.07.1910, с сентября 1913 – корпусный интендант 2 Кавказского армейского корпуса.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1901), Св. Станислава 2 ст. (1906).

Spisok, 1908: 165; Spisok, 1910: 153; Spisok, 1911: 144; Spisok, SPb., 1913, ch. II: 21. Ср.: Spisok, SPb., 1914: 1407.

ВОЗДВИЖЕНСКИЙ АЛЕКСАНДР АЛЕКСАНДРОВИЧ (род. 4.03.1856), полковник. Воспитывался в С.-Петербургской военной гимназии, 1 военном Павловском училище, закончил по 2 разряду Николаевскую Академию Генерального штаба и Офицерскую артиллерийскую школу с оценкой «Успешно». Службу начал 12.08.1871, произведен в прапорщики – 10.08.1873, подпоручик – 26.11.1874, поручик – 9.12.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден чином штабс-капитана – 18.12.1878, за боевое отличие получил ордена Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1879), награжден чинами капитана – 19.11.1886, подполковника – 1.10.1896 и полковника – 1.12.1904 (старшинство с 5.10.1904).

В 1905-09 командовал 2 дивизионом 39 Артиллерийской бригады. В последующие годы служил за пределами Кавказского военного округа.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1880), Св. Станислава 2 ст. (1892), Св. Владимира 4 ст. с бантом (1899) и 3 ст. (1908).

Spisok, 1905: 80; Spisok, 1907: 63; Spisok, SPb., 1907: 659; Spisok, SPb., 1910: 367; Spisok, SPb., 1911: 241; Spisok, SPb., 1912: 192.

ВОЙНИЛОВИЧ ОТТОН (АТОН) ЛЮДВИГОВИЧ (род.22.12.1857), полковник. Воспитывался в Псковской прогимназии, Варшавском пехотном юнкерском училище, с оценкой «Успешно» закончил Офицерскую стрелковую школу. Службу начал 12.06.1875, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, произведен в прапорщики -17.07.1877, подпоручик – 13.08.1881, поручик – 13.08.1885, штабс-капитан – 15.03.1894, за служебные отличия награжден чинами капитана – 15.03.1899 и подполковника – 26.02.1903, участник Русско-Японской войны 1904-09, за боевое отличие полковник – 9.09.1905 (старшинство с 25.02.1905), награжден орденами Св. Станислава 2 ст. с мечами (1905), Св. Анны 2 ст. с мечами (1906), Св. Владимира 3 ст. (1909).

В 1904 - 12 служил в 77 пехотном Тенгинском полку, командовал 251 Георгиевским резервным батальоном, 155 пехотным Кубинским полком (с 19.06.1910).

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1896), Св. Анны 3 ст. (1900), Св. Владимира 4 ст. с бантом (1904) и 3 ст. (1909).

Кавалер персидского ордена Льва и Солнца 4 ст. (1889).

Spisok, 1904: 140; Spisok, 1907: 71; Spisok, 1908: 65; Spisok, 1911: 51; Spisok, SPb., 1911: 365.

ВОЛКОБОЙ ПЕТР МИРОНОВИЧ (род. 26.06.1859), полковник. Георгиевский кавалер. Воспитывался в Любенской классической гимназии и Чугуевском пехотном юнкерском училище. Службу начал 30.03.1878, произведен в прапорщики – 14.11.1881, подпоручик – 30.08.1884, поручик – 30.08.1888, штабс-капитан – 6.05.1900, капитан – 6.05.1901, участник Русско-Японской войны 1904-05, награжден чином подполковника -14.07.1904, за выдающееся боевое отличие награжден орденом Св. Георгия 4 ст. и другими знаками отличия: Св. Станислава 2 ст. с мечами, Св. Анны 2 ст., Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом, золотым оружием (1905), за боевое отличие полковник – 21.11.1906, контужен в бою.

В 1907-10 командовал Башкадыкларским резервным батальоном. В последние годы служил за пределами Кавказского военного округа.

Spisok, 1908: 77; Spisok, 1910: 67; Spisok, SPb., 1911: 549; Spisok, SPb.,

1912: 451; *Spisok, SPb., 1914: 173.*

ВОЛОНЦЕВИЧ ИЛЬЯ АЛЕКСЕЕВИЧ (род. 12.07.1837), полковник. В офицерских чинах с 1858: произведен в подпоручики – 14.07.1861, поручик – 16.09.1862, штабс-капитан – 5.06.1866, капитан – 15.06.1869, майор – 27.10.1872, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1877), Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1879), за отличия по службе награжден чинами подполковника – 6.12.1881 и полковника – 14.02.1891.

В 1891-1901 служил в должности Пятигорского уездного воинского начальника.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1880), Св. Анны 2 ст. (1883), Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1883) и 3 ст. (1895), имел Знак отличия за 40 лет образцовой службы (1899).

Кавалер бухарского золотого ордена Благородной Бухары 2 ст. (1900).

Spisok, 1891: 128; Spisok, 1895: 86; Spisok, 1900: 50; Spisok, 1901: 51, Spisok, SPb., 1900: 106.

ВОРОНОВ НИКОЛАЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ (род. 5.11. 1868), полковник. Воспитывался в Полоцком кадетском корпусе, 1 военном Павловском училище, по 1 разряду закончил Николаевскую Академию Генерального штаба. Службу начал 1. 09. 1868, произведен в подпоручики – 7.08.1887, поручик – 7.08.1891, штабс-капитан – 6.12.1898, капитан – 6.12.1900, подполковник – 6.12.1903, за отличие награжден чином полковника – 6.12.1907.

В 1906-10 служил инспектором классов Владикавказского кадетского корпуса. Впоследствии службу проходил вне Кавказского военного округа.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1904), Св. Анны 3 ст. (1904).

Spisok, 1907: 115; Spisok, 1908: 106; Spisok, 1910: 74; Spisok, SPb., 1912, ch. 2: 43.

ВОРОПАНОВ НИКОЛАЙ НИКОЛАЕВИЧ (род. 8. 09. 1854), полковник. Георгиевский кавалер. Воспитывался в Чугуевском юнкерском училище. Участник Русско-Турецкой войны 1877-78, произведен в прапорщики – 24.07.1877, отличился в военных экспедициях 1879 и 1881, за выдающееся боевое отличие награжден орденом Св. Георгия 4 ст. (1882) и другими знаками отличия: Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1880), Св. Анны 3 ст. , чином поручика – 16.05.1881 и золотым оружием (1881), контужен в бою. За отличия по службе награжден чинами штабс-капитана – 23.06.1885

374

и капитана – 6.05.1889, подполковник – 26.02.1896, за отличие полковник – 26.11.1900.

С марта по декабрь 1901 командовал 5 Кавказским стрелковым Е. И. В. Вел. кн. Георгия Михайловича полком. Впоследствии службу проходил вне Кавказского военного округа.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1895), Св. Владимира 4 ст. с бантом (1901) и 3 ст. (1906), Св. Анны 2 ст. (1904).

Spisok, 1901: 101; Spisok, SPb., 1904: 523; Spisok, SPb., 1906: 260.

ВОСКРЕСЕНСКИЙ АЛЕКСЕЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ (род. 26.09.1859), полковник. Воспитывался в Самарской классической гимназии, Тифлисском пехотном юнкерском училище, окончил Офицерскую стрелковую школу с оценкой «Успешно». Службу начал 20.10.1877, произведен в прапорщики – 1.02.1882, подпоручик – 30.08.1884, поручик – 30.08.1888, штабс-капитан – 15.03.1897, капитан - 24.09.1900 (старшинство с 6.05.1900), подполковник – 30.08.1905 (старшинство с 30.07.1905), полковник – 6.12.1912.

В 1905-14 служил в 78 пехотном Навагинском, 5 Кавказском стрелковом Е.И.В. Вел. кн. Георгия Михайловича полках.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1896) и 2 ст. (1912), Св. Станислава 2 ст. (1905).

Spisok, 1905: 159; Spisok, 1908: 148; Spisok, 1910: 135; Spisok, 1911: 128; Spisok, SPb., 1914: 1213.

ВОСКРЕСЕНСКИЙ ВЛАДИМИР ИВАНОВИЧ (род. 19.02.1867), полковник. Воспитывался в Кишиневской классической гимназии, выдержал экзамен на получение офицерского чина при Михайловском артиллерийском училище, закончил Николаевскую Академию Генерального штаба. Службу начал 15.08.1887, произведен в подпоручики – 15.03.1890, поручик – 15.03.1894, штабс-капитан – 13.07.1897, капитан – 6.05.1900, Участник Русско-Японской войны 1904-05, подполковник – 6.12.1904, за отличие по службе награжден чином полковника – 6.12.1908.

В 1909-10 служил начальником штаба 65 пехотной дивизии, назначен начальником штаба 51 пехотной дивизии – 29.05.1910.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1895) и 2 ст. (1907), Св. Анны 3 ст. (1902) и 2 ст. (1908), Св. Владимира 4 ст. (1911).

Spisok, 1908: 130; Spisok, 1910: 83; Spisok, 1911: 75; Spisok, 1911, SPb.: 868; Spisok, 1913, SPb.: 511; Spisok, SPb., 1914: 396.

ВЫРУБОВ ДМИТРИЙ АЛЕКСЕЕВИЧ (род. 17.10.1849), полковник. В офицерских чинах с 1870, поручик – 20.08.1875, в 1875-1877 находился в отставке, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, за боевые отличия награжден орденом Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1878), чином есаула – 17.11.1879, подполковник – 1.01.1888, за отличие по службе полковник – 4.06.1895.

Начальник Кинтришского участка Батумского округа (с 31.01.1882), Озургетский уездный начальник (с 2.01.1884), начальник Нальчикского (с 31.05.1888) и Владикавказского (с 13.11.1897) округов Терской обл.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1883), Св. Анны 2 ст. (1892).

Кавалер персидского ордена Льва и Солнца 3 ст. (1881).

Spisok, 1897: 105; Spisok, 1899: 82; Spisok, 1903 (sen.), SPb.: 186; Spisok, 1904: 48; Spisok, SPb., 1905: 107.

ВЫСОЧАНСКИЙ АЛЕКСЕЙ ГРИГОРЬЕВИЧ (род. 14.11.1859), полковник. Воспитывался в Владимирско-Киевской военной гимназии и 3 военном Александровском училище, окончил Офицерскую артиллерийскую школу. Службу начал 13.08.1877, произведен в прапорщики – 8.08.1879, подпоручик – 18.12.1880, поручик – 29.11.1882, штабс-капитан – 21.12.1889, капитан – 25.07.1895, подполковник – 28.10.1904, за отличие награжден чином полковника - 6.12.1909.

В 1905- 08 командовал 1 батареей Михайловской крепостной артиллерии., назначен заведующим практическими занятиями в той же крепости – 28.05. 1908. С августа 1910 служил вне Кавказского военного округа.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1896) и 2 ст. (1902), Св. Анны 3 ст. (1899) и 2 ст. (1906), Св. Владимира 4 ст. (1908).

Spisok, 1905: 143; Spisok, 1910: 89; Spisok, SPb., 1910: 1243; Spisok, SPb., 1912 : 928; Spisok, SPb., 1913: 632.

ГАИБОВ НИКОЛАЙ ДМИТРИЕВИЧ (род.19.04.1864), полковник. Воспитывался в Бакинском реальном и 2 военном Константиновском училищах. Службу начал 1.09.1881, произведен в подпоручики – 12.08.1883, поручик – 12.08.1887, за отличия по службе награжден чинами штабс-капитана – 4.06.1895, капитана – 6.12.1899, подполковника – 26.02.1904 и полковника – 6.12.1907.

С 90-х гг. XIX службу проходил на Кавказе: старший адъютант штаба Кавказского военного округа – 26.02.1904, младший помощник начальника Терской обл. и наказного атамана Терского казачьего войска – 13.03.1909.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1892) и 2 ст. (1906), Св. Анны 3 ст. (1902) и 2 ст. (1911).

Spisok, 1907: 117; Spisok, 1908: 84; Spisok, SPb., 1909: 989; Spisok, SPb., 1910: 926; Spisok, SPb., 1911: 725; Spisok, SPb., 1912: 632; Spisok, SPb., 1913: 409.

ГАИТЕНОВ ВАЛЕРИАН МИХАИЛОВИЧ (род. 1855), полковник. Воспитывался во 2 военном Константиновском училище, которое закончил по 1 разряду. В офицерских чинах с 1874: прапорщик – 7.08.1874, подпоручик – 25.10.1875, поручик – 9.12.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, военных экспедиций 1876, 1879-1880, награжден орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1877), Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1879), Св. Станислава 2 ст. с мечами, Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1880), за отличие награжден чином капитана – 24.04.1888, подполковник – 1.10.1897, участник Китайского похода 1901, награжден золотым оружием с надписью «За храбрость» (1901), за боевое отличие полковник – 25.10. 1903 (старшинство с 14.09.1900).

В 1898-1904 командовал 6 батареей в Кавказской гренадерской Е.И.В. Вел. кн. Михаила Николаевича артиллерийской бригаде. Впоследствии службу проходил вне Кавказского военного округа.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденом Св. Анны 2 ст. (1884).

Spisok, 1899: 164; Spisok, 1903: 117; Spisok, 1904: 79; Spisok, SPb., 1904: 517; Spisok, SPb., 1905: 478.

ГАЙТОВ ИСАЙ ПЕТРОВИЧ (род. 24.09.1849), полковник. Участник Русско-Турецкой войны 1877-78, за боевое отличие произведен в хорунжие – 18.09.1877, сотник – 22.11.1877, награжден орденами Св. Анны 4 ст. (1877) и 3 ст. с мечами и бантом (1879), Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом и 2 ст. с мечами (1879), есаул – 30.08.1880, за служебные отличия награжден чинами войскового старшины – 8.03.1885 и полковника – 30.08.1894.

Начальник казенного отдела Офицерской кавалерийской школы – 1.01.1893, командир 1 Таманского полка Кубанскоо казачьего войска – 27.03.1899. За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 2 ст. (1891), Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1898) и 3 ст. (1902).

Spisok, 1897: 98; Spisok, 1899: 76; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 150.

ГАЛАЕВ ВАСИЛИЙ САВЕЛЬЕВИЧ (род. 1860), полковник (1.01.1906). Участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден Знаком отличия ор-

дена Св. Георгия 4 ст. (1878).

В начале XX в. служил начальником Введенского округа Терской обл.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1888), Св. Анны 3 ст. (1898).

Spisok, 1907: 79; Spisok, 1908: 71.

ГАЛИЦИНСКИЙ ВАСИЛИЙ ВАСИЛЬЕВИЧ (род. 28. 09. 1869), полковник. Воспитывался в Симбирском кадетском корпусе, 2 военном Константиновском училище, по 1 разряду окончил Александровскую военно-юридическую Академию. Службу начал 28.08.1888, произведен в подпоручики – 10.08.1889, поручик – 10.08.1893, штабс-капитан – 17.05.1898, капитан – 9.04.1900, подполковник – 6.04.1903, участник Русско-Японской войны 1904-05, награжден орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом, Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1904), Св. Анны 2 ст., Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1905), за отличие по службе награжден чином полковника – 22.04.1907, орденом Св. Станислава 2 ст. (1909).

С 1909 службу проходил в Кавказском военном округе, помощник военного прокурора Кавказского военно-окружного суда – 9.04.1909.

Spisok, 1910: 71; Spisok, SPb., 1910: 829; Spisok, SPb., 1911: 631; Spisok, SPb., 1912: 536; Spisok, SPb., 1913: 340; Spisok, SPb., 1914: 225.

ГАЛИЦИНСКИЙ КОНСТАНТИН ВАСИЛЬЕВИЧ (род. 8. 03. 1868), полковник. Воспитывался в Симбирском кадетском корпусе и 2 военном Константиновском училище. Службу начал в августе 1887, произведен в подпоручики – 9.08.1888, подпоручик гвардии – 10.08.1889, поручик гвардии, штабс-ротмистр по армии – 10.08.1893, ротмистр – 30.08.1894, подполковник – 26.02.1903, за отличие по службе награжден чином полковника – 12.04.1908. В 1910-11 занимал должность начальника Кутаисского губернского жандармского управления.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1905), Св. Станислава 3 ст. (1904) и 2 ст. (1913).

Spisok, 1910: 76; Spisok, 1910, ch. 3, SPb.: 81; Spisok, 1911: 68; Spisok, SPb., 1911, ch. 3: 73; Spisok, SPb., 1913, ch. 39; Spisok, SPb., 1914: 298.

ГАЛКИН ВЛАДИМИР ИВАНОВИЧ (род. 26.07.1850), полковник. Воспитывался в Тифлисском пехотном юнкерском училище, которое закончил по 1 разряду. Службу начал 24.02.1868, произведен в прапорщики – 20.12.1872, подпоручик – 11.10.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, поручик – 4.05.1877, штабс-капитан – 6.09.1881, за отличие по службе награжден чином капитана – 6.10.1888, подполковник - 26.02.1898,

за отличие полковник – 17.03.1905 (старшинство с 5.10.1904).

Командир 1 батальона Карсского крепостного пехотного полка – 31.07.1898.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1880) и 2 ст. (1894), Св. Анны 3 ст. (1884) и 2 ст. (1898), Св. Владимира 4 ст. с бантом – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1898).

Spisok, 1903: 122; Spisok, 1904: 108; Spisok, 1905: 81; Spisok, 1907: 64; Spisok, SPb., 1907: 682; Spisok, 1908: 56.

ГАМАГА ИВАН ФИЛИППОВИЧ (род. 20.10.1865), полковник. Воспитывался в Житомирской классической гимназии, Николаевском инженерном училище, закончил Николаевскую инженерную Академию по 1 разряду. Службу начал 1.09.1886, произведен в подпоручики – 7.08.1887, поручик – 7.08.1891, штабс-капитан – 3.11.1893, капитан – 24.03.1896, подполковник – 28.03.1904, за отличие по службе награжден чином полковника – 23.08.1908.

С марта 1907 по август 1910 и. д. штаб-офицера Карсского крепостного инженерного управления. Впоследствии служил вне Кавказского военного округа.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1896) и 2 ст. (1905), Св. Анны 3 ст. (1902) и 2 ст. (1911).

Spisok, 1904: 149; Spisok, 1907: 121; Spisok, SPb., 1911: 754; Spisok, SPb., 1912: 661; Spisok, SPb., 1914: 306.

ГАМАЛЕЙ ВЛАДИМИР КСЕНОФОНТОВИЧ (род. 1.01.1859), полковник. Воспитывался в Тифлисском реальном училище, сдал экзамен на получение офицерского чина при Тифлисском пехотном юнкерском училище. Участник Русско-Турецкой войны 1877-78, за отличие награжден чином прапорщика – 25.08.1878, Знаком отличия военного ордена Св. Георгия 4 ст. (1878), подпоручик – 6.07.1879, поручик – 6.07.1886, штабс-капитан – 15.03.1890, награжден чинами капитана – 24.02.1896 (старшинство с 15.03.1904) и подполковника – 30.12.1904 (старшинство с 5.10.1904), полковник – 6.12.1912.

В 1905-11 служил в 202 пехотном Горийском полку, в 1914 службу проходил в 203 пехотном Сухумском полку.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Владимира 4 ст. с бантом (1905), Св. Анны 3 ст. (1906), Св. Станислава 2 ст. (1910).

Spisok, 1905: 130; Spisok, 1907: 128; Spisok, 1910: 114; Spisok, 1911: 113; Spisok, SPb., 1914: 1198.

ГАМУЛЕЦКИЙ ВЛАДИМИР ПЕТРОВИЧ (род. 5.07.1852), полковник. Воспитывался в кадетском корпусе, 2 военном Константиновском и Михайловском артиллерийских училищах. В офицерских чинах с 1870: подпоручик – 20.07.1870, поручик – 31.10.1871, штабс-капитан – 25.10.1875, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, капитан – 18.12.1878, награжден орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1877), Св. Станислава 2 ст. с мечами (1879), подполковник – 2.09.1891, за отличие по службе полковник – 16.01.1905 (старшинство с 6.12.19).

Командующий Александропольской крепостной артиллерией и начальник Александропольского артиллерийского склада – 1901-05.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1875), Св. Анны 2 ст. (1891), Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1898).

Spisok, 1901: 115; Spisok, 1904: 90; Spisok, 1905: 86; Spisok, SPb., 1905: 1099.

ГАНТИМУРОВ АЛЕКСЕЙ ГАВРИЛОВИЧ (род. 16.03.1859), князь, полковник. Воспитывался в Симбирской военной гимназии, Михайловском артиллерийском училище, с оценкой «Успешно закончил Офицерскую артиллерийскую школу, с отличием завершил учебу в Михайловской артиллерийской Академии. Службу начал 19.07.1876, произведен в прапорщики – 30.08.1879, подпоручик – 18.12.1880, поручик – 4.12.1883, штабс-капитан – 22.07.1884, капитан – 13.12.1892, подполковник – 6.05.1896, за отличие по службе награжден чином полковника – 5.10.1904.

Командир 1 дивизиона Кавказского гренадерского Вел. кн. Михаила Николаевича артиллерийской бригады – 19.05.1910.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1903), Св. Анны 2 ст. (1908).

Spisok, 1911: 45; Spisok, SPb., 1910: 362; Spisok, SPb., 1911: 237; Spisok, SPb., 1912:189.

ГАРАКАНИДЗЕ ГЕОРГИЙ ЛУАРСАБОВИЧ (род. 6.06.1866), полковник. Воспитывался в Тифлисском кадетском корпусе, 1 военном Павловском училище, закончил 2 класса Николаевской Академии Генерального штаба по 2 разряду. Службу начал 1.09.1885, произведен в подпоручики – 11.08.1886, поручик – 11.08.1890, штабс-капитан – 6.05.1900, капитан – 6.05.1901, капитан гвардии – 6.05.1905, подполковник – 26.02.1907, полковник – 6.12.1912.

В 1908-11 служил в Тифлисском юнкерском училище.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1906), Св. Анны 2 ст. (1908), Св. Владимира 4 ст. (1911).

Spisok, 1908: 165; Spisok, 1910: 155; Spisok, 1911: 145; Spisok, SPb., 1914: 1208.

ГАРАНИН МИХАИЛ МАТВЕЕВИЧ (род. 3.11.1855), полковник. Воспитывался в Кавказской учебной роте, Тифлисском пехотном юнкерском училище и Офицерской стрелковой школе, которую закончил с оценкой «Успешно». Службу начал 30.12.1873, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, произведен в прапорщики – 20.12.1877, награжден орденами Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость» (1877), Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом, Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1878), тяжело ранен в бою, за отличие по службе награжден чином штабс-капитана – 8.03.1883, капитан – 15.03.1887, подполковник – 26.02.1898, за отличие полковник – 28.03.1904.

В 1904-06 командир 1 Кавказского стрелкового батальона, назначен командиром 80 пехотного Кабардинского ген-фельдм. кн. Барятинского полка – 21.08.1906. За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1896), Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1900) и 3 ст. (1906), Св. Анны 2 ст. (1906).

Кавалер персидского ордена Льва и Солнца 2 ст. (1901).

Spisok, 1899: 169; Spisok, 1901: 152; Spisok, 1903: 121; Spisok, 1904: 83; Spisok, 1910: 44; Spisok, SPb., 1910: 241; Spisok, 1911: 41; Spisok, 1911, SPb.: 154; Spisok, SPb., 1912: 116.

ГАРНИШЕВСКИЙ ЮСТИН ИГНАТЬЕВИЧ (род. 6.07.1852), полковник. Воспитывался дома и Киевском пехотном юнкерском училище. Службу начал 23.10.1869, произведен в прапорщики – 24.02.1874, подпоручик – 3.07.1874, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, поручик – 9.05.1877, награжден орденом Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1878), штабс-капитан – 28.12.1878, капитан – 15.03.1888, подполковник – 26.02.1898, участник Русско-Японской войны 1904-05, награжден орденом Св. Анны 2 ст. с мечами (1904), за боевое отличие полковник – 28.02.1906.

Известно, что в 1908-10 службу проходил в 129 пехотном Бессарабском Е.И.В. Вел. кн. Михаила Александровича полку.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1896), Св. Владимира 4 ст. с бантом (1901).

Spisok, 1907: 72; Spisok, SPb., 1909: 735; Spisok, SPb., 1910: 684.

ГАСАН-БЕК ГАШИМБЕКОВ (род. 20.08.1860), полковник. Воспитывался в Бакинском реальном и 1 военном Павловском училищах. Службу

начал 18.08.1877, произведен в прапорщики – 8.08.1879, подпоручик – 18.12.1880, поручик – 29.11.1882, штабс- капитан – 21.12.1889, капитан – 25.07.1895, подполковник – 28.02.1903, за служебное отличие награжден чином полковника – 6.12.1908.

В 1905-06 и. д. мирового посредника 2 отдела Арешского уезда, с апреля 1906 по май 1907, находился в отставке, назначен начальником Даргинского округа Дагестанской обл. – 6. 05. 1907.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1887), Св. Анны 3 ст. (1892) и 2 ст. (1912).

Spisok, 1910: 81; Spisok, 1911: 73; Spisok, SPb., 1912, ch. 3: 84; Spisok, SPb., 1913, ch. 3: 52.

ГЕДЕВАНОВ ВЛАДИМИР МИХАЙЛОВИЧ (род. 8.04.1855), полковник. Воспитывался в Петровско - Полтавской военной гимназии и Тифлисском пехотном юнкерском училище. Службу начал 3.08.1871, произведен в прапорщики – 13.12.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, подпоручик – 13.05.1877, за боевое отличие поручик – 23.10.1877, награжден орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1877), Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1878), Св. Станислава 2 ст. с мечами (1879), штабс-капитан – 10.08.1885, награжден чином капитана – 2.03.1890, подполковник – 26.02.1896, участник Русско-Японской войны 1904-05, за отличие по службе полковник – 26.12.1907.

В 1897-1912 служил в 16 гренадерском Мингрельском Е.И.В. Вел. кн. Дмитрия Константиновича полку.

За 25 лет образцовой службы в офицерских чинах награжден орденом Св. Владимира 4 ст. с бантом (1901), Св. Анны 2 ст. (1911).

Spisok, 1897: 179; Spisok, 1904: 101; Spisok, 1910, SPb.: 799; Spisok, SPb., 1911: 62; Spisok, SPb., 1911: 601; Spisok, SPb., 1912: 505.

ГЕНЗЕЛЬ ГЕОРГИЙ-АНТОНИЙ ГЕОРГИЕВИЧ (род. 13.03.1858), полковник. Участник Русско-Турецкой войны 1877-78, военных экспедиций 1879-80, произведен в прапорщики – 16.04.1878, за отличие награжден чином подпоручика – 28.08.1879, поручик – 1.01.1885, за отличие штабс-капитан – 15.03.1894, капитан – 15.03.1894, подполковник – 26.02.1905, полковник – 6.12.1910.

В 1905-11 служил в 255 Аварском батальоне, 256 пехотном Гунибском полку, 4 Кавказском стрелковом полку.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1882) и 2 ст. (1906), Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1906).

Spisok, 1905: 147; Spisok, 1910: 125; Spisok, 1911: 96.

ГЛОНТИ МИХАИЛ АЛЕКСАНДРОВИЧ (род. 25.03.1858), полковник. Воспитывался дома и Елисаветградском кавалерийском юнкерском училище. Службу начал 27.11.1879, произведен в корнеты – 26.02.1886, поручик – 26.02.1890, штабс-ротмистр – 15.03.1895, ротмистр – 15.03.1898, награжден орденом Св. Анны 3 ст. (1902). Участник Русско-Японской войны 1904-05, подполковник – 7.09.1904, за боевое отличие награжден чином войскового старшины (1905), орденами Св. Станислава 2 ст. с мечами (1904), Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1906), золотым оружием с надписью «За храбрость» (1907), ранен и контужен в боях, за отличие полковник – 31.05.1910.

В 1908-10 служил в 17 Нижегородском драгунском полку, командовал Кавказским запасным кавалерийским дивизионом – 1910-1914 (февраль) .

Spisok, 1907: 124; Spisok, 1910: 111; Spisok, 1911: 84; Spisok, SPb., 1911: 1145; Spisok, 1912: 1044; Spisok, SPb., 1913: 723; Spisok, SPb., 1914: 612.

ГНЕДИЧ АНАТОЛИЙ МАКАРЬЕВИЧ (род. 5.11.1845), полковник. Воспитывался в реальном училище и Гельсингфорском пехотном юнкерском училище. В офицерских чинах с 18.12.1873, подпоручик – 8.04.1875, поручик – 23.08.1876, в августе-декабре 1876 находился в отставке, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, за боевые отличия награжден чинами штабс-капитана – 1878 (старшинство с 1.07.1877) и капитана – 1880 (старшинство с 26.12.1877), подполковник – 1.01.1886, за отличие полковник – 2.03.1893.

Назначен командиром 78 пехотного Навагинского полка – 11.08.1899.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1883), Св. Анны 3 ст. (1896) и 2 ст. (1901).

Spisok, 1902: 146; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 99; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 78.

ГОРЕЛОВ ФЕДОР ИВАНОВИЧ (род. 11.08.1867), полковник. Воспитывался в Владимирско-Киевском кадетском корпусе, Михайловском артиллерийском училище, закончил Офицерскую артиллерийскую школу и Михайловскую артиллерийскую Академию по 1 разряду. Службу начал 30.08.1885, произведен в хорунжие – 11.08.1886, сотник – 3.10.189, подьесаул – 27.05.1894, штабс-капитан армии, поручик гвардии – 27.05.1894, капитан – 27.05.1894, штабс-капитан – 6.12.1896, за отличие по службе подполковник – 4.07.1902, награжден чином полковника – 6.12.1905.

В 1905-09 начальник 1 Кавказского учебного артиллерийского полигона, командир 1 дивизиона 33 артиллерийской бригады – 1909-1912.

За военно-службные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1901) и 2 ст. (1908), Св. Станислава 2 ст. (1905), Св. Владимира 4 ст. (1911).

Spisok, 1905: 114 Spisok, 1907: 75; Spisok, 1908: 68; Spisok, 1909: 665; Spisok, SPb., 1910: 616; Spisok, SPb., 1911: 448; Spisok, SPb., 1912: 361; Spisok, SPb., 1913: 225; Spisok, SPb., 1914: 113.

ГОРОХ МИХАИЛ ПЕТРОВИЧ (род. 5.08.1856), полковник. Воспитывался дома, 3 военном Александровском и Николаевском инженерном училищах. Службу начал 9.08.1874, произведен в прапорщики – 7.12.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, подпоручик – 26.12.1877, награжден орденом Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1877), поручик – 7.05.1881, штабс-капитан – 27.07.1886, капитан – 30.08.1892, подполковник – 20.06.1899, полковник – 6.12.1904.

С ноября 1894 состоял при войсках Кавказского военного округа.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1885) и 2 ст. (1896), Св. Владимира 4 ст. (1887), Св. Станислава 2 ст. (1894).

Кавалер персидского ордена Льва и Солнца 2 ст. со звездой (1895).

Spisok, 1900: 163; Spisok, 1904: 116; Spisok, SPb., 1905: 1120; Spisok, SPb., 1910: 433; Spisok, SPb., 1912: 228; Spisok, SPb., 1913: 135.

ГРЕКОВ ИВАН ДАНИЛОВИЧ (род.13.11.1853), полковник. Воспитывался в военной гимназии, 1 военном Павловском училище, закончил Офицерскую стрелковую школу. Службу начал с 18.08.1871, произведен в прапорщики – 4.08.1875, подпоручик – 2.12.1876, поручик – 26.12.1877, штабс-капитан – 24.10.1881, подполковник – 18.11.1899, за служебное отличие награжден чином полковника – 1.01.1906.

В 1907-10 командовал Кавказским осадным артиллерийским полком.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1879) и 2 ст. (1891), Св. Анны 3 ст. (1885) и 2 ст. (1896), Св. Владимира 4 ст. (1901) и 3 ст. (1908).

Spisok, 1908: 151; Spisok, 1910: 61; Spisok, 1910: 648; Spisok, 1912: 379.

ГРОМОВ НИКОЛАЙ ЯКОВЛЕВИЧ (род.14.05.1852), полковник. В офицерских чинах с 1872: прапорщик – 17.07.1872, подпоручик – 29.12.1873, поручик – 26.11.1874, участник Русско-Турецкой войн 1877-78, штабс-капитан – 26.12.1877, награжден орденом Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1878) и чином капитана – 4.12.1882, подполковник – 12.03.1895, участник Китайского похода 1900, за боевое отличие произведен в полковники – 1901 (старшинство с 15.02.1900).

С 1902 службу проходил в Кавказском военном округе, назначен ко-

მანდირომ 1 დივიზიონა კავკაზსკოი რეზერვნიოი არტილერიისკოი ბრიგადი – 24.10.1902 (ოწავენ სისკე 1 ბატარეი 3 ვოსტოჩნო-სიბირსკოი არტილერიისკოი ბრიგადი).

ზა დრუგე ვოენნო-სლუჟებნე ზასლუგი ნაგრაჟდენ ორდენაი სვ. ანნი 3 სტ. (1888) ი 2 სტ. (1896), სვ. სტანიასლა 2 სტ. (1894), სვ. ვლადიმი 4 სტ. (1898) ი 3 სტ. (1906).

Spisok, 1903: 82; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 679; Spisok, 1905: 54; Spisok, SPb., 1905: 463; Spisok, SPb., 1906: 249; Spisok, 1907: 41.

გრუშევი გავრიილ კირილიოვიჩ (რდ. 26.03.1853), პოლკოვნიკ. ვოსპიტუვალსა ვ ბელოცერკოვსკოი რეალნიოი გიმიზიი, ტეხნოლოგიესკომ ინსტიტუტე, ვიდერჟალ ეკზამენ ნა პოლუჩენიე ოფიცერსკოი ჩინა პრი მიხაილოვსკომ არტილერიისკომ უჩილიესე. სლუჟბუ ნაჩალ 31.08.1876, პრიოზვედენ ვ პრაპორშიკი – 27.09.1876, პოდპორუჩიკ – 18.12.1878, პორუჩიკ – 20.12.1879, შტაბს-კაპიტან – 19.11.1886, ნაგრაჟდენ ჩინომ კაპიტანა – 30.08.1891, ზა ოტლიჩიე პოლკოვნიკ – 6.12.1904.

ს 1906 სლუჟილ ვ კავკაზსკომ ვოენნომ ოკრუგე, ნაზნაჩენ ნაჩალნიკომ გეორგიევსკოი არტილერიისკოი სკლადი – 22.11.1906.

ზა ვოენნო-სლუჟებნე ზასლუგი ნაგრაჟდენ ორდენაი სვ. სტანიასლა 2 სტ. (1899), სვ. ანნი 2 სტ. (1906), სვ. ვლადიმი 4 სტ. (1909).

Spisok, 1907: 67; Spisok, 1910: 53; Spisok, SPb., 1910: 422; Spisok, 1911: 48; Spisok, SPb., 1912: 222.

გრეზნოვ სერგეი პავლოვიჩ (რდ. 21.07.1856), პოლკოვნიკ. ვოენნი ინჟენერ. ვოსპიტუვალსა დომა ი 3 ვოენნომ ალესანდროვსკომ უჩილიესე, ზაკონჩილ ნიკოლაევსკუი ინჟენერნიუი აკადემიუი პო 1 რაზრადუ. სლუჟბუ ნაჩალ 3.09.1873, პრიოზვედენ ვ პრაპორშიკი – 4.08.1875, პოდპორუჩიკ – 9.12.1875, უაჩასტიკ რუსსკო-ტურეცკოი ვოინი 1877-78, პორუჩიკ – 26.12.1877, ნაგრაჟდენ ორდენომ სვ. სტანიასლა 3 სტ. ს მეჩაი ი ბანტომ (1879), შტაბს-კაპიტან – 21.02.1881, კაპიტან – 27.04.1883, პოდპოლკოვნიკ – 6.12.1895, ზა ოტლიჩიე პო სლუჟბე ნაგრაჟდენ ჩინომ პოლკოვნიკი – 9.04.1900.

სლუჟილ ნაჩალნიკომ ბაკინსკოი (1901-06), დაგესტანსკოი (1906-09) ი ტერსკოი (ს 15.03.1909) ინჟენერნიხ დისტანციი. ვ ფევირალე 1914 პერევიდენ ვ ოდესსკიი ვოენნიი ოკრუგ.

ზა ვოენნო-სლუჟებნე ზასლუგი ნაგრაჟდენ ორდენაი სვ. სტანიასლა 2 სტ. (1891), სვ. ანნი 3 სტ. (1887) ი 2 სტ. (1893), სვ. ვლადიმი 3 სტ. (1906).

Spisok, 1901: 97; Spisok, 1905: 52; Spisok, 1907: 40; Spisok, 1910: 35; Spisok, SPb., 1910: 49; Spisok, 1911: 35; Spisok, SPb., 1911: 26; Spisok, SPb., 1913: 15; Spisok, SPb., 1914: 8.

ГУБАНОВ АЛЕКСАНДР ВЛАДИМИРОВИЧ (род. 23.08.1874), полковник. Воспитывался в 1 Московском кадетском корпусе, 1 военном Павловском училище, закончил Александровскую военно-юридическую Академию по 1 разряду. Службу начал 1.09.1892, произведен в подпоручики – 7.08.1893, поручик – 7.08.1897, штабс-капитан – 7.08.1901, капитан – 23.05.1903, награжден орденом Св. Станислава 3 ст. (1905), подполковник – 6.12.1906, за отличие по службе полковник – 6.12.1910.

В 1906-08 служил помощником военного прокурора Кавказского военно-окружного суда, военный следователь Кавказского военного округа – 23.08.1910.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1905) и Св. Анны 3 ст. (1912).

Spisok, 1907: 174; Spisok, 1908: 162; Spisok, 1911: 195; Spisok, SPb., 1912: 1405; Spisok, SPb., 1914: 871.

ГУРИЕЛЬ ВАСИЛИЙ ЛЕВАНОВИЧ (род. 7.10.1861), князь, полковник. Воспитывался в Николаевском кадетском корпусе и Николаевском кавалерийском училище. Службу начал 31.08.1884, произведен в корнеты – 7.08.1885, поручик – 7.08.1889, штабс-ротмистр – 15.03.1897, ротмистр – 6.05.1900, за отличие награжден чинами подполковника – 4.01.1908 и полковника – 29.09.1911.

Назначен штаб-офицером при Кавказском наместнике по Военно-народному управлению – 15.05.1907.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1902), Св. Анны 2 ст. (1906), Св. Владимира 4 ст. (1912).

Spisok, 1910: 166; Spisok, 1911: 155; Spisok, SPb., 1914: 948.

ГУРИЙСКИЙ ИВАН ИГНАТЬЕВИЧ (род. 18.07.1856), полковник. Воспитывался во 2 С.-Петербургской военной гимназии и 1 военном Павловском училище, которое закончил по 2 разряду. Службу начал 14.08.1874, произведен в прапорщики – 10.08.1876, участник Русско-Турецкой войны, подпоручик – 20.02.1877, награжден орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1877), Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1878), Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость» (1878), ранен в бою, поручик – 28.05.1881, награжден чинами штабс-капитана – 13.04.1883 и капитана – 15.02.1887, подполковник – 1.04.1890, за служебное отличие полковник – 6.12.1901.

Командир 251 Георгиевского резервного батальона (с 9.07.1905), 153 пехотного Бакинскго Е. И. В. Вел. кн. Сергея Михайловича (с 9.06.1907), 84 пехотного Ширванского Е. В. (с 21. 08.1907) полков.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст.

(1892), Св. Анны 2 ст. (1896), Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1900) и 3 ст. (1906).

Spisok, SPb., 1903 (sen.): 743; Spisok, 1905: 60; Spisok, 1908: 39; Spisok, SPb., 1909: 96; Spisok, 1910: 37; Spisok, SPb., 1910: 81.

ГУРЬБЕВ ГЕОРГИЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ (род. 2.02.1849), полковник. В офицерских с 1868, в 1870 - 1873 находился в отставке, подпоручик – 25.07.1874, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, поручик, подпоручик гвардии – 16.04.1877, поручик – 24.03.1885, штабс-капитан – 30.08.1887, капитан – 21.04.1891, полковник – 13.04.1897.

Назначен командиром 153 пехотного Бакинского Е. И. В. Вел. кн. Сергия Михайловича полка – 6.07.1900.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1883) и 2 ст. (1890), Св. Анны 3 ст. (1887) и 2 ст. (1894), Св. Владимира 4 ст. (1896) и 3 ст. (1901).

Spisok, 1901: 82; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 360; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 308; Spisok, 1905: 43; Spisok, SPb., 1906: 84.

ГУСАКОВСКИЙ ВЛАДИМИР НИКОЛАЕВИЧ (род. 11.02.1869), полковник. Георгиевский кавалер. Воспитывался в классической гимназии и Киевском пехотном юнкерском училище. Службу начал 24.03.1889, произведен в подпоручики – 1.09.1892, поручик – 1.09.1898, участник Китайского похода 1900-1901, штабс-капитан – 1.09.1900, участник Русско-Японской войны 1904-05, капитан – 1.09.1904, награжден орденами Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость», Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1905), Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом, за выдающееся боевое отличие удостоен орденом Св. Георгия 4 ст. (1907) и чином подполковника – 26.11.1907, за отличие полковник – 6.12.1910.

В 1913- 14 службу проходил в 81 Апшеронском Имп. Екатерины Великой (позднее Е.И.В. Вел. кн. Георгия Михайловича) полку.

Spisok podp., SPb., 1913: 453; Spisok, SPb., 1914: 885.

ГУСЛАВСКИЙ ПЕТР ЛУКИЧ (род. 29.06.1863), полковник. Воспитывался в Орловском Бахтина кадетском корпусе и 3 военном Александровском училище, закончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. Службу начал 24.08.1882, хорунжий – 14.08.1882, сотник – 1.01.1885, подьесаул, штабс-капитан – 30.12.1886, награжден чином капитана – 30.12.1892, подполковник – 13.04.1897, за отличие полковник – 1.04.1901.

С 1897 службу проходил на Кавказе. В 1902-06 занимал должность на-

чальника штаба Кавказской кавалерийской дивизии, в октябре 1906 назначен начальником Новочеркасского казачьего юнкерского училища.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1906), Св. Анны 2 ст. (1909).

Кавалер персидского ордена Льва и Солнца 2 ст. (1901).

Spisok, 1901: 103; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 689; Spisok, 1905: 58; Spisok, SPb., 1906: 315; Spisok, SPb., 1910: 69.

ГУТОР МИХАИЛ ДМИТРИЕВИЧ (род. 2.08.1859), полковник. Воспитывался во 2 Московской военной гимназии и 3 военном Александровском училище, с отличием окончил Николаевскую инженерную Академию и Николаевскую Академию Генерального штаба по 2 разряду. Службу начал 10.08.1875, произведен в прапорщики – 19.08.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78 и военных экспедиций 1880-81, произведен в прапорщики – 22.05.1877, подпоручик – 18.12.1878, награжден орденом Св. Анны 4 т. «За храбрость» (1878), поручик – 20.12.1879, штабс-капитан – 14.05.1881, капитан – 16.12.1890, за отличия награжден чинами подполковника – 14.05.1896 и полковника – 6.12.1903.

В 1899-1905 адъютант штаба Кавказского военного округа, с ноября 1905 состоял при войсках Кавказского военного округа.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1903), Св. Станислава 2 ст. (1905), Св. Анны 2 ст. (1908).

Spisok, 1897: 181; Spisok, 1901: 139; Spisok, 1903: 113; Spisok, 1908: 45; Spisok, 1911: 38; Spisok, SPb., 1910: 202; Spisok, SPb., 1911: 125; Spisok, SPb., 1912, ch. 3: 91.

ДАВИДОВ НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ (род. 13.11.1842), полковник. Воспитывался в кадетском корпусе. Произведен в прапорщики – 13.06.1862, награжден чинами подпоручика – 9.09.1868 и поручика – 15.06.1872, штабс-капитан – 2.02.1877, капитан – 16.11.1881, в отставке – 1882-84, подполковник – 26.02.1891, за отличие по службе полковник – 6.12.1900.

В августе 1902 назначен Темирханшуринским уездным воинским начальником.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1874), Св. Анны 3 ст. (1896), Св. Владимира 4 ст. – за 35 лет безупречной службы в офицерских чинах.

Spisok, 1903: 79; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 668; Spisok, 1904: 65; Spisok, SPb., 1905: 55; Spisok, 1905: 489.

ДАГИРОВ ЮСУФ-ДАГИР-ОГЛЫ (род. 17.10.1861), полковник. Воспитывался в Ставропольской гимназии и 3 военном Александровском училище. Службу начал 12.08.1880, произведен в подпоручики – 7.08.1882, поручик – 24.08.1886, за отличия награжден чинами штабс-капитана – 30.08.1889 и капитана – 15.03.1895, подполковник – 26.02.1905, полковник – 6.12.1910.

В 1905-12 служил в 78 пехотном Навагинском полку.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1904) и 2 ст. (1910), Св. Станислава 2 ст. (1906).

Spisok, 1905: 148; Spisok, 1910: 126; Spisok, 1911: 96; Spisok, SPb., 1912: 1288.

ДАДЕШКЕЛИАНИ ГЕОРГИЙ ТЕНГИЗОВИЧ. См.: ДАДИШКЕЛИАНИ ГЕОРГИЙ ТЕНГИЗОВИЧ.

ДАДИШКЕЛИАНИ (ДАДЕШКЕЛИАНИ) ГЕОРГИЙ ТЕНГИЗОВИЧ (род. 23.08.1858), князь, полковник. Воспитывался в Тифлисской гимназии и Тифлисском пехотном юнкерском училище. Службу начал 18.10.1876. Участник Русско-Турецкой войны 1877-78, ранен в бою, произведен в прапорщики – 26.01.1879, подпоручик – 30.08.1884, поручик – 30.08.1891, штабс-капитан – 30.08.1898, капитан – 30.08.1902, подполковник – 5.10.1905, за отличие по службе полковник – 6.12.1909.

В 1885-1906 занимал различные административные должности: помощник пристава (с 4.01.1885), а затем пристав Сванети (с 1.08.1887), помощник Зугдидского уездного начальника (с 20.04.1888), управляющий Озургетским (с 30.11.1893) и Зугдидским (с 30.03.1894) уездами, и. д. Рачинского (с 12.05.1897) и Кутаисского (с 30.08.1899) уездного начальника. Назначен и. о. Кутаисского вице-губернатора – 11.01.1906, помощник военных губернаторов Карсской (с 1.12.1906) и Дагестанской (с 26.05.1908) областей.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1902), Св. Анны 2 ст. (1905), Св. Владимира 4 ст. с бантом – за 25 лет образцовой службы в офицерских чинах (1905) и 3 ст. (1912).

Spisok, 1907: 161; Spisok, 1908: 149; Spisok, 1910: 91; Spisok, 1911: 82; Spisok, SPb., 1911, ch. 3: 109; Spisok, 1912, ch. 3, SPb.: 101; Spisok, SPb., 1913, ch. 3: 65; Spisok, SPb., 1914: 548.

ДАНИЛЕВСКИЙ МАКСИМ МАКСИМОВИЧ (род. 11.11.1851), полковник. Воспитывался в Полоцкой военной гимназии и Михайловском артиллерийском училище. Произведен в прапорщики – 17.07.1872, подпоручик – 6.11.1872, участник Хивинской экспедиции 1873, поручик – 29.12.1873, награжден орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом, Св. Станислава 3

ст. с мечами и бантом (1874), штабс-капитан – 9.12.1876, участвовал в подавлении восстания 1877 в Дагестане, капитан – 18.12.1878, подполковник – 13.04.1892, за отличие по службе награжден чином полковника – 1.01.1901 (старшинство с 6.12.1900).

С апреля 1895 командовал батальоном Терско-Дагестанской крепостной артиллерии.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1881), Св. Анны 2 ст. (1885), Св. Владимира 4 ст. (1894).

Spisok, 1901: 101; Spisok, 1903: 80; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 669; Spisok, SPb., 1903 (mai): 651; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 619; Spisok, 1904: 66; Spisok, SPb., 1905: 491.

ДАНИЛОВ СТЕПАН САВВИЧ (род.25.12.1845), полковник. Воспитывался в Новгородском графа Аракчеева кадетском корпусе и военном Павловском училище. Службу начал 14.06.1864, произведен в подпоручики – 8.08.1866, поручик – 25.03.1868, штабс-капитан – 15.03.1873, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, за боевое отличие капитан – 1878 (старшинство с 22.08.1877), награжден чином майора – 17.03. 1883, переименован в подполковники – 6.05.1884, за отличие полковник – 14.05.1896.

В 1902-03 занимал должность Александропольского уездного воинского начальника, назначен Тифлисским уездным воинским начальником – 27.03.1903.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1887), Св. Анны 2 ст. (1891), Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1891) и 3 ст. (1905).

Spisok, 1903: 61; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 301; Spisok, SPb., 1903 (mai): 273; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 256; Spisok, 1904: 52; Spisok, 1908: 33; Spisok, 1909: 25; Spisok, 1910: 33; Spisok, 1910: 20.

ДАНИЛОВИЧ НИКОЛАЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ (род. 17.07.1866), полковник. Воспитывался во 2 Московском кадетском корпусе и 3 военном Александровском училище. Службу начал 31.08.1884, произведен в подпоручики – 7.08.1885, поручик – 7.08.1889, штабс-капитан – 25.07.1895, поручик гвардии – 6.05.1896, капитан гвардии, подполковник – 6.12.1901, за отличие по службе награжден чином полковника – 15.11.1910.

В 1903 – 1910 командовал 4 батареей в 33 Артиллерийской бригаде.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1899), Св. Анны 2 ст. (1902), Св. Владимира 4 ст. (1906).

Spisok, 1908: 96; См.: Spisok, SPb., 1914: 649.

ДЕБОГОРИЙ-МОКРИЕВИЧ ВАСИЛИЙ ПАВЛОВИЧ (род. 20.11.1849), полковник. Воспитывался в Петровском кадетском корпусе и Елисаветпольском кавалерийском юнкерском училище. В офицерских чинах с 16.09.1869, за отличие награжден чином поручика – 19.07.1873, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, штабс-капитан – 3.05.1877, капитан – 1.01.1879, награжден орденами Св. Анны 4 ст., 3 ст. с мечами и бантом (1877) и 2 ст. с мечами (1879), Св. Станислава 2 ст. с мечами (1878), майор – 24.03.1881, переименован в подполковники – 6.05.1884, за отличие по службе награжден чином полковника со старшинством с 1.01.1894, орденом Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1894) и 3 ст. (1899).

В конце XIX в. службу проходил в 44 драгунском Нижегородском Е.И.В. Государя Наследника Цесаревича полку, командир Дагестанского конного полка – 5.03.1896.

Кавалер иностранных орденов: Виртембергской Короны (Кавалерийский Крест) – 1886, бухарского – Благородной Бухары 3 ст. (1895).

Spisok; 1894: 130; Spisok, 1900: 63; Spisok, 1902: 51; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 131; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 104; Spisok, SPb., 1904: 68; Spisok, 1905: 61.

ДЕДОВ НИКОЛАЙ МИТРОФАНОВИЧ (род. 8.05.1866), полковник. Воспитывался в 4 Московском кадетском корпусе и Чугуевском пехотном юнкерском училище. Службу начал 23.09.1884, подпоручик – 1.09.1.12.1866 (старшинство с 1.09.1886), поручик – 1.09.1890, штабс-капитан – 6.12.1897, капитан – 21.11.1900 (старшинство с 6.05.1900), подполковник – 26.02.1905, за отличие полковник – 26.02.1909.

В 1902-12 исполнял должность правителя, затем правителя канцелярии военно-окружного совета Кавказского военного округа, редактор военно-исторического отдела при штабе Кавказского военного округа – 1912 (март) - 1913 (дек.), назначен Ставропольским уездным воинским начальником – 31.12.1913. За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1892) и 2 ст. (1900), Св. Анны 3 ст. (1895) и 2 ст. (1903), Св. Владимира 4 ст. (1911).

Spisok, 1905: 154; Spisok, 1908: 141; Spisok, 1910: 85; Spisok, 1910, ch. 2: 70; Spisok, SPb., 1911, ch. 2: 64; Spisok, 1911: 77; Spisok, SPb., 1913, ch. 2: 49; Spisok, SPb., 1914: 446.

ДЕЕВ ГРИГОРИЙ ГРИГОРЬЕВИЧ (род. 24. 11. 1873), полковник. Воспитывался в Карачаевской классической гимназии, Чугуевском пехотном юнкерском училище, закончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. Службу начал 13.07.1891, произведен в подпоручики – 1.09.1893, поручик – 1.09.1897, штабс-капитан – 1.09.1901, капитан –

28.05.1902, участник Русско-Японской войны 1904-05, награжден орденами Св. Анны 4 ст. (1904), Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом, Св. Станислава 2 ст. с мечами (1905), Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1906), подполковник – 22.04.1907, за отличие по службе полковник – 10.04.1911.

Назначен начальником штаба Карсской крепости – 15.10.1910.

Spisok, 1911: 99; Spisok, SPb., 1912: 1465; Spisok, SPb., 1913: 1027; Spisok, SPb., 1914: 924.

ДЕМБИЦКИЙ ИОСИФ-АНАСТАСИЙ ИОСИФОВИЧ (род. 27.02.1848), полковник. Военный инженер. Воспитывался в Варшавском университете, военных Константиновском и Николаевском инженерных училищах, закончил Николаевскую инженерную Академию по 1 разряду. Службу начал 31.08.1873, подпоручик – 4.08.1875, поручик – 2.09.1878, штабс-капитан – 21.02.1881, капитан – 17.04.1883, подполковник – 24.03.1896, за отличие по службе награжден чином полковника – 9.04.1900.

В 1896-1906 служил штаб-офицером для особых поручений окружного инженерного управления Кавказского военного округа, начальник Закавказской инженерной дистанции – с апреля 1906 по март 1908.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1887) и 2 ст. (1894), Св. Анны 3 ст. (1891) и 2 ст. (1897), Св. Владимира 4 ст. (1903) и 3 ст. (1907).

Spisok, 1901: 97; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 616; Spisok, SPb., 1905: 425; Spisok, SPb., 1906: 216; Spisok, SPb., 1910: 49; Spisok, 1911: 27.

ДЕМИН МИХАИЛ НИКОЛАЕВИЧ (род. 8.11.1870), полковник. Воспитывался в Оренбургском Неплюева кадетском корпусе, 3 военном Александровском училище, закончил 2 класса Николаевской Академии Генерального штаба по 2 разряду. Службу начал 1.09.1889, произведен в подпрапорщики – 5.08.1891, поручик гвардии – 5.08.1895, штабс-капитан – 6.05.1900, капитан гвардии, подполковник – 5.08.1903, за отличие по службе награжден чином полковника – 6.12.1913.

В 1908-13 служил помощником инспектора классов Владикавказского кадетского корпуса.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1902), Св. Анны 3 ст. (1910).

Spisok, 1910: 103; Spisok, SPb., 1914: 1397.

ДЕМЬЯНОВИЧ БОРИС ВАСИЛЬЕВИЧ (род. 21.02.1870), полковник. Воспитывался во 2 кадетском корпусе и 1 военном Павловском училище. Службу начал 1.09.1888, произведен в подпоручики – 10.08.1889, поручик

– 10.08.1893, штабс-капитан – 13.07.1897, капитан – 13.06.1901, участник Русско-Японской войны 1904-05, за отличие произведен в подполковники - 21.08.1904, награжден орденами Св. Станислава 2 ст. с мечами и Св. Анны 2 ст. с мечами (1904), за отличие по службе получил чин полковника – 31.10.1912.

В 1908 - 14 служил в 33 Артиллерийской бригаде, с октября 1912 командовал дивизионом.

В 1909 награжден орденом Св. Владимира 4 ст.

Spisok, 1908: 113; Spisok, SPb., 1914: 1183.

ДЖАВРОВ СОЛОМОН КОНСТАНТИНОВИЧ (род. 11.03.1852), полковник по армейской кавалерии. В офицерских чинах с 1872, сотник – 19.09.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, за боевое отличие произведен в есаулы (1877), награжден орденами Св. Станислава 3 ст., Св. Анны 4 ст. (1877) и 3 ст. с мечами и бантом, Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1878), переименован в ротмистры – 23.03.1881, майор – 30.08.1882, переименован в подполковники – 6.05.1884, за отличие по службе награжден чином полковника – 27.11.1894.

Назначен чиновником особых поручений при командующем войсками Дагестанской обл. – 23.03.1881, Занимал должность помощника начальников Кази-Кумухского (с 21.12.1882) и Аварского (с 15.08.1882) округов, начальник Даргинского (с 10.11.1884), Аварского (с 6.07.1895) и Гунибского (с 26.08.1897) округов.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1888), Св. Анны 2 ст. (1892), Св. Владимира 3 ст. (1899).

Spisok, 1895: 115; Spisok, 1901: 79; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 175; Spisok, 1905: 74.

ДЖАЛЮК ИВАН ПАВЛОВИЧ (род. 3.01.1863), полковник. Воспитывался в Воронежском реальном училище, где закончил 4 класса, и Чугуевском пехотном юнкерском училище. Службу начал 9.03.1882, произведен в подпоручики – 15.03.1886, поручик – 15.03.1890, штабс-капитан – 15.07.1893, есаул – 6.05.1900, за отличия по службе награжден чинами войскового старшины – 7.02.1906 и полковника - 27.06.1910.

В 1906-10 командующий 11 Кубанским пластунским льготным батальоном, назначен командиром 2 Кубанского пластунского батальона – 27.06.1910.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1903) и 2 ст. (1913), Св. Анны 3 ст. (1905).

Spisok, 1911: 85; Spisok, SPb., 1911: 1160; Spisok, SPb., 1912: 1053;

Spisok, SPb., 1914: 620.

ДЖАНДИЕРИ ГЕОРГИЙ ЛЕВАНОВИЧ (род. 2.01.1868), князь, полковник. Воспитывался дома и Николаевском кавалерийском училище. Службу начал 31.08.1888, произведен в хорунжие – 10.08.1889, сотник – 10.08.1898, штабс-ротмистр – 6.05.1900, ротмистр – 10.08.1901, участник Русско-Японской войны 1904-05, награжден орденами Св. Анны 4 ст., Св. Станислава 2 ст. с мечами, Св. Анны 2 ст. с мечами (1904), за отличие награжден чинами подполковника – 6.12.1908 и полковника – 5.10.1913.

В 1906-14 и. д. Джеванджирского (с 1906) и Шушинского (с 1909) уездного начальника, назначен Елисаветпольским уездным начальником – 5.10.1913.

Spisok, 1910: 177; Spisok, 1911: 166; Spisok, SPb., 1913, ch. 2: 5; Spisok, SPb., 1914: 1372.

ДИДЕБУЛИДЗЕ ИОСИФ ДАВИДОВИЧ (род. 2.02.1854), полковник. Воспитывался в 1 С.-Петербургской военной гимназии и 1 военном Павловском училище, которое закончил по 1 разряду. Службу начал 5.08.1870, произведен в подпоручики – 17.07.1872, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, поручик – 4.05.1877, за боевое отличие награжден чином штабс-капитана – 9.07.1878, орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1877), Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1878), капитан – 15.08.1884, подполковник – 26.08.1895, за отличие по службе полковник – 3.02.1905.

3 февраля 1905 назначен начальником Екатериноградского дисциплинарного батальона.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1888), Св. Анны 2 ст. (1892), Св. Владимира 4 ст. с бантом – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1897).

Spisok, 1895: 191; Spisok, 1901: 127; Spisok, 1904: 96; Spisok, 1905: 86; Spisok, SPb., 1906: 1020; Spisok, 1907: 69; Spisok, SPb., 1907: 816; Spisok, 1908: 62.

ДИДЕНКО АНАТОЛИЙ МИХАЙЛОВИЧ (род. 28.07.1874), полковник. Воспитывался в Псковском кадетском корпусе, 2 военном Константиновском училище, закончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. Службу начал 1.09.1892, произведен в подпоручики – 7.08.1893, поручик – 7.08.1897, штабс-капитан, – 28.05.1902. Участник Русско-Японской войны 1904-05, капитан – 28.03.1904, награжден орденом Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость», Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом, Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1905), подполковник – 6.12.1907 (старшин-
394

ство с 22.04.1907), получил орден Св. Станислава 2 ст. (1908), за служебное отличие полковник -10.04.1911.

В январе-июне 1908 служил штаб-офицером для поручений при штабе 2 Кавказского армейского корпуса, назначен начальником штаба Михайловской крепости – 11.01.1908.

Spisok, 1910: 159; Spisok, SPb., 1914: 922.

ДИК ГЕОРГИЙ ДАНИЛОВИЧ (род. 21.04.1848), полковник. В офицерских чинах с 1871, подпоручик – 5.10.1872, награжден чином поручика - 19.06.1875, подпоручик гвардии – 8.04.1878, поручик – 24.11.1879, штабс-капитан – 30.08.1886, капитан – 1.04.1890, полковник – 24.03.1896.

В 1899-1904 командовал 4 Новогеоргиевским крепостным пехотным полком, назначен командиром 263 пехотного резервного Новобаязетского полка – 8.03.1904.

За военно - служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1889) и 2 ст. (1896), Св. Анны 3 ст. (1893) и 2 ст. (1903).

Кавалер Румынской Звезды (Командорский крест, 1899).

Spisok, SPb., 1903 (mai): 287; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 245; Spisok, 1904: 51; Spisok, SPb., 1905: 41; Spisok, 1905: 145.

ДИКМИЗ-ХУШТ ВЛАДИМИР ВЛАДИМИРОВИЧ (род.19.12.1860), полковник. Воспитывался в Николаевском кавалерийском училище и Офицерской кавалерийской школе, которую закончил с оценкой «Успешно». Службу начал 31.08.1877, произведен в прапорщики – 8.08.1879, поручик – 10.06.1882, штабс-ротмистр – 27.02.1887, ротмистр – 15.03.1895, подполковник – 26.04.1903, полковник – 1.01.1906.

В 1904-08 службу проходил в 44 драгунском Нижегородском Е.В. полку.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1887), Св. Анны 3 ст. (1901).

Кавалер персидского ордена Льва и Солнца 3 ст. (1901).

Spisok, 1904: 142; Spisok, 1905: 118; Spisok, 1907: 79; Spisok, SPb., 1907: 1024; Spisok, 1908: 71.

ДМИТРИЕВ МИХАИЛ АНДРЕЕВИЧ (род. 19.08.1849), полковник. Воспитывался в 3 военном Александровском и Михайловском артиллерийском училищах. В офицерских чинах с 1873, подпоручик – 10.08.1873, поручик – 29.12.1873, штабс-капитан – 9.12.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден орденом Св. Анны 3 ст. и золотым оружием с надписью «За храбрость» (1877), капитан – 24.10.1881, подполковник – 12.03.1895, полковник – 10.06.1903.

В октябре 1897 назначен командиром 3 батареи Кавказской резервной артиллерийской бригады, с июня 1903 командовал Кавказским стрелковым артиллерийским дивизионом.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1881) и 2 ст. (1891), Св. Анны 3 ст. (1887) и 2 ст. (1895), Св. Владимира 4 ст. с бантом (1897) и 3 ст. (1907).

Spisok, 1899: 145; Spisok, 1901: 129; Spisok, 1903: 106; Spisok, SPb., 1907: 403; Spisok, SPb., 1909: 213; Spisok, SPb., 1910: 184.

ДОБОШИНСКИЙ НИКОЛАЙ РАФАИЛОВИЧ (род. 11.11.1872), полковник. Воспитывался в Оренбургском Неплюева кадетском корпусе, 1 военном Павловском училище, закончил Николаевскую Академию Генерального штаба с отличием. Службу начал 1.09.1890, произведен в подпоручики – 5.08.1891, поручик – 4.08.1896, штабс-капитан – 2.06.1899, капитан Генерального штаба – 2.06.1899, подполковник – 6.12.1903, полковник – 6.12.1907.

В конце XIX – начале XX в. занимал различные административные должности в Кавказском военном округе: в 1900-03 служил старшим адъютантом штаба Кавказской гренадерской дивизии и штаба Кавказского военного округа, в 1905-08 находился на гражданской службе, назначен секретарем Генерального консульства в Эрзеруме – 31.05.1905, начальник штаба 21 пехотной дивизии – 13.10.1908. С июля 1910 службу проходил вне Кавказского военного округа.

Награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1903), Св. Анны 3 ст. (1909).

Spisok, 1904: 145; Spisok, 1910: 73; Spisok, SPb., 1910: 911; Spisok, SPb., 1911: 708; Spisok, SPb., 1912: 615.

ДОБРЖИНСКИЙ ДИОНИСИЙ АНТОНОВИЧ (род. 8.10.1849), полковник. Георгиевский кавалер. Воспитывался в Киевской Св. Владимира военной гимназии и Казанском пехотном юнкерском училище, которое закончил с отличием. Службу начал 15.07.1867, произведен в прапорщики – 5.11.1871, подпоручик – 30.10.1872, поручик – 9.08.1874, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, штабс-капитан – 13.06.1877, за выдающееся боевое отличие награжден орденом Св. Георгия 4 ст. (1880), другими знаками отличия: Св. Станислава 3 ст. (1877), Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом, Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1878), ранен в бою, за отличие капитан – 25.02.1883, подполковник – 1.01.1889, награжден чином полковника – 26.11.1898. Участник Русско-Японской войны 1904-05, награжден мечами к ордену Св. Владимира 3 ст. (1904).

Назначен командиром Дербентского полка – 3.01.1906.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1887), Св. Анны 2 ст. (1893), Св. Владимира 3 ст. (1903), мечами к ордену Св. Владимира 3 ст. (1904).

Spisok, 1907: 38; Spisok, SPb., 1907: 72.

ДОБРОХОТОВ МИХАИЛ МИХАИЛОВИЧ (род. 19.07.1854), полковник. Воспитывался в Тобольской губернской гимназии (6 классов), выдержал экзамен на получение офицерского чина. Службу начал 22.08.1874, произведен в прапорщики – 25.02.1876, подпоручик – 24.11.1879, поручик – 24.11.1881, штабс-капитан – 30.12.1885, капитан – 31.12.1889, подполковник – 26.02.1901, за отличие полковник – 6.12.1909.

До 1910 служил в России, назначен Кутаисским уездным воинским начальником – 23.07.1910.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1894), Св. Анны 2 ст. (1897), Св. Владимира 4 ст. (1904).

Spisok, SPb., 1910: 1217; Spisok, SPb., 1911: 80; Spisok, 1911: 1002; Spisok, SPb., 1912: 900.

ДОБРЯНСКИЙ СЕРГЕЙ ВАСИЛЬЕВИЧ (род. 8.09.1859), полковник. Воспитывался в Ставропольской гимназии и Тифлисском пехотном юнкерском училище. Службу начал 28.12.1878, произведен в прапорщики – 15.02.1883, подпоручик – 30.08.1884, поручик – 30.08. 1888, штабс-капитан – 6.05.1900, капитан – 6.05.1900, за отличие награжден чином подполковника – 1.01.1906, полковник – 6.12.1912.

В 1907-14 служил в 14 гренадерском Грузинском, 204 пехотном Ардагано-Михайловском полках.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1901), Св. Анны 3 ст. (1910).

Spisok, 1907: 165; Spisok, 1908: 153; Spisok, 1911: 132; Spisok, SPb., 1914: 1220.

ДОВГИРД ФАДДЕЙ МИХАЙЛОВИЧ (род. 7.07.1848), полковник. Воспитывался в подготовительных классах Института путей сообщения и Николаевском инженерном училище.

В офицерских чинах с 1867, подпоручик – 24.07.1871, поручик – 24.07.1871, за отличия награжден чинами штабс-капитана – 13.07.1877, капитана – 25.12.1881, подполковника – 30.08.1892 и полковника – 1.10.1899.

С февраля 1901 занимал должность командира 1 Кавказского саперного батальона.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1874) и 2 ст. (1885), Св. Анны 3 ст. (1877) и 2 ст. (1893), Св. Владимира 4

სტ. (1895).

Spisok, 1901: 90; Spisok, 1903: 70; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 516; Spisok, SPb., 1903 (mai): 491.

ДОКУЧАЕВ ГЕОРГИЙ АРКАДЬЕВИЧ (род. 11.01.1864), полковник. Воспитывался в Михайловском Воронежском кадетском корпусе и 1 военном Павловском училище. Службу начал 25.03.1883, произведен в подпоручики – 14.08.1884, поручик – 14.08.1888, штабс-капитан – 15.03.1897, капитан – 6.05.1900, подполковник – 6.12.1903, полковник – 2.04.1911 (старшинство с 6.12.1910).

В 1903-14 служил офицером-воспитателем в Тифлисском кадетском корпусе, 205 пехотном Шемахинском полку.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1893) и 2 ст. (1903), Св. Анны 3 ст. (1896) и 2 ст. (1910).

Spisok, 1904: 146; Spisok, 1910: 105; Spisok, 1911: 92; Spisok, SPb., 1912: 1159; Spisok, SPb., 1914: 688.

ДОЛУХАНОВ АРСЕНИЙ СЕРГЕЕВИЧ (род. 21.01.1863), полковник. Воспитывался в 1 Санкт-Петербургской военной гимназии, с отличием закончил Николаевское инженерное училище и Николаевскую инженерную Академию. Службу начал 1.09.1880, произведен в подпоручики – 12.08.1883, поручик – 5.01.1885, штабс-капитан – 5.11.1889, капитан – 1.08.1894, подполковник – 1.08.1901, за отличие награжден чином полковника – 1.01.1906 и орденом Св. Станислава 2 ст. (1909).

С августа 1904 по апрель 1906 служил начальником штаба Кавказской саперной бригады.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1894), Св. Анны 3 ст. (1898).

Spisok, 1905: 109; Spisok, 1907: 78; Spisok, SPb., 1907: 1012; Spisok, SPb., 1909: 712; Spisok, SPb., 1912: 388; Spisok, SPb., 1914: 138.

ДОЛУХАНОВ КОНСТАНТИН АЛЕКСАНДРОВИЧ (род. 17.11.1851), полковник. В офицерских чинах с 1872. Участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден орденом Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1878). Подполковник – 1.01.1898. Полковник – 6.12.1905.

В 1899-1907 командовал батареей 21 Артиллерийской бригады, 20 летучим артиллерийским парком.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 4 ст. (1880) и 3 ст. (1887), Св. Станислава 2 ст. (1895).

Spisok, 1899: 165; Spisok, 1901: 148; Spisok, 1907: 73.

ДОМБРОВСКИЙ ИОСИФ ГЕНРИХОВИЧ (род. 30.03.1846), полковник. Воспитывался в Полоцком кадетском корпусе и 2 военном Константиновском училище. Службу начал 26.10.1863, произведен в подпоручики – 23.05.1864, поручик – 15.09.1864, за отличие штабс-капитан – 30.10.1867, капитан – 4.04.1875, майор – 14.05.1878, за служебные заслуги награжден чинами подполковника – 30.08.1881 и полковника – 31.01.1890.

С января 1890 занимал должность Екатеринодарского уездного воинского начальника.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1870) и 2 ст. (1890), Св. Анны 2 ст. (1895), Св. Владимира 4 ст. (1899).

Кавалер бухарского золотого ордена Благородной Бухары 2 ст. (1898).

Spisok, 1890: 141; Spisok, SPb., 1903 (yan): 30; Spisok, 1907: 34; Spisok, SPb., 1907: 7.

ДОМРАЧЕВ АЛЕКСАНДР НИКОЛАЕВИЧ (род. 13.10.1862), полковник. Военный инженер. Воспитывался в Орловском Бахтина военной гимназии, Николаевском инженерном училище, с отличием закончил Николаевскую инженерную Академию. Службу начал 1.09.1879, произведен в подпоручики – 7.08.1882, поручик – 1.01.1885, штабс-капитан – 21.11.1887, капитан – 21.04.1891, подполковник – 6.12.1899, награжден чином полковника – 6.12.1903.

В 1899-1906 служил делопроизводителем строительной части Кавказского окружного инженерного управления, начальник Бакинской инженерной дистанции – 14.06.1906

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1893) и 2 ст. (1901), Св. Анны 3 ст. (1896) и 2 ст. (1906), Св. Владимира 4 ст. (1909).

Spisok, 1900: 165; Spisok, 1903: 133; Spisok, 1904: 936; Spisok, SPb., 1905: 903; Spisok, SPb., 1906: 639; Spisok, SPb., 1910: 208; Spisok, SPb., 1911: 130; Spisok, SPb., 1912: 94; Spisok, SPb., 1914: 30.

ДРАГОМИРОВ МИХАИЛ МИХАЙЛОВИЧ (род. 8.11.1865), полковник. Воспитывался в Пажеском корпусе, курс которого закончил с отличием. Службу начал 6.03.1886, произведен в корнеты гвардии – 11.08.1886, поручик – 30.08.1890, переименован в подьесаулы – 2.01.1891, за отличие есаул – 6.05.1895, переименован в ротмистры – 13.10.1903, за служебные отличия награжден чинами подполковника – 26.02.1904 и полковника – 31.03.1908.

В 1903-10 командовал 5 полевым жандармским эскадронам, командир 1 Хоперского Ее И. Выс. Вел. кн. Анастасии Михайловны полка Кубанского казачьего войска – 28.07.1910.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1898) и 2 ст. (1906), Св. Анны 3 ст. (1901)

Кавалер иностранных орденов: золотого Благородной Бухары (1896), персидского – Льва и Солнца 3 ст. (1900).

Spisok, 1904: 147; Spisok, 1908: 107; Spisok, SPb., 1909: 1006; Spisok, SPb., 1910: 76; Spisok, 1910: 943; Spisok, SPb., 1911: 739.

ДРЕМЛЮГА ОРЕСТ ВАСИЛЬЕВИЧ (род. 15.08.1849), полковник. Воспитывался в Чугуевском пехотном юнкерском училище, которое закончил с отличием. Произведен в прапорщики – 10.10.1870, подпоручик – 5.07.1874, поручик – 16.09.1877, награжден чином штабс-капитана – 28.03.1882, ротмистр – 1.11.1886, подполковник – 26.02.1898, за отличие полковник – 2.08.1903.

Начальник Бакинского жандармского управления (7.07.1903 – 21.08.1905).

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1879) и 2 ст. (1889), Св. Анны 3 ст. (1886) и 2 ст. (1896), Св. Владимира 4 ст. (1906).

Кавалер болгарского ордена Св. Александра 4 ст. (1897).

Spisok, 1904: 78; Spisok, SPb., 1904: 896; Spisok, SPb., 1905: 864; Spisok, SPb., 1906: 601; Spisok, SPb., 1907: 51; Spisok, 1907: 42; Spisok, 1908: 44.

ДУБАНОС ДМИТРИЙ ТИМОФЕЕВИЧ (род. 8.09.1857), полковник. Воспитывался в Владикавказском реальном училище, выдержал экзамен на получение офицерского чина при Тифлисском пехотном юнкерском училище. Службу начал 3.06.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, произведен в прапорщики – 25.04.1878, подпоручик – 15.08.1884, поручик – 15.08.1888, штабс-капитан – 6.05.1900, капитан – 6.05.1901, за отличия по службе награжден чинами подполковника – 5.10.1904 и полковника – 6.12.1908.

Инспектор Закавказской полицейской стражи Тифлисской губ. – 31.05.1906.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1891), Св. Анны 3 ст. (1898) и 2 ст. (1907), Св. Владимира 4 ст. с бантом (1904).

Spisok, 1908: 124; Spisok, SPb., 1910, ch. 3: 102; Spisok, 1911: 74; Spisok, SPb., 1911, ch. 3: 92; Spisok, SPb., 1912, ch. 3: 85; Spisok, SPb., 1913, ch. 3: 53; Spisok, SPb., 1914: 383.

ДУБЕЛЬТ ЕВГЕНИЙ ИВАНОВИЧ (род. 5.03.1858), полковник. Участник Русско-Турецкой войны 1877-78, произведен в прапорщики – 16.04.1878,
400

отличился в военных экспедициях 1880-81, за отличия награжден чином подпоручика – 18.06.1881 и орденом Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость» (1881), поручик – 10.08.1885, штабс-капитан – 9.04.1889, капитан – 21.04.1891, подполковник – 6.12.1895, участник Китайского похода 1900-01, за отличие произведен в полковники – 1901 (старшинство с 19.07.1900), награжден орденом Св. Анны 2 ст. с мечами (1901) и золотым оружием с надписью «За храбрость» (1904).

В 1886-97 служил воспитателем в Тифлисском кадетском корпусе, командир 252 Анапского резервного батальона (сентябрь, 1902 – декабрь, 1903). Позже служил в других военных округах.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1888) и 2 ст. (1896), Св. Анны 3 ст. (1892).

Spisok, 1903: 82; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 595; Spisok, SPb., 1904: 506; Spisok, SPb., 1905: 467; Spisok, SPb., 1905: 252.

ДУБИНИН РОМАН ИВАНОВИЧ (род. 23.07.1861), полковник. Воспитывался в Новозыбкинском реальном и 2 военном Константиновском училищах, закончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. Службу начал 1.09.1882, подпоручик – 14.08.1884, поручик – 14.08.1888, штабс-капитан – 15.07.1894, капитан – 17.05.1898, подполковник – 6.12.1901, за отличие награжден чином полковника – 6.12.1905.

Штаб-офицер при управлении 64 пехотной резервной бригады – октябрь 1908 – июль 1910, назначен командиром 201 пехотного Потийского полка – 26.01.1911.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1905) и 2 ст. (1909), Св. Станислава 2 ст. (1905)

Spisok, 1910: 60; Spisok, SPb., 1910: 611; Spisok, SPb., 1911: 54; Spisok, SPb., 1911: 444; Spisok, SPb., 1912: 357; Spisok, SPb., 1913: 222; Spisok, SPb., 1914: 125.

ДУБРОВИНСКИЙ СЕРГЕЙ ГЕОРГИЕВИЧ (род. 20.09.1862), полковник. Воспитывался в Елисаветградском реальном и 2 военном Константиновском училищах, последнее закончил с отличием. Службу начал 1.09.1880, произведен в подпоручики – 7.08.1882, поручик – 7.08.1886, штабс-капитан, переименован в подесаулы – 15.03.1894, есаул – 6.12.1896, войсковой старшина, переименован в подполковники – 6.12.1899, за отличие по службе награжден чином полковника – 6.12.1903.

Правитель канцелярии штаба Кавказского военного округа – 7.04.1902, старший адъютант штаба того же округа – 21.06.1903, начальник Владикавказского военного госпиталя – 21.04.1906.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1888) и 2 ст. (1901), Св. Анны 3 ст. (1893) и 2 ст. (1905), Св. Владимира 4 ст. (1909).

Spisok, 1903: 133; Spisok, 1904: 80; Spisok, 1904: 954; Spisok, 1905: 70; Spisok, SPb., 1905: 921; Spisok, SPb., 1906: 658; Spisok, SPb., 1907: 462; Spisok, 1908: 47; Spisok, SPb., 1909: 225; Spisok, 1910: 43; Spisok, SPb., 1910: 225; Spisok, SPb., 1911: 143.

ДУБРОВСКИЙ ВАСИЛИЙ ИВАНОВИЧ (род. 23.01.1868), полковник. Воспитывался в Михайловско-Воронежском кадетском корпусе, 2 военном Константиновском училище, с отличием закончил Александровскую военно-юридическую Академию. Службу начал 29.08.1886, произведен в подпоручики – 7.08.1888, поручик – 7.08.1891, штабс-капитан – 20.05.1895, капитан – 15.04.1897, подполковник – 6.12.1901, за отличие по службе награжден чином полковника – 6.12.1905.

Военный следователем Кавказского военно-окружного суда – 1.01.1905, помощник военного прокурора того же суда – 13.06.1907.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1892), Св. Анны 3 ст. (1909).

Spisok, 1905: 110; Spisok, SPb., 1906: 1149; Spisok, SPb., 1907: 74; Spisok, 1907: 939; Spisok, SPb., 1908: 67; Spisok, SPb., 1910: 604; Spisok, SPb., 1911: 437; Spisok, SPb., 1912: 350.

ДУДИН ВИТТ АЛЕКСАНДРОВИЧ (род. 14.07.1855), полковник. Воспитывался в гимназии и 1 военном Павловском училище. Службу начал 29.08.1874, произведен в прапорщики – 10.08.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, подпоручик – 26.12.1877, поручик – 18.12.1878, штабс-капитан – 2.11.1879, награжден орденами Св. Анны 4 ст. (1877), Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1878), Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1879), Св. Станислава 2 ст. с мечами (1881), чином капитана – 25.03.1890, подполковник – 1.01.1898, участник Русско-Японской войны 1904-05, за отличие полковника – 25.01.1905.

В разные годы службу проходил на Кавказе: 1899-1904 командовал 1 батареей Кавказской гренадерской Е.И.В. Вел. кн. Михаила Николаевича бригады, назначен командиром 2 дивизиона Кавказской резервной артиллерийской бригады – 27.09. 1907.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 2 ст. (1896), Св. Владимира 4 ст. с бантом (1901) и 3 ст. (1909).

Spisok, 1899: 166; Spisok, 1901: 149; Spisok, 1908: 76; Spisok, SPb., 1909: 542; Spisok, 1910: 56; Spisok, SPb., 1910: 498; Spisok, SPb., 1911: 344; Spisok, 402

SPb., 1912: 274.

ДУМБАДЗЕ САМСОН АНТОНОВИЧ (род. 2.02. 1866), полковник. Воспитывался в Тифлисском кадетском корпусе, Николаевском инженерном училище, с отличием закончил Николаевскую инженерную Академию. Службу начал 31.08.1883, произведен в подпоручики – 14.08.1888, поручик – 14.08.1888, штабс-капитан – 29.01.1891, капитан – 1.08.1894, подполковник – 14.04.1902, за отличие награжден чином полковника – 22.04.1907.

Служил помощником начальника Кутаисской инженерной дистанции, делопроизводитель по строительной части окружного инженерного управления Кавказского военного округа – 31.01.1907 – 11.04.1909.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1896) и 2 ст. (1906), Св. Анны 3 ст. (1904) и 2 ст. (1910), Св. Владимира 4 ст. (1913).

Spisok, 1904: 135; Spisok, 1907: 107; Spisok, SPb., 1914: 213.

ДЫНГА НИКОЛАЙ МИХАЙЛОВИЧ (род. 5.01.1858), полковник. Воспитывался в частном учебном заведении и Одесском пехотном юнкерском училище. Службу начал 1.12.1873, прапорщик – 10.12.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, за боевые отличия произведен в подпоручики – 25.11.1877 и поручики – старшинство с 25.11.1877, награжден орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом, Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1877), штабс-капитан – 15.05.1883, ротмистр – 7.09.1890, за отличия по службе награжден чинами подполковника – 28.11.1902 и полковника – 30.07.1909.

Назначен начальником Бакинского губернского жандармского управления – 15.06.1909.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1892), Св. Анны 2 ст. (1897), Св. Владимира 4 ст. (1903).

Spisok, 1910: 88; Spisok, SPb., 1910, ch. 3: 112; Spisok, SPb., 1911, ch. 3: 103; Spisok, SPb., 1912, ch. 3: 94; Spisok, SPb., 1913, ch. 3: 60; Spisok, 1914: 477.

ЕВГЛЕВСКИЙ ИВАН РОДИОНОВИЧ. См.: ЕГЛЕВСКИЙ ИВАН РОДИОНОВИЧ.

ЕВСЕЕВ НИКОЛАЙ КОНСТАНТИНОВИЧ (род. 1869), полковник. Воспитывался в Симбирском кадетском корпусе, 2 военном Константиновском училище, с отличием окончил Александровскую военно-юридическую Академию. Службу начал 30.08.1880, произведен в подпоручики – 7.08.1887, поручик – 7.08.1891, штабс-капитан – 20.05.1895, капитан – 13.04.1897, подполковник – 1.01.1901 (старшинство с 6.12.1900), за служебное отличие на-

гражден чином полковника – 6.12.1904.

В 1901-12 служил помощником военного прокурора Кавказского военного окружного суда, военным следователем Кавказского военного округа (с 20.03.1902).

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1907), Св. Станислава 2 ст. (1910).

Spisok, 1901: 172; Spisok, 1904: 124; Spisok, 1905: 85; Spisok, SPb., 1907: 778; Spisok, SPb., 1909: 510; Spisok, SPb., 1910: 467; Spisok, SPb., 1911: 315.

ЕГИКОВ ЛАЗАРЬ АНДРЕЕВИЧ (род. 19.03.1854), полковник. Воспитывался во 2 Константиновском училище и Тифлисской классической гимназии. Службу начал 1.09.1874, произведен в прапорщики – 10.08.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, подпоручик – 25.12.1877, поручик – 18.12.1878, награжден орденом Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1879), штабс-капитан – 12.11.1884, награжден чином капитана – 2.03.1890, подполковник – 5.04.1900, за отличие по службе полковник – 6.12.1905.

В 1900-05 командовал Кавказским гренадерским летучим артиллерийским парком. За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1882) и 2 ст. (1899), Св. Станислава 2 ст. (1894), Св. Владимира 4 ст. с бантом (1904).

Spisok, 1901: 169; Spisok, 1905: 106; Spisok, 1907: 74; Spisok, SPb., 1907: 922; Spisok, 1908: 67; Spisok, SPb., 1909: 639; Spisok, 1910: 60.

ЕГЛЕВСКИЙ ИВАН РОДИОНОВИЧ (род. 1846), полковник. В офицерских чинах с 1866, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом и 2 ст. с мечами, Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом, золотым оружием (1878).

В конце XIX в. командовал 4 Кубанской казачьей батареей, 1 Уманским полком Кубанского казачьего войска, в 1901 занимал должность командующего 2 бригадой 1 Кавказской казачьей дивизии.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1873), Св. Владимира 3 ст. 1897.

Кавалер бухарского ордена Благородной Бухары 2 ст. (1895).

Spisok, 1895: 104; Spisok, 1897: 89; Spisok, 1901: 61.

ЕЗИКОВ КОНСТАНТИН ЯКОВЛЕВИЧ. См.: ЕЗЫКОВ КОНСТАНТИН ЯКОВЛЕВИЧ

ЕЗЫКОВ (ЕЗИКОВ) КОНСТАНТИН ЯКОВЛЕВИЧ (род. 12.04.1852) полковник. Воспитывался дома и пехотном юнкерском училище. Службу
404

начал 20.01.1869, прапорщик – 21.04.1875, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, подпоручик – 4.05.1877, награжден орденом Св. Анны 4 ст. (1878), штабс-капитан – 10.08.1885, за отличие удостоен чинов капитана – 25.03.1892, подполковника – 26.02.1900 и полковника – 1.01.1906.

В 1900-06 служил штаб-офицером для особых поручений Кавказского окружного интендантского управления Кавказского военного округа.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1882), Св. Анны 3 ст. (1887), Св. Владимира 4 ст. с бантом - за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1900).

Spisok, 1901: 165; Spisok, 1905: 105; Spisok, 1907: 77; Spisok, SPb., 1909, ch. 2: 41; Spisok, 1910: 62; Spisok, SPb., 1911: 472.

ЕРЕМИН АЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ (род. 21.08.1872), полковник. Воспитывался в Оренбургском Неплюева кадетском корпусе, с отличием окончил Николаевское кавалерийское училище и Офицерскую стрелковую школу с оценкой «Успешно». Службу начал 1.10.1891, произведен в хорунжие – 4.08.1892, сотник – 4.08.1896, штабс-ротмистр – 6.12.1905, за служебные отличия награжден чинами подполковника - 17.09.1906 и полковника – 8.02.1908.

В 1908 - 10 занимал должность начальника Тифлиского губернского жандармского управления, в дальнейшем службу проходил в Отдельном корпусе жандармов.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1901), Св. Владимира 4 ст. (1906).

Spisok, SPb., 1909, ch. 3: 87; Spisok, SPb., 1910, ch. 3: 78; Spisok, SPb., 1911, ch. 3: 70; Spisok, SPb., 1912, ch. 3: 63; Spisok, SPb., 1914: 291.

ЕРМАКОВСКИЙ АЛЕКСЕЙ МИХАЙЛОВИЧ (род. 17.02.1860), полковник. Закончил Александровскую военно-юридическую Академию с отличием. В офицерских чинах с 1879, подпоручик – 18.12.1880, поручик – 29.11.1882, награжден чином штабс-капитана – 7.06.1889, капитан – 30.08.1891, подполковник – 30.08.1894, за отличие полковник – 5.04.1898.

Назначен помощником военного прокурора Кавказского военно-окружного суда – 16.09.1897. За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1893) и 2 ст. (1901), Св. Анны 3 ст. (1895).

Spisok, 1899: 97; Spisok, 1901: 85; Spisok, SPb., 1902: 515; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 420; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 366.

ЕРОФЕЕВ МИХАИЛ РОДИОНОВИЧ (род. 1.11.1857), полковник. Воспитывался в Псковской военной прогимназии и 2 военном Константи-

новском училище, закончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 2 разряду. В офицерских чинах с 10.08.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, произведен в прапорщики гвардии – 8.08.1877, подпоручик – 30.08.1877, награжден орденами Св. Анны 4 ст. (1877), Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом, Св. Анны 3 ст. с мечами, Св. Станислава 2 ст. с мечами (1878), поручик – 30.08.1882, штабс-капитан Генерального штаба – 24.11.1882, подполковник – 24.04.1888, полковник – 5.04.1892.

Служил на различных должностях: штаб-офицером при управлении начальника 23 местной бригады (с 15.02.1888), начальником штаба 21 пехотной дивизии (с 2.05.1895), командиром 84 пехотного Ширванского Е.В. полка (с 24.02.1900).

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Владимира 4 ст. (1884) и 3 ст. (1896), Св. Анны 2 ст. (1891).

Кавалер румынского Железного креста (1878).

Spisok, 1893: 140; Spisok, 1897: 83; Spisok, 1900: 57; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 71.

ЕФИМОВ ВАСИЛИЙ ПАВЛОВИЧ (род. 29.01.1863), полковник. Воспитывался в 3 С.-Петербургской военной гимназии, 2 военном Константиновском и Николаевском инженерном училищах. Службу начал 1.09.1881, произведен в подпоручики – 14.08.1884, поручик – 7.08.1886, штабс-капитан – 15.07.1893, капитан – 13.07.1897, подполковник – 10.12.1906, за отличие награжден чином полковника – 6.12.1910.

Службу проходил в Михайловской крепостной артиллерии.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1903), Св. Анны 2 ст. (1905), Св. Владимира 4 ст. (1907).

Spisok, 1911: 89; Spisok, SPb., 1911: 1345; Spisok, SPb., 1912: 1407; Spisok, SPb., 1913: 983; Spisok, 1914: 873.

ЖАРКОВ ПАВЕЛ СТЕПАНОВИЧ (род. 25.05.1857), полковник. Воспитывался в Сибирском уездном училище, с отличием окончил Казанское пехотное юнкерское училище и Офицерскую стрелковую школу. Участник Русско-Турецкой войны 1877-78, прапорщик – 28.02.1877, подпоручик – 12.11.1877, награжден орденом Св. Анны 4 ст. (1877), участник военной экспедиции 1880-81, поручик – 9.09.1881, награжден чином штабс-капитана – 26.02.1886, есаул – 28.09.1892, войсковой старшина – 26.02.1900, за отличие полковник – 28.06.1904.

В 1899-1904 заведовал 12 Кубанским пластунским батальоном, командир 3 Кубанского пластунского батальона – 28.06.1904.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. 406

(1882) и 2 ст. (1892), Св. Анны 3 ст. (1898), Св. Владимира 4 ст. с бантом – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1902).

Spisok, 1904: 1042; Spisok, 1905: 77; Spisok, SPb., 1905: 1021.

ЖГЕНТ АЛЕКСЕЙ САМСОНОВИЧ. См.: ЖГЕНТИ АЛЕКСЕЙ САМСОНОВИЧ.

ЖГЕНТИ АЛЕКСЕЙ САМСОНОВИЧ (род. 12.01.1856), полковник. Воспитывался в Михайловской Воронежской гимназии, Тифлисском юнкерском училище, которое закончил по 2 разряду. Службу начал 1.08.1878, произведен в прапорщики – 4.12.1879, подпоручик – 9.10.1881, поручик – 9.10.1885, штабс- капитан – 15.03.1889, за отличия награжден чинами капитана – 30.08.1893, подполковника – 26.02.1899 и полковника – 29.08.1904..

В 1895-1901 служил помощником Тифлисского уездного воинского начальника, назначен дежурным штаб- офицером управления начальника Тифлисской местной бригады – 17.06.1904, Тифлисский уездный воинский начальник – 11.05.1910.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1888) и 2 ст. (1906), Св. Анны 3 ст. (1896) и 2 ст. (1909)..

Spisok, 1899: 175; Spisok, 1901: 158; Spisok, 1904: 113; Spisok, 1905: 77; Spisok, 1907, SPb.: 603; Spisok, SPb., 1910: 326; Spisok, SPb., 1911: 209; Spisok, SPb., 1912: 165; Spisok, SPb., 1914: 48.

ЖДАНКО АЛЕКСАНДР ЕФИМОВИЧ (род. 6.01.1858), полковник. Воспитывался в Ставропольской гимназии, Николаевском инженерном училище, с отличием окончил Николаевскую Академию Генерального штаба. В офицерских чинах с 1879, прапорщик гвардии – 13.12.1880, подпоручик – 30.08.1883, поручик – 24.03.1885, штабс-капитан – 7.04.1887, капитан – 17.04.1889, подполковник – 26.02.1897, за отличие по службе полковник – 1.04.1901.

В 1901-04 службу проходил в Кавказском военном округе, начальник штаба 2 Каказской казачьей дивизии – 27.03.1901. За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Ст. 3 ст. (1884) и 2 ст. (1893), Св. Анны 3 ст. (1891) и 2 ст. (1893), Св. Владимира 4 ст. (11897) и 3 ст. (1905).

Кавалер персидского ордена Льва и Солнца 2 ст. (1903).

Spisok, 1901: 103; Spisok, 1903: 83; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 687; Spisok, SPb., 1907: 180.

ЖЕГЛИНСКИЙ КОНСТАНТИН АЛЕКСАНДРОВИЧ (род. 3.04.1852), полковник. Воспитывался в Московской прогимназии и Тифлисском пе-

хотном юнкерском училище, которое закончил по 2 разряду. Службу начал 21.06.1869, хорунжий – 27.05.1874, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, за отличия награжден орденами Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость», Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1877), чинами сотника – 6.05.1882, подъесаула – 6.05.1890, есаула – 3.06.1893, войскового старшины – 26.02.1901 и полковника – 5.10.1904.

В 1905 – 1909 командовал 1 Кубанским пластунским батальоном. С октября 1909 службу проходил вне Кавказского военного округа.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1899), Св. Владимира 4 ст. с бантом (1899) и 3 ст. (1909), Св. Станислава 2 ст. (1904).

Spisok, 1905: 82; Spisok, 1907: 65; Spisok, SPb., 1907: 707; Spisok, SPb., 1909: 451; Spisok, 1910, SPb.: 407.

ЖЕРЕБЦОВ ФЕДОР ЕВСЕЕВИЧ (род. 5.05.1846), полковник. Образоване получил в Московском училище военного ведомства топографов. Участник военных экспедиций 1863-64 периода Кавказской войны (1817-64), произведен в прапорщики – 17.04.1865, подпоручик – 26.07.1866, награжден чинами поручика – 4.02.1871, штабс-капитана – 31.08.1875, капитана – 30.08.1878, подполковник – 1.01.1888, за отличие полковник – 16.03.1903.

В 1903 – 04 служил Бакинским уездным воинским начальником.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1883) и 2 ст. (1901), Св. Анны 3 ст. (1894), Св. Владимира 4 ст. – за 35 лет образцовой службы в офицерских чинах (1901).

Spisok, 1904: 76; Spisok, SPb., 1904 (mai): 975; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 942; Spisok, SPb., 1904: 842.

ЖУКОВСКИЙ ВЛАДИМИР ИВАНОВИЧ (род. 12.08.1860), полковник. Воспитывался в 1 Павловском и Михайловско - Воронежской военной гимназии. Службу начал 11.08.1879, произведен в прапорщики – 8.08.1881, подпоручик – 4.12.1888, поручик – 8.08.1885, штабс-капитан – 21.04.1891, капитан – 29.03.1893, подполковник – 24.03.1896, за отличие награжден чином полковника – 6.12.1902.

С 1905 служил на Кавказе, назначен командиром Михайловского крепостного пехотного батальона – 19.08.1905, 260 пехотного резервного Ардаганского полка – 15.12.1860, командир 260 пехотного резервного Ардагано-Михайловского полка – 15.12.1906.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1893) и 2 ст. (1901), Св. Анны 3 ст. (1896) и 2 ст. (1905), Св. Владимира 4

სტ. (1908).

Spisok, SPb., 1903 (yan.): 932; Spisok, 1903 (sen.): 894; Spisok, SPb., 1907: 328; Spisok, SPb., 1909: 161; Spisok, SPb., 1910:137; Spisok, SPb., 1911: 80; Spisok, SPb., 1912: 58;

ЖУКОВСКИЙ ВЛАДИМИР ЯКОВЛЕВИЧ (род. 15.07.1850), полковник. Воспитывался в Михайловской Воронежской военной гимназии и Чугуевском пехотном юнкерском училище, которое закончил по 2 разряду. Службу начал 1.07.1866, произведен в прапорщики – 28.12.1870, подпоручик – 14.04.1871, поручик – 11.04.1873, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, штабс-капитан – 24.10.1877, подполковник – 26.02.1892, за отличие награжден чином полковника – 1.01.1906.

Назначен Елисаветпольским уездным воинским начальником – 10.10.1906.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Владимира 4 ст. с бантом – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1896), Св. Станислава 2 ст. (1902).

Spisok, 1907: 75; Spisok, SPb., 1907: 973; Spisok, 1908: 68.

ЗАВРИЕВ САМСОН СЕРГЕЕВИЧ (род. 11.10.1848), полковник. Воспитывался дома и в роте топографов №3. Службу начал 30.04.1863, коллежский регистратор – 1870, за отличие награжден чинами прапорщика – 1.01.1874 и подпоручика – 3.09.1874, орденом Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1876). Участник Русско-Турецкой войны 1877-78, за боевые заслуги удостоен чинов поручика – 1877 (старшинство с 5.05.1877) и штабс – капитана – 22.08.1877, награжден орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1877), Св. Станислава 2 ст. с мечами (1878), чином капитана – 28.02.1886, подполковник – 30.08.1889, за отличие полковник – 6.12.1903.

В 1898 -1914 - начальник съемочного отделения Военно-топографического отдела Кавказского военного округа.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1872), Св. Анны 2 ст. (1894).

Кавалер турецких орденов – Меджидие 3 ст. (1883) и Османиэ 3 ст. (1891).

Spisok, 1901: 108; Spisok, 1903: 94; Spisok, SPb., 1907: 426; Spisok, SPb., 1909: 228; Spisok, SPb., 1911: 122; Spisok, SPb., 1913: 56; Spisok, SPb., 1914: 28.

ЗАГЮ НИКОЛАЙ МИХАЙЛОВИЧ (род. 24.11.1866), полковник. Воспитывался в Тифлисской военной гимназии, 2 военном Константиновском училище, с отличием окончил Николаевскую Академию Генерального

штаба. Службу начал 1.09.1882, произведен в подпоручики – 14.08.1884, участник военной экспедиции 1885, поручик – 30.08.1888, награжден чином штабс-капитана – 6.05.1892, капитан – 17.04.1894, подполковник – 6.12.1899, за отличие полковник – 6.12.1903.

В 1893-1902 служил старшим адъютантом штаба Кавказского военного округа, начальником штаба Кавказской гренадерской дивизии (1903-1905), начальник Тифлисского пехотного юнкерского училища – 15.04.1905.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1895) и 2 ст. (1901), Св. Анны 3 ст. (1898), Св. Владимира 4 ст. (1909).

Spisok, 1900: 165; Spisok, 1903: 132; Spisok, 1904: 81; Spisok, 1905: 71; Spisok, 1907: 53; Spisok, SPb., 1907: 444; Spisok, 1909, SPb.: 241; Spisok, SPb., 1910: 209.

ЗАЙЦЕВ ВАСИЛИЙ ВАСИЛЬЕВИЧ (род. 1.01.1859), полковник. Воспитывался дома и Киевском пехотном юнкерском училище, окончил Офицерскую стрелковую школу с оценкой «Успешно». Службу начал 16.08.1875, произведен в прапорщики – 16.04.1878, подпоручик – 5.05.1881, поручик – 21.12.1884, штабс-капитан – 15.03.1887, капитан – 15.03.1889, подполковник – 26.07.1900, участник Русско-Японской войны 1904 – 05, награжден орденом Св. Станислава 2 ст. (1904), полковник – 6.12.1910.

В 1900-13 служил в Башкадыклярском резервном батальоне, 260 пехотном Ардаганском полку, командир 206 пехотного Сальянского Е.И.В. Наследника Цесаревича полка – 31.12.1913.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1891), Св. Анны 3 ст. (1898), Св. Владимира 4 ст. (1913).

Spisok, 1900: 168; Spisok, 1901: 167; Spisok, SPb., 1913: 764; Spisok, SPb., 1914: 653.

ЗАЙЦЕВ ВЛАДИМИР ГАВРИЛОВИЧ (род. 2.04.1854), полковник. Воспитывался в Нижегородском графа Аракчеева военной гимназии, 1 военном Павловском училище, окончил Офицерскую стрелковую школу с оценкой «Успешно». Службу начал 10.08.1872, произведен в прапорщики—7.08.1874, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, подпоручик – 13.05.1877, награжден орденами Св. Анны 4 ст. (1877), Св. Анны 3 ст. с мечами (1878), ранен в бою, поручик – 16.07.1881, штабс-капитан – 15.03.1885, награжден чином капитана – 2.03.1890, подполковник – 26.02.1901, за отличие полковник – 1.01.1906.

В 1881-82 старший адъютант штаба Кавказской гренадерской дивизии, в дальнейшем службу проходил в 14 гренадерском Грузинском ген. Котляревского полку, 1911-13 командир 79 пехотного Куринского ген.-фельдм. кн.

Воронцова (позднее Е.И.В. Вел. кн. Павла Александровича) полка.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1895), Св. Владимира 4 ст. с бантом (1899), Св. Анны 2 ст. (1910).

Spisok, 1907: 77; Spisok, SPb., 1910: 654; Spisok, 1911: 55; Spisok, SPb., 1911: 475; Spisok, 1912: 383; Spisok, SPb., 1913: 238.

ЗАЙЦЕВ ГАВРИИЛ ВАСИЛЬЕВИЧ (род. 24.03.1856), полковник. Воспитывался в Тифлисском пехотном юнкерском училище, окончил Офицерскую стрелковую школу с оценкой «Успешно». Службу начал 23.05.1873, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, произведен в прапорщики – 30.06.1877, подпоручик – 13.08.1881, поручик – 13.08.1885, штабс-капитан – 21.11.1888, капитан – 15.03.1891, участник Русско-Японской войны 1904-05, подполковник – 26.02.1904, награжден орденами Св. Станислава 2 ст. с мечами (1905), Св. Анны 2 ст. с мечами, мечами и бантом к ордену Св. Станислава 3 ст. (1906), за отличие по службе полковник – 9.02.1911.

В 1907-11 воинский начальник Александропольского уезда Ставропольской губ., назначен Эриванским уездным воинским начальником – 9.02.1911.

Spisok, 1911: 90; Spisok, SPb., 1911: 1357; Spisok, SPb., 1912: 1430; Spisok, SPb., 1913: 999; Spisok, SPb., 1914: 892.

ЗАЙЦЕВ КОНСТАНТИН АЛЕКСАНДРОВИЧ (род. 23.01.1849), полковник. Воспитывался в Нижегородском кадетском корпусе и Московском пехотном юнкерском училище. В офицерских чинах с 1871, подпоручик – 7.05.1871, поручик – 30.03.1874, штабс-капитан – 25.03.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, капитан – 17.02.1881, подполковник – 1.01.1888, за отличие по службе награжден чином полковника – 6.12.1899.

Командир 8 Кавказского стрелкового батальона (1900-02). С февраля 1902 службу проходил вне Кавказа.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 4 ст. (1879), 3 ст. (1883) и 2 ст. (1896), Св. Станислава 3 ст. (1883) и 2 ст. (1892), Св. Владимира 4 ст. с бантом (1896).

Spisok, 1901: 92; Spisok, SPb., 1902: 634; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 476.

ЗАКРЖЕВСКИЙ ВАСИЛИЙ ИВАНОВИЧ (род. 29.12.1865), полковник. Воспитывался в Полтавской классической гимназии, Московском университете, закончил военно-учебные курсы Московского пехотного юнкерского училища и военную электротехническую школу. Службу начал 10.09.1886, произведен в подпоручики – 7.08.1887, поручик – 7.08.1891, штабс-капитан – 1.08.1899, капитан – 6.05.1900, подполковник – 21.07.1906,

полковник – 6.12.1910.

С июля 1906 по сентябрь 1913 командовал 1 Кавказской искровой ротой.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1901), Св. Анны 2 ст. (1905), Св. Владимира 4 ст. (1906) и 3 ст. (1913).

Spisok, 1910: 146; Spisok, 1911: 89; Spisok, SPb., 1911: 1350; Spisok, SPb., 1912: 1389; Spisok, SPb., 1914: 856.

ЗАКУСОВ ГАВРИИЛ ЛЕВАНОВИЧ. См.: ЗАКУСОВ ГАВРИИЛ АЛЕКСЕЕВИЧ.

ЗАКУСОВ ГАВРИИЛ АЛЕКСЕЕВИЧ (ЛЕВАНОВИЧ) (род. 25.03.1865), полковник. Воспитывался в гимназии и Тифлисском пехотном юнкерском училище. Службу начал 6.06.1883, произведен в подпоручики – 6.08.1888, поручик – 25.04.1892, штабс-капитан – 6.05.1900, капитан – 6.05.1901, за отличия награжден чинами подполковника – 6.12.1908 и полковника – 6.05.1913.

В 1908-13 и. д. Зугдидского уездного начальника, Озургетский уездный начальник – 6.05.1913.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1888), Св. Анны 3 ст. (1903).

Spisok podp., 1909, ch. 3, SPb.: 188; Spisok, SPb., 1910: 177; Spisok, SPb., 1911: 166; Spisok, SPb., 1914: 1328.

ЗАНКОВСКИЙ НИКОЛАЙ ИЛЬИЧ (род. 7.12.1859), полковник. Воспитывался в Тифлисской классической гимназии и 2 военном Константиновском училище. Службу начал 1.09.1878, произведен в прапорщики – 8.08.1880, подпоручик – 8.08.1881, поручик – 8.08.1885, за отличия награжден чинами штабс-капитана – 30.08.1892, капитана – 6.12.1897, подполковника – 26.02.1904 и полковника – 6.12.1907.

В январе 1890 назначен старшим помощником старшего адъютанта штаба Кавказского военного округа, и. д. правителя (с 21.06.1903), а затем правитель канцелярии того же штаба – с 6.12.1907, командир Кавказского обозного кадрового батальона – 8.05.1910.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1889) и 2 ст. (1902), Св. Анны 3 ст. (1895) и 2 ст. (1906), Св. Владимира 4 ст. (1910).

Spisok, 1904: 147; Spisok, 1907: 117; Spisok, SPb., 1910, ch. 2: 57; Spisok, SPb., 1912: 629; Spisok, 1914: 286.

ЗАРЕЦКИЙ ГЕОРГИЙ КАРПОВИЧ (род. 22.01.1856), полковник. Воспитывался в Орловском Бахтина военной гимназии, 1 военном Павловском училище, окончил Офицерскую артиллерийскую школу. В офицерских чинах с 1874, произведен в подпоручики – 25.10.1875, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, за отличие поручик – 25.10.1877, штабс-капитан – 18.12.1878, награжден орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1877), Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1880), чином капитана – 24.04.1888, подполковник – 1.10.1897, за отличие полковник – 5.10.1904.

В 1899-1907 командовал 3 батареей 21 Артиллерийской бригады, командир 6 (с 23.07.1907) и 3 Кавказского (с 14.07.1910) мортирных артиллерийских дивизионов.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1883), Св. Анны 2 ст. (1895), Св. Владимира 3 ст. (1909).

Spisok, 1899: 164; Spisok, 1904: 105; Spisok, 1905: 81; Spisok, SPb., 1907: 674; Spisok, SPb., 1909: 426; Spisok, SPb., 1913: 120.

ЗАРНИЦЫН АЛЕКСАНДР ЕМЕЛЬЯНОВИЧ (род. 10.11.1856), полковник. Воспитывался в Вятской духовной семинарии и Казанском пехотном юнкерском училище, которое закончил по 2 разряду. Службу начал 1.09.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, произведен в прапорщики – 19.07.1877, награжден орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом, Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость» (1879), подпоручик – 26.01.1880, поручик – 15.08.1884, штабс-капитан – 15.03.1890, за отличия награжден чинами капитана – 15.03.1890 и подполковника – 5.10.1904, полковник – 6.12.1910.

В 1905-10 служил в 154 пехотном Дербентском полку.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1902), Св. Станислава 2 ст. (1907), Св. Анны 2 ст. (1911).

Spisok, 1905: 129; Spisok, SPb., 1912: 1231; Spisok, SPb., 1913: 859.

ЗАСЫПКИН ФЕДОР АНДРЕЕВИЧ (род. 27.08.1867), полковник. Воспитывался в кадетском корпусе и 2 военном Константиновском училище. Службу начал 1.09.1884, произведен в подпоручики – 7.07.1885, с февраля по апрель 1894 находился в отставке, поручик – 7.08.1889, штабс-ротмистр – 30.08.1894, ротмистр – 6.12.1895, подполковник – 26.02.1906, за служебное отличие награжден чином полковника – 17.07.1906.

В 1906 – 08 штаб-офицер для поручений при помощнике наместника на Кавказе по гражданской части, 1908-12 и. д. Тифлисского полицмейстера.

За воено-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст.

(1893), Св. Владимира 4 ст. (1905), Св. Анны 2 ст. (1908).

Spisok, 1907: 82; Spisok, 1910: 75; Spisok, SPb., 1911, ch. 3: 40; Spisok, SPb., 1912, ch. 3: 34.

ЗДЗЕХОВСКИЙ ЛЮДВИК-ВАЛЕНТИЙ ЛАВРЕНТЬЕВИЧ (род. 21.05.1849), полковник. Воспитывался в Мозырской классической гимназии и Московском пехотном юнкерском училище. В офицерских чинах с 1870, подпоручик – 24.10.1872, поручик – 17.07.1876, штабс-капитан – 24.05.1880, капитан – 3.6.1886, подполковник – 26.02.1892, за отличие по службе награжден чином полковника – 6.05.1903.

В 1905 командовал Темирханшуринским резервным батальоном.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1879) и 2 ст. (1894), Св. Анны 3 ст. (1888) и 2 ст. (1898), Св. Владимира 4 ст. (1897).

Spisok, 1905: 67; Spisok, SPb., 1905: 844.

ЗЕНЧЕНКО ПЛАТОН НИКОЛАЕВИЧ (род. 2.02.1865), полковник. Воспитывался в Ярославской военной прогимназии и Тифлисском пехотном юнкерском училище. Службу начал 24.08.1882, произведен в прапорщики – 31.07.1884, подпоручик – 1.09.1884, поручик – 1.09.1888, штабс-капитан – 6.12.1896, капитан – 6.05.1900, за отличие награжден чином подполковника – 30.07.1905, полковник – 6.12.1911.

В 1900-1907 занимал должность начальника Сухумского округа, назначен и. д. мирового посредника I отдела Шара-Даралагеского уезда Эриванской губ. – 15.02.1905, Нахичеванский уездный воинский начальник – 27.09.1911.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Владимира 4 ст. (1897), Св. Станислава 2 ст. (1901), Св. Анны 2 ст. (1904).

Spisok подп., 1909, ch. 3, SPb.: 90; Spisok, 1910: 133; Spisok, 1911: 127; Spisok, SPb., 1914: 995.

ЗИНЬКОВСКИЙ НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ. См.: ЗИНКОВСКИЙ НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ.

ЗИНКОВСКИЙ НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ (род. 6.12.1857), полковник. Воспитывался в Кубанской войсковой гимназии, Ставропольском казачьем юнкерском училище, Кавказской учебной роте, которую закончил с отличием. Службу начал 31.08.1874, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, хорунжий – 20.08.1877, сотник – 30.08.1883, в запасе – 1886 – 1888, подьесаул – 15.10.1889, в отставке – 1893-96, войсковой старшина – 5.10.1904, за

отличие по службе награжден чином полковника – 2.04.1909.

Назначен командующим 9 Кубанским пластунским льготным батальоном – 19.08.1907, командир 6 Кубанского пластунского батальона – 2.04.1909.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 4 ст. (1879), Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1880), Св. Владимира 3 ст. (1913).

Spisok, 1910: 86; Spisok, 1911: 78; Spisok, SPb., 1911: 950; Spisok, 1912, SPb.: 852; Spisok, SPb., 1914: 464.

ЗИНЧЕНКО РОМАН МИХАЙЛОВИЧ (род. 1.10.1851), полковник. Воспитывался в Тифлисской классической гимназии и 3 военном Александровском училище. В офицерских чинах с 1872, произведен в подпоручики – 29.12.1873, поручик – 26.11.1874, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден чином штабс-капитана – 26.12.1877, орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом и Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1878), капитан – 24.10.1881, подполковник – 12.03.1895, за отличие полковник – 25.06.1902.

В 1908 службу проходил в 33 Артиллерийской бригаде.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1882), Св. Анны 2 ст. (1889).

Spisok, 1908: 41; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 900; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 862.

ЗИССЕРМАН ИВАН КАРЛОВИЧ (род. 23.09.1863), полковник. Воспитывался в Петровском Полтавском кадетском корпусе и 2 военном Константиновском училище. Службу начал 1.09.1882, произведен в подпоручики – 14.08.1888, поручик – 14.08.1886, за служебные отличия награжден чинами штабс-капитана – 30.08.1891, капитана – 14.05.1894, подполковника – 26.02.1904 и полковника – 6.12.1908.

С января 1895 служил столоначальником канцелярии главноначальствующего по Военно-народному управлению Кавказского края, член-делопроизводитель Кутаисского губернского по крестьянским делам присутствия – 10.01.1900.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1894), Св. Анны 3 ст. (1899).

Spisok, 1910: 81; Spisok, 1911: 73; Spisok podp., 1913, ch. 3: 121; Spisok, SPb., 1913, ch. 3: 50; Spisok, SPb., 1914: 370

ЗЛОБИН ИВАН МИХАЙЛОВИЧ (род. 26.09.1854), полковник. Воспитывался в 1 Московской военной гимназии, 3 военном Александровском училище, которое окончил с отличием, Офицерской артиллерийской шко-

ле, курс которой завершил с оценкой «Успешно». В офицерских чинах с 1873, произведен в подпоручики – 26.11.1873, поручик – 9.12.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден чином штабс-капитана – 30.10.1877, орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом, Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость» (1877), Св. Станислава 2 ст. с мечами (1879), капитан – 29.11.1882, подполковник – 12.03.1895, за отличие полковник – 4.04.1904.

Командир 3 дивизона 33 Артиллерийской бригады – 14.02.1905.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 2 ст. (1883), Св. Владимира 4 ст. (1889).

Spisok, SPb., 1905: 997; Spisok, SPb., 1906: 736; Spisok, 1908: 50.

ЗОЛОТАРЕВ ИВАН ВАСИЛЬЕВИЧ (род. 30.06.1855), полковник. Воспитывался в Ставропольской классической гимназии и 2 военном Константиновском училище. Службу начал 3.09.1875, произведен в прапорщики – 22.05.1877, подпоручик – 18.12.1878, поручик – 20.12.1879, штабс-капитан – 1.12.1885, за отличия по службе награжден чинами капитана – 31.03.1891, подполковника – 14.05.1896 и полковника – 15.06.1901.

В 1891-1913 занимал различные должности в Кавказском военном округе: правитель канцелярии штаба Кавказского военного округа (1898-1902), старший адъютант штаба округа (1902-03), Ставропольский уездный воинский начальник – 29.10.1903.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1884) и 2 ст. (1906), Св. Анны 3 ст. (1894) и 2 ст. (1909), Св. Владимира 3 ст. (1912).

Spisok, 1897: 181; Spisok, 1901: 139; Spisok, 1905: 60; Spisok, SPb., 1907: 196; Spisok, SPb., 1909: 90; Spisok, 1910: 37; Spisok, SPb., 1911: 36; Spisok, 1911: 41; Spisok, SPb., 1913: 20.

ЗОЛОТАРЕВ ИЛЬЯ ПЕТРОВИЧ (род. 18.07.1853), полковник. Воспитывался в Ставропольском казачьем юнкерском училище, которое окончил с отличием, Кавказской учебной роте, с отличием завершил курс Офицерской кавалерийской школы. Службу начал 24.03.1870, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, произведен в хорунжие – 17.04.1877, сотник – 8.10.1880, есаул - 3.04.1882, войсковой старшина – 14.05.1896, полковник – 20.11.1904.

Командир 1 Черноморского полка Кубанского казачьего войска – 20.11.1904.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1900), Св. Анны 3 ст. (1891) и 2 ст. (1904), Св. Владимира 4 ст. (1903) и 3 ст. (1909).

Кавалер бухарского ордена Благородной Бухары 3 ст. (1893).

Spisok, 1905: 83; Spisok, SPb., 1907: 722; Spisok, SPb., 1910: 52; Spisok, 1910: 415.

ЗОЛОТАРЕВСКИЙ ИВАН ИОСИФОВИЧ (род. 7.05.1853), полковник. В офицерских чинах с 1873, произведен в хорунжие – 20.05.1873, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, за боевое отличие произведен в сотники – 3.04.1878, награжден орденом Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1878), награжден чином есаула – 26.03.1883, войсковой старшина – 26.02.1897, за отличие полковник – 5.10.1904.

Назначен командующим 2 Кавказским полком Кубанского казачьего войска – 18.08.1901.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Владимира 4 ст. с бантом (1899), Св. Анны 3 ст. (1898).

Spisok, 1905: 80; Spisok, SPb., 1905: 1066.

ЗРДОЛОВСКИЙ КОНСТАНТИН-ИВАН ВИТОЛЬД ИВАНОВИЧ (род. 21.04.1856), полковник. Воспитывался в частном учебном заведении, по 2 разряду окончил Тифлисское пехотное юнкерском училище, завершил курс Офицерской стрелковой школы с оценкой «Успешно». Службу начал 23.08.1873, произведен в прапорщики – 1.12.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78 и военных экспедиций 1880-81, подпоручик – 8.06.1877, награжден орденом Св. Анны 4 ст. (1877) и чинами поручика – 18.10.1878 и штабс-капитана – 1882 (старшинство с 3.01.1881), капитан – 15.03.1887, подполковник – 1.11.1898. За отличие в Русско-Японской войне 1904-05 награжден орденом Св. Анны 2 ст. с мечами (1905), контужен в бою, за служебное отличие полковник – 31.12.1909.

В 1901-12 служил в 77 пехотном Тенгинском Е.И.В. Вел. кн. Алексия Александровича полку.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1895), Св. Владимира 4 ст. с бантом (1902), Св. Анны 2 ст. с мечами (1905).

Spisok, 1901: 144; Spisok, 1910: 95; Spisok, 1909: 71; Spisok, SPb., 1910: 1285; Spisok, SPb., 1911: 83; Spisok, 1911: 1076; Spisok, SPb., 1912: 973.

ИВАНИЦКИЙ ВАСИЛИЙ ИВАНОВИЧ (род. 30.01.1856), полковник. Воспитывался в учительской семинарии, Одесском пехотном юнкерском училище, с оценкой «Успешно» окончил Офицерскую стрелковую школу. Службу начал 16.05.1872, произведен в прапорщики – 19.12.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, подпоручик – 2.05.1877, за отличие пору-

ჩიკ – 28.12.1877, награжден орденами Св. Анны 4 ст. (1877), Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1878), чином штабс-капитана – 21.03.1883, капитан – 6.05.1890, подполковник – 26.02.1897, участник Китайского похода 1900 – 01, награжден орденом Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1902), за отличие по службе полковник – 1905 (старшинство с 5.10.1904).

Назначен командиром Михайловского крепостного пехотного батальона – 19.12.1906, командовал Карским крепостным пехотным полком с 12.08.1907..

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1894), Св. Анны 2 ст. (1896), Св. Владимира 3 ст. (1909).

Spisok, 1908: 55; Spisok, SPb., 1909: 415; Spisok, SPb., 1906: 863; Spisok, 1910: 49; Spisok, SPb., 1910: 371.

ИВАНОВ ГЕРАСИМ ИВАНОВИЧ (род. 19.02.1856), полковник. Воспитывался в Дербентском уездном училище, выдержал экзамен на получение офицерского чина при Тифлисском пехотном юнкерском училище. Службу начал 10.08.1872, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, военной экспедиции 1879, награжден чином прапорщика – 24.08.1878, подпоручик – 30.08.1884, поручик – 30.08.1889, награжден чином штабс-капитана – 15.03.1896, капитан – 6.05.1900, за отличие подполковник – 28.11.1903. Участник Русско-Японской войны 1904-05, награжден орденами Св. Владимира 4 ст. с бантом (1904), Св. Станислава 2 ст. (1905), ранен в бою, полковник – 6.12.1910.

В 1904-12 службу проходил в 83 пехотном Самурском полку Е.И.В. Вел. кн. Владимира Александровича полку

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1881), Св. Анны 3 ст. (1893).

Spisok, 1904: 145; Spisok, 1907: 114; Spisok podp., SPb., 1909: 371; Spisok, 1910: 104; Spisok, SPb., 1912: 1159.

ИВАНОВ ИСААКИЙ ПЕТРОВИЧ (род. 21.01. 1860), полковник. Окончил Александровскую Военно-юридическую Академию по 1 разряду. В офицерских чинах с 1880: произведен в подпоручики – 24.10.1881, поручик – 1.12.1885, штабс-капитан – 19.06.1887, капитан – 30.08.1889, подполковник – 30.08.1892, за отличие полковник – 6.12.1896.

Военный следователь Кавказского военного округа (1896-1900), помощник военного прокурора Кавказского военно-окружного суда (4.04.1900 – 24.06.1906).

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1893) и 2 ст. (1903), Св. Анны 3 ст. (1899).

Spisok, 1897: 116; Spisok, 1900: 81; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 280; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 327; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 280; Spisok, 1905: 42; Spisok, SPb., 1905: 170; Spisok, SPb., 1906: 73

ИВАНОВ НИКОЛАЙ ГРИГОРЬЕВИЧ (род. 12.12.1855), полковник. Воспитывался в С.-Петербургской военной гимназии 2 военном Константиновском училище. Службу начал 3.09.1875. Участник Русско-Турецкой войны 1877-78, произведен в прапорщики – 10.07.1877, награжден орденами Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость» (1877), подпоручик – 25.08.1878, поручик – 16.04.1882, штабс-капитан – 1.07.1884, капитан – 24.04.1888, подполковник – 21.04.1891, за отличие по службе награжден чином полковника – 28.03.1904.

В 1885-1898 служил офицером-воспитателем в Тифлисском кадетском корпусе, 1904-07 командовал 5 Кавказским стрелковым батальоном.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1879), Св. Станислава 3 ст. (1879) и 2 ст. (1888), Св. Анны 2 ст. (1894), Св. Владимира 4 ст. с бантом (1901) и 3 ст. (1907).

Spisok, 1898: 234; Spisok, 1903: 98; Spisok, 1905: 74; Spisok, 1908: 48; Spisok, SPb., 1909: 273; Spisok, SPb., 1911: 153; Spisok, SPb., 1912: 114.

ИВАНОВ ФЕДОР МОИСЕЕВИЧ (род. 1850), полковник. В офицерских чинах с 1873. Участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден орденами Св. Станислава 3 ст., Св. Анны 3 ст. (1877) и Св. Станислава 2 ст. (1889). Войсковой старшина – 26.02.1896. Полковник – 6.05.1904.

По имеющимся данным, в 1905 – 08 был атаманом Кизлярского отдела Терской обл.

Spisok, 1905: 76; Spisok, 1907: 57; Spisok, 1908: 50.

ИВАНОВИЧ РУДОЛЬФ ХРИСТОФОРОВИЧ (ХРИСТИАНОВИЧ) (род. 1.10. 1852), полковник. Воспитывался в 1 С.-Петербургской военной гимназии и Михайловском артиллерийском училище. Службу начал 11.08.1871, награжден чинами прапорщика – 10.08.1873, подпоручика – 26.11.1874 и поручика – 9.12.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, за отличие штабс-капитан – 26.12.1877, награжден орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом, Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1878), ранен в бою за отличие по службе капитан – 23.06.1885, подполковник – 1.10.1895, полковник – 27.07.1904.

В 1895 -1904 командовал батареями, в том числе в 39 Артиллерийской бригаде (с 1900), назначен командиром 1 Кавказского горно-артиллерийского дивизиона – 9.07.1906.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станис-

лава 2 ст. (1881), Св. Анны 2 ст. (1893), Св. Владимира 3 ст. (1906).

Spisok, 1897: 172; Spisok, 1904: 98; Spisok, 1907: 59; Spisok, 1908: 52; Spisok, 1910: 47; Spisok, SPb., 1910: 310.

ИВАЩЕНКО НИКОЛАЙ ПОЛИКАРПОВИЧ (род. 1.01.1849), полковник. Воспитывался в Орловской Бахтина военной гимназии и Тифлисском пехотном юнкерском училище. В офицерских чинах с 1872: произведен в прапорщики – 20.12.1872, подпоручик – 11.09.1874, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1878), Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1879). поручик – 14.07.1877, за отличия награжден чинами штабс-капитана – 4.11.1882, капитана – 30.08.1887, подполковника – 26.02.1894 и полковника – 6.12.1900.

С 90-х гг. XIX в. служил на различных должностях в Кавказском военном интендантстве, назначен главным смотрителем Тифлисского вещевого склада – 6.12.1900.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1897), Св. Владимира 4 ст. (1898), Св. Анны 2 ст. (1904).

Spisok, 1901: 102; Spisok, SPb., 1903 (ynv.): 674; Spisok, SPb., 1904: 66; Spisok, 1904: 534; Spisok, SPb., 1905: 56; Spisok, 1905: 495.

ИГНАТОВ ФЕДОР КИРИЛЛОВИЧ (род. 12.09.1860), полковник. Воспитывался в Новочеркасской классической гимназии и 1 военном Павловском училище. В службу вступил 1.09.1880, произведен в подпоручики – 7.08.1880, поручик – 7.08.1888, штабс-капитан – 15.04.1895, за отличия награжден чинами капитана – 15.03.1899 и подполковника – 1.01.1906, полковник – 6.12.1912.

В 1907-13 служил в 13 лейб-гренадерском Эриванском, 82 пехотном Дагестанском Е.И.В. Вел. кн. Николая Михайловича полках.

За военно-служебные заслуги награжден орденом Св. Станислава 3 ст. (1902), Св. Анны 3 ст. (1902).

Кавалер персидского ордена Льва и Солнца 3 ст. (1906).

Spisok, 1907: 164; Spisok, 1910: 138; Spisok, 1911: 131; Spisok podp., SPb., 1913: 270; Spisok, SPb., 1914: 1218.

ИСАЕВ АЛЕКСАНДР ВАСИЛЬЕВИЧ (род. 23.06.1867), полковник. Воспитывался в Тифлисском кадетском корпусе, 3 военном Александровском училище, закончил Александровскую военно-юридическую Академию по 1 разряду. Службу начал 25.08.1885, произведен в подпоручики – 11.08.1886, поручик – 11.08.1890, штабс-капитан – 29.05.1896, капитан – 5.04.189, подполковник – 14.04.1902, за отличие полковник – 2.04.1906.

В 1902-05 служил помощником военного прокурора Кавказского военного окружного суда, военный следователь Кавказского военного округа – 24.07.1905.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1903), Св. Анны 3 ст. (1909).

Spisok, 1904: 136; Spisok, 1905: 114; Spisok, 1907: 81; Spisok, SPb., 1910: 702; Spisok, SPb., 1912: 417; Spisok, SPb., 1914: 156.

ИСАЕВИЧ ДМИТРИЙ ФРАНЦЕВИЧ (род. 11.12.1853), полковник. Воспитывался в Николаевском инженерном училище. В офицерских чинах с 1873: подпоручик – 10.08.1873, за отличие поручик – 25.12.1875, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом, Св. Анны 4 ст. (1877), штабс-капитан – 6.08.1880, награжден чином капитана – 23.06.1885, подполковник – 19.09.1894, за отличие полковник – 6.12.1900.

В 1898-1901 – начальник штаба 4 саперного батальона, командир 2 Кавказского саперного батальона – 16.01.1901.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1880) и 2 ст. (1893), Св. Владимира 4 ст. (1896) и 3 ст. (1904).

Spisok, 1901: 99; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 649; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 597; Spisok, 1905: 54; Spisok, SPb., 1905, : 470; Spisok, SPb., 1906: 254; Spisok, 1907: 41.

ИСАКОВ КОНСТАНТИН НИКОЛАЕВИЧ (род. 2.06.1869), полковник. Военный инженер. Воспитывался в 1 Московском кадетском корпусе, Николаевском инженерном училище, окончил Николаевскую инженерную Академию по 1 разряду. Службу начал 30.08.1887, произведен в подпоручики – 9.08.1888, поручик – 9.08.1892, штабс-капитан – 19.05.1896, капитан – 5.04.1898, участник Русско-Японской войны 1904-05, за отличие награжден чином подполковника – 20.08.1904, орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом, Св. Станислава 2 ст. с мечами и Св. Анны 2 ст. с мечами (1904), Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1906), мечами и бантом к ордену Св. Станислава 3 ст. (1905), чином полковника – 6.12.1908.

В 1906-11 служил помощником начальников Тифлисской и Кутаисской инженерных дистанций, начальником штаба Кавказской саперной бригады (с августа 1907), начальником штаба инспекторов полевых инженеров в Кавказском военном округе (с октября 1910).

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1901), Св. Владимира 3 ст. (1913).

Spisok, 1907: 122; Spisok, 1908: 112; Spisok, 1910: 82; Spisok, SPb., 1914: 380.

КАВТАРАДЗЕВ АЛЕКСАНДР ИВАНОВИЧ (род. 17.08.1866), полковник. Воспитывался в Сиротском институте, закончил военно-учебные курсы Московского пехотного юнкерского училища и Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. Службу начал 23.08.1887, произведен в подпоручики – 9.08.1888, поручик – 9.08.1892, штабс-капитан – 6.12.1900, капитан – 6.12.1901. Участник Китайского похода 1900-1901, Русско-Японской войны 1904-05, награжден орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом, Св. Станислава 2 ст. с мечами (1907), подполковник – 13.04.1908, за отличие полковник – 6.12.1911.

Назначен старшим адъютантом штаба 7 пехотной дивизии – 21.12.1906, начальник штаба Карсской крепости – 13.04.1908, штаб-офицер для поручений при штабе 1 Кавказского армейского корпуса – 9.11.1908, начальник штаба 2 Кавказской стрелковой бригады – 2.11.1912 и 39 пехотной дивизии – с 16.07.1913.

Spisok, 1910: 171; Spisok, 1911: 160; Spisok, SPb., 1914: 1061.

КАЗАНЦЕВ НИКОЛАЙ ДМИТРЕВИЧ (род. 8.06.1868), полковник. Воспитывался в Тифлисском кадетском корпусе и 2 военном Константиновском училище. Службу начал 2.09.1886, произведен в подпоручики – 7.08.1887, поручик – 7.08.1891, штабс-капитан – 6.05.1900, капитан – 6.12.1902, подполковник – 6.12.1905, награжден чином полковника – 6.12.1910.

В 1898-1910 служил в Владикавказском кадетском корпусе, ротный командир там же – с 9.09.1910.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1899) и 2 ст. (1907), Св. Анны 3 ст. (1902).

Spisok podp., SPb., 1909: 1146; Spisok, 1910: 137; Spisok, SPb., 1911: 88; Spisok, 1911: 1312; Spisok, 1912, SPb.: 1360; Spisok, SPb., 1914: 827.

КАЗБЕК ИВАН НИКОЛАЕВИЧ (род. 11.06.1860), полковник. Воспитывался в 1 С.-Петербургской военной гимназии, 2 военном Константиновском училище, закончил Офицерскую артиллерийскую школу с оценкой «Успешно». Службу начал 11.09.1878, произведен в подпоручики – 8.08.1880, поручик – 8.08.1885, штабс-капитан – 13.12.1892, за отличие награжден чином капитана – 14.05.1896, орденом Св. Анны 2 ст. (1902), подполковник – 21.06.1904, за отличие полковник – 2.10.1912.

В 1905-12 командовал батареями Кавказской гренадерской артиллерийской бригады, назначен командиром 1 дивизиона той же бригады – 2.10.1912.

Spisok, 1905: 125; Spisok, 1910: 111; Spisok, 1911: 109; Spisok, SPb., 1914: 1181.

КАЗНАКОВ АЛЕКСАНДР НИКОЛАЕВИЧ (род. 26.01.1871), полковник. Воспитывался в Пажеском Е.В. корпусе. Службу начал 1.09.1888, произведен в корнеты – 10.08.1890, поручик – 10. 1894, штабс-ротмистр – 6.05.1900, ротмистр – 10.08.1902, за отличие полковник – 1.01.1909, награжден орденом Св. Владимира 4 ст. (1909).

Директор Кавказского музея и Тифлисской публичной библиотеки – с 4.09.1903.

Spisok, 1910: 84; Spisok, SPb., 1910, ch. 3: 104; Spisok, 1911: 76; Spisok, SPb., 1914: 436.

КАЛИН ВЛАДИМИР ДМИТРИЕВИЧ (род. 2.01.1857), полковник. Георгиевский кавалер. Воспитывался в Полоцкой военной гимназии, 1 военном Павловском и Михайловском артиллерийском училищах. Службу начал 11.08.1874, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, произведен в подпоручики – 22.05.1877, награжден орденами Св. Анны 4 ст. (1877), Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1879), поручик – 18.12.1879, за боевое отличие получил орден Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1881), контужен в бою, штабс-капитан – 4.12.1883, капитан – 2.03.1890, подполковник – 1.01.1898, участник Русско-Японской войны 1904-05, за отличие полковник – 18.07.1904, за выдающееся боевое отличие удостоен ордена Св. Георгия 4 ст. (1907), награжден другими боевыми знаками отличия: Св. Владимира 3 ст. с мечами (1905), золотым оружием (1906).

В 1899-1904 разновременно командовал батареями в 7 Мортирном артиллерийском парке и Кавказской гренадерской Е.И.В. Вел. кн. Михаила Николаевича полку, назначен командиром 2 Кавказского горно-артиллерийского дивизиона – 12.01.1907.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1895), Св. Анны 2 ст. (1902).

Spisok, 1899: 166; Spisok, 1903: 119; Spisok, 1904: 106; Spisok, SPb., 1909: 345; Spisok, SPb., 1910: 47; Spisok, 1910: 306.

КАЛИНИН ПАВЕЛ МИХАЙЛОВИЧ (род. 27.06.1862), полковник. Военный инженер. Воспитывался во 2 С.-Петербургской военной гимназии, Николаевском инженерном училище, по 1 разряду окончил Николаевскую инженерную Академию. Службу начал 1.09.1880, произведен в подпоручики – 12.08.1883, поручик – 1.01.1885, штабс-капитан – 21.11.1887, капитан – 21.04.1891, подполковник – 1.01.1901 (старшинство с 6.12.1900), за отличие награжден чином полковника – 6.12.1904..

В 1900-06 служил делопроизводителем по строительной части Кавказского окружного инженерного управления.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1892) и 2 ст. (1900), Св. Анны 3 ст. (1897) и 2 ст. (1903), Св. Владмира 4 ст. (1906).

Spisok, 1901: 170; Spisok, 1904: 123; Spisok, 1905: 85; Spisok, 1907: 67; Spisok, 1907, SPb.: 782; Spisok, SPb., 1909: 514; Spisok, SPb., 1910: 471; Spisok, 1911: 318.

КАЛИТИН ПЕТР ПЕТРОВИЧ (род. 30.10.1853), полковник. Георгиевский кавалер. В офицерских чинах с 1874. Участник Русско-Турецкой войны 1877-78, многих военных экспедиций (1873, 1875-76, 1881-82, 1887), за боевые отличия произведен в подпоручики со старшинством с 22.08.1875, поручики – 15.08.1878 и штабс-капитаны – 18.07.1881, за выдающееся отличие награжден орденом Св. Георгия 4 ст. (1881) и другими боевыми знаками отличия: Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом, Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1877), Св. Владмира 4 ст. с мечами и бантом (1882) и др. За заслуги по службе награжден чинами капитана – 15.05.1883, подполковника – 1.01.1890 и полковника – 14.04.1895.

Кавалер иностранных орденов: персидского – Льва и Солнца 2 ст. со звездой (1889), бухарского – Благородной Бухары 2 ст. (1893) и др.

Командир 1 Волгского полка Терского казачьего войска – 10.06.1899.
Spisok, 1900: 72; Spisok, 1901: 72; Spisok, SPb., 1902: 305.

КАЛИШЕВСКИЙ ВЯЧЕСЛАВ ИОСИФОВИЧ (род. 3.09.1872), полковник. Воспитывался в Тифлисском кадетском корпусе, Михайловском артиллерийском училище, закончил Михайловскую артиллерийскую Академию по 1 разряду. Службу начал 23.08.1891, подпоручик – 4.08.1892, поручик – 4.08.1896, штабс-капитан – 27.07.1899, капитан – 23.05.1903, подполковник – 29.08.1908, награжден орденом Св. Станислава 3 ст. (1908), за отличие полковник – 6.12.1912.

В 1908-10 командовал 5 батареей Кавказской гренадерской Е.И.В. Вел. кн. Михаила Николаевича артиллерийской бригадой.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1908), Св. Анны 3 ст. (1911).

Spisok, 1907: 108; Spisok podp., SPb., 1909: 1731; Spisok, 1910: 174; Spisok, 1911: 163; Spisok, SPb., 1914: 1258.

КАЛЬНИЦКИЙ МИХАИЛ НИКОЛАЕВИЧ (род. 6.11.1870), полковник. Воспитывался в Тифлисской классической гимназии, закончил военные училищные курсы Московского пехотного юнкерского училища и Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. Службу начал

2.08.1889, произведен в подпоручики – 10.08.1890, поручик – 10.08.1894, штабс-капитан – 19.07.1898, капитан – 2.06.1899, участник Русско-Японской войны 1904-05, подполковник – 28.03.1904, награжден орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом, Св. Станислава 2 ст. с мечами и Св. Анны 2 ст. с мечами (1906), за отличие полковник – 13.04.1908, в 1911 получил орден Св. Владимира 3 ст.

Назначен старшим адъютантом штаба 1 Кавказского армейского корпуса – 19.07.1900, штаб-офицер для поручений при штабе Кавказского военного округа – 28.03.1904, старший адъютант штаба Кавказского военного округа – 26.07.1904, с декабря 1904 по январь 1906 службу проходил вне Кавказского военного округа, назначен старшим адъютантом штаба Кавказского военного округа – 17.01.1906, начальник штаба 6 округа Отдельного корпуса пограничной стражи – 29.04.1906.

Spisok, 1904: 149; Spisok, 1908: 111; Spisok, 1910: 77; Spisok, 1910, SPb., ch. 3: 83; Spisok, 1911: 69; Spisok, SPb., 1911, ch. 3: 75; Spisok, SPb., 1914: 310.

КАЛЮЖНЫЙ АНДРЕЙ АНДРЕЕВИЧ (род. 6.08.1860), полковник. Воспитывался в реальном и 3 военном Александровском училищах, окончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. Службу начал 28.08.1881, произведен в подпоручики – 12.08.1883, поручик – 12.08.1887, награжден чином штабс-капитана – 200.05.1893, капитан Генерального штаба – 6.12.1895, участник Китайского похода 1900-01, подполковник – 9.04.1900, награжден орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом, Св. Станислава 2 ст. с мечами (1901), за отличие полковник – 28.03.1904.

В 1903-08 занимал должность начальника штаба 39 пехотной дивизии. С мая 1908 службу проходил вне Кавказского военного округа.

Spisok, 1904: 85; Spisok, 1905: 75; Spisok, 1908: 49; Spisok, SPb., 1910: 259; Spisok, 1911, SPb.: 167; Spisok, 1912, SPb.: 128; Spisok, SPb., 1913: 85.

КАМАЕВ НИКОЛАЙ ИЛЬИЧ (род. 20.01.1852), полковник. Воспитывался в Сибирской гимназии, 1 военном Павловском и Михайловском артиллерийских училищах. Службу начал 15.08.1870, произведен в прапорщики – 17.07.1872, подпоручик – 29.12.1873, поручик – 26.11.1874, штабс-капитан – 26.12.1877, за служебные отличия награжден чинами капитана – 15.05.1883, подполковника – 26.02.1898 и полковника – 6.12.1906.

С марта 1888 состоял при войсках Кавказского военного округа.

В 1890 награжден орденом Св. Станислава 3 ст.

Spisok, 1899: 167; Spisok, 1905: 99; Spisok, 1907: 84; Spisok, 1907: 1124; Spisok, 1908: 78; Spisok, 1909: 803; Spisok, 1910: 67.

КАМЯНСКИЙ ПАВЕЛ НИКИФОРОВИЧ (род. 31.08.1858), полковник. Воспитывался в Михайловском Воронежском кадетском корпусе, 2 военном Константиновском училище, окончил Офицерскую кавалерийскую школу с оценкой «Успешно». Службу начал 1.09.1877, хорунжий – 8.08.1879, сотник – 6.05.1884, подъесаул – 15.10.1889, есаул – 1.06.1896, участник Русско-Японской войны 1904-05, за отличие войсковой старшина – 12.01.1905, награжден орденами Св. Станислава 2 ст. с мечами и Св. Анны 2 ст. с мечами (1904), Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1905), ранен в бою, полковник – 29.04.1910.

Командир 2 Урупского полка – 27.04.1906, атаман Екатеринодарского отдела Кубанской обл. – 27.04.1910.

В 1912 награжден орденом Св. Владимира 3 ст.

Spisok, 1911: 84; Spisok, SPb., 1911: 1123; Spisok, SPb., 1912: 1022; Spisok, SPb., 1913: 707.

КАНЕВСКИЙ МИХАИЛ ЕВГЕНЬЕВИЧ (род. 5.11.1850), полковник. Воспитывался в 5 С.-Петербургской гимназии и Михайловском артиллерийском училище. В офицерских чинах с 1874: подпоручик – 25.10.1875, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, поручик – 4.06.1877, штабс-капитан – 18.12.1878, за отличия удостоен орденов Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом, Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость» (1878), Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом, Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1879), за служебные заслуги награжден чинами капитана – 16.05.1884, подполковника – 28.03.1893 и полковника – 9.04.1900.

Главный пристав кочующих народов Ставропольской губ. (20.07.1891-1903), назначен помощником военного губернатора Карсской обл. – 3.09.1903.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1888), Св. Владимира 3 ст. (1904) и др.

Spisok, 1901: 98; Spisok, 1903: 77; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 549; Spisok, SPb., 1904: 459; Spisok, SPb., 1905: 420.

КАНЬШИН МОДЕСТ ДМИТРИЕВИЧ (род. 15.06.1846), полковник. В офицерских чинах с 8.08.1866, участник военных экспедиций 1867-78, за боевое отличие поручик – 25.09.1868, награжден орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом и Св. Станислава 2 ст. с мечами (1869), за отличия по службе штабс-капитан – 1.10.1872, капитан – 1.11.1875, майор – 21.04.1881 (переименован в подполковники – 6.05.1884) и полковник – 23.05.1894.

С апреля 1901 занимал должность командира 264 пехотного резервного Лорийского полка.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1868), Св. Анны 2 ст. (1896), Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1891) и 3 ст. (1901).

Кавалер иностранных орденов: персидского – Льва и Солнца 4 ст. (1878), бухарского - Благородной Бухары 2 ст. (1893).

Spisok, 1901: 66; Spisok, 1902: 54; Spisok, 1903: 53; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 147; Spisok, 1903 (sen.): 116; Spisok, 1904: 46;

КАРАБАШЕВ НИКОЛАЙ АНДРЕЕВИЧ (род. 11.08.1858), полковник. Воспитывался в Тифлисской классической гимназии и Тифлисском пехотном юнкерском училище. Службу начал 28.04.1878, произведен в прапорщики – 6.05.1880, подпоручик – 18.04.1883, поручик – 18.04.1887, за отличия награжден чинами штабс-капитана – 25.03.1892, капитана – 15.03.1896, подполковника – 26.02.1901 и полковника – 7.07.1908. В 1901-08 служил в 153 пехотном Бакинском Е.И.В. Вел. кн. Сергия Михайловича полку, 1 Кавказском стрелковом Е.И.В. Вел. кн. Михаила Николаевича батальоне, назначен командиром 188 пехотного Карсского полка – 9.11.1911.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1900) и 2 ст. (1908), Св. Владимира 3 ст. (1913).

Кавалер иностранных орденов: персидского – Льва и Солнца 4 ст. (1889), бухарского – Благородной Бухары серебряного 1 ст. (1895) и золотого 3 ст. (1896), датского - Данеброга (Кавалерийский Крест) (1898).

Spisok, 1901: 174; Spisok, 1908: 95; Spisok, 1910: 78; Spisok, SPb., 1910: 992; Spisok, 1911: 70; Spisok, SPb., 1911: 784; Spisok, SPb., 1914: 329.

КАРГАНОВ ВАСИЛИЙ АВЕЛОВИЧ (род. 12.05.1859), полковник. Воспитывался в Елисаветпольской прогимназии и Тифлисском пехотном юнкерском училище, окончил Офицерскую стрелковую школу с оценкой «Успешно». Службу начал 10.09.1877, произведен в прапорщики – 28.05.1882, подпоручик – 8.03.1884, поручик – 8.03.1888, штабс-капитан – 15.03.1889, капитан – 15.03.1891, подполковник – 26.02.1904, полковник – 6.12.1910. Известно, что в 1910 - 13 служил в 207 пехотном Новобаязетском полку.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1896), Св. Станислава 2 ст. (1906).

Spisok podp., SPb., 1909: 405; Spisok, 1910: 106; Spisok, 1911: 92; Spisok, SPb., 1913: 807.

КАРГАНОВ ИВАН ВАСИЛЬЕВИЧ (род. 1.12.1870.), полковник. Воспитывался в Тифлисском кадетском корпусе и 3 военном Александровском

училище, которое окончил по 1 разряду. Службу начал 18.09.1888, произведен в подпоручики – 10.08.1889, поручик – 10.08.1893, штабс-капитан – 13.07.1897, капитан – 13.07.1901, подполковник – 17.01.1909, за отличие полковник – 5.10.1913.

В 1899-1906 командовал ротой Михайловской крепостной артиллерии, помощник старшего адъютанта (с августа 1906), назначен старшим адъютантом окружного артиллерийского управления Кавказского военного округа - 17.01.1909.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1908), Св. Анны 2 ст. (1911).

Spisok podp., SPb., 1909: 1808; Spisok podp., SPb., 1913: 564; Spisok, SPb., 1914: 1373.

КАРНАИЛОВ-ОГЛЫ ОМАР КАРНАИЛОВИЧ (род. 10.12.1865), полковник. Воспитывался в Темир-Хан-Шуринском реальном и Тифлисском пехотном юкерском училищах. Службу начал 30.07.1884, произведен в подпоручики – 18.06.1886, поручик – 18.06.1890, за отличия награжден чином штабс-капитана – 6.05.1900, подполковника – 30.07.1905 и полковника – 6.12.1910.

В 1907-10 служил помощником начальников Аварского (с 5.12.1904) и Кайтаго-Табасаранского (с 29.08.1908) округов, начальник Кюринского – 4.12.1909 и Даргинского – 2.08.1913 округов.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1904), Св. Владимира 4 ст. (1905) и 3 ст. (1913), Св. Станислава 2 ст. (1909).

Spisok, 1907: 156; Spisok, 1909: 90; Spisok, 1910: 133; Spisok, 1911: 87; Spisok, SPb., 1911, ch. 3: 129; Spisok, SPb., 1912, ch. 3: 121; Spisok, SPb., 1914: 812.

КАРНАУХОВ МИХАИЛ МИХАЙЛОВИЧ (род. 1.11.1867), полковник. Воспитывался в Оренбургском Неплюева кадетском корпусе, 3 военном Александровском училище, окончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. Службу начал 1.09.1886, произведен в подпоручики – 7.08.1887, поручик – 7.08.1891, штабс-капитан – 19.05.1897, капитан – 18.04.1899, подполковник – 6.04.1903, за отличие награжден чином полковника – 22.04.1907.

В 1902-1908 занимал должность старшего адъютанта штаба Кавказского военного округа, начальник штаба 1 Кавказской стрелковой бригады – 1908-13.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1901) и 2 ст. (1906), Св. Анны 3 ст. (1903) и 2 ст. (1910).

Кавалер бухарского золотого ордена Благородной Бухары 1 ст. (1900).
Spisok, 1904: 143; Spisok, 1907: 113; Spisok, 1908: 82; Spisok, 1910: 70; Spisok, 1911: 627; Spisok, SPb., 1914: 222.

КАРПОВ ВЛАДИМИР КИРИЛЛОВИЧ (род. 19.04. 1864), полковник. Воспитывался в Тифлисской гимназии, Михайловском артиллерийском училище, закончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. В офицерских чинах с 1885: произведен в поручики – 25.10.1887, за служебные отличия награжден чинами штабс-капитана – 22.05.1891, капитана Генерального штаба – 28.03.1893, подполковника – 13.04.1897 и полковника – 1.04.1901, участник Русско-Японской войны 1904-05, награжден орденами Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом, Св. Станислава 2 ст. (1906), Св. Анны 2 ст. с мечами (1907).

С 1903 службу проходил в Кавказском военном округе: заведующий передвижением войск по железной дороге и водным путям Козлово-Владикавказского района – с 10.07.1903. С октября 1904 служил в других военных округах страны.

Spisok, 1902: 854; Spisok, 1903: 693; Spisok, 1904: 69; Spisok, SPb., 1905: 561; Spisok, SPb., 1907: 186.

КАРПОВ ЗОСИМ АЛЕКСАНДРОВИЧ (род. 27.04.1858), полковник. Воспитывался в Нижегородском графа Аракчеева военной гимназии, 1 военном Павловском училище, закончил Офицерскую артиллерийскую школу с оценкой «Успешно». Службу начал 11.08.1876, произведен в прапорщики – 16.04.1878, подпоручик – 26.12.1879. Участник военных экспедиций 1879-81, награжден орденом Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1882), штабс-капитан – 23.11.1888, капитан – 4.06.1895, подполковник – 30.05.1901, полковник – 1.08.1910.

В 1904-10 служил командиром батареи Кавказской резервной артиллерийской бригады.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1890) и 2 ст. (1903), Св. Анны 3 ст. (1899) и 2 ст. (1907), Св. Владимира 3 ст. (1912).

Spisok, 1904: 128; Spisok, 1910: 98; Spisok, SPb., 1914: 629.

КАРПОВ ИВАН ВЛАДИМИРОВИЧ (род. 29.03.1851), полковник. В офицерских чинах с 1873: произведен в подпоручики гвардии – 30.08.1877, поручик – 30.08.1878, штабс-капитан – 17.04.1883, капитан – 21.04.1891, полковник – 2.04.1895.

Командир 16 гренадерского Мингрельского Е.И.В. Вел. кн. Дмитрия

Константиновича полка – 13.09.1900. За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1880) и 2 ст. (1891), Св. Анны 3 ст. (1885) и 2 ст. (1894), Св. Владимира 4 ст. (1896) и 3 ст. (1902).

Spisok, 1901: 71; Spisok, 1902: 59; Spisok, 1903: 56; Spisok, SPb., 1903 (yan.): 219; Spisok, SPb., 1903 (mai): 194; Spisok, SPb., 1903 (sen.): 178; Spisok, SPb., 1905: 101.

КАРТВЕЛОВ ИВАН МИХАЙЛОВИЧ (род. 2.03.1851), полковник. Воспитывался в Тифлисской классической гимназии, 2 военном Константиновском училище, которое окончил по 2 разряду, Офицерской школе, курс которой завершил с оценкой «Успешно». В офицерских чинах с 1872: прапорщик – 17.07.1872, подпоручик – 29.09.1875, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, поручик – 13.05.1877, награжден орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1877), Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1878), штабс-капитан – 13.07.1879, капитан – 26.02.1886, подполковник – 26.02.1896, за отличие полковник – 1.01.1906. В 1897-1905 служил в 16 гренадерском Мингрельском Е.И.В. Вел. кн. Димитрия Константиновича полку. За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1897), Св. Станислава 2 ст. (1901).

Кавалер персидского ордена Льва и Солнца 3 ст. (1901).

Spisok, 1897: 176; Spisok, 1905: 95; Spisok podp., SPb., 1901 (fev.): 556; Spisok, 1906: 1197.

КАСПЕРОВИЧ СТАНИСЛАВ ВИКТОРОВИЧ (род. 1.06.1853), полковник. Воспитывался дома и Казанском пехотном юнкерском училище. Службу начал 3.07.1869, произведен в прапорщики – 12.12.1872, подпоручик – 31.07.1874, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, награжден орденом Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом, штабс-капитан – 15.03.1880, за служебные отличия капитан – 26.02.1886, подполковник – 26.02.1893 и полковник – 13.01.1903.

Командир Анапского резервного батальона – 15.01.1904, позднее командовал полками вне пределов Кавказского военного округа.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1895), Св. Анны 2 ст. (1899), Св. Владимира 4 ст. с бантом (1898) и 3 ст. (1906).

Spisok, 1904: 76; Spisok, SPb., 1904: 834; Spisok, SPb., 1905: 802; Spisok, SPb., 1907: 366; Spisok, SPb., 1910: 158.

Продолжение следует.

ავტორთა შესახებ

ადამია ზოია, ფილოლოგიის დოქტორი, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის დ. გულიას სახელობის ისტორიის, ენისა და კულტურის ინსტიტუტის წამყვანი მეცნიერი თანამშრომელი, ექვთიმე თაყაიშვილის სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი

ალანია დიანა, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, რუსული ენისა და ლიტერატურის ინსტიტუტის განყოფილების ხელმძღვანელი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

ამალლობელი ხათუნა, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

ანდლულაძე სოფიო, ისტორიის დოქტორი, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის რელიგიათმცოდნეობის ინსტიტუტის წამყვანი მეცნიერი თანამშრომელი

ანთია მედიკო, პედაგოგიურ მეცნიერებათა დოქტორი, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის წამყვანი მეცნიერ-თანამშრომელი

ბახია-ოქრუაშვილი სალომე, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეთნოლოგიისა და ისტორიის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი

ახმედოვა გონჩა, ფარმაციის ბაკალავრი

გაბედავა მერი, ისტორიის დოქტორი, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის მთავარი სწავლული მდივანი

გიგომშილი თამარ, ფარმაციის აკადემიური დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ქიმიური ტექნოლოგიისა და მეტალურგიის ფაკულტეტის ფარმაციის დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი

გრიგალაშვილი ია, ფილოლოგიის დოქტორი, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის რელიგიათმცოდნეობის ინსტიტუტის წამყვანი მეცნიერ-თანამშრომელი

გელოვანი ნანა, ქიმიის აკადემიური დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ქიმიური ტექნოლოგიისა და მეტალურგიის ფაკულტეტის ფარმაციის დეპარტამენტის პროფესორი

გოგონაია ირინა, ქიმიის დოქტორი, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის განათლების დეპარტამენტის ხელმძღვანელი

დევაძე დინარა, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის დოქტორანტი

ვარდომშილი ეკა, ფილოლოგიის დოქტორი, თსუ-ის ასოცირებული პროფესორი, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, დ. გულიას სახელობის ისტორიის, ენისა და კულტურის ინსტიტუტის წამყვანი

მყვანი მეცნიერ-თანამშრომელი

ვერულიძე გულნარა, ბიოლოგიის აკადემიური დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ზარანდია ჯანდრი, ეკონომიკის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის წამყვანი მეცნიერ-თანამშრომელი

თოთაძე ანზორ, ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

თორდია ვახტანგ, საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს წევრი, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

კაჭარავა თამარ, სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი

კერბალიევა რენა, აზერბაიჯანის მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის მათემატიკისა და მექანიკის ინსტიტუტი

ლატარია ნანა, ფილოლოგიის დოქტორი

ლეონიძე ნანი, ფილოლოგიის დოქტორი, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის დ. გულიას ისტორიის, ენისა და კულტურის ინსტიტუტის წამყვანი მეცნიერ-თანამშრომელი

მამულაშვილი გოჩა, საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს წევრი, კავკასიის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

მანია ქეთევან, ისტორიის აკადემიური დოქტორი

მარლანია მაია, ფილოლოგიის დოქტორი (ინგლისური ენა), ექვთიმე თაყაიშვილის სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის უცხო ენების ინსტიტუტის წამყვანი მეცნიერ-თანამშრომელი

მიქაძე ზვიად, პედაგოგიკის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

მორგოშია ინგა, ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი

მსხილაძე ანტონინა, ქიმიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

ნაჯაფოვი ალიკ, აზერბაიჯანის მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის მათემატიკისა და მექანიკის ინსტიტუტი

პავლიაშვილი ქეთევან, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის რელიგიათმცოდნეობის ინსტიტუტის დირექტორი

ჟორდანია ოთარ, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტი

სვანიძე ლია, ფსიქოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერ-

ბათა აკადემიის პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის წამყვანი მეცნიერ-თანამშრომელი

სიჩოვი დიმიტრი, მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი, კლინიკური ფარმაკოლოგიისა და თერაპიის კათედრის გამგე, რუსეთის დიპლომის-შემდგომი განვითარებისა და ინოვაციის სამედიცინო აკადემია

სულავა ლეილა, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დოქტორანტი

ტაბატაძე ლალი, ქიმიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის ქიმიის ინსტიტუტის წამყვანი მეცნიერ-თანამშრომელი

ჩაკაბერია მათა, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დოქტორანტი

ჩილაჩავა თემურ, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

შელია მანანა, განათლების დოქტორი, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის უცხოენების ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი, ექვთიმე თაყაიშვილის სასწავლო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი

ჭანტურია მინდა, ქიმიის დოქტორი, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის ქიმიის ინსტიტუტის დირექტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

ცინცაძე თამარ, მედიცინის აკადემიური დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ქიმიური ტექნოლოგიისა და მეტალურგიის ფაკულტეტის ფარმაციის დეპარტამენტის ხელმძღვანელი, პროფესორი

ცომაია ირმა, ფარმაციის აკადემიური დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ქიმიური ტექნოლოგიისა და მეტალურგიის ფაკულტეტის ფარმაციის დეპარტამენტის პროფესორი

ჯინჯიხაძე ჯემალ, პედაგოგიკის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი

ჯინჯიხაძე ლევან, პედაგოგიკის დოქტორი, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პედაგოგიკის ინსტიტუტის წამყვანი მეცნიერ-თანამშრომელი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

ხელაშვილი ლიკა, ფარმაციის ბაკალავრი

ჯალალონია ნინო, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პედაგოგიკის ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი

ჯოზავა ირინა, ფილოლოგიის აკადემიური დოქტორი, ჰუმანიტარული სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი

AUTHORS

Adamia Zoia, PhD (Philology), Professor at E. Takaishvili Teaching University, Leading Scientific Worker of D. Gulia Institute of History, Language and Culture at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Alania Diana, Doctor of Sciences (Philology), Director of Institute of Russian Language and Literature at Sukhum-Abkhazian Academy of Sciences

Amaghlobeli Khatuna, PhD (Philosophy), Associate Professor of Sokhumi State University

Andguladze Sophio, PhD (History), Leading Scientific Worker of Religion Studies Institute at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Antia Mediko, PhD (Pedagogical Sciences), Leading Scientist of Pedagogy and Psychology Institute at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Akhmedova Goncha, Bachelor of Pharmacy

Bakhia-Okruashvili Salome, Doctor of Science (Ethnology), Main Research Worker of Ethnology and History Institute at Tbilisi State University

Chanturia Mineda, PhD (Chemistry), Director of Chemistry Institute at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences, Associate Professor of Sokhumi State University

Chilachava Temur, PhD (Physico-Mathematics), Professor of Sokhumi State University, Vice-President of Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Devadze Dinara, Doctoral Student at Technical University of Georgia

Gabedava Meri, PhD (History), Chief Scientific Secretary of Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences, Associate Professor of Sokhumi State University

Gigoshvili Tamar, PhD (Pharmacy), Associate Professor at Georgian Technical University, Pharmacy Department at Faculty of Chemical Technology and Metallurgy.

Grigalashvili Ia, PhD (Philology), Leading Research Worker of Religion Studies Institute at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Gelovani Nana, PhD (Chemistry), Professor at Georgian Technical University, Pharmacy Department at Faculty of Chemical Technology and Metallurgy.

Gogonaia Irina, PhD (Chemistry), Head of Education Department of the National Center of Manuscripts, Leading Research Worker of Natural Sciences Institute at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Jinjikhadze Jemal, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of Sokhumi State University, Leading Scientist of Pedagogy and Psychology Institute at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Jinjikhadze Levan PhD (Pedagogical Sciences), Leading Research Worker of Pedagogy and Psychology Institute at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences, Associate Professor of Sokhumi State University

Jalaghonia Nino, *Research Worker of Pedagogy and Psychology Institute at Tskhum-Abkhazian Academy of Science*

Jobava Irina, *PhD (Philology), Professor at Humanitarian Teaching University*

Kacharava Tamar, *Doctor of Sciences (Agricultural Sciences), Academician at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences*

Kerbalayeva Rena, *Institute of Mathematics and Mechanics at Azerbaijan National Academy of Sciences*

Khelashvili Lika, *Bachelor of Pharmacy*

Khukhua Gulnazi, *Doctor of Sciences (Pedagogy), Director of Pedagogy and Psychology Institute at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences*

Lataria Nana, *PhD (Philology)*

Leonidze Nani, *PhD (Philology), Leading Research Worker of D. Gulia Institute of History, Language and Culture at Sukhum-Abkhazian Academy of Sciences*

Mania Ketevan, *PhD (History)*

Mamulashvili Gocha, *PhD (Law), a Member of High Council of Justice of Georgia, Associate Professor of University of Caucasus*

Marghania Maia, *PhD (Philology), Professor at E. Takaishvili Teaching University, Leading Research Worker of Foreign Languages Institute at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences*

Mikadze Zviad, *PhD (Pedagogical Sciences), Sokhumi State University*

Morgoshia Inga, *PhD (Philology), assistant professor at sukhumi State University*

Mskhiladze Antonina, *PhD (Chemistry), Associate Professor of Sokhumi State University*

Najafov Alik, *Institute of Mathematics and Mechanics at Azerbaijan National Academy of Sciences*

Pavliashvili Ketevan, *Doctor of Sciences (History), Professor, Director of Religion Studies Institute at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences*

Svanidze Lia, *PhD (Psychology), Associate Professor of Sukhumi State University, Leading Research Worker of Pedagogy and Psychology Institute at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences*

Sychev Dmitry, *MD, PhD, Doctor of Sciences (Medicine), Head of the Department of Clinical Pharmacology and Therapeutics of the Russian Medical Academy of Postgraduate Education*

Shelia Manana, *PhD (Pedagogical Sciences), Professor at E. Takaishvili Teaching University, Leading Research Worker of Foreign Languages Institute at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences*

Sulava Leila, *Doctoral student at Sukhumi State University*

Tabatadze Lali, *PhD (Chemistry), Associate Professor at Sokhumi State*

University, Leading Research Worker of Chemistry Institute at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Tordia Vakhtang, *PhD (Law), a Member of High Council of Justice of Georgia, Associate Professor of St. Andrew the First-Called Georgian University*

Tsintsadze Tamar, *PhD (Medicine), Professor at Georgian Technical University, Pharmacy Department at Faculty of Chemical Technology and Metallurgy.*

Tsomaia Irma, *PhD (Pharmacy), Professor at Georgian Technical University, Pharmacy Department at Faculty of Chemical Technology and Metallurgy.*

Totadze Anzor, *Doctor of Sciences (Economics), Academician Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences*

Vardoshvili Eka, *PhD (Philology), Associate Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Leading Research Worker of D. Gulia Institute of History, Language and Culture at Sukhum-Abkhazian Academy of Sciences*

Veruladze Gulnara, *Doctor of Sciences (Biology), Shota Rustaveli Batumi State University*

Zarandia Jandri, *PhD (Economics), Associate Professor of Sokhumi State University, Leading Research Worker of Economics and Business Administration Institute at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences*

Zhordania Otar, *Doctor of Sciences (History), President of Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences*

სარჩევი

Contents

ენათმეცნიერება, Linguistics

ჯემალ ჯინჯიხაძე

ენათმეცნიერების საწყის ცნებათა შემოტანისათვის5

Jemal Jinjikhadze

Introduction of the Initial Concept of Linguistics..... 24

Зоя Адамия

Влияние субстандарта (лексики) на формы существования

национального языка 25

ზოია ადამია

სუბსტანდარტის (ლექსიკის) გავლენა ეროვნული ენის ფორმებზე.....32

Zoia Adamia

Influence of the Substandard (Lexicon) on Existence of National

Language Forms 33

Manana Shelia

Britain and Georgia's Toponyms with Saints' Names and Religion Terms ... 34

მანანა შელია

ბრიტანეთისა და საქართველოს ტოპონიმები წმინდანთა სახელებითა

და რელიგიური ტერმინებით41

მაია მარღანია, ინგა მორგოშია

ჰიბრიდიზმების მოვლენა ინგლისურ ენაში43

Maia Marghania, Inga Morgoshia

Hybridism Phenomenon in the English Language 48

Irina Jobava

Cogno-Cultural Issues in Translating Metaphors 49

ირინა ჯობავა

მეტაფორების თარგმანის კოგნიტური და კულტურული საკითხები...54

ლიტერატურათმცოდნეობა, Literary Criticism

ეკა ვარდოშვილი

პარიზის „აზიური საზოგადოება“ და „ვეფხისტყაოსნის“ კვლევის

საკითხი56

Eka Vardoshvili

“Société Asiatique” in Paris and Issue of Research of “The Knight in the

Panther's Skin"	62
ნანა ლატარია	
ალექსანდრე ყაზბეგის სიცოცხლის დროინდელი პუბლიკაციები და გამოცემები (1861-1882 წლები)	64
Nana Lataria	
Publications and Editions of Alexander Kazbegi's Life (1861-1882)	72
ნანი ლეონიძე	
ქართული დრამატურგიის ისტორიიდან (ვიქტორიენ სარდუს „პატრის“ და დავით ერისთავის „სამშობლოს“ შედარებითი ანალიზი).....	73
Nani Leonidze	
From History of Georgian Dramaturgy (Comparative Analysis of Victorien Sardou 's "Patrie" and Davit Eristavi's "Motherland")	84

რელიგიათმცოდნეობა, Religion Studies

ქეთევან პავლიაშვილი	
ქრისტიანულ-ორთოდოქსალური აღორძინება და ქრისტიანულ- დასავლური რენესანსი (რაციონალური ჰუმანიზმი და ისიხაზმის შეჯახება – XIV ს.)	85
Ketevan Pavliashvili	
Christian Orthodox Revival and the Western-Christian Renaissance (Rational Humanism and Hesychasm Collision - XIV c.)	91
სოფიო ანდგულაძე	
ადამიანის ღვთაებრივი დანიშნულება – როგორც სულისა და გარემოს ურთიერთობის რეგულირების უმთავრესი საკითხი (წმიდა აღმსარებელი ფილიმონის (კარბელაშვილი) ქადაგებების მიხედვით)	92
Sophio Andguladze	
The Purpose of Human Divine – The Main Regulation Issue in the Relationship of Spirit and Environment (According to the Preaching of Holy Confessor Philemon (Karbelashvili)	96

ისტორია, History

ქეთევან მანია	
აფხაზეთი და ქართული იდენტობა „ივერიის“ პუბლიკაციების მიხედვით	97
Ketevan Mania	
Abkhazia and Georgian Identity According to <i>Iveria</i> Publications.....	129

ეთნოლოგია, Ethnology

სალომე ბახია-ოქრუაშვილი

თედო სახოკია და აფხაზთა ეთნოლოგიური საკითხები 131

Salome Bakhia-Okruashvili

Tedo Sakhokia and the Issues of the Ethnology of Abkhazians 140

სოციალური და პოლიტიკური მეცნიერებები, Social and Political Sciences

მერი გაბედავა

უკრაინის კრიზისი და ევროპა..... 141

Meri Gabedava

The Ukrainian Crisis and Europe 148

ხათუნა ამაღლობელი

გიორგი გურჯიევის ანთროპოსოფიური კონცეფცია 150

Khatuna Amaghlobeli

Anthropological Conception of Giorgi Gurjiev 158

სამართლისმცოდნეობა, Jurisprudence

ვახტანგ თორდია, გოჩა მამულაშვილი

ზოგიერთი მოსაზრება საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის
238¹ მუხლის დახვეწისათვის 159

Vakhtang Tordia, Gocha Mamulashvili

Some Opinions on Improvement of Georgian Criminal Code Article 238¹ ... 162

ეკონომიკა, Economics

ჯანდრი ზარანდია

საქართველოს ევროკავშირთან ინტეგრაცია: ესტონეთის ძირითადი
მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები და საქართველო 164

Jandri Zarandia

Integration of Georgia with EU: Macroeconomic Characteristics of Estonia
and Georgia 171

დემოგრაფია, Demographics

ანზორ თოთაძე

ოკუპირებული აფხაზეთის მოსახლეობისა და იძულებით გადაადგილებულ პირთა დემოგრაფიული მდგომარეობის გაუმჯობესების ღონისძიებათა შესახებ 172

Anzor Totadze

On Improvement Measures of Demographic Situation of the Occupied Abkhazia's Population and Internally Displaced Persons 175

მათემატიკური მოდელირება, Mathematical Modeling

ლეილა სულავა

ორსუბიექტიანი არჩევნების პროცესების მათემატიკური და კომპიუტერული მოდელირება 176

Leila Sulava

Mathematical Modeling of Elections Processes with Two Subjects 185

მაია ჩაკაბერია

ორმხრივი ასიმილაციის პროცესის მათემატიკური და კომპიუტერული მოდელირება დემოგრაფიული ფაქტორის გათვალისწინებით 186

Maia Chakaberia

Mathematical and Computer Modeling of Process of Assimilation Taking into Account Demographic Factor 194

Alik M. Najafov, Rena E. Kerbalayeva

Interpolation Theorems for Spaces Besov-Morrey Type 198

ალიკ მ. ნაჯაფოვი, რენა ე. კერბალაიევა

სივრცის ბესოვ-მორეის ტიპის ინტერპოლაციური თეორემისათვის... 212

ქიმია, Chemistry

მინედა ჭანტურია

პერმანგანატმეტრია ქიმიურ ანალიზში 213

Mineda Chanturia

Permanganometry in the Chemical Analysis 226

ირინა გოგონაია

სტუდენტთა დამოუკიდებელი მუშაობის ორგანიზება სასწავლო ბარათების საშუალებით თემის „ორგანული ნივთიერების ქიმიური ფორმულის განსაზღვრა“ საფუძველზე 227

Irina Gogonaia

Methodology of Students' Independent Work Organisation Through Educational Cards (on the Basis of Topic "Definition of the Chemical Formula of Organic Substance") 233

მინედა ჭანტურია, ანტონინა მსხილაძე, ირინა გოგონაია

პროექტზე დაფუძნებული სწავლების საკითხისათვის ფოტოკოლორიმეტრულ ანალიზში 234

Mineda Chanturia, Antonina Mskhiladze, Irina Gogonaia

The Issue of Project-Based Training in Photo-Colorimetric Analysis 244

ლალი ტაბატაძე

სურსათისა და სასურსათო ნედლეულის მცენარეული ტოქსიკური ნაერთები..... 245

Lali Tabatadze

Plant Toxic Compounds in Food and Raw Food Materials 253

ფარმაცია, Pharmacy**ირმა ცომაია, დიმიტრი სიჩოვი, თამარ გიგოშვილი, ლიკა ხელაშვილი**

ქლიავის კულტურის გავრცელების არეალი და სამედიცინო ღირებულება 254

Irma Tsomaia, Dmitry Sychev, Tamar Gigoshvili, Lika Khelashvili

Plum Growing Area and the Medical Value of the Species 260

ირმა ცომაია, დიმიტრი სიჩოვი, თამარ ცინცაძე, ნანა გელოვანი, გონჩა

ახმედოვა 261

მაყვლის ფარმაკობოტანიკური დახასიათება და ანალიზი

Irma Tsomaia, Dmitry Sychev, Tamar Tsintsadze, Nana Gelovani, Goncha Akhmedova

The Pharmaco-Botanical Characteristics and Analysis of Blackberry 270

ეკოლოგია, Ecology**მედიკო ანთია**

ეკოლოგია და კულტურა 271

Mediko Antia

Ecology and Culture 277

ბიოტექნოლოგია, **Biotechnology**

დინარა დევაძე, თამარ კაჭარავა, გულნარა ვერულიძე მცენარეთა <i>In Vitro</i> კულტივირების მეთოდები.....	278
Dinara Devadze, Tamar Kacharava, Gulnara Verulidze Plants <i>In Vitro</i> Cultivation Methods	288

პედაგოგია და ფსიქოლოგია, **Pedagogy and Psychology**

ლევან ჯინჯიხაძე პრობლემური სწავლება ქართული ენისა და ლიტერატურის გაკვეთილებზე და მისი გადაჭრის გზები და მეთოდები.....	289
Levan Jinjikhadze Problematical Teaching At Georgian Language and Literature Lessons and Solving Ways and Methods	298
ზვიად მიქაძე მასწავლებლის პედაგოგიური საქმიანობის ეთიკური საფუძვლები.....	299
Zviad Mikadze Ethical Bases of Teacher's Pedagogical Activities	305
Диана Алания О духовно-нравственном воспитании молодого поколения	306
დიანა ალანია ახალგაზრდა თაობის სულიერი და მორალური განათლების შესახებ	312
Diana Alania On Spiritual and Moral Education of the Young Generation	313
Нино Джалагония Трудные дети	314
ნინო ჯალაღონია რთული ბავშვები.....	319
Nino Jalaghonia Difficult Children	319
ლია სვანიძე სოციალური ნორმების რეგულირების ფორმები, როგორც სულიერი და მატერიალური კულტურის ელემენტები.....	320
Lia Svanidze Regulatory Forms for Social Norms as Elements of Spiritual and Material Culture	331

**მასალები ბიოგრაფიული ლექსიკონისათვის,
Materials for Biographical Dictionary**

Отар Жордания

Кавказская армия в биографиях её офицеров.

Полковники (1901 – 1914 гг.) 332

ავტორთა შესახებ..... 431

Authors 434

გამომცემლობა „მერიდიანი“,
თბილისი, ალ. ყაზბეგის გამზ., №47
☎ 239-15-22
E-mail: meridiani777@gmail.com

ISSN 2233-3363

9 772233 336003